

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MISIR'IN BÖLGE ÜLKELERİ VE
TÜRKİYE'YE YÖNELİK STRATEJİK
YAKLAŞIMI

Cengiz DAŞDEMİR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Abdülkadir AKÇİN

GEBZE
2006

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MISIR'IN BÖLGE ÜLKELERİ VE
TÜRKİYE'YE YÖNELİK STRATEJİK
YAKLAŞIMI**

**Cengiz DAŞDEMİR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GEBZE
2006**

ÖZET

Mısır'ın Bölge Ülkeleri ve Türkiye'ye Yönelik Stratejik Yaklaşımını incelediğim bu çalışmada, ilişkileri şekillendiren gelişmeler de ele alınmıştır. Tarihsel süreçten gelen pek çok özelliğin şekillendirdiği bu ilişkiler, özelliğinden dolayı çok zengin bir içeriğe sahiptir.

Dokuz bölüme ayırdığım çalışmamda Mısır'ın bölge ülkeleri ile olan iyi ilişkileri ve mücadeleleri, politikalarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Mısır'ın Arap liderliğine soyunuşu, Mısır'ın Arap ülkeleri içindeki farklı duruşu Ortadoğu bölgesi ile beraber incelenmiştir.

Birinci bölümde, konu ile ilgili bir giriş yapılmıştır.

İkinci bölümde, etnisite tanımı yapılarak, etnisitenin Ortadoğu tarihindeki ve doğal olarak Mısır Arap Cumhuriyetindeki yeri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, üç büyük dinin merkezlerini içinde bulundurması ve zengin doğal kaynakları nedeniyle dünyanın en önemli ve hareketli bölgesi olan, birçok savaş ve mücadele yaşamış Ortadoğu bölgesinin tarihi araştırılmıştır. Bu bölümde Mısır Arap Cumhuriyetine; tarihi, coğrafyası, ekonomisi ile geniş yer verilmiştir.

Dördüncü bölüm, Mısır'ın aydınlanma süreci ve Arap liderliğine soyunmasını içeriyor. Bu bölümde Mısır'ın Arap milliyetçiliğinin oluşturulması ve temsilindeki yeri üzerinde durulurken, Baas ideolojisi ve Nasirizm de mercek altına alınıyor.

Beşinci bölüm, Türkiye ve Mısır'ın Ortadoğu politikalarını içermektedir. Mısır'ın dış politikası incelenirken, Nasır, Enver Sedat ve Husnü Mübarek dönemleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu bölümde, Türkiye ve Mısır'ın birbirleriyle ilişkileri araştırılırken, özellikle Nasır ve Menderes dönemindeki bölge politikalarına hakim olma çabaları, yani liderlik çabaları da gözler önüne serilmiştir.

Altıncı bölüm, Ortadoğu'nun enerji gücünü gözler önüne seriyor. Bölge petrol ve su savaşlarının yaşandığı bir bölgedir. Bunlardan başka bölgede pek çok doğal zenginlik de bulunmaktadır.

Yedinci bölüm, güvenlik boyutunda güç dengesi teorileri ve yeni dünya düzeninde güvenlik anlayışı konuları ile ilgili teorik bilgiler içermektedir. Bir bölgenin veya bir ülkenin irdelenmesinde olmazsa olmazlar bu bölümün genel içeriğidir.

Sekizinci bölümde, Mısır ve Türkiye açısından bölgelerinde gelişebilecek muhtemel senaryolar iyimser ve kötümser olarak kısa, orta ve uzun vadeli olarak kurgulanmıştır.

Dokuzuncu bölüm olan sonuç ve teklifler bölümünde, Mısır'ın Arap aleminde liderlik rolünün bulunup bulunmadığı ile ilgili kanaatlere varılıyor. Türkiye'nin ortadoğu bölgesinin liderlik yarışında öne geçmesi için yapacakları sıralanmıştır.

Kaynaklar bölümü bu konuda araştırma yapacak arkadaşlar için zengin kaynak kitap, makale, gazete ve internet arşivleri sunmaktadır. Ekler bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Anlaşmalar Ve Anlaşmalara Dair Bakanlar Kurulu Kararları sıralanmıştır.

SUMMARY

This research is about Egypt's Strategic Approach Towards Region Countries and Turkey, also enriched by the information's about the process that have shaped those relationships.

The policies of Egypt with region countries is evaluated at separate topics considering both the good relationships or struggles. The efforts of Egypt to be a leader of the Arabic region is investigated with the approaches which differs Egypt from the other countries in the region.

The first part presents a brief introduction to the subject.

The second topic contains the definition of the ethnicity and while focusing on Egypt the effect of ethnicity differences in the Middle East History is explained. Containing the centres for the three major religions and also having the richest natural resources, Middle East usually faced wars and struggles through the ancient history. The section also contains detailed historical, economic and geographic information for the Egypt Arabian Republic.

The fourth part includes Egypt's enlightenment era the process for becoming a leader in the Arabic region . In this part, Egypt's position in the formation and presentation of Arabic nationalism is explained while including Baas ideology and Nasirizm definitions.

The fifth topic includes Turkey's and Egypt's policies for the Middle East. In this part Egypt's foreign policies are studied with a detailed examination of Nasser, Enver Sedat and Hüsnü Mübarek periods. While explaining the relationship between countries the governors Nasser and Medneres periods are detailed public because of their special efforts for dominating the regional policies.

The sixth part is donated for the subject of Energy in the Middle East. It is well knowned that this region faced many struggles for petroleum and water. Regarding petroleum and water the region also contains many natural resources.

Seventh topic is dedicated to the theoretical information about the power balance in the security point of view and the new security policies in the new world order. The general contents of this section are the most important points for defining a region or a country.

In the eight part scenario planning is introduced which includes short term, mid – term and long term scenarios for Turkey and Egypt on the optimistic and the pessimistic point of view.

The final part is the ninth topic which contains suggestions and declarations for the Egypt's capability to be a leader at the Arabic world. This topic also includes suggestions for Turkey to take advantage at the leadership struggle.

The bibliography represents a rich selection of the books, articles, newspapers and internet archives for others that are interested on the subject. In addition the signed Treaties and The Acts of Ministers Cabinet about those treaties in between Egypt and Turkish Republic are also given.

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın seim aşamasından tamamlanma aşamasına değin, her tŸrlŸ yŸnlendirme ve desteğini esirgemeyen danıőmanım Prof..Dr. AbdŸlkadir AKİN'e, master programını takip ettiğim sŸre zarfında derslerdeki gayretleri ile feyzimi açan baőtta Dr. Mesut H. CAŞIN olmak Ÿzere tŸm saygıdeğer hocalarıma, ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim eőim Derya,oğlum Yağızalp ve kızım Ceyda'ya teőekkŸrlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xviii
TABLolar DİZİNİ	xix
RESİMLER DİZİNİ	xx
1. GİRİŞ	1
2. ORTADOĞUDAKİ ETNİK YAPI	9
2.1. Etnisitenin Tanımı	9
2.2. Ortadoğu Tarihinde Etnisitenin Yeri	9
3. ORTADOĞU TARİHİ VE MISIR	15
3.1. Genel Hatlarıyla Ortadoğu Tarihi	15
3.1.1. Bölgenin Tanımı	15
3.1.2. Bölgenin Sınırları ve Kapsamı	16
3.1.3. Bölgenin Jeopolitik ve Stratejik Önemi	19
3.1.4. Ortadoğu'da Varlık Çatışmaları	23
3.1.4.1. Ortadoğu'da Rusya Varlığı	24
3.1.4.2. Ortadoğu'da İsrail Varlığı	25
3.1.4.3. Ortadoğu'da ABD Varlığı	28
3.1.5. Bölgenin Türkiye Açısından Önemi	34
3.2. Orta Doğu Ülkeleri	36
3.2.1. İran	36
3.2.2. Irak	37
3.2.3. Suriye	38
3.2.4. Ürdün	40
3.2.5. Mısır	41
3.2.6. İsrail	42
3.2.7. Suudi Arabistan	43

3.2.8. Lübnan	44
3.2.9. Kuveyt	45
3.2.10. Katar	46
3.2.11. Bahreyn	46
3.2.12. Sudan	47
3.2.13. Yemen	48
3.2.14. Birleşik Arap Emirlikleri	49
3.2.15. Umman	49
3.3. Mısır Arap Cumhuriyeti	50
3.3.1. Tarih	50
3.3.2. Coğrafya	65
3.3.2.1. Nil Vadisi	66
3.3.2.2. Batı Çölü	66
3.3.2.3. Doğu Çölü	67
3.3.3. İklim	67
3.3.4. Nüfus ve Demografik Yapısı	67
3.3.4.1. Nüfusun İş Kollarına Göre Dağılımı ve Nüfus Hareketleri	68
3.3.4.2. Gelir Paylaşımı, Harcamalar Ücretler	68
3.3.4.3. Kendi Kendine Yeterlilik Durumu	69
3.3.4.4. Yerleşim	69
3.3.4.5. Etnik Yapı	70
3.3.4.6. Kadın/Erkek/Genç/Yaşlı	70
3.3.4.7. Yurtdışında Çalışanlar ve Transferler	70
3.3.5. Ekonomik Yapısı	70
3.3.5.1. Tarım ve Hayvancılık	72
3.3.5.1.1. Buğday	74
3.3.5.1.2. Pirinç	74
3.3.5.1.3. Pamuk	75
3.3.5.1.4. Diğer Bazı Gıda Malları Üretimi	75
3.3.5.2. Sanayi-KOBİ'ler	76
3.3.5.2.1. Mısır'da Gelişmekte Olan Sanayi Kolları	78
3.3.5.2.1.1. Gıda Sanayi	78

3.3.5.2.1.2. Kimyasal Hammaddeler	79
3.3.5.2.1.3. Elektrik ve Elektronik Sanayii	79
3.3.5.2.1.4. Maden Sektörü	79
3.3.5.2.1.5. Tekstil ve Konfeksiyon	81
3.3.5.2.1.6. Elektronik	81
3.3.5.2.1.7. Otomotiv	82
3.3.5.2.1.8. İnşaat Sektörü	82
3.3.5.2.1.9. Çimento	83
3.3.5.2.1.10. Petrol ve Doğalgaz	84
3.3.5.3. Hizmetler Sektörü ve Mali Yapı	84
3.3.5.3.1. Yatırımlar	84
3.3.5.3.2. Özelleştirme	85
3.3.5.3.3. Enerji	86
3.3.5.3.4. Turizm	88
3.3.5.3.5. Serbest Bölgeler	89
3.3.5.3.6. Ulaşım ve Taşımacılık	89
3.3.5.3.7. Hava Limanları	91
3.3.5.3.8. Haberleşme-İletişim	91
3.3.5.3.9. Eğitim-Öğretim Hizmetleri	92
3.3.5.3.10. Sağlık	93
3.3.5.3.11. Sosyal Güvenlik	93
3.3.5.3.12. Yurt Dışı İşçi Transferleri	93
3.3.5.3.13. Para	93
3.3.5.3.14. Enflasyon	94
3.3.5.3.15. Çek	94
3.3.5.3.16. Mısır Borsası	95
3.3.5.3.17. Bankalar	95
3.3.5.3.18. Gelir-Gider Durumu	97
3.3.5.3.19. İç ve Dış Borç Yükü, Döviz Rezerv Durumu	97
3.3.5.4. Ekonomik Beklentiler	97
3.3.5.5. Ülkedeki Son Ekonomik Gelişmeler	98

4. MISIR'IN AYDINLANMA SÜRECİ VE ARAP LİDERLİĞİNE SOYUNMASI	100
4.1. Arap Milliyetçiliğinin Oluşması ve Türklerin Bu Oluşumdaki Etkileri	100
4.1.1. Tarihsel Gelişimi	100
4.1.2. Fransız ve İngilizlerin Arap Milliyetçiliğine Etkisi	107
4.1.3. M. Ali Paşanın Arap Milliyetçiliğindeki Rolü	125
4.1.4. İsrail Devletinin Kurulması , Arap-İsrail Savaşları ve Etkisi	128
4.1.4.1. İsrail Devletinin Kurulması	128
4.1.4.2. Arap-İsrail Çatışmaları	133
4.1.4.2.1. Filistin Sorunu'nun Tarihçesi	133
4.1.4.2.2. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün Kurulması	135
4.1.4.2.3. Arap-İsrail Savaşları	139
4.1.4.2.3.1. Arap –İsrail İhtilafında Belirli Çatışma Konuları	141
4.1.5. Hür Subaylar Örgütü	149
4.1.6. Müslüman Kardeşler Örgütü	154
4.1.7. Nasır'ın Arap Milliyetçiliği	159
4.2. Arap Liderliği Yolunda Mısır'ın Uyguladığı Dış Siyaset	163
4.2.1. Arap Milliyetçiliğinin Oluşturulması ve Temsili	163
4.2.1.1. Arap Milliyetçiliği, Baas Partisi ve Nasırizm	163
4.2.1.2. Baas İdeolojisi	164
4.2.1.3. Baas Partisinin Kuruluşu	168
4.2.1.4. Baas İdeolojisi ile Paralel Giden Bir Diğer İdeoloji Nasırizm	172
4.2.1.5. Baas Partisinin Arap Milliyetçiliğindeki Rolü	174
4.2.2. Arapları Tek Bir Çatı Altında Toplama Çalışması	175
4.2.2.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti	175
4.2.2.2. Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu	178
4.2.2.3. Arap Cumhuriyetleri Federasyonu	178
4.2.2.4. Arap Birliği	179
4.2.2.5. Arap Ortak Pazarı	179

4.2.2.6. İslam Konferansı Örgütü	180
4.2.2.6.1. Kuruluşu	180
4.2.2.6.2. İKÖ'nün Amacı	181
4.2.2.6.3. Görüşülen Konular ve Alınan Kararlar	182
4.2.2.6.4. İKÖ'nün Organları	182
4.2.2.7. İSEDAK	184
4.2.2.7.1. İSEDAK'ın Görevleri	185
5. POLİTAKALAR	186
5.1. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	186
5.1.1. 1960 Öncesi Ortadoğu Politikası	186
5.1.2. 1960 Sonrası Ortadoğu Politikası	205
5.2. Mısır'ın Dış Politikası	216
5.2.1. Nasır Dönemi	216
5.2.1.1. Bağımsızlığın Kazanılması	216
5.2.1.2. 1956 Süveyş Krizi	220
5.2.1.3. Bağlantısızlık Hareketi	229
5.2.2. Enver Sedat Dönemi	231
5.2.3. Hüsnü Mübarek Dönemi	255
5.2.4. Mısırın Bölge Ülkeleri İle İlişkileri	260
5.3. Türkiye – Mısır Siyasi İlişkileri	262
5.3.1. Genel Siyasi İlişkiler	262
5.3.2. Bağdat Paktı ve Mısır'ın Tutumu	277
5.3.3. Süveyş Krizi ve Türkiye'nin Tutumu	281
5.3.4. Arap-İsrail Savaşları ve Türkiye	287
5.3.5. Kıbrıs Sorununa Mısır'ın Bakışı	301
5.3.6. Türkiye-Suriye Gerginliği ve Mısır'ın Tepkisi	305
5.3.7. Körfez Savaşı	313
5.3.7.1. Körfez Savaşı ve Sonrasında Türkiye	318
6. ARAP DÜNYASI VE ENERJİ MERKEZİ ORTADOĞU'NUN GELECEKTEKİ ÖNEMİ	326
6.1. Ortadoğu'nun Enerji Gücü	326
6.1.1. Genel	326
6.1.2. Ortadoğu Petrol Politikaları	329

6.1.3. Ortadoğu Su Politikaları	342
6.2. II.Körfez Savaşı ve Enerji	349
6.2.1. Rezervler	353
6.2.2. Amerika Birleşik Devletlerinin Durumu	357
6.2.3. OPEC'in Rolü Nedir?	359
6.2.4. Irak Savaşı	360
6.3. Mısır'ın Enerji Politikası	361
6.4. Türkiye'nin Enerji Politikası	363
6.5. Ortak Enerji Politikalar	370
6.5.1 Petrol Arama Faaliyetleri	370
6.5.2 Petrol İthalatı	370
6.5.3. Doğalgaz Boru Hattı ile Gaz Temini Projesi	371
6.5.4. Elektrik Enerjisi	372
6.5.5.Üçüncü Ülkelerde İşbirliği	373
7. GÜVENLİK BOYUTUNDA GÜÇ DENGESİ TEORİLERİ VE YENİ DÜNYA DÜZENİNDE GÜVENLİK ANLAYIŞI	374
7.1. Strateji ve Stratejik Öngörü	374
7.1.1. Strateji ve Taktik	381
7.1.2. Milli Strateji	384
7.2. Güç ve Güç Denklemi	386
7.2.1. Milli Güç	389
7.2.2. Milli Gücün Değerlendirilmesi	392
7.2.3. Milli Güç Unsurları	395
7.2.3.1. İnsan Gücü	395
7.2.3.2. Coğrafi Güç	396
7.2.3.3. Ekonomik Güç	397
7.2.3.4. Askeri Güç	397
7.2.3.5. Politik ve İdari Güç	398
7.2.3.6. Psiko-Sosyal Güç	399
7.2.3.7 Teknolojik Güç	400
7.2.4. Uluslararası İlişkilerde Güçler Dengesi Sistemi	400
7.2.4.1. Güçler Dengesi Sisteminin Temel Kuralları	404
7.2.4.2. Güçler Dengesinde Milli Menfaatin Yeri	404

7.2.5. Güç Merkezi	406
7.2.5.1. Güç Merkezinin Tasnifi	406
7.2.5.2 Global Güç Merkez Alma Şartları	408
7.2.5.3 Bölgesel Güç Merkezi Alma Şartları	409
7.2.6. Güç Kullanımında Ekonomik Maliyet	409
7.3. Devlet ve Denge Faktörü	411
7.3.1. İç Denge	414
7.3.2. Dış Denge	415
7.3.3. Dış Dengenin Vasıtaları	416
7.3.3.1. Devletlerarası Kuruluşlar	416
7.3.3.1.1. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (Bm)	416
7.3.3.1.2. İttifaklar	418
7.3.3.1.3. Ekonomik İş Birliği Toplantıları	420
7.3.3.2. Sivil Toplum Örgütleri ve ‘Project Democracy’	420
7.3.3.3. Strateji Belirleme/Düşünce Kuralları (Think Thanks)	430
7.4. Jeostrateji	433
7.5. Jeopolitik	435
7.6. Yeni Dünya Düzeninde Güvenlik Anlayışı	438
7.6.1. Dış Politika ve Güvenlik Anlayışında Gelişmeler	438
7.6.1.1. Tehdit Anlayışındaki Farklılıklar	440
7.6.1.2. Ekonomik Kaynakların Azalması	441
7.6.1.3. Ulusal ve Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişmesi	443
7.6.1.4. Ulus-Devletlerin Egemenlikleri Sınırlanması	444
7.6.1.5. Terörün Küreselleşmesi	446
7.6.1.6. İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramındaki Gelişmeler	448
7.7. 21.inci Yüzyılın Güç Merkezleri ve Jeopolitik Hedefleri	450
8. SENERYOLAR	452
8.1. İyimser Senaryolar	453
8.1.1. Kısa Vadede İyimser Senaryolar	453
8.1.2. Orta Vadede İyimser Senaryolar	457
8.1.3. Uzun Vadede İyimser Senaryolar	464
8.2. Kötümser Senaryolar	468

8.2.1. Kısa Vadede Kötümser Senaryolar	468
8.2.2. Orta Vadede Kötümser Senaryolar	472
8.2.3. Uzun Vadede Kötümser Senaryolar	474
8.3. Senaryoların Değerlendirilmesi	476
9. SONUÇ VE TEKLİFLER	477
9.1. Sonuç	477
9.1.1. Genel	477
9.1.2. Türkiye'nin Güç Değerlerindeki Önemi	483
9.1.3. Türkiye Bölgesel Güç Konumu Güçlü Kılmak İçin Uygulanacak Politikalar	484
9.1.4. Denizler Ve Ulusal Deniz Stratejisiyle Türkiye	487
9.1.5. Türkiye'nin Bölgesel Güç Alma Özelliğini Sürekli Kılabilen Jeopolitik Öge ve Amaçları	491
9.1.6. Bölgesindeki Muhtemel Gelişmelere Uygulanacak Politikalar	492
9.2. Teklifler	493
9.2.1. Bölgesel Güç Olma Kapsamında	493
9.2.1.1. İç Politika	493
9.2.1.2. Dış Politika	496
9.2.1.3. Orta Doğuda Uygulanabilecek Stratejiler	499
KAYNAKLAR	509
ÖZGEÇMİŞ	537
EK; Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Anlaşmalar Ve Anlaşmalara Dair Bakanlar Kurulu Kararları	

KISALTMALAR DİZİNİ

A.B.	Avrupa Birliği
A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
ASU	Mısır Sosyalist Partisi
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
B.M.	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Ticaret Örgütü)
CIA	Central Intelligence Agency (ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
D.P.	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
EOKA	Ethniki Orghanosis Kypriakis Andistaseos
FHKC	Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IEA	International Energy Agency (Uluslar arası Enerji Ajansı)
MAC	Mısır Arap Cumhuriyeti
MEDO	Middle East Defense Organization (Ortadoğu Savunma Örgütü)
N.A.T.O.	North Atlantic Tréaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü)
NIC	Ulusal İstihbarat Konseyi
OAPEC	Organization of Arab Petroleum Exporting Countries
ODBS	Ortadoğu Barış Süreci
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
SEATO	South East Asia Treaty Organization (Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü)
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STFA	Sezai Türkeş – Fevki Akkaya
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TIPH	Geçici Uluslararası Mevcudiyet
TOSHKA	Güney Vadisi Kalkınma Projesi
UNSCOP	BM Filistin Özel Komitesi

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
7.1. Stratejinin Oluşumu	377
7.2. Öngörü Konisi	379
7.3. Kapsamlı İhtimal Konisi	381
7.4. Harp ve Güvenlik Açısından Askerlik, Coğrafya ve Politika İle İlgili Konuların İlgili Şeması	382
7.5. Alt Sistemlerin Etkisi (Müşterek Birim Olarak)	393
7.6. Askeri ve İdari Güç Alt Sistemlerinin Milli Güce Katkı	393

TABLOLAR DİZİNİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
3.1. Mısır Arap Cumhuriyetinin Yıllar İtibariyle Tarım Ürünleri Üretimi	74
3.2. Bazı Maddelerin Yıllar İtibariyle Üretim Miktarları 1000 ton	77
3.3. Mısır Arap Cumhuriyetinin Yıllar İtibariyle Petrol ve Doğal Gaz Üretim ve Tüketimi	80
3.4. Mısır Arap Cumhuriyetinin Petrol ve Rafine Edilmiş Ürünlerin İthalat ve İhracatı (Milyon \$)	80
6.1. 2002 Yılı İtibariyle Dünya Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	356
6.2. 2001 Yılı İtibariyle Ortadoğu'da Üretilebilir Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	356
6.3. 1995 – 1998 Yıllarında Mısır Arap Cumhuriyetinden İthal Edilen Ham Petrolün Miktar ve Tutarları	371
9.1. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Türkiye Cumhuriyetine Duydukları Güven	498
9.2. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Ülkelerinin Kültürel Gelişimini Sağlaması İçin Öncelikle İlişkiye Girilmesini Tercih Ettikleri Ülkeler	499

RESİMLER DİZİNİ

<u>Resim</u>	<u>Sayfa</u>
3.1. Ortadoğu	17
3.2. Piramitler	50
3.3. Mısır Arap Cumhuriyeti	65
5.1. Süveyş Kanalı	281

KAYNAKLAR

1. Barıman A.Nurullah, İsrail-Arap Sorunu, Gözlem Yayınları, Çınar Matbaası, İstanbul, 1970
2. Pehlivanoğlu A.Öner, Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş Yayınevi, Zafer Matbaası, 1.Baskı, Temmuz 2004
3. Bilge A.Suat, Güç Komşuluk, Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Baskı Ofset Repromat Ltd. Şti., Ankara, 1992
4. Duri Abd al-Aziz, The Historical Formation of the Arab Nation, İngilizceye çev.Lawrence I.Conrad), Croom Helm Ltd., New York, 1987
5. El-Awaisi Abd Al-Fattah Muhammed, The Muslim Brothers and the Palestine Question: 1928-1947, Tauris Academic Studies, Londra, 1998
6. Al-Sayyid Afaf Lutfi, Egypt and Cromer, Frederick A. Praeger Publishers, Londra, 1968
7. El-Feth Ahmet Abu, Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır, Çev. Nusret Kuruoğlu, Rektur Yay., İstanbul, 1965
8. Taylor Alan R., The Arab Balance of Power, Syracuse University Press, New York, 1982
9. Hourani, Albert, Arabic Thought in the Liberal Age 1789-1939, ,Oxford University Press, Londra 1962
10. Hourani Albert, Arap Halkları Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
11. Akşin Aptülahaat, Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Orta Doğu Meseleleri, İstanbul, 1959
12. Davutoğlu Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002,

13. El-Feth Ahmet Ebu, Mısır İhtilalinin İyüzü ve Nasır, İstanbul, 1965
14. Hourani Albert, The emercency of the modern Middle East, ,California Press, Los Angeles, 1981
15. Çeliktepe Atilla, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu,
16. İlhan Atilla, Türklerin jeopolitiği ve avrasyacılık,Bilgi kitapevi,ankara,2005,
17. Baskın Oran, Editör, Türk Dış Politikası, Cilt II, İstanbul, 2001
18. Bekir Tünay, Menderes Devri Anıları, İstanbul, Tarihsiz.
19. Lewis Bernard, Tarihte Araplar, Anka Yayınları, İstanbul, 2000
20. Lewis Bernard, Ortadoğu, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996
21. Tibi Bessam, Arap Milliyetçiliği, Çeviren: Taşkın Temiz, Yöneliş Yay., İstanbul, 1998,
22. Lia Brynjar, Müslüman Kardeşlerin Doğuşu, Çev. İhsan Toker, İstanbul: Yöneliş Yay., 2000.
23. Hart B.H.Liddell , Strateji-Dolaylı Tutum Çev.:Cemal Enginsoy, , ASAM Yayınları, Ankara, 2002,
24. Kress Baron, Tein Von Kressen, Türklerle Beraber Süveyş Kanalına,Çev:Mahzar Besim Özalpsan,Askeri Matbaa,İstanbul,1943
25. Dedeoğlu Beril, Uluslar arası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, 2003,
26. Oetinger Bolko von, Tiha von Ghyczy, Christopher Bassford, Clausewitz ve Strateji, İstanbul 2002.

27. Aras Bülent, Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, TASAM Yayınları, İstanbul, 2004
28. Bostanoğlu Burcu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Yayınları, Ankara, 1999.
29. Serkehni C., ‘Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarının Millî Güce Etkileri’, Stratejik İstihbarat Bülteni, SAREM Yayınları, İstanbul, Eylül 2000.
30. Clausewitz Carl von, Savaş Üzerine, May Yayınları, İstanbul, 1975.
31. Clausewitz Carl von, Vom Kriige (Savaş Üzerine), 1831, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991
32. Kutay Cemal , Trablusgarp’ta Bir Avuç Kahraman, Ercan Matbaası, İstanbul, 1963
33. Kutay Cemal, Lavrens’e Karşı Kuşcubaşı, Sinan Basımevi, İstanbul, 1965
34. Oktay Cemil, Siyasal Sistem ve Bürokrasi, Der Yayınları, İstanbul, 1997.
35. Herzog Chaim, The Arap – İsraili Wars “War and Peace in the Middle East”, New York, 1983.
36. Issawi Charles, The Arab World’s Legacy, Darwin Press, , New York , 1981.
37. Anderson C. W., Mehden Fred R. Wonder, Crowford Young - Issues of Political Development, New Jersey, 1967
38. Abdunnasır Cemal, Arap Devriminin Yöntemleri, çev. Mehmet Emin Bozarıslan, Habora Kitapevi Yayınları, Haşmet Matbaası, İstanbul, 1970
39. Abdunnasır Cemal, Felsefem, çev. Mustafa Salihoğlu, İstanbul, Tarihsiz
40. Çandar Cengiz, Direnen Filistin, May Yayın, Divan Matbaası, İstanbul, 1976

41. Çandar Cengiz, Ortadoğu Çıkmazı, Hil Yayın, ER-TU Matbaası, İstanbul, 1983
42. Smith Charles D., Paletsine and the Arap-İsraili Conflict, Third Editions, St. Martin's Pres, New York, 1996
43. Baban Cihat, Politika Galerisi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1970
44. Üçok Coşkun, Siyasal Tarih (1789-1960), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1978
45. Yergin Daniel, Petrol- Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003
46. Yergin Daniel, Thane GusLafson, Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri, Sabah Kitapları, 1994.
47. Apter David (der), Ideology and Discontent, The Free Press, New York, 1964
48. Little Douglas, American Orientalism, The University of North Carolina Press, Chapel Hill And London, 2002.
49. Dünyadaki Gelişmeler Işığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması, Gelişmesi ve Gelecek Yüzyıla ve Binyıla Bakış Vizyonu, Beyaz Kitap, Mart 1999.
50. Sezer Duygu, Kamuoyu ve Dış Politika, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1972.
51. Diller Daniel C. ve Moore John L., The Middle East, 8 th ed., Congressional Quarterly Inc., Washington, 1994.
52. Rustow Dankwart A., Unutulan Müttefik Türkiye, İstanbul, 1989.
53. Fromkin David, Barışa Son Veren Barış, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, Üçüncü Baskı, 1994.

54. Kimche David, The Last Option: After Nasser, Arafat ve Saddam: The Guest for Peace in the Middle East, N.Y: Macmillan Publishing Company, New York, 1991
55. Lapierre Dominique - Collins Lary, Kudüs Ey Kudüs, İstanbul, 1973
56. Peretz Don (Edited and annotated by), The Middle East, Selected Readings, Houghton Mifflin Company, Boston, 1968
57. Dawn E. C., Osmanlıcılıktan Arapçılığa, Çev:B.Aydın – T. Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998
58. Servet E.Tuğg.Cömert, Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, HAK Yayını
59. Inbar Efraim, Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı, ASAM Yayınları, Ankara, 2001,
60. Memiş Ekrem, Kaynayan Kazan Ortadoğu, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Eylül 2002
61. Gutman Emanuel, "İsrail: The Politics Of Second Generation", Peter j. Chelkowski ve Robert j. Pranger. Ideology and Power in the Middle East , Duke University Press, Durham ,1988.
62. Demirel Emin, Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.
63. Gürses Emin, Ayrılıkçı Terörün Anatomisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997,
64. Karakuş Emin, İşte Ankara, İstanbul, 1977.
65. Kongar Emre, Küresel Terör ve TÜRKİYE, Remzi Kitapevi, İstanbul, Şubat 2002.
66. Dümen Erdoğan, Jeopolitik/Jeostrateji, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1973,

67. Mütercimler Erol, 21.Yüzyıl ve Türkiye, Güncel Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Şubat 2000.
68. Çelik Edip, Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi, Fono Matbaası, İstanbul, 1969
69. Tauber Eliezer, bo, The Emergence of the Arab Movements, Frank Cass Publishers, Londra,1993
70. El Malik Enver Abd, Çağdaş Arap Düşüncesi, İstanbul, 1971
71. Atay Falih Rıfkı, Bateş Zetindağı, Atatürk Dizisi, İstanbul, 1981
72. Khourı Fred J., The arap İsrail Dillema, Syracuse University, New York, 1968.
73. Armaoğlu Fahir Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1969.
74. ARMAOĞLU Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, 5.bsk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisamat, Ankara, 1988
75. Armaoğlu Fahir, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, T.T.K. Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991
76. Armaoğlu Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988, Türkiye İş Bankası Kültür YayınlarıAnkara, 1989
77. Armaoğlu Fahir, Kıbrıs Meselesi 1954-1959, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963
78. Sönmezoğlu Faruk (Der.), Haz. Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları Gnşl. 3.Bs. Yayın No: 184, Der Yayınevi, 2000
79. Sükan Faruk, Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, TBMM 1950-1960, Kültür Ofset Limited Şirketi, Ankara, 1992

80. Erkin Feridun Cemal, Dışışlerinde 34 Yıl, Washington Büyükelçiliği, Cilt: 2, Kısım:2, T.T.K. Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1987
81. Ahmad Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), çev. Ahmet Fethi, Hij Yayın, İkinci Baskı, İstanbul, 1996
82. Halliday Fred, Yeni Soğuk Savaş, Sovyet ABD, İlişkilerinin Dünü ve Bugünü, çev. İlker Özünlü, Belge Yayınları, Kardeşler Matb., İstanbul, 1985
83. Nasser Gamal Abdul, Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution, İkinci Baskı, (Birinci Baskısı Bahar 1955) Public Affairs Press, Washington, 1956
84. Mc Ghee George, A.B.D.-Türkiye-N.A.T.O.-Ortadoğu, çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Cantekin Matbaacılık Yayıncılık, Ankara, 1992
85. Kut Gün, "Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye", Haluk Ülman, (der.) Ortadoğu Sorunları ve Türkiye içinde. TÜSES Yay. İstanbul, 1991
86. Kona Gamze G., Ortadoğu, Orta Asya ve Keşışen Yollar, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003
87. Geoffrey Barraclough, Emperyalizme Tepki: Milliyetçilik. Sayı, 13
88. Antonius George, The Arab Aweaking, Jarrold And Sons Lts., Londra, 1945
89. Kazgan Gülten, Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
90. Emanet Hakan, Türk Boğazları, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2003.
91. Kayalı Hasan, Jön Türkler Ve Araplar,Çev:Türkan Yöney,Tarih Yayınları, İstanbul, 1998
92. Kozanoğlu Hayri, Küreselleşme ve Uluslar Üstü Sermaye Sınıfı, Küreselleşme-1.

93. Kissinger Henry, Diplomasi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000
94. Uluğbay Hikmet, Petropolitik, Ayraç Yayınları, Ankara, 2003.
95. Dökmeciyan Hrair, Arap Dünyasında Köktencilik, Çev. Muhammed Karahanoğlu, İstanbul: İlke Yay., 1992,
96. Esen Hüsamettin, Bugün ve Geleceğin Güç Merkezleri, Beyaz Kitap, 1994.
97. Ertuna Hamdi, Türk-Arap İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976
98. al-Banna Hasan, “New Renaissance: The Viewpoint of the Muslim Brotherhood”, Political and Social Thought... içinde.
99. Deschamps Hubert, Sömürgeciliğin Sonu, çev. J. Ve F. Orsan, Remzi Kitapevi, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1965
100. Bağcı Hüseyin, Demokrat Parti Devri Dış Politikası, İmge Kitapevi, Özkan Matbaası, Ankara, 1990
101. Bağcı Hüseyin, Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar, 2. Baskı, ODTÜ Yayınları, Ankara 2001
102. Tiryakioğlu İ. Ethem, “Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri”, S.E.B., Gen Kur. A.T.S.E. Bşk. Yayını, Yıl: 13, Sayı: 65.
103. Mukaddime Haldun İbni, c.1, Çeviren: Turan Dursun, Ankara: Onur Yay., 1977
104. Arsel İlhan, Arap Milliyetçiliği ve Türkler, İnkılâp Kitapevi, Anka Ofset A.Ş., İstanbul, 1987
105. Cem İsmail, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989
106. Giritli İsmet, Komünizm, Batı, Ortadoğu ve Türkiye, Nur Ofset, İstanbul, 1977

107. Jankowski James, Arab Nationalism, Colombia Press, New York, 1997.
108. Bainerman Joel, The Crimes of A President, S.P.I. Books, A Division of Shapolsky Publishers, Inc., Newyork, NY, 1992.
109. Bulloch John - Danvish Adel; Su Savaşları, Çev.: M. Harmanas, Altın Kitaplar Yay., İstanbul.
110. Marlowe John, Arab Nationalism And British İmperialism, Prager Publishers, Londra, 1961
111. Kolko Joyce And Gabriel, The Limits of Power, The World And United States Foreign Policy, 1945-1954, Harper Row Publishers, Londra, 1972
112. Starr Joyce, ‘Foreign Policy ‘Water Wars’’, Spring, 1991.
113. Risler J.C., Çağdaş İslam Dünyası, çev. Nihal Önal, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1974
114. Joll James, ‘‘Dünya 1900’’, 20. Yüzyıl Tarihi, Arkin Kitabevi, Sayı:1.
115. Duroselle Jean-Baptiste, Histoire Diplomatique de 1919 à nas Jours, 11e édition, Éditions Dalloz, Paris, 1993
116. Gordon Joel, Nasser’s Blessed Movement, The American University Press, Kahire, 1996
117. Karpat Kemal, Political and Social Thought in the comtemporary Middle east, preager, New York, 1968
118. Küreselleşme ve Türkiye, Milli Güvenlik Akademisi, HAK Yayınları, Ankara, 2003.
119. Krüger K., Kemalist Türkiye ve Ortadoğu, çev. Nihal Önal, Altın Kitaplar Yayınevi, Altın Kitaplar Basımevi, Ankara 1981

120. Gürün Kâmuran, Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası, 1939'dan Günümüze Kadar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1983
121. Bağlum Kemal, Anıpolitik 1945-1960, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
122. Karpat Kemal H., Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, Özener Matbaası, İstanbul, 1996
123. KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, 2004
124. Al-Sayyid Lutfi, Egypt and Cromer, Preager, Londra, 1968
125. Binder Leonard, The Ideological Revolution in the Middle East, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1964
126. Mosley Leonard, Petrol Savaşı, çev. Halim İnal, E. Yayınları, Güryay Matbaası, İstanbul, 1975
127. Anderson Matthew Smith, Doğu Sorunu: 1774 – 1923, Çev.İdil Eser, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001
128. Gönübol Mehmet, Uluslar arası Politika; İlkeler, Kavramlar, Kurumlar, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, 5.Baskı.
129. Kocaoğlu Mehmet ,Parçalanmak İstenen Topraklar, Gnkur.Basımevi, Ankara
130. Bayat Mert, Milli Güç ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.
131. Bilgin Mert, Avrasya Enerji Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005.
132. Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mart 1996.

133. Kaplan Morton A., VariAnds On Six Models of The International System, James N.Rosenau (ed.), Newyork, The Free Pres, 1969.
134. Özyüksel Murat, “Abdülhamit Dönemi dış İlişkiler”, Türk Dış Politikasının Analizi içinde, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yay.. 1994.
135. Yıldırım Mustafa, Sivil Örumceğin Ağında, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5.Baskı, Ağustos 2005.
136. Heykel M. Hasaneyn, Kahire Dosyası, çev. Berin Büktaş, Bilgi Yayınları, Bilgi Basımevi, Ankara, 1974
137. Öztürk M., Türkiye ve Orta Doğu, Ankara 1997
138. Doğanay M. Zeki ve Atun A. Fikret, Orta Doğunun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Ankara,1994
139. Kışlalı M.Ali, Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Şark Matbaası, Ankara, 1965
140. Dikerdem Mahmut, Hariciye Çarkı, Cem Yayınevi, Başaran Matbaası, İstanbul 1989
141. Dikerdem Mahmut, Ortadoğu'da Devrim Yılları, Cem Yayınevi, Doğan Ofset, İstanbul, 1990
142. Flory Maurice B. and Korany-R. Mantran-M.Camau-P.Agate, Les Régimes Politiques Arabes, 2e édition, Prensens Universitaires de France, Paris, 1991
143. Harari Maurice, Government and Politic of The Middle East, A Spectrum Book, N.J., 1962

144. Rodinson Maxime, "Wha Are the Arabs?", Modern Arab Nationalism, The Hebrew University of Jerusalem, 1994.
145. Rodinson Maxime, The Arabs, Translated by. Arthur Goldhammer, Croom Helm London, London, 1981
146. Gönlübol Mehmet et al. (ed.), Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993
147. Çubukçu Mete, Bizim Filistin, Bir Direnişin Tarihçesi, Metis Yayıncılık, Nisan, 2002.
148. Toker Metin, D.P.'nin Altın Yılları, Ankara, 1990
149. Chossudovsky Michel, The Globalisation of Poverty, Third World Network, 1997,
150. Mazan Mihael J., Snider Don M. and Blackwell James A. Jr., Desert Storm – The Gulf War and What We Learned, Boulder, (Colorado), Westview Press, 1993
151. Copeland Miles, Devletler Oyunu, Bir CIA Ajanının Anıları, çev. Behirhan Muhib, Nehir Yayınları, İstanbul, 1988
152. Erendil Muzaffer Conflict Arab-Israeli Moore, The, Emekli Tümgeneral, Çağdaş Orta Doğu Olayları, Ankara, Gnkur Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992
153. Boğazlar Nadas M., Deltalar (Geo-Astral) Siyaset Yörüngeleri Ve Dengeleri, İnkılap Ve Aka Basımevi, İstanbul, 1976.
154. Özturun Necdet, Askeri Strateji. HAK yayınları, İstanbul
155. Pamir Necdet, Bakü Ceyhan Boru Hattı, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.
156. Çakar Nezihi, 21 inci Yüzyılda Türkiye'nin İlerleme Hedefleri, Beyaz Kitap.

157. Havatme Nayif, Filistin’de Halk Savaşı ve Ortadoğu, çev. Mehmet Emin Bozarlan, Ant Yayınları, İstanbul, 1970
158. Azoury Negib, “Program of the League of the Arab Fatherland”, Arab Nationalism: An Anthology içinde, İkinci Baskı, der. Sylvia G.Haim, Los Angeles: Univ. of California Press, 1964.
159. Ayubi Nezh, Arap Dünyasında Din ve Siyaset, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları, 1993
160. Berkes Niyazi, Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm, Köprü Yayınları, Fono Matbaası, İstanbul, 1969
161. Öymen Onur, Geleceği Yakalamak, İstanbul, Haziran 2000.
162. Sander Oral, Türkiye’nin Dış Politikası, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000.
163. Sander Oral, Siyasi Tarih, Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980’e kadar, İmge Kitabevi Yayınları, Maya matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1989
164. Sander Oral, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Ankara, 1979
165. Kiverlioğlu Orhan, Küresel Tuzak, IQYayınları, İstanbul, 1.Baskı, Mayıs 2004.
166. Koloğlu Orhan, Lawrence Efsanesi, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2003
167. Tiryaki Orhan, "Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu", HAK Yayını, İstanbul, 1994.
168. Guitard Odette, Üçüncü Dünya, Sömürgelerin Uyanışı, çev. Ahmet Angın, Akşam Kitap Kulübü, Tan Matbaası, İstanbul, 1966
169. Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969

170. Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri, Yeni Levent-İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Mart-1996
171. Orta Doğu'nun Tarihi Gelişimi, Yeni Levent-İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Ağustos 1992
172. Kürkçüoğlu Ömer, Türk-İngiliz ilişkileri, Ankara, ASBF, 1978
173. Kürkçüoğlu Ömer, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası,S.B.F.Yayını,1972
174. Kürkçüoğlu Ömer E., Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası 1945-1970, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972
175. Kürkçüoğlu Ömer, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918), Ankara: AÜ SBF Yay., 1982
176. Turan Ömer, Tarihin Başladığı Nokta: Ortadoğu, 2002, Step Ajans, İstanbul.
177. P.Gleick (Ed.); Water in Crisis: A Guide to the World's Fresh Water Resources, Oxford University Press, NewYork, 1993.
178. Vatikiotis P.J., Arab Regional..., ss.198-199.
179. Vatikiotis P.J., Nasser and His Generation,New york,St.Martin Press,1984.
180. Chelkowski Peter J. ve Pranger Robert J.. Ideology and Power in the Middle East (Durham: Duke University Press, 1988).
181. Davutoğlu Ahmet, 21 nci yy. Dünya Güç Merkezleri ve Stratejileri Ders Notu, HAK Basımevi - 2002
182. Kennedy P., Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, çeviren B. Karanakçı, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1990

183. Vatikiotis P.J., *Pattern For New Nations?*, Bloomington: Indiana University Press, 1961
184. Vatikiotis P.J., *The Middle East: From the End of Empire to the End of the Cold War*, Londra: Routledge Publishers, 1997
185. Calvocoressi Peter, *World Politics Since 1945*, 7th ed., (New York: Longman Publishing, 1996)
186. Mansfield Peter, "Arab Political Movements", *The Middle East içinde*, der. Peter Mansfield, Dördüncü Baskı, Oxford: Oxford University Press, 1973.
187. Mansfield Peter, *Mısır İhtilâli ve Nasır*, çev. Ergün Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967
188. Mansfield Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1975
189. Karaca R.Kutay, *Dünyadaki Yeni Güç- Çin*.
190. Karadağ Raif, *Petrol Fırtınası*, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1969.
191. Gözen Ramazan, "Dış Politika Nedir?", *Türk Dış Politikası*, (ed) İdris Bal, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.
192. Ginat Rami, *Egypt's Incomplete Revolution*, Londra: Frank Cass Publishers, 1997
193. Peker Recep, *İnkılâp Dersleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984
194. Sagay Reşat, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1972

195. Uçarol Rıfat, Dr., Siyasi Tarih, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1982
196. Davydkov Robert - Fomin Oleg, Sovyetler Birliği ve Ortadoğu, çev. Levent Oğuz, Amaç Yayıncılık, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1988
197. Springborg Robert, Mubarek's Egypt (Boulder Colorado: Westview, 1989)
198. Owen Roger, State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East, Londra: Routledge Publishers, 1992
199. Kekevi Serkan, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2004, s:151 Tayyar Arı, Uluslar arası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ekim 2004.
200. Özlenen Sezer, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no : 1977-22, İsrail Ülke Etüdü, İstanbul, 1997.
201. Ogan Sinan, 'Azerbaycan, Petrol ve Politika', ASAM, 26 Mayıs 2005.
202. Stratejik Öngörü', Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1994.
203. İlhan Suat, 'Jeopolitikten Taktiğe', Kara Harp Akademisi Yayınları, 1971.
204. İlhan Suat, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
205. Parlar Suat, Ortadoğu –Vaat Edilmiş Topraklar, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1997
206. Koç Süleyman, Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Yayıncılık, İstanbul.
207. Özmen Süleyman,Ortadoğu'da etnik,Dini Çatışmalar Ve İsrail, IQ Yayınları, İstanbul, 2005

208. Tzu Sun, Savaş Sanatı, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996.
209. Şen Sabahattin, Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi, Birey Yayıncılık, Temmuz 2004, İstanbul.
210. Yirmişbeşoğlu Sabri, Askeri ve Siyasi Anılarım 1928-1965, Kastaş Yayınevi, Zafer matbaası, İstanbul, 1999
211. Ağaoğlu Samet, Arkadaşım Menderes, Ağaoğlu Külliyyatı, Baha Matbaası, İstanbul, 1967
212. Günver Semih, Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Bilgi Yayımevi, Aslımlar Basımevi, Ankara, 1985
213. Haim Sylvia G. (der.), Arab Nationalism, Los Angeles: University of California Press, 1964.
214. Altundağ Şinasi, Kavalalı Mehmet Ali İsyani, Türk Tarihkurumu Basımevi, Ankara, 1945
215. Günbulut Şükrü, Ortadoğu Din Kültürü, İstanbul, 1996
216. Güralp Şerif, Yahudiler Filistin'e Nasıl Döndü?, Doğan Güneş Yayınları, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, Tarihsiz
217. Aydemir Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, Remzi Kitapevi, Yükselen Matbaacılık Ltd., İstanbul, 1976
218. Gürel Şükrü S., Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979
219. Değerli Turgut, Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1996.

220. Ataöv Türkkaya, Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlık Yayınevi, İstanbul, 1969
221. Arı Tayyar, Uluslar arası İlişkiler Teorileri.
222. Arı Tayyar, 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi 4. Basım (İstanbul: Alfa Yay., 1999)
223. Arı Tayyar, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, 1.Basım, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., Melisa Matbaacılık, Ekim 2004, İstanbul.
224. Baykara Tuncer, Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1991.
225. Ataöv Türkkaya, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri (Ankara: AÜSBF yay., 1973)
226. Durmazuçar Vedat, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002,
227. Evsal Vedii, Ortadoğu'da Savaş, Yağmur Yayınları, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1975
228. Hollstein Walter, Filistin Sorunu, çev. Cemal A. Ertuğ, Yücel Yayınları, Er-tu Matbaası, İstanbul 1975
229. Livezey William E., "Mahan'a Göre Deniz Gücü", Harp Akademileri Komutanlığı, Deniz Harp Akademisi Yayınları, 1979.
230. Cleveland William L., A History of the Modern Middle East, San Francisco: Westview Press, 1994.
231. Hacısalihoğlu Yaşar, Yeni Dünya Düzeni Arayışı Ve Türkiye, İstanbul, Haziran 2001,

232. Gökalp Yıldız Yavuz, Oyun İçinde Oyun- Büyük Ortadoğu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004
233. Yeni bir Strateji–Hidro Strateji, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1996.
234. Aklar Yılmaz, Deniz Gücünün Milli Güç İçindeki Yeri, İkinci Denizcilik Gücü Sempozyumu, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1999.
235. Gökalp Yıldız Yavuz, Global Stratejide Orta Doğu, İstanbul, Der Yayınları, 2000
236. Yearbook of the United Nations, 1991
237. Altuğ, Çin Yılmaz, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu Sorunları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1970
238. Demirer Yücel, Özbudun Sibel, İsyanın adı: Filistin İntifada Kazanacak, 2002, Ütopya Yayınevi, Ankara.
239. Zeine Zeine N, The Emergency Of Arab Nationalism, Caravan, New York, 1973
240. Güler Zeynep, Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği, Yeni hayat kütüphanesi, İstanbul, 2004
241. Kunalp Zeki, Sadece Diplomat, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981
242. Canbaş, Fahrettin, Türk Cumhuriyetlerinde Demokratikleşmeyi Etkileyen Faktörler, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
243. Koçak, Arif. Türk Arap İlişkileri, Gn.Kur. Basımevi, Ankara, 1976
244. Canatan, Yaşar. Türk – Irak Münasebetleri, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

245. Öngör Sami. Ortadoğu : Siyasi ve İktisadi Coğrafya, Sevinç Matbassı, Ankara, 1964
246. Besalel, Sami. Yahudi Tarihi, Universal Yayınları, İstanbul, 2000
247. Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996.
248. Altundağ, Şinasi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, TTK, Ankara, 1998
249. Lenczowski, George. The Middle East in the World Affairs, Cornell Uni. Press, 1980
250. Türkiye İsrail İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1997
251. Acar, İrfan. Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, TTK Basımevi, Ankara, 1989
252. Klausner and Bickerton, Arab – Israeli Conflict, Prentice – Hall, N.J., 2005
253. Sınıraşan Sular ve Ortadoğuda Su Sorunu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994
254. Erdil, Doğu. Körfez Bunalımı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990
255. Adal, Can. Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986
256. Alpkaya, Gökçen. Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik, Ankara, 1991
257. Akdevelioğlu, Atay. Türk Dış Siyaseti, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
258. Amikam Nachmani, İsrail, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean, Frank Cass& Co., London, 1987

259. Turkish Foreign Policy Toward the Arab – İsraili Conflict: Duality and Development, Arab Studies Quarterly, vol. XIV, No:4, 1992
260. Ek,ç, Birol, Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi, TC İçişleri Bakanlığı, 2001
261. Carter, Jimmy. Keeping Faith – Memoirs of a President, Bantam Books, New York, 1982
262. Adam, Elaine. American Foreign Relations – 1977, Council of Foreign Relations, New York, 1979
263. The Search for Peace in the Middle East – Documents and Statements, US Government Printing Office, Washington, 1979
264. Bağcı, Hüseyin. Demokrat Parti' nin Ortadoğu Politikası, İmge Yayınları, 1990
265. Söylemezoğlu, Faruk. Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, İstanbul, 1998
266. Greenwood, Christopher. Iraq's Invasion of Kuwait: Some legal Issues, The World Today, Vol:47, No:3, 1991
267. Oystein Nyoreng, Petrol ve İslam, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998
268. Uluatam, Özhan. Ortadoğu Su Sorunu, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2004
269. Caşın Hakkı, Güç Merkezlerinin Enerji Bölgelerine Yönelik Politikaları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2004
270. Kocaoğlu, Mehmet. Petro Strateji, Türkeli Yayınları, Ankara, 2000
271. Campbell, C.J., Running Out of Gas: This Time the Wolf is Comming, The National Interest Magazine, 1998

272. Gündoğdu Basri, OPEC Teşkilatı Politikalarının Yeni Kúresel Projeksiyonları, GYTE Seminer Ödevi, 2002
273. Akdemir, Kuşcu, Çađlayan. Kúresel Enerji Dolaşımına Gúre Türkiye' nin Konumu ve Enerji Diplomasisi, 4. Türkiye' nin Gúvenliđi Sempozyumu, Elazığ, 2003
274. C., Pala, 22.YY Dúnya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye, Avrasya Dergisi, C:9, S:1, Ankara, 2003
275. Çamcı, Alp. Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye elektrik Enerjisi Sektörünün Yatırım Gereksinimi ve Finansmanı, İTÜ FBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004
276. International Energy Agency, Energy Policies of IEA Countries: Turkey 2002 Review, OECD Headquarters, NY, 2002

TEZ – DERS NOTU

1. Korkut Hasan, İngiltere'nin Mısır'ı İşgali,Marmara Üniversitesi,Yüksek Lisans Tezi,1996,
2. Altunışık M.B.'in, Güvenlik Kısılacında Türkiye Ortadoğu İlişkileri konulu araştırması,1997, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
3. Ketken Turgut, Türkiye'deki Enerji Dar Boğazının Üstesinden Gelinebilmesi İçin Önümüzdeki 20 Yıllık Perspektifte Alternatif Çözümleri, Deniz Harp Akademisi Bitirme Tezi, 2001-2002.
4. Gerçeksever, Abdulkadir: Basra Körfezi Güvenliği, GYTE, Yüksek Lisan Bitirme Tezi, Gebze 2004,
5. Özbay Mustafa, Milli Güvenlik Stratejisi ve Etkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze, 2003.
6. Akça Erhan, ABD'nin Türkiye Ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri, GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2004.
7. Çaşın M.Hakkı,Modern jeopolik teori ve uygulamaları,ders notu.Gyte,2003,
8. Gürler Ali İhsan, 'ABD'nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini', GYTE Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Ocak 2005,
9. Uysal Şahin Ünsal, Ortadoğu' Daki Çatışma Alanları , Siyasi Ve Etnik Yapı Potansiyel Tehditler Nelerdir , Ne Gibi Gelişmelere Yol Açabilir. Bu Gelişmeler Işığında Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelebilecek Tehditler Ve Bunlara Karşı Ne Gibi Tedbirler Alınmalı Ve Nasıl Bir Politika Oluşturulmalıdır,Tez,Harp Akademisi,2003
10. Özdağ Muzaffer, 'Jeopolitik Üzerine Notlar'.

DERGİLER

1. Avrasya Dosyası
2. Kara Kuvvetleri Dergisi
3. Foreign Affairs
4. Human Rights Quarterly
5. Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi
6. M-5 Savunma ve Strateji Dergisi,
7. Monthly Review
8. Stratejik Analiz Dergisi
9. 2023
10. Silahlı Kuvvetler Dergisi
11. Stratejik Araştırmalar Dergisi
12. Ulusal Strateji

GAZETELER

1. Ahram Economic Weekly
2. Ahram Gazetesi
3. Al-Ahram,
4. Al-Jumhuriyya,
5. Al-Muswwar (Cairo, weekly),
6. Al-Shams (Trablus günlük),.
7. Cumhuriyet Gazetesi,
8. Hürriyet Gazetesi,
9. Milliyet Gazetesi,.
10. MM(middle east mirror),
11. Resmi Gazete,
12. Tercüman,
13. Vatan Gazetesi,
14. Zafer Gazetesi,

İNTERNET

1. [www.osmanlı.com.tr.forsnet.htm](http://www.osmanlı.com.tr/forsnet.htm).
2. Erdem Denk ,A.Ü.S.B.F.Araştırma görevlisi’’Ortadoğu problem sahaları’’ internet sayfası
3. mgk.gov.tr/bulten/2004temmuz.doc
4. <http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/a06f2943c226015c85256c40005d359c/5b887dcd63624f7852560df0066d4b0!OpenDocument>
5. <http://www.maximumbilgi.com>.
6. Energy Information Administration, International Database.
7. [http://Ilef.ankara.edu.tr/gorunum/yazi.php?yad = 1694](http://Ilef.ankara.edu.tr/gorunum/yazi.php?yad=1694).
8. http://turkishtime.org/ocak/70_tr.htm;
9. http://www.borsa.net/makale_goster.asp.
10. <http://www.botas.gov.tr/>
11. <http://www.btc.com.tr/>
12. <http://www.caspiandevlopmentandexport.com/>
13. http://www.cliosoft.fr/10_01/pol_us_arab3.htm.
14. <http://www.enerji.gov.tr/>
15. <http://www.epdk.gov.tr/>
16. <http://www.hurriyetim.com.tr/dosya/korfez/korf5.htm>;

17. http://www.kozmopolit.com/Irakspecial/MTK_lare.html
18. http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce_g/korfez_savaşı.htm;
19. <http://www.tpao.gov.tr/>
20. http://www.wnd.com/news/article.asp?ARTICLE_ID=41044.
21. www.igeme.org.tr/tur/yerinde/misir.pdf
22. www.turkcebilgi.com
23. www.formfuar.com/index.asp
24. www.kobifinans.com.tr
25. www.dtm.gov.tr/anl/raporlar.htm
26. www.oecd.org
27. www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx
28. www.oic-oci.org
29. www.oic-un.org/about/over.htm

DİĞER

1. Ana Britannica", Ana Yayıncılık A.Ş.ve Encyclopaedia Britannica Inc., İstanbul 1991 ve 2003.
2. Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi.
3. Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991.
4. Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Nisan 1992.
5. Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.
6. The CIA Factbook 2002-2003.
7. Ülkeler Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991.
8. İslam Ansiklopedisi
9. Temel Britannica Ansiklopedisi
10. Meydan Laurosse Ansiklopedisi

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Yozgat'ın Şefaati ilçesinde doğan Cengiz DAŞDEMİR, ilkokulu ve ortaokulu doğduğu yerde, liseyi ise Kuleli Askeri Lisesinde 1993 yılında tamamlamıştır.

Kara Harp Okulundan 1997 yılında Levazım Subayı olarak mezun olan Cengiz DAŞDEMİR, bir yıllık Sınıf Okulu Eğitiminden sonra 25 nci Mekanize Piyade Tugayı Lv.Bl.K.lığında (Ardahan) Yiyecek ve Eşya Saymanı olarak görev yapmıştır. 2001 yılı atamaları ile İstanbul'da sırasıyla Levazım-.Maliye Okulu ve Eğitim Merkezi Er Eğitim Tabur Komutanlığı'nda Çavuş Eğitim Bölüğü Takım Komutanı ve halen Levazım-.Maliye Okulu ve Eğitim Merkezi Destek Kıt'aları Hizmet Bölük Komutanı olarak çalışmaktadır.

Dünyada meydana gelen hızlı değişimlere, milli güvenliğe ve stratejiye olan ilgisi nedeniyle Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde Strateji Yüksek Lisans programını takip etmiştir.

İngilizce bilen Cengiz DAŞDEMİR, evli ve iki çocuk babasıdır.

1. GİRİŞ

Ortadoğu ismi ilk defa 1902 yılında Amerikalı Deniz Stratejisi uzmanı ve tarihçisi olan Alfred Thayer Mahan tarafından ortaya atılmıştır. Bölgeye kısaca göz atacak olursak, Kuzey Doğu Afrika içerisinde yer alan Libya, Mısır, Sudan ve Etiyopya, kuzeyde Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, güneyinde Suriye, Irak, İran, Lübnan, İsrail, Ürdün ve diğer Arap ülkeleri, doğusunda ise Afganistan, Pakistan ve belki de Hindistan'ın batı kesimini kapsayan coğrafi bölge şeklinde kabul edebiliriz.⁽¹⁾

Ortadoğu; kara, hava ve deniz yolları ve geçitlerine hakim oluşu, olağanüstü petrol rezervi, kültürü, tarihi ve dini bir merkez oluşu nedeniyle geçmişten bu güne değin yeryüzünün öbek noktası olmuştur. Ortadoğu tarih boyunca hep savaşlara, çekişmelere sahne olmuştur. Ticari ve askeri düşünceler, Orta doğu'yu çeviren denizler ve su yolları üzerindeki boğazların, kanalların değerini yükseltmiştir. Akdeniz ve Kızıldenizi birleştiren Süveyş kanalı, Ortadoğunun belli başlı su yolunu kontrol eden durumuyla önem kazanmıştır.⁽²⁾

Arapların ve Müslümanlığın ağırlıkta olmasına rağmen bölge üç semavi dinin, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam, kutsal mekanlarını ve bu üç dinin mensuplarını barındırır. Yahudiler için Süleyman'ın mabedi, Hıristiyanlar için İsa'nın çarmıha gerildiği, Müslümanlar için Hz. Muhammed'in mirac ettiği yerdir.⁽³⁾

Ortadoğu her zaman yabancı güçlerin siyasal ve stratejik ilgi alanıdır. Sınırları, siyaseti, ekonomisi ve kaderi çoğu kez büyük güçler tarafından ve daha geniş bir planda, uluslararası ilişkiler ve güç dengeleri çerçevesinde belirlenmiştir. Dolayısıyla bölgesel aktörlerin davranışları ve tercihlerini incelemek için global düzeyde büyük güçlerin ilişkilerini de analiz etmek gerekir.

Bölgenin petrol kaynakları yönünden zengin oluşundan kaynaklanan önemi nedeniyle büyük devletler her zaman bölge üzerinde hakimiyet kurmaya

⁽¹⁾ Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da etnik, Dini Çatışmal. Ve İsrail**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s.:1

⁽²⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.:33

⁽³⁾ Halit Erol, **Kudüsün kutsallığı**, Özyurt yayınları, İstanbul: 2002, s. 10.

çalışmışlardır. Zamanında “Şark siyaseti” adı altında Almanya, Rusya, Fransa ve İngiltere arasında geçen bu politikaya günümüzde gücünün eksilmemesi ve küresel sistemin devamlılığı için uğraşan ABD ve artan petrol ihtiyacı yüzünden kendi kendine yetme politikasından vazgeçen Çin Halk Cumhuriyeti de katılmışlardır.⁽⁴⁾ ABD’nin “küreselleşme politikası” adı altında kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarının korunmasında Ortadoğu ve Kafkaslar büyük öneme haizdir. Ortadoğu Kafkaslara doğru ABD politikalarının sıçrama tahtası olarak kullanılmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi ABD’nin bölge ülkelerine kendi ekonomik ve siyasi çıkarları düzleminde bölge ülkelerini demokratikleştirme adı altında şekillendirmeye çalışmasını içermekte olup, aslında ABD’nin bölge üzerindeki hakimiyet çabasıdır. Demokrasi talepleri aslında burada daha özgür bir yaşamı teşvik etmek için değil, siyasi ve ekonomik yönde güç kazanma isteğidir.⁽⁵⁾

İkinci Dünya Savaşı yılları, Ortadoğu siyasetinde bir dönüm noktası oluşturur. Savaş sonrasında İsrail Devleti’nin Avrupalı Devletlerin bölge üzerindeki politikalarının devamını sağlanması ve bölgede bir denge unsuru oluşturulması için kurulması, Arap dünyası için büyük bir dram oluşturmuş, Arap ülkelerinin iç siyasetlerini radikalleşmeye yöneltmiştir.⁽⁶⁾ Bunun yanında, İsrail’in kuruluşu Arap ülkeleriyle batılı devletler arasındaki ilişkilerde devamlı bir bozulmanın başlangıcı oldu. Yine aynı olaya bir tepki olarak, Arap dünyasında milliyetçilik eğilimleri de hız kazandı.⁽⁷⁾

Batılı yayılcı devletlere karşı en önemli mücadeleyi Nasr yönetimindeki Mısır vermiştir.

Mısır tarihi boyunca kültürel, siyasi ve ekonomik açılarından Arap dünyasının en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Ekonomik gücünün yanı sıra biriktirdiği siyasal ve edebi kültürü, çeşitlenmiş siyaset geleneği ile 20. yy’ın Arap Birliği umudunun, bağlantısızlık hareketinin ve Afrika bağımsızlık savaşlarının önemli bir aktörü olmuştur.

⁽⁴⁾ Hamdi Ertuna, **Tük-Arap ilişkileri**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1976, s:2

⁽⁵⁾ Faruk Bilgin, **Büyük Ortadoğu Projesi**: İlk yayınları, İstanbul 2004, s. 18

⁽⁶⁾ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu siyaset, savaş ve diplomasisi**, Alfa yayınları İstanbul, 2004, s. 242.

⁽⁷⁾ Hamdi Ertuna, **a.g.e**:s:132

Nasır yönetimi, Britanya askeri güçlerinin ülkeden tümüyle atıldığı 1954'ten 1967'ye kadar Bağdat Paktı'nı reddeden, Süveyş Kanalı'nı İngiltere, Fransa ve İsrail'in askeri müdahalesine rağmen ABD ve SSCB'nin destek vermesiyle bölgenin ilerici ve itici gücü olan milliyetçiliğin etkisiyle millileştiren, 1956'da Süveyş krizinden başarıyla çıkan, Suudi etkisine karşı Arap dünyasındaki önemini korumak ve Arap aleminin liderliğini ele geçirebilmek için Yemen'e müdahale eden radikal bir anti-emperyalist program uygulamıştır. Mısır'ın bu dönem ağırlık kazanan dış siyasi gündemi Soğuk Savaş ortamının çerçevesini çizdiği bir genel yaklaşımla şekillenmiş, bağlantısızlık siyaseti ile büyük güçler karşısında görece bağımsız bir hareket alanı elde etmeyi başarmıştır. Nasr, hareketin yayılmasında çok etkili olan Nehru'nun yanısıra, nötralizm kavramının kullanılmasını önermekteydi.⁽⁸⁾

Bağlantısızlık dönemselsel olarak Mısır halkının genel çıkarları ve Mısır'ın Arap dünyasında gücünü artıran Arap Birliği hedefiyle uyumlu bir siyaset olmuştur. Bir bakıma bu hareket, Soğuk Savaş çekişmelerini azaltmayı ve bu çekişmelerden olabildiğince çok faydalanmayı öngören, savaş tehdidini yok etmeyi ve barışı savunmayı gözetken, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bir "aktif tarafsızlık" şeklinde de ifade edilebilir.⁽⁹⁾

Mısır'da 1950'lerin ikinci yarısında izlenen dış siyaset hattı ile 1960 başlarında ülkede gerçekleştirilen sosyo-ekonomik dönüşümler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nasır iktidarı sırasında ortaya çıkan siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik şekillenme üzerinde, Arap ülkelerinin tarihsel geçmişinin, entelektüel geleneklerinin, bağımsızlık mücadelelerinin, "ulus devlet" olma çabalarının ve dinamiklerinin, Arap-İsrail çatışmasının, Soğuk Savaş çekişmelerinin çok yönlü etkilerinden söz edilebilir.⁽¹⁰⁾

Tüm mantıksal ve felsefi melezliğine karşın Nasırcılık Mısır dışında, tüm Arap dünyasında çok taraftarı olan bir siyasi hattır. Nasırcılık ne tek bir kişiye ne de

⁽⁸⁾ Arı, T., **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa yayımları, İstanbul, 2001, s. 196.

⁽⁹⁾ Richard L. Jackson, **The Non-Aligned**, The UN and the Superpowers, Preager: New York, 2004, s. 240.

⁽¹⁰⁾ Zeynep Güler, **Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, Yeni Hayat, İstanbul, 2004, s. 240.

Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimine indirgenebilir. Nasırcılık, ideolojik-siyasi programı ve ekonomik ve sosyal uygulamalarıyla, ulusal devrimci bir deneydir.

Nâsır'ın 28 Eylül 1970'de aniden ölümü üzerine yerine Mısır Sosyalist Partisi (ASU) Yüksek İcra Kurulu tarafından Enver Sedat devlet başkanı seçilmiştir. Sedat, Sovyetlerle yakınlığı bilinen radikalleri temizleyerek kısa sürede hem ülke yönetiminde hem de parti içinde tek otorite haline gelmiştir. Kendisi tarafından hazırlattırılan yeni anayasanın 1971 Eylülünde halk tarafından onaylanmasıyla Sedat'ın, en üst otorite olması meşrulaşmıştır.

Nâsır'la karşılaştırıldığında daha sakin ve daha az ideolojik bir kişiliğe sahip olan Sedat'a göre, Mısır'ın çıkarları ideolojiden önce gelmekteydi. Öncelikli gündemi içerde özellikle ekonomik sorunları çözmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin yollarını araştırmak olan Enver Sedat'ın niyeti ikinci bir Nâsır olmak değildi. Sedat yabancı sermayenin Mısır'a gelmesinin önündeki en büyük engelin de İsrail-Mısır çatışması ve Mısır'ın Sovyetlerle yakın ilişkisi olduğu gerçeğini gözardı etmiyordu. Bu iki sorunu çözmesi halinde Mısır'ın Batı sermayesi açısından daha cazip hale geleceğinin farkındaydı. İsrail ile savaş olasılığı gündemde olduğu sürece ülkeye yabancı turistler ve özellikle de yabancı yatırımcılar gelmemekteydi.⁽¹¹⁾

Bu söylemine rağmen uyguladığı politikalar ülkesini İsrail ile savaşa sokmuştur. Savaş sonrasında Arap ülkeleri daha önce kaybettikleri toprakları geri alamasalar da, petrolün siyasi gücünü keşfetmişlerdir. 1973'teki 4. Arap-İsrail savaşının ardından, Arap ülkeleri İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu uygulayarak tüm dünyayı sarsmışlardır. Petrolü uluslararası politikanın bir unsuru haline getirmiş ve bir siyasal silah olarak kullanılabileceğini göstermiştir.⁽¹²⁾

Enver Sedat İsrail'i sıkıştırmanın yolunun ABD'den geçtiğini düşünüyordu. Bu yolda, ilk önce SSCB ile imzalanan anlaşmaları feshetti, ardından da tüm Arap dünyasını şaşkırtacak olan İsrail ile Camp David antlaşmalarını imzaladı. Antlaşmanın sonucunda ABD onayı ile İsrail Sina'dan bir parça daha toprağı Mısır'a vermeyi

⁽¹¹⁾ Waterbury, J., **The Egypt of Nasser and Sadat**, Princeton Uni. Press, Oxford, 1984, s. 41.

⁽¹²⁾ Charles Issawi , **The Arab World's Heavy Legacy**, Foreign Affairs, c.43, no.3, 1965, s. 505.

kabul etti. Antlaşmaya, ayrıca Sovyetler de büyük tepki gösterdi. Nitekim gerginleşen ilişkilerin sonucu olarak 1977 Aralığında ılımların katılmadığı Ret cephesini etkisi altında gerçekleşen Arap Birliğinin Trablusgarp'taki (Tripoli Lübnan) zirvesinde Mısır'la ilişkilerinin dondurulması kararı alınırken, Mısır'ın buna tepkisi Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik ilişkilerin kesme şeklinde olmuştur.⁽¹³⁾

1979 Şubatında İran'da monarşinin devrilmesi ve Humeyni liderliğinde bir Şii rejimin kurulması, büyük çoğunluğu Sünni olan Arap dünyasını alt-üst ettiği gibi, Amerika'nın da, İsrail'in de bölgedeki stratejik görüşlerini değiştirdi. Bu gelişme de, İsrail-Mısır barışının gerçekleşmesini kolaylaştırdı. İsrail-Mısır barışının imzası, Mısır'ın Arap dünyası ile bağlarının tamamen kopmasına sebep oldu.⁽¹⁴⁾

Enver Sedat, 8 Ekim 1981'de bir suikasta kurban giderek hayatını kaybettiğinde, İsrail'in Sina'dan tamamen çekildiğini görememişti; İsrail 27 Nisan 1982'de Sina'dan tamamen çekildi.⁽¹⁵⁾

Hüsnü Mübarek, 24 Ekim 1982'de yapılan referandumda halkın ezici bir çoğunluğu tarafından Sedat'ın yerine devlet başkanlığına seçilmiştir. Mübarek yaptığı ilk açıklamalarda, halen uygulanmakta olan ekonomik politikaların sürdürüleceğini, muhalefet partilerin faaliyetlerine devam edeceğini ve İsrail ile yapılan anlaşmaya bağlı kalacağını ifade etmiştir. Hüsnü Mübarek, Mısır'ın Arap komşuları ile bozulan ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Mübarek'in 1981 yılından itibaren izlediği ılımlı politika sonucunda Mısır, İsrail ile ilişkilerinden taviz vermeksizin Arap ve İslam dünyasına kendini kabul ettirmiştir.⁽¹⁶⁾

Mısır 1984 yılında Türkiye'nin de desteği ile İslam Konferansı Örgütü üyeliğine yeniden alınmış, 1989 yılında Arap ligindeki koltuğuna kavuşmuş, 1990'da Körfez Savaşı sonrası Irak'ın Arap dünyasından dışlanması ile Orta Doğu'daki ağırlığını yeniden kazanmıştır.

⁽¹³⁾ Fahir Armaoğlu,, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım, İstanbul, s. 735.

⁽¹⁴⁾ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, Cem Yayınları, İstanbul,1990, s. 107.

⁽¹⁵⁾ Mahmut Dikerdem, **a. g. e.**, s. 121.

⁽¹⁶⁾ Zeynep Güler, **a. g. e.**, s. 3-4.

Özetle, Nasır döneminde Mısır, Arap dünyası içinde yaşadığı geleneksel izolasyonizmden kurtulmuş, Araplara ilişkin sorunlar ve tartışmalar uluslararası planda daha geniş bir projenin parçası haline getirilmiştir. Mısır yalnızca diplomatik alanda değil, Arap halkının gözünde de Arap dünyasının liderliğini de üstlenmiştir.⁽¹⁷⁾

Enver Sedat dönemi ise tam tersine kalıcı ve önemli değişimlere sahne olan bir dönem olmuştur. Politik anlamda öncelleri Sovyetlerle soğutulup ABD ile batı ile yakınlaşan ilişkiler, zaman içerisinde SSCB'den tamamen kopup ABD'ye ise tam anlamıyla bağımlı hale gelmiştir. Mısır'ın ABD ile bu kadar yakınlaşması en önemli nedenlerden biride Araplar ile yaşanan kopukluktur.

Mübarek ise izlediği politikalarla özellikle Irak'ın ve dolayısıyla Saddam'ın Körfez savaşıyla dünya ve Arap arenasından silinmesinden sonra tekrar Mısır'ı Arap'ların lider ve bir anlamda koruyucu olan lokomotif ülkesi yapmayı başarmıştır. Bu anlamda bakıldığında Nasır döneminde zaman zaman çok yüksek değerler gösteren Mısır'ın Arap dünyasındaki prestij puanları Mübarek döneminde, uzunca bir aradan sonra, tekrar yükselip en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Mısır'da siyasal yaşamın ağırlığı, 20.yüzyılın başlarında etkin konumda olan bağımsızlıkçı, liberal bir hareketten, parlamenter demokrasiye inanmayan, içinde İslamcılar ve komünistlerin de yer aldığı daha çeşitli ve karmaşık çıkarların bir arada yer aldığı bir düşünce ve etkinlik düzlemine kaymıştır. Bunda iki savaş arasında gelişen maddi süreçler ve sınıf yapıları, kentsel dinamikler, eğitim olanaklarının genişlemesi gibi faktörler etkili olmuştur.⁽¹⁸⁾ Ortadoğu ülkelerinin bazılarında, “sınıfsal” şekillenmelerin görece daha net ortaya çıktığı, belirli bir “orta sınıf”ın, küçük toprak sahibi köylülüğün kentlere akan emekçilerin ve “kent yoksullarının” siyaseti belirlemede daha aktif rol alabildiği bir siyasal yapı ortaya çıkmıştır. Bu dinamik siyasal yaşamı çeşitlendirmiş, Mısır'ın geçmiş siyasal deneyimlerinden ve siyasal öznelerinden ciddi kopuşlar ortaya çıkarmış, tarafların kendi aralarında iç hesaplaşmalara girdiği hareketli bir dönem yaşanmıştır. Yine aynı dönemde dünya

⁽¹⁷⁾ Tayyar Arı ,a.g.e., s. 425-426.

⁽¹⁸⁾ P.J. Vatikiotis, **Nasser and His Generation**, , St. Martin's Press Inc., New York 1978, s. 101

çapında önem kazanan “üçüncü dünyacılık”, “bağımsızlıkçılık” hareketi içinde, Arap ülkeleri de yerlerini almışlardır.⁽¹⁹⁾

Arap dünyasında, 20.yüzyılın başlangıcından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması ile eşzamanlı bir milliyetçiliği ifade eden Arap milliyetçiliği; ortak kültüre, etnik yada ırksal birliğe sahip gruplaşmalara bağlı olarak dağılma hareketlerinin etkin olduğu bir dönemde siyasi birliği sağlayacak ideolojik bir motif olarak ortaya çıkmıştır. 19.yüzyılın başlarında Arap milletinin doğal sınırları Mısır dışta bırakılmak üzere Asya’daki arapça konuşulan ülkelerin tamamını kapsar. Mısır’da günümüzdeki geçerli olan anlamıyla Mısır milliyetçiliği 18. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Mısır hem coğrafi konumu hem de liberal siyasi bir ortama sahip olması nedeniyle hem Jön Türkler’in sığınağı hem de 2. Abdülhamit’e karşı muhalefetin merkezlerinden biri olmuştur. Arap milliyetçiliği eğilimlerini İslamın başlangıcına ve hatta daha da önceki dönemlere indiren Arap yazar ve düşünürleri çoktur.⁽²⁰⁾ 19. yüzyılın son çeyreğinde Cemalettin Al –Afgani ve Muhammed Abduh gibi rejimi sert bir biçimde eleştiren dinde reform düşüncesine bağlı aydınlar, tüm İslam aleminin birleşmesini, İslamcı düşüncenin canlandırılmasını ve Mısır’ın İngiliz işgalinden kurtarılmasını istemektedirler. Mısır’da Arap milliyetçiliği düşüncesi ve hareketi daha çok ülkedeki yabancı mevcudiyetine karşı yerel bir birlik düşüncesinin dışa vurumu olarak şekillenmiştir. 1880’lerde ortaya çıkan Arabi Paşa isyanı ve Britanya işgali Mısır’da modern anlamda Arap milliyetçiliği hareketinin başlangıcını simgeler.

Arap milliyetçiliği, İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda yeni bir mecrada yeni bir gelişme göstermiştir. Arap milliyetçiliğinin yeni biçimi olan Arap sosyalizmi ve Nasırcılık dış siyasette bağımsızlığı ve anti-emperyalizmi, iç siyasette de ilerleme ve “sosyal adaleti” aynı anda sağlama çabasıdır. Söz konusu dönemin ideolojik-siyasal atmosferini şekillendiren dinamiklerin başında, sömürgecilik karşıtlığı ile bunun somut ifadesi olan İngiliz ve Fransız egemenliğine şiddetli bir itiraz dalgası gelmiştir. Otoriter yönler barındırmakla birlikte kendini bağımsızlıkçılık, bloksuzluk,

⁽¹⁹⁾ Mohammed Arkoun, , **İslam Üzerine Düşünceler**, Çek. Hakan Yücel, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 25-26.

⁽²⁰⁾ Şerif al-Mucahid, **Arab Nationalism: a Historical Analysis**, Pakistan: Horizon, c. 16, sayı 1, s. 37-36

kalkınmacılık, modernleşme girişimleriyle sosyal adaletin sağlanması ve siyasal yaşamda kimi demokratik ilkelerin yerleştirilmesi çabaları ile ortaya koymaktadır.⁽²¹⁾

Sonuç olarak Mısır, Arap milliyetçiliği hususunda diğer Arap devletlerinden hep bir adım öne geçmiş bir devlettir. Özellikle Nasır dönemindeki politikaları, Süveyş kanalı konusundaki mücadelesiyle Arap aleminde liderliği hak etmiştir.⁽²²⁾ Diğer Arap devletleri Mısır'ı hep Arap uluslarının savunucusu olarak görmektedirler ve ara ara kesintilere uğrasa da Mısır'ın Arap uluslarının mücadelelerindeki desteğine güvenmektedirler. Bu da Mısır'ı Arap aleminde farklı ve lider bir konuma getirmektedir.

Mısır, bağlantısızlık hareketinin de lider ülkeleri arasında yer almıştır. Bağlantısızlık hareketinin genel ilkeleri, Nasır'ın dış siyaset yaklaşımlarında yansısını bulmuştur. Mısır için 20.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve bağlantısızlık hareketi içinde şekillenen güçlü ve kişilikli konum, Mısır'ın tarihsel kaynakları ve sömürgecilik döneminde şekillenen toplumsal dokuda, kısaca iç dinamiklerde gizlidir. Arap, İslâm ve Akdeniz uygarlığına yaslanan Mısır, tarihsel, etnik ve kültürel bağlara sahip olduğu diğer Arap halkları ve Ortadoğu ülkelerinden farklı özellikler taşımaktadır.⁽²³⁾

⁽²¹⁾ Bessam Tibi., **Arap Milliyetçiliği**, Çeviren Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul,1998, s. 99-100.

⁽²²⁾ Marie C Avlas, **State and İdeology in Republican Egypt: 1952-82**, State and Ideology içinde, derl. Halliday-Alavi, s. 140

⁽²³⁾ Peter Mansfield , **Mısır İhtilali ve Nasır**, çev: Ergün Tuncalı, Kitapçılık Tic. Yayınları, İstanbul,1967, s. 31.

2.ORTADOĞU'DAKİ ETNİK YAPI

2.1. Etnisitenin Tanımı

Etnisite kavramın sözlük anlamı "ethnos"dan gelmekte olup "halk"ın karşılığı olarak kullanılmaktadır. "Etnisite" kavramı, beşeri bilimlerde oldukça tartışmalı bir kavramdır. Etnisite "biyolojik-genetik nesiller arası süreklilik" olarak tanımlanabilir. Etnisite, gelenek oluşumunda çok önemli olan, ortak bir ataya sahip olmayı, kökene ait yeri ve paylaşılan bir tarihi içerir. ⁽²⁴⁾

Etnisitenin önemi, asıl toplumsal kaos zamanlarında kendisini iyice belli eder. Doğal-biyolojik bağlar dışında kültürel topluluğu bir arada tutan tüm toplumsal değerlerin ve bağlayıcıların çözüldüğü bu toplumsal kaos zamanlarında, insanlar, bir arada olmak ve var kalma mücadelelerini birlikte sürdürmek için biyolojik varlıklarından ve atalar zincirinden başka tutunacak bir dal genellikle bulamamakta; doğal-biyolojik yakınlığı olan insanlarla aynı yerde kümeleşmektedir.

2.2. Orta Doğu Tarihinde Etnisitenin Yeri

Arap nedir? Etnik terimlerin tarifi güçtür. Arap terimi de tarifi en güç olanlardandır. Arap teriminin bir milleti vasıflandırdığı fikri, hemen bir tarafa bırakılmalıdır. Çünkü Araplar bir millet olabilir, fakat hukuki manada bir millet değillerdir. Arap devletleri ve hatta Arap devletleri birliği mevcutsa da, bütün Arapların milletdaş bulunduğu tek bir Arap devleti yoktur.

Arap ismi ırk anlamına gelmektedir,aslında bu terim daha ziyade aynı kültüre sahip bir toplumu ifade eder.Bu gün Arap olarak isimlendirilen halk,birkaç ırkın birleşmesinden meydana gelmiştir.Akdeniz bölgesinde yaşayan Sami (Semite) ve Hami (Hamite) ırkları,Arap toplumunu meydana getiren ırkların başında gelenlerdir.Bunlardan başka,Balkanlar ve Ortadoğu'da görülen Armenoid

⁽²⁴⁾ C. W. Anderson, Fred R. Wonder Mehden, Crowford Young - **Issues of Political Development**, New Jersey, 1967, s:234

(Mezosefal) ve Nordik (Dolikosefal) ırkla Mısır'da yaşayan Negroid ırk da Arap toplumuna dahildir.⁽²⁵⁾

Arapların dilleri konusundaki hassasiyetleri İslâm öncesi Arabistan'dan başlar. Araplar dilleriyle onur duyarlar ve bu bilinci taşırlar.⁽²⁶⁾ Bu Hourani'ye göre bir tür ırksal hissiyattır.⁽²⁷⁾

Arap liderlerin bir toplantısında, Arap şu kelimelerle tarif edilmiştir: “Ülkemizde yaşayan, dilimizi konuşan, kültürümüzde büyüyen ve şanımızla iftihar eden herkes bizdendir.”⁽²⁸⁾

Bu ifadeden de yorumlanacağı üzere Arap terimi sırf dil esasına dayanmamaktadır. Arap sözcüğü, yalnız Arabistan'da oturan halkları değil, ana dili Arapça olan ve aynı kültüre sahip bütün halkları, Asya ve Afrika'nın önemli kesimlerindeki büyük insan topluluğunu kapsamaktadır. Dil uzmanlarının çeşitli açıklamalarına rağmen, Arap kelimesinin kökeni karanlıktır. Bazılarınca, kelime “batı” anlamına gelen bir Sami kökten türemiş ve ilk önce, Mezopotamya halkı tarafından, Fırat vadisinin batısındaki halklar için kullanılmıştır.⁽²⁹⁾

Araplara dair mevcut en eski tarihi kayıt olan Tekvin kitabında Arap kelimesine rastlanmamaktadır. Arap kelimesi ilk defa, M.Ö. 853 tarihli Asur kitabesinde ortaya çıkmaktadır. Kelimenin Arapça'da ilk kullanımı ise, Arap kavimlerinin güney kolu olup Yemen'de yaşayan halkların bıraktığı Güney Arabistan kitabelerinde rastlanır. Bedevi, yağmacı anlamında olup, yerleşik halktan ayırt edilmek üzere göçebeler için kullanılmıştır.

VII nci yüzyılda Müslümanlığın doğuşu ile Arapların çok geniş bölgeleri ele geçirmeleri, büyük devletler kurulmaları bu bölgelerdeki halkların Araplaşması sonucunu doğurmuştur.⁽³⁰⁾

⁽²⁵⁾ Süleyman Özmen, *Ortadoğu'da etnik, Dini Çatışmalar Ve İsrail*, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s: 109

⁽²⁶⁾ Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1789-1939*, Londra Oxford University Press, 1962, s. 260.

⁽²⁷⁾ Zeynep Güler, *Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği*, İstanbul, Yeni hayat kütüphanesi, 2004, s: 182

⁽²⁸⁾ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, Anka Yayınları, İstanbul, 2000, s. 18.

⁽²⁹⁾ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 19.

⁽³⁰⁾ Hamdi Ertuna, *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976 s. 1.

Eski Mezopotamya ve Mısır'dan sonra İbrani egemenlerinin kültürü, bölgenin asıl kokusunu vermiştir. Eski Mezopotamya ve Mısır egemenlerinin mirasçısı İbrani egemenlerinin kültürü, günümüze dek Ortadoğu'nun baskın kültürü olmuştur. Sonraki fikir ve düşünceler aynı sınıfsal ilişkilerin, aynı kültürün, aynı özelliklerin ve aynı mitolojinin ürünleridir.⁽³¹⁾

Arap olmak, Arap Yarımadası ve çevresinde yaşayan halklar için bir çok olası kimlikten yalnızca biridir. Bir aileye, klana, dine ya da kasabaya ait olunabilir. Bu aidiyetlerin de siyasi bir önemi vardır. Araplık ise önemli ve başat bir kimlik olmuştur. Araplık uzun bir tarih boyunca geniş bir coğrafya için birleştirici ve tanımlayıcı bir "üst kimlik" oluşturmuştur.⁽³²⁾ Arapların etnik ve dilsel kökeni Arap yarımadasında yaşayan göçebe aşiretlere dayanmaktadır. Bu bölgede yaşayan aşiretleri komşularından ayıran farklı bir kültürel birlikten söz edilmektedir. Arap yarımadasından dışarıya, İndus Nehri'nden Pirenelere uzanan bir alanda 7 ve 8. yüzyıllarda büyük Arap/İslâm fetihleri yaşanmıştır. Aşiret yapısına bağlı bu halkın bir kısmı Arap yarımadasında göçebe ve pastoral yaşam tarzını sürdürmeye ve kendi kültürünü korumaya devam etmiş, diğerleri ise geniş bir coğrafyada birlikte yaşadıkları halkların kültürel özelliklerini ve yaşam biçimlerini benimsemiştir. Müslümanlığı kabul ettikleri gibi Arap dilini de benimseyen bu halklar da aynı zamanda Arap kültürü tarafından asimile edilmiş ve Araplaştırılmıştır. Arap dili, yeni din İslâmiyet ve Arapların gelenekleri bu halklar tarafından benimsenmiş, bu süreçte tümü değişime uğramıştır.⁽³³⁾ Yerli halkların belirli bir kısmı Arap dilini ve çoğu kez kültürünü kabul etmekle birlikte kendi dinlerini korumayı da sürdürmüşlerdir. Bu nedenle söz konusu geniş bölgede Araplaşmış Hıristiyan ve Museviler yaşamaktadır. Diğer yandan bölgede Türkler ve İranlılar gibi Müslümanlığı kabul etmiş oldukları halde Araplaşmayarak kendi dilini konuşmaya ve kültürünü sürdürmeye devam eden önemli topluluklar da olmuştur. Bir etnik kimliğin bir halk tarafından kabul edilmesi, etnik aidiyet açısından önemli bir kriter oluşturmaktadır. Diğer yandan etnik aidiyet bilinci havadan solunarak elde edilmemekte, siyasi bilinci de gerektiren belirli tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak edinilmektedir. Berberiler ve Kürtlerin

⁽³¹⁾ Süleyman Özmen, a.g.e, s:109

⁽³²⁾ M.J.deGoeje, "Arabistan", **İslam Ansiklopedisi**, (Leyden Baskısı Esas Alınarak), c.6 ve 7, İkinci Baskı, İstanbul: Maarif Basımevi, 1960, s.472-486.

⁽³³⁾ Maxime Rodinson, "Wha Are the Arabs?", **Modern Arab Nationalism**, The Hebrew University of Jerusalem, 1994, s.6.

yabancılar, özellikle de Arap milliyetçileri tarafından genel olarak Arap kabul edilmelerine karşın Araplığı kabul etmediklerini belirtmek gerekir. Sonraki dönemlerde, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Arap dili ve kültürü, yüksek kültür içinde kendine önemli bir yer bulmuş, ancak halk arasında yayılmamıştır. Yüksek kültür içinde benzeşim fazladır. Entelektüel gelenekler İslâmı ve dil aracılığıyla paylaşılan edebiyatla daha yakından ilgilidir ve seçkinler tarafından daha homojen olarak paylaşılır.

Ortadoğu egemen kültürleri ruhçuluk ağırlıklıdır. Bol tanrı bol peygamber yaratırlar. Peygamberlik, nebilik, velilik vb. denilen değerler oluşturularak kendilerini anlatma alışkanlığındadırlar. Bilgin, filozof, sanatçı ve düşünürler yerine “peygamber” tipiyle kendilerini ifade ederler. Gerçek ile ilişkiyi peygamber aracılığı ile kurarlar. Evreni ruhlarla açıklamada özel yetenek ve eğilimleri vardır.⁽³⁴⁾

Araplık ve İslâm dini birbiri ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki özellikle İslâm dini ile devlet oluşumu açısından kurulmaktadır: İbni Haldun *Mukaddime*'de çöllerde yaşayan göçebe Arap topluluklarının yabanıl, canlı, cesur, kahraman, katı ve özsaygılı oldukları için nihai hedef olarak görülen “devlet”e ulaşamayacaklarını söyler. Devletin bir tür grup dayanışması sağlayan yakınlık bağı ve yakınlar birliği (asabiyet) ile ancak İslâm dini ile, “hakkı duyurup egemen kılmak için” birleştirici bir inanç çevresinde sağlanabileceğini ileri sürer. Böylece Araplar, birliklerini gerçekleştirmiş ve devlet kurma olanağı bulmuş olurlar. Araplarda İslâm dini ve devlet birliği konusunda İbni Haldun şöyle der:

“Arapların, devlet kurmayı başardıkları zamanki (İslâm dönemindeki) durumlarını düşün: Ne zaman ki din gelip, dış ve iç dünyalarının uygarlığına elverişli hükümleri ve yasalarıyla devlet politikası yönünden onları güçlendirdi ve ne zaman ki, ardi ardına “halifeler” çıktı ortaya, işte o zaman, onların devletleri önem kazandı ve egemenlikleri güçlendi.”⁽³⁵⁾

İslâmın yayılması döneminde yönetici grubu Arapların oluşturduğu güçlü bir İslâm İmparatorluğu ortaya çıkmıştır. Emeviler döneminde (660-750) yoğun bir

⁽³⁴⁾ Şükrü Günbulut, **Ortadoğu Din Kültürü**, İstanbul, 1996, s.96.

⁽³⁵⁾ İbni Haldun, **Mukaddime**, c.1, Çeviren: Turan Dursun, Ankara: Onur Yay., 1977, s.353.

Araplaştırma çabası görülür, İslâmın kabulüyle Araplaşma bir arada yaşanır. Abbasiler döneminde ise (750~1258) Araplar iktidar tekellerini kaybeder, Müslüman ama Arap olmayan bir devlet yapısı ortaya çıkar. Türklüğün, Araplığın, İranlılığın ya da Berberiliğin öne çıktığı heterojen Müslüman etnik grupları bir arada bulunur ve çözülme göze çarpar. Genişlemenin sonucunda Arap etnik grubuna, halkına ya da ulusuna ait olanlar:

1. Arap dilini konuşan ve bu dili kendi doğal dili olarak kabul eden,
2. Kendine Arap diyen halkların tarihini, kültürel geleneklerini kabul eden,
3. Arap kimliğini kabul eden ve Araplık bilincine sahip olanlardır.

Bu görüşe göre İslâm öncesi Arap yarımadası'nın Kuzey ve orta kısımlarında yaşayan aşiretleri birleştiren en önemli faktör dilsel ve kültürel, bunlardan daha az önemli olmak üzere kurumsal bağlardır.

Araplık, Arapça konuşanlar tarafından bile dönemsel olarak farklı yorumlanmıştır. Büyük Arap fetihleri döneminin ardından gerileme yaşanmış, bölge sonuncusu Osmanlı Devleti olmak üzere Araplar dışında başka güçlü devletlerin kontrolü altına girmiştir. 18.yüzyılın başlarına gelene kadar Araplar kelimenin dar anlamında Arap yarımadasında yaşayan, doğal ortamı çöl olan göçebe yaşam tarzına sahip bir halk olarak görülmüştür.

Osmanlı saltanatı som bürokrat iken,bürokrasi bile tam Arap,yahut yarı Arap'tır.Türk' leşmiş hiçbir Arap görmedikten başka,Araplaşmamış Türk'e az rast geliyordu.... Osmanlı imparatorluğunda itibar azınlığın imtiyazı olduğu için ve Türk ulusu imtiyazsız olduğu için herhangi bir Müslüman azınlığın çocuğu olmak,Türk olmaktan daha faydalı idi.⁽³⁶⁾

Yahudiler ve Araplar aynı ırka dahildirler.Armenoid ırk ve Nordik ırk olarak çeşitleyip,şekillerini şöyle açabiliriz. Armenoid ırk,arka yapısı düze yakın,kemer burunludur.Tık naz vucut yapılı olan bu ırk,Balkanlarda ve Ortadoğu'da

⁽³⁶⁾ Süleyman Özmen,**Ortadoğu'da etnik,Dini Çatışmalar Ve İsrail**,IQ Yayınları,İstanbul,2005,s:39

yaşamaktadır.Sami lisanı konuşulan toprakların en kuzeyinde yaşayanlar,eski Aramiler dilini (Süryanice,Keldani) konuşurlar.⁽³⁷⁾

Başka yerlerde barındırılmayan Yahudilere topraklarını açan Osmanlı İmparatorluğu onların Filistin'e yerleşmesini de engellememiştir. Aslında Yahudilere karşı bu hoşgörü bölgenin Müslümanların eline geçtiği 7.yüzyıldan itibaren devam etmiştir. Ancak Yahudilerin Filistin'deki Müslüman nüfusa oranı hep düşük kalmıştır. 1523'te Filisten'de 4,000'den az Yahudi vardı ve bu rakam 1570'de ancak 5,000'e çıkmıştır. Filistin Araplarının durumu ise farklıydı. Onlar oraya göç etmemişlerdi; orada çok eskiden beri yaşayanların çocuklarıydı.⁽³⁸⁾ Başka bir ifadeyle 1800'lü yılların sonunda başlayan Avrupa ve Rusya'daki antisemitik dalgaya kadar Yahudiler Filistin'e ilgi duymamışlar ve bu toprakların kutsallığını hatırlamamışlardı. Oysa yaklaşık son 1500 yıldır Müslüman toplumların Filistin'e ilgisi hiç değişmemiş; bu konuda bir süreklilik söz konusu olmuş; artmış ama asla azalmamıştır.

Osmanlı topraklarının paylaşılmasıyla sonuçlanan I.Dünya Savaşı'yla beraber, Yahudiler de bekledikleri fırsatı yakalamışlardı; İngilizler bölgede çıkarlarını koruyacak bir müttefike, Yahudiler de bir dış desteğe sahip olmuşlardı. Nitekim İngiliz hükümeti nezdindeki girişimleri sonuç vermiş, İngiliz yöneticileri ikna edilerek Filistin'in bir İngiliz mandası haline dönüştürülerek bir Yahudi yurdu haline getirilmesi konusunda bu devletten söz alınmıştı. 1917 Kasımındaki Balfour Deklarasyonu'nun savaş sonrası döneme damgasını vurması ve İsrail'in kurulmasında önemli bir aşamayı ifade etmesi açısından gerçekten önemli bir belge olduğu sonradan anlaşılmıştır. Balfour Deklarasyonu, İngiliz hükümeti tarafından hazırlanan bir bildiri gibi sunulmuş olmakla beraber aslında hazırlanması yaklaşık iki yıl sürmüş, hazırlanma aşamasında, Amerika ile İngiltere arasında mekik dokunduğu gibi, Siyonist örgütlerin yazma aşamasında görüş ve düşünceleri de dikkate alınmıştır. Nitekim bildiri, daha sonraki süreçte İngiltere'nin Yahudilere bir devlet kurmaları için taahhüdü biçiminde yorumlanır olmuştur.

⁽³⁷⁾ Süleyman Özmen,**a.g.e**,s:109

⁽³⁸⁾ Türkkaya Ataöv, **Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 25, No: 3 (Eylül 1970), s.30.

3. ORTADOĞU TARİHİ VE MISIR

3.1. Genel Hatlarıyla Ortadoğu Tarihi

3.1.1. Bölgenin Tanımı

Ortadoğu kavramı ilk defa Amiral Alfred Thayer Mahan tarafından Arabistan ile Hind yarımadaları arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bugünkü İran (Basra) Körfezi merkezli olan bu bölge tanımlaması da fizikî özelliklerden çok stratejik özelliklere dayandırılmıştır.⁽³⁹⁾

Orta Doğu'nun coğrafi olarak tanımlanması konusu oldukça tartışmalıdır. Kavramın ilk kullanıldığı 1950'lerden bu yana özellikle bölge dışı güçlü devletlerin stratejik çıkarlarına uygun biçimde ya da kültürel, coğrafi, siyasi, dinsel etkenlere bağlı olarak bölge tanımlanmış, coğrafi sınırlar da bu etkenlere bağlı olarak değişmiştir. Bölge için Fransızlar "Middle East" tanımlaması yerine "Near East" kavramını kullanırken, bugün ABD kaynaklı yaklaşımlarda Kırgızistan'dan Cebelitarık'a, Basra Körfezi'ne kadar olan "Greater Middle East" olarak tanımlanmaktadır.⁽⁴⁰⁾

"Orta Doğu", bir coğrafi kavram olarak İkinci Dünya Savaşından önceki dönemde Avrupalı coğrafyacılar tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle İngilizlerin dünya üzerindeki kontrol ve egemenlikleriyle ilgili olarak, Avrupa'dan Asya doğusuna kadar olan uzaklıkları belirli bölümlere ayırmak suretiyle bölgesel olarak tanımlama ihtiyacından doğmuştur. Bu deyimler, coğrafi ve siyasi bazı kolaylıklar sağlayabiliyordu. Bu bölümlenmede Avrupa esas olmak üzere, doğuya doğru bazı uzaklıklar esas alınmıştı. Bunlardan biri, Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinden veya (İran'ın batı sınırından) geçen hattı. İkincisi Britanya İmparatorluğunun zenginlik kaynağı Hindistan'ın doğu kıyılarından (Seylan-Burma) geçen hattı. Avrupalı coğrafyacılar, Fırat - Dicle nehirlerinin vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları "Yakın Doğu" (Near East); bu hatla Seylan-Burma hattı

⁽³⁹⁾ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002., s:129.

⁽⁴⁰⁾ Yavuz Gökcalp Yıldız, **Global Stratejide Orta Doğu**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.89-90

arasında kalan toprakları “Orta Doğu” (Middle East); bu hattın daha doğusundaki coğrafi alanları da “Uzak Doğu” (Far East) olarak kabul ediyorlardı.⁽⁴¹⁾

“Orta Doğu” deyiminin yaygın olarak kullanılışı ve kavram değişikliği İkinci Dünya Savaşı sıralarında oldu. Mihver Devletleri’nin Avrupa’da, Akdeniz’de, Afrika ve Güney Batı Asya’daki faaliyetleri ve tasarıları İngiltere ve müttefikleri ile çatışınca, özellikle İngiltere için Süveyş Kanalı ve çevresi önem kazandı. Bu dönemin başlangıcında Mısır İngiltere’nin himayesindeydi. İngiltere’nin Nil Ordusu Mısır’da üslenmiş, Orta Doğu Komutanlığı da Kahire’de konuşlandırılmıştı. İkinci Dünya Savaşı, zamanla Akdeniz’de Afrika ve Güneybatı Asya’da şiddetlenince, İngiltere ve müttefikleri için bu bölgenin önemi arttı. Bundan sonra da müttefiklerin Kahire’de üslenen komutanlığının görevleri genişledi. Bölgedeki hareket, istihbarat. Siyasi faaliyetler ve ikmal işleri dolayısıyla Orta Doğu Komutanlığı başlıca kaynak ve başvuru yeri oldu.

ABD’nin savaşa girmesinden sonra, Müttefik Devletler için Mısır başlıca ikmal üslerinden biri oldu. Avrupa Cephesi ve Balkanlarda hareketin desteği de Kahire’deki karargahça yönetilmeye başlandı. Böylece Orta Doğu kavramı da değişikliğe uğradı.

İkinci Dünya Savaşı’ndan önce (özellikle XIX. yüzyılda) daha çok Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki toprakları ile Avrupalılarca “Levant” olarak da tanımlanan Doğu Akdeniz topraklarını anlatan “Yakın Doğu” unutulmaya ve bu deyim yerini “Orta Doğu” almaya başladı. Dünyanın coğrafi, siyasi ve ekonomik edebiyatına iyice yerleşen “Orta Doğu”, böylece askeri bir komutanlık karargahından kaynaklanarak dünya ölçüsünde yaygınlaştı.

3.1.2. Bölgenin Sınırları ve Kapsamı

Tarihte dünyanın coğrafi ve siyasi olarak “bir bütün” olarak algılanması, her köşenin az çok bilinir hale gelmesi kapitalizmi hızla geliştiği bir dönemde mümkün oldu. Güçlü ekonomilere sahip, “büyük” devletlerin dünyanın her köşesini paylaşmak için birbirleriyle savaşa tutuşmaları Osmanlı topraklarını ve Ortadoğu

⁽⁴¹⁾ **Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, Yeni Levent-İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Mart-1996, s.3

bölgesini de yakın etkiledi. “Ortadoğu” coğrafi bir tanımdan öte bir anlam taşır. Bugün tarih, siyaset bilimi ve uluslar arası ilişkiler disiplinlerinde “Yakındoğu” ya da “Ortadoğu” olarak yer etmiş bölge aynı dönemde Batılılar tarafından bu şekilde adlandırıldı. Ortadoğu tarihsel bir varlık olarak ilk Arap istilalarının ulaştığı alana ve aynı zamanda üç büyük İslam İmparatorluğu olan Emeviler, erken Abbasiler ve Osmanlı topraklarına denktir. Ortadoğu Atlantik Okyanusu kıyılarından Akdeniz’ e, Arap Yarımadası’ ndan Afganistan’ a Türkiye ve İran’ ı da içine alan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. “Ortadoğu coğrafi bir terim olarak Fas’ tan Afganistan’ a kadar uzanan alanı kapsamak üzere kullanılır ve kabaca Birinci İslami fetih dalgasının kapsadığı alana, buna ilaveten Anadolu’ ya denk düşer.”⁽⁴²⁾⁽⁴³⁾

Orta Doğu’nun adı gibi sınırları ve kapsamı da oldukça tartışmalıdır. Kuşkusuz bu, konuya bakış açısına göre değiştiği gibi, konuyu ele alanların ülkelerine ve dünya siyasetine göre de değişir. Bu tanımlama ilk kullanıldığı 1950’lerden bu yana özellikle bölge dışı güçlü devletlerin genel dünya politikalarına ve stratejik çıkarlarına uygun olarak değişkenlik gösterir.

Resim.3.1. Ortadoğu

⁽⁴²⁾ Nikki R.Keddie, "Is There A Middle East?", *International Journal of Middle East Studies*, c.4, 1973, s.255.

⁽⁴³⁾ Zeynep Güler, *Süveyşin batısında arap milliyetçiliği*, İstanbul, Yeni hayat kütüphanesi, 2004, s:23

Bugünkü Orta Doğu Bölgesi için kesin hatlarla belirlenmiş bir sınır tespit edilmiş ve kabul edilmiş değildir. Dünyaca ünlü bir çok yayın ve doküman Orta Doğu Bölgesinin sınırlarını farklı şekilde tanımlamaktadır.

Büyük Larousse Ansiklopedi ve Sözlüğüne göre Orta Doğu; Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeleri, Türkiye'yi, verimli hilal ülkelerini (Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün Irak) Mısır'ı Arabistan Yarımadası'nı, İran'ı ve genellikle Afganistan'ı da içine almaktadır. Ancak bazen Libya'yı, Sudan'ı ve hatta Hindistan Yarımadası ülkelerini (özellikle Pakistan) kapsayacak biçimde de genişletilir. Orta Doğu terimi Yakın Doğu kavramını da kapsamaktadır.

Encyclopedia Britannica'ya göre Orta Doğu; Atlantik'ten doğuda Afganistan'a kadar uzanmaktadır. Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Arap Yarımadası, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün ve İran Orta Doğu bölgesini meydana getirmektedir.

Encyclopedia Americana'ya göre Orta Doğu; Türkiye, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye, Arap Yarımadasındaki Arabistan, Yemen, Umman, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ile Sudan ve Mısır'ı içine almaktadır. Orta Doğu terimi bugün eski terim olan Yakın Doğu teriminin yerine kullanılmaktadır. Yüzölçümü 3.509.284 mil karedir.⁽⁴⁴⁾

Bugün cereyan etmekte olan önemli ve birbirleriyle yakın irtibatlı olaylar, Avrupa, Asya, Afrika gibi belli başlı üç kıtayı birleştiren konumu, coğrafi bütünlüğü, tarihi yakınlığı enerji kaynakları ve süper güçlerin çatışma alanı olması da dikkate alınarak, Orta Doğu'nun sınırları şöyle saptanabilir.

Siyasi sınırlarıyla kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan Yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır Arap Cumhuriyeti topraklarının kapsadığı alan mantıki bir saptama olabilir. Bu alanda bulunan devletler; Türkiye Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Mısır Arap Cumhuriyeti, Irak Arap Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan Krallığı, Lübnan Cumhuriyeti, Ürdün Krallığı, İsrail Cumhuriyeti, Yemen Cumhuriyeti, Umman Sultanlığı, Birleşik Arap Emirlikleri,

⁽⁴⁴⁾ **Orta Doğu'nun Tarihi Gelişimi**, Yeni Levent-İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Ağustos 1992, s.1

Katar Emirliği, Kuveyt Emirliği, Bahreyn, Sudan Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir.⁽⁴⁵⁾

3.1.3. Bölgenin Jeopolitik ve Stratejik Önemi

Tarih boyunca büyük medeniyetlere ve önemli olaylara sahne olan Ortadoğu, kıtalar arası durumu ve coğrafi konumu ile dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Coğrafya ve Jeopolitik otoritelerinin "Dünya Adası"⁽⁴⁶⁾ olarak nitelendirdikleri Asya-Avrupa ve Afrika'dan oluşan ve zaman zaman "Eski Dünya" olarak da anılan bu kıtalar topluluğu, birbirleriyle Ortadoğu'da kesişirler. Avrupa kıtası, Anadolu Yarımadası üzerinden Ortadoğu'ya uzanır. Asya'dan, İran-Anadolu istikametini takibederek, Avrupa'ya atlamak mümkündür. Bunun gibi yine doğudan Mezopotamya üzerinden gelen yollar, Doğu Akdeniz'e ve Sina Yarımadası üzerinden Mısır'a ve Afrika kıtasına ulaşır. Bundan başka, Doğu Akdeniz kıyılarındaki belli başlı yolların Anadolu ve Irak-İran üzerinden Asya kıtası içerilerine doğru uzanan konumları, Ortadoğu'nun değerini daha da artırmaktadır.⁽⁴⁷⁾

Hangi anlamda ele alınırsa alınsın, Orta Doğu, Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü durumundadır. B üç kıtaya açılan bir kapı, Eski Dünyanın ortası ve kalpgahı olma vasfını her zaman muhafaza etmiştir. Kıtalar arasındaki merkezi durumu dolayısıyla Orta Doğu, tarih boyunca çeşitli istikametlerden gelen göçlerin geçit yeri ve bilinen tarihin ilk devirlerinden başlayarak insanlığın kaderine yön veren medeniyetlerin beşiği olmuştur.

Ortadoğu, her devirde güç mücadelelerine sahne olduğu gibi aynı zamanda kültürlerin ve dinlerin de kesişme noktasında bulunmaktadır. En dar şekliyle Mısır'dan İran'a uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılan (Afganistan'a yapılan müdahale ve ABD'nin Orta Asya enerji kaynaklarına yönelik izlediği politikalar⁽⁴⁸⁾) bölgenin bugün geniş

⁽⁴⁵⁾ Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri, a.g.y., s.4

⁽⁴⁶⁾ Jeopolitik uzmanları tarafından ortaya atılmış olan "Dünya Adası" (World Island) kavramı, coğrafi olarak Avrupa - Asya (Avrasya) ve Afrika kıtalarını ihtiva eder. Dünyanın en büyük kara parçası kompleksini oluşturan bu ada, eski medeniyetlerin de beşiğidir. Bu nedenle, "Eski Dünya" olarak da anılır. Buna karşılık sonradan keşfedilen Amerikan kıtası da "Yeni Dünya" olarak tanımlanır.

⁽⁴⁷⁾ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Eylül 2002., s:9.

⁽⁴⁸⁾ Gamze G. Kona, **Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2003.

anlamıyla uluslararası politikanın odak noktasında yer aldığını göstermektedir) bölge için kullanılan bu kavram kadim insanlık birikimi, medeniyet aidiyeti ve jeokültürel havza olarak İslam kimliğini, jeoekonomik kaynak alanı olarak petrolü, fiziki coğrafya olarak kurak bozkır ve çöl iklimini, stratejik olarak Avrasya'yı çevreleyen Rimland (Kenar Kuşak/Deniz Hakimiyet Teorisi) kuşağının merkezi hattını çağrıştıracak unsurlarla anıla gelmiştir. Brzezinski yukarıda belirtilen geniş anlamına yakın şekilde Ortadoğu için Avrasya Balkanları tabirini kullanırken Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın lideri olması (askeri/ekonomik/ kültürel gücün tüm yoğunluğu ile nüfuzu) için bölgeye hakim olmasının gerekliliğinin altını çizmektedir. Bölgenin bilinen en bariz özelliği eski dünya (Afroavasya) kıtalarının kesişim alanının ortasında bulunmasıdır.⁽⁴⁹⁾

Kara jeopolitiğini çevreleyen kenar güçleri açısından bakıldığında da bu bölge bir merkez oluşturmakta ve Avrasya'ya yönelik her türlü müdahalenin üs potansiyellerini kapsamaktadır. Avrasya'yı çevreleyen Kore-Çin-Hind-Arap-Anadolu-Balkanlar-İtalya-İber-İskandinav Yarımadalarından oluşan kenar kuşağın merkezinden iki önemli yarımadayı (Arap ve Anadolu) tümüyle, iki yarımadayı (Hind ve Balkanlar) doğrudan, İki yarımadayı da (İtalya ve İber) deniz kıyı komşuluğu ile etkileme potansiyeline sahip Ortadoğu, kara jeopolitiğinin Soğuk Savaş dengelerine de yansıyan iç mantığında, vazgeçilmez bir öneme sahiptir.⁽⁵⁰⁾

Mısır krallığı başta olmak üzere Pers, İskender, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı imparatorlukları bu bölgede kurulup, bu bölgede mücadele etmişlerdir. Bu bölgedeki mücadeleyi kaybeden de yıkılmaktan kurtulamamıştır. Eskiden İpek ve baharat yolu üzerinde bulunan Ortadoğu, bugün dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olup, bu özelliği ile bölge devletlerine büyük avantaj ve ekonomik üstünlükler sağlayan, buna karşılık bir çok sorunu da beraberinde getiren çelişkiler diyarıdır.⁽⁵¹⁾

Yakın tarihin şartları içinde Orta Doğu, dünyanın kuvvet merkezlerinden biri olmak vasfını yitirmiş görünmekle beraber, büyük kuvvetler arasında jeopolitik önemini muhafaza etmektedir. Dünya petrol kaynaklarının %73'ü Orta Doğu Bölgesinde bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri yıllık ihtiyaçlarının %70'ini (600 milyon

⁽⁴⁹⁾ Adem Ayten, 'Ortadoğu Jeopolitiği', Jeopolitik Dergisi, Kış 2003, Sayı-5, s:84-85.

⁽⁵⁰⁾ Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:325.

⁽⁵¹⁾ Mehmet Kocaoğlu, 'Parçalanmak İstenen Topraklar...Ankara,Gnkur.Basımevi,S.167

ton), ABD %20'den fazlasını (230 milyon ton), Japonya ise 240 milyon tonluk ihtiyacını bu bölgeden karşılamaktadır. Ancak bölgenin siyasi, etnik, ekonomik vs. sebeplerle istikrardan uzak bulunması ve sürekli olarak buhranlara sahne olması, dünya politik durumunun tamamını etkilemektedir.⁽⁵²⁾

Orta Doğu Dünya Adası'nın tam merkezinde bir menteşe durumundadır. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle asırlardan beri olduğu gibi şimdi de dünyada mevcut güç odaklarının ilgi ve menfaat alanıdır. Orta Doğu'yu hedef haline getiren stratejik olgular ise şunlardır:

Üç kıtayı birleştiren kara ulaşım yollarının düğüm noktası olması,

- Avrupa'dan Afrika'ya ve Asya'ya uzanan demir yolunun Orta Doğu'dan geçmesi,
- Bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerini kontrol etmesi,
- Avrupa, Asya hava yolunun üzerinde bulunması,
- En önemli stratejik ham maddelerden birisi olan petrolün dünya rezerv durumuna göre 2/3'ünün bölgede bulunması,
- Petrol ve doğal gaz akışının en kısa yollardan boru hatları vasıtası ile bu bölgeden sağlanması,
- Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve turizm açısından önemi,
- Dünyadaki tek Tanrı'ya inanan üç önemli dinin merkezi olmasıdır.⁽⁵³⁾

Bölgenin ekonomisi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak ihtiyaç duyulan hammaddelerin özellikle de petrol üretimiyle köklü değişikliklere uğramıştır. Fakat bu durum, topraklarından petrol çıkarılan, büyük petrol üreticisi ama çoğunlukla küçük, az nüfuslu, istatistiki açıdan ortalama yaşama düzeyi dünyanın ilk sıralarında yer alan devletlerle (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri) petrolü olmayan ya da az olan, az gelişmişlik özelliklerini üzerinden atamamış devletler arasında büyük eşitsizlikler yaratmış ve çok geri kalmış kırsal kitlelerle, çok hızlı

⁽⁵²⁾ Orta Doğu'nun Tarihi Gelişimi, a.g.e. ., S.2

⁽⁵³⁾ M. Zeki Doğanay, A. Fikret Atun, **Orta Doğunun Jeopolitik Ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi Ve Alınan Dersler**, Ankara,1994, S.19,23

kentsel gelişme gösteren, zengin merkezlerin yan yana bulunmasına neden olmuştur. Gelirlerinin tamamına yakını petrolden kazanır hale gelmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan emperyalist güçlerin bölgedeki denetimleri İkinci Dünya Savaşı'na değin sürmüştür. Osmanlı zamanında kurulan dengeler emperyalist güçlerce yeniden, adilce ve kalıcı olarak düzenlenememiştir. Savaştan sonra bölgede dengeler değişmiştir. Filistin'de kurulan İsrail Devleti'nin izlediği siyonist siyaset bölgenin duyarlı dengesini bozmuştur.

Bölgenin temel sosyal özelliğini; karmaşık bir etnik yapı, milli devlet olma sürecini tamamlayamamış ülke yapısı, dini inanç ve aşiret farklılaşmasına dayanan eski düşmanlıkların hüküm sürdüğü mozaik toplumlar oluşturmaktadır. Bölgedeki ülkeler arasındaki temel farklılık ve sorunlar, ayrıca bu ülkelerin batılı ülkelerle birebir ilişkileri bu ülkelerin güçlü bir birlik oluşturmalarına engel olmaktadır.⁽⁵⁴⁾

Güvenlik gerekçesiyle yerleşim yerlerini sürekli olarak genişletmek eğiliminde olan İsrail, Arap komşuları ile arasındaki düşmanlıkları, mezhep ayrılıklarını körüklemiştir. Bölgedeki eski etkinliklerini kaybeden İngiltere ve Fransa yerine ABD, İsrail Devleti'nin destekçisi olarak önemli roller üstlenmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa'nın bu bölgeden çekilmesi ile oluşan güç boşluğunu doldurmaya başlamıştır. Yurtlarından kovulan Filistinliler süregelen gerilla savaşlarıyla ikinci bir huzursuzluk kaynağı oluşturmuştur. Lübnan karmaşık yapısıyla, bölgedeki dinsel, etnik çekişmelerin, mezhep kavgalarının odağı olmuştur. Toplumsal eşitsizlikler yanında birbirlerine karşı yıllardır koşullandırılan dinsel, etnik grupların çatışmaları ve son olarak 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi Orta Doğu'yu dünyanın en dengesiz ve gerilimli bölgelerinden biri durumuna getirmiş olup, bu problemlerin bir çoğu da günümüzde varlığını sürdürmektedir. İsrail – Filistin çatışmasında BM' in barışı sağlama çabaları ya da 1. Körfez Savaşı' nda NATO' nun rolü örneği üzerinden bölge politikalarında uluslar arası organizasyonların da rol oynadığı görülebilir.⁽⁵⁵⁾

⁽⁵⁴⁾ Tayyar Arı, **Basra Körfezi Ve Ortadoğuda Güç Dengesi**, Alfa Yayınevi, Ocak 1998, s.:26

⁽⁵⁵⁾ Yavuz Gökbalp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu**, Der Yy. İstanbul, 2000, s: 97

3.1.4. Ortadoğu'da Varlık Çatışmaları

Ortadoğu her zaman yabancı güçlerin siyasi ve stratejik ilgi alanıdır. Siyaseti, ekonomisi ve kaderi çoğu kez büyük güçler tarafından ve daha geniş bir planda, uluslararası ilişkiler ve güç dengeleri çerçevesinde belirlenmiştir. Dolayısıyla bölgesel aktörlerin davranışları ve tercihlerini incelemek için global düzeyde büyük güçlerin ilişkilerini de analiz etmek gerekir. Soğuk Savaş döneminde bu düzey iki kutuplu bir yapıya sahip olmuş ve uluslararası ilişkiler çerçevesi, blokların rekabeti ile şekillenmiştir. Soğuk Savaş bölgesel aktörlerin önemini görece azaltırken Ortadoğu ülkeleri ve Mısır açısından bağlantısızlık hareketi ve üçüncü dünya ideolojisi ciddi bir hareket alanı yaratmıştır; ülkenin kendi dinamikleri ve tercihlerinin, ortaya çıkan siyasi çizgi üzerinde önemli payı vardır.⁽⁵⁶⁾

Ortadoğu; insanlık tarihinin hemen her döneminde taşıdığı önemi nedeniyle sıcak bir çatışma bölgesi olmuştur. Bölge geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olmasıyla beraber, sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle özellikle son yüzyılda egemenlik mücadelelerine sahne olmuştur. Bu nedenle dünyanın en istikrarsız bölgeleri arasında yer almıştır. Petrolün önemiyle beraber artan etkinlik kurma çabaları giderek farklı parametreleri de içine almış, bölge kendi doğal sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gelişim sürecinin ötesinde, süper güçlerin kontrol planları içinde yapay denek tahtalarına yönlendirilmiştir. Bu nedendir ki, Ortadoğu hala dünyanın demokratikleşme sorunu yaşayan en önemli bölgesi niteliğini korumaktadır. Güç mücadelesine yönelik ittifak ilişkileri bölge sınırlarını aşmış, tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.⁽⁵⁷⁾

İleride ayrıntılarına değinilecek olan tarihsel perspektif, Ortadoğu'da dengelerin kalıcı olarak kurulamadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla küresel ve bölgesel düzeyde devam eden egemenlik mücadeleleri Ortadoğu'nun sürekli şekillenmesini zorunlu kılmaktadır.⁽⁵⁸⁾

⁽⁵⁶⁾ Zeynep Güler, *Süveyşin batısında Arap milliyetçiliği*, İstanbul, Yeni hayat kütüphanesi, 2004, s:11

⁽⁵⁷⁾ İdris Bal, 'Ortadoğu'da Savaş, ABD ve Türkiye', Stradigma Dergisi, Mart 2002, s:2.

⁽⁵⁸⁾ Suat Parlar, *Ortadoğu, Vaat Edilmiş Topraklar*, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Aralık 1997, s:61.

3.1.4.1. Ortadoğu'da Rusya Varlığı

Putin'in, Moskova açısından Ortadoğu'daki önemli stratejik ülkeler Irak, İran ve Türkiye olmuştur. Putin'in bu ülkeler üzerindeki politikasını analiz ederken bazı ortak faktörden söz edilebilir. Birinci faktör, petrol sahalarını geliştirme (Irak), nükleer reaktör satışları (İran) ve doğal gaz satışları (Türkiye)'dir. İkinci faktör, yasal (İran ve Türkiye) veya yasal olmayan (Irak) silah sistemleri satışı gerçekleştirmektir.⁽⁵⁹⁾ Üçüncü faktör, Rusya seçimleri yaklaşırken 11 Eylül olayları sonrası ABD'ni kucaklama durumundan vazgeçme faktörüdür ki bu Putin için yararlı bir siyasi hamle olmuştur. Irak'taki krizin uzaması ise petrol fiyatlarının yüksek düzeyde seyretmesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarının yükselmesi; petrol üreticisi durumunda olan Rusya'nın ekonomisine önemli oranda katkıda bulunmuştur. Dördüncü faktör, Putin açısından Çeçenistan'ın başlıca endişe kaynağı olmaya devam etmesidir. Ancak Türkiye ile ilişkilerin daha da yakınlaşması, silah ve nükleer reaktör satışı konusunda İran ile sürekli işbirliği hem Türkiye'nin hem de İran'ın daha sessiz bir Çeçenistan politikası benimsemesine katkıda bulunmuştur. Son faktör ise, İran'ın Orta Asya ve Gürcistan'da ABD-Rusya işbirliğine olumsuz bakmasına ve Irak'ın savaş öncesi dönemde yaptırımlara ve 1441 Sayılı BM kararı konusundaki artan ABD-Rusya işbirliğine karşı çıkmasına karşın (en azından ABD'nin Irak işgaline kadar), 11 Eylül olaylarının, Rusya-Amerika ilişkilerinin gelişmesine yardım etmiş olmasıdır.⁽⁶⁰⁾

Mayıs 2002'de ABD ile RF arasında yapılan görüşmeler sonunda varılan 'Stratejik Silahların Azaltılması'na yönelik anlaşma yapılmış ve buna paralel olarak ekonomik alanda ABD'nin RF'ye yönelik yardımları devam etmiştir. ABD ile varılan anlaşmanın hemen ardından NATO ile olan ilişkisi de değişmiştir. Bilindiği üzere RF ile NATO arasında varılan mutabakat neticesinde RF-NATO ilişkilerinde 19+1 formatından 20'li formata geçilmiştir. Bu duruma göre RF NATO'nun karar sürecinde yer alacak, ancak karar verme ve veto hakkı olmayacaktır. Bu formatın, karşılıklı güven artırıcı bir durum yaratmış olmasına rağmen RF, Irak'ın tek başına ABD tarafından şekillendirilmesinde kendisinin ve

⁽⁵⁹⁾ Araş, O.N.: 'Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7.

⁽⁶⁰⁾ 'Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu', (Der.:Bülent Aras),TASAM Yayınları, İstanbul, 2004, s:80.

diğer büyük güçlerin görüşlerinin dikkate alınmasını istemiş ve bu noktada etkin olmak için kendisi gibi düşünen Almanya, Fransa ve bir anlamda Çin ile beraber hareket etmiştir.⁽⁶¹⁾

Sonuç olarak diyebiliriz ki, günümüzde Rusya'nın Soğuk Savaş dönemine göre Ortadoğu'daki etkinliği erozyona uğramıştır. Özellikle İran'la imzaladığı nükleer işbirliği anlaşması⁽⁶²⁾ hem bölge hem de uluslararası güvenlik açısından dikkatle izlenmelidir. 11 Eylül saldırılarından sonra global terörizme karşı mücadeleye, özellikle Çeçenistan'la yaşadığı kargaşayı uluslararası platformda yasal kılmak için destek vermiştir. Fakat son Irak operasyonunda pasif bir tutum sergilemiştir. Her ne kadar Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir süper güç değilse de kendisi için Ortadoğu'nun önemi halen devam etmektedir ve bölgeyi ABD'nin tek başına şekillendirmesini istememektedir.⁽⁶³⁾

3.1.4.2. Ortadoğu'da İsrail Varlığı

İsrail, Ortadoğu'da Müslüman denizinin ortasındaki bir ada gibi yaşamaktadır. Varlığını devam ettirebilmesi; kendisini kuşatan bu denizin zayıflığına bağlıdır. Yahudi Devleti, bir Müslüman denizi konumundaki Ortadoğu'da hayatta kalabilmek için çok geniş kapsamlı bir "bekâ stratejisi" geliştirmiştir.⁽⁶⁴⁾ İsrail Dışişleri görevlisi Oded Yinon'un 1982 yılında hazırladığı, "1980'lerde İsrail için Strateji" başlığını taşıyan bir rapor, tüm Ortadoğu'nun İsrail'in "hayat sahası" hâline getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yinon'un raporunun temelini Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısı oluşturmaktadır. Yinon'a göre, Ortadoğu ülkelerinin hiç biri tek bir milletten oluşan sabit ve köklü devletler değildir. Aksine yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer mozaiktirler. Dahası bu devletlerin sınırları içinde birbirlerine pek de dostça bakmayan farklı dini ve etnik gruplar vardır. Böylesine karışık bir Ortadoğu'da İsrail'in stratejisi ise "böl ve yönet" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bölünen parçalar

⁽⁶¹⁾ 'Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu', a.g.y. s:81.

⁽⁶²⁾ 'İran'ın Nükleer Hırsı', IISS Strategic Comments, Vol. 9 Issue 2, Mart 2003.

⁽⁶³⁾ Gamze G. Kona, **Ortadoğu, Orta Asya ve Keşişen Yollar** M5 Savunma ve Strateji, Şubat 2003-02, sayı:116. s:128.

⁽⁶⁴⁾ Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.

birbirleri ile güç mücadelesine gireceğinden zayıflayacak, birleşmeleri zorlaşacaktır.

ABD Başkanı Bush, 26 Şubat 2003 tarihinde Washington Hilton Otelinde yaptığı konuşmasında “Irak’ta elde edilecek başarı Ortadoğu barışı için yeni bir sayfa açacak, aynı zamanda kalıcı demokratik bir Filistin devletinin kurulmasına da imkan sağlayacaktır. Saddam rejiminin devrilmesi, teröristlere ve intihar bombacılarına yapılan desteğin kesilmesini sağlayacak, aynı zamanda başka rejimlere de terörist hareketleri desteklemenin hoş karşılanmayacağını açıkça gösterecektir.” demiştir. Bush’un bu konuşması ABD’nin, İsrail’in planları ile paralel hareket ettiğini göstermektedir. İsrail, stratejik ortağı ABD’nin, Irak’a müdahale etmesi sonucunda kendi amaçlarının da gerçekleşeceğini umut etmektedir.⁽⁶⁵⁾

İsrail, Irak konusunda bölgesel planda en önemli aktör konumundadır ve ABD’nin Irak politikasının oluşumunda resmi ve resmi olmayan gücü ile ön plana çıkmaktadır. İktidarda kalan Saddam ve sahip olduğu imkanlar ile Irak’ın, Ortadoğu’da İsrail için en önemli tehdit olduğunu algılamış, bu nedenle değişimi desteklemiştir.⁽⁶⁶⁾ Ancak kabul etmek gerekir ki, İsrail’in ABD’ye olan ihtiyacı ABD’nin Yahudi devletine olan ihtiyacından çok daha fazladır.⁽⁶⁷⁾

SSCB’nin dağılma sürecinden sonra, 1990’da Saddam’ın Kuveyt’i işgal etmesi ile beraber ABD Irak’a müdahale etmiş ve bu dönem Soğuk Savaş sonrası ortadoğudaki ilk sıcak savaşın başlangıcını teşkil etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ikinci sıcak savaş ise yine ABD’nin 11 Eylül 2001 olayları ardından Afganistan’a müdahalesiyle yaşanmıştır. 11 Eylül’ü küresel terörizmin miladı olarak kabul eden ABD, Afganistan’daki Taliban yönetiminin terör kaynağı, radikal bir İslam modeli olduğunu vurgulamış ve terör örgütü El-Kaide’nin bu ülkede üstlendiği gerekçesiyle ülkeye operasyon düzenlemiştir.

⁽⁶⁵⁾ M.Kerem Döksat, ‘**ABD’nin Irak ve Yeni Dünya Düzeni Politikası**’, s:3.

⁽⁶⁶⁾ Armağan Kuloğlu, ‘**11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye’nin Irak Politikası**’, Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:23, Mart 2002, s:9.

⁽⁶⁷⁾ ABD’nin dış politikaya, Ortadoğu’ya ve İsrail’e bakışında İsrail aleyhine gerçekleşebilecek radikal değişikliklere karşı dünyadaki ‘stratejik desteğini’ çeşitlendirme ve genişletme ihtiyacı için bkz. Martin Sherman, “Diversifying Strategic Reliance: Broadening the Base of Israel’s Sources of Strategic Support”, Strategic Assessment, Jaffee Center for Strategic Studies, Ocak 1999.

Bu operasyon ardından ABD yönetimi, Irak'ın da El-Kaide örgütü lideri Üsâme Bin Ladin'i desteklediğini ifade etmiştir. Böylece gerek medya gerekse politika aracılığıyla Irak'ı baskı altında tutmaya başlayan Bush yönetimi, Saddam yönetimindeki Irak'ta kitle imha ve biyolojik silahlar üretiminin yapıldığını iddia etmiştir. Bu iddiaların CIA tarafından da doğrulandığını ifade etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nden tarafından bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet Irak'taki iddia edilen kitle imha silahlarının varlığını incelemiştir. İnceleme sonucu silahların üretildiğine dair herhangi bir bulguya rastlanmadığı raporunu hazırlayan BM'e rağmen, ABD ilk olarak yanına aldığı İngiltere ve diğer bir takım küçük ülkeler ile 'Irak'a barış ve demokrasi getireceğiz.' söylevlerini sürdürerek Irak'a silahlı operasyonu başlatmıştır. Bu savaşta ABD'yi destekleyen Ortadoğu ülkeleri bulunmaktaydı. ABD, Türkiye Cumhuriyeti'nden de Irak'a müdahale esnasında kuzeyden desteğini ve Türkiye'deki üslerin kullanımını istemiş ancak TBMM Genel Kurulu'nda alınan kararlar ABD'nin bu istekleri kısmi olarak reddedilmiştir.

Yaklaşık iki ay süren savaş sonunda Saddam ve yönetimi devrilmiş ve geçici bir hükümet kurdurulmuştur. Ancak Irak'ta barış ve demokrasi yerine her geçen gün artan kaos ve iç savaş devam etmektedir. Irak adım adım parçalanma noktasına getirilmiştir. Ayrıca savaş sonrasında BM Irak'ta kitle imha silahları üretildiğine dair bulguya rastlanmadığını yinelemiş ve CIA yetkilileri silahların varlığına dair bilgiyi ABD hükümetine vermediğini itiraf etmiştir.

Tüm bu olaylar değerlendirildiğinde; Ortadoğu'daki Amerikan politikalarının geçmişte ve muhtemelen gelecekte de en önemli değişiminin İsrail'in varlığı ve güvenliğine olan taahhüdü olduğu görülebilir. Barış sürecinin müspet bir sonuca ulaşmaması halinde bölgenin çatışmaya olan yatkınlığı artacak, bunun da bölgedeki müttefik rejimlere, bu rejimlerin Amerika'ya duydukları güvene olumsuz etkisi olacaktır. Bu durumun istikrarsızlığı artıracak ve terör üreten faktörlerin güçlendireceği söylenebilir. Barış sürecinin müspet bir sonuca ulaşmaması caydırıcılık ve güç kullanımına duyulan ihtiyacı arttıracaktır. ABD, Irak'a Ortadoğu'da radikal İslamcı, Anti-Amerikancı politikalara bir son vermek, ABD'nin ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak bir süreci başlatmak amacı taşımaktadır.⁽⁶⁸⁾

⁽⁶⁸⁾ Serhat Erkmen-Hasan Yılmaz , “Ortadoğu Denklemi ve Düünden Bugüne ABD'nin Irak Politikası” Stratejik Analiz, Cilt:1, Sayı:12, Nisan 2001, s:66.

Saddam Hüseyin, olası Amerikan saldırısı öncesinde ya da ABD askeri müdahalesi sırasında, İsrail'e saldırarak Arap dünyasından destek sağlamaya çalışabilirdi. Saddam, İsrail'e veya Yahudi hedeflere teröristler göndererek Filistin sorununa karşı destek verebilir veya İsrail'de nüfusun yoğun olduğu yerlere füze saldırısında bulunabilirdi. Ancak Saddam'ın yapabileceği bütün saldırı türlerini İsrail etkisiz hale getirebilecek güce sahiptir. Ayrıca İsrail doğudan gelecek çoğu füzeyi engelleyebilecek iki Arrow füzesi bataryasını konuşlandırmıştır. Hava Kuvvetleri, füze rampalarını etkisiz hale getiren doktrinini geçen yıllar içinde üst seviyeye çıkarmıştır. İsrail'in şu anki uydu kapasitesi ki 1991'de mevcut değildi, savunma ve saldırı anlamında Irak füzelerine karşılık verebilmede ek bir faktör oluşturmaktadır.⁽⁶⁹⁾

3.1.4.3. Ortadoğu'da ABD Varlığı

Nazi Almanya'sının çöküşü ve bunun sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması, savaş süresince devam eden ortaklığın sürmesini güçleştirmişti. Müttefiklerin amaçları çok farklıydı. Aslında müttefik devletler neyin yanında olduklarından çok neye karşı olduklarında birleşiyorlardı. Ortak düşmanın ortadan kaldırılmasıyla çatışmaların başlaması kaçınılmazdı. Churchill, Sovyetler Birliği'nin Orta Avrupa'yı hegemonyası altına almasını önlemek peşinde idi. Stalin, Sovyetlerin çektiği acıların ancak toprak kazanımlarıyla ödeneceğini düşünüyordu. Başkan Truman için Roosevelt'in mirasına sahip çıkmak zor görünüyordu. Dünyanın iki ucundaki iki dev ABD ve Sovyetler Birliği, Avrupa'nın ortasında karşı karşıya geldiler.⁽⁷⁰⁾

Truman, komünist rejimin kara tablosunu çizerken, ABD'nin yeni global rolünü ilan etmiş ve bu yeni strateji için gereken bütçenin sağlanması talebinde bulunmuştu.⁽⁷¹⁾ Artık ABD'nin stratejik sınırları Kuzey Amerika'nın anakarasal sularını aşp Güney ve Güneydoğu Asya'ya ve Uzakdoğu' ya ulaşmış ve ABD tüm

⁽⁶⁹⁾ Efraim Inbar“**İsrail ve Amerikan'ın Irak Savaşı**”, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı:4, s:210-211.

⁽⁷⁰⁾ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mart 2000, s:394.

⁽⁷¹⁾ Joyce And Gabriel Kolko, **The Limits of Power**, The World And United States Foreign Policy, 1945-1954, Harper Row Publishers, Evanston, San Francisco, London, 1972, s:341.

dünya politikasıyla ilgilenmeye başlamıştır. Diğer uçta Sovyetler Birliği uluslararası politikanın genel görüntüsü içinde sivrilmeye başlamış ve uluslararası politika iki kutupluluk dönemine girmiştir.⁽⁷²⁾

Soğuk Savaş döneminin kendine özgü siyasal,ekonomik ve askeri dokusu da göz önüne alınırsa 2.Dünya Savaşından alınan derslerle, petrolün ekonomideki öneminin giderek artması, bölgesel kaynaklar üzerinde (Körfez gibi) denetimin artırılması Süper Güçler için kaçınılmaz olmuştur. Bu noktada petrol artık merkezi bir enerji kaynağı olarak dış politikada öncü role yükselmiştir.

Soğuk savaşta ilk büyük doğu-batı çatışması, İran üzerinde Sovyetlerin etki kurma çabası olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği İran'ın kuzeyindeki petrollere ortak olmak istemiş,⁽⁷³⁾ aynı nedenle Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Kuzey İran'daki Sovyet çabaları sürmüş ve bu durum İran'ın Sovyet bloğu içine kayma endişelerini arttırmıştır. Sovyetler'in bu girişimi karşılıksız kalmamış ve İngilizlerin İran'daki varlığı olan Anglo-İranean ile iki Amerikalı petrol şirketi, Jersey ve Socony arasında 1947 Eylülünde 20 yıl süreli bir kontrat imzalamıştır.⁽⁷⁴⁾ Böylece savaş sonu düzeninde çekim merkezi Ortadoğu'ya kaymaya başlamıştır.

ABD giderek petrole daha bağımlı bir ülke olma yolundaydı. Yerli üretim gereksinimi karşılayamıyordu. II. Dünya Savaşı Birleşik Devletlere milli güç açısından petrolün ne kadar önemli ve yaşamsal olduğunu kanıtlamıştı. Milli güvenlik kavramının konsepti değiştiriliyordu. ABD'nin, Sovyetler Birliği ile Soğuk Savaş etrafında seyreden stratejik rejim çatışmaları daha da netleşmiş ve II. Dünya savaşı öncesine kadar dünyanın siyasetini Hindistan ve Ortadoğu gibi en zengin ve kritik bölgelerini kontrol eden İngiltere'den dünyanın süper gücü olma yolu ABD'ye geçmişti. O tarihe kadar dünya üzerinde baskın bir rolü olan İngiltere'nin savaştan büyük yara alarak çıkması dengelerin büyük oranda değişmesine vesile olmuştur.⁽⁷⁵⁾

⁽⁷²⁾ Şükrü Sina Gürel, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara 1975, s:38.

⁽⁷³⁾ Türkkaya Ataöv, **Amerika NATO ve Türkiye**, Aydınlık Yayınevi, 1969, s:93

⁽⁷⁴⁾ Daniel Yergin, **Petrol- Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Mayıs 2003, s:375.

⁽⁷⁵⁾ Douglas Little, **American Orientalism**, The University of North Carolina Press, Chapel Hill And London, 2002, s:118.

Sovyetlerin yayılcı politikası, petrolle birlikte Ortadoğu'yu politik arenanın merkezi yaptı. Batı Avrupa'nın bağımsızlığı ne derece önemliyse, Ortadoğu petrollerinin ekonomik geleceğinin Batı lehinde garantiye alınması da o derece önemliydi. Nitekim ABD için bunun gerekliliği ithalat-ihracat dengesinde çok açık görülüyordu. ABD, tarihinde ilk kez, dünyanın öteki yerlerine petrol ithal eden ülke konumundan çıkmıştır ve yabancı petrol deyimini daha sık kullanılmaya başlanmıştır.⁽⁷⁶⁾

ABD'nin, Ortadoğu'da devam eden stratejik çıkarları mevcuttur. Bu yüzden son 20 yılda, dünyanın diğer bölgelerine nazaran bu bölgede daha fazla çatışmaya girmek zorunda kalmıştır. 1975'den bu yana Ortadoğu'daki ABD askeri varlığı, diğer bölgelerin aksine giderek artmıştır. ABD, bölgede güçlü bir kara, hava ve deniz kuvveti bulundurmaya devam etmektedir. Bu kuvvetin, ABD'den süratle takviye edilmesi göz önünde bulundurulmaktadır.⁽⁷⁷⁾

ABD, bu çerçevede Ortadoğu'da konuşlandırılmış silahlı kuvvetlerinin mevcudiyetini idame etmekte ve gerektiğinde süratle reaksiyon kabiliyetini elinde bulundurmakta, ayrıca bölgede güvenlik konusunda ortaklıklar kurmaya, ekonomik ve kültürel bağları tesis etmeye ve geliştirmeye ve bölgedeki ihtilafların, daha fazla genişlemeden, halledilmesine çalışmaktadır.

ABD, Arap-İsrail ihtilafında müzakereler yoluyla barışa varılmasını, güven yaratılması için dış yardımlarda bulunulmasını, silahlanmanın kontrolünü, İsrail ve Arap dünyası ile aktif ikili ilişkiler kurulmasını desteklemekte, bu istikamette önderlik yapmakta ve önemli bir rol oynamaktadır. ABD, Ortadoğu sorununda, İsrail'in güvenlik ihtiyaçları ile Filistin'e verilecek daimi statü konularının dengede tutulması görüşündedir. ABD, ayrıca terörizm ve şiddet hareketlerine başvurulmaması gerektiğini ileri sürmekte ve barış sürecini hızlandırmak üzere bir katalizör rolü oynamaya çalışmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'daki en büyük menfaati, Basra Körfezi'nden petrolün, dünya pazarlarına istikrarlı fiyatlarla, kesintisiz

⁽⁷⁶⁾ Daniel Yergin, **Petrol- Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Mayıs 2003., s:472-495.

⁽⁷⁷⁾ İ.Yaşar Hacısalihoğlu, **ABD'nin Kalıcı Egemenlik Anlayışı**, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:19, s:7.

akışının sağlanmasıdır.⁽⁷⁸⁾ Sadece Suudi Arabistan'daki petrol rezervi ABD'deki petrol rezervinin 10 katından daha fazladır. ABD ve belli başlı ortakları, Körfez dışındaki kaynakların azalması nedeniyle, giderek Körfez petrolüne bağımlı duruma gelmektedirler. Avrupa ve Japonya'daki ekonomik büyüme, Avrupa ve Avrasya'daki eski komünist ülkelerin ekonomilerini düzeltmeleri, bu bölgeden temin edilen petrole yönelik talebi daha da artırmaktadır.

ABD'nin Ortadoğu politikasında, Körfez petrolüne giderek artan bağımlılık, İsrail'e karşı tarihi, politik ve ahlaki sebeplerden ötürü verilen güvenlik taahhüdü ve bu ülkenin bekası önemli rol oynamaktadır.⁽⁷⁹⁾ Ortadoğu'da barışın sağlanmasının, ortaya radikal devletlerin veya radikal politik hareketlerin çıkmasını önleyeceği düşünülmektedir.

Ticaret ve askeri güç intikali açılarından Ortadoğu ve Akdeniz'deki beş Deniz Ulaştırma Odak Noktası (Maritime Choke Points), ABD açısından önemli görülmektedir. Bunlar, Cebelitarık Boğazı, Messina Boğazı, Süveyş Kanalı, Aden Körfezi ve Hürmüz Boğazıdır. Bu ulaştırma yollarının açık bulundurulması, ABD stratejisi bakımından hayati görülmektedir.⁽⁸⁰⁾

ABD, Ortadoğu'daki gelişmelerin Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni bağımsız ülkeleri de politik, sosyal ve ekonomik açılardan etkileyeceği görüşündedir. ABD, İran'ın Basra Körfezi'nde hakimiyet sağlama ve radikal İslami güçler üzerindeki nüfuzunu genişletme ihtirası içinde olduğunu kıymetlendirmektedir. Bu maksatla, İran'ın elinde mevcut, yeraltı faaliyetleri ve terörizm dahil bütün imkan ve vasıtaları kullandığı bu tehditlerin, sadece Körfez bölgesinde değil, Mısır, Sudan, Cezayır, Lübnan, eski Yugoslavya, yeni bağımsızlıklarını kazanan Kafkasya ve Orta Asya gibi uzak ülkelerde de geçerli olduğu ileri sürülmektedir. İran'ın, Ortadoğu Barış Sürecine de karşı çıktığı ve barışa muhalif şiddet taraftarı gruplara her türlü desteği sağladığı iddia edilmektedir.

⁽⁷⁸⁾ Hikmet Uluğbay, **Yirmibirinci Yüzyılın Petropolitliği ve Türkiye, Petropolitik Satranç**, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-3, s:6.

⁽⁷⁹⁾ Suat Parlar, **Ortadoğu –Vaat Edilmiş Topraklar**, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Aralık 1997.s:217.

⁽⁸⁰⁾ H.Miray Umay, **Ortadoğu'nun Terör Çıkmazı**, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-32, s:11.

ABD kıymetlendirmelerine göre, İran'ın konvansiyonel imkan ve kabiliyetlerindeki tehditler, önümüzdeki yıllarda da sürecektir.⁽⁸¹⁾ Ancak İran'ın son zamanlarda denizaltılar, taarruzi rolde kullanılan uçaklar ve gemilere karşı kullanılan füzeler satın alması, Hürmüz Boğazı civarındaki durumu, ihtilafli adalara kuvvet yerleştirmesi, bu ülkenin Körfeze giren ve çıkan ticari gemilere tehdit oluşturma kabiliyetini artırmayı öngördüğü şeklinde yorumlanmaktadır. İran'ın ayrıca uzun vadede kimyevi, biyolojik ve nükleer kitle imha silahlarını ve atma vasıtalarını geliştirme gayreti içinde olduğu,⁽⁸²⁾ bunun da bölgedeki istikrarı bozacağı ve muhtemelen ABD'nin, bölgedeki çıkarlarını kuvvet kullanma suretiyle korumasına yol açacağı belirtilmektedir. Bu yüzden ABD, İran'a gelişmiş silahların veya teknolojilerin transfer edilmesine karşı çıkmaktadır. ABD, İran'a ticari, mali ve askeri yönden destek verilmemesi, petrol ve doğal gaz boru hatlarının bu ülkeden geçirilmemesi yolunda uluslar arası ortama çağrıda bulunmaya devam etmektedir.⁽⁸³⁾

ABD, İran ile ilişkilerinin geliştirilmesini, İran'ın terörist gruplara desteğini kesmesine, Ortadoğu Barış Sürecine muhalefetini durdurmasına ve kitle imha silahları geliştirme faaliyetlerine son vermesine irtibatlamıştır. Körfez ülkelerinin yukarıda belirtilen tehditlere karşı caydırıcı gücünün, demografik ve diğer tehditler dolayısıyla kısıtlı olduğu, bu bakımdan bölgenin güvenliği açısından karşılıklı bir iş birliğine ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik endişe kaynaklarından birini de, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, radikal İslami hareketlerin Batı demokratik dünyası için başlıca tehlikeyi oluşturduğu inancı teşkil etmektedir. ABD, bunun medeniyetlerin çatışması olduğu iddialarını reddetmekte, gerçek çatışmanın medeniyetlerin kendi içinde, aşırı ve ılımlı gruplar arasında olduğuna inanmaktadır. ABD, Ortadoğu'da İran, Irak, Libya ve Suriye'yi terörizmi destekleyen ülkeler listesine dahil etmekte, İran'ı, ayrıca, radikal İslam politikasına sahip bir ülke olarak göstermektedir.

⁽⁸¹⁾ Nejat Eslen, **ABD'nin Vazgeçilmez Hedefi: İran**, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24, s:15.

⁽⁸²⁾ Mustafa Kibaroğlu, '**İran Nükleer Bir Güç mü Olmak İstiyor?**', Avrasya Dosyası, İran Özel, s:271.

⁽⁸³⁾ Ali İhsan Gürler, **a.g.e.**, s:108.

ABD, 2003 Körfez Savaşı sonrasında Irak'ı işgal etmiştir. ABD'nin Irak'a yönelik politikası, Irak'ta bir rejim değişikliğini öngörmektedir. ABD, Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini ifade etmekte ve Irak'ta çoğulcu bir yönetim sistemi oluşturmaya çalışmaktadır.⁽⁸⁴⁾

ABD, Suriye'yi Ortadoğu'da kapsamlı bir barışın anahtarı olarak görmekte ve Suriye ile olan ilişkilerini Ortadoğu Barış Süreci paralelinde yönlendirmeyi tercih etmektedir.⁽⁸⁵⁾ Suriye, ABD'nin terörü destekleyen ülkeler listesinde bulunmaktadır. İkinci Körfez Savaşı'nda Irak'a destek sağladığını ileri sürerek Suriye'ye sert yaptırımlar uygulayabileceğini gündeme getirmektedir.

ABD'nin Suriye'ye ekonomik ve siyasi ambargo kararı almasına karşı, İran'ın Suriye'ye açık olarak destek vereceğini açıklaması, Ortadoğu'da ABD ve İsrail'e karşı oluşacak bir ittifakta Suriye ve İran'ın başrol oynayacağını emarelerini vermektedir. Türkiye'yi de kendi yanlarına çekmek için somut adımlar atan Suriye ve İran yönetimi ile Türkiye'nin ilişkilerinin gelişmesi ABD ve İsrail tarafından hoş karşılanmamaktadır ve ilerleyen süreçte Türkiye'ye tavrını netleştirmesi için iki farklı kutuptan da baskı geleceği öngörülmektedir.

Bugün ABD, Suriye'ye, barış sürecinde bu aşamada devre dışı bırakıldığı intibai verilmesini istemekte ve Suriye'ye karşı Türk-İsrail stratejik iş birliğini teşvik ve desteklemektedir.⁽⁸⁶⁾

İşin ilginç yanı sistem-içi bir Arap milliyetçiliği dalgası da bu gün en fazla ABD tarafından istenen bir olgu haline gelmiş bulunmaktadır. Ellili ve altmışı yıllarda Nasır önderliğindeki anti- sistemik Arap milliyetçiliği dalgasına karşı tavrı koyan ve Camp David anlaşması ile bu dalgayı sistem içine çeken Amerika, bugün yükselen anti-sistemik İslam muhalefeti karşısında sistem-içi bir Arap milliyetçiliği dalgasını desteklemektedir. ABD'nin en büyük ekonomik yardım paketine mazhar olan Mısır'ın bu yeni dalganın liderliğine soyunması da bu sebeple manidardır. Türkiye ise teknik

⁽⁸⁴⁾ Hicran Kazancı, **Irak'ta Seçim Bilmecesi**, Cumhuriyet Strateji, Yıl-1, Sayı-24, s:18.

⁽⁸⁵⁾ Yavuz Gökalp Yıldız, **Oyun İçinde Oyun- Büyük Ortadoğu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Nisan 2004, s:260.

⁽⁸⁶⁾ Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002.

nitelikli olduğu iddia edilen bir anlaşmayı stratejik bir adım haline dönüştürerek bölgesel politikadaki hareket esnekliği açısından ciddi bir zaafa düşmüş bulunmaktadır.; çözümlerin merkez güçlerinin desteğine sahip bir Arap milliyetçiliği akımının yükselmesinin ortaya çıkaracağı konjonktür Türkiye'nin bölge politikaları açısından çok önemli riskler barındırmaktadır. İngiliz destekli Arap milliyetçiliğinin yol açtığı sonuçlar hazırlayan sertlik politikalarının etkileri unutulmamalıdır.⁽⁸⁷⁾

3.1.5. Bölgenin Türkiye Açısından Önemi

Türkiye Orta Doğu coğrafyasında yer almaktadır. Petrol gelirleri nedeniyle sürekli silahlanan, belirsizlikleri ve istikrarsızlıkları içeren bölge ülkeleri Türkiye'ye komşu veya Türkiye'nin yakın çevresinde yer almaktadırlar. Türkiye, coğrafyasını değiştiremeyeceğine göre, çevresindeki bu gelişmeleri dengelemek durumundadır. Ülkelerin çoğu küreselleşme olgusunun etkisi altında, savunma harcamalarını azaltıp, ekonomik kalkınmalarına daha çok kaynak ayırırken, Türkiye bunu yapamamaktadır.

Türkiye bakımından bölgeye biraz daha yakından bakıldığında, uzun bir savaştan çok yakında çıkmış olmasına rağmen, İran'ın ciddi bir silahlanma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Biyolojik ve kimyasal silahlar ile taktik balistik füzeler bakımından belirgin bir potansiyele ulaşan İran'ın nükleer silahlar konusunda da epeyi mesafe almış olduğu ve toplam dört nükleer başlığa sahip olduğunun kuvvetle muhtemel olduğu ileri sürülmüştür.⁽⁸⁸⁾ Ekonomik sıkıntı içerisinde olmasına rağmen İran'ın sürekli silahlanması ve bununla da kalmayarak, Suriye ile ittifak sayılabilecek derecede bir işbirliği içine girmesi, oldukça düşündürücüdür. Suriye de geçmiş yıllara oranla ciddi bir gayreti içindedir. Irak'ın ise, yakın geçmişte yaşadığı İran ve Kuveyt savaşları sırasında, kimyasal ve biyolojik silahlar konusunda epeyi deneyim ve teknoloji kazandığı; balistik füzeler konusundaki teknik bilgi birikiminin fazla olduğu bilinmektedir. Halihazırda BM denetimi altında olmasına rağmen, bu denetimden kurtulur kurtulmaz, Irak'ın, kısa sürede askeri gücünü arttırabilecek altyapıya sahip olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Suudi Arabistan ve

⁽⁸⁷⁾ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s:376

⁽⁸⁸⁾ S.Egeli, “**İran, Irak, Suriye ve Orta Doğu’da NBC/Balistik Füze Tırmanışı**”, **Dış Politika Bülteni**, Cilt IV, Sayı no.1, Sonbahar 1992, s:71-72

Körfez İşbirliği Konseyi üyesi diğer devletlerin de, ABD'den yoğun bir silah alımı içinde olduğu, yine herkesçe bilinmektedir. Bu gelişmeler, hem bölgesel bir silahlanmayı hem de çatışma riskini ve muhtemel bir çatışmanın boyutunu arttırmaktadır.

Bölgede çatışma riskini arttıran başka faktörler de vardır. Su sorunu bunların başında gelmektedir. Devlet destekli terörizm, bir diğer faktördür.⁽⁸⁹⁾ Türkiye'ye yönelik, hesaplar içinde bulunan devletlerin, terör kozunu kullanmaya devam etmesi ve bu kozu Orta Doğu'daki müsait ortamdan faydalanarak gerçekleştirmeleri, herkesin malumudur.

Bölge ülkeleri, birkaçı hariç, gerçek anlamda ulusal kimliklerini kendileri kazanmamışlardır. Ulusal sınırlarını dahi başkaları çizmiş, onlar da kabullenmişlerdir. Dolayısıyla bölgedeki mevcut durumun ve düzenin, bölge devletleri ve insanları tarafından özümsemişi ve benimsendiğini söylemek güçtür. Bugün karşılaşılan bazı istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin gerisinde temelde bu hususun yer aldığı belirtilebilir. Bununla birlikte bölgede gelişen aşırı milliyetçilik ve fundemantalizm komünist ideolojinin çökmesiyle doğan ideolojik boşluğu doldurmaya başlamıştır.⁽⁹⁰⁾

Orta Doğu bölgesinde hakim din olarak İslamiyet göze çarpmaktadır. Türkiye, Orta Doğu'da dini esaslarla yönetilmeyen, tek laik ülkedir. Bu durum, Türkiye'yi, dini esaslarla yönetilen ülkelerin, rejim ihracına hedef hale getirmektedir. Ülkelerin etnik yapısı incelendiğinde, Orta Doğu'da çoklu etnik yapı görülür. Ülke bütünlüklerinin parçalanmasında, bu çoklu etnik yapı istismara açık bir durum oluşturur. Türkiye açısından, özellikle Kuzey Irak'taki otorite boşluğu sonucu oluşan fiili durum göstermektedir ki, sözde Kürt sorunu, gelecekte farklı oluşumlara yol açabilir. Türkiye şimdiden bu olasılıklara göre önlemlerini almalıdır.

⁽⁸⁹⁾ M. Öztürk, **Türkiye ve Orta Doğu**, Ankara 1997, s:13-14

⁽⁹⁰⁾ Fahrettin Canbaş, **Türk Cumhuriyetlerinde Demokratikleşmeyi Etkileyen Faktörler**, Alfa Yy., İstanbul, 1999, s:300

3.2. Orta Doğu Ülkeleri

3.2.1. İran

Uzun tarihinde monarşi ile yönetilmiş olan İran'da Birinci Dünya Savaşı sonunda bir Kazak Tugay Komutanı olan Rıza Şah'ın darbesiyle, Pehlevi hanedanı kurulmuştur. Bu hanedanın yönetimi 1925 yılından itibaren zaman zaman meşruti ve zaman zaman dikta şeklinde sürmüştür. İran 1979 tarihinde, din bir ihtilalle şah idaresine son vermiş ve dini esaslara dayalı bir şeriat devletine dönüşmüştür.⁽⁹¹⁾

İran'da bugün; Irak'la yapılan sekiz yıllık savaşın yarattığı tahribat, ekonomik güçlükler ve halkın rejime karşı hoşnutsuzluğundan kaynaklanan sosyal sorunlar mevcuttur. Toplam nüfusu 62 milyon kadar olan İran'da, nüfusun %80'ini, 24 yaş altı oluşturmaktadır. Halkın %99'u Müslüman ve bunların %91'i de Şii'dir. Resmi dili Farsça'dır. Halkın yarısı Türkçe konuşmakta olup, konuşulan diğer önemli diller Kürtçe ve Arapça'dır.⁽⁹²⁾

İran'ın etnik yapısını öncelikle Farslar, Türk kökenliler ve diğer önemli azınlıklar olarak 3 ana bölümde incelemek mümkündür. Türkler, ülke nüfusunun hemen hemen yarısını oluşturmakta ve Azeri, Türkmen, Kaşgai, Halaç, Hamse, Kazak ve Afşarlar gibi topluluklardan meydana gelmektedir. İran nüfusunun %50' si Şii inançlı Farslardan %22' si Şii inançlı Azerilerden ve %11' i ise Sunni inançlı Kürtlerden oluşmaktadır.⁽⁹³⁾

İran, 1979 devriminden beri, islami kurallara dayalı dini bir rejimle yönetilmektedir. İran'daki siyasi rejim kaynağını Humeyni tarafından yazılmış olan "hükümet-i islami" adlı kitaptan almıştır. 23 Mayıs 1997 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri İran politikasında son yıllarda yaşanan en büyük sürprizi teşkil etmiş ve İran halkının değişim yönündeki arzusunun bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.

⁽⁹¹⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Ankara 1992, S.20

⁽⁹²⁾ İstanbul Ticaret Odası, İran Ülke Etüdü, Private Grafik, İsrambul, 2003, s:25

⁽⁹³⁾ Gamze Güngörmüş Kona, **Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, IQ Yy., İstanbul, 2003, s:47

1998 yılı kişi başına düşen milli gelir; 1.100 ABD dolarıdır. Resmi rakamlarla 1 dolar yaklaşık 1.750 riyale tekabül etmektedir, ancak karaborsada 8.100 riyale kadar çıkmaktadır. 1998 yılı GSMH' sı 110.100 milyar dolardır. GSMH' nin sektörlere göre dağılımı; hizmetler %39, petrol %15, tarım %25, sanayi % 16 ve alt sektörler % 5' dir. İran bütçesinin ise, %71'lik bölümünü petrol ve doğal gaz gelirleri oluşturmaktadır.

İran'ın genel bütçeden savunma harcamalarına ayırdığı pay son 5 yıldır giderek artan bir seyir izlemiş olup, 1998-99 döneminde bütçenin yaklaşık %20'si (5.8 milyar dolar) ayrılmıştır.

3.2.2. Irak

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'de Bağdat'ı fethetmesinden sonra Osmanlı egemenliğinde uzun yıllar kalan Irak, 1920'de yapılan San Remo Konferansında İngiliz mandasına girdi. İngiltere'nin mandası 1932'de son bulduysa da İngiltere'nin bu egemenliği yine devam etti. 1941 yılında Mihver Devletleri yanlısı Raşit Ali'nin darbe ile idareyi ele almasından sonra, İngilizler Irak'ı işgal ettiler ve Nuri Sait Paşa'yı iktidara getirdiler. 1958 yılında yapılan bir askeri darbeye, askeri ağırlıklı bir yönetim işbaşına geldi. Irak'ta devlet otoritesi 1970'de kabul edilen anayasa ile Devrimci Komuta Konseyinin elindedir.⁽⁹⁴⁾

Toplam nüfusu 22.500.000 olan Irak'ta yıllık nüfus artış oranı, %2.86 dır. Nüfusun etnik dağılımına baktığımızda, şu tablo ile karşılaşırız:%65-70 oranında Arap, %20-23 oranında Kürt, %8-9 oranında Türk ve %2-3 oranında diğer unsurlar olmak üzere, Orta Doğu ülkelerinde sıkça karşılaşılan bir dağılım mevcuttur. Yüzölçümü 444.442 km² olan Irak, Mezapotamya bölgesinin büyük bir kısmını kaplamaktadır.⁽⁹⁵⁾

Kürtler, genellikle ülkenin kuzey ve kuzey doğusunda aşiretler halinde yaşamaktadır. 11 Mart 1970 tarihinde onaylanan anayasa ile Kürtçe Irak'ta Arapça'nın yanında ikinci resmi dil olarak kabul edilmiştir. Körfez hareketinden sonra, 36ncı paralelin kuzeyi de-facto olarak Kürt azınlığa geçmiştir.

⁽⁹⁴⁾ Muzaffer Erendil, *age*, s.20,21

⁽⁹⁵⁾ Arif Koçak , **Türk Arap İlişkileri**, Gn.Kur. Basımevi, Ankara, 1976 s:43-44

Türkler, çoğunlukla Musul, Erbil, Kerkük, Selahattin, Diyala ve Bağdat'ta yaşamaktadır. Kürtlere tanınan haklar, dil, gibi Türklere tanınmamıştır. Irak nüfusunun %97'si müslümandır. Müslüman nüfusun, %40 civarı Sünni, %60 ı Şii'dir.

Ülkenin ekonomik zenginliği, petrol yataklarının verimiyle doğrudan ilişkilidir.⁽⁹⁶⁾ Devletin elde ettiği gelir, doğrudan veya dolaylı olarak, petrol sektöründen gelmekte ve ekonomik faaliyetlerin çoğunu devlet harcamaları teşkil etmektedir. Ekonominin petrole dayalı karakteri merkezileşmiş sosyalist sistemle takviye edildiğinden, ticaret özel hizmetler ve bazı zirai faaliyetler dışında devlet ekonomik hayatın bütün yönlerini düzenlemektedir. İran ile uzun süren savaş sırasında devlet, bütün kaynaklarını savaşa harcamış ve bütün sektörlerde işgücü ve fon açığı ortaya çıkmıştır. 1991 yılından beri, Irak'ın gıda ve ilaç gibi insani ihtiyaçlarını karşılaması için ticaret, Birleşmiş Milletlerin izni altında yapılmaktadır. Irak'a 1996 yılında, BM Güvenlik Konseyinin 986 sayılı kararıyla, "petrol karşılığı gıda" formülü ile, sınırlı ekonomik açılım imkanı sağlanmış ve bu kararla Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı düşük kapasiteyle çalıştırılmaya başlanmıştır.

3.2.3. Suriye

Suriye, Lübnan ve İsrail'i kapsayan topraklardan oluşan bölge, 1517 yılından birinci dünya savaşı sonuna kadar Osmanlı imparatorluğu egemenliğinde kalmıştır. Birinci dünya savaşı sonunda önce İngiliz ve daha sonra Fransız sömürgesi olmuştur.

Suriye, 1946 yılında Fransızlardan bağımsızlığını kazanmıştır. 1946-1970 yılları arasında birbirini takip eden askeri darbeler sonucu ondan fazla devlet başkanı tarafından yönetilmiştir.

1970 yılında ise Hafız Esad bir darbe ve güdümlü seçim sonucu devlet başkanlığını ele geçirmiş ve ölüm tarihi olan 10 haziran 2000'e kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir. Ölümünden sonra oğlu Beşar Esad temmuz 2000 tarihinde devlet başkanlığına getirilmiştir.

⁽⁹⁶⁾ Yaşar Canatan, **Türk – Irak Münasebetleri**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s: 75

Suriye'de, uzak doğu dinleri hariç bütün dinlerin ve her türlü mezheplerin hakim olduğu topluluklara rastlanmaktadır. Etnik ve dini yapılaşma siyasi yönetim üzerinde büyük etkiye haizdir.⁽⁹⁷⁾ Yönetime alevi kesim hakimdir. Diğer gruplar yönetime açıktan tenkit veya eylemde bulunmadan, serbest bir dini yaşama hakkına sahip görünmektedir.

Hafız Esad'ın iktidarı döneminde iç istikrar sağlanmış, tüm azınlıklar ve gruplar Hafız Esad liderliği ortak paydasında birleşmişlerdir. Ülkede organize muhalefet oluşumlarına müsaade edilmemektedir. Ortaya çıkan dini, etnik veya ideolojik; kişisel veya toplu muhalefet, 1982 Hama katliamı ve Rıfat Esad'ın yurtdışına sürgüne gönderilmesi örneklerinde olduğu gibi, en sert önlemler uygulanarak bertaraf edilmektedir.

Suriye'nin nüfusu yaklaşık 17.400.000'dir. Nüfusunun; % 70'ini Sünni kesim, %12'sini alevi, kalan kısmı ise Dürzi ve diğer Müslümanlar ile Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Ülkede etnik yapı itibariyle en büyük grubu Kürtler (muhtemelen 1,5 milyon kişi) oluşturmaktadır. Kürtlerin kendi dillerinde okuma-yazma ve işyeri açma hakkı yoktur. Genel olarak Türkiye-Suriye sınırındaki köylerde yaşamakta ve milli gelirden en düşük payı almaktadırlar. Ermeni, Çerkez, Asuri, Yahudi, Süryani, Yezidiler ile kendi dilinde okuma ve konuşma hürriyeti olmayan ve ülkenin geri kalmış bölgelerinde yerleşmek zorunda bırakılan Türkmenler diğer etnik gruplardır. 500 bin kişi civarında olduğu söylenen Türkmenlerin kimliklerini ifade etme hakları olmayıp, Halep, Kuneytra, Şam'ın köylerinde ve yaşam standardı düşük olan bölgelerinde yaşamaktadırlar. Türkçe konuşmalarına müsaade edilmemektedir. Bu kırılmalı etnik yapı Suriye'yi bölge politikalarında güçsüz kılmakta, rejimin özellikle ABD karşısında güvenlik endişeleri duymasına neden olmaktadır.⁽⁹⁸⁾

Suriye'de ekonomi genel olarak devletin tekelindedir. 1990 yılından itibaren ulaştırma, tekstil, konfeksiyon ve kimya sanayiinde özel teşebbüse imkanlar verilmeye başlanmıştır. Suriye ekonomisi; devletin elinde bulunan petrol ve petrole dayalı sanayii ile kısmen özel sektörün de etkili olduğu başta tekstil ve tarım ağırlıklı bir görünüm arz etmektedir.

⁽⁹⁷⁾ **Büyük Larousse**, Suriye Maddesi, Cilt: 21, s. 10883

⁽⁹⁸⁾ Gamze Güngörmüş Kona, **a.g.e.**, IQ Yy., İstanbul, 2003, s: 34

3.2.4. Ürdün

1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Seferi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine geçmiş ve 1918 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde kalmıştır. Birinci Dünya Harbi sonrasında bölge, İngiliz mandasına girmiş ve bugünkü Haşimi Ürdün Krallığı, 1946 yılında, Kral Abdullah Bin Al-Hüseyin tarafından kurulmuştur.

Ürdün anayasal bir monarşidir. Ancak, fiiliyatta Kral yürütme, yasama ve yargı üzerinde denetim sahibidir. Ürdün, aynı zaman da Anayasal olarak bir İslam devletidir. Buna rağmen, ülkede yaşayan Hıristiyan halk, iç hukuk, eğitim ve dini konularda serbestçe faaliyette bulunabilmektedir. Ürdün'de 1989'da Temsilciler Meclisi seçimleriyle başlayan demokratikleşme süreci çerçevesinde artan toplumsal baskıları hafifletebilmek için 1992 yılı Ağustos ayında siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Ürdün'de ilk çok partili seçimler 8 Kasım 1993'te yapılmıştır. 11 Temmuz 1995'te ise Ürdün tarihindeki ilk yerel seçimler gerçekleştirilmiştir.⁽⁹⁹⁾

Haşimi Ürdün Krallığında etnik yapı; Krallığın bekası bakımından birinci derecede hassas ve önemli konuların başında gelmektedir. Bu nedenle, her vesile ile konu, kamuoyu dikkatinden kaçırılmak istenmektedir. İstikrarlı bir nüfus sayımı yapılamaması nedeniyle etnik grupların miktarı, kesin rakamlar yerine tahminlere dayandırılmaktadır. Bu nedenle ülke nüfusunun yarıya yakın kısmının Filistinliler, yarısının Arap kökenliler ve % 7 civarının da diğer azınlıklardan oluştuğu tahmin edilmektedir. Ürdün'de yaşayan azınlıkları Çerkezler, Çeçenler, Türkler, Ermeniler, Kürtler ve Dürziler oluşturmaktadır.⁽¹⁰⁰⁾

Ürdün, diğer Arap ülkelerinden farklı olarak, petrol kaynaklarına sahip olmaması, ülkede yeterli tarım sahasının olmayışı ve su sıkıntısı nedeniyle tarımın yapılamaması, sanayiinin gelişme gösterememesi gibi faktörler yüzünden ekonomik bakımdan iyi bir sicile sahip değildir. Bununla birlikte, özellikle Arap ülkelerinin

⁽⁹⁹⁾ Ürdün Bilgi Notu, Dış İşleri Bakanlığı 2001

⁽¹⁰⁰⁾ Sami Güngör, *Ortadoğu – Siyasi ve İktisadi Coğrafya*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s:227

karşılıksız yardımları sayesinde, ekonomik verilerini iyi bir konumda tutmayı başarabilmektedir.

3.2.5. Mısır

Afrika'nın kuzeydoğu ucunda yer alan ve Sina Yarımadasıyla Arabistan'a bağlanan Mısır Arap cumhuriyeti beş bin yıllık bir tarihin mirasçısıdır. Yavuz Sultan Selim zamanında, Osmanlı hakimiyetine giren Mısır, Kavalalı Mehmet Ali Paşanın isyanı ile yarı bağımlı ya da özerk bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde Fransız işgalini de gören Mısır, 1892'de İngilizlerin kontrolünde yarı bağımsız devlet haline dönüşmüştür. Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına katılması üzerine İngiltere, Kıbrıs'la birlikte Mısır üzerinde himaye kurmuştur. İngiltere'ye karşı Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaygın ayaklanmalarla mücadele veren Mısır, 1922 yılında İngiltere'nin yayınladığı bir deklarasyonla bağımsızlığını kazandı. Ancak İngiltere Mısır'dan birliklerini, Süveyş kanalında yerleştirdiği birlikler hariç olmak üzere, 1936 yılında çekti.⁽¹⁰¹⁾

Mısır'da 1952'de bir ihtilalle krallık rejimine son verildi. Bu ihtilal önce General Necip ve sonra Albay Abdülnasır'la devam etti. 1956'da Süveyş kanalı millileştirildi ve Mısır, Bağlantısızlar Bloğu içerisinde yer aldı. Mısır, Nasır'la birlikte bağlantısızlar ya da Üçüncü Blok denilen hareketin öncülüğünü de Hindistan ve Yugoslavya ile birlikte yapmıştır.⁽¹⁰²⁾ Nasır Arap milliyetçiliğini yarattı ve Mısır'ı Arap dünyasının lideri konumuna getirmek için çalıştı. Eylül 1971'de yapılan referandumla kabul edilen Mısır anayasası, Mısır'ı "demokratik, sosyalist sisteme dayalı bir Arap Cumhuriyeti" olarak tanımlamaktadır.

Nüfusu 69,5 milyon civarında olan Mısır halkının %94'ü Müslüman, % 6'sı Hıristiyan'dır. Etnik yapıya baktığımızda ise, halkın; %99'nun Bedevi ve Berberi,%1'nin de Rum, Ermeni ve Nubayan olduğunu görürüz.

Mısır, 1990'larda Körfez Savaşına, birlik göndererek katkıda bulunmuş ve bu katkısı karşılığında, ekonomik faydalar sağlamıştır. IMF programları ve dış

⁽¹⁰¹⁾ Muzaffer. Erendil **A.g.e.** S: 26

⁽¹⁰²⁾ P. Kennedy, "**Büyük Güçlerin Yükseliş Ve Çöküşleri**", Çeviren B. Karanakçı, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1990, S:462

borçlarının bir kısmının silinmesi sonucunda, makroekonomik dengelerde gelişme göstermiştir. Kişi başına GSMH'sı 3600\$ civarında olan Mısır ekonomisi, %17 oranında tarıma,% 39 oranında endüstriye ve %51 oranında hizmetler sektörüne dayanmaktadır.⁽¹⁰³⁾

3.2.6. İsrail

Siyonizmin 1800'lü yıllardan itibaren Yahudilere ait bir devlet kurulması yönünde çalışmaları olmuştur. Ancak bugünkü İsrail, Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Savaş sonrası İngiltere'nin yönetimine giren bu topraklarda bir Yahudi devleti kurulması fikri daha da kuvvetlenmiştir.1917 Balfour Bildirisi ile İngiliz Dışişleri Bakanı'nın Filistin'de Yahudilere bir "Ulusal yurt" kurulması çabasının İngiliz Hükümeti tarafından destekleneceğini açıklamasıyla birlikte olaylar yeni bir boyut kazandı.⁽¹⁰⁴⁾ Siyonistler bu bildiriden sonra diğer İtilaf devletlerinin de bu deklarasyona katılması için çalıştılar. Fransa 1918 Şubat'ında, İtalya ise hemen sonra bildiriye desteklerini açıkladılar. Birinci Dünya Savaşı bitiminde yapılan San Remo Konferansı ile Filistin, İngiliz "Mandat" yönetimine bırakıldı ve burada çok sayıda Yahudi yerleşim alanı kuruldu. 1920 Eylül'ünde 16500 kişilik bir Yahudi grubunun Filistin'e göç etmesi kararı alındı. 1934'te Filistin'deki Yahudilerin sayısı, Naziler'in iktidara gelmesi ile yasa dışı göçlerle hızlandı ve Yahudilerin sayısı 900 bini buldu. Eğitim düzeyi düşük ve sermayeden yoksun Araplar, eğitilmiş ve sermayesi ile gelen Yahudiler ile rekabet edemedi ve zamanla Araplar kendi ülkesinde ikinci sınıf yurttaş durumuna geldi. Bu durum Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmaları körükledi. 1936'da bir araya gelen Arap liderleri Yahudilere karşı mücadele de önderlik edecek Arap Yüksek Komitesi'ni kurdular ve başlattıkları genel grev ulusal bir ayaklanmaya dönüştü. Bunun üzerine Filistin'e giden bir komisyon Yahudilerle Arapların aynı devlet içinde yer almasının mümkün olamayacağını, Filistin'in bölüştürülmesi gerektiğini öneren Peel Raporunu yayımladı. Bu rapor Arap ayaklanmasının daha da şiddetlenmesine sebep oldu.⁽¹⁰⁵⁾

⁽¹⁰³⁾ İstatistiki Bilgiler World Factbook, Cia 2001'den Alınmıştır.

⁽¹⁰⁴⁾ Howard Sachar, **The Course of Modern Jewish History**, The World Publishing Co., Cleveland, 1958, s. 374-376

⁽¹⁰⁵⁾ Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Yay., İstanbul, 2001, s.251

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin toprakları üzerindeki İngiliz Mandat yönetimi sona erince sorun BM' ye götürüldü. BM Genel Kurulu 1947'de Filistin topraklarını Araplar ve Yahudiler arasında bölerek, Kudüs'e uluslararası statü tanınması onayladı. 14 Mayıs 1948'de bu uzun ve mücadeleye politik sonuca resmi adı MedinatYisrael, resmi dili İbranice ve Arapça olan İsrail devleti kurulmuştur. Yüzölçümü ve sınırları kuruluşundan bu yana üç yönden etrafını çevreleyen Arap ülkeleri ile yaptığı 4 Savaş neticesinde büyük değişikliklere uğramıştır.⁽¹⁰⁶⁾

İsrail ekonomisi son 10 yıl içinde büyük bir transformasyondan geçmiştir. 1990'da 11.000 dolar olan kişi başına milli gelir son 10 yıl içinde %50'nin üzerinde artarak 2000 yılında 17.000 dolara yükselmiştir. Öte yandan, 1990'da 4.7 milyon olan İsrail'in, nüfusu SSCB'nin yıkılmasının ardından yaşanan göç sonucunda %35 artarak 2000 yılında yaklaşık 6.4 milyona ulaşmıştır. Söz konusu nüfus artışına rağmen halkın reel gelirinde %50'lik bir artış sağlanması, dikkat çekicidir.

Nüfusu 6 milyon 4 yüz bin olan İsrail'in etnik yapısı şu şekildedir. Ülkedeki en büyük nüfus grubunu Yahudiler oluşturmaktadır. 225 bin kişiden oluştuğu tahmin edilen Yahudi olmayan göçmenlerle birlikte Musevi nüfus yaklaşık 5.2 milyon kişidir. Müslüman nüfusun büyük kısmı Sünni Araplardan ve bedevilerden oluşur. Ayrıca, 3000 kişilik bir Çerkez grubu da mevcuttur. İsrail'deki Müslüman nüfusun yaklaşık 1 milyon olduğu tahmin edilmektedir. İsrail'in kuzeyindeki 22 köyde yaşayan Dürziler Müslüman kategorisine girmelerine rağmen, kültürel, sosyal ve dini farklılıkları nedeniyle ayrı bir grupta değerlendirilmektedirler. Nüfusu yaklaşık 99.000'dir. İsrail içinde yaşayan Hıristiyanların büyük çoğunluğu Arap'tır. Bunlardan %42'si Rum Katolik, %32'si Rum Ortodoks ve %16'sı ise diğerleridir. Hızlı nüfus artması ve birleşimindeki değişiklikler daha çok dışardan gelen göçlerle gerçekleşmiştir. Örneğin 1882 – 1914 yılları arasında göçmen sayısı 55 – 79 bin iken, İsrail devletinin kuruluşunda bu rakam 1.6 milyona ulaşmıştır.⁽¹⁰⁷⁾

3.2.7. Suudi Arabistan

Diğer Orta Doğu ülkeri gibi Suudi Arabistan da Birinci Dünya Savaşı kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş

⁽¹⁰⁶⁾ Türkiye Diyanet Vakfı, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, Cilt: 23, s.181

⁽¹⁰⁷⁾ Türkiye Diyanet Vakfı, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, Cilt: 23, s.181

sırasında İngiltere'nin kışkırtması ile Osmanlıya karşı ayaklanmıştır. 1902 yılındaki ayaklanma süreci sonunda Necid Emiri ve Vehabilerin imamı olan Abdulaziz İbn Suud, Lahsa, Hail, Mekke, Cidde ve Asir' i alarak ülkesini genişletmiş, 1926' da Hicaz Kralı olmuş ve 1932' de yukarıda adı geçenlerin bir araya gelmesiyle Suudi Arabistan devleti kurulmuştur.⁽¹⁰⁸⁾

Suudi Arabistan Krallığı Hicaz, Necid, Asir ve El Asha bölgelerinin siyasal bakımdan birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Suudi Arabistan'ın resmi bir anayasası yoktur. Şeriatla yönetilmektedir.⁽¹⁰⁹⁾

22 milyon 7 yüz bin civarında nüfusu olan Suudi Arabistan halkının, % 90'ı Arap ve % 10'u Afrika kökenli Asyalılardan(Afro-Asian) oluşmaktadır. Halkının % 100 müslümandır.

1930 yılında ülke topraklarında petrolün bulunması ile ülke ekonomisi büyük bir değişim yaşamıştır. Dünya petrol rezervlerinin %26'sına sahip olan Suudi Arabistan OPEC ülkeleri içerisindeki en büyük petrol ihraç eden ülkedir. Kişi başına düşen GSMH'sı 10500\$ olan ülke ekonomisinin %6'sını tarım,%47'sini endüstri ve geri kalan kısmını da hizmetler sektörü oluşturmaktadır.⁽¹¹⁰⁾

3.2.8. Lübnan

Osmanlı döneminde Hıristiyan mutasarrıflarca yönetilen Lübnan, Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiliz işgaline uğramış ve 1920 yılında da Suriye ile birlikte Fransız mandasına bırakılmıştır.1926 yılında Lübnan Cumhuriyeti adını alan ülke, 1936'da yarı bağımsız sayılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Alman işgaline uğramasıyla, Lübnan'da bir otorite boşluğu olmuş, bunu İngilizler doldurmaya çalışmış ve Suriye ile birlikte işgal edilmiştir. 1950 yılında Suriye'den kopan Lübnan daha sonra iç karışıklıklar ve dış saldırılara maruz kalmıştır. Adını aynı adı taşıyan engebelerden alan Lübnan Cumhuriyeti doğal yapısı itibari ile çoğunlukla dağlıktır. Anti Lübnan sıra dağları ülke sınırlarını aşarak devam eder.⁽¹¹¹⁾

⁽¹⁰⁸⁾ Meydan Larousse, Arabistan maddesi, Cilt:1, s.612

⁽¹⁰⁹⁾ <http://sozluk.sourtimes.org>

⁽¹¹⁰⁾ İstatistikî bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

⁽¹¹¹⁾ Hamdi Ertuna, **Türk – Arap İlişkileri**, Gnkur. Basımevi, 1976, s.52

3 milyon 6 yüz bin civarında nüfusa sahip olan Lübnan'da halkın % 70'i Müslüman ve %30'u Hıristiyan'dır. Etnik açıdan % 95 Arap, %4 Ermeni ve geri kalan %1 ise diğerleri grubuna girmektedir.

1926' da hazırlanan Lübnan anayasası' na göre yasama yetkisi dereceli genel seçimle seçilen 99 milletvekilinin oluşturduğu meclistedir. Meclis başkanı Şii bir Müslümandır ve çeşitli din toplulukları önemlerine orantılı sayıda milletvekili ile temsil edilirler.⁽¹¹²⁾

Bir zamanlar Orta Doğu'nun finans merkezi görünümündeki Lübnan, 1975-91 yılları arasında yaşadığı iç savaş sonucunda ekonomik yönden bu özelliğini kaybetmiştir. 1991 sonrası yapılan barış neticesi ekonomide gözle görünür gelişmeler yaşanmış ve fert başına GSMH 5000\$ çıkmıştır. Sektörler bazında ekonomik dağılım şu şekildedir; %12 tarım, %27 endüstri ve %61 hizmetler sektörüdür.

3.2.9. Kuveyt

Petrol bulunmadan önce sırasıyla İran, Osmanlı, Portekiz ve İngiliz egemenliğinde kalan bu topraklarda, 1914'te Britanya İmparatorluğunun himayesinde bağımsız bir emirlik kuruldu. Ülke 1938 yılında petrolün bulunması ile önem kazandı. Kuveyt'teki İngiliz himayesi 1961 yılında son buldu ve Kuveyt bağımsız bir devlet haline dönüştü.⁽¹¹³⁾ Ağustos 1990'dan Şubat 1991'e kadar kısa süreli bir Irak işgali yaşayan Kuveyt Koalisyon Kuvvetlerinin müdahalesi ile tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur.

Kuveyt'in nüfusu 2 milyon kadardır ve halkın %45'i Kuveytli, %35 diğer Araplar, %9 Güney Asyalı, %4 İranlı ve %7diğer gruplardan oluşmaktadır.Dini açıdan bakıldığında, halkın yaklaşık %85'i Müslüman(%45 Sünni, %40 Şii) olup, geri kalanlar Hıristiyan, Hindu ve Farslılardan oluşmaktadır.

Dünya petrol rezervlerinin %10'na sahip olan Kuveyt ekonomisinin önemli bölümünü petrol gelirleri oluşturmaktadır. Kuveyt' deki tüm petrol ve doğal gaz

⁽¹¹²⁾ Meydan Larousse, Lübnan maddesi, Cilt:8, s.132

⁽¹¹³⁾ Muzaffer. Erendil, a.g.e, s. 24

tesisleri ile bunlara bağılı yan sanayi kuruluşları devlet mülkiyetindedir. Yapı malzemeleri, inşaat ve ticaret şirketleri ile finans kuruluşları ise özel sektör elindedir. ⁽¹¹⁴⁾İklimi tarıma müsait olmadığı için gıda ve su ihtiyacının %75'ni ithal etmek zorundadır. Kişi başına GSMH'sı 15000\$ olan Kuveyt ekonomisinin sektörler bazında dağılımı şu şekildedir; endüstri %55, hizmetler %45.⁽¹¹⁵⁾

3.2.10. Katar

Arabistan yarımadasından Basra Körfezi'ne uzanan bir yarımada üzerindeki Katar Devleti, petrolün ortaya çıkardığı bir emirlikdir. Osmanlı döneminde pek önemli olmayan Katar, Hindistan'da İngiliz egemenliğinin yerleştiği dönemde, İngilizlerin dikkatini çekmiş ve yerel emirler üzerinde sağlanan nüfuzla bir İngiliz karakolu durumuna getirilmiştir. Bu yörede petrol bulduktan sonra Katar daha fazla önem kazanmıştır. Küçük bir çöl ülkesi olarak nitelendirilen Katar, 1971 yılında bağımsız olmuştur. İdare şeyhlerin elindedir.

Katar'ın nüfusu yaklaşık 7 yüz bin civarındadır. Halkın %40'nı Araplar, %18'ni Pakistanlılar, %10'nu Hintliler ve geri kalanını da diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. İslamiyet Katarda yaygın olan dindir, halkın %95'i Müslüman'dır.

Ülke ekonomisinin en önemli gelir kaynağı petrol ve doğal gaz olan Katar'ın, günümüzden itibaren 23 yıllık petrol rezervi olduğu değerlendirilmektedir. Doğal gaz rezervleri bakımından dünyada üçüncü sırada yer alan Katar, dünya petrol üretiminin %1' lik kısmını gerçekleştirmektedir. Ülke ekonomisinde devlet sektörü egemen iken özel sektör sınırlı ölçüde taahhüt ve ticaret işleri ile uğraşır.⁽¹¹⁶⁾ Fert başına GSMH'sı sanayileşmiş Batı Avrupa ülkeleri ile yarışacak düzeyde olup, 20.000\$ civarındadır.

3.2.11. Bahreyn

Arapça'da "iki deniz" anlamına gelen Bahreyn, Basra Körfezi ile Hint Okyanusunun sınırı üzerinde bulunduğundan bu adı almıştır. Bu ada devleti tarihte

⁽¹¹⁴⁾ **Ana Britannica**, Kuveyt Maddesi, Cilt:Cilt:14, s.134

⁽¹¹⁵⁾ İstatistiki bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

⁽¹¹⁶⁾ **Ana Britannica**, Katar Maddesi, Cilt13, s.76

Arap, Osmanlı, Portekiz ve İngiliz egemenliği altında bulunduktan sonra 1971’de bağımsız olmuş bir emirliktir.

Nüfusu 650 bin civarında olan bu küçük ada devletinde, etnik dağılım %63 Bahreynli, %19 Asya kökenli, %10 Arap ve %8 İranlı şeklindedir. Tamamına yakını Müslüman olan halkın %70’i Şii, geri kalanı Sünni’dir.

Diğer Orta Doğu ülkelerinden farklı olarak Bahreyn, petrol yataklarına sahip bir ülke olmamakla birlikte, ekonomisi Suudi Arabistan’ dan gelen petrolün işlenmesi ile elde edilen gelire dayanmaktadır⁽¹¹⁷⁾. Gelişmiş ulaşım ve haberleşme şebekesi ile Bahreyn, büyük uluslararası şirketlerin Orta Doğu’daki merkezi görünümündedir. Bu durumla paralel olarak, bankacılık sektörü oldukça gelişmiştir. Bahreyn’de fert başına GSMH 15.000\$ kadardır.

3.2.12.Sudan

Kıta yüzölçümünün %8’ ini kaplaması ile Afrika kıtasının en geniş devletidir.⁽¹¹⁸⁾ Sudan tarihinde Hıristiyanlık ve Müslümanlık kavgalarını yaşamıştır. Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın 1820’lerden itibaren Sudan’ı fetih girişimleri olmuştur. 1889’dan sonra bu ülke, İngiliz-Mısır ortak sömürgesi haline gelmiştir. Bu sömürge yönetimi 1948’e kadar, baskı altında sürdürülmüştür. 1948’de Sudan Mili Meclisi kurulmuş, 1951’de de Mısır kralı aynı zamanda Sudan Kralı ilan edilmiştir. 1953’teki isyandan sonra Sudan 1956’da bağımsızlığına kavuşmuştur. Bir askeri darbeler ülkesi olarak bilinen Sudan, 1973’te kabul edilen anayasaya göre yasama organı olarak bir milli meclise sahiptir, yürütme erki devlet başkanının elindedir. Sudan, Umman ile birlikte Camp David Anlaşmasını ve Mısır – İsrail barış Görüşmelerini ısrarla onaylayan tek devlet olarak ODBS’ de önemli bir yere sahiptir.⁽¹¹⁹⁾

36 milyon nüfusu bulunan Sudan’da halkın %52’sini Afrika kökenli Zenciler, %39’nu Araplar, geri kalanını diğer küçük etnik gruplar oluşturmaktadır.

⁽¹¹⁷⁾ **Büyük Larousse**, Bahreyn Maddesi, Cilt:3, s.1216

⁽¹¹⁸⁾ **Büyük Larousse**, Sudan Maddesi, Cilt:21, s.10849

⁽¹¹⁹⁾ Gamze Güngörmüş Kona, **Ortadoğu OrtaAsya ve Kesişen Yollar**, IQ Yy., İstanbul, 2003, s.50

Bu etnik dağılım içerisinde toplumun %70'e yakın bölümü Sünni Müslüman, %5'i Hıristiyan ve %25'i ise diğer dinlere mensuptur.

Sudan 1999 yılına kadar, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olmuş ancak uzun süreli kuraklıklar ve 1,5 milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açan iç savaşın etkisi ile tarım alanında oldukça geri kalmıştır. 1990'ların başından itibaren IMF programlarını uygulayarak, ilerleme kaydetmiş ve 1999 yılında petrol ihraç etmeye başlamasıyla birlikte ekonomisinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Sudan'da fert başına GSMH 1000\$ civarındadır.⁽¹²⁰⁾

3.2.13. Yemen

Arabistan yarımadasının güneyinde, Kızıldeniz ve Aden Körfezi kıyısında yer alır.⁽¹²¹⁾ Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşında yenilmesi ile birlikte, diğer Orta Doğu ülkelerinde de gördüğümüz gibi Yemen 1918 yılında kurularak bağımsızlığını ilan etmiştir. İngiliz himayesindeki bu küçük Yemen devleti, 1945'te Arap Birliğine dahil olmuş, 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile federasyon oluşturmuş, ancak bu suni teşkilat 1961'de başarısızlığa uğradıktan sonra, 1962'de yeniden bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. 1967 yılında İngiltere'nin kontrolündeki Aden'den çekilmesini müteakip, bu bölgede komünist bir rejim yönetime gelmiş ve Güney Yemen (Yemen Demokratik Cumhuriyeti) ismini almıştır. İki ülke arasında 1990 yılına kadar bir çok anlaşmazlık ve çatışma yaşandıktan sonra bu iki devlet birleşerek Yemen Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır.

Yemen'in toplam nüfusu 18 milyon kadardır. Halkın büyük bölümü Arap kökenlidir. Az miktarda Afrika, Asya ve Avrupa kökenliler de bulunmaktadır. Dinsel yönden ağırlıklı olarak Şafiiler ve Şiiiler bulunmakla birlikte, bir miktar Musevi, Hıristiyan ve Hindu da göze çarpmaktadır.

Yemen, fert başına 800\$'lık GSMH'sı ile Arap ülkeleri arasında ekonomik açıdan en geri kalmış ülkelerden birisidir. Ülkede imalat sektörü toplam işgücünün sadece %5'ine istihdam sağlamaktadır.⁽¹²²⁾ 1990'ların başından itibaren petrol üretimine başlanması sonucu bu tablo değişmeye başlamıştır. Yüksek nüfus artış hızı

⁽¹²⁰⁾ İstatistikî bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

⁽¹²¹⁾ **Büyük Larousse**, Yemen Maddesi, Cilt: 24 s.12494

⁽¹²²⁾ **Büyük Larousse**, Yemen Maddesi, Cilt: 24 s.12495

göz önüne alındığında Yemen ekonomisinin kısa sürede iyileşmesi mümkün gözükmemektedir.⁽¹²³⁾

3.2.14. Birleşik Arap Emirlikleri

19'ncü yüzyılda yapılan anlaşmalarla, dış işleri ve savunmasının İngiltere tarafından garanti altına alındığı emirliklerden, 1969 yılında İngiltere'nin bu bölgeden çekilmesi sonrasında altısının bir araya gelmesi ile 1971 de ortaya çıkan bir devlettir. Umman' ın batısında ve Basra Körfezi'nin girişinde yer alan Birleşik Arap Emirlikleri içinde yedi ayrı emirlik yer almaktadır.⁽¹²⁴⁾

Yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip olan BAE'de halkın yarısı Asya kökenlidir. Emirat diye adlandırılan ve bir Arap soyu olanlarla birlikte tüm Arapların miktarı toplam nüfusun %42'sini oluşturmaktadır. BAE'de %96'lık oranla en yaygın din İslamiyet'tir.

Ekonomik veriler bakıldığında, fert başına 22.000\$'lık GSMH ile BAE, önde gelen Batı Avrupa ülkeleri ile yarışabilecek durumdadır. Dış ticareti her yıl fazla veren ülkenin başlıca gelir kaynağı petrol ve türevlerine dayanmaktadır. BAE'deki bu doğal kaynağın, 100 yıllık bir rezerve sahip olduğu değerlendirilmektedir.⁽¹²⁵⁾

3.2.15. Umman

Basra Körfezi'nin girişindeki Hürmüz boğazından yarımadanın girişindeki Derbet Ali Burnuna kadar olan 212 bin km²'lik alanda kuruludur.⁽¹²⁶⁾ Arabistan Yarımadasının güney doğu ucunda yer alan Umman Sulatanlığı, tarihte Hindistan yolu üzerinde "korsan kıyısı" olarak anılırdı. İngiliz ve Portekizliler bu ülkede küçük limanları kontrol etmişlerdir. Günümüzde yönetim şekli mutlak monarşi olan Umman'ın anayasası bulunmamaktadır.

⁽¹²³⁾ İstatistiki bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

⁽¹²⁴⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Gn.Kur. Basımevi, Ankara, 1992, s.25

⁽¹²⁵⁾ İstatistiki bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

⁽¹²⁶⁾ **Büyük Larousse**, Umman Maddesi, Cilt:23, S:11941

Umman da yaklaşık 2 milyon 6 yüz bin kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun çoğunluğunu Arap, Güney Asyalı ve Afrika kökenliler oluşturmaktadır. Halkın %75'ten fazlası Müslüman'dır.

Esas olarak petrol ve doğal gaz üretimine dayalı bir ekonomisi olan Umman'da fert başına GSMH 7700\$ kadardır. Ekonomideki sektörel dağılım; %3 tarım, %40 endüstri ve %57 hizmetler şeklindedir.⁽¹²⁷⁾

3.3. Mısır Arap Cumhuriyeti

3.3.1.Tarih

Resim.3.2 Pramitler

Milattan önce 7 bin yılında ilk yerleşimlerin başladığı Nil Havzası, milattan önce 3 bin yıllarından itibaren çok parlak bir medeniyete beşiklik etmiştir.

Ticaret ve kültürün hızla serpildiği Mısır medeniyetinin en önemli mirasları arasında hiyeroglif yazısı gelirken, bugün bile Mısır denince hemen akla gelen piramitler bu dönemde erişilen mühendislik düzeyinin ne kadar gelişmiş olduğunun kanıtıdır.

Mısır, büyük tahıl stoklarından dolayı Romalılar için büyük önem taşıyordu. Bu dönemde kullanılmayan bazı kanalları temizleyen Romalılar, sulama sisteminin gelişmesine katkıda bulundular, ama öbür yandan da Mısırlıların ağır biçimde

⁽¹²⁷⁾ İstatistiki bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

vergilendirdiler. Hıristiyanlık Mısır'a oldukça erken bir tarihte girdi. İmparator I.Constantinus'un Hıristiyanlık'ı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak onaylamasından sonra, Mısır Kilisesi'nin kendi patrik ya da piskoposu olmasına izin verdi. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölündüğü 395'ten sonra İskenderiye, Bizans İmparatorluğu'na (Doğu Roma) bağlandı. 451'de Kopt (Mısır) Kilisesi Roma'dan ayrıldı, ama dünyanın en büyük kentlerinden biri olmayı sürdüren İskenderiye Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı.

642'de İskenderiye, Müslümanlık'ı yayma fetihlerine girişen Arap ordularına teslim oldu. Arap egemenliğine girdikten sonra ülkeyi uzun süre Şam ya da Bağdat'ta bulunan Emevi ve Abbasi halifelerin atadığı valiler yönetti. 946'da Fatimiler'in Mısır'ı ele geçirmesinden sonra Kahire başkent ilan edildi. Bugün hâlâ eğitim vermeyi sürdüren ve dünyanın en eski eğitim kurumlarından biri olan El-Azhar, bu dönemde Kahire'de kuruldu. Bu kurumun Mısır'da bilimin gelişmesine büyük katkısı oldu. 1171'de Selahaddin Eyyubi'nin Fatımi yönetimine son vermesiyle ülke Eyyubiler'in yönetimine girdi. Selahaddin'in ardından gelen kötü yönetimler Mısır'ın hemen tüm zenginliğini tüketti.

1250'de yönetim Memlûklar'ın eline geçti. 1260'da bir darbe yaparak tahtı ele geçiren I.Baybars, Çerkez kökenli Memlûklar'ın güçlü bir devlet kurmasına ön ayak oldu. Bu arada Abbasi hanedanından birini Kahire'de halife ilan ederek Mısır'ın İslam ülkeleri arasındaki gücünü perçinledi. Memlûklar döneminde Mısır'ın Arap kültürünün egemenliğine girme süreci de tamamlandı.

Yavuz Sultan Selim Mısır seferi ile 1517'de Ridaniye Savaşı sonunda Mısır'ı Osmanlı topraklarına içerisine dahil etti. Bu seferle birlikte halifelik de Osmanlı padişahlarına geçti. Suriye ile birlikte Filistin' in de Türk egemenliğine girmesi üzerine bilhassa Kudüs' e Avrupa ülkelerinden yeniden Yahudi göçleri başlamış ve müteakip yıllarda bu göçler giderek artmıştır. ⁽¹²⁸⁾Osmanlı Devleti 1517'de Mısır 'ı hakimiyet almasıyla, Mısır Osmanlı Eyaletlerin den biri haline getirilmiş ve Salyanı ile idare edilmeye başlamıştır. Ama Memlûk beyleri zamanla yeniden güçlendiler ve 18.yüzyılda yönetimi ele geçirdiler. ⁽¹²⁹⁾

⁽¹²⁸⁾ Moore, **Arab – İsraili Conflict**, Princeton University Press, N.J., 1974, Vol 3, s.204

⁽¹²⁹⁾ **İslam Ansiklopedisi**, Mısır Maddesi, Cilt:29, s.563

Osmanlı-Mısır arasındaki idari ilişkilerin parça – bütün biçiminde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Mısır'ın Osmanlıların eline geçmesinden itibaren Osmanlı devleti, Mısır eyaleti üzerinde tam bir idari otorite oluşturamamıştır.18. yüzyıldan itibaren diğer eyaletlerde olduğu gibi Mısır eyaletinde merkezi idareye karşı ayaklanmış ve Osmanlı Devletinden ayrılma teşebbüslerinde bulunmuştur.

Fransa İmparatoru Napolyon, 1798'de Piramitler Çarpışması'nda Memlûklar'ı yendi ve Mısır'a girdi. Ama Fransız donanması İskenderiye yakınlarında yapılan Nil Savaşı'nda Amiral Horation Nelson komutasındaki İngiliz deniz gücü tarafından yok edildi. Ardından Osmanlılar'ın da Fransa'ya savaş açması üzerine Fransız ordusu Mısır'dan çıkarıldı.

Fransızlar'a karşı çarpışmak üzere Mısır'a gönderilen Osmanlı birliklerinin komutanlarından Kavalalı Mehmed Ali Paşa, , 19. yüzyılın başlarında Kahire'de çok güçlenince Mısır Valiliğine geçmesi (1805) Osmanlı-Mısır ilişkileri tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Paşanın valiliği döneminde Mısır bir "Eyalet-i mümtaza"(Ayrıcalıklı eyalet) statüsü olarak idari işlerinde serbest olmuştur.⁽¹³⁰⁾

Mehmet Ali Paşa vali olduktan sonra ilk olarak Mısır' da eskiden beri sürüp gelmekte olan kargaşalığa son vermek işini ele aldı.⁽¹³¹⁾

Mehmed Ali Paşa Memlûklar'ın etkisini yok etti ve izleyen 10 yıl boyunca orduları, Osmanlı Devleti adına Arabistan, Sudan ve Yunanistan'da savaştı M. Ali Paşa 1821'de Morada Başlayan İsyanı başarılı bir şekilde bastırmasıyla durumunu iyice kuvvetlendirilmiş oldu. Paşa Vahhabiler ve Mora meselelerinde Babi Ali'ye büyük hizmetlerde bulunarak yıllarca sadakat göstermişti.. Ancak yeterince mükafatlandırılmadığını düşünüyordu.ve Nevarin'de (20 EKİM 1827) kaybettiği donanmasını yeniden tesis etmek için zengin ormanlara sahip olan ve kendisine vaat edilmiş olan Suriye vilayetini istemiştir. Buna karşılık Osmanlılar Mehmed Ali Paşa'ya karşı harekete geçtiler, ama orduları yenilerek çekilmek zorunda kaldılar. Daha sonra Osmanlılar'ı bir kez daha yenen Mısır güçlerinin Suriye'yi almasına

⁽¹³⁰⁾ Hasan Korkut, **İngiltere'nin Mısır'ı İşgali**, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996, s:10

⁽¹³¹⁾ Rıfat Uçanoğlu, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1987, s.125

Avrupa devletleri engel oldu, ama bu savaş sonunda, Mehmed Ali Paşa Mısır'ın ve Sudan'ın büyük bölümünün gerçek hükümdarı olarak tanındı.

Padişah Abdulmecid'in 13 Şubat 1841'de Mısır valiliğine verdiği imtiyaz fermanı Osmanlı Devleti-Mısır ilişkilerini ve Mısır Sorununu uluslar arası bir boyuta taşımıştır.⁽¹³²⁾

Mehmed Ali Paşa, 1848'de valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya bırakana kadar Mısır'da birçok yeniliğe ve gelişmeye ön ayak oldu. Nil vadisinde modern sulama yöntemlerinin kullanılması ve pamuk tarımı ilk kez onun döneminde başladı.

Mehmed Ali Paşa'nın ardıllarından olan Said Paşa, Fransızlar'a (De Lesseppe) Süveyş Kanalı'na açmak iznini verdi. Kanal, 1869'da İsmail Paşa'nın valiliği sırasında tamamlandı. Mısır'da bu dönemde demiryolları, telgraf, deniz fenerleri ve limanlar gibi başka ilerlemeler de sağlandı ve şeker kamışı ekimine başlandı. Osmanlı Sultanı Abdülaziz, İsmail Paşa'ya 1867 tarihli fermanla "hıdiv" unvanını vererek Mısır'a içişlerinde daha fazla bağımsızlık tanıdı. 1872 Fermanı ile izin almadan borçlanma yetkisine sahip oldu. İsmail Paşa, Mısır'ı Avrupa ayarında bir ülke yapmak için büyük yatırımlara girişti.⁽¹³³⁾ Bu dönemdeki aşırı harcamalar Mısır'ın borçlarının giderek büyümesine yol açtı. 1873 Fermanı ile Mısır fiilen olduğu gibi hukuki alanda da müstakil bir durum elde etmiştir. Bu nedenle söz konusu ferman Mısır'ın Anayasası niteliğindedir. Sonunda, Süveyş Kanalı hisseleri İngiltere'ye satıldı. İsmail Paşa 1876'da Mısır'ın mali işlerinin Fransızlar ve İngilizler tarafından denetlenmesini kabul etmek zorunda kaldı.⁽¹³⁴⁾ İki yıl sonra da Osmanlı sultanı onu görevden aldı ve yönetim en büyük oğlu Tefik Paşa'ya geçti. Kavalalı Ailesinde azedilen ilk vali İsmail Paşa'dır.

19.yüzyılda Mısırlı albay Arabi Paşa önderliğinde halk ayaklandı ve 1852'de milliyetçi bir hükümet kuruldu. Ayaklanmalar başlayınca İngiliz donanması İskenderiye'yi bombalayarak işgal etti; ayrıca İsmailiye'ye de çıkarma yaptı. Arabi Paşa'yı yenen İngiliz ordusu Kahire'yi aldı.

⁽¹³²⁾ Hasan Korkut, a.g.e., s:10

⁽¹³³⁾ Rifat Uçanol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1987, s. 179

⁽¹³⁴⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1991, s.31-32.

Ülke, bundan sonra, görünüşte Osmanlı İmparatorluğu, ama gerçekte İngiltere tarafından yönetildi. Çoğunluğu İngiliz olan subayların komutanlık yaptığı yeni bir Mısır ordusu kuruldu. İngiliz yönetimi altında Fransa'ya olan borçlar ödendi.

İngiltere 1882'de Mısır'a bir ordu gönderdi. Tell El-Kebir'de Arabi Paşa'nın kuvvetlerini büyük bir bozguna uğratarak yaklaşık yarım yüzyıl sürecek İngiliz işgal dönemini başlattılar (1882-1936). Ancak İngiliz işgali Mısır'da güçlü bir milliyetçilik hareketi gelişmesine sebep oldu. Mustafa Kâmil'in önderliğinde gelişen hareket Türklerden çok İngiliz işgaline karşıydı.⁽¹³⁵⁾ Mısır'da Osmanlı Devleti'nin İngilizleri Mısır'dan kovacağına dair ümit hala taraftar buluyordu.⁽¹³⁶⁾

1914'te Osmanlı Devleti 'nin I.Dünya savaşına katılması üzerine İngiltere, İki Osmanlı toprağı üzerinde eğemenlik haklarını kurmuştur.Bunların birincisi,5 Kasım1941'de Kıbrıs'ın İngiltere İmparatorluğuna ilhak edilmesi olmuştur.İkincisi de 18 Aralık 1914'de Mısır üzerine himaye kurmasıdır.⁽¹³⁷⁾

Osmanlı Devleti 'nin Almanlarla birlikte yaptığı savaş planının esaslarından bir tanesi şöyleydi:İngiltere'nin ana imparatorluk yolunu kesmek için Süveyş Kanalına ve Mısır'a karşı harekete geçmek.Bu cephede de Trablusgarp ve Sudan müslümanlarına güvenilmekteydi.⁽¹³⁸⁾ Bu güven birkaç kabile dışında istenilen desteği sağlamamıştır.

Trablus-Garp bir müdafaayı mümkün kılabilecek en güvenli varlık şüphe yok ki Arabistan hiçbir kabile Sunisiler kadar bize bağlı değildir. Cesur Cefakar zorluğa dayanır harp kudreti olan bu sahilde yaşıyan ve ticaretle meşgul mahduda sayıda birkaç ailenin İtalyanlara yakınlık göstermesine mukabil asıl halk kitlesi harbin sonuna kadar canla başla bizimle aynı safta dövüştü.malını mülkünü kanını seve seve verdi. Daha sonra birinci Dünya harbinde sünnusilerden aynı yakınlığı ve sadakacı gördük. Başta olan birkaç kişinin aşırı politikacılık ve maslahatçıları arasında halkın vefası Enver'e ve Mustafa Kemal şehzade Osman Fuat Efendi gibi ahlak mahlamat fazilet ve dürüstlüğü ile her taraf sevilmiş Osmanlı Şehzadesi Sultan Naibi yaparak

⁽¹³⁵⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul, 1975, s.79

⁽¹³⁶⁾ Niyazi Berkes, **Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm**, İstanbul, 1969, s.96

⁽¹³⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1984, s:204

⁽¹³⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s:110

burada müstakil Türk-Müslüman devleti kurmayı düşündürecek kadar ümit vermişti.⁽¹³⁹⁾ Trablusgarb harbinde Mısır bize en çömere bir şekilde el uzattı. Halkın kalbi tamamen bizimle idi. Sunisiler tamamen bize inanarak kanlarını döktüler Yemenliler bize ikram ettiler.⁽¹⁴⁰⁾

Süveyş Kanalına ve Mısır'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesiyle ana imparatorluk yolununun kontrolü tam anlamıyla kendisine geçmiş,fakat Mısır içerisindeki milliyetçilerin tepkisinin artmasına sebep olmuştur.Bu bölgenin stratejik önemini çok iyi bilen Osmanlı Devleti Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa marifetiyle, 14 Ocak 1915'te 14.000 deveyle Süveyş Kanalı'na iki kademe halinde yaptığı hareket (1.Kanal Savaşı) birliklerin eğitimsiz ve kanal geçmek için yeterli araca sahip olunmaması sebebiyle başarılı olamadı. 4 Şubat 1915'te Birüsseba-Gazze'ye kademeli olarak geri dönüldü.

Cemal Paşa'nın daveti üzerine 1915 senesi Eylülünde Şerifin büyük oğlu Emir Faysal Şam'a gelmişti.O burada büyük bir şerefle istikbal edilmiş ve bilahare Halife'ye,Şerif ailesinin sadakat ve merbutiyetlerini arz etmek üzere İstanbul'a seyahat etmişti.Avdetinde Emir Faysal uzun müddet Cemalin yanında kalmış ve bu esnada Faysalın 1500 gönüllü hecinsüvarla ikinci Kanal seferine iştiraki kararlaştırılmıştı.Bu maksat için Cemal ona 60.000 altın vermişti.Şerif,1916 senesi Nisanında kendisinden gelen bir mektupta is'afı tamamen imkansız olan şartlar ortaya koymuştu. Şerif koymuş olduğu şartların yerine getirilmedikce Kanal seferine iştirakinin mümkün olamayacağını bildirmişti.⁽¹⁴¹⁾

1916 yılında Süveyş Kanalı'nı almak için 2. Kanal Harekatı yapılırken, Mekke Şerifi Hüseyin İngilizlerin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı. Ayaklanmanın bastırılması için 4. Ordu'dan bir kısım birlikler Hicaz'a gönderildi. Ordunun geri kalan kısmıysa, Gazze - Şeria - Birüsseba hattında savunmaya çekildi. 1917 baharında İngilizler, Gazze'ye saldırdı. 1. ve 2. Gazze Savaşları yapıldı. İngilizler Türklerin kahramanca savunması karşısında çekilmek zorunda kaldılar. Takviyelerini artırmaya başlayan İngilizlerin Filistin Cephesinde toplanmaları

⁽¹³⁹⁾ Cemal Kutay ,**Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman**,Ercan Matbaası,İstanbul,1963,s:68

⁽¹⁴⁰⁾ Cemal Kutay ,**a.g.e**,s:138

⁽¹⁴¹⁾ Baron Kress Von Kressen Tein,**Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**,Çev:Mahzar Besim Özalpsan,Askeri Matbaa,İstanbul,1943.s:111

üzerine, Cemal Paşa'nın uyarısıyla Yıldırım Ordularının Irak cephesinde kullanılmasından vazgeçilerek Filistin ve Suriye'de kullanılması kararlaştırıldı. Aynı yıl 7. Ordu Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Komutanı General Falkenhayn ile anlaşamadı. Harbin yönetimini tenkit eden iki rapor yazarak 6 Ekim 1917'de komutanlıktan istifa etti. Savaş hazırlıklarını tamamlayan İngilizler, 24 Ekim 1917'de 138.000 askerle taarruza başladılar. Birüsseba-Gazze Savaşı'nı kazandılar. 9 Kasım 1917'de Kudüs düştü. General Allenby komutasındaki İngiliz kuvvetlerinin Mart 1918 başı ile 18 Mayıs arasındaki Telazur, 1. ve 2. Salt-Amman taarruzları başarıyla durduruldu. Yığınaklarını artıran ve mevcudu 460.000'e yükselen İngiliz ordusunun 19 Eylül 1918'de Filistin'de başlattığı taarruz hızla gelişti ve Filistin tamamen İngilizlerin eline geçti.⁽¹⁴²⁾

İngilizlerin Çanakkale'ye giriştikleri teşebbüste Mısır üs teşkil ediyodu.⁽¹⁴³⁾ İngiltere tarafından, Süveyş Kanalı ve Mısır'ın stratejik konumu sebebiyle imparatorluk sömürgelerindeki askerlerini bu yol vasıtası ile sevk etmiştir. Bu bölgeyi asker eğitim alanı ve uzun yolculuklardan sonra dinlenme ve ikmal bölgesi olarak kullanmıştır. Çanakkale'de savaşan Anzak, Hind ve Yeni Zelanda ordusu yine bu yolu kullanmıştır.

Trablusgarb ve Çanakkale savaşlarından sonra Mısır milliyetçiliği daha da güçlendi. Çıkan ayaklanmalar ve kitle gösterileri sonunda İngilizler Mısırlılara kendi kendilerini yönetme hakkını tanımak zorunda kaldılar. Savaş sonunda Osmanlı Devleti'nde işgal edilmiş ancak Türkler M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde yaptıkları Bağımsızlık Savaşı'yla yeniden devletlerini kurmuştur. Lozan Antlaşması'yla başta Mısır olmak üzere eski Osmanlı topraklarıyla bağlar kesildi ve yeni bir devre başladı.⁽¹⁴⁴⁾

Savaş sonunda, A.B.D. Başkanı Wilson'un "halkların kendi kendilerini yönetmeleri"ne dayanan açıklaması Mısır'da da büyük umutlar doğurdu. Savaş biter bitmez Vafd Partisi Lideri Saad Zaglul Paşa milliyetçi cereyana sarılarak, bağımsızlık isteğini ilân etti.⁽¹⁴⁵⁾ İngiltere bu teklifi reddettiği gibi Zaglul Paşa

⁽¹⁴²⁾ www.osmanli.com.tr.forsnet.htm.

⁽¹⁴³⁾ Baron Kress Von Kressen Tein, a.g.e. s:75

⁽¹⁴⁴⁾ İ.Ethem Tiryakioğulları, **Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri**, S.E.B., yıl: 13, Sayı: 65, s.82

⁽¹⁴⁵⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Ankara, 1912, s.18

tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Bunun üzerine ülkede başlayan ayaklanmalar İngiltere'yi kaygılandırdı. Ortadoğu savaşının ünlü generali Allenby Mısır'a gönderildi. Zaglul Paşa'nın Malta'daki sürgünlüğüne son verip, ülkeye dönmesine izin veren Allenby bazı şartlarla Mısır'a bağımsızlık verilmesinden yanaydı. Ülkedeki İngiliz çıkarları saklı tutulmak kaydıyla Mısır'a bağımsızlık verilmesi hususunda hükümetine baskı yaptı.

1922'de Kral Fuad yönetiminde bağımsız bir Mısır Krallığı kuruldu. 1923'te yapılan anayasayla Mısır'ın iki meclisli bir parlamentoya dayanan anayasal bir krallık olmasına karar verildi. Ama İngilizler Mısır'ın Sudan üzerinde tam denetim kurmasına izin vermedikleri gibi, özellikle Süveyş Kanalı'nı korumak üzere, Mısır'da askeri birlikler bulundurmaya sürdürdüler. İki yıl sonra Mısır halkı ilk kez bir parlamento seçiminde oy kullandı. Saad Zaglul'un başkanlığında kurulan hükümet, İngiltere ve kralla ters düşünce birkaç ay içinde istifa etti. İngiltere, kral ve parlamento arasındaki sürtüşmeler nedeniyle ülke uzun süre siyasi dengesine kavuşamadı. Kral Faruk'un tahta geçmesinden sonra 1936'da, İngiltere ile Mısır önemli bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma ile İngilizler 1956'ya kadar Süveyş Kanalı'nın savunmasını yürütecek birlikler dışında Mısır'dan askerlerini çekmeyi kabul etti. Buna karşılık Mısır, Sudan'ın yönetimini İngilizler'le paylaşmayı ve savaş çıkması durumunda İngiliz ordusunun Mısır'ı üs olarak kullanmasını onayladı.⁽¹⁴⁶⁾

Neticede 1917 yılında Mısır sultanı olan Mehmet Fuat 1923'te Kral Melik Fuat I ünvanını alarak Meşrutî Krallığını ilan edip Anayasa'yı yürürlüğe koydu. Mısır'ın Parlamentolu krallıkla bağımsızlığının tanınması İngiliz egemenliğine tam anlamıyla son vermedi. Nitekim, Mısır ordusunun kilit noktaları İngiliz subaylarının elinde bulunuyordu. İngilizler Mısır'ın siyasi yaşamına müdahale eden kuvvetlerden biri olmaya devam etti.

Ancak Mısır milliyetçileri İngilizlere karşı yürüttükleri mücadeleye son vermediler. "Mısır Mısırlılar içindir" sloganı ile güçlü Mısır milliyetçiliği ve Arapçı ideoloji hareketi İngiliz düzenine karşı mücadele ile gelişti.⁽¹⁴⁷⁾ Bağımsızlık bilincine varan Mısır halkı, Said Zaglul'un 1919 başlarında kurduğu Vafd Partisi

⁽¹⁴⁶⁾ Hubert Deschamps, **Sömürgeciliğin Sonu**, İstanbul, 1965, s.90

⁽¹⁴⁷⁾ Maxime Rodinson, **The Arabs**, London, 1981, s.98

öncülüğünde, İngiltere'ye karşı inatçı bir mücadeleye girişti. Tüm ülkede yer yer karışıklıklar ve huzursuzluklar ortaya çıktı.⁽¹⁴⁸⁾ Mısır ordusu Başkomutanı Sir Lee Stack'ın 1924 Kasımında öldürülmesi Mısır'daki ulusal tepkinin şiddetini göstermesi bakımından önemlidir. Bu tepki Zaglul'un 1927 yılında ölümünden sonra Vafd Partisi'nin başına geçen Nahas Paşa döneminde de artarak devam etti.

Trablusgap Sanaşında,Eşref bey beraberinde getirdiği Mardin zade Fevzi beyi İskenderiye de sevkıyat memuru olarak bıraktı kail olmak bilmiyorum amma Eşref beyin Mısır içindeki serbestisinde ve bize gösterilen kolaylıktan anladığıma göre hıdiv ailesinin ve Mısır milliyetçilerinin vaziyetimizden haberi vardı. Vakıa İngilizler daima bizden endişeli ve kuşkulu idiler amma, Mısır hürriyetçilerinin bir araya gelip Said Zalül liderliğinde fiili kıyama kalkışmalarında bizim Teşkilatı Mahsusanın maddi manevi büyük tesiri olduğu söyleyebilirim. Eşref beyin Mısır'daki muhitinden faydalanmak kurduğu ve gayesi Trablusgarb da Türk müdafaasının teşkil eden hareket daha sonra Mısır Vafd partisinin kurulmasına yol açtı.⁽¹⁴⁹⁾

Mısır'da Vafd Partisi ile birlikte İngiliz egemenliğine ve Meşrutî krallığa karşı mücadele etmek amacıyla kurulan başka örgütler de vardı. Mısırlı öğretmen Hasan el-Benna önderliğinde 1930 yılında kurulan "Müslüman Kardeşler" Birliği kısa zamanda gelişerek Milliyetçi Vafd Partisi ile birlikte Mısır siyasetine etki eden güçlerden birisi haline geldi. Dini uyanış hareketi olarak başlayan bu örgütlenme zamanla görüşleri ve amaçları bakımından politik bir nitelik kazanacaktı.⁽¹⁵⁰⁾ Örgütün dine dayanan siyasi fikirleri diğer İslam ülkelerinde de etkisini gösterdi.

Vafd Partisi, 1923'ten 1930'a kadar yapılan bütün seçimleri kazanmış, İngiltere'ye karşı verdiği mücadele yanında Mısır sarayı ile de çatışmaya başlamıştı. Kral Fuad Vafd ile mücadele edemeyeceğini anlayınca parlamentoyu feshedip Vafd'ı iktidardan uzaklaştırdı. 1930 yılında Anayasa'yı da yürürlükten kaldıran Kral monarşik bir diktatörlük kurdu.

⁽¹⁴⁸⁾ J.C. Risler, **Çağdaş İslam Dünyası**, İstanbul, 1974, s.43

⁽¹⁴⁹⁾ Cemal Kutay, **Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1963, s:109

⁽¹⁵⁰⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Çev:Nuran Ülker İstanbul, Sander Yayınları, 1975, s.104

II.Dünya savaşından önce meydana gelen gelişmeler Mısır'da da etkisini gösterdi. Almanya ve İtalya Ortadoğu'da Arap milliyetçilerini İngiltere ve Fransa'ya karşı kışkırtıyorlardı. 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması gerek Kral Fuad'ın gerek İngiltere'nin tutumunda değişiklik meydana getirdi.⁽¹⁵¹⁾ İtalyan tehdidi İngiltere, Kral Fuad ve Vafd Partisi'ni birbirlerine karşı daha anlayışlı bir politika izlemeye sevk etti. Vafd Partisi yöneticileri görüşlerini yumuşatırken İngiltere, ülke içinde halkın desteğini alan siyasetçilerle işbirliği yapmanın gerekli olduğunu kabul etti.

Bu gelişmeler ve kamuoyunun artan baskı karşısında Kral Fuad, 13 Aralık 1935'te, 1923 Anayasa'sını yeniden yürürlüğe koydu. Kralın dört ay sonra ölmesi üzerine yerine geçen 16 yaşındaki oğlu Kral Faruk, Mayıs 1936'da yapılan seçimleri Vafd Partisi'nin ezici bir çoğunlukla kazanması üzerine Nahas Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirdi.

İngiltere, Vafd Partisi ile daha önce birkaç görüşme yapak anlaşmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştı. Bu defa yapılan görüşmeler, Londra'da 26 Ağustos 1936'da İngiltere-Mısır İttifak Andlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. İki ülke arasında eşitlik olduğu kanısını uyandırmak amacıyla andlaşmasının ittifak diye nitelendirdiği söylenmektedir.⁽¹⁵²⁾

Antlaşma on yıl için imzalanmıştı. İngiltere Mısır'dan çekilecek ancak Süveyş Kanalı'nda sürekli olarak asker bulundurabilecekti. Ayrıca Mısır'ın herhangi bir saldırıya uğraması halinde İngiltere Mısır'ı savunacaktı.⁽¹⁵³⁾ İngiltere'yi Mısır'ın, bir askeri ittifakla bağımsızlığını tanımaya zorlayan sebep İtalya'nın Habeşistan'a saldırması idi.⁽¹⁵⁴⁾

İngiltere bilhassa Süveyş Kanalı'nın korunması amacıyla bu bölgede asker bulundurmaya dikkat etmiştir. Seksen yıl kadar süren mücadele neticesinde kanaldaki seyrüsefer İngiltere'nin kontrolünde bulunuyordu. Bu bölgede İngiliz

⁽¹⁵¹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.205

⁽¹⁵²⁾ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, 1991, s.40

⁽¹⁵³⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.205-206

⁽¹⁵⁴⁾ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, Ankara, 1978, s.247

siyasi ve askeri kuvvetlerinin bulunması imparatorluk yollarının güvenliğini sağlama politikasının hedefi Hindistan olan bir barajlar sistemine dayanıyordu.⁽¹⁵⁵⁾

II.Dünya Savaşı İngiltere'nin Mısır'daki etkinliğinin artmasına sebep olmuştur. II.Dünya Savaşı'nda, Alman ve İtalyan orduları batıdan Mısır'a girdiler. İtalya'nın savaşı Kuzey Afrika'ya sıçratması, Alman generali Rommel'in ordusuyla İskenderiye'ye ilerlemesi İngiliz Hükümetini telaşlandırmış; ama 1942'de General Montgomery komutasındaki kuvvetlere el-Alameyn'de yenilerek çekilmişlerdir. Savaşın sonunda yetkililer, Mısır'da İngiliz askeri üsleri bulundurmanın zorunluluğunu hissetmişlerdi. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'dan sonra Ortadoğu'da da etkinliğini artırması bu ihtiyacı daha belirgin hale getirmiştir. İngiltere, Hindistan'ın bağımsızlığını kabul edip oradan çekilirken Mısır'da asker bulundurmaya sürdürdü. Böylece Süveyş, bölgesine konuşlandırılan İngiliz birlikleri Mısır'ın tam bağımsızlığını elde etmesine engel olmaya devam ettiler.

II.Dünya Savaşı'nın ardından Mısırlılar İngiliz birliklerinin Kanal Bölgesi'ni terk etmesini ve Sudan'dan çekilmesini istedi. İstekleri İngilizler tarafından kabul edilmeyen Mısır hükümeti 1951'de, 1936 antlaşmasını geçersiz saydı.

Bu arada, daha sonra bütün Ortadoğu'nun kaderini etkileyecek olaylar meydana geliyordu. 29 Ekim 1949'da B.M. Genel Kurulu'nda kabul edilen kararla Filistin ikiye bölünüp Arap ve Musevilerin ayrı ayrı yöneteceği iki yeni devletin kabul edilmesi bölgede Osmanlı Devleti'nin ayrılmasından sonra gelişen istikrarsızlığı daha da derinleştirdi. İngiltere, Filistin'deki manda rejimini sona erdirince Museviler İsrail Devleti'ni kurduklarını ilan ettiler. Ertesi gün 15 Mayıs 1948'de Suriye, Ürdün, Irak ve Mısır Filistinli Araplarla birlikte İsrail'e saldırdılar. Savaş İsrail'in zaferiyle sona erdi. Filistin'in %80'i İsrail'in eline geçmişti. İsrail'in kuruluşunu engellemek için yapılan bu savaşın başarısızlıkla sonuçlanması subaylar arasında yeni kızgınlıklara sebep oldu.⁽¹⁵⁶⁾ Askeri kesim Filistin yenilgisinin sorumluluğunu hükümete ve monarşiye yüklemiş bulunuyordu.⁽¹⁵⁷⁾ Basın, kralın çevresindekilerin faydalandığı bozuk silah alımı skandalını açıklıyordu.⁽¹⁵⁸⁾ Orduya

⁽¹⁵⁵⁾ Reşat Sagay, **Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul, 1972, s.477

⁽¹⁵⁶⁾ Don Peretz, **The Middle East**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1968, s.172

⁽¹⁵⁷⁾ J.C. Risler, **a.g.e.**, s.44

⁽¹⁵⁸⁾ Henry Laurens, **a.g.e.**, s.22

dağıtılan bozuk silahlar I.Arap-İsrail savaşının yenilgiyle sonuçlanmasına sebep olmuştu. Filistin savaşından sonra bütün subayların kafasını, Mısır'daki bütün parti liderlerinin, başta Nahas Paşa olmak üzere yok edilmesi gerektiği fikri kurcalıyordu.⁽¹⁵⁹⁾

Yine, Ordu içinde, Mısır'ın tam bağımsızlığına kavuşamaması, feodal ve kapitalist sınıfların Mısır halkını sömürmesine karşı içten içe duyulan hoşnutsuzluk giderek artmaktaydı.⁽¹⁶⁰⁾ Bu sebeplerle ihtilâli yapacak olan Hür Subaylar Hareketi'nin kuruluş çalışmaları 1940'lı yılların başından beri yapılmakta idi.⁽¹⁶¹⁾

Daha lise öğrencisiyken saraya ve İngiliz hükümetine karşı yapılan eylemlere katılan Cemal Abdünnasır, 1938'de Harp okulunu bitirip subay olduktan sonra da Mısır'daki İngiliz emperyalizmine ve onun işbirlikçisine karşı mücadelesini sürdürdü. 23 Temmuz darbesini yapacağı arkadaşlarıyla “Hür Subaylar” Örgütü'nü kuran Nasır, yer altı faaliyetleriyle örgütü geliştirmiş, hatta örgütün yayınladığı bildiriler Kral Faruk'a kadar ulaştırılmıştı.⁽¹⁶²⁾ Krallık yönetimi bir çok defa örgütü çökertmeye yönelik eylemlere giriştiyse de başarılı olamadı.⁽¹⁶³⁾

Darbeden önce meydana gelen olaylar müdahalenin sürecini hızlandırdı. Özellikle Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz birliklerinin ülkede bırakılmakta ısrar edilmesi Mısır halkının tepkisini çekmiş, iki ülke silahlı güçleri arasında çatışmalar çıkmasına sebep olmuştu. 25 Ocak 1952'de İngiliz birliklerinin İsmailiye'deki bir polis karakoluna saldırması ve elli polisin öldürülmesi üzerine Kahire'de büyük bir ayaklanma oldu. Kahire merkezinde bulunan İngilizler ile diğer yabancılara ait binalar ateşe verildi. Kral Faruk, bu olaylardan sonra Vafd Partisini iktidardan uzaklaştırıp Ali Mahir Paşa'yı Başbakanlığa getirdi. Aynı zamanda Askeri Mahkemeler kurarak ulusal kurtuluş için mücadele edenlere ağır darbeler vurdu.⁽¹⁶⁴⁾

Kral Faruk'un peş peşe yaptığı hatalar halkın kendisine olan sevgisini azaltıyordu. 1942 Şubatında Vafd lideri Nahas Paşa'nın başkanlığında bir hükümet

⁽¹⁵⁹⁾ Ahmet Ebu El-Feth, **Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır**, İstanbul, 1965, s.230

⁽¹⁶⁰⁾ Cemal Abdunnasır, **Arap Devriminin Yöntemleri**, İstanbul, 1970, s.10-11

⁽¹⁶¹⁾ Maurice Flory, vd., **Les Rejimes Politiques Arabes**, Paris, 1991, s.356

⁽¹⁶²⁾ Peter Mansfield, **Mısır İhtilâli ve Nasır**, İstanbul, 1975, s.32

⁽¹⁶³⁾ Ahmet Ebu El-Feth, **a.g.e.**, s.34

⁽¹⁶⁴⁾ Türkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.49

kurulmasını isteyen İngiliz Büyükelçisi krala gönderdiği bir ulti­matomda: “Saat altıya kadar Nahas Paşa’nın bir kabine kurmaya çağrıldığını işitmeyecek olursam majesteleri Kral Faruk bunun sonuçlarına katlanmalıdır” diye yazabiliyordu. Mısırlı politikacılar bunu öğrenince, Büyükelçiye; Kralın, ülkenin bağımsızlığından ödün veren şartları kabul etmeye yetkili olmadığını bildiren cevabı iletiler. Akşama doğru Büyükelçi yanında bir İngiliz generaliyle beraber İngiliz tanklarıyla Abidin Sarayını abluka altına aldı. Kral, Nahas’ı Başbakan yapan kararı imzaladı.⁽¹⁶⁵⁾ Kralın, Vafd Partisi’nin durumunu sarsan ve Mısır’ın küçük düşürülmesine sebep olan bu olay Mısırlılar için bir utanç kaynağı olmaya devam etti.⁽¹⁶⁶⁾

Kralın halkın nazarında itibarını sarsan davranışları da ihtilâli hızlandırmıştır. Sefahate olan düşkünlüğü ve kumar merakı dillere destandı. Dünya basınında, Kralın bu yönüne ait haberler, sosyete kadınları ile ilişkileri sık sık yer alıyordu. Türk basınında da bu tür haberlere biraz da alaylı bir anlatımla yer verilmekteydi.⁽¹⁶⁷⁾ İhtilalden sonra Kral Faruk’un özel hayatındaki sefahat alemlerinin en mahrem tarafları Mısır gazetelerinde tefrika halinde yayınlanarak halkın bol bol eğlenmesi sağlanmıştır.⁽¹⁶⁸⁾

“Hür Subaylar” ihtilal tarihi olarak 5 Ağustos’u kararlaştırmışlardı. Ancak örgüt, Kral’ın Savaş Bakanlığı’na kendine yakın bir ismi getirmeye karar verdiğini ve Hür Subaylardan ondördünün tutuklanacağını haber alınca ihtilal tarihini öne aldı.⁽¹⁶⁹⁾

1952 Temmuz’unda milliyetçi ve reform yanlısı bir grup subay yönetimi ele geçirdi. Kral ülkeyi terk etmeye zorlandı ve 1953’te General Muhammed Necib yönetiminde cumhuriyet kuruldu.⁽¹⁷⁰⁾ Darbe sade ve kolay oldu. Harekât sırasında iki er ölmüş yedi er de yaralanmıştı. Fiske ile devrilen iskambil kağıdı destesi gibi yıkılıveren Kral Faruk’un taç ve tahtını savunmak için kimse parmağını oynamamıştı.⁽¹⁷¹⁾

⁽¹⁶⁵⁾ Türkkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.45

⁽¹⁶⁶⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul, 1975, s.125-126

⁽¹⁶⁷⁾ Zafer Gazetesi, 13 Eylül 1950

⁽¹⁶⁸⁾ Ahmet Ebu El-Feth, **a.g.e.**, s.98

⁽¹⁶⁹⁾ Peter Mansfield, **Mısır İhtilali ve Nasır**, İstanbul, 1975, s.35

⁽¹⁷⁰⁾ Maurice Harari, **Government and Politic of The Middle East**, N.J., 1962, s.70

⁽¹⁷¹⁾ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu’da Devrim Yılları**, İstanbul, 1990, s.45

Nasır, daha sonra, yapılan darbeyi değerlendirirken, devrimi gerçekleştiren kuvvetlerin devrimin yaratıcısı değil onu yerine getiren halkın bir organı olduğunu vurguluyordu. Nasır'a göre, Filistin yenilgisi, bozuk silahlar skandalı veya Subaylar Klübü bunalımı ihtilalin gerçek sebepleri değil, oluşumu çabuklaştıran faktörlerdir. Nasır, daima, daha lise öğrencisiyken kendisinde için uyanan "Arap vatani" hissini ve kendi kendine yönetme, kendi kaderine sahip olmak arzusunu Mısır ulusunun ortak özlemi olarak dile getirmişti.⁽¹⁷²⁾

Ertesi yıl, onun yerine Albay Cemal Nâsır geçti. Nasır, Arap dünyasında, General Necib'i tavsiye edip Mısır idaresini eline aldığı günden itibaren Arap milliyetçiliği davasının timsali ve Arap Birliği özleminin gerçekleştiricisi olarak görüldü.⁽¹⁷³⁾ Bizzat kendisi Arap milliyetçiliği için tasavvur edilecek ne varsa her şeyi araç olarak kullandı. Mısır'ın tarih öncesi döneminden İslam Birliği'ne, Araplık duygusundan Afrikalılığa kadar geniş bir yelpazede fikirler üretmiştir.⁽¹⁷⁴⁾

Devrim kansız olmuştu. Devlet cihazı yıkılmadı, bürokrasi tasfiye edilmedi.⁽¹⁷⁵⁾ Ancak ihtilalciler "Altı ilke"den oluşan bir eylem plânı hazırlamışlardı. Bunlar; Emperyalizm ve hain işbirlikçilerini, feodalizmi, sermaye egemenliği ve tekelleri yok etmek, güçlü bir ordu kurup, sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ülkede demokratik bir rejim kurmak şeklinde formüle edilmişti.⁽¹⁷⁶⁾

Amerikan Hükümeti darbeyi basından öğrendi. C.I.A raporlarında bir şeye işaret edilmekle birlikte darbenin tam zamanı belirsizdi. Amerikan basını, darbeyi, tamamen olumlu buluyordu. Darbeden sonra yayınlanan bildirimlerde İsrail hakkında bir şey söylenmemişti.⁽¹⁷⁷⁾ Hatta Kral Faruk'un Albay Nasır tarafından idare edilen genç subaylar grubu tarafından devredilmesi Tel-Aviv Hükümeti tarafından sempati ile karşılandı.⁽¹⁷⁸⁾

⁽¹⁷²⁾ Cemal Abdunnasır, **Felsefem**, Tarihsiz, İstanbul, s.41 - 50

⁽¹⁷³⁾ A. Halûk Ülman, "Orta Doğu Buhranı", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: XIII, No:4, s.234

⁽¹⁷⁴⁾ İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İstanbul, 1987, s.371

⁽¹⁷⁵⁾ Enver Abd El Malik, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, İstanbul, 1971, s.264

⁽¹⁷⁶⁾ Henry Laurens, **Le Grand Jeu**, Paris, 1991, s.104, Cemal Abdunnasır, **Arap Devriminin Yöntemleri**, İstanbul, 1970, s.12-13

⁽¹⁷⁷⁾ Miles Copeland, **Devletler Oyunu**, İstanbul, 1988, s.67

⁽¹⁷⁸⁾ Eric Rouleau, **İsrail et Les Arabes**, Paris, 1967, s.23

II.Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'yu nüfuz ve kontrolü altına almak isteyen üç kuvvet belirmiştir. Bunlar, Batılılar, Sovyetler Birliği ve Arap milliyetçiliği idi.⁽¹⁷⁹⁾ Bölge petrol kaynakları dolayısıyla bu yüzyılın başından beri pazarlıklar ve ikili oyunlarla allak bullak edilmiştir. Birleşik Amerika'nın dış yatırımlarının üçte biri, İngiliz yatırımlarının yarısı Ortadoğu petrollerine yönelmiştir.⁽¹⁸⁰⁾ C.I.A ihtilalden dört ay önce darbe yapacak muhtemel subaylarla görüşmüş, Nasır C.I.A'nın olumlu bulduğu subaylardan biri olarak nitelendirilmişti.⁽¹⁸¹⁾ A.B.D.'yi bölgeye çeken Ortadoğu petrollerine gösterdikleri hayati ilgi yanında, İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı boşluğu doldurma, uluslararası hava bağlantı sistemleri ve Siyonizm hareketinin gelişmesi idi. Birleşik Amerika'nın bölgede artan önemini göstermesi bakımından ihtilâl gecesi iki ayrı cephenin lideri olan Kral Faruk ve Albay Nasır'ın aynı anda A.B.D. Büyükelçisi Jefferson Caffery'ye haberciler göndermesi dikkat çekicidir.⁽¹⁸²⁾ Ancak şartlar zamanla Mısır'la A.B.D.'yi karşı karşıya getirecektir.

Nâsır döneminde Mısır'ın SSCB ile ilişkileri gelişti ve bu ülkeden silah almaya başlandı. 1956'da başkan Nâsır'ın Süveyş Kanalı'nı kamulaştıracaklarını açıklamasından sonra İsrail, İngiliz ve Fransız güçleri Kanal Bölgesi'ne asker çıkardılar. ABD ve SSCB'nin karşı çıkması üzerine savaş birkaç gün içinde sona erdi. İngilizler ve Fransızlar bölgeyi terk ettikten sonra kanal Mısır'ın elinde kaldı.

1958'de Mısır, Suriye ile birleşerek, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni oluşturdu. 1961'de Suriye'nin birlikten ayrılmasına karşın, Mısır 1971'e kadar Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak tanındı. Bugün adı, Mısır Arap Cumhuriyeti'dir. 1962'den sonra SSCB ile daha yakın ilişkiler kuran Nâsır, bu ülkeden sağladığı teknik ve parasal yardımlarla Mısır'ın sanayileşmesinde önemli gelişmeler sağladı.

1967'de Mısır'ın, İsrail'in Elat limanına uzanan Akabe Körfezi'ni kapatma girişimi, iki ülke arasında yeni bir savaşın çıkmasına yol açtı. Mısır ve Arap güçleri (Ürdün, Suriye ve Irak) yenildi. Süveyş kanalı kapatıldı ve İsrail kanalın doğu kıyısının denetimini eline geçirdi. Kanal 1975'te yeniden hizmete açıldı.

⁽¹⁷⁹⁾ A. Halûk Ülman, **a.g.m.**, s.233

⁽¹⁸⁰⁾ Leonard Mosley, **Petrol Savaşı**, İstanbul, 1975, s.11

⁽¹⁸¹⁾ Miles Copeland, **a.g.e.**, s.57-58

⁽¹⁸²⁾ M.Hasaneyn Heykel, **Kahire Dosyası**, Ankara, 1974, s.13-14

Başkan Nâsır 1970’te ölmesinden sonra, Mısır’ın başına Enver Sedat geçti. Suriye ile ortak hareket eden Enver Sedat, İsrail’e karşı yeni bir savaş açtı. Bu dönemde SSCB-Mısır ilişkileri bozuldu. Ortadoğu’da İsrail’le ilişkileri düzeltmek için çaba harcayan Sedat, ABD’nin arabuluculuk yaptığı Camp David Antlaşması’nı imzaladı. Bu antlaşma Arap ülkeleri arasında büyük tepki yarattı ve Mısır Arap Birliği’nden çıkarıldı. Ülke içinde de siyasal huzursuzluk baş göstermişti. 1981’de Başkan Sedat’ın öldürülmesinden sonra başa geçen Hüsnü Mübarek, Mısır’ın Arap komşuları ile bozulan ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. 1982’de İsrail, savaş sırasında ele geçirdiği Mısır topraklarının sonuncusu olan Sina Yarımadası’ndaki bölgeyi de Mısır’a geri verdi.

3.3.2. Coğrafya

Resim-3.3. Mısır Arap Cumhuriyeti

Mısır, resmi adıyla Mısır Arap Cumhuriyeti, batıdan Libya, kuzey-doğudan İsrail, kuzeyden Akdeniz ve doğudan Kızıldeniz ile çevrilidir. Ülkenin yüz ölçümü, bir milyon kilometre kareden meydana gelmektedir. Bunun sadece 345.000 kilometre karesi kullanıma elverişlidir. Akdeniz ve Kızıl Deniz kıyısında yaklaşık 3000 kilometrelik sahil şeridi bulunmaktadır. ⁽¹⁸³⁾

⁽¹⁸³⁾ **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, C:29 s: 553

Mısır Arap Cumhuriyeti toprakları 3 ana bölgeye ayrılmıştır:

3.3.2.1.Nil Vadisi

Ülkenin en gelişmiş ve nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölge Nil Vadisidir. Vadi; Upper Egypt (Yukarı Mısır;Aswan-Luxor), Lower Egypt (Aşağı Mısır; Kahire, İskenderiye, Mansura) ve Süveyş Kanal Bölgesi olmak üzere 3 bölgeye ayrılmaktadır.

MAC'a hayat veren 6.700 Km. uzunluğundaki Nil Nehri, 9 ülke'den geçerek Upper Egypt bölgesinden (Asvan) Mısır topraklarına girmekte ve Akdeniz'e dökülmektedir. Mısırla birlikte on ülke Nil Nehrinden faydalanmaktadır.

Nehrin sularının %80' i sağlayan ve Etiyopya' dan kaynaklanan Mavi Nil ve Sudan üzerinden akan Beyaz Nil adında iki kolu vardır. Nil sularına en çok bağımlı devletler, mansap ülke konumundaki Mısır ve Sudandır. ⁽¹⁸⁴⁾ Nil Nehri, Kahire'nin 25 Km. kadar kuzeyinde Reşit ve Dimyat isimleriyle iki kola ayrılmaktadır. Reşit ve Dimyat arasında kalan ova dünyanın en verimli topraklarından. Yaklaşık tüm kentler Nil Vadisi üzerinde ve/veya çevresinde kurulduğundan ülke nüfusunun %90'ı bu vadide yaşamaktadır.⁽¹⁸⁵⁾

3.3.2.2.Batı Çölü

Bir milyon kilometre karelik ülke yüzölçümünün 2/3'ünü (680.000Km. kare) Batı Çölü kaplamaktadır. Batı Çölündeki Kattare çukurluğu, deniz seviyesinden 136 m. Aşağıdadır ve kurak oluşundan dolayı yerleşime uygun değildir. ⁽¹⁸⁶⁾ Bu bölgede ekonomik faaliyet alanları az olduğundan çok az sayıda insan yaşamaktadır. Bölgeyi sulu tarıma açmak için Güney Vadisi Kalkınma Projesi (TOSHKA) kapsamında önemli çalışmalar batı çölünde yürütülmektedir. T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı başkanlığında bir ticaret heyetinin Ekim 1998 tarihinde Mısırı ziyaretinde imazalan

⁽¹⁸⁴⁾ **Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996, s.56

⁽¹⁸⁵⁾ **Temel Britannica**, Mısır Maddesi, Cilt 12, s.195

⁽¹⁸⁶⁾ **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, c:29 s:553

'Mutabakat Zaptı' ile GAP ve TOSHKА kardeş projeler ilan edilmiştir. Projeler üzerinde karşılıklı işbirliği yapılması kararına varılmıştır. Bu bağlamda GAP Bölge Kalkınması İdaresi Başkanlığından bir heyet TOSHKА Projesi üzerinde incelemeler yapmak amacıyla 1999 yılının Nisan ayında Mısırı ziyaret etmiştir. TOSHKА Projesinde Alman, Fransız mühendisler çalışmaktadır. Mısır bu projeyle modern tarım uygulamalarına geçmeye çalışmaktadır.

3.3.2.3. Doğu Çölü

Sina Yarımadasının yer aldığı bu bölgenin iç kısımlarında nüfus yoğunluğu düşüktür. Bölgede geçimleri tarım ve hayavancılık olan insanlar yaşamaktadır. Bölgenin Kızıl Deniz ve Ak Deniz kıyılarında turizm ağırlıklı yatırımlar bulunmaktadır. Devlet yatırımcıları bu bölgeye çekmek için 20 yıla varan sürelerde vergi muafiyeti tanımaktadır.

3.3.3. İklim

MAC, kuru bir iklime sahiptir. Isı genelde kışın 18-20, yazın 43-47 dereceye kadar yükselmektedir. Yağmur daha ziyade Akdeniz sahiline yağmakta, diğer bölgeler hemen hiç yağış almamaktadır. Alexandria (İskenderiye) yılda ortalama 200 mm. yağış düşmektedir. Nil deltasının kıyı kesimleri ekim-nisan arası serindir ve genellikle orta derecede yağış alır. Yazlar çok sıcak ve nemlidir. Nisan ve mayısta güneyden hamsin denen sıcak fırtınalar eser. Bu rüzgârlar büyük miktarda ince kum tozu taşır. Yaz mevsiminin ilk ayları kuru ve çok sıcaktır. Daha sonra, eylülde Nil'in taşkın suları bölgeye ulaşır ve bunu altı hafta süren nemli hava ve sabah sisleri izler. Daha güneyde, Yukarı Mısır'da, aralık, ocak ve şubatta hava serin, açık ve güneşlidir. Bu dönemi izleyen üç ay süresince hamsinler eser ve hemen ardından çok sıcak yaz günleri başlar; gölgede 41°C sıcaklık mevsim normallerine uygundur. Mısır için dünyanın en kurak ülkelerinden biridir denilebilir.⁽¹⁸⁷⁾

3.3.4. Nüfus ve Demografik Yapısı

Mısır'da yaşayan insanlar başlıca üç grup altında toplanabilir. En büyük grup, toprağı işleyen fellahlardır. Çölde Bedeviler bulunur. Araplar ile Siyah Afrikalılar'ın

⁽¹⁸⁷⁾ Temel Britannica, Mısır Maddesi, Cilt 12, s.195

melezleri olan Nübyeliler Assuan'ın güneyinde Nil vadisinde yaşarlar. Arapça anadildir. Kilometrekare başına yetmiş bir kişinin düştüğü ve nüfusun Nil' in kenarlarıyla deltasında toplandığı Mısır' da halkın %35' i on beş büyük şehirde yaşamakta ve şehirlerde nüfus hızla artmaktadır.⁽¹⁸⁸⁾

Erkekler geleneksel olarak öteki giysilerinin üzerine geniş kollu ve ayak bileklerine kadar uzanan beli kemerle toplanmış bir giysi giyerler. Kadınlar ise çarşafa bürünürler. Günümüzde halk arasında modern giysiler giderek yaygınlaşmaktadır. Kırlık yörelerde, halk genellikle güneşte kurutulmuş çamur tuğlalardan yapılmış evlerde yaşar ve kullandıkları eşyalar oldukça basittir.

Köylüler kendi tarlalarında çalışırlar. Başlıca yiyecekleri sebze, özellikle fasulye, et, börek ve tatlıdır. Her köyün bir camisi vardır.

Kentte yaşayanların modern su, kanalizasyon ve telefon hizmetlerinden yararlanma olanağı daha fazladır. Kentlerde modern dükkânların yanı sıra pek çok insan alışverişini açık pazarlardan yapar.⁽¹⁸⁹⁾

3.3.4.1. Nüfusun İş Kollarına Göre Dağılımı Ve Nüfus Hareketleri

Tarım, ormancılık ve balıkçılık %27 - İmalat sanayi: %13 - İnşaat :%20 - Ticaret, turizm ve ofis hizmetleri %40 olarak belirlenmiştir. İşsizlik oranı kamu kayıtlarına göre %6-7, iş dünyası kayıtlarına göre ise %15-20'dir. Nüfus artış hızı 1990'de %2.5-3, 2000'de %2.1 olarak belirlenmiştir. Nüfus artış hızındaki düşüşte işsizlik, geçim sıkıntısı ve konut açığı önemli etkenlerdir. Aylık nüfus artışı 113.000 kişidir. Yıllık nüfus artışı ise 1.356.000 yeni kişidir. Nüfus sayımı 10 yılda bir yapılır. Aile sayısı 13 600 000'dir.⁽¹⁹⁰⁾

3.3.4.2. Gelir Paylaşımı, Harcamalar Ücretler

- Yıllık geliri 3000 ML'nin (617 dolar) altındaki aile sayısı %2.9,
- Yıllık geliri 6000 ML'nin (1558 dolar) altındaki aile sayısı %20,
- Yıllık geliri 6000-12000 ML (1558-3117 dolar) arası aile sayısı %49.8,

⁽¹⁸⁸⁾ **İslam Ansiklopedisi**, Mısır Maddesi, Cilt:29, s.555

⁽¹⁸⁹⁾ **Temel Britannica**, Mısır Maddesi, Cilt 12, s.195

⁽¹⁹⁰⁾ www.undp.org

-Yıllık geliri 12000 ML'den (3117 dolar) yukarı aile sayısı %29.9'dir.

-1995-96 yılına göre 1999-2000 yılında ailelerin tüketim harcamaları %46'dan %36 ya gerilemiştir

-95-96 yılına göre 999-2000 yılında ailelerin konut ve demirbaş harcamaları %9.29'dan %15.8'e yükselmiştir. Düz işçi günlük 10 ML -Usta:15-20 ML almaktadır. Ulaşım giderleri gelirin şehirde %7.6, köyde %3'üne eşittir. Eğitim harcamaları şehirde: %5.7, köyde %3.3'tür.

- 2000 yılında köy ve şehirde yaşayanların mobilya, dayanıklı mutfak malzemeleri, giysi, konut, otomobil harcamaları artarken, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim harcamaları azalmıştır.⁽¹⁹¹⁾

3.3.4.3.Kendi Kendine Yeterlilik Durumu

Buğday %61, Pirinç %108, Mısır %57, Bakla %80, Tavuk ve yumurta %104, Balık %76, Patates %111, Soğan %109, Yer Fıstığı %101, Portakal %104, Üzüm (taze)%100, Sıvı yağ %62.⁽¹⁹²⁾

3.3.4.4.Yerleşim

Ülke nüfusunun yaklaşık % 40' ı Kahire ve İskenderiye'de yaşamaktadır.

Nüfusun iki kentte yoğunlaşması köyden kente göçün devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Göç işsizlik, konut açığı ve diğer alt yapı sorunlarını getirmiştir. Bir ailede ortalama 4.9 kişi yaşamaktadır. Temel hedef ailede birey sayısını 4'e çekmektir. Nüfusun %29.8'i doğu deltasında 19.314 bin kişi, Nüfusun %12'si batı deltasında 8.156 bin kişi yaşamaktadır. Kahire ve Akdeniz'e yakın bölgede (İskenderiye, Mansura, Arish, Port Said) 43.470 bin insan, toplam nüfusun %67'si yaşamaktadır. Diğer bazı vilayetlerin nüfusu ise şöyledir; Şarkiye 4 691 bin, Dakhaliye 4 570 bin, Buhayra 4.339 bin, Minye 3. 687 bin, Garbiye 3.661 bin, Kalyubiye 3.584 bin, -İskenderiye 3.577 bin. Güney Sina'da 60 bin kişi yaşamaktadır. Ülke nüfusunun %24.8'i 16 milyon kişi olarak Kahire'de yaşamaktadır.

⁽¹⁹¹⁾ www.undp.org

⁽¹⁹²⁾ Temel Britannica, Mısır Maddesi, Cilt 12, s.195

3.3.4.5.Etnik Yapı

Ülke nüfusunun %94'ü Müslüman, %6'ı koptik hıristiyanlardan oluşmaktadır.⁽¹⁹³⁾

3.3.4.6.Kadın/Erkek/Genç/Yaşlı

Nüfusun %16.5'ini 0-6 yaş, %41.7'sini 6-24 yaş grubu oluşturmaktadır. Nüfusun yaklaşık %60'ını gençler teşkil etmektedir. Ülkede 65 yaşın üstündeki yaşlı nüfusun genel nüfusa oranı %3,7'dir. Bebek ölümü %0.68 oranındadır. Nüfusun %51.17'sini erkekler, %48.83'ü kadınlar, oluşturmaktadır. Yaş ortalaması erkeklerde 67, kadınlarda 69'dur.⁽¹⁹⁴⁾

3.3.4.7.Yurtdışında Çalışanlar ve Transferler

Yurt dışında işçi olarak 1 900 bin kişi fiilen çalışmaktadır, 923.600 işçi Suudi Arabistan'da, 332 600 işçi Libya'da, 226 850 Ürdün'de, 190 550 Kuveyt'te, 95 bin işçi Birleşik Arap Emirlikleri'nde, 25 bin işçi Katar'da, 15 bin işçi Irak'ta, 4 bin işçi Bahreyn'de çalıştığı ifade edilmektedir. Arap ülkelerinde çalışanların içinde eğitim elemanlarının oranının büyük olduğu tahmin edilmektedir.⁽¹⁹⁵⁾

3.3.5. Ekonomik Yapısı

70 milyonluk nüfusu ile Orta Doğu Bölgesi'nin en kalabalık ülkesi olan Mısır Arap Cumhuriyeti, geçmişte tarıma dayalı ekonomisiyle sanayileşme sürecine girmiştir. Doğalgaz ve petrol üretiminin yanı sıra, hazır giyim ve tekstil sektörü ülkenin önemli ihracat girdisini oluşturmaktadır.

Çimento, çelik, kimyasallar, ilaç ve bazı tüketim ürünleri sanayinin diğer alt sektörleridir.

Gelişen sanayiye rağmen nüfusun %30'u tarım sektöründe çalışmaktadır. IMF'nin uyguladığı ekonomik programla 1990'li yılların başında yıllık %15-20 olan

⁽¹⁹³⁾ www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx

⁽¹⁹⁴⁾ www.undp.org

⁽¹⁹⁵⁾ www.undp.org

enflasyon oranı tek haneli oranlara inmiş, dış borç düşmüş, GSYH büyüme oranı %4-5 oranında seyretmiştir. Özelleştirme programı ile kamu kesiminin ekonomideki payı da küçülmüştür. Ancak, özelleştirme programı 1990'li yıllarda kamu şirketlerinin borçları, fazla personel çalıştırmaları ve hantal yapıları nedeniyle yavaş ilerlemiştir. Son üç yılda ise Mısır Arap Cumhuriyeti ekonomisindeki büyüme yavaşlamış, 1999 yılında %6'dan 2002 yılında %3'e düşmüştür.

Reel büyümenin 2003 yılında %1.8'e inmesi beklenmektedir. Özel tüketim ve yatırımlarda fazla bir hareket beklenmezken ekonomik büyümenin en fazla hükümet harcamalarının artışına bağlı olarak artacağı tahmin edilmektedir. Bölgedeki istikrar ile birlikte artan turizm gelirleri ve ihracata bağlı olarak ekonomik büyümenin 2004 yılında %3.3'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Doğalgaz üretimi ve ihracatının önümüzdeki yıllarda ekonomik büyümenin arkasındaki en önemli faktörler olması beklenmektedir. Bugüne kadar devlet kontrolünde olan Mısır Lirası, Ocak 2003 sonunda dalgalı kur sistemine geçilmesiyle yabancı dövizler karşısında %16 oranında değer kaybetmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak 2003 yılında ihracatın artması ithalatın ise azalması beklenmektedir.

2002 yılında toptan eşya fiyat endeksi başta gıda ürünleri, metal ve plastik ürünlerindeki fiyat artışlarına bağlı olarak yükselen bir trend izlemiş ve Ağustos 2002'de yıllık bazda %10'a çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Tüketici fiyat endeksi ise değer kaybeden Mısır Lirası'na rağmen halkın büyük bölümünün devlet tarafından sübvansede edilen ürün ve hizmetleri tüketmesinden dolayı bir önceki yıla göre fazla bir değişim göstermemiş ve 2002 yılında %2.7 oranında gerçekleşmiştir. Ancak devlet tarafından sübvansede edilen bazı ürünlerde fiyat artışına gidilmesiyle tüketici fiyat endeksinin 2003 yılında %3.8'e çıkacağı tahmin edilmektedir. İşsizlik oranı ise 2001 yılında %8.4 iken 2002 yılında %9.6'ya yükselmiştir.⁽¹⁹⁶⁾

Özel sektörün modernleştirilmesi yönünde yapılan reformlar yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Bürokratik işlemlerin çokluğu, başta ihracat, ithalat ve genelde özel sektörü olumsuz etkileyen faktörler olmaya devam etmektedir.

⁽¹⁹⁶⁾ www.kobifinans.com.tr

Diğer yandan, ihracatta bürokratik işlemleri azaltan bir İhracat Teşvik Yasası Meclis tarafından onaylanmıştır.

Ülkenin en önemli döviz girdileri, yurtdışında yaşayan Mısırlıların ülkelerine yaptıkları döviz transferleri, petrol ihracatı, Süveyş Kanalı geçiş ücretleri, turizm ve yurtdışından gelen yardımlardır. Süveyş Kanalı'ndan elde edilen gelirler 2001 yılında 1.91 milyar dolar değerinden 2002 yılında 1.96 milyar dolar değerine yükselmiştir.

Mısır Arap Cumhuriyeti, 2001-2002 döneminde Amerika'dan 655 milyon dolar değerinde insani yardım ve 1.3 milyar dolar değerinde de askeri yardım almıştır. Ancak, ABD ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında imzalanan bir anlaşmaya göre Mısır Arap Cumhuriyeti'ne yapılan ekonomik yardımların her yıl %5 oranında azaltılarak 2010 yılında 400 milyon dolara düşmesi öngörülmektedir. Bu şekilde azalan söz konusu yardımların ABD ile ticaretin geliştirilmesi ve bu çerçevede, Mısır Arap Cumhuriyeti'nden ABD'ye daha fazla ihracat yapılması ile telafi edilmesi amaçlanmaktadır. Askeri yardımın ise etkilenmemesi beklenmektedir.⁽¹⁹⁷⁾

3.3.5.1. Tarım ve Hayvancılık

Sektör, GSYİH'nin %16'sını ve ihracatın ise %20'sini oluşturmaktadır. Pamuk, ülkenin en önemli ihraç ürünü olup uzun yıllardan beri geniş ölçüde sübvansiyonla desteklenmektedir. Ancak, istikrarlı olmayan devlet politikaları nedeniyle üretim ve ihracat düşmektedir. Ayrıca ekili alanlardan pamuğa ayrılan alan giderek küçülmektedir. 1962'de 924.000 hektar olan alan, 2002 yılında 300.000 hektara düşmüştür. 1998/99 sezonunda hükümet pamuk ticaretini özel tacirlerin ticarete girmesine müsaade etme ve alım fiyatlarını kaldırmak suretiyle tamamen libere etmiştir. 2001 yılında üretim 206.300 tona, ihracat ise 85.000 tona düşmüştür.

1986 yılında hemen hemen tüm ürünler itibarıyla kontroller kaldırılmıştır. Ancak, şeker kamışında kontroller devam etmektedir. Pirinç üretimi de su kıtlığı nedeniyle bazı bölgelerde kontrol altındadır. Pamuğun bazı türleri de belirli bölgelerde üretilebilmektedir. Şeker kamışı dışındaki ürünlerde çiftçiler kamu teşebbüsleri dışında mallarını pazarlama imkanına sahiptir. Gübre, tohum ve ilaçta tüm sübvansiyonlar kaldırılmıştır. Ancak, enerjide düşük oranlı tarifelerle destek

⁽¹⁹⁷⁾ KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu,, s.3.

sürmektedir. Alınan tedbirler neticesinde üretimde artış görülmüştür. Ancak, üretimin %95'i iç tüketime yönelmektedir. Ayrıca, nüfus artışı nedeniyle Mısır Arap Cumhuriyeti dünyanın en büyük gıda ithalatçılarından biridir. Buğday ithalatı yılda 6.5 milyon ton civarındadır. Yaklaşık 3.5 milyon çiftçi ortalama 0.84 hektarlık bir alanda üretim yapmaktadır. Entansif tarım yapılmakta olup, yetersiz sulamaya rağmen ürün hasatı dünya standartlarına göre oldukça yüksektir. Toplam alanın ancak %3'ü sulanabilir alandır.

Mısır Arap Cumhuriyeti aynı zamanda önemli bir tarım ve gıda ürünleri ithalatçısı konumundadır. Ülke, Toshka tarım projesinin gelişmesiyle meyve ve sebze üretimini artırmayı planlamaktadır. 1997 yılında inşası başlayan "Toshka projesi" 500.000 akrelik kuru ekilebilir alanın sulamasını amaçlamaktadır. Hükümet, söz konusu projeye ayırdığı 5.7 Milyar Mısır Lirası'nın 2.2 milyar liralık bölümünü pompa istasyonu kurulması ve sulama kanallarının yapımına harcamıştır. Proje kapsamındaki 21 ünitelik söz konusu pompalama istasyonunun 2'si hizmete girmiş durumdadır. Tüm ünitelerin hizmete girmesiyle günlük su pompalama kapasitesi 25 milyar m³'e çıkacak ve sulama amacıyla Batı Çölüne kanallarla su taşınması imkanı doğacaktır. Toshka projesinde halihazırda en büyük yatırımcı Suudi Prens Alwaleed bin Talal bin Abdulaziz Al-Saud'tur. 1998 yılında 100.000 akrelik alanı satın alan Prens, bölgede buğday, pamuk, üzüm gibi tarımsal ürünlerin üretimi ve ihracatını planlamaktadır. Tarımsal ürün ithalatında buğday, mısır, et, balık, süt tozu, tereyağı, peynir, elma, konserve meyve ve sebze en başta gelen ürünlerdir.⁽¹⁹⁸⁾

Hayvancılık küçük çiftçiler tarafından sürdürülmekte olup, 6.2 milyon hayvan stoğu bulunmaktadır. Tavukçuluk sektöründe kamu yatırımları bulunmaktadır. Yerel üretim %80 oranında ithal vergisi ile korunmaktadır.

2000 yılındaki balık üretimi 692.000 tondur. Bu miktarın %35'i denizlerden sağlanmaktadır.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin yıllar itibarıyla tarım ürünleri üretimi aşağıda yer almaktadır. (1000 ton)

⁽¹⁹⁸⁾ www.dtm.gov.tr/anl/raporlar.htm

Tablo-3.1. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin yıllar itibarıyla tarım ürünleri üretimi

Madde Adı	1995/1996	1996/1997	1997/1998	1998/99	1999/2000
Buğday	5.735	5.940	6.100	6.100	6.789
Mısır	5.178	5.810	5.846	6.147	5.962
Pirinç	4.789	4.897	5.486	4.452	5.748
Fasulye	492	445	471	471	558
Pamuk	610	977	944	646	644
Şeker kamışı	11.648	11.925	11.778	12.798	14.460
Sebze	15.007	15.821	16.256	19.545	19.525
Meyve	6.243	6.269	7.135	7.640	5.175

Kaynak: The Economist Intelligence Unit Country Profile 2001.⁽¹⁹⁹⁾

3.3.5.1.1. Buğday

Mısır İstatistik İdaresi nüfusun gıda tüketimiyle olan ilişkisini açıklarken; ülkede yılda 10.600.000 ton buğday tüketildiğini, bunun 6.500.000 tonunun iç kaynaklardan, kalan 4.100.000 tonunun ise ithalat yoluyla karşılandığını bildirmiştir. Nüfus artış hızı %2.1 oranında devam ettiğinde 2029 yılında ülke nüfusunun 123 milyon, buğday açığının ise yıllık 8 milyon ton olacağı hesaplanmaktadır. Bu nedenle buğday ekim alanlarının genişletilmesi planlanmaktadır. Mısır halen yılda 1.324 bin ton şeker tüketmektedir. Yaklaşık 450 000 ton şeker açığı bulunmaktadır. Ayrıca ülkede hiç çay üretilmemekte ve yılda 90.000 ton çay tüketilmektedir.

3.3.5.1.2. Pirinç

Mısır Arap Cumhuriyeti bölgesinde pirinç üreticisi ve ihracatçısı bir ülkedir. Ancak dışarıdan değişik türde pirinç ithalatı da yapmaktadır. İthal ettiği pirinç çeşidi daha çok aromalı pirinç çeşididir. Mısır'da 600-700 bin hektar alanda yıllık 350-400 bin ton pirinç yetiştirmektedir.

Mısırın pirinç ihraç ettiği ülkeler arasında; Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Sudan, Yemen, Filistin, Lübnan, Libya, Fas, Kuveyt gibi Arap ülkelerinin yanında;

⁽¹⁹⁹⁾ KOSGEB a.g.e., s.7.

Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan, Türkiye, Romanya, Yugoslavya, Fransa, Güney Afrika, Çad ve Senegal bulunmaktadır.

Mısır pirincinin ihracat fiyatı ürün cinsine göre değişmekle birlikte, kısa taneli pirincin tonu 250-325 USD'dan işlem görmektedir. Mısırdaki daha çok kısa taneli Japon pirinci üretilmektedir.

3.3.5.1.3. Pamuk

Mısır dünyaca ünlü uzun elyafly pamuk üreticiliği ile meşhurdur. Pamuk üretim alanlarını devlet belirlemektedir. İtalya, İngiltere, ABD ve Türkiye Mısırdan pamuk alımı yapmaktadır. Pamuğun ihracat kalemleri içindeki payı giderek çeşitlenmektedir. Ham pamuk ihracatından yarı işlenmiş pamuk ve pamuk ipliğine doğru bir gelişme sözkonusudur. Son dönemde ülkede tekstil sektörüne yapılan yatırımların artmasında, ülkenin ana tarım ürünlerinden olan pamuğu işlemek fikri yer almaktadır.

Pamuk, Mısırın petrol ve pirinçten sonra ihracatta üçüncü önemli kalemidir. Ülkemize yaptığı ihraç ürünleri arasında pamuk ve pamuk iplikleri ihracatı birinci sırada yer alırken ikinci sırada pirinç gelmektedir.

Ülkede 35 bin m² alanda taneli bitki, 60 bin m² alanda narenciye yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bazı çöl alanları ıslah edilerek 100 bin dönüm yeni arazi elde edilmiştir. Mısır tarım malları ihracatından 700 milyon dolar gelir elde etmektedir. Uveyna ve TOSKA tarım projelerinde açılan sulama kanalları uzunluğu 35 bin km'ye ulaşmıştır.

3.3.5.1.4. Diğer Bazı Gıda Malları Üretimi

Et tavuğu üretimi 1983- 240 milyon adet, 2000 -650 milyon adet, yumurta üretimi 1983 -2.8 milyar adet, 2000 -6.5 milyar adet, kırmızı et üretimi 1983 -325 bin ton, 2000 -350 bin ton, süt üretimi 1983 -2.2 milyon ton, 2000 -4 milyon ton, balık üretimi 1983 -200 bin ton, 2000 -540 bin ton.⁽²⁰⁰⁾

⁽²⁰⁰⁾ Mısır Tarım Bakanlığı/Ahram İktisadi, sayı 1677/26 Şubat 2001

3.3.5.2.Sanayi-KOBİ'ler

Sanayi GSYİH'nın %20'sini oluşturan sektörde toplam işgücünün %13,75'i istihdam edilmektedir. Sektörde son zamanlarda kamu sektörünün ağırlığı azalırken, özelleştirme ve liberalizasyon politikalarının sonucunda özel sektörün payı artmaktadır. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre, 2001 yılında toplam üretimin %19,6'sını sanayi sektörü oluşturmakta, bu üretimin %65.5'i ise özel sektör kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Özel sektörün %93'ünü 15 ve daha az işçi çalıştıran işletmeler oluşturmaktadır.

Kamu işletmelerinin ağırlıklı olduğu tekstil endüstrisinde gerileme yaşanırken, özel sektör işletmelerinin %90 oranında bir paya sahip olduğu hazır giyim sanayi üretiminde artış görülmekte olup, uluslararası lisansla çalışma yaygındır. Kamunun monopolünün kaldırılması ile birlikte otomotiv endüstrisine yabancı firmalar, yerel firmalar ile ortaklık ve lisans anlaşmaları yapma yoluyla girmişlerdir. Kahire ve civarında yer alan 17 araç fabrikası bulunmaktadır. 2000 yılı otomobil üretimi 39.616 adettir.⁽²⁰¹⁾

Mısır Arap Cumhuriyeti rafine petrol ürünleri üreten Afrikada'ki en büyük üreticidir. Ağır endüstri açısından, Helwan'daki ve Alexandria'daki demir çelik tesisleri, Nag Hammadi'deki alüminyum tesisleri, Aswan'daki kimya tesisleri sayılabilir.

Savunma sanayi tesislerinde ise yaklaşık 75.000 işçi çalışmakta olup, yıllık ihracat 300-500 milyon \$ arasında değişmektedir.

Bazı maddelerin yıllar itibarıyla üretim miktarları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

⁽²⁰¹⁾ www.kobifinans.com.tr

Tablo-3.2. Bazı maddelerin yıllar itibarıyla üretim miktarları 1000 ton (aksi belirtilmedikçe)

Madde Adı	1996/1997	1997/98	1998/99	1999/2000
Pamuk ipliği	325	275	305	280
İpek ve suni lifler	46	28	29	95
Hazır giyim (milyon ton)	193	204	222	242
Araba (adet)	32.276	36.713	43.000	48.167
Otobüs (adet)	3.660	2.802	4.200	4.872
Kamyon (adet)	13.158	13.872	-	-
Çamaşır makinası (1000)	283	316	334	385
Buzdolabı (1000)	417	495	568	570
Aliminyum	180	170	185	195
Çimento	19.800	21.600	22.900	26.000
Fosfat	1.260	1.450	1.450	1.450
Fosfatlı gübre	1.210	1.380	1.430	1.550
Nitrojenli gübre	6.800	6.935	7.225	8.100
Sabun	400	416	437	450

Kaynak: The Economist Intelligence Unit Country Profile 2001.⁽²⁰²⁾

Dünyada yaşanan sanayileşme çalışmalarına paralel olarak Mısır Arap Cumhuriyeti tekstil, kimya, otomotiv, gıda sanayi dallarına küçümsenmeyecek yatırımlar yapmıştır. Mısır sanayi sektöründen 150 milyar ML (yaklaşık 30 milyon USD) elde etmektedir. Yine daimi ve geçici olarak bu sektörde 2,5 milyon insan çalışmaktadır. Yıllık ihracatın içinde bu sektörün payı 3.250 milyon dolar civarındadır.⁽²⁰³⁾

Mısır Hükümeti ülkede yaşanan işsizliği KOBİ'lerle önlemeye çalışmaktadır. Bu işletmelerin sayısı giderek artmaktadır. Genç girişimci yaratma amacıyla üniversite mezunlarına KOBİ kurmaları tavsiye edilmekte ve mali destek sağlanmaktadır. KOBİ'lere verilen kredilerden %5'i geri dönmemektedir.

⁽²⁰²⁾ KOSGEB a.g.e, s.9.

⁽²⁰³⁾ www.igeme.org.tr/tur/yerinde/mısır.pdf

Üniversite ve orta öğretim mezunları arasında işsizliğin arttığı ülkede, iş arayanların %80'i erkeklerden, %20'si kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar daha çok evlendikten bir kaç yıl sonra iş aramaya başlamaktadır.

KOBİ'lere destek Sosyal Kalkınma Fonu tarafından yapılmaktadır. Fondan 1992 yılından bu tarafa 143 bin küçük işletmeye 2,7 milyar Mısır Lirası (ML) (yaklaşık 540 milyon USD) kredi kullanılmıştır. Bu kredilerle 392 bin kişiye devamlı, 117 bin kişiye geçici istihdam sağlanmıştır. İngiliz ve İtalyan ortaklığı ile Dimyat'ta mobilya, Kahire'de deri, tekstil üzerine danışma ve teknoloji geliştirme merkezleri kurulmuştur. ABD küçük işletmeler kurumu S.P.A Mısırdaki yeni teknoloji geliştirme merkezleri kurma çalışmalarını sürdürmektedir. Avrupa Birliği 1996-2001 yılları arasında Mısır KOBİ'lerine 45 milyon euro mali yardım sağlamıştır.

2001 Yılında da Hükümetin KOBİ'lere desteği sürmüştür. ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 tarihli terör olayı Mısır Ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Olayın ekonomiye yansımalarını aşmak için Hükümet yeni bir kredi paketi hazırlamış ve üç yıl vadeli ve yıllık faiz oranı %9 olan, ödemeye üç ay sonra başlanması kararlaştırılan kredi 100, 20, 15, 10 bin Mısır Lirası dilimlerinde kullanılması, kredi kullanma şartları arasında firma sicili, vergi levhası, bağlı bulunduğu odadan tezkiye yazısı ve yıllık oda aidatının ödenti belgesi şart koşulmuştur.

Mısır Sosyal Kalkınma Fonu KOBİ'leri yatırım, eğitim, üretim ve teknoloji yenileme hususlarında faiz oranı %5'lere kadar inen kredi olanakları sunmaktadır. Özellikle uluslararası yardım kuruluşlarından alınan mali kaynaklar Sosyal Kalkınma Fonu aracılığı ile kullanılmaktadır. Fuarlar İdaresi yurt dışı fuarlara katılan işletmelere %50 destek sağlamaktadır.⁽²⁰⁴⁾

3.3.5.2.1.Mısır'da Gelişmekte Olan Sanayi Kolları

3.3.5.2.1.1. Gıda Sanayi

Şeker, yemeklik yağ, şifalı bitkiler-doğal yağlı otlar, salça ve ketçap, tabi ve gazlı içecekler, hayvansal gıda, tavuk, büyükbaş hayvan ve balık yetiştiriciliği.

⁽²⁰⁴⁾ www.formfuar.com/index.asp?secim=ulke5idulke6

3.3.5.2.1.2. Kimyasal Hammaddeler

Gazete ve dergi kağıdı, gübre, tıbbi malzemeler, siyah karbon, ağır taşıt lastikleri, plastik eşya ve boru, inşaat kimyasalları-boya.

3.3.5.2.1.3. Elektrik ve Elektronik Sanayi

Oto yedek parçaları, kompak disk, tıbbi cihazlar, renkli TV, elektrik sayaçları, mutfak eşyaları, telefon kabinleri, uydu yayınları alıcı ve vericileri, otomobil montajı ve soğutucular, su arıtma sistemleri, dizgi-baskı-montaj makineleri.

3.3.5.2.1.4. Maden Sektörü

Maden çıkarımında petrol önemli bir yer tutmaktadır. 2001 yılı verilerine göre rezervler 3.75 milyar varil olup, Petrol Bakanlığı tarafından gelişmiş maden çıkarımı teknikleri ile ilave 10 milyar varillik bir rezervin olduğu belirtilmektedir. Üretim azalmakta olup, 2000 yılında günlük 700.000 varile düşmüştür. Gelecek on yılda Mısır Arap Cumhuriyeti'nin petrol ithalatçısı olmayacağı tahmin edilmektedir.

Çıkarılan petrolün %74'ü ülkede rafine edilmektedir. Petrol çıkarımı Mısır Petrol Şirketi (EGPC) ile ortaklık kuran yabancı firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. 2000 yılında tüm ihracat gelirlerinin %60'ını petrol ürünleri oluşturmaktadır.⁽²⁰⁵⁾

Doğal gaz rezervlerinin 2001 yılı itibarıyla 59 trilyon kübik feet olduğu tahmin edilmektedir. Potansiyel rezervlerin ise 120 trilyon kübik feete ulaşması beklenmektedir. Halen günlük üretim 2.9 milyar kübik feettir. Hükümet doğal gaz kullanımını artırıcı bir politika izlemektedir. Petrol santrallerinde, enerji üretiminde kullanılmaktadır. Hükümet doğalgaz kullanıcılarının sayısını 1.5 milyon kişiye yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla alt yapı oluşturulmasını teminen özel firmalarla anlaşmalar yapılmıştır. Mısır Arap Cumhuriyeti doğalgaz ihracatını artırma konusunda da çalışmalarda bulunmaktadır.⁽²⁰⁶⁾

⁽²⁰⁵⁾ www.iea.org

⁽²⁰⁶⁾ www.iea.org

Mısır Arap Cumhuriyeti Sina Yarımadası'nda bulunan kömür rezervinin 50 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Diğer maden çıkarma faaliyetlerini ise demir cevheri, kireç taşı, ve fosfat oluşturmaktadır. Manganez, altın, çinko, tin, kurşun, bakır, potas, sülfür ve uranyum rezervleri bulunmakla birlikte, çıkarma maliyetleri ve ulaşım nedeniyle çıkarımları sınırlı haldedir. 48 milyon tonluk rezervi ile dünyada dördüncü olan tantalit madeninin çıkarılması için Avustralya madencilik şirketi Gippsland ile anlaşma imzalanmıştır.

Tablo-3.3. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yıllar İtibarıyla Petrol ve Doğal Gaz Üretim ve Tüketimi (Milyon Ton)

Madde Adı	1996	1997	1998	1999	2000
Ham petrol	42.8	41.3	40.3	38.4	38.4
Doğal gaz	10.4	10.6	11.0	13.2	16.4
Yoğunlaştırılmış ürünler	1.4	1.6	1.7	1.9	2.9
LPG	1.0	1.0	1.0	1.0	1.1
Toplam Üretim	55.5	54.5	54.0	54.6	55.2
Rafineri ürünleri	28.3	28.7	29.3	28.6	26.8
Petrol ürünleri	20.2	21.7	23.8	23.8	23.1
Doğal gaz	10.2	10.4	10.6	13.0	15.7
Toplam Tüketim	30.4	32.0	34.6	36.7	38.9

Kaynak: The Economist Intelligence Unit Country Profile 2001. ⁽²⁰⁷⁾

Tablo-3.4. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Petrol Ve Rafine Edilmiş Ürünlerin İthalat ve İhracatı (Milyon \$)

	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	2.723	2.449	1.221	1.807	3.682
İthalat	1.409	1.558	1.114	1.960	3.450
Denge	1.314	861	107	-153	232

Kaynak: The Economist Intelligence Unit Country Profile 2001. ⁽²⁰⁸⁾

⁽²⁰⁷⁾ www.iea.org

⁽²⁰⁸⁾ KOSGEB a.g.e., s.8.

3.3.5.2.1.5. Tekstil ve Konfeksiyon

Mısır'da, son dönemde tekstil sektörüne bazı yatırımlar yapmıştır. Pamuk ülkesi olan Mısır tekstil üreticilerini himaye etmektedir. Çin, Hindistan, İtalya, Türkiye, Suriye, Tunus Mısır'ın rakip ülkeleridir. Mısır'ın tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatına getirdiği, yasaklar ve koruma duvarları ancak yerli üreticiyi memnun etmektedir. Sektörde 3500 firmada 150 bin kişi çalışmaktadır. Port Said, İskenderiye, Kahire, Tanta, Mansura vilayetleri sektöre yatırımlarıyla dikkat çekmektedir.

3.3.5.2.1.6. Elektronik

Mısır, 2001 yılında elektronik sektörüne önemli yatırımlar yapmıştır. E-ticaretin geliştirilmesini amaçlayan bu yatırımlar banka hizmetlerinde kendini daha belirgin hissettirmiştir. Visa kartlarının kullanımı yaygınlaşmıştır. Yeni bilgisayar firmalarının kurulması, internet ağlarının geliştirilmesi, sanayi sitelerinin elektronik ortama geçmesi için çalışmalar sürdürülmüştür. 2001 yılında sektörde %30 büyüme sağlanmıştır.

Elektronik sektöründe Mısır'ın tedarikçi ülkeleri arasında ABD, Avrupa ve Uzakdoğu ülkeleri önde gelmektedir. Ülkemizden çok az sayıda firma Mısır'a elektronik eşya satmaktadır. Yıl içinde bu sektöre yapılan yeni yatırımlar 30 milyon doları bulmuştur. İletişim Bakanlığı 2004 yılına kadar bu sektöre 150 milyon dolar yeni yatırım yapacağını açıklamıştır. Sektörün yıllık cirosu 700 milyon dolara ulaşmıştır. 2000 yılında abone sistemi ile hizmet veren bilgisayar firmaları 2002 Ocak 15'ten itibaren free internet hizmeti başlatmıştır.⁽²⁰⁹⁾

Elektronik sektörüne yapılan bu yatırımlar sonucu ticaret ve/veya sanayi odaları, işadamları dernekleri, sendikalar, şirketler elektronik posta ve internet adreslerini vermeye başlamışlardır. 12-15 Şubat 2001 tarihleri arasında Mısır'da e-ticaret konferansı düzenlenmiştir.⁽²¹⁰⁾

⁽²⁰⁹⁾ www.turkcebilgi.com

⁽²¹⁰⁾ www.formfuar.com/index.asp?secim=ulke5idulke6

3.3.5.2.1.7. Otomotiv

Mısır Arap Cumhuriyetinde hiçbir otomotivin doğrudan yerli üretimi yapılmamaktadır. Ancak ülkede üçü kamu, on üçü özel sektöre ait olmak üzere toplam on altı adet otomotiv montaj fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikalarda binek otomobillerinin, ağır ve hafif yük araçlarının montajı yapılmaktadır.

Mısır otomotiv firmaları yerel talebin ancak %60'ını karşılamaktadır. Kalan ithalat yoluyla temin edilmektedir.

Mısır trafiğinde çalışan ücretli otomobillerin %80'i ekonomik ömrünü tamamlamış araçlardır. İklimin kuraklığından da faydalanan kullanıcı otomobilini yenileme gereği duymamaktadır. Oysa, ücretli taksilerin kaporta, boya, iç döşeme aksamları kullanılacak durumda değildir.⁽²¹¹⁾

3.3.5.2.1.8. İnşaat Sektörü

Mısır Arap Cumhuriyeti müteahhitlik sektörü, 1990'lı yıllarda Körfez Savaşı döneminde ve sonrası çok canlı bir süreç yaşamıştır.

Halen ülkede Arab Contractors firması Mısır Arap Cumhuriyeti Müteahhitlik sektörünün özerk fakat kamu nitelikli firması olarak her türlü alt yapı işlerini yapmaktadır. Firmanın Asya, Avrupa ve Afrika ülkelerinde ofisleri bulunmaktadır.

Devlet ihalelerinde yerli firmalar veya yerli yabancı ortaklı firmalar tercih nedeni olmaktadır. Arap Ülkeleri'nin müteahhitlik firmaları, Mısır Arap Cumhuriyeti'nde önemli işler yapmaktadır.

Kamu ihalelerine veya özelliği olan özel sektör işlerine teklif verebilmek için yabancı firmalardan yeterlilik belgesi istenmektedir. Vasıfsız yabancı işçi için çalışma iznine ihtiyaç duyulmamaktadır. Sektörde kalifiye eleman sıkıntısı yaşanmaktadır.⁽²¹²⁾

⁽²¹¹⁾ www.igeme.org.tr/tur/yerinde/mısır.pdf

⁽²¹²⁾ www.kobifinans.org

İnşaat sektöründeki en son gelişme Aralık 2002’de Aswan’da Nil Nehri üzerinde ilk defa olarak hizmete giren 1km uzunluğundaki asma köprü inşası olmuştur.

Artan nüfus ve geniş altyapı ihtiyacı ve temel projeler için sağlanan yabancı yardımlar inşaat sektörünün hızlı biçimde genişlemesini sağlamıştır. 1999 yılına kadar sektör yılda %20 oranında büyümüştür. Ancak, mevcut ekonomik durgunluk sektörü olumsuz etkilemiş bulunmaktadır. Uzun vadeli krediye dayalı konut sistemi yasaının Haziran 2000 ayında kabulü ve havalimanı gibi yeni altyapı projeleri ile sektörün önümüzdeki dönemde de yüksek hızla büyümesi beklenilmektedir.

Mısır Arap Cumhuriyeti yılda 25 milyon ton çimento üretirken, 4.8 milyon ton da ithalat yapmaktadır. Çimento sektöründe özelleştirme yapılmakta olup, 4 adet kamu işletmesindeki çoğunluk hisseleri yabancı firmalara satılmıştır.

Kahire kanalizasyon sisteminin iyileştirilmesinin yanısıra hükümet 2017 yılına kadar 44 yeni yerleşim birimi kurarak 5.3 milyon konut yapmayı hedeflemektedir.⁽²¹³⁾

Turizm sektörü gelişen bir faaliyet koludur. 2000 yılında Turizm Bakanı tarafından yapılan bir açıklamada 10 milyar \$ tutarındaki 600 projenin yürütülmekte olduğu ifade edilmiştir.

Güney vadisi geliştirme projesi, enerji santralleri yapımı, gübre petrol rafinerisi ve petrokimya projeleri, Kahire Metrosu 3.Hattı, Alexandria Kütüphanesi, Kahire Finans Merkezi, mevcut havaalanlarının iyileştirilmesi ve yenilerinin yapımı projeleri önemli inşaat projeleridir.⁽²¹⁴⁾

3.3.5.2.1.9. Çimento

Yıllık 25 milyon ton çimento üretimi bulunan Mısır, yılda 7-8, milyon ton ithalat yapmaktadır. Son yenileme yatırımları ile çimento ithalatının 1,2 milyon tona

⁽²¹³⁾ www.dtm.gov.tr/anl/raporlar.htm

⁽²¹⁴⁾ www.kobifinans.com.tr

çekileceği planlanmaktadır. Mısır'ın çimento ithal ettiği ülkeler arasında Romanya, Yunanistan, Endonezya, G. Kore, Suudi Arabistan, Ürdün ve Türkiye bulunmaktadır.

3.3.5.2.1.10. Petrol ve Doğalgaz

Mısır'ın petrol üretiminden sağladığı tasarruf 26 milyar (yaklaşık 14.200 milyon dolar) Liradır. Son yıllarda bu sektöre yapılan yatırımlar sonucu istihdam artmıştır. Sektörde 150-200 bin insan çalışmaktadır. Mısır yakıt enerjisi sektöründen yıllık yaklaşık 2,5 milyar dolar gelir temin etmektedir. İspanya ve bazı Avrupa ülkelerine sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatı yapmaktadır. Ürdün, Suriye, Lübnan, Güney Kıbrıs Rum kesimi; İtalya, İngiltere, Türkiye, Fransa ve Yunanistan'a doğalgaz satmaya çalışmaktadır. Mısır, Fransa ile 21 Ocak 2002 tarihinde 2005 yılında başlamak üzere yıllık 3.6 milyon m³ sıvılaştırılmış doğal gaz satış anlaşması imzalamıştır.

Mısır'ın kesin tespit edilmiş 53 trilyon m³, tahmini 76-120 trilyon m³ doğal gaz rezervi olduğu ifade edilmektedir. Mısır geçtiğimiz 25 yıllık sürede 6 trilyon m³ doğal gaz tüketmiştir.

Mısırdaki doğal gaz tüketim fiyatları; aylık 1-30 m³ arası m³'ü 10 kuruş, aylık 30-60 m³ arası m³'ü 20 kuruş, aylık 60 m³'den yukarısı m³'ü 30 kuruş olarak ilan edilmiştir.⁽²¹⁵⁾

3.3.5.3. Hizmetler Sektörü ve Mali Yapı

3.3.5.3.1. Yatırımlar

2000 yılı itibarı ile Mısır'daki yatırımların %77'si yerli, %12'si yabancı, %11 diğeri Arap ülkelere aittir. Yatırımlarda petrol, doğal gaz, konut, imalat sanayi ve tarım önemli paya sahiptir. Yabancı sermaye yatırımlarının %75'i petrol ve doğalgaz, kalanı turizm ve inşaat sektöründe bulunmaktadır.

Mısır'da en kapsamlı şekliyle yabancı sermaye kanunu 1997/8 nolu yasadır. Mısır'a 2000 yılında 1,7 milyar, 2001 yılında 509 milyon dolar yabancı sermaye girmiştir.

⁽²¹⁵⁾ www.iea.org

Yatırım alanları içinde en hızlı gelişen sektör elektronik sektörü olmuştur. Sektör 1998-2001 yılları arasında %30 oranında büyüme kaydetmiştir. Özellikle firmaların elektronik ticaretten faydalanmak amacıyla bilgisayar ve bilgisayar programı alımları en fazla 2001 yılında gerçekleşmiştir. Mısır iç piyasasında elektronik pazarı 250 milyon dolardan 700 milyon dolara yükselmiştir. ⁽²¹⁶⁾

3.3.5.3.2.Özelleştirme

Özelleştirme ekonominin liberalleştirilmesi ile birlikte gündeme gelmiştir. Ülkede çimento, demir-çelik, dokuma, un fabrikaları, turistik tesisler, hava limanları özelleştirme kapsamında bulunmakla birlikte daha çok talep karlı kuruluşlara olmaktadır. Devletin işçi çıkartılmamasını şart koşması özelleştirmeye talebi düşürmektedir. Stratejik önemi ve yüksek getirisi nedeniyle Süveyş Kanalı, ucuz ulaşım ve taşımacılık hizmeti sağlaması nedeniyle demir yolları, eşit eğitim imkanları sunduğu gerekçesiyle üniversiteler özelleştirme kapsamı dışında tutulmuştur. ⁽²¹⁷⁾

Sermaye ihraç eden Körfez ülkelerine mensup yatırımcıların özelleştirme sektörüne çekilmesi için gayret edilmektedir. Mısır zengin Arap ülkelerinden başka ülkelere gidecek sermayeyi kendisine çekmeye çalışmaktadır.

Özelleştirmeden elde edilecek gelirlerin bir yerde toplanarak, özelleştirme kapsamına alınan firmaların borçlarının tasfiyesi amacıyla Kamu Sektörünü İyileştirme Fonu kurulmuş ve özelleştirme gelirlerinin %50'sinin bu fona aktarılması planlanmıştır.

Ülkede özelleştirmede izlenen politika; daha çok halka arz %31, çalışanlara satış %18, tasfiye %18, vadeli satış %11, yatırımcıya satış %15, şirketin mal varlığını satış %7 şeklinde olmaktadır.

2001 yılında 12 firmanın özelleştirilmesi gerçekleşmiş ve 282 milyon Mısır Lirası (62 milyon dolar) elde edilmiştir. Oniki firmadan 3'ü yatırımcıya, 2'si işçi

⁽²¹⁶⁾ www.igeme.org.tr/tur/yerinde/mısır.pdf

⁽²¹⁷⁾ www.dtm.gov.tr/anl.rapolar.htm

sendikasına (çalışanlara), 2'si tasfiye, 3'ü gayrimenkul satımı, 2'si kiralama yoluyla özelleştirilmiştir.⁽²¹⁸⁾

3.3.5.3.3.Enerji

Petrol ve doğalgaz sektörü GSYH'nin %7.2'sini oluşturmaktadır. Petrol üretimi ve ihracatı Mısır Arap Cumhuriyeti ekonomisinin temel taşı oluşturmakta, petrol üretiminin büyük bölümü Süveyş kanalı, Nil deltası, ve Batı Çölünde yapılmaktadır. Petrol ve doğalgaz sektörü aynı zamanda yabancı sermayenin yoğunlaştığı bir sektördür. BP, British Gas, EMI ve Shell gibi dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin Mısır Arap Cumhuriyeti'nde faaliyetleri bulunmaktadır.

Petrol üretimi yıllar itibariyle düşüş göstermektedir. Petrol üretimi 2001 yılında günlük 639.000 varilden 2002 yılında 631.000 varile düşmüştür. Yeni bulunan rezervlerin üretimi karşılayamaması nedeniyle rezervler azalmaktadır. İç piyasadaki petrol tüketimi 1997 yılında günlük 412.000 varil seviyesinden 2001 yılında günlük 460.000 varil seviyesine ulaşmıştır. Sonuç olarak, iç piyasadaki tüketim artışına bağlı olarak ülkenin en önemli ihracat kalemi olan petrol ihracatı azalmış ve 2002 yılında 2.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Önümüzdeki yıllarda petrolün Mısır Arap Cumhuriyeti ihracatındaki öneminin azalması ve önümüzdeki 10 yıl içinde Mısır Arap Cumhuriyeti'nin petrol ithalatçısı konumuna gelmesi beklenmektedir. Diğer yandan, doğalgaz üretimi ve rezervleri yılda ortalama %10 artış kaydetmektedir. Doğalgaz rezervi son altı yılda iki katına çıkmış ve Mısır Arap Cumhuriyeti, doğalgaz üretiminde ilk 20 ülke arasına girmiştir.

Petrol üretimindeki düşüşün önüne geçmek ve gaz rezervlerini artırmak üzere Mısır Petrol Şirketi (EGPC) ve Mısır Doğalgaz Şirketi (EGAS) 100.000 km²'lik bir alanda yeni petrol ve doğalgaz rezervlerinin araştırılması için yeni ihaleler açmıştır. Söz konusu rezervler Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Batı Çölü, Nil Nehri Deltası ve Akdeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Libya ve Mısır Arap Cumhuriyeti Başbakanları Mayıs 2002'de yaptıkları toplantıda ortak bir petrol ve doğalgaz şirketi kurmaya karar vermişlerdir. Bu kapsamda, her iki ülke Libya'nın Tobruk şehriden Mısır Arap Cumhuriyeti'nin

⁽²¹⁸⁾ www.undp.org.tr

İskenderiye şehrine uzanan 620 km'lik bir petrol boru hattı inşasının başlamasına da karar vermişlerdir. Boru hattının günde 150.000 varil Libya ham petrolünü Mısır rafinerilerine, Mısır doğalgazının ise Libya'nın enerji santralleri, desalinasyon merkezleri ve iç tüketiminde kullanılmak üzere Libya'ya taşınması planlanmaktadır. Mısır doğalgazının ayrıca Libya üzerinden Güney Avrupa Ülkelerine taşınması da planlanmaktadır. ⁽²¹⁹⁾

Haziran 2002'de Mısır Arap Cumhuriyeti ve Ürdün arasında Ürdün'e Haziran 2003'te başlamak üzere 30 yıl için yıllık 1.1 milyar m³ doğalgaz teminini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede, Ocak 2003'te Suriye, Ürdün, Lübnan ve Mısır Enerji Bakanları 850 km uzunluğunda ve 930 milyon dolar değerinde Arap Gaz Boru hattı projesini görüşmek üzere biraraya gelmişlerdir.

Söz konusu projenin ilk bölümü Sina Yarımadasındaki El Arish Bölgesinden Ürdün'ün Akabe Limanı'na uzanan 230 milyon dolar değerindeki boru hattı olacaktır. Hattın 15 km'lik bölümünün İsrail üzerinden geçmemesi için deniz altından geçmesi planlanmaktadır. Boru hattının 2005 yılında faaliyete geçmesi öngörülen Ürdün-Suriye bölümünün 300 milyon dolar, henüz işletme tarihi belirlenmemiş olan Suriye-Lübnan hattının ise 400 milyon dolara mal olacağı belirlenmiştir. Bir sonraki adım olarak ise söz konusu hattın Türkiye'ye de uzatılması öngörülmektedir.

Sıvılaştırılmış doğalgaz ihracatı ile ilgili projeler ilerleme kaydetmekte ve bu çerçevede Egyptian LNG (ELNG) firması İskenderiye'nin doğusunda inşaatı devam eden LNG istasyonuna yıllık 3.6 milyon ton kapasiteli üçüncü bir üretim hattı kurulmasını planlamaktadır. Söz konusu hattın yapımına 2003 yılında başlanması ve 2007 yılında üretime geçmesi hedeflenmektedir.

Yıllık 3.6 milyon ton kapasiteli ilk hatta üretimin 2005 yılı 3.çeyreğinde gerçekleşmesi ve ilk LNG ihracatına 2005 yılında başlanması planlanmaktadır. Diğer taraftan, ELNG'nin ortaklarından BG Group 550 milyon dolara mal olacak olan ikinci üretim hattı ile ilgili mühendislik, satın alma ve inşaat işlerinin başlayacağını

⁽²¹⁹⁾ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 2002

Ocak 2003'te duyurmuştur. Sıvılaştırılmış doğalgazın büyük bölümünün Avrupa ve Amerika pazarlarına satılması planlanmaktadır.⁽²²⁰⁾

3.3.5.3.4.Turizm

2000 yılında turizm sektöründe önemli bir canlanma yaşanmış ve 5.5 milyon turist ziyaretçiden 4.5 milyar USD gelir sağlanmıştır. Ülkenin yatak kapasitesi 97 bin civarında olup, inşaat halindeki oteller ve tatil köyleri tamamlandığında bu kapasitenin 100 binin üzerine çıkacağı beklenmektedir.

Ülkenin turizm gelirleri 2001 yılının ikinci yarısından itibaren %60 oranında düşmüştür. 11 Eylül saldırısı ve Afganistan savaşı bölgeye turist akımını engellemiştir. 120 dolar olan 5 yıldızlı otel fiyatları 60-70 dolara düşmüştür. Turizmi canlandırmak için yabancı hava yolu şirketlerine Luksor, Şerm El-Şeyh, Hurgada hava limanlarına doğrudan iniş izni verilmiş, iç hatlar %40 ucuzlatılmış ve özel sektöre iç hatlarda taşıma ruhsatı verilmiştir. Ancak güvenlik kaygısı seyahat arzusunun önüne geçmiş ve Batı ülkeleri için turizm mevsimi olan güz ve kış sezonu verimsiz geçmiştir.⁽²²¹⁾

2001 yılı içinde Mısır'ı ziyaret eden turist sayısı 4.300 bini bulmuştur. Gelen turistlerin ülke gruplarına göre dağılımında; Afrika %3, Kuzey Amerika %5, Latin Amerika %1, Doğu Avrupa %7, Batı ve Güney Avrupa %60, Asya Pasifik Ülkeleri %3, Güney Asya %3, Ortadoğu Ülkeleri %19 olmuştur. Verilerden anlaşılacağı üzere en fazla turist Mısır'a Avrupa Birliği ve Ortadoğu ülkelerinden gelmektedir. Batılı turistler güz ve kış döneminde, Ortadoğu kökenli turistler yaz ve sonbahar döneminde Mısır'ı ziyaret etmektedir.⁽²²²⁾

Mısır'da; turizm sektöründe çalışanların sayısının 200 bin civarında olduğu, 950 adet tatil köyü, otel, motel ve pansiyon bulunduğu bilinmektedir. Kamu turizm işletmeciliğinden elini çekmeye çalışmaktadır. Sektöre yeni yatırım yapılması, yarım yatırımların tamamlanması için yıllık 4 milyar dolar civarında kamudan kaynak aktarılmaktadır.

⁽²²⁰⁾ www.iea.org

⁽²²¹⁾ KOSGEB a.g.e, s.12

⁽²²²⁾ <http://tr.wikipedia.org>

Mısır'ın ABD, Almanya, İsviçre, Fransa, İspanya, Avusturya, Yunanistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Rusya, Japonya, İtalya, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde turizm danışma ofisleri bulunmaktadır.

Yılda Türkiye'den, yaklaşık 10-15 bin insanımız Mısırı ziyaret etmektedir. Daha çok Türk Turistler, iş amacıyla gelmektedir. Ülkemizden Mısıra gelen turist veya işadamları ziyareti ilkbahar, sonbahar ve kış aylarında yoğunlaşmaktadır. Ülkemizden Mısırda turizm sektöründe çalışan firmalar arasında Paşa, Kosmos, Plaza ve Viyoga Tour firmalarının olduğu tespit edilmiştir. Polonya'da kurulmuş Anatolia Türk firmasının da Mısır'a Polonya'dan özel uçak seferleri düzenlediği tespit edilmiştir.

2005 yılında ülkeyi 9.5 milyon turistin ziyaret etmesi hedeflenmektedir. Tarihi turizmin yanısıra sahil turizmi gelişme kaydetmektedir. Bu nedenle Sina Yarımadası ve Kızıldeniz kıyılarında otel inşaatları devam etmektedir.

11 Eylül olaylarından sonra turizm sektörü durgunluk yaşamış, ancak 2002 yılında bir iyileşme gerçekleşerek ülkeyi ziyaret eden turist sayısı bir önceki yıla göre %11.7 oranında artarak 5.2 milyon kişiye ulaşmıştır. Turistlerin geldiği ülkeler sırasıyla Almanya, İtalya ve Rusya'dır.

3.3.5.3.5. Serbest Bölgeler

Mısır Arap Cumhuriyetinde; İskenderiye, Kahire (Nasır City), Süveys, İsmailiye, Dimyat ve Port Said olmak üzere altı adet serbest bölge bulunmaktadır. Port Said Serbest Bölgesi gerek stratejik özelliği, gerek en eski serbest bölge oluşu nedeniyle Mısırda en meşhur olanıdır.⁽²²³⁾

3.3.5.3.6. Ulaşım ve Taşımacılık

9.400 Km demiryolu ağına sahip olup, bölgedeki en eski demiryolu ağıdır. Ancak, kıta Afrikasına Mısır limanlarından konteynır naklini sağlamak, gerekse iç taşımada demiryolunun payını artırmak için modernizasyona ihtiyaç göstermektedir.

⁽²²³⁾ KOSGEB a.g.e, s.14.

Mısır Ulusal Demiryolu Şirketi, hükümetten her yıl 347 milyon \$ teşvik almasına rağmen, finansman ihtiyacını karşılayamamaktadır.⁽²²⁴⁾

Kahire 4.5 km'lik metro hattına sahiptir. Söz konusu hattı tamamlayıcı El-Marg ile Helwan arasında 45 km'lik bölgesel hat bulunmaktadır.

1980'lerdeki modernizasyon çalışmaları sonucunda Mısır Arap Cumhuriyeti 44.000 km'lik asfalt ve taşla düzeltilmiş yola sahiptir. Ancak, bunların çoğu, iyi koşullara sahip değildir. Sina yarımadasını Mısır Arap Cumhuriyeti ile bağlayan Süveyş Kanalındaki 9.5 km'lik İsmailiye yakınındaki köprü 2001 yılında açılmıştır. Akdeniz sahil yolunda yenileme çalışmaları yapılmaktadır. Bu yol, Kuzey Afrika ile Avrupa'nın Akdeniz yol ağı ile bağlantılı bulunmaktadır. Mısır Arap Cumhuriyeti'nde iç yük taşımasının %85'i ile yolcu taşımacılığının %60'ı karayolları ile yapılmaktadır.

Hava taşımacılığı Devlet Hava Yolu olan Mısır Havayolları tarafından sağlanmaktadır. Söz konusu havayolu ile 1999 yılında 4.6 milyon yolcu ve 87.240 ton yük taşınmıştır. Anılan havayolunun Mısırı içeren Uluslararası hava trafiği içindeki payı ancak %25'i bulmaktadır.

Mısır Hava Yollarının 12 alt kuruluşa bölünerek, bir holding şeklinde yapılanması çalışmaları, hükümet tarafından ilan edilmiştir. Söz konusu havayolu 1.6 milyar \$'lık modernizasyon öngörmektedir. 2000 yılında iç piyasadaki taşımacılık tekeli kaldırılmıştır. Mısır hava alanlarının modernizasyon çalışmaları ise yap-işlet-devret modeli ile devam etmektedir.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin seyri sefere müsait 3.100 km'lik su yolu mevcuttur. İç taşımacılığın %4'ü su yolu ile yapılmaktadır. MAC limanlarının toplam kargo yükleme, boşaltma kapasitesi yıllık 51 milyon ton olup, uluslararası taşımacılığın %85-90'ı bu yolla sağlanmaktadır. İskenderiye 22 milyon ton'luk kapasitesi ile en önemli limandır.

⁽²²⁴⁾ www.kobifinans.com.tr

Süveyş Kanalı en önemli döviz kaynağıdır. 2000 yılında 14.141 gemi geçişi ile dünya deniz taşımacılığı içerisinde %7'lik paya sahiptir. 2000 yılındaki geliri 1.94 milyar \$'dır. Süveyş Kanalının gelirlerinin %25'ini petrol taşımacılığı oluştururken, kalanını ise kuru yük taşımacılığı oluşturmaktadır. 441 milyon \$'lık kanal derinleştirme projesinin 2010 yılına kadar bitirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, 2006 yılına kadar geçiş süresini 14 saatten 11 saate azaltacak yeni kanal projesi içinde 1.5 milyar \$'lık bir proje sürdürülmektedir.

Diğer taraftan, Süveyş Kanalına alternatif olarak Kızıl Deniz ile Akdeniz arasında petrol taşımacılığına imkan sağlayan SUMED boru hattı 1977 yılında açılmıştır. Söz konusu boru hattı, Mısır Arap Cumhuriyeti, Abu dabi, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Katar'ın mülkiyetindedir. Anılan boru hattı 500.000 dwt ton'a kadar olan tankerlerin yüklenilmesinde kullanılmaktadır. İşletme kapasitesi 2.3 milyon varil/gün'dür.⁽²²⁵⁾

3.3.5.3.7. Hava Limanları

Mısır'da Kahire, Aswan, Şermşeyh, Dahile, Luxor, Abu Simbel, Vadi Cedid, Gardaka, Şarkı Uveyna, 6 Ekim Hava Limanları gibi 60'ın üzerinde sivil ve askeri amaçlı hava limanı bulunmaktadır. Kahire'den anılan hava limanlarına düzenli seferler mevcuttur. Kahire hava limanı hariç diğer hava limanları 1000-5000 yolcu kapasitelidir. 2001 yılında Mısır Hava yolları 8.170 bin yolcu, 210 milyon ton yük taşımıştır. Kahire hava limanının yıllık 9 milyon yolcu kapasitesini 12 milyon yolcu kapasiteye çıkarma çalışmaları sürmektedir. Mısır hava yollarına ait 54 adet uçak bulunmaktadır. İki sivil hava yolu şirketi çalışmaktadır.⁽²²⁶⁾

3.3.5.3.8. Haberleşme-İletişim

Ülkede her türlü posta telefon, fax, e-mail, hizmetleri mevcuttur. 17 Ocak 2002'den itibaren PTT herkese internete bağlanma olanağı sunmuştur. Uydu sistemleri ile dünyanın değişik kanallarını izlemek mümkündür. İnternete abone sayısının 500 bini aştığı, telefon abonesinin 9 milyona ulaştığı, 1,5 milyon insanın cep telefonu taşıdığı, plastik para kartı makinelerinin yaygınlaştığı bilinmektedir. 19

⁽²²⁵⁾ KOSGEB a.g.e, s.24.

⁽²²⁶⁾ www.turkcebilgi.com

adet TV kanalı mevcut olup tamamı kamuya aittir. Tüm illerde TV izlenebilmektedir. Arapça asıl olmak üzere, İngilizce, Fransızca dillerinde günlük, haftalık gazete-dergi yayını yapılmaktadır.⁽²²⁷⁾

Mısır Arap Cumhuriyeti telekomünikasyon hizmetleri ve altyapısının modernizasyon ve liberalizasyonu ulusal bir öncelik haline gelmiştir. 1.1 milyar \$ tutarında üç yıllık bir master plan yürütülmektedir. Mısır Arap Cumhuriyeti telefon sistemi son yıllarda geniş ölçekli modernizasyona konu olmuştur. Mısır Telekom, hat kapasitesini 1981'den 2001 yılına kadar 510.000'den 6.3 milyon hatta çıkarmıştır. Yılda 1 milyon hat eklenmesi yoluyla 2002 yılında telefon bekleme listesini ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Yap- işlet- devret modeli altında 5 milyon hatlık mobil hattın beş yıl içerisinde tamamlanması beklenmektedir.

Fransız Telekom, Amerikan Motorola ve 4 Mısır'lı ortaklardan oluşan Mobi Nil, devlet mobil telefon ağını 1998 yılında Mısır telefon şirketinden devir almıştır. Mobil telefon konusunda çalışmalar gösteren diğer bir ortaklık ise Vodafone İngiltere, Amerikan Air Touch, UK'S Mobile System International, Fransız CGSAT ile yerli ortaklardan oluşan Vodafone Egypt, Alkan Group, State Banque du Caire ve EFG- Hemes'dir.⁽²²⁸⁾

Telekom Mısır'ın tekel durumu 1988 yılında kaldırılmıştır.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nde internet hizmetleri hızla büyüyen hizmetlerden birtanesi olup, 62 Mısır internet sağlayıcısı bulunmaktadır. 2 milyon civarında bilgisayar bulunduğu tahmin edilmektedir. Hükümet internet kullanıcı sayısını 1 yıl içerisinde 1 milyona çıkarmayı planlamaktadır. Ayrıca, soft-ware ihracatını da 2001 yılına kadar 2.5 milyar \$'a ulaştırmayı amaçlamaktadır.⁽²²⁹⁾

3.3.5.3.9. Eğitim-Öğretim Hizmetleri

Eğitim hizmetleri kamu ağırlıklı olmakla birlikte, özel sektöre ait ana okulu, ilk, orta, lise, kolej ve üniversite bulunmaktadır. Üniversite öncesi eğitime kayıtlı öğrenci sayısı 15 milyon, yüksek öğretime kayıtlı öğrenci sayısı 2 milyonu bulmaktadır. Kamuda eğitim-öğretim parasızdır.

⁽²²⁷⁾ <http://tr.wikipedia.org>

⁽²²⁸⁾ www.igeme.org.tr/tur/yerinde/mısır.pdf

⁽²²⁹⁾ KOSGEB a.g.e, s.25.

3.3.5.3.10. Sağlık

Mısır sağlık sektöründe; 39 adet tam teşekküllü hastane ve buralarda 7789 adet yatak, 512 sağlık ocağı, 29 milyon (kamu-özel) sağlık sigortalısı, 55 adedi hastaneler bünyesinde bulunmak üzere 450 adet eczane, 140 bin doktor, 165 bin hemşire hizmet vermektedir. Sağlık Bakanlığı, Mısır'ın sağlık sektöründe ilaç üretimi dahil kendine yeterlilik oranını %90 olarak vermektedir. Özel sektöre ait Alman, Amerikan ve diğer şahıslara mahsus ihtisas hastaneleri, poliklinikler sağlık sektöründe çalışmaktadır. Mısır'da yaygın bir hastalık yoktur.^{(230) (231)}

3.3.5.3.11. Sosyal Güvenlik

Kamu çalışanları güvenlik kapsamındadır. İsteğe bağlı sigortalılık hizmeti uygulanmaktadır. Özel sigorta şirketleri çalışmaktadır. Halen ülkede 20 milyon sigortalının, 10 milyon emekli maaşı alanın, emekli yaşını kadın ve erkeklerde 60 olduğu ve yaklaşık iki milyon insanın yaşlılık veya malüllük maaşı aldığı bildirilmektedir.⁽²³²⁾

3.3.5.3.12. Yurt Dışı İşçi Transferleri

Mısır'ın %75-80'i Arap (Libya, Küveyt, Irak, Suudi Arabistan, Emirlikler) olmak üzere yaklaşık 2-2,5 milyon insanı yurt dışında çalışmaktadır. Yurtdışı işçi transferleri üç milyar dolar civarındadır.

Mısır'ın Arap ülkelerinde çalışanları içinde öğretmen, mühendis, teknik eleman, sağlık personeli ve hizmetli önde gelmektedir.⁽²³³⁾

3.3.5.3.13. Para

Mısır Arap Cumhuriyetinde; bir yüzünde Arapça Cüneyh, diğer yüzünde İngilizce Paund yazılı 10, 25, 50 kuruşluk ve 1, 5, 10, 20, 50, 100'lük kağıt

⁽²³⁰⁾ Ahrım Economic Weekly 30 Nisan 2001

⁽²³¹⁾ Ahrım Gazetesi 30/01/2002

⁽²³²⁾ KOSGEB a.g.e , s.24

⁽²³³⁾ KOSGEB a.g.e, s.25

banknotlar, 5,10, 25 kuruşluk demir paralar işlem görmektedir. 100 piasters bir Mısır Lirası/cüneyhi/paundu yapmaktadır. Halk arasında Cüneyh Mısri, Paund Mısri olarak da anılan Mısır Lirası konvertibil değildir. Ancak Mısır-Libya ticaret anlaşmasında iki ülkenin milli paralarıyla alım-satım yapılabileceğine işaret edilmiştir.⁽²³⁴⁾

Piyasada ABD Doları, AB Eurosu, İngiliz Sterlini, Japon Yeni işlem görmektedir. Mısır Merkez Bankası, uluslararası konvertibil paraların piyasa değerini (özellikle ABD Doları için) kendisinin belirlediği bir kurdan serbest bırakmıştır. Döviz bürolarına belirlenen değer %3 altında veya üstünde fiyatla işlem yapma yetkisi vermiştir.

Piyasada bankaların dışında döviz büroları çalışmaktadır. Büro açmak için Anonim Şirket olmak, ödenmiş sermayenin bir milyon Mısır Lirası olması şartı aranmaktadır. Eski döviz büroları kanununa göre her ana merkez büroya bir şube açma yetkisi verilmişken, yeni düzenlemede merkez bürolara açacağı her şube için 300 bin ML ödemek kaydıyla sınırsız şube açma yetkisi verilmiştir. Gelecekte döviz bürosu açmak için 10 milyon Mısır Lirası ödenmiş sermaye, her yeni şube için 2 milyon Mısır Lirasının ödenmesi şartının getirileceği açıklanmaktadır. Mısır genelinde 124 adet döviz alım satımı yapan şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerin merkez büroları ile birlikte döviz bürolarının sayısı 350'yi bulmaktadır.⁽²³⁵⁾

3.3.5.3.14. Enflasyon

Mısır İstatistik İdaresi, tüketici enflasyon oranını 1999 yılı için %3.8, 2000 yılı için %2.8, 2001 yılı için %2,3 olarak vermektedir. Yapılan araştırmalarda fiyatlar genel seviyesi tekstil-konfeksiyon, eğitim, ulaşım, taşıma ve gıda ürünlerinde sabit kalırken, sağlık malzemeleri ve muayene giderlerinde arttığı görülmüştür.

3.3.5.3.15.Çek

İç piyasada oldukça yaygın kullanılan bir ödeme enstrümanıdır. Ancak çeklerin karşılıksız çıkmasından doğan ihtilaflar oldukça kabarıktır. Eski uygulamada

⁽²³⁴⁾ www.turkcebilgi.com

⁽²³⁵⁾ KOSGEB a.g.e, s.26

çek üzerinde yazılı meblağın tamamı bankada yoksa banka çeki geri çevirirken, yeni düzenleme ile bankalara borçlunun hesabında yer alan miktarın ödenmesi, kalan miktarın tahsili için lehtar isterse mahkemeye başvurma yetkisi verilmiştir.⁽²³⁶⁾

3.3.5.3.16. Mısır Borsası

Mısır Borsasına kayıtlı firma sayısı 150-200 arasında değişmektedir. Borsada en fazla çimento, demir, banka, telekom, inşaat firmalarına ait senetler işlem görmektedir. Borsada özel firmalara ait senetler artarken kamu firmalarına ait hisse senetleri değer kaybetmektedir. Sadece iç piyasaya yönelik olarak çalışan borsa son dönemde Fas, Dubai, Tayvan, Singapur borsalarına bağlanarak bölge için merkez olmaya gayret etmektedir. Kahire ve İskenderiye borsalarını tek çatı altında birleştirme çalışmaları sürdürülmektedir. Bu yıl paundun %30-35 oranında devalüe edilmesi ile yatırımcılar dolar ve borsaya yönelmiştir. Ancak 11 Eylül olayından sonra hakim güvensizlik ortamı borsada senetlerin değerini düşürdüğü görülmüştür.

Mısır Borsasında yabancı yatırımcıların 2001 yılındaki alımları 175-200 milyon dolar asında değişmiştir.⁽²³⁷⁾

3.3.5.3.17. Bankalar

1990'lı yılların başlarında Mısır Arap Cumhuriyeti mali sektörü, devlet kuruluşlarının hakim olduğu bankacılık ve sigortacılık kuruluşlarından oluşmaktaydı. Yatırımlar ise ancak, ticari banka kredileri, öz kaynaklar ve sermaye devirleri yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Mevcut durum zaman içerisinde gelişme göstermiş olup, sermaye piyasasının oluşumu, iç ve dış borçlanma senetleri yeni yapılanmada önemli finansman yöntemleri olmuştur. Devletin rolü de etkisini azaltmıştır.

Mısır Merkez Bankası para arzı, faiz oranları, munzam karşılık oranları yoluyla bankacılık sistemini kontrol etmekte ve para kredi ve genel bankacılık politikalarını oluşturmaktadır. Merkez Bankası, bankaların uygulayacağı komisyon oranlarını da belirlemektedir.

⁽²³⁶⁾ www.dtm.gov.tr/anl/raporlar.htm

⁽²³⁷⁾ www.fourmfuar.com/index.asp?secim=ülke5idulke6

1992 tarih ve 37 sayılı yeni bankacılık yasası uluslararası bankacılık normlarını sektöre getirmektedir. Uluslararası Ticaret ve Kredi Bankasının 1991 yılında iflası neticesinde bankaların tasarruf sigorta fonuna katkıda bulunmaları kararlaştırılmış, ancak, bu konuda ilerleme sağlanamamıştır.

2000 yılı sonunda toplam banka aktifleri 100 milyar \$ civarında bulunmaktadır. Dört devlet bankası (Mısır Ulusal Bankası, Bank Mısır, Banque du Caire, Bank Aleksandria) toplam aktiflerin yaklaşık %57'sini ellerinde tutmaktadır. Bu oran, 1990'lı yılların başlarında %65-70 seviyesinde bulunmaktaydı. Bankaların portföyünde daha az karlı devlet işletmelerine açılan krediler bulunmaktadır. Söz konusu bankalar toplam tasarrufun %70'ini, kredilerin ise %59'unu portföylerinde bulundurmaktadır. Özel ticari bankaların pazar payıda artmakta olup, krediler içindeki payları 1995 yılında %7,6 iken bu oran 2000 yılında %18,9'a ulaşmıştır.⁽²³⁸⁾

Mısır Arap Cumhuriyeti'nde 62 banka faaliyette bulunmakta olup, bunların 28 tanesi ticari banka, 31 tanesi yatırım ve iş bankası, bir tanesi emlak, bir tanesi endüstri, bir tanesi ise tarım bankasıdır. Bankalar mülkiyet açısından incelendiğinde 7 kamu bankası, 35 özel ve ortak girişim bankası ve 20 off-shore bankası bulunmaktadır. Ülkede bu bankalara ait 2.223 banka şubesi bulunmaktadır.

Mısır Arap Cumhuriyeti ekonomisi genel olarak nakte dayalı bir yapı göstermektedir. Kısa dönemli borçlanmalar önemli bankaların portföylerinin %80'ine ulaşmaktadır.

Sermaye piyasası geniş ölçüde hükümetin özelleştirme programına, global mali piyasaların durumuna ve yabancı yatırımcılara bağlı bulunmaktadır. Sermaye piyasası endeksinde yıllar itibarıyla büyük düzensizlikler görülmektedir.

Sigorta piyasası ise piyasanın %90'ını elinde tutan dört kamu şirketince yönlendirilmektedir. Yıllık prim tutarı GSYİH'nın ancak %1,1 ine ulaşmaktadır. Uygulamada, yabancı sigorta aracı kurumlarına piyasa kapalı durumdadır.⁽²³⁹⁾

⁽²³⁸⁾ www.kobifinans.com

⁽²³⁹⁾ www.dtm.gov.tr/anl/raporlar.thm

3.3.5.3.18. Gelir-Gider Durumu

2001 yılında Devlet gelirlerinin %43.2'si genel vergilerden, %20.2'si gümrüklerden, %28'i KDV'den, %8.7'si diğer vergilerden elde edilmiştir. Aynı yıl Giderlerin %12.6'sı yatırımlara, %25.9'u ücretlere, %5.2'si destekleme alımlarına, %16.6'sı iç borç faiz ödemelerine, %1.8'i dış borç faiz ödemelerine, %7.2'si emekli maaşlarına, %4.7'si iç borç taksitlerine, %1.8'i dış borç taksitlerine, %3'ü KİT'lerin açıklarına, %19.7'si diğer giderlere harcanmıştır. Yıl içinde dış kaynak girişlerindeki azalış, ödemeler dengesinde görülen 2.1 milyar dolar açığın 3 milyar dolara çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Mısır 1999 yılından bu tarafa ithalatı daraltıcı, ihracatı teşvik edici bir politika izlemiştir.

3.3.5.3.19. İç ve Dış Borç Yükü, Döviz Rezerv Durumu

2001 yıl sonu itibarı ile Mısır'ın 179 milyar paund (yaklaşık 40 milyar dolar) iç, 28 milyar dolar dış borcu bulunmaktadır. Merkez Bankası döviz rezervleri 14 milyar dolar civarındadır. 2001 yılı içinde paund dolara karşı %30 oranında devalüe edilmiştir. Buna rağmen ihracatta beklenen artış sağlanamamıştır.⁽²⁴⁰⁾

3.3.5.4. Ekonomik Beklentiler

Haziran 2001'de Mısır Arap Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği 1995'ten beri müzakere edilen Ortaklık Anlaşmasını imzalamışlardır. Ancak, Anlaşma henüz Meclis onayından geçmemiştir. Anlaşmanın onaylanması ile başta tarım ürünleri olmak üzere Mısır Arap Cumhuriyeti menşeli ürünler Avrupa pazarlarına daha kolay bir şekilde ihraç edilebilecektir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle hammadde ve yatırım mallarına uygulanan gümrük tarife oranları üç yıl içinde sıfırlanacaktır. Yarı mamullere uygulanan gümrük tarife oranlarının 10 yıl sonra, tüketim ve bitmiş ürünlere uygulanan oranların 13 yıl sonra ve otomotive uygulanan oranların 15 yıl sonra sıfırlanması öngörülmektedir.⁽²⁴¹⁾

Mısır Arap Cumhuriyeti ve Avrupa Komisyonu Mayıs 2002'de bir iyi niyet anlaşması imzalamışlardır. Gümrük işlemlerinin basitleştirilmesini öngören anlaşma

⁽²⁴⁰⁾ KOSGEB a.g.e, s.28

⁽²⁴¹⁾ www.oecd.org

ile Mısır Arap Cumhuriyeti'nin 2 yıllık bir sürede 40 milyon Euro olarak gümrük işlemlerini basitleştirmesi öngörülmektedir.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin halihazırda Lübnan, Suriye, Fas, Tunus, Libya, Irak ve Ürdün ile Serbest ve Tercihli ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. Mısır Arap Cumhuriyeti, ayrıca, Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri Ortak Pazarı'na (COMESA) 1998 yılında katılmıştır.⁽²⁴²⁾

Söz konusu ülkeler ile gümrük tarifeleri %90 oranında indirilmiş olup, oranların 2004 yılında tamamen sıfırlanması beklenmektedir.

3.3.5.5. Ülkedeki Son Ekonomik Gelişmeler

Haziran 2002'de Fransız Alcatel firması Mısır Telekomünikasyon Bakanlığı ve Mısır Telekom ile telekom sektörünün yenilenmesi ve iyileştirilmesini öngören 415 milyon dolar değerinde her biri beş yıllık iki adet Anlaşma imzalamıştır. Telekomünikasyon Bakanlığı ile yapılan anlaşma çerçevesinde, Delta ve İskenderiye bölgelerinde 10 vilayete 1.5 milyon adet sabit telefon hattı döşenmesi öngörülmektedir. Bu şekilde, 2000 kişiye iş yaratılması ve bu bölgede telefon kullanım oranınının 2007 yılına kadar %15'e çıkarılması planlanmaktadır.⁽²⁴³⁾

Eylül 2002'de Hollandalı bira üreticisi Heineken Firması Al Ahram Beverages firmasının %98'lik hissesini 280 milyon dolara satın almıştır.

Ekim 2002'de İsviçreli bebek maması üreticisi "HERO" firması Mısırlı reçel üreticisi Vitrac firmasının %65'lik hissesini satın almıştır.

2002 yılında gerçekleşen en önemli özelleştirme Abu Zaabel Gübre Fabrikası'nın 38.5 milyon dolara Mısır Çimento Şirketi'ne satışı olmuştur. Bunun dışında önemli bir özelleştirme olmamıştır.

Mısır Sivil Havacılık Bakanı'nın açıklamasına göre Kahire Havaalanı'na 280 milyon dolar değerinde ek bir terminal inşa edilecektir. Yıllık 11 milyon yolcu kapasiteli terminalin 4 yıl içinde tamamlanması beklenmektedir.

⁽²⁴²⁾ www.undp.org

⁽²⁴³⁾ KOSGEB a.g.e, s.29.

Mülkiyet ve Sınai Haklar Yasası Mayıs 2002’de meclis onayından geçmiştir. Yasa, telif hakları, patent, marka ve sınai tasarım korumasını içermektedir.

Mısır Havacılık Şirketi “Egypt Air” yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Turizm sektöründen gelen baskılarla yönetim tekniklerini modernleştirmek ve şirketi karlı bir konuma getirmek amaçlanmaktadır.⁽²⁴⁴⁾

⁽²⁴⁴⁾ KOSGEB a.g.e, s.5.

4. MISIR'IN AYDINLANMA SÜRECİ VE ARAP LİDERLİĞİNE SOYUNMASI

4.1. Arap Milliyetçiliğinin Oluşması ve Türklerin Bu Oluşumdaki Etkileri

4.1.1. Tarihsel Gelişimi

Mısır'da vatanseverliğin ve Mısır milliyetçiliğinin kökenleri 18.yüzyılın son yıllarına dek uzanmaktadır. Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı istila ettiği dönemde ortaya atılmış olduğu “Mısır Mısırlılarıdır” düşüncesi ve “vatan” ideali 19.yüzyılın sonlarında bu kez daha güçlü bir biçimde taraftar toplamaya başladı. Günümüzde geçerli olan anlamıyla Mısır milliyetçiliği 19.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı. Bu dönemde ülkeye yabancı müdahalesinden rahatsızlık duyan kesimler, toprak sahipleri ve bürokratları, Mısırlı subayları ve ulemayı da içeren geniş bir toplumsal temele sahipti. Bu toplumsal gruplar hıdiv İsmail'i, görevden alındığı 1879 yılına yaklaşan dönemde yöneticinin yetkilerini sınırlayan liberal bir Anayasa hazırlanması konusunda ikna etmeye çalıştılar. Mısır, hem coğrafi konumu, hem de liberal bir siyasal ortama sahip olması nedeniyle Jön Türklerin sığınağı ve II.Abdülhamit'e karşı muhalefetin merkezlerinden biri de oldu.⁽²⁴⁵⁾ Kahire 1870'lerin sonlarından itibaren Mısır'a gelen Suriyeli aydınlar, yazar ve gazeteciler için sağladığı görece özgürlük ortamında “Ortadoğu'nun Hyde Park Köşesi” haline geldi.⁽²⁴⁶⁾ Mısır'da sivil bir Anayasadan yana olanlar, 1870'lerin sonlarına gelindiğinde hıdiv Tevfik'in azlini ve Halim Paşa'nın hıdivliğe tayinini istayan Arabi Paşa ile birlikte hareket eden milliyetçi subaylarla birlik oldular. 1881'de ve 1882'de Britanya ve Fransa hükümetleri giderek güç kaybeden hıdiv Tevfik'i destekler, küçük toprak sahipleri milliyetçi muhalefet içinde yer almayı sürdürürken, büyük toprak sahipleri, çıkarlarını kaybetme korkusu ile milliyetçilere karşı hıdivi ve Avrupalıları desteklemeyi tercih ettiler.

⁽²⁴⁵⁾ İslam Ansiklopedisi, Mısır Maddesi

⁽²⁴⁶⁾ Hasan Kayalı, **Jön Türkler Ve Araplar**, Çev:Türkan Yöney, Tarih Yayınlar, İstanbul, 1998 s.51-52.

Bu dönemde Cemalettin al-Afgani (1839-1897) ve Muhammed Abduh (1849-1905) gibi dinde reform düşüncesine bağlı ve liberal bir anayasa talebine sahip aydınlar, rejimi sert bir biçimde eleştirmeye başladılar.⁽²⁴⁷⁾ Aydınlar arasında İslâmi görüşe sahip olanlar bulunduğu gibi, Osmanlıcılar ve liberal milliyetçi ve anayasacı meşruti bir rejimi özleyenler de bulunmaktaydı. İslâmi uyanışı ve yenilenmeyi savunanların Mısır milliyetçiliğinin oluşmasına büyük katkıları oldu. Afgani ve Abduh Fransa’da çıkardıkları yayınlar aracılığıyla İslâmi muhalif bir çevre oluşturdular. Onlar bu yayınlarda tüm dünya Müslümanlarının birleşmesi ve İslâmcı düşüncenin canlandırılmasını istemekteydiler. İslâm ülkelerinin kişisel amaç ve açgözlülükle hareket eden ve ülkelerini yabancılara açan yöneticileri tarafından aldatıldığını düşünmekteydiler. İslâmı içine düşmüş olduğu bozulma ve çürümeden kurtarmayı, ilkelerini yeniden oluşturmayı, ahlaki ve siyasal anlamda reforme etmeyi amaçlamaktaydılar. Hedefleri arasında Mısır’ın Britanya işgalinden kurtarılması da bulunmaktaydı.⁽²⁴⁸⁾

Bir tür İslâmcı milliyetçilik düşüncesi geliştiren Muhammed Abduh Mısır’da vatanseverlik hareketinin geliştiği ve güçlendiği bir dönemde dinde reform düşüncesinin canlandırılmasında ve dinin akılcı temellere uyumlu kılınmasında büyük bir katkıda bulundu. Ezher’de dini eğitim gören Abdullah 1881-1882 dönemecinde milliyetçi Arabi hareketini destekledi, bu hareketinin sonucu olarak sürgüne gönderildi.

Abduh’un asıl büyük katkısının Mısır’ın toplumsal yaşamının çeşitli yönlerinin ıslahı için gösterdiği çabada olduğu ileri sürülmektedir. Abduh toplumsal bozuklukların giderilmesi için aşamalı bir ilerleme kurguladı. Ona göre bilgisiz ve bilinçsiz Mısır halkı için siyasal savaşımdan, sömürüye ve sömürgeciye karşı verilecek mücadeleden önce ahlaki eğitim ve düşünsel hazırlık zorunluydu. Abdul eğitim sisteminin yenileştirilmesi gerektiğini, toplumsal değişimin bu alanlar güçlendirildiği zaman ister istemez gerçekleşeceğini bundan kaçılmayacağını savundu.

⁽²⁴⁷⁾ Kemal Karpat, **Political and Social Thought in the contemporary Middle east**, new york, preager, 1968, s.25.

⁽²⁴⁸⁾ Afaf Lutfi Al-Sayyid, **Egypt and Cromer**, Londra: Frederick A. Praeger Publishers, 1968, s.87.

Mısır'da Arap milliyetçiliği düşüncesi ve hareketi daha çok ülkede yabancı mevcudiyetine karşı bir yerel birlik düşüncesinin dışavurumu olarak şekillendi. Arabi Paşa ilk gerçek Mısır milliyetçisi olarak kabul edilmektedir. 1880'lerde ortaya çıkan Arabi Paşa isyanı ve Britanya işgali Mısır'da modern anlamda Arap milliyetçiliği hareketinin başlangıcını simgeler.⁽²⁴⁹⁾

Arap dünyasında modern anlamda 1900 ile 1940 arasında şekillenen milliyetçi düşünce, birincisi belirli bir toprağa dayanan ve ikincisi ortak kültürel, etnik ya da ırksal birliğe sahip gruplaşmalara bağlı olarak, üstelik dağılma dinamiklerinin etkin olduğu bir ortamda siyasi birliği sağlayacak bir ideolojik motif olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre İran, Türk, Mısır ve Lübnan milliyetçiliğinin birinci türe dahil olduğu, Arap milliyetçiliğinin ise ikinci türe dahil olduğu söylenebilir. 1940'tan sonra Mısır'da da toprağa bağlı milliyetçilik şekil değiştirerek Arap etnik milliyetçiliğine dönüşmüştür. Mısır milliyetçiliğinin arkasında ise 19.yüzyıldan gelen ve izlerini 1930'larda da gözlemleyebileceğimiz birinci tipe uyan Suriye vatansever hareketi yer alır.⁽²⁵⁰⁾

Müslüman Arapların milliyetçiliği başlangıçta ideolojik olarak İslâmın birleştiriciliğinin önceliği ile belirlenmektedir. Müslüman Araplar için Arap milliyetçiliği Batı basıncına ve sömürgeciliğe karşı ilk tepki olarak ortaya çıkmamıştır. Bunu önceleyen bir İslâmi siyasal uyanış söz konusudur. Reforme edilmiş bir İslâm düşüncesi, felsefesi ve pratiğinin, modern toplumun ihtiyaçlarını karşılayacağı düşünülmüştür.⁽²⁵¹⁾ Bu çaba bir çok nedenden ötürü başarısızlığa uğramıştır. Mısır'ın Britanya işgaline uğraması nedenler arasında önemli bir tanesi olarak görülmektedir. Bu çelişkili bir süreçtir. Ülkede bir yandan yabancı işgali yaşanırken diğer yandan Osmanlı Halife-Sultan'ın temsilcisi konumunu sürdüren hıdiv merkez karşısında daha büyük bir bağımsızlık elde ederek statüsünü Krallığa yükseltmiş, etkinliğini dine dayandıran geleneksel ulemanın yerini Batı eğitilmiş

⁽²⁴⁹⁾ Rauf Ahmed Hotinli, **Arabi Paşa**, İslam Ansiklopedisi, C.6, S.470-472.

⁽²⁵⁰⁾ Albert Hourani, **The emergency of the modern Middle East**, los angelas, california Press, 1981 s.186.

⁽²⁵¹⁾ Leonard Binder, "Ideologic Foundations of Egyptian-Arab Nationalism", David Apter (der), **Ideology and Discontent** içinde, New York: The Free Press, 1964, s.137.

aydınlar almış, Arap yöneticiler kendi hanedanlarının çıkarları için Batılılarla anlaşma ve işbirliği yoluna gitmiştir.⁽²⁵²⁾

Ortadoğu bölgesinde üstlenmiş olan misyonerlerce de desteklenen Arablığın ayrılış hareketlerinin mihraklarından birisi olduğu anlaşılan ‘El-Münted-ül Edebi,Cemiyet-i Kahtaniyye,Ella-el-Merkezziyye,Cemiyet-i Suruyet-ül Arabbiye’ gibi ihtilal cemiyetlerini gizli maksatlarına hizmet ediliyordu.⁽²⁵³⁾

Arap milliyetçiliğinin dini kökenleri güçlüdür. Gerçek İslâma, İslâmın kökenine dönüş teması etkilidir. Ama bu da Arap olmakla aynı şey olarak algılanmıştır. İslâm reformculuğu ve Osmanlılık bir arada bulunmuştur. Arap milliyetçiliğinin İslâmi bir temele dayandırılmış teorisinin ana hatları önce 19.yüzyıl Mısır İslâm modernizminin en önemli sözcüsü sayılan Cemaleddin Afgani tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra bu ilkeler birinci amacı İslâm’ın yeniden diriltilmesi olan ve kendisi siyasi yaşamında Osmanlı Devleti’nin sağladığı bütünlüğün savunucusu olmuş Arap-Osmanlı modernistlerinin en tanınmış olan Muhammed Abdullah tarafından geliştirilmiştir. Bu noktadan itibaren Müslümanların genel uyanışının temeli olarak Arap uyanışının gerekliliği fikri gelişmiştir. Bu görüşe göre İslâm’ın ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlenen Araplar, dinin yeniden uyanışında da en önemli öge olacaklardır.⁽²⁵⁴⁾

Osmanlı tarihinin Suriye’den bahseden son siyasi faslı, şüphesiz Aliye Divanharbı olacaktır. Bu divanharbın kararı ile Şam ve Beyrut’ta kırk kadar Arap milliyetçisi öldürülmüştür. Asılanlar arasında Abdülhamit Zöhravi gibi ayandan Şefik-el müveyyet gibi millet vekili Abdülgani Arisyi gibi birinci sınıf gazeteci ve Refik Rızkı Sellim gibi şair olanlarda vardır. Bir çoğu menfaat ve politika adamı, bir kısmı idealist idi.⁽²⁵⁵⁾

1895’te Suriyeli aydınlar Milli Arap Komitesi’ni kurmuş, Arapça konuşan bütün Osmanlı tebaası içinde Arap milliyetçiliği düşüncelerini yaymaya başlamıştır. Hiç kuşkusuz Türkçülüğün olduğu gibi Arapçılığın da kökenlerini İkinci Meşrutiyet öncesinde aramak daha doğru olacaktır. Araplar Osmanlı İmparatorluğu’nun bir

⁽²⁵²⁾ Zeynep Güler,**a.g.e.**,s:183

⁽²⁵³⁾ Cemal Kutay,**Lavrens’e Karşı Kuşçubaşı**,Sinan Basımevi, İstanbul, 1965,s:110

⁽²⁵⁴⁾ Zeynep Güler,**a.g.e.**,s:183

⁽²⁵⁵⁾ Falih Rıfki Atay,**Zetindağı**,Bateş Atatürk Dizisi,İstanbul,1981,s:44

parçası iken ve kendilerini de böyle hissederken, imparatorluğun devamından yana ve bütününü ilgilendiren siyasi sorunlarla ilgilerini korurken, 19.yüzyılda çeşitli gelişmeler onları ayrı bir milliyetçe hareket geliştirmeye, Osmanlı Devletinden ayrılmaya ve ayrı devletler kurmaya itmiştir.⁽²⁵⁶⁾

Balkan harbi zamanlarında Osmanlı İmparatorluğunun artık dağılacağına inanarak, Suriye için yeni bir talih arayanlar tarafında Paris'te bir kongre yapılmıştı. Araplık cereyanının, ondan sonra, başlıca olacağı Ellamerkeziye Cemiyeti idi. Ali yede hapsedilmiş olanlar ise merkezi Kahire'de bulunan bu cemiyetin üyeleri idi.⁽²⁵⁷⁾

1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanı ile İslam birliğini öne çıkartan II.Abdülhamit rejimine son verilmesi ve ardından Birinci Dünya Savaşı'na gidip sürecinde İttihat ve Terakki'nin laik ve milliyetçi bir ideolojiye sarılmaları karşısında Türklere ve Avrupa'ya karşı bir Arap milliyetçiliği güç kazanmış, bizzat bu gelişmeler Arapçılığı siyasallaştırmıştır.⁽²⁵⁸⁾

Cemal Paşa bir taraftan zor, bir taraftan imar ve ıslah siyasetleri kullanılarak, Araplık cereyanının durdurulacağı fikrinde idi. Devletten en yüksek rütbe ve menfaatler koparıp, Osmanlı İmparatorluğu birliğini bozmağa çalışanları bir türlü affetmemiştir.⁽²⁵⁹⁾

18.yüzyıl sonu ve 19.yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu güç kaybederken İmparatorluk yapısı içinde ulusal kimlikler oluşmaya başlar.⁽²⁶⁰⁾ Arap milliyetçiliği hareketinin 19.yüzyıl boyunca ve 20.yüzyıl başlarındaki kurgularında Arap ulusunun doğal sınırları Mısır'ı dışta bırakmak üzere Asya'da bulunan tüm Arapça konuşulan ülkeleri kapsamaktadır. Mısır'da Arap milliyetçileri ve ulema arasında şekillenen İslâmcı ve Osmanlı yanlısı görüşler itici bulunur. Mısır kelimesinin en saf anlamıyla Arap sayılmaz.⁽²⁶¹⁾ Arap milliyetçiliği düşüncesi bu dönemde Mısır'da yaşayan Suriyeli mülteciler arasında yaygındır. Onlar da Mısırlılar

⁽²⁵⁶⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:184

⁽²⁵⁷⁾ Falih Rıfki Atay, **a.g.e.**, s:44

⁽²⁵⁸⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:188

⁽²⁵⁹⁾ Falih Rıfki Atay, **a.g.e.**, s:45

⁽²⁶⁰⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:191

⁽²⁶¹⁾ Eliezer Tauber, bo, **The Emergence of the Arab Movements**, Londra: Frank Cass Publishers, 1993, ss.264-265.

tarafından “yabancı” olarak algılanır. Mısır’da işgalci güçlerle işbirliği yapan temsili hükümet de Arap milliyetçiliğine itici gelmektedir. 19.yüzyılın sonunda itibaren siyasileşen hareket bu ilk dönemde kendini daha çok edebi milliyetçilik olarak ortaya koymuştur. 19.yüzyılın milliyetçi hareketleri çoğunlukla liberal Avrupa’dan, onun siyasal düşüncesinden ve başarılı ulus devlet deneyimlerinden, Anayasal hükümet, yaygın eğitim, kadın hakları, düşünce özgürlüğü, birey hakları gibi maddi üretim koşullarının değişmesine eşlik eden, belirli bir süreç ve mücadeleler sonucu elde edilmiş haklar ve düşüncelerden ilham almışlardır. Arap Milliyetçiliği hareketi Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar liberal bir yaklaşım benimsemiş, savaş sonrasında İngiliz ve Fransızlarca verilen sözlerin tutulmaması ve Manda yönetimlerinin kurulması sonucu ortaya çıkan hayal kırıklığı hareketi başka yönelimler içine sokmuştur.⁽²⁶²⁾ Özetle önce Osmanlı egemenliğine, daha sonra da sömürgeciliğe ve Batı uygarlığının Ortadoğu’daki siyasi ve kültürel varlığına karşı verilen mücadele, Arap milliyetçiliği hareketinin en önemli kaynakları arasında yer almıştır.⁽²⁶³⁾

20.yüzyılın başında hepsi Osmanlı uyruğu ve anadili Arapça olan bu topluluğun talepleri önce Osmanlı idaresi altında Araplara özerklik verilmesi iken daha sonra Osmanlı Devleti’nden ayrılmak ve bağımsızlık kazanmak halini almıştır. Osmanlı ordusu içinde yer alan Arap subaylar, öğrenciler ve profesyoneller gizli dernekler kurarak önce daha etkin temsil ve özerklik talep etmişler, daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkarak Arap bağımsızlığının yolunu açacak bir dışsal olay beklemeye başlamışlardır. Bu süreçte Mısır’ın bir ulus devlet çerçevesi oluşturması daha kolay iken, Suriye coğrafi özellikleri ve dinsel farklılıklar içeren topluluklar barındırması nedeniyle böyle bir çerçeveye sahip değildir. Mısır’ın, sınırlarını çölün çizdiği, Nil Vadisi ve havzasının yarattığı coğrafi ve ekonomik bir bütünlüğü vardır. Dini açıdan da çoğunlukla Sünni Müslüman halka sahiptir. Tarihsel açıdan İslâm öncesine dayandırılan bir “ulus” olma bilinci taşımaktadır. Dolayısıyla başlangıçta Mısır’ın bir ulusal bütünlük ve kimlik oluşturmak için Arapçılığa ihtiyacı yoktur. daha sonra, Arap birliği düşüncesi ve siyasal hedefi doğrultusunda böyle bir siyasal tema Mısırlı idareciler tarafından kullanılmıştır.⁽²⁶⁴⁾

⁽²⁶²⁾ Bessem Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, Çeviren: Taşkın Temiz, İstanbul: Yöneliş Yay., 1998, s.158.

⁽²⁶³⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**,s:193

1908'in ardından Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde gelişen ve yaygınlaşan demokrasi fikri Suriyeli aydınları etkiler. İstanbul, Mısır ve Suriye'de şubeleri bulunan dernekler, edebiyat kulüpleri kurulur. Bunlar arasında önemli sayılabilecek Kahtaniye diye bilinen siyasal amaçlı derneğe bazı ileri gelen Araplar ve subaylar da üye olmuştur.⁽²⁶⁵⁾ Bu grup daha sonra Iraklı bir grubun da katılımıyla Arap İhtilali adını alır. Lübnan'da da reform dernekleri kurulur. 1911'de Arap öğrencileri tarafından Paris'te Arap Gençliği Derniği kurulur. 1912 sonlarında Mısır'da kurulan "Ademi Merkeziyetçilik" birliği içinde toplanan ve faaliyetleri tüm Arapça konuşulan yerlere yayılan örgütlenme çalışmaları yürütülmektedir.⁽²⁶⁶⁾

En gelişkin ifadesine 1907-1908 yıllarında ulaşan Arap bağımsızlığı düşüncesi birbirinden farklı Arap devleti kurgularına yol açarak çeşitli biçimler almıştır. Liberal Avrupa'nın koruması altında Hıristiyan ve Müslüman Arapları bir araya getirecek modelin genel çerçevesi 1905 yılında Necib Azuri tarafından dile getirilmiştir. Bu modele göre Mezopotamya'dan Süveyş'e, Doğu Akdeniz'den Umman'a kadar uzanan bölgede Birleşik Arap Devleti kurulmalı ve Arap ulusu Türklerden bağımsız olmalıdır. Çünkü Arapları geri bırakan Türklerdir. Onlar olmadan Araplar en uygar uluslar arasında yer alacaktır. İmparatorlun kendini reformdan geçirme şansı ve dolayısıyla başka bir yol kalmamıştır.⁽²⁶⁷⁾ Yine Azuri'ye göre bağımsız Arap devleti Arap Müslüman bir Sultana sahip Anayasal bir sultanlık olacaktır. Hicaz'da ise Arap bir Halife ve bir krallık olmalıdır. Lübnan, Necd (Orta Arabistan) ve Yemen'in özerkliğine saygı gösterilecektir. Böyle bir planda açıkça ifade edilmemiş olsa da Mısır'da bulunan yönetici aile Sultanlık, Mekke Şerifi de Halifelik rolüne uygun görülmektedir.⁽²⁶⁸⁾ Azuri'nin dile getirdiği düşünceler mevcut devlet yapılarını ya da Batı çıkarlarını zorlayacak ya da değiştirmeye yönelecek talepler içermemektedir. Kurgulanan bağımsız ve birleşik Arap devletinde Mısırlılar Arap kökenli sayılmadıkları için yer almazlar.⁽²⁶⁹⁾

⁽²⁶⁴⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:194

⁽²⁶⁵⁾ Zeine Zeine n, **The Emergency Of Arab Nationalism**, New York. Caravan, 1973 s.155-156.

⁽²⁶⁶⁾ Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara: AÜ SBF Yay., 1982, ss.21-22.

⁽²⁶⁷⁾ Negib Azoury, **Le Reveil de La Nation Arabe**'dan akt. Hourani, **Arabic Thought...**, s.279.

⁽²⁶⁸⁾ Negib Azoury, "**Program of the League of the Arab Fatherland**", **Arab Nationalism: An Anthology** içinde, İkinci Baskı, der. Sylvia G.Haim, Los Angeles: Univ. of California Press, 1964, ss.81-82.

⁽²⁶⁹⁾ Abd al-Aziz Duri, **The Historical Formation of the Arab Nation**, İngilizceye çev. Lawrence I. Conrad), New York: Croom Helm Ltd., 1987, s.254.

4.1.2. Fransız Ve İngilizlerin Arap Milliyetçiliğine Etkisi

Mısır Yavuz Sultan Selim devrinden 1798' e kadar başka bir yabancı bir istila görmedi. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti' nin toprakları giderek daha fazla İngiliz ve Fransız emperyalizminin Askeri, kültürel, ekonomik ve siyasal etkilerine maruz kaldı.⁽²⁷⁰⁾ Fransız Devrimi' nin ardından Napolyon Bonapart' ın önderliğinde Fransız orduları Avrupa içlerine doğru yöneldi ve uzun bir dönem boyunca Rusya' ya kadar uzanan topraklar üzerinde savaştılar. Napolyon savaşları Avrupa 'ya Fransız Devrimi' nin "eşitlik, özgürlük, kardeşlik, ilerleme" gibi ideallerinin ulaşmasına, aydınlar, askerler, giderek halk arasında yankı bulmasına neden oldu. 1777 – 1799 yılları arasında Direktuar yönetimi sırasında Napolyon Bonapart Mısır seferine çıktı. Bu sefer aslında ekonomik bir temele dayanan İngiltere – Fransa rekabetinin bir parçası olarak şekillendi. İki büyük güç arasında dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan sömürge paylaşımı kavgası Napolyon' u Mısır' a doğru harekete geçirdi. Fransa ve İngiltere' nin 18. yüzyılda da Mısır' la ticari ilişkileri vardı. İngiltere Mısır' la Hindistan arasında ticaret yapmak için Kızıldeniz' e girme izni almıştı. Napolyon' un Mısır seferi Doğu' ya yönelik ticaret yolu olarak tekrar Yakındoğu' ya dönme fikrini Avrupa' da yeniden canlandırdı.⁽²⁷¹⁾

Napolyon' nun Mısır seferi esnasında mahiyetinde birçok alimler getirdiğini hatılatmışım.⁽²⁷²⁾ Napolyon' nun Mısır seferinin bir çok nedeni arasında İngiltere' nin Kızıldeniz üzerinden Hindistan' a gidişini engelleme güdüsü önemli bir yer almıştır. Daha sonra Fransız sömürgeciliği hareketinin ilginç bir özelliği Napolyon' nun Mısır seferi sırasında oluştu. Fransa ele geçirdiği yerlerdeki siyasi ve kültürel yaşama etki etmeyi hedefleyerek farklı bir sömürge kültürü yarattı. Napolyon doğuda Fransız Devrimi' nin ruhunu yaymayı amaçladığını idaa etmiş ve Osmanlı ve Memlukların İslami – teokratik despotluğuna meydan okumuştur. Napolyon Mısır' da doğrudan halka hitap etmiş ve aynı konuşmayı Arapça bastırıldığı bir broşür olarak

⁽²⁷⁰⁾ John Marlowe, **Arab Nationalism And British Imperialism**, Londra: Prager Publishers, 1961, S.7.

⁽²⁷¹⁾ Zeynep Güler, **Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004, S:25

⁽²⁷²⁾ Baron Kress Von Kressen Tein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, Çev: Mahzar Besim Özalpsan, Askeri Matbaa, İstanbul, 1943. s: 127

dağıtmıştır. Bu broşür besmele ve kelimeyi tevhid ile başlamakta, Mısırlı'ların gönüllerini almak üzere Memlûklular eleştirilmekte ve şöyle devam etmektedir.⁽²⁷³⁾

“Özgürlük ve eşitlik temellerine dayalı Fransız Cumhuriyet’ adına , Fransız güçleri kumandanı Bonapart’ ın tüm Mısır halkına duyurusudur. Uzun süredir iktidarda bulunanlar Fransız milletini tehkir etmekteydiler... Memlûklular tüm dünyanın bu en güzel bölgesini yok ediyorlardı. Ancak Kadir’i mutlak ve evrenin efendisi olarak Tanrı onların devletlerinin tahrik edilmesini zorunlu kılmıştır. “Ben buraya sırf sizin haklarınızı o zalimlerden kurtarmak için geldim. Ben herşeye gücü yeten tanrıya ibadet ediyorum ve peygambere olan Muhammed’ e ve kutsal Kuran-a Memlûklardan daha çok saygı gösteriyorum. Onlara söyleyin tanrı karşısında herkes eşittir.”⁽²⁷⁴⁾

Napolyon’ nun yayınladığı ikinci bildiri de Mısır’ ın o güne kadar Memlûk ve Osmanlı Devleti tarafından tahrip edildiği, Fransız ordusunun Mısır’ı kurtarmak için geldiği, İslam giyinme saygılı olduğu söyleniyor. Napolyon Mısır’ da bir reform hareketine de girişti. Beraberinde Mısır’ a büyük bir kütüphane ve bir çok bilim adamı getirdi. Bu dönemde okullar ve matbaa açıldı. **Mısır Haftası** ile **Mısır Postası** isimli iki gazete çıkarıldı. Daha sonra 1821’ de Mehmet Ali Paşa bu matbaa’ dan hareketle Arap dünyasının en büyük matbaası olarak Bulak matbaasını kurdu. 1828’ de de Arap dünyasının ilk gazetesi olan **Vakai Mısıriyye** yayınlandı.⁽²⁷⁵⁾

1801’ de Osmanlı ve Britanya güçleri Fransız’ların Mısır işgaline son verdi. Mısır’ da vatanseverliğin ve Mısır Milliyetçiliğinin kökenleri 18. yüzyılın son yıllarına dek uzatılıyor. Napolyon Bonapart’ ın Mısır’ ı istila ettiği dönemde ortaya atmış olduğu “Mısır Mısırlılarıdır” düşüncesi ve “vatan” ideali 19. yüzyılın sonlarında bu kez daha güçlü bir biçimde taraftar toplamaya başladı. Günümüzde geçerli olan anlamıyla Mısır Milliyetçiliği 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı.⁽²⁷⁶⁾

⁽²⁷³⁾ Zeynep Güler, a.g.e., S:26

⁽²⁷⁴⁾ Bessam Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, Çev, Taşkın Temiz, İstanbul: Yöneliş Yay.. 1998, Ss.99-100.

⁽²⁷⁵⁾ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali İsyani**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,, 1945 S.21.

⁽²⁷⁶⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:52

Britanya Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla 1798’ de Mısır’ ı ele geçirmeye çalışan Napolyon Bonapart’ a 1839 – 1881 yıllarında Mehmet Ali Paşa’ ya ve 1853’ de Rusya’ ya karşı Osmanlı Devletiyle işbirliği yapar. Ancak 1877 – 1878 Osmanlı Rus savaşı ardından bu siyasetten uzaklaşır.⁽²⁷⁷⁾ Rusya’ ya karşı deniz gücünün elde tuttuğu sürece büyük bir tehlike görmez. İngiliz iç siyasetinde Osmanlı Devletinin gücünden şüphe duyan, izlenen toprak bütünlüğünün koruma siyasetinin muhalifleri her zaman mevcut olmuştur. Britanya bölgedeki konumunun İran Körfezinin güney kıyılarındaki küçük Arap Şehlikleriyle yaptığı anlaşmalarda güçlendirir.⁽²⁷⁸⁾

Eşref Beyin hatıralarından:Arab yarımadasındaki hakimiyetimizin,ilk anda kopabilme ihtimalini hatırlatacak kadar zayıf olması,Petrol kavgası taraflarını akla hayale gelmez vasıtalarla başvurarak oraya toplamıştı:İngiltere Fransa ve Rusya’nın yanına birde Amerika katılmıştı ve bu katılış bir dev katılıştı... Türkiye’nin muhtelif yerlerdeki Kolejler, Hastaneler, Aralarında Amerika’ya yerleşmiş ekalliyetlerin kurdukları muhtelif isimli müesseseler ki bunlar kendi ırk ve milliyetlerinin ayrılık hareketlerinin mihrabı idiler, sahnede dolaşıyorlardı.

Yabancılar daha çok Balebek, Kudüs, Mekke gibi ya tarih ya dini merkezlere sızmışlardı.Ne garip!... Bazen Çöl’ün başlama noktalarından küçük bir kasabada, İngiliz, Fransız Alman konsoloslarına rastlanıyordu.⁽²⁷⁹⁾

4 Haziran 1878’ de Kıbrıs adasını ele geçirmesi, Osmanlı Devletinin parçalanma sürecinde Britanya’ nın payını almaya başladığı tarih olarak görülebilir. Daha sonra 1882’ de Mısır’ ın işgali gündeme gelmiştir. Britanya bu tarihten sonra Osmanlı Devletinin parçalanması ve yıkılması kaçınılmaz sayarak stratejik değeri olan Osmanlı topraklarını ele geçirmeye ya da bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletlerin kurulmasını desteklemeye başlar.⁽²⁸⁰⁾

⁽²⁷⁷⁾ Murat Özyüksel, “Abdülhamit Dönemi dış İlişkiler”, **Türk Dış Politikasının Analizi** içinde, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yay.. 1994, s.5 – 6

⁽²⁷⁸⁾ Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu: 1774 – 1923**, Çev.İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001, s.39 – 40 ve 399.

⁽²⁷⁹⁾ Cemal Kutay,**Lavrens’e Karşı Kuşçubaşı**,Sinan Basımevi,İstanbul,S:49

⁽²⁸⁰⁾ Zeynep Güler,**a.g.e**,s:47

Ortadoğuda Petrolün bulunması ve öneminin anlaşılması ile birlikte, daha önceden İngiltere'nin kurguladığı planlarının tatbikine başlanmıştır. İngiltere tarafından Akdenizdeki kontrol noktaları Cebelitarık boğazı ve Malta kontrol altına alınmıştır. Ortadoğu ve Afrikanın çıkış kapısı olan Kıbrıs ve Mısır'ın stratejik önemine birde sömürge Hindistan yolunu eklersek bu bölgelerin kontrol altında tutulması özellikle İngiltere tarafından zorunluluk haline gelmiştir. Misyonerlik faaliyetlerine hız verilerek devam ediliyordu. halk yavaş yavaş yönlendiriliyordu.

Mısır' da Arap Milliyetçiliği düşüncesi ve hareketi daha çok ülkede yabancı mevcudiyetine karşı bir yerel birlik düşüncesinin dışa vurumu olarak şekillendi. Arabi Paşa ilk gerçek Mısır Milliyetçisi olarak kabul ediliyor. 1880' lerde orta çıkan Arabi Paşa isyanı ve Britanya işgali Mısır' da modern anlamda Arab Milliyetçiliği hareketinin başlangıcının simgeleri.⁽²⁸¹⁾ Ahmed Arabi Mısır ordusunda Albaylığa yükselen ilk Mısırlılardandır. Bu önemli bir gelişme sayılmakta, ve hatta şöyle denilmektedir.⁽²⁸²⁾

“Ahmet Arabi'nin orduda Albaylık rütbesini yükseltilmesi, aslında bütün Mısır halkının bu rütbeye yükseltilmesiydi. Çünkü o zamana kadar uluslar arası politikada olduğu kadar iç politikada da ikinci sınıftan başka bir şey değildi; etken değil edilgen bir varlıktı; işiten, gören, duyan, acı çeken ama hiç konuşmayan bir ikinci sınıftı (...)”⁽²⁸³⁾

Albay Ahmed Arabi 1882' de askerleriyle birlikte ayaklandı, bunun üzerine Mısırlı askerlerin bulunduğu Tel-el Kebir' e Britanya ordusu gönderildi ve işgal fiilen başladı. Arabi Paşa hareketi hedefleri itibarıyla bütünlüklü değil, sınırlı bir içeriye sahipti. Hıdivliği bir kurum olarak ortadan kaldırmaya ya da kendisi askeri bir yönetici olarak yabancı çıkarlara tümüyle ortadan kaldırmayı hedeflemiyordu. Daha çok mısır halkıyla Hıdivlik ve Osmanlı ile yabancı egemenliği arasından bir tür aracılık rolü üstlenmeyi amaçlıyordu. Başarısız olma nedenini dönemi Britanya

⁽²⁸¹⁾ Arabi Paşa ve isyanı için bkz. Rauf Ahmed Hotinli, “Arabi Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, c.6, s.470 - 472

⁽²⁸²⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:55

⁽²⁸³⁾ Enver Abd-el Malik., **Çağdaş Arap Düşüncesi**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Altın Kitaplar, 1971, s.250

hükümetinin aynı oyunu oynamak istememesi ve Mısır'la ilişkileri daha farklı biçimlerde sürdürmeyi hedeflemesiyle açıklamak mümkündür.⁽²⁸⁴⁾

Mısır' da sömürge idaresinin en üst düzey yöneticisi konumundaki Lord Cromer görevde bulunduğu 1882 ile 1907 yılları arasında Mısır'dan çekileceklerine dair yaklaşık 120 açıklama yapmıştır.⁽²⁸⁵⁾ Cromer Mısır otokratik bir yönetime sahip olduğu için ilişkilerin gözlemlemiştir. İşgalden sonra Mısır İngiltere' ye İngiliz hükümeti içinde, uluslar arası planda ve Mısır'da ciddi bir sorun oluşturmuştur. Mısır'ı bundan sonraki 25 yıl boyunca yöneten Lord Cromer şöyle demektedir: “biz Mısır' ı yönetemeyiz. Sadece Mısır' ın yöneticilerini yönetiriz.”⁽²⁸⁶⁾

Halkı yönlendirme hareketleri devam ederken özellikle bölgede bulunan yabancı casusların halk lider ve Şeyhlerinin zaaflarını çok iyi öğrenmişlerdir.

Eşref Beyin hatıralarından Artık Mısır'a adam akıllı yerleşmiş bir Hiz-bul vatani hürriyet cephesiyle tam bir işbirliği kurabilmiş Kahire teşkilatımızdan bir gün şöyle bir haber aldık. Mısırın mukadderatına en nafiz ve hakim insan olan mareşal Lort Kicner'i ziyaret eden Lavrans bir müddet Kahire'de kalmış sonra Atina'ya hareket etmişti şahsiyet ve faaliyetinin daimi kontrol altında bulundurulmasını bildirdiğimizden Mısır teşkilatımız çok güvendiği unsurlardan birisini peşine takmıştı İskenderiye'den kalkan vapura Lavrens'in kamarasının yanındaki kamaraya yerleştirilen ajanımıza elde edeceği malumatı doğrudan doğruya bize bildirilmesi emredilmişti Onun Rum-Yunan iş adamlarından beklediği hizmetler vardı. Bir İngiliz müessesesinin istediği telkinleri ve propagandaları yapabilmesi zor idi. Fakat çoğu Türkçeyi yeterlilikle bilen bu Rumlar Türkler ve Türkiye için söyletmek istediklerini söyletmesi hem kolay, hem mümkündür. Yununistanda işini bitirip tekrar Mısır'a döndü.⁽²⁸⁷⁾

Bütün Arap Yarımadası yapılan keşif ayrılık propagandasının merkezi Mısır dır. Londra Kahire'deki çeşitli İngiliz müesseselerine oluk gibi altın akıtıyordu.⁽²⁸⁸⁾

⁽²⁸⁴⁾ Albert Hourani, **The Emergence of the modern Middle east, a.g.e.** s.70

⁽²⁸⁵⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**,s:61

⁽²⁸⁶⁾ Lutfi Al-Sayyid, **Egypt and Cromer**, Londra, Preager, 1968, s.68

⁽²⁸⁷⁾ Cemal Kutay, **Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı**, Sinan Basımevi, İstanbul, s:92

⁽²⁸⁸⁾ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s:94

Mısır' ın işgali sorununda önemsenmesi gereken noktalardan biri İngiliz – Fransız rekabetidir. Yükselen bir “büyük güç” olarak Almanya’ da Mısır’ da ortaya çıkan Milliyetçi hareketlenmelere ilgi gösterir, Fransa’ da bulunan Mısır gençlik komitesine yardımda bulunur. 1890 sonlarında Hıdiv Abbas ile Cromer arasında uzun çekişmenin öncesinde üç önemli olay daha yaşanır: Bunlardan ilki Mısır yönetimine isyan eden Sudan’ ın General Kitchener komutasındaki İngiliz – Mısır birlikleri tarafından yeniden ele geçirilmesi, ikincisi İngiltere ile Fransa’ yı İtalyan ilerlemesine karşı birlikte hareket etmeye zorlayan Faşoda olayı ve son olarak da 1904 yılında İngiltere ile Fransa arasında Entente Cordiale ‘in imzalanmasıdır. Bu anlaşma ile Fransa İngiltere’ nin Mısır’daki konumunun değiştirme niyetinde olmadığını beyan eder. Hıdiv böylece İngilizler ile iyi geçinmek dışında bir seçenek kalmadığını düşünür. Mısır’ın bağımsızlık davasını öncülüğünde Milliyetçilere de geçmiş olur.⁽²⁸⁹⁾

1908 – 1914 yılları arasında Milliyetçi hareket bir durgunluk yaşar. Savaşla birlikte Mısır’lı Milliyetçiler için bağımsızlık ve Britanya işgalinden kurtulmak gündemin birinci maddesi haline gelir. Aynı zamanda bir çoğu Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmaktan yana bir tavır geliştirir. Bir çok Mısır’lı Milliyetçi için bu bağların birini koparmak, diğerini koparmak için başlangıç olarak algılanmıştır. Ama halktan bir çok Mısır’lı Osmanlı Devletinin hala hilafet merkezi olarak değerli görmektedir. Osmanlı merkezi ile ilk ciddi kopuş olasılığı 1911’ de İtalya ile Osmanlı Devletinin girdiği Trablusgarp Savaşı sırasında, ikinci olanak ise 1914 ‘de Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkar. Bu dönemde ülkede sıkı yönetim idare edilir. Kitchener Britanya savaş bakanı olur. Mısır’ın idaresi Ronald Storees’ e kalır.⁽²⁹⁰⁾ Mısır, Başarısız Kanal hareketinden sonra Mısır’a bir daha dönülmemek üzere ,İngiliz himayesine bırakılarak ,Osmanlı Devletinden ayrıldı.

Almanya yanında saf tutmasını önlemek için çeşitli yöntemler denenmiştir. İstanbul’ daki Britanya sefiri, Türkler Mısır’ a saldırmadıkça, Britanya savaş açmamalıdır, diye düşünülmektedir.⁽²⁹¹⁾ 1914 yılı sonundan itibaren Osmanlı Devleti Britanya ile ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir, bu durum Britanya’nın Araplarla

⁽²⁸⁹⁾ Zeynep Güler, , a.g.e,s:65

⁽²⁹⁰⁾ Zeynep Güler, a.g.e,s:71

⁽²⁹¹⁾ Ömer Kürtçüoğlu, a.g.e. s.63.

yakınlaşma ve Arap ayaklanmasını girişimlerini hızlandırmıştır.⁽²⁹²⁾1882 yılından beri bölgede yayılmasını tamamlamış ve bölgede ağırlığı olanları zaafı ile beraber tespit etmiştir.

Mekke Emiri Şerif Hüseyin, ailesinde İngilizlerle işbirliğine yönelik ilk kişi değildir.Bu eğilimi 1879'da amcası başlatmıştır.⁽²⁹³⁾

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesiyle birlikte Arap milliyetçiliği hareketinin geleceğini derinden etkileyen bir dizi gelişme de ortaya çıkmıştır. Bir siyasal hareket olarak Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkış döneminde Suriye'deki örgütlenmeler ve Mekke Şerifi Hüseyin ve ailesi, farklı kökenlere ve farklı beslenme kanallarına sahip olmakla birlikte, sürekli olarak Britanya'nın bölgeye yönelik planlarının parçası olarak pazarlıklarla kendilerine yer açmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerinin kaderinin de belirlendiği önemli bir dönemeç noktasını oluşturan savaş, Arap milliyetçilerinin hızlı kararlar almasını zorunlu kılar: İmparatorluk çökebilir, bu bağımsızlık ya da başka bir gücün denetimini getirebilir.⁽²⁹⁴⁾

Bu dönemin Arap milliyetçiliği açısından en önemli olay 1916 yılında başlayan Arap ayaklanmasıdır. Ayaklanmanın liderliğini ve yabancılarla bağlantı noktasını Mekke Emiri Şerif Hüseyin üstlenmiştir.⁽²⁹⁵⁾ Şerif'i bu harekete sevkeden İngiliz altınlarıyla kendisine İngilizler tarafından vaadedilen büyük Arabistan Krallığıydı.⁽²⁹⁶⁾ Osmanlı Devleti 1914 yılı sonunda savaşa girince Halife'nin cihad çağrısının Müslüman ahali üzerinde etkili olacağından ve hakimiyetlerine karşı hareketleri güçlendireceğinden korkan İngilizler Mısır'daki iktidarlarını tehlikeden korumak amacıyla Şerif Hüseyin'in Müslümanlar üzerindeki manevi saygınlığını ve gücünü kendilerine karşı kullanması ve gelecekte de İngiltere lehine tutum alması için çalışmışlardır. 1914 İlkbaharında Şerif Hüseyin oğlu Abdullah kanalıyla İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Lord Kitchener ile temasa geçerek Arap ayaklanması fikrini ortaya atmış ve İngiltere'den destek istemiştir. Şerif Hüseyin-

⁽²⁹²⁾ Zeynep Güler, **a.g.e**,s:73

⁽²⁹³⁾ Orhan Koloğlu,**Lawrence Efsanesi**,Alkım Yayınevi,İstanbul,2003,s:93

⁽²⁹⁴⁾Zeynep Güler,**a.g.e**,s:201

⁽²⁹⁵⁾ A.J.Wensinck, **Mekke**, İslam Ansiklopedisi, c.76, s.638.

⁽²⁹⁶⁾ Baron Kress Von Kressen Tein,**Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**,Çev:Mahzar Besim Özalpsan,Askeri Matbaa,İstanbul,1943.s:111

McMahon arasındaki pazarlıkları belgeleyen yazışmalar 1915 ortalarında başlar. Taraflar mektuplarda herhangi bir bağlayıcı söz vermemeye özen göstermişlerdir. McMahon Kitchener'den Şerif Hüseyin'le ittifakı kaybetmeden temasları sürdürme emri almıştır.⁽²⁹⁷⁾ İngilizler için Arap isyanının bir önemli yönü de 1915 yılında Gelibolu cephesinde savaş sürerken bu cepheyi rahatlatmak amacı taşıyor olmasıdır. Çanakkale savaşının sonucu İngilizler ve Araplar tarafından beklenir. Çanakkale zaferi Arap halkı arasında sevinç yaratır. Ama aynı Çanakkale savaşı İngilizlerin Arap ayaklanmasına olan ihtiyacını da artırmıştır.⁽²⁹⁸⁾

Şerif Hüseyin Büyük Arap İhtilali'ni ilan edince kendisine,Osmanlı'nın Arap Eyaletlerindeki 6-7 milyon nüfusunun belki elide biri ve sadece bedevi olanlar katılmıştır.⁽²⁹⁹⁾

İngiltere ,Kanal Bölgesine büyük bir Türk taaruzu ile ana ikmal noktalarının elinden gidebileceğini düşünmüştür.Buna karşılık Mısır'a ciddi asker yığınakları yapmıştır. Bu da savaştığı diğer cephelerde zaaf yaratmıştır.Bütün ve yoğun kışkırtmalara rağmen,bütün Arap'lar ayaklanmalara katılamamıştır.Savaş müddetince Osmanlıya bağlı kalanlara iki örnek verelim:

Trablusgarb harbinde Mısır bize en çömere bir şekilde el uzattı. Halkın kalbi tamamen bizimle idi. Sünisiler tamamen bize inanarak kanlarını döktüler Yemenliler bize ikram ettiler.⁽³⁰⁰⁾

Trablus-Garp bir müdafaayı mümkün kılabilecek en güvenli varlık şüphe yok ki Arabistan hiçbir kabile Sunisiler kadar bize bağlı değildir. Cesur Cefakar zorluğa dayanır harp kudreti olan bu sahilde yaşayan ve ticaretle meşgul mahduda sayıda birkaç ailenin İtalyanlara yakınlık göstermesine mukabil asıl halk kitlesi harbin sonuna kadar canla başla bizimle aynı safta dövüştü.malını mülkünü kanını seve seve verdi. Daha sonra birinci Dünya harbinde Sünnusilerden aynı yakınlığı ve sadakacı gördük. Başta olan birkaç kişinin aşırı politikacılık ve maslahatçıları arasında halkın

⁽²⁹⁷⁾ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, Üçüncü Baskı, 1994, s.176.

⁽²⁹⁸⁾ Zeynep Güler,**a.g.e.**,s:202

⁽²⁹⁹⁾ Orhan Koloğlu,**Lawrence Efsanesi**,Alkım Yyinevi,İstanbul,2003,s:94

⁽³⁰⁰⁾ Cemal Kutay ,**Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman**,Ercan Matbaası,İstanbul,1963,s:138

vefası Envere ve Mustafa Kemal şehzade Osman Fuat Efendi gibi ahlak mahlamat fazilet ve dürüstlüğü ile her taraf sevilmiş Osmanlı Şehzadesi Sultan Naibi yaparak burada müstakil Türk-Müslüman devleti kurmayı düşündürecek kadar ümit vermişti.

Trablus-Garb'e İtalyan saldırısı başladığı sırada İmam Yahya ile Osmanlı devleti adına Ahmet İzzet Paşa tarafından imzalanan 13 Ekim 1911'de ile Yemen'in kanlı macerası son bulacak ve İmam Yahya Birinci dünya harbinin sonuna, Osmanlı İmparatorluğu tarih ve hayat sahnesinde çekilinceye kadar devlete sadık kalacaktı.

Meşrutiyetten sonra harbiye nazırı olarak İstanbul'a gelen fakat cidden kötü bir netice alarak kalp sektesinden vazife başında ölen Müşir Recep Paşa Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşaya Trablus-Garp üzerinde İtalya'nın Gizli emellerini bildirmek gibi kendisinden evvel ve sonra orada vazife gören hiçbir asker ve sivil şahsiyetin üzerinde durmadığı hakikati hatırlatmış, burada kışlalar, sahilde bataryalar, bilhassa, deve nakliyat kolları ve topçu kuvvet bulundurulmasını talep etmiş, Bin gazi ve derene kışlalarını yaptırmış savaşçı bir ırk olan Sunnisilerle iyi münasebetler kurmuş bunların yabancı tahrikler karşısında İmparatorluğun diğer kısımlarında rastlanan ayaklanmalar sebep olmadıklarını temin etmiş.⁽³⁰¹⁾

Beşinci Sultan Mehmet Reşat ölüpte yerine altıncı Mehmet Ünvanı ile Sultan Vahidüddin geçince Şeyh Ahmet El-Sünnüsi teberüken İstanbul' a geldi ve Sultan Vahidüddin kılıç kuşatma merasimi idare etmesi kendisinden rica edildi. Bu merasime bizim Mevlevi Çelebileri yapardı. İki tarikat arasında bir rekabet duygusu olmamakla beraber yerleşmiş olan bir annenin böylece Osmanlı devleti yıkılma günlerinde değişmesini Konya Mevlevihanesi hoş görmemişti Şeyh Sunüsi, Milli Mücadelemizde, Ankara'nın en kara ve ümitsiz günlerinde aramızda bulundu ve İslam aleminin Türk davasındaki hezimetini ve alakası için elinden geleni yaptı.⁽³⁰²⁾

Mekke Şerifi Hüseyin ile görüşen, ona ayaklanması konusunda telkinlerde bulunup yol gösteren ünlü İngiliz casus Lavrens'in Türkler ve Araplar hakkındaki düşüncesi şöyle idi:

⁽³⁰¹⁾ Cemal Kutay ,a.g.e,s:66

⁽³⁰²⁾ Cemal Kutay , a.g.e,s:162

‘Türkler olmasaydı Araplar ve diğer Müslüman Milletler, Yahudiler gibi devletsiz kalırlardı.Bu da dünya için daha mesut neticeler verirdi.Mesela Araplara ve diğer Müslüman devletlere istiklal vermekten hiç çekinmemelidir. Çünkü nasıl olsa bu istiklallerini muhafaza edemezler. Onlar daima tabi olarak yaşamaya mahkumdurlar. Fakat Türkler münhasıran kendileri için değil bütün Müslümanlık için Cihangirlik ve Avrupa’nın karşısına çıkabilmenin Hıristiyan medeniyetini tehdit etmenin ve Bizansı tasviye suretiyle yıkmanın mümkün olduğunu ispat ettiler. Şimdi devir değişmişti ve buna mukabele etme günü gelmiştir. Mesela siz kan ve nesil olarak Türk değilsiniz amma kendinizi Türk addediyorsunuz bunun neden böyle olduğu da izah edemiyorsunuz şimdi Arapları düşününüz: Araplar Türk hakimiyeti altında kendi şahsiyetlerini kaybetmişlerdir .Çünkü Türklerde öyle bir istinabe öyle bir müsammağa vardır ki diğer milletleri ister istemez tesiri altına alıyor ona mahkum ve tabi olma hissi veriyor bunu da mukavemet edilmez bir kuvvetin sahibi olduğu yolunda batıl ve hayal olduğu anlatılabilir.İspat edilebilirse dünyanın haritası değişir’ Lavrens’in Türkler hakkındaki bu kanaati ölünceye kadar devam etmiştir.⁽³⁰³⁾

Hüseyin 1915’te Kahire’deki İngiliz temsilcisine yazdığı mektupta hemen tüm Arap Asyasının kendi hakimiyetinde bağımsız bir krallık olmasını ister. Bu mektuplarda Britanya hükümetinden Arap bağımsızlığı, Arap Krallığı kurulması, askeri ve mali konularda destek istemekte, Halifelik konusunda hassasiyet bildirmektedir. Mektuplarda Mersin, Adana, Halep ve Beyrut eyaletleri ile Irak vilayetlerinin tamamıyla Arap Krallığı’nın parçası olduğu ileri sürülmektedir.⁽³⁰⁴⁾ Hüseyin İngilizlere başvururken aynı zamanda Suriye’deki gizli Arap cemiyetleri ile de oğlu Faysal aracılığıyla ilişki kurmuştur.⁽³⁰⁵⁾

İngiltere Araplarla ilişkiye girerken hep Fransız faktörünü de göz önünde bulundurmuştur. 21 Ekim 1915’te Hüseyin-McMahon yazışmalarından Fransa’yı haberdar etmiş ve Osmanlı Devleti’nin Arap toprakları hakkında görüşme isteğinde bulunmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda 1916 yılı Şubat ayında Arap vilayetlerinin

⁽³⁰³⁾ Cemal Kutay,**Lavrens’e Karşı Kuşçubaşı**,Sinan Basımevi,İstanbul,s:70

⁽³⁰⁴⁾ Sylvia G. Haim (der.), **Arab Nationalism**, Los Angeles: University of California Press, 1964, ss.89-93. Ayrıca bkz. Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devletine karşı arap bağımsızlık hareketi**,Ankara,ASBF,1982, s.79-86.

⁽³⁰⁵⁾ Zeynep Güler,**a.g.e.**,s:202

bölüşümü konusunda bir anlaşmaya varılır. İki devlet arasında bir dizi görüşmenin ve mektuplaşmanın sonunda 16 Mayıs 1916'da bir İngiliz-Fransız düzenlemesi olarak Sykes-Picot Anlaşması imzalanır. Sykes-Picot Anlaşması Osmanlı topraklarının savaş sonrasında nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir. Bu Anlaşmaya daha sonraki aylarda Saint-Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya ve daha sonra da Rusya katılır.⁽³⁰⁶⁾ Anlaşmanın Arap topraklarını ilgilendiren bölümü İngiliz ve Fransızlar arasındadır. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında nüfuz bölgeleri oluşturulmakta ve İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmaktadır. Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye hem Şerif Hüseyin'e, hem de Fransa'ya verilerek çifte vaat edilmiş ülke olmaktadır. Sykes-Picot düzenlemeleri 1917'de yeni Sovyet rejimi tarafından uluslararası kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.⁽³⁰⁷⁾

1918'de Mısır'da ikamete tabi tutulan Araplardan yedi kişi Kahire'de bulunan Arap Ofisi aracılığıyla İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir muhtarı vererek, Müttefiklerin Arap siyasetinin ne olduğunun açıklanmasını ister. Bu muhtıraya yanıt olarak 16 Haziran 1918'de "Yedilere Bildiri" olarak bilinen bir cevap kamuoyuna açıklanır. Bildiride, Britanya hükümeti, sürdüreceği siyasetin "bu bölgelerin gelecekteki hükümetlerinin yönetilenin rızası ile başa gelmesi" olduğunu söylemektedir. İngiliz hükümetinin halen Osmanlı idaresi altında olan bu toprakların halkına vaadi, "baskı altında tutulan bu halkların bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini kazanmaları"dır.⁽³⁰⁸⁾ Ama aslında Britanya siyasetinin en önemli hedefi Hindistan yolu üzerinde yer alan Arap topraklarını ne olursa olsun kendi denetimi altında tutmaktır. Savaşın bitiminde İngiltere ve Müttefikleri kendilerini Arap milliyetçi hareketi ile karşı karşıya bulmuşlardır. Üstelik "Arap ayaklanmasının hareketin gelişmesine katkısı, Arap hareketinin gelişiminin ayaklanmaya katkısından daha fazla" olmuştur.⁽³⁰⁹⁾ Faysal savaş sonunda Suriye'de elde ettiği konumu terk etmek istememiş, Suriye'nin savaş ganimeti olarak Fransa'ya teslim edilmesine karşı çıkmıştır. Ancak savaş öncesi anlaşmaların söylentiye değil gerçeklere dayandığı yavaş yavaş kabul edilmiştir.⁽³¹⁰⁾

⁽³⁰⁶⁾ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz ilişkileri**, Ankara,ASBF,1978,s.42-43.

⁽³⁰⁷⁾ Zeynep Güler,**a.g.e.**,s:202

⁽³⁰⁸⁾ George Antonius, **The Arab Awakening**, Yeniden Basım,Londra,Jarrold And Sons Lts.,1945,s.433-434.

⁽³⁰⁹⁾ Ernest C. Dawn, **Osmanlılıktan Arapçılığa**, Çev: Bahattin Aydın-Taşkın Temiz,İstanbul,Yöneliş Yayınları, 1998, s.175.

⁽³¹⁰⁾ Zeynep Güler,**a.g.e.**,s:203

Savaş sonrası Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da Paris'te başlar ve zaman zaman başka yerlerde devam eder. Osmanlı Devleti konusundaki kararların çoğu Şubat 1920'de Birinci Londra Konferansı'nda alınmış, Nisan 1920'de San Remo'da onaylanmış ve 10 Ağustos 1920'de Sevr'de bir anlaşma olarak imzalanmıştır. Arapların Paris Barış Konferansı'na katılımı pratik güçlükler getirmiştir. Faysal 21 Kasım 1918'de Beyrut'tan bir İngiliz Kruvazörüyle önce Fransa'ya, sonra İngiltere'ye, sonra tekrar Fransa'ya götürülmüş, ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusunda ABD Başkanı Wilson'a ümit bağlamış, ancak savaş sırasında verilen sözlerin tutulmadığını görmüş ve büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. ⁽³¹¹⁾

Ekim 1918'de İngiliz Komutanı Sir Edmund Allenby Emir Faysal'ın İngiliz işgali altındaki Suriye'de başkenti Şam olan bölgesel bir Arap hükümeti kurmasına izin verir. Faysal Paris Barış Konferansı'na Hicaz delegasyonunun resmi başkanı olarak katılır. Bu dönemde Arapların istemlerinin gerçekleşmesini olanaksız kılan üç gelişme söz konusudur: Bunlar Britanya emperyalizminin Irak ve Filistin'deki çıkarları, Fransız emperyalizminin Suriye'deki çıkarları ve Filistin'deki Siyonist milliyetçilerin çıkarlarıdır. ⁽³¹²⁾

Faysal 6 Şubat 1919'da tüm Asya Arapları adına konuşma yapar. ⁽³¹³⁾ Bu "trajik" konuşmada İskenderun'dan İran'a, Güneyde Hint Okyanusu'na dek Arap ülkelerinin sınırları çizilir ve tümünde anadili Arapça olan Arapların yaşamakta olduğu söylenir. Bu metinde önemli olan Arap milliyetçi hareketinin hedefinin özetlenmiş olmasıdır: Arapları nihai olarak tek bir ulus içinde birleştirmek. Faysal konuşmasında Asya'da Arap Birliği idealinin gerçekleştirildiğini ileri sürer. Savaş sırasında Müttefik güçlerin ve ABD'nin genel ilkelerini benimsediklerini ve onlar için ellerinden geleni yaptıklarını, babası Mekke Şerifi Emir Hüseyin'in önemini anlatır. Çeşitli Arap bölgelerinin birbirinden farklı ekonomik ve sosyal koşullara sahip olduğunu, dolayısıyla bunların tümünü tek bir hükümet içine almanın olanaksızlığına değinir. Daha yoğun bir nüfusa sahip olan, tarım ve sanayisi gelişmiş

⁽³¹¹⁾ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.204

⁽³¹²⁾ George Antonius, *a.g.e.*, s.278.

⁽³¹³⁾ "Amir Faysal's Memorandum to the Supreme Council at the Paris Conference", *Diplomacy in the...* içinde, der. Hurewitz, s.38-39.

olan Suriye'nin siyasal olarak kendi iç işlerini yürütebilecek gelişkinliğe sahip olduğunu söyler. Ulusal gelişmelerine dış teknik danışmanlığın yardımı olacağını, ancak bu hizmetin karşılığının nakit olarak ödeneceğini, hiçbir şeyin özgürlüklerinden vazgeçmelerine neden olmayacağını belirtir. ⁽³¹⁴⁾

Bu konuşmada Irak için olası daha geniş bir temel oluşturulana kadar prensipte ve ruhen Araplardan oluşan, halkoyuna dayanmayan, seçkinlerden oluşan bir hükümet öngörülmektedir. Bu Arap hükümetinin görevi ise aşiretleri geliştirecek ve kasabaların ahlaki düzeyini yükseltecek eğitimi sağlamaktır. Asli olarak aşiretlerden oluşan Hicaz için eskiden oldu gibi monarşik bir siyasi yapı önerilmektedir. Yemen ve Necd'in koşulları Barış Konferansı'na getirilmemekte, bu bölgeler Hicaz ya da başka bir Arap bölgesi ile ilişkilendirilmektedir. Filistin nüfusunun çoğunluğunun Araplardan oluştuğu, burada yaşayan Yahudilerin de kan olarak Araplara yakın oldukları söylenir. Bu nedenle bu bölgede Büyük Güçlerin etkin garantörlüğünde yerel yönetim kurulması ve bu alana ilişkin olarak Arap ulusal hareketinin amaçlarıyla uyumlu bir çözüm bulunması istenmektedir. ⁽³¹⁵⁾

Faysal Avrupalı büyük güçlerin Arapların istemleri ile uyumsuz bir adım atmamalarını ve sözkonusu bölgede tek bir egemen hükümet oluşmasını talep eder. Farklılıklara karşın bu birliği mümkün görmekte, birliğin oluşmasına tek engel olarak Türk hükümetinin sorumlu olduğu yerel cehaleti göstermektedir. Son olarak da batılılardan uygarlıklarını Araplar üzerinde zorla egemen kılmaya çalışmamalarını, onların deneyiminden işlerine yarayan öğeleri seçip almalarına yardım etmelerini ister. Bunun karşılığında minnettar olacaklarını söyler. ⁽³¹⁶⁾

Faysal'ın çağrısıyla Suriye Birinci Genel Kongresi 1919'da toplanır. Faysal bu Kongreden Paris Barış Konferansı'na sunacağı talepleri onaylamasını ve kendisini Suriye Bölgesi'nin temsilcisi olarak kabul etmesini istemektedir. Seçilmiş delegeler arasında Faysal'a, İtilaf devletlerine ve militan Arap siyasi gruplarına karşı olan ve savaş boyunca Osmanlı merkezine sadık kalmış geleneksel güçlü ailelerinin temsilcileri de bulunmaktadır. Buna karşılık Kongrenin ağırlığı bazı muhafazakar

⁽³¹⁴⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:204

⁽³¹⁵⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:205

unsurlarla anlaşma yapan radikal milliyetçi gruplara kaymıştır.⁽³¹⁷⁾ Kongreye ağırlık koyan gruplar Osmanlı Ordusundaki Arap subayların kurduğu al Ahd, al-Fatat ve Filistinli delegelerdir.⁽³¹⁸⁾ Kongre sonucunda yayınlanan Şam Deklarasyonunu Osmanlı ademi merkeziyetçilerinin görüşlerini yansıtmakta ve Arap milliyetçilerinin daha sonraki 25 yılına damgasını vuran program olma özelliğini taşımaktadır. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudileri eşit biçimde temsil ettiğini ilan eden bu programa göre Arap Kongresi doğal sınırları içinde Suriye'nin tam bağımsızlığını talep etmektedir. Bu doğal sınırlar Toroslardan Sina Yarımadası'na kadar, Akdeniz'den Fırat Nehri'ne kadar uzanmaktadır. Hükümet biçimi demokratik, sivil, monarşik, anayasal ve azınlıkların haklarını garanti altına alacak şekilde ademi merkeziyetçi olacaktır.⁽³¹⁹⁾

Kongre Paris Barış Konferansı'nda kabul edildiği şekliyle yabancı mandası düşüncesini reddediyordu. Eğer manda yönetimini kabul etmeye zorlanırsa bunu tam bağımsızlığa dokunmayacak biçimde ekonomik ve teknik bir yardım olarak görecektir. Yahudi göçünü ve bir Yahudi devletinin kurulmasını, Lübnan ya da Filistin'in Suriye'den ayrılmasını öngören Balfour Deklarasyonu'nu kabul etmeyi reddeder. Bu programa göre Irak bağımsız olacak, Suriye ile arasında herhangi bir ekonomik bariyer yer almayacaktır. Britanya ve Fransa bu kararları kabule yanaşmazlar.⁽³²⁰⁾

Faysal 1919'da Fransız Başbakanı Clemenceau ile gizli bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Fransa'ya gevşek bağlarla bağlı, onun himayesi altında bağımsız bir Suriye kurulacaktır. Suriye'deki Arap milliyetçileri, Fransa'nın ülkedeki varlığını hiçbir biçimde kabul etmeyeceğini ilan etmiştir.⁽³²¹⁾

İkinci Suriye Genel Kongresi 8 Mart 1920'de Suriye'nin Lübnan ve Filistin'i de kapsayan doğal sınırları içinde ve Faysal'ın meşruti krallığı altında tümüyle

⁽³¹⁶⁾ "Amir Faysal's Memorandum to the Supreme Council at the Paris Conference", **Diplomacy in the...** içinde, der. Hurewitz, s.38-39.

⁽³¹⁷⁾ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, Çev: Mehmet Harmancı, Üçüncü baskı, İstanbul, Sabah Kitapları, 1994, s.434.

⁽³¹⁸⁾ Ernest Dawn, "The Rise of Arabism in Syria", The Middle East Journal, c.16, no.2, Bahar 1962, s.145-168.

⁽³¹⁹⁾ George Antonius, **a.g.e.**, s.440-442.

⁽³²⁰⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:206

⁽³²¹⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:207

bağımsız olduğunu ilan eder. Suriye’de bağımsızlık ilanı İngiltere ile Fransa arasındaki görüş ayrılıkları bütünüyle ortadan kalkmasa bile bir yakınlaşmaya neden olur. Ancak Fransızlar Suriye topraklarını 24 Temmuz 1920’de işgale başlar; Şam ise 26 Temmuz 1920’de işgal edilir, 27 Temmuzda Faysal sürgüne gönderilir. Suriye üzerinde Milletler Cemiyeti’nin de onayıyla Fransız mandası ilan edilir. Fransızlar Suriye’nin “bütünüyle ve sonsuza kadar” kendilerinin olduğunu açıklarlar. Fransız manda yönetimi Suriye’yi farklı idari bölgelere ayırarak parçalamayı tercih eder. Faysal’ın durumu ise İngiliz desteğine bağlıdır. Aynı yıl Faysal İngiliz mandası altındaki Irak’ta Kral ilan edilir.⁽³²²⁾

Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölge manda yönetimleri altına girerken birleşik bir Arap devleti kurulmadığı gibi hiçbir yerde bağımsızlık da sağlanamamıştır. Arap bağımsızlık hareketinin ilk dalgası böylece Büyük Güçlerin yönlendirmesi ve vaatleriyle, başta Haşimiler olmak üzere Arap monarşilerinin beklentileri, yerel çıkarlar ve bağlılıklar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.⁽³²³⁾

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Arap dünyasının büyük bir bölümü, Arap milliyetçi düşüncesini ve eylemlerini radikalleştiren ve yeni arayışlar içine sokan manda yönetimleri altında kalmıştır. Filistin’de 1948’den itibaren İsrail Devleti’nin kurulması sonucu yaşanan sorunlar, Arap milliyetçiliğinin geçmişteki ve günümüzdeki anlamı ve kapsamını etkileyen yeni sorular ortaya çıkarmıştır. Arap milliyetçilerinin gözünde Batı ülkeleri, yaşanan acı deneyimler sonucu bir model olmaktan uzaklaşmıştır. Arap aydınları arasında daha önceki dönemde İngiliz ve Fransız hayranlığı yaygınken Almanya yeni bir bağlanma merkezi olarak ortaya çıkar. Baas Partisi altında Irak ve Suriye’de yarı-faşist askeri bir diktatörlük oluşturulmuştur.⁽³²⁴⁾

Arap milliyetçileri manda yönetimlerinden bağımsız, kendi yönetimlerini kurmak ve Arap Birliği idealini canlı tutmak için çalışırlar. Bu amaçla her bölge kendine özgü acil görevler tesbit eder. 1926’da Mekke’de Halife Konferansı, 1931’de Kudüs Kongresi, 1937’de Suriye’de Bludan’da bir dizi konferans

⁽³²²⁾ David Fromkin, *a.g.e.*, s.435-436.

⁽³²³⁾ Peter Mansfield, “Arab Political Movements”, *The Middle East* içinde, der. Peter Mansfield, Dördüncü Baskı, Oxford: Oxford University Press, 1973, s.68.

⁽³²⁴⁾ Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, Çev:Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yay.,1998, s.161.

düzenlenir. Arap birliği düşüncesi ile Filistin sorunu arasında bir yakın ilişki bulunmaktadır. Arap milliyetçilerinin bu dönemde önlerine koyduğu bir diğer önemli hedef Filistinli Arapların desteklenmesi olmuştur. Yahudi göçüne, Yahudilerin Arap topraklarını satın almalarına muhalefet edilmiştir. Talepleri Filistin’de çoğunluğu Arap olan bir ortak hükümet kurulması olmuştur. Filistin’de 1929’da ciddi rahatsızlıklar yaşanmış, 1936’da ise protesto ve gösteriler silahlı ayaklanmaya dönüşmüştür. 1938 yılında Kahire’de Filistin’in Savunması için Arap ve İslam Ülkeleri Parlamentolar Arası Konferansı, büyük bir buluşma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu Konferansın sonuç bildirgesinde de bölgeye Yahudi göçünün kesilmesi ve Filistin’de birleşik ve kendi kendini yöneten bir Arap devleti kurulması talebi yer almıştır. Bütün bunlar tüm Arapların bilinç altında, etkileri günümüze dek uzanan bir yer kazanmıştır.⁽³²⁵⁾

1938 yılında İngiltere Filistin sorununu tartışmak üzere Arap ülkelerinin bir çoğunu davet ederek Londra’da bir yuvarlak masa toplantısı düzenledi. 1930’ların sonlarında Arap ülkeleri için Siyonizmin ve Yahudi devleti düşüncesinin gelişmesi ve olgunlaşması bir tehdit oluşturuyordu. Bu dönem Batılı ülkelerin bölgeden çekilmekte olduğu bir dönemdi ve Siyonizm bu boşluğu doldurmaya adaydı.⁽³²⁶⁾

İki dünya savaşı arası dönemde farklı ülkelere dağılmış bulunan Arap milliyetçileri ortak bir dile ve kültüre, bir tarihi geçmişe dayanan Arap Ulusu’nun varlığına olan inançlarını korumuşlardır. Ancak yeni siyasi bölünmeler bu birliği gölgeliyordu. Osmanlı Devleti zamanında Arapların varlığı bir bütün olarak kabul görmüş, aradaki farklılıklara karşın Arap eyaletlerinin bütünü Arabistan olarak kabul edilmişti. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise artık –Mısır’ı ayrı tutacak olursak- Irak, Suriye ve Lübnan gerçeği vardır. Bu durumda Arap milliyetçi hareketi her bir ülkede kendi yönetimlerinin gerçekleşmesini, birlik için bir başlangıç noktası olarak değerlendirir.⁽³²⁷⁾

⁽³²⁵⁾ Alan R. Taylor, **The Arab Balance of Power**, New York: Syracuse University Press, 1982, s.20-21.

⁽³²⁶⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:209

⁽³²⁷⁾ Albert Hourani, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, Çev:Latif Boyacı-Hüseyin Yılmaz, İstanbul, İnSAN Yayınları, 2000, s.293.

Arap milliyetçiliği hareketi iki savaş arası dönemde Avrupa’da yaşayan Arap öğrenciler arasında da canlanmış, tartışılmış ve programa ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu toplantılardan biri Aralık 1938’de Brüksel’de düzenlenen Birinci Arap Öğrencileri Kongresi’dir. Bu Kongre’de Arap milliyetçiliğinin ihtiyaçları ve programına dair görüşler dile getirilir. Ortak amaç Arap anavatanını özgürleştirme, farklı parçaları birleştirme, etkin ve uyumlu siyasi, ekonomik ve sosyal kurumlar oluşturma olarak tarif edilir. Arapların bu konuda ciddi bir deneyim birikimi olduğu saptanır; Batının yaşadığı deneyimlerden ve araçlardan yararlanılacak, ama faşizm, komünizm ya da demokrasi gibi çağdaş Batı düşüncelerine bağlı kalınmayacaktır.⁽³²⁸⁾

1920 ve 1930’larda Suriye, Arap milliyetçiliği düşüncesinin merkezi olmayı sürdürmüş, diğer yandan Bağdat yeni bir bağımsızlık hareketinin çıkış noktası ve lideri olarak görülmüştür. Milliyetçilerin büyük bölümü Faysal’ı hareketin lideri olarak kabul ediyorlardı. Ancak söz konusu Arap ülkelerinde bir yandan da Haşimi ailesine karşı muhalefet derinden derine artmıştır. Kutsal Yerlerin idaresi ve savaş sırasında İngiliz etkinliğine, İngilizlerin Arap ülkelerindeki hakimiyetine olanak tanınması sert eleştirilere hedef oluyordu. 1926’da Hicaz yönetimi merkezi Arabistan’da bulunan yeni Vehhabi Devleti’nin kurucusu olan Abdülaziz ibn-Suud tarafından devralındı.⁽³²⁹⁾

Arap milliyetçileri 1940’larda Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün’ün tek bir devlette bir araya gelmesi, Filistin’de yaşayan Yahudilere istemeleri durumunda özerklik tanınması, Lübnan’da yaşayan Maruni’lere ayrıcalıklı bir rejim sağlanması, Irak ve Birleşik Suriye’nin başlatacağı ve diğer Arap devletlerinin de katılacağı bir Arap Birliği önermiştir. Bu dönemde “Arap Birliği” ideali yara almış durumdadır. Çünkü var olan sınırlar sömürge dönemi mirası ile yapay biçimde şekillenmiş olsa da bir kez oluştuktan sonra siyasi faaliyet bu sınırları esas almak zorunda kalmıştır.⁽³³⁰⁾

Mısır’da Vefd Partisi’nin Britanya ile anlaşma yapmaya çalışması, Suriye’de Ulusal Bloğun Fransızlarla anlaşma peşinde koşması, yabancı gücü o dönem için

⁽³²⁸⁾ “Arab Pledge, Definitions, Manifesto”, der. Haim, **Arab Nationalism...** içinde, 1964, s.100-102.

⁽³²⁹⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:210

⁽³³⁰⁾ Roger Owen, **State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East**, Londra: Routledge, 1992, s.20.

tamamen ülkeden atma hedefini değil, daha avantajlı bir denge arayışını göstermektedir. Bu çabalar hiç kuşkusuz bazı kazanımlar ve yeni dengeler getirmiş, ancak Vefd örneğinde görüleceği gibi bu ilişkiler içine giren siyasi aktörlerin aynı derecede yıpranmasına neden olmuştur. Yine Vafd örneğinde görüleceği gibi savaş sonrası dönem de dahil olmak üzere ülkenin iç siyasetinin sorunlarından, sosyal ve ekonomik gelişme sorunlarından çok Britanya ile ilişkiler konusu üzerinde durulmuştur. Bunun bütünlüklü bir siyasal programın oluşmasını engellediği söylenmelidir⁽³³¹⁾.

Birinci Dünya Savaşının bitiminden sonra Britanya ve Fransa'nın bölgede bir ortak bulmaksızın yönetimlerini sürdüremeyecekleri ortaya çıkmıştır. Bu yerel güçleri kontrol altında tutacak ama aynı zamanda kendi nihai otoritelerini de kabul edecek bir aktör, parti ya da lider olmalıdır. Arap siyasi hareketi açısından ise Manda yönetimlerinin kurulması ve sömürgeciliğin belirginlik kazanmasıyla birlikte esas amaç, Britanya ve Fransa'dan bağımsızlığın kazanılması haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Arap milliyetçiliğinin iki merkezi Şam ve Bağdat olmuştur. Kahire ya da Mağrip ülkeleri daha geri planda kalmışlardır. Mısır'da daha çok batıcılık ve bağımsızlık düşüncesi etkinken, Mağrip ülkelerinde farklı siyasal ağırlıklar bulunmakla birlikte bağımsızlıkçılık önde giden bir siyasal tema olmayı sürdürmüştür.⁽³³²⁾

Arap milliyetçiliği düşüncesinin gelişiminde İkinci Dünya Savaşı bir dönüm noktası oluşturdu. Bunda yalnızca bölgeyi uzun süre etkisi ve denetimi altında tutan Avrupalı güçlerin dünya üzerindeki hegemonyalarını kaybetmeleri etken olmamıştır. Ortadoğu ülkelerinde gerçek anlamda bir bağımsızlık hareketinin siyasal ve örgütsel gelişimi de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan bağımsızlıkların geçici ve yapay karakteri görülmüştür. Zayıf bir ekonomik yapıya dayanan, siyasal ve idari anlamda kendi kendini yönetim deneyimi olmayan ve uluslararası çıkarların çatışma noktasında yer alan bu toplumların bağımsızlığı istikrarsızlığa, bu da askerin siyasi etkinliğinin artmasına, giderek belirleyici hale gelmesine neden olmuştur. Kurulan devletlerin sınırları ile hakim milliyetçi

⁽³³¹⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:211

düşüncenin kapsadığı sınırlar çoğu kez örtüşmemiştir.⁽³³³⁾ 19.yüzyılın Pan-İslam hareketlerinin artçıları bu dönemde pratikte geleneksel olandan uzaklaşarak modern siyasal hareketler halini almıştır. Bu dönemde milliyetçiliğin de anlamı değişmiştir. Artık dikkatler anayasal hükümet talebinden çok birlik, bağlantısızlık ve sosyalizm gibi hedeflere yönelmiştir.⁽³³⁴⁾

4.1.3. M.Ali Paşanın Arap Milliyetçiliğindeki Rolü

Yaklaşık 300 yıllık Osmanlı hakimiyetinden sonra Mısır coğrafi konumu sebebiyle emperyalist ülkeler arasındaki çıkar kavgasına sahne oldu. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Arap topraklarına ilk göz koyan devlet Fransa olmuştur.⁽³³⁵⁾ Hindistan yolu üzerinde bulunan Mısır'ı alarak, İngiliz çıkarlarına büyük bir darbe vurmak isteyen Napolyon 1798'de Mısır'ı işgal etti. Üç yıl süren Fransa işgali, Mısır'a Fransızlarla savaşmak için gönderilen Osmanlı ordusunda görevli genç bir subay olan Mehmet Ali'nin Mısır hakimiyetini ele geçirmesiyle sonuçlandı. Kısa bir süre sonra 1807'de padişah fermanıyla paşa rütbesi verilip Mısır'a vali olarak atanan Mehmet Ali 145 yıl sürecek (1807-1952) hanedanlığını kurmuş oldu.

Mehmet Ali Paşa dönemi ve sonrasında yaygınlaşan eğitim olanaklarının da yardımıyla modern Mısır Milliyetçiliğinin temelini oluşturacak biçimde; idari görevlerde bulunan Osmanlı – Türkler giderek yerlerini Mısır'lı Araplara bıraktılar.⁽³³⁶⁾

Tüm amacı bağımsız bir hanedanlık kurmak olan ve bunun için de güçlü bir ordu oluşturmak isteyen Mehmet Ali, İngiliz ve Fransız ordularını örnek alarak Batı modelinde bir askeri güce sahip olmaya çalıştı. Bu amaca ulaşmada büyük bir engel olarak gördüğü ülke içindeki Memlûkleri bir tehlike olmaktan çıkarmak için 1811'de Memlûklerin önde gelenlerini ortadan kaldırdı. Önünde başka bir engel kalmayan Mehmet Ali'nin askeri eğitim amacıyla Avrupa'ya ve özellikle de Fransa'ya gönderdiği kişiler de sadece askeri bir eğitim almakla kalmamışlar, ayrıca Batı

⁽³³²⁾ Habib Bourguiba, "Sovereignty and Suppleness", **Contemporary Arab Political Thought** içinde, der.Abdel-Malek, ss.65-68. Burgiba yönetimi bağımsızlık vurgusu yaparken Batı ile daha yakın ilişkiler içinde olmak istemiş, Filistin sorununa görece daha uzak durmuştur.

⁽³³³⁾ Albert Hourani, **The Emergence of...**, s.188.

⁽³³⁴⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:212

⁽³³⁵⁾ Yılmaz Altığ, **Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta Doğu Sorunları**, İstanbul, 1970, s.262.

⁽³³⁶⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:11

kültürel yapısını da ülkeye taşımışlardı. Bunlar Mısır'ın hemen her alanında giderek Batı'ya kamasında ve her bakımdan Batı'ya bağımlı hale gelmesinde etkili olmuşlardır. 1828'de ilk resmi gazetenin (al-Vakai al-Mısriyye) çıkarıldığı Mısır'da 1835'te ilk dil okulu açıldı.⁽³³⁷⁾

Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa ile birlikte, Mısır'ı kısa sürede hatırı sayılır bir konuma getirdi. O kadar ki Osmanlı Devleti adına Arabistan'da ortaya çıkan Vahhabi hareketini, daha sonra Yunanistan'da çıkan bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Ancak Mısır valisinin hırsı Osmanlı topraklarına yönelince devlet ile valisi arasında çatışma çıktı. Mehmet Ali Paşa'nın 1831 yılında isyan etmesi, Mısır sorununun doğmasına yol açmış, bu da, 1840 yılına kadar sürmüştür. Mısır sorunu, başlangıçta bir iç isyan niteliğinde idi. Ancak sonradan Avrupa'nın büyük devletlerinin işe karışması ile önemli bir Avrupa sorunu haline gelmiştir. Bunlar da Osmanlı Devleti'nin başına yeni sorunlar çıkarmıştır. Mehmet Ali Paşa isyan ile, her devlet kendi çıkarları doğrultusunda ilgilenmiş ve sorun her devlet için ayrı sonuçlar meydana getirmiştir. İmparatorluk Mısır valisini Batı'dan aldığı yardımla durdurabilmiştir. Nihayet 1841'de Asya'da ele geçirdiği topraklardan çekilmek ve padişahın üstünlüğünü kabul etmek şartıyla Mehmet Ali Paşa nesline Mısır'da vali olma hakkı verildi.⁽³³⁸⁾

Rusya, isyanın başlarında İstanbul Hükümetine yardım ederek ve Hünkâr İskeleye Antlaşmasını yaparak, Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde bir himaye kurdu. Ancak sorunun ikinci kısmında başta İngiltere ve Fransa'nın baskıları sonunda bu durumunu kaybetti.

İngiltere, Mehmet Ali Paşa'nın güçlenmesini önleyerek, Hindistan ve Doğu Akdeniz'deki güvenliğini ve çıkarlarını korudu. Bu arada Osmanlı devleti ile yaptığı Ticaret Antlaşması ile imparatorluk üzerindeki çıkarlarını attırdı. Mısır'ın kendisi için ne kadar önemli olduğunu daha iyi anladı. Böylece, Mısır sorunundan en kazançlı çıkan devlet oldu.

Fransa, Mısır'da yeniden gelişen nüfuzunu sürdürmek için, Mısır sorunu boyunca Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer aldı. Ancak bunu Osmanlı Devleti'nin

⁽³³⁷⁾ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı**, TTK, 1998, S:34

⁽³³⁸⁾ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1982, s.136.

toprak bütünlüğünün korunması ilkesi çerçevesinde yapmak istedi. Fransa'nın bu iki yönlü politikası, zaman zaman kendisini diğer Avrupa Devletleri karşısında yalnız bıraktı. Bu bakımdan Fransa kesin bir çıkar sağlayamadı.

Osmanlı Devleti, bu isyanın sonucunda, ne kadar güçsüz olduğunu bir kez daha anladı. Bir valisi karşısında toprak bütünlüğünü ve sürekliliğini sağlamak için yabancı devletlerin yardımına baş vurmaya zorunda kaldı. Bu da dış ve iç politikasında yabancı devletlerin ağırlığını daha çoğalttı. Hukuk yönünden Mısır'ı kendisine yeniden bağlamakla beraber gerçekte bu zengin ve stratejik önemi olan bu eyaleti fiilen kaybetti. Bunun arkasından da Boğazlar Sorunu gibi önemli bir konu ile karşılaştı. Bu arada da iç ve dış nedenlerin etkisiyle İmparatorluğun tarihi akışında önemli bir yeri bulunan "Tanzimat"ı ilan etti.

Türk yakın çağlar tarihinin neticesi en geniş olaylarından biri olan Mehmet Ali Paşa'nın devlete karşı hareketi ve Anadolu'yu istilası, "Şark Meselesi" (Question d'Orient) adıyla Avrupa'nın gündemine gelecek bundan sonra bu mesele devamlı canlı tutulacaktır.⁽³³⁹⁾

Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile mücadelesi hem Mısır'ı hem Osmanlı Devleti'ni Batı Emperyalizminin kollarına atmıştır. Abdülmecid'in 13 Şubat 1941'de yayınladığı "Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı"na göre; Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilkeleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile diğer devletler arasında imzalanmış andlaşmalar Mısır'da da yürürlükte olacaktır.⁽³⁴⁰⁾ Mısır'da da yürürlükte olması istenen andlaşmalardan biri 1838 Türk-İngiliz Ticaret Andlaşması idi. Bir eşi aynı yıl Fransızlarla imzalanan andlaşma derhal diğer Avrupa ülkeleriyle de imzalanarak onlar da bu fırsattan mahrum bırakılmadı. Kısa zamanda Osmanlı yurdunda o güne dek görülmemiş bir talan başlatan kapitülasyonlarla Osmanlı memleketi batı sermayesinin insafına terk edildi.⁽³⁴¹⁾ Bu kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'ni baştan aşağı felce uğratmış ve onu kör ve topal bir hale getirmişti.⁽³⁴²⁾

⁽³³⁹⁾ Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir, 1991, s.9.

⁽³⁴⁰⁾ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, Ankara, 1978, s.87-88.

⁽³⁴¹⁾ İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, 1989, s.232.

⁽³⁴²⁾ Recep Peker, **İnkılâp Dersleri**, İstanbul, 1984, s.103.

Osmanlı Devleti'nin içine düşürüldüğü bu bunalım Mısır'da da yaşandı. Batı sanayi ürünlerinin serbestçe Mısır'a girmesi Mehmet Ali Paşa'nın geliştirmeye çalıştığı sanayi sektörüne büyük darbe vurdu.

Eğitim görmemiş olmasına rağmen gerek Mısır'daki gelişmeleri, gerekse bu bölgeye yönelik devletlerin politikalarını yakinen takip eden ve kendi iktidarını güçlendirme noktasında politikalar geliştiren Paşa, gerçekleştirdiği reform ve yatırımlarla ülkede yeni bir yönetim tarzı oluşturmuştur. ⁽³⁴³⁾

Köken olarak Arap olmayan Mehmet Ali Paşa kozmopolit bir anlayışa sahipti. Yalnızca hükümlerlik düşünen bir vali değil, aynı zamanda bir reformcu idi. Sağlık alanında reform çabalarına girişti. Eğitim alanında yalnızca askeri personelin değil, doktor, mühendis, çevirmen gibi profesyonellerin yetiştirilmesine de önem verdi. Fransız ve İtalyan hocaların öğretmenlik yaptığı okullarda öğrenciler yabancı dilleri öğrendiler. Mehmet Ali Paşa zamanında eğitime yönelik kitaplar basıldı, ilk kez 300 civarında öğrenci çeşitli Avrupa ülkelerine gönderildi. Mehmet Ali Paşa ülkede Memluk beylerinin dışında siyasi ve dini otoriteyi elinde tutan gerekçi ulemanın etkisini kırdı. Kendisine iktidara gelmesinde ve Mısır'ı İngiliz'lere karşı savunulmasında yardımcı bulunan ulemadan bazı kişileri sürgüne gönderdi. ⁽³⁴⁴⁾ Yeni siyasetini destekleyen ulemayı ise ödüllendirdi. El-Ezher üniversitesi öğretimi önceki dönemde geleneksel ulemanın elinde olmuş önemli bir mevki idi. Paşa bu mevki de görüşlerine yakın din ve bilim adamlarıyla doldurdu. Zamanında Napolyonu destekleyen Şeyh Attarı El-Ezher şeyhi yaptı. ⁽³⁴⁵⁾

Paşa, Mısır'a tam bağımsızlığını kazandıramadan 1849'da öldü. Kendisinden sonra yerine geçenler ülkedeki yenilik hareketlerini sürdürdüler. Ancak bu hareketler Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Mısır'da da arzu edilen neticeyi vermedi.

4.1.4. İsrail Devletinin Kurulması , Arap-İsrail Savaşları Ve Etkisi

4.1.4.1. İsrail Devletinin Kurulması

⁽³⁴³⁾ **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, Cilt: 25 s: 64

⁽³⁴⁴⁾ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1945 ,s.576 – 577.

⁽³⁴⁵⁾ Zeynep Güler, **Süveyşin batısında arap müliyetçiliği**, İstanbul, Yeni hayat kütüphanesi, 2004, s:37

1948 yılında bölgede siyasi bir varlık olarak ortaya çıkan Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar gibi, kendilerinin de Hz. İbrahim'in soyundan geldiğine inanmaktadır. Kitabı Mukaddes'in "Eski Ahit" bölümünün Tekvin kısmında anlatıldığına göre M.Ö. yaklaşık 1750'lerde ya da 18.yüzyılın ikinci yarısında Kaldelilerin (Keldaniler ya da Babiller) Ur kentinden (Irak'ta) Harran bölgesine göç eden İbrahim'e Tevrat'a göre bir gece rüyasında Allah (Rab, Yahova) "Nil'den Fırat'a kadar olan bölgeyi kendine ve nesline verdiğini, kavmini çoğaltacağını ve onu bir millet yapacağını, dolayısıyla buradan Kenan olarak da bilinen El-Halil'e (Hebron, Halilürrahman) göç etmesinin doğru olacağını" bildirir. Bunun üzerine Harran'dan ayrılan Hz. İbrahim, karısı Sara (ya da Sâre) ve yeğeni Lut'la birlikte Kenan'a gelerek yerleşir. İlerlemiş yaşına rağmen bir türlü çocuklarının olmaması Sara'nın, hizmetçileri Hacer'le Hz. İbrahim'in evlenmesine izin vermesine yol açar ve Hacer'den İbrahim'in İsmail adında bir erkek çocuğu olur. Sara'nın da İshak adında bir oğlu olur. Her ikisi de Sami ırkından olan Arapların ve Yahudilerin ayrılıkları işte burada başlar ve Araplar İsmail'in, Yahudiler ise İshak'ın soyundan devam eder. Tekvin'de Hz. İshak'ın oğlu olan Yakub'un isminin Yahova (Allah) tarafından İsrail olarak değiştirildiğine yer verilir.⁽³⁴⁶⁾

Hz. Musa yaklaşık 40 yıl süren Sina çölü yolculuğundan sonra M.Ö.1136 yılında Kenan'a (Filistin'e) gelerek memleketin iç bölgelerine yerleşmiştir. Hz. Musa'nın ölümünden sonra komutanlarından Yuşa (bu kişi Yuşa peygamber olup, İstanbul'da bu adla mezarı bulunmaktadır) geçmiştir. Bu göçebe topluluk İsrail halkını oluşturacaklardır. Bu topluluk Kenan ülkesine girdiğinde burada kendileri gibi Sâmi asıllı, ama yerleşik bir hayat yaşayan ve tarımla uğraşan bir halkla karşılaşılırlar. Kitabı Mukaddes'in Yuşa (Yeşu) kısmında anlatıldığı kadarıyla, yerli halkların kökünün kazınması İbranîlerin açık politikası olarak gösterilmektedir.⁽³⁴⁷⁾

İbranîlerin başına Yuşa'nın ölümünden sonra Hz. Davut geçmiştir. Hz. Davut zamanında, yaklaşık M.Ö.1030 yılında ilk Yahudi devleti kurulmuştur. Hz. Davut'un ölümünden sonra kavmin başına geçen Hz. Süleyman zamanında ağlama duvarı olarak bilinen ve Yahudilerce kutsal sayılan (Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu yerde)

⁽³⁴⁶⁾ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 1.Basım, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Melisa Matbaacılık, Ekim 2004, İstanbul, s.34.

⁽³⁴⁷⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.35.

mabet yaptırılmıştır. Daha sonraki bölünmeler sonrasında değişik yerlere dağıtılan ve asimile olan on dolayındaki İsrail kabilesi tarih içinde kaybolup gitmiştir. Nablus'ta kalan 200 kadar Yahudi ailesi (Samiriler ve Samariten) ise kendilerini hâlâ İsrailoğullarının gerçek torunları ve hakiki Yahudiler olarak görmektedirler.⁽³⁴⁸⁾

Yahudiler M.Ö.140'da Kudüs'te ayaklanarak tekrar bir Yahudi devleti kurmayı başarmışlardır. Bu devlet 70 yıl kadar sürdükten sonra Roma İmparatorluğu'nun işgaliyle son bulmuştur. M.S. 66 yılında Roma İmparatorluğu'na karşı başlatılan ayaklanma üzerine M.S. 70 yılında Filistin'de yaşayan tüm Yahudilere karşı başlayan toplu sürgün hareketi gerçekleşir. "Diaspora" olarak anılan bu toplu sürgün sonucunda Yahudilerin büyük bir kısmı Filistin'den çıkartılarak dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır.⁽³⁴⁹⁾

Osmanlı topraklarının paylaşılmasıyla sonuçlanan 1.Dünya Savaşı'yla beraber, Yahudiler bekledikleri fırsatı yakalamışlar; İngiltere'deki Siyonist yapılanmalar meyvelerini vermiş, İngilizler bölgede çıkarlarını koruyacak bir müttefik kazanmışlar, Yahudiler de bir dış desteğe sahip olmuşlardı. Nitekim İngiliz hükümeti nezdindeki girişimler sonuç vermiş, İngiliz yöneticileri ikna edilerek Filistin'in bir İngiliz mandası haline dönüştürülerek bir Yahudi yurdu haline getirilmesi konusunda bu devletten söz alınmıştır. 1917 Kasımındaki Balfour Deklerasyonu savaş sonrası döneme damgasını vurmuş ve İsrail'in kurulmasında önemli bir aşamayı ifade eden, gerçekten önemli bir belge olmuştur.⁽³⁵⁰⁾

Filistin'de İngiliz manda yönetimi başlamıştır. Filistin'deki İngiliz manda yönetimi başlar başlamaz çatışmaların da başladığı görülmektedir. Araplarla Yahudiler arasındaki bu çatışmalarda her iki taraftan da çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ancak Yahudiler daha örgütlü hareket ederken, Arapların bir liderden yoksun ve dağınık halde oldukları dikkati çekmektedir. Yahudiler, İsrail'in bağımsızlık ilanının ardından İsrail ordusunun (İsrail Savunma Kuvvetleri) temelini oluşturacak olan Haganah⁽³⁵¹⁾'ı daha 1920'de kurmuşlardı. Araplara karşı politikasını yumuşak bulan bir grubun Nisan 1937'de Haganah'tan ayrılmasıyla Irgun Zvei

⁽³⁴⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, İş Bankası, Ankara, 1969, s.9

⁽³⁴⁹⁾ Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi**, Universal Yy., İstanbul, 2000, s.261

⁽³⁵⁰⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.121.

Leumi (Ulusal Askerî Örgüt) ve onun İngiltere'ye karşı politikasını yeterince sert bulmayan bir grubun ayrılmasıyla da 1940'da Stern (İsrail Özgürlük Savaşçıları: LHI, liderin adı ise Avraham Stern'di) örgütü ortaya çıkmıştı. Ancak bunlar arasında farklılık sadece yönetme ilişkindi; yoksa nihai amaca ilişkin olarak bir politika farklılığı söz konusu değildi.

Bu dönemde kendi aralarındaki mücadele ve farklılıklardan dolayı Yahudi örgütlenmeleri gibi etkili olmasa da Arapların da bazı örgütlenme girişimlerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi 1922'de kurulan ve başına Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni'nin getirildiği Yüksek İslâm Konseyi'dir.

Arapların gösterileri ve ayaklanmalarından ilkin 1920'de meydana geldi. Bunu 1921 Mayısında yapılan ikinci ayaklanma ve ardından 1929 Ağustosundaki üçüncü ayaklanma izledi. 1936-39 arasında özellikle Yahudi göçlerinin hızlanması üzerine bütün Filistin'de genel grev ve ayaklanmalar yaşandı. İngiliz manda yönetimi, daha sorunun başlangıcında Filistin' de bir Yahudi Arap işbirliğini sağlayarak bir "özerk yönetim" kurmak istemiş ancak Arapların manda yönetimi ile her türlü işbirliğini reddetmesi üzerine bu tasarı yürütülememiştir.⁽³⁵²⁾ Araplar, Yahudi göçlerinin yasaklanmasını, Arap topraklarının Yahudilere transferinin durdurulmasını ve Arap çoğunluğa dayanan bir Filistin devletinin kurulmasını istiyorlardı.

1932'de Irak'a ve 1936'da Mısır'a bağımsızlık veren İngiltere'nin, bir taraftan artan terör eylemlerinin baskısıyla diğer taraftan 1936'da özellikle Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine Filistin'de de İngiliz etkisini devam ettirecek bir formülle soruna çözüm bulma arayışına hız vermiştir. Ayrıca bu dönemde Filistin'e yerleşen Yahudi göçmen sayısı aşırı şekilde tırmanmış, 1936-1938 yılları arasında, Filistin'e artan Yahudi göçlerinin bölgede Siyonistlerin hakimiyetini artıracığı kaygısıyla İngiliz manda yönetimine karşı Araplar tarafından çeşitli ayaklanmalar düzenlenmiş ve bunun sonucunda İngiltere'nin Hindistan'dan sorumlu eski Dışişleri Bakanı Lord Peel'in başkanlığını yaptığı bir komisyon kurulmuştu. Peel Komisyonu, Filistinde iki ay süren incelemelerde bulunup Arap ve Yahudi pek çok kimseyle görüştü ve Peel Komisyonu

⁽³⁵¹⁾Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1984, s.126

⁽³⁵²⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları**, İş Bankası Yy., Ankara, 1989,s.53

raporu adını alan 404 sayfalık raporu 1937 Temmuzunda hükümete sundu.⁽³⁵³⁾ Peel Komisyonu çalışmalarını 1937 Temmuzunda tamamlayarak raporunu hükümete sunmuştur. Aynı zamanda Taksim Raporu olarak da bilinen üçlü bir yapı öngören Peel Komisyonu Raporu'nda Filistin'de bağımsız Arap ve Yahudi devletlerinin yanında Kudüs ve Bethlehem'i (Beytüllahim) de içeren geniş bir bölgeyi içine alan kutsal yerlerin İngiliz manda yönetiminde kalması öngörülmekteydi. Ayrıca bunların Mısır ve Irak'la veya Fransa'nın Suriye ve Lübnan'la yaptığı gibi birer Anlaşmayla İngiltere'ye bağlılıklarının sürmesine de yer verilmekteydi. Eylül 1937'de Suriye'de toplanan Pan-Arap Kongresi'nde Taksim planı reddedilmiştir.

Filistin'de gerek Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmaların gerekse İngiliz makamlarına ve görevlilerine yönelik Yahudi terörünün gün geçtikçe artması üzerine İngiltere, 1947 Şubatında aldığı karar doğrultusunda, Filistin sorununu 2 Nisan 1947'de BM'ye havale etmiştir. 21 ve 22 Nisan 1947'de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan da Genel Sekreter'den Filistin'deki mandanın sona erdirilmesini ve bağımsızlığın ilanını talep ettiyse de Arap teklifleri gündeme alınmadı. Bununla beraber, İngiltere'nin isteği üzerine 28 Nisan 1947'de toplanan BM Genel Kurulu, 11 üyeden oluşan bir BM Filistin Özel Komitesi'nin (UNSCOP) oluşturulmasını ve Komite'nin 1 Eylül 1947'ye kadar çalışmasını tamamlayarak Genel Kurul'a rapor vermesini kararlaştırmıştır.

B.M. Genel Kurulu, UNSCOP raporunu 15 Eylül'de ele aldı ve 23 Eylül'de Özel Komite raporu incelemek üzere bütün BM üyelerinin temsil edildiği geniş katılımlı bir ad hoc komite kurulmasını kararlaştırdı. Komite çalışmaları sırasında İngiltere bir tavır ortaya koymazken; Yahudiler yeterli bulmamakla beraber çoğunluk planını desteklemekte, Araplar ise bütün Filistin topraklarında tek bir bağımsız Arap Devleti kurulmasını istemekteydi. Sovyet Rusya ve Amerika ise taksimi desteklemekteydi. Arap devletleri Amerika nezdinde girişimlerde bulunarak onu vazgeçirmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. B.M. 29 Kasım 1947 yılında Filistin'i bölme planını kabul etmiştir. 1948 yılının 9-10 Nisan tarihlerinde İrgun birlikleri Deir Yasin (Filistin köyü) katliamını gerçekleştirdiler .

⁽³⁵³⁾ Raporun tavsiyeler ve neticeler bölümü için: Moore, **The Arab – Israeli Conflict**, Princeton University Press, N.J., 1974, Vol.3, s.151 - 183

İngiltere'nin Filistin'deki manda yönetimi 14 Mayıs gecesi saat 24'te sona erdi. 14 Mayıs günü Manda'nın sona ermesinden birkaç saat önce Tel Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin kurulduğunu açıkladı. Amerika yeni İsrail devletini 14 Mayıs Günü tanıdığı halde Sovyet Rusya Arap-İsrail savaşının çıkmasından iki gün sonra tanıdı.⁽³⁵⁴⁾ Yaklaşık 2000 yıllık sürgünden sonra Yahudiler antik ülkelerine geri dönmüş oldular. Arap devletleri bunu reddederek Filistin'e girdi.(15 Mayıs).

1948-49 tarihlerinde İsrail Filistin'deki savaşı kazanır ve İsrail ve çevre Arap ülkeleri arasında Barış Anlaşması yapılır.⁽³⁵⁵⁾ 11 Mayıs'ta İsrail BM'ye girer. 11 Aralık tarihinde BM'nin 194 sayılı kararı uyarınca Filistinli mülteciler kendi topraklarına dönme hakkı kazanır. 24 Nisan 1950'de Batı Şeria Ürdün'de kalıyor. Mısır Gazze'yi kontrol altına aldı. 1951 Ekiminde; İsrail, Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün tarafından kabul edilen BM Barış planını reddetmiştir.⁽³⁵⁶⁾

Ortadoğuyu anlamada göz ardı edilmemesi gereken bir faktör İsrail fenomenidir. İsrail kuruluşundan beri, bölge ülkelerinin takındığı tutumdan kendi aralarındaki ilişkilere kadar bir çok alanda belirgin rol oynamaktadır. Kurulduğu 1948 yılından beri bölge siyaseti İsrail eksenli gelişmektedir. ABD'nin kendi ulusal çıkarlarına zarar verebilecek derecede İsrail'i desteklemeye devam etmesi bölgedeki ideolojik kutuplaşmanın şekillenmesinde de etkili olmaktadır. 1952'de hür subaylar darbesiyle yönetimi ele geçiren Nasır, ABD ile yakın ilişkiler kurma niyetindedir. Dünya Bankası'nın Assuan Barajı için kredi vermemesi ve Arap-İsrail sorununda ABD'nin aktif bir şekilde İsrail'in yanında yer alması para ve silaha ihtiyacı olan Nasır'ı istemeyerek de olsa Sovyetlerin safhına itmiştir.⁽³⁵⁷⁾

4.1.4.2. Arap-İsrail Çatışmaları

4.1.4.2.1. Filistin Sorunu'nun Tarihçesi

⁽³⁵⁴⁾Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.486

⁽³⁵⁵⁾ Yücel Demirer, Sibel Özbudun, **İsyanın adı: Filistin İntifada Kazanacak**, 2002, Ütopya Yayınevi, Ankara, s.17.

⁽³⁵⁶⁾ A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, Zafer Matbaası, 1.Baskı, Temmuz 2004, s.254.

Yahudilere Filistin’ de bir yurt yaratılması hedefi doğrultusunda İsrail Devleti’nin kuruluşuna ilişkin ilk adımlar Yahudi toplumunun MS 132-135 yılları kadar gitmektedir. Bu dönemde evrensel Yahudi birliği tarafından yeniden bir Yahudi köyü sınıfı kurulması doğrultusunda Filistin’de tarım kolonileri kurulmuş ve bu hareket 19.yy.da Orta Avrupa ve Doğu Avrupa’da Yahudi hareketinin doğmasına neden olmuştur. 19.yy. başında Odessa’ da kurulan Hovevei Zion (Zionu Sevenler) isimli örgütün girişimleri ile 1882 yılında Filistin’de ilk Rus – Yahudi Kabillileri ile birlikte Yahudi yerleşimi başlamış; Avustralyalı gazeteci Theodor Herzl’ in girişimi ile 1897 yılında Basel’ de gerçekleştirilen ilk Yahudi kongresinde Yahudilerin Filistin’de toplanarak eski Yahudi devletinin tekrar kurulması olarak tanınan Siyonizm, Yahudi hareketinin temel ilkesi olmuştur. Bu hedefin gerçekleştirilmesi doğrultusunda ise gerekli finansman ihtiyacını karşılanmasına yönelik olarak Yahudi milli bankası ile Yahudi milli fonu kurulmuştur. Bu dönemde doğu Avrupa ve Rusya’ da yaşamak istemeyen Yahudiler Osmanlı imparatorluğunun kabul etmesiyle Filistin’ e göç etmeye başlamışlar ve bu eyilim 1905 Rus devrimi sonrasında baskıların artmasıyla daha da artarak göçmen sayısı 9.000’ne ulaşmıştır. ⁽³⁵⁸⁾

Kutsal topraklar üzerinde bir Yahudi devletinin kurulmasını öngören Balfour bildirisi ise 2 Kasım 1917 tarihinde kabul edilmiş; Birinci Dünya Savaşından yengi ile çıkan Osmanlı İmparatorluğunun yönetimindeki Arap vilayetlerinin İngiliz mandası çerçevesinde geçici bağımsız hakkını öngören 1919 Haziran tarihli Milletler Cemiyeti sözleşmesi Yahudi birliği açısından oldukça önem kazanmıştı. Nitekim İngiltere, Milletler Cemiyeti sözleşmesine bağlı kalarak 1921 yılı Eylül ayında Filistin’ de Yahudi – Arap devletinin öngören bir sözleşme yayınlamış. Ancak bu önerge Araplar tarafından tepkiyle karşılanması üzerine 1922 yılında millet cemiyeti, Filistin’ in İngiliz manda yönetimi altında olduğunu belirten başka bir bildirge yayınlamıştır. Yahudi göçümdeki artış ile birlikte Arap-Yahudi çatışması giderek şiddetlenmiştir. ⁽³⁵⁹⁾

Bu durum karşısında İngiltere 2. Dünya Savaşının arifesinde Filistin’ in bölünmesinden vazgeçtiğini belirterek 10 yıl ve Yahudilerin geçiş dönemi içerisinde

⁽³⁵⁷⁾ Ömer Turan, **Tarihin Başladığı Nokta: Ortadoğu**, 2002, Step Ajans, İstanbul, s.253.

⁽³⁵⁸⁾ Süleyman Özmen, **Ortadoğu’da etnik, Dini Çatışmalar Ve İsrail**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s:145

paylarının arttırılmasını, Yahudi göçünün 5 yıllık bir sınırlamada sonra tamamen doldurulmasını öngören ve her iki tarafında tepkisiyle karşılaşan bir rapor yayınlamış. Fakat bu rapor 2. dünya savaşını başlamasıyla uygulamaya konulmamıştır. Nazi almanyası döneminde ise bölgeye Yahudi göçü iyice artmıştır.⁽³⁶⁰⁾

2. Dünya Savaşı sonrasında BM Genel kurulu kutsal toprakların Arap ve Yahudilerce 2 devlete bölünmesini ve Kudüs devletinin uluslar arası bir statüye kazandırılmasını kararlaştırılmıştır. Fakat bu kararın Araplar tarafından kabul edilmemesi ilk savaşı başlatmış; bu dönemde David Ben Gurion başkanlığındaki Yahudi komitesi, İngiliz mandasının sona ermesinden kısa bir süre öncesinde 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin bağımsızlığını ilan etmiştir.⁽³⁶¹⁾

4.1.4.2.2. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün Kurulması

Filistinlilerin Örgütlü mücadelesini daha İngiliz sömürgecinin söz konusu olduğu 1920'li yıllarda başladığı kabul edilmekle beraber,FKÖ'nün kuruluşuna varan asıl gelişmelerin 1950'lerde kurulan El-Fetih nerede kurulduğuna ilişkin kaynaklar farklı şeyler söylemektedir.Bazılarına göre 1950'lerde Batı Almanya'da Stuttgart Üniversitesi' nde okuyan öğrenciler tarafından kurulduğu ileri sürülürken bazıları bunu 1956'da Gazze'nin İsrail tarafından işgalinden sonra olarak doğduğunu ve daha sonra liderliğe Yaser Arafat'ın getirildiğini bazı kaynaklar ise El-Fetih'in Yaser Arafat tarafından 1958'de Kuveyt'te kurulduğunu belirtmektedir.⁽³⁶²⁾

1 Ocak 1965'te İsrail'e karşı el-Fetih'in ilk askeri eylemi gerçekleşmiştir. 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'nda Filistin'in ikiye ayrılmasına yönelik bir karar alınmıştı. Bu planın uğradığı başarısızlık 2003'te de halen sürmekte olan bir savaşın başlamasına neden oldu. 1948'deki Arap ülkelerinin müdahalesi 800.000'e yakın Filistinlinin ülke dışına çıkmasıyla sonuçlandı. 1956'daki başarısızlıktan sonra İsrail 1967'de Filistin'in geri kalanını da işgal etti. İsrail'e karşı mücadele eden FKÖ de

⁽³⁵⁹⁾ Fred J. Khoury, **The arap İsrail Dilemma**, Syracuse University, New York, 1968, s.102

⁽³⁶⁰⁾ Süleyman Özmen,**a.g.e**,s:110

⁽³⁶¹⁾ Chaim Herzog, **The Arap – İsraili Wars “War and Peace in the Middle East”**, New York, 1983, s.97

doğal olarak ilk etapta SSCB'den destek gördü. İsrail karşısında yenilgiye uğrayan Mısır'da aradığı maddi ve manevi desteği, yine SSCB'de buldu. Sonuçta ABD ve SSCB bir kez daha kozlarını paylaşmış oldular. ⁽³⁶³⁾ ⁽³⁶⁴⁾

21 Mart 1968'de Ürdün'de İsrail ordusuyla Filistinlilerin Karameh Savaşı gerçekleşmiştir. Aynı yılın 10-17 Temmuz tarihlerinde FKÖ'nün dördüncü Filistin Ulusal Konseyi yapıyor ve Ulusal Kuruluş Bildirgesi'nde değişiklik yapılır.

Yaser Arafat, 1969 yılının 1-4 Şubat tarihleri arasında yapılan 5.Filistin Ulusal Konseyi toplantısında FKÖ'nün Yürütme Kurulu Başkanı olmuştur.

1970 yılında (Şubat) FKÖ ile Ürdün hükümeti arasında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Aynı yılın Temmuz ayında Nasır ve Kral Hüseyin BM'nin 242 sayılı kararını içeren ABD tekliflerinin yer aldığı Rogers Planını kabul ederler. Bunun üzerine Eylül ayında ("Kara Eylül") FKÖ-Ürdün savaşı gerçekleşir. Bir yıl sonra FKÖ Ürdün'den sürülmüş ve Lübnan'a yerleşmiştir.

1972 yılının 5-6 Eylül tarihinde Filistinli "Kara Eylül" örgütü, Münih Olimpiyatlarına saldırı düzenleyerek 11 İsrailli sporcunun ölümüne neden olmuştur. 1973 yılının Nisanında Beyrut'a İsrail Operasyonu gerçekleştirilir ve 3 FKÖ lideri öldürülür. Bunun üzerine Lübnan'da geniş çaplı Filistin'le dayanışma gösterileri gerçekleştirilir. Aynı yılın Ağustos ayında Filistin Ulusal Cephesi işgal altındaki topraklarda kurulur. 6 Ekim'de Mısır ve Suriye orduları İsrail tarafından işgal edilen toprakları geri almak için savaş açar, böylece Yom Kipur Savaşı başlamış olur. 22 Ekim'de Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararlarının kabulü ile çatışma birkaç gün içinde durmuştur. 26-28 Kasım tarihlerinde Arap Birliği Cezayir zirvesi gerçekleşir. FKÖ, "Filistin'in tüm özgürleşmiş topraklarının ulusal yönetimi olma düşüncesini" kabul etti. Birkaç hata sonra buna karşı çıkanlar tarafından Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) liderliğinde yeni bir cephe kuruldu. 26-29 Ekim tarihlerinde Rabat'ta Arap Birliği zirvesi gerçekleşir. Ürdün FKÖ'yü tanıyan çoğunluğa katılmıştır. 13 Kasım'da Arafat BM Genel Kurulu'nda konuşur. BM Filistinlilerin

⁽³⁶²⁾ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2004, s.406.

⁽³⁶³⁾ Demirer-Özbudun, **a.g.e.**, s.17.

kendi kaderini tayin ve özgürlük hakkını tanır. FKÖ gözlemci statüsü kazanır. 1975 yılında Lübnan'da iç savaş başlar. ⁽³⁶⁵⁾

1976 yılının 30 Martında İsraili Filistinliler tarafından düzenlenen Galilee (Celile) Toprak Günü gösterileri şiddet kullanılarak bastırılmıştır (6 ölü). 13 Nisan'da işgal altındaki Batı Şeria'da Belediye seçimleri yapıldı. FKÖ sempatisini adaylar bu seçimde açık farkla zafer kazandılar. 1976'ın Haziran ayında Suriye Ordusu Lübnan'daki Lübnan Ulusal Hareketi ve FKÖ'ye karşı geniş çaplı bir müdahalede bulunmuştur. 6 Eylül'de ise FKÖ Arap Birliği'ne tam üye olarak kabul edilmiştir.

1977'nin 12-20 Mart tarihinde, Filistin Ulusal Konseyi'nin 13. toplantısı Kahire'de yapıldı. Filistin'in geri kalan yerlerinde bağımsız Filistin Devleti kurulması fikri kabul edildi. 17 Mayıs'ta İsrail'de sağ ilk defa seçimleri kazandı. Sağın lideri Menahim Begin başbakan oldu. 1 Ekim'de Ortadoğu'da barış için "ABD-SSCB Deklarasyonu" FKÖ tarafından desteklendi. 19-21 Kasım tarihlerinde Mısır Başbakanı Enver Sedat Kudüs'e gitti. Bu ziyaret Arap – İsrail mücadelesinin son 30 yıllık tarihinde bir dönüm noktası getirecek mahiyette idi. ⁽³⁶⁶⁾

1978 yılının 14 Mart'ında İsrail Güney Lübnan'ı işgal etti. İşgal FKÖ varlığını sona erdirememiş ve İsrail daha kapsamlı bir operasyonun gerekli olduğunu düşünmüştür. ⁽³⁶⁷⁾ 17 Eylül'de Camp David anlaşması Mısır, İsrail ve ABD arasında imzalandı. Bu anlaşma Kasım ayında Bağdat'taki Arap Birliği Zirvesi'nde kınandı. 1978-79 Camp David Anlaşmasına rağmen İsrail 1980'de Kudüs'ü işgal etmiştir.

1981 Temmuz'unda Lübnan sınırında İsrail-Filistin savaşı olur. İsrail, Beyrut'u bombalar. 7 Ağustos'ta Suudi Kralı Fahd tarafından barış planı önerildi. 6 Ekim'de Enver Sedat suikastla öldürüldü. 14 Aralık'ta İsrail, Golan tepelerini kendi topraklarına kattı. Camp David Anlaşmasından sonra bu işgal İsrail yönetiminin barışa yönelik tavrında bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

⁽³⁶⁴⁾ Pehlivanoglu, **a.g.e.**, s.254.

⁽³⁶⁵⁾ Demirer-Özbudun, **a.g.e.**, s.18.

⁽³⁶⁶⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları**, İş Bankası, Ankara, 1989, s.391

1982 Mart-Nisan tarihlerinde İşgal altındaki topraklarda Filistin başkaldırısı olur. Seçilmiş Belediye başkanları görevlerinden azledilirler. 25 Nisan'da İsrail, Sina'dan çekilmesini tamamladı. 6 Haziran'da Beyrut'un kuşatılmasının ardından İsrail Lübnan'ı işgal etmeye başladı. Eylül'de FKÖ, Uluslararası Güç koruması altında Beyrut'tan çekilmeye başladı. 1 Eylül'de Başkan Reagan, kendi barış planını anlattığı bir konuşma yaptı. 9 Eylül'de Fez'deki Arap Birliği Zirvesi'nde "tüm bölge ülkelerinin" barış içinde yaşaması için, FKÖ'nün "Filistin halkının tek meşru temsilcisi olduğunun ve bağımsız Filistin Devleti'nin kabul edilmesinin şart olduğunu, nihai karar tasarısı olarak kabul etti. 1982'nin 14-18 Eylül tarihleri arasında Lübnan'ın yeni başkanı Beşir Cemayel'e suikast düzenlendi. İsrail Batı Beyrut'a girdi. Filistin mülteci kampları Sabra ve Şatilla'da, İsrail tarafından katliam yapıldı. 20 Eylül'de Kral Hüseyin, Ürdün-Filistin Konfederasyonunu teklif etti. 1983 Şubat'ında Cezayir'de yapılan 16. Filistin Ulusal Konseyi'nde Fez ve Sovyet planları kabul edildi. 17 Mayıs'ta İsrail-Lübnan barış anlaşması yapılır. 25 Mayıs'ta El-Fetih'de görüş anlaşmazlıkları başladı. Ağustos-Eylül aylarında Lübnan'da iç savaş yeniden başladı. Begin başbakanlıktan istifa etti, yerine İzak Şamir seçildi. ⁽³⁶⁸⁾

1984 5 Mart'ında Emin Cemayel 1983 İsrail-Lübnan barış anlaşmasını tanımadığını açıkladı. 27 Mart'ta El-Fetih, FHCP, DFLP ve CPP arasında Aden'de uzlaşma sağlandı. 1 Nisan'da Uluslararası güç Lübnan'dan çekildi. 23 Temmuz'da İsrail'de seçimler yapıldı; "Ulusal Birlik Hükümeti" oluştu.

1985 11 Şubat'ında Hüseyin ve Arafat "Ürdün-Filistin anlaşması" diye bilinen katılma deklarasyonunu kabul ettiler. Sabra, Şatilla ve Lübnan'daki diğer Filistin kamplarında başka katliamlar bu sefer şii Emel milisleri tarafından yapıldı. Haziran ayında İsrail, Lübnan'ın Güney Lübnan Ordusu tarafından kontrol edilen güney sınırındaki hat dışında Güney Lübnan'dan çekilmesini tamamladı. 1 Ekim'de Tunus'taki FKÖ karargahlarına İsrail hava saldırısı yapıldı (70 ölü).

⁽³⁶⁷⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.445.

⁽³⁶⁸⁾ Demirer-Özbudun, **a.g.e.**, s.18.

1987 20-26 Nisan'ında Cezayir'deki 18. Filistin Ulusal Konseyi'nde FKÖ'nün yeniden birleşmesi gerçekleşir (El-Fetih, FHKC, DFLP, CPP). Aralık ayında İşgal altındaki bölgeler Gazze ve Batı Şeria'da intifada başlar.⁽³⁶⁹⁾

1988 16 Nisan'ında FKÖ ikinci komutanı Ebu-Cihad Tunus'ta İsrail komandoları tarafından öldürüldü. 31 Temmuz'da Kral Hüseyin bir televizyon konuşmasında Batı Şeria'nın dedesi Abdullah tarafından 1950 yılında Ürdün topraklarına katılan ve bu ülkenin "yasal ve idari bir parçası" olduğunu ve 1967'den beri İsrail tarafından işgal edildiklerini söyledi. 12-15 Kasım tarihlerinde Cezayir'deki 19. toplantısında Filistin Ulusal Konseyi BM'nin 181, 242 ve 338 sayılı kararlarını ve bu kararlardaki terörizmi kınayan açıklamaları tanıdığını söyleyerek Filistin Devleti'ni ilan etti. 13 Aralık'ta Arafat Cenevre'de BM Genel Kurulu'nda bir konuşma yaptı ve Kasım'daki Filistin Ulusal Konseyi Kongresi'nde alınan kararları tekrarladı. Ertesi gün de her tür terör eylemini kınadığını açıkladı. Bunun üzerine Washington, FKÖ ile "sağlam diyaloga" açık olduğunu ilan etti.⁽³⁷⁰⁾⁽³⁷¹⁾

4.1.4.2.3. Arap-İsrail Savaşları

1948 Savaşı: İsrail devleti bağımsızlık ilanının hemen ertesi günü Suriye, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Irak İsrail'e karşı savaş ilan ettiler. Ancak, İsrail 1948 savaşından yeni topraklar kopararak çıktı. Toprak sorununa yeni bir sorun daha eklendi: **Mülteci sorunu...**⁽³⁷²⁾

1956 Savaşı: Mısır'da 1954 yılında iktidara gelen Nasır, 23 Temmuz 1956'da Suveyş kanalını millileştirdi. 29 Ekimde İsrail Sina yarımadasına, ardından da İngiltere ile Fransa kanal bölgesine saldırdı. Sovyetler Birliği savaşta Mısır'ın yanında yer aldığını açıkladı. Sovyetlerin Ortadoğu'ya sızmasını istemeyen ABD ise, İngiltere ile Fransa'ya baskı yaparak savaşı durdurdu. **1956 savaşının en önemli sonuçları:**

- Bölgede İngiliz-Fransız nüfuzunun kırılması,

⁽³⁶⁹⁾ Mete Çubukçu, **Bizim Filistin, Bir Direnişin Tarihçesi**, Metis Publishing, April, 2002, s.61.

⁽³⁷⁰⁾ Demirer-Özbudun, **a.g.e.**, s.18.

⁽³⁷¹⁾ Pehlivanoglu, **a.g.e.**, s.254.

⁽³⁷²⁾ Şahin Ünsal Uysal, **Ortadoğu' Daki Çatışma Alanları , Siyasi Ve Etnik Yapı** Potansiyel Tehditler Nelerdir , Ne Gibi Gelişmelere Yol Açabilir. Bu Gelişmeler Işığında Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelebilecek Tehditler Ve Bunlara Karşı Ne Gibi Tedbirler Alınmalı Ve Nasıl Bir Politika Oluşturulmalıdır, Tez, Harp Akademisi, 2003, S:

- ABD-Sovyet mücadelesinin başlaması,
- *Arap milliyetçilik hareketinin güçlenmesi oldu.⁽³⁷³⁾

1967 Savaşı:FKÖ'nün kurulması(1950), 1956 yılında Suriye'de radikal bir rejimin iktidara geçmesi, kendini güvende hissetmeyen İsrail'i Suriye'ye savaş ilan etmeye itti. Son yarım yüzyıllık dönemi daha iyi anlamak ve uluslararası aktörlerin bölge üzerindeki etkilerine dair en güzel örneklerden birisi 1967'de yaşanan 6 gün savaşlarıdır.⁽³⁷⁴⁾

1956 krizi sonrasında BM bölgeye müdahale ederek 1957 yılında Mısır ve İsrail arasına bir barış gücü yerleştirmiştir. Devam eden süreçte tek bir sosyalist Arap ulusu yaratmak amacıyla 1943'te Şam'da kurulan BAAS partisine yakın subaylarca Suriye'de bir darbe gerçekleştirilmiştir. Böylece Suriye'nin batı ile yakınlaşma süreci durmuş, Hafız Esad önderliğindeki milliyetçi kanat 1975 yılından itibaren iktidara gelerek Suriye'deki bütünlüğe son vermiş SSCB ile ilişkileri geliştirmiş ve aldığı güçle Arap dünyasında liderliğe talip olmuştur.⁽³⁷⁵⁾ Mısır'ın dış politikalarını pasiflikle suçlamış ve yaratılan baskı sonucunda Nasır'ın tepkisi BM barış gücünü bölgeden çıkartmak ve Tiran Boğazını kapatarak Akabe Körfezi ve Kızıldeniz'in bağlantısını kesmek şeklinde olunca, İsrail 5 Haziran 1967'de başlattığı ve 6 gün süren bir hareket ile topraklarını neredeyse 4 katına çıkartmış, Gazza Şeridi'ni, Sina Yarımadası'nı, Batı Şeria'yı, Doğu Kudüs'ü ve Golan Tepelerini işgal etmiştir. İlerleyiş BM'nin müdahalesi ile durdurulmuştur.⁽³⁷⁶⁾

Bu savaşta İsrail'in en büyük destekçisi ABD olmuş bu vesileyle SSCB tarafından desteklenen Arap dünyasıyla İsrail arasında tırmandırılan gerginliği SSCB'ye karşı üstünlük sağlayarak kendi yararına kullanmıştır.. Batı Şeria'nın kaybıyla da üretim gücünün %40'ını kaybetti. 1967 savaşının ardından BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı kararı ile İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istedi. Ancak İsrail 242 sayılı kararda işgal ettiği topraklardan ibaresinin başında “bütün” kelimesinin yer almadığını ileri sürerek, bu karara şartsız olarak uymayı reddediyor.⁽³⁷⁷⁾

⁽³⁷³⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:64:

⁽³⁷⁴⁾ **Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, Harp Akademileri Yy., İstanbul, 1996, s:14

⁽³⁷⁵⁾ Tayyar Arı, a.g.e., s.286

⁽³⁷⁶⁾ Demirer-Özbudun, a.g.e., s.17.

⁽³⁷⁷⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:68:

1973 Savaşı: 1973 yılında Ortadoğu bir kanlı savaşa daha sahne oldu. Bu defa ilk saldırıyı başlatan Arap ülkeleriydi. Savaşta Suriye ve Mısır aniden saldırıya geçerek İsrail'i gafil avladılar. Suriye Golan tepelerinden aşağı inerek, İsrail'in içlerine kadar ilerledi. Mısır, Sina yarımadasını aldı. Ancak İsrail kısa sürede toparlanarak karşı saldırıyla kaybettiği toprakların büyük bölümünü geri aldı. İsrail'e 1973 savaşında ABD de yardım etti. Arap ülkeleri Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda da ağırlıklarını artırdılar. 1975 yılında Genel Kurul siyonizmin ırkçılık olduğunu öngören bir kararı kabul etti. 1973 savaşının ardından Arap ülkeleri Batılı ülkelerin İsrail'i desteklemesine misilleme olarak, petrol üretimlerini kısıtılar. Petrol fiyatları dört katına çıktı. ABD'nin kesin ve uzlaşma bilmez bir İsrail'i savunma politikası izlemesi, dünyanın en zengin petrol havzasının bulunduğu stratejik Ortadoğu'yu Sovyet nüfuzuna iyice açık bir hale getiridi. Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye için başlıca silah kaynağı olmuştu. ABD, 1973 yılında İsrail'i Sina yarımadasının küçük bir bölümünü Mısır'a vermesi için ikna etti. 1974 yılında da İsrail'in Golan tepelerinin bir bölümünü Suriye'ye iade etmesini sağladı. Enver Sedat 1978 yılında ABD'de Camp David Anlaşmasını imzaladı. Camp David Anlaşması'nın temelinde ABD'nin taraflara görülmemiş miktarda ekonomik yardım verme sözü yatar. Camp David'de üzerinde varılan uzlaşma çerçevesinde 1979 yılında Mısır ile İsrail "toprak karşılığı barış" ilkesini hayata geçirdiler. İki ülke 1948 yılından beri süregelen aralarındaki savaş durumuna son verdiler. Mısır, İsrail devletini tanıırken, İsrail 1979 Eylülü'nde Sina yarımadasından tamamen çekildi. Mısır ile İsrail arasındaki anlaşma diğer Arap ülkelerinde büyük tepkiyle karşılandı. Arap ülkeleri Mısır ile diplomatik ilişkilerini kestiler, bu ülkeyi İslam Konferansı Örgütü ve Arap Birliği'nden çıkardılar. Camp David anlaşmasıyla Mısır Arapların İsrail'e karşı direnişlerinde önemli bir gedik açtı, İsrail'in 1982'de Lübnan'a saldırmasını kolaylaştırdı.⁽³⁷⁸⁾

4.1.4.2.3.1.Arap –İsrail İhtilafında Belirli Çatışma Konuları

BM Genel Kurulu' nun 1949 yılında İsrail' i üyeliğe kabul ederken andığı 1947 – 1948 kararlarının uygulanması sonucu, toprak meselesi gecici de olsa bir statüye

⁽³⁷⁸⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:69

bağlanmış olsa bile mülteciler ve Kudüs meseleleri konusunda bir çözüm yolu bulunamamıştır.⁽³⁷⁹⁾

4.1.4.2.3.1.1. Filistin ve Filistinliler

Bir yandan savaşla birlikte Yahudilerin intikamından korkarak kaçmak suretiyle, öte yandan Arap liderlerin muhtemel savaş alanlarını boşaltmayı istememeleri sebebiyle yüzbinlerce Filistinli Arap yurtlarını terk ederek ya komşu Arap ülkelerine kaçmışlar ya da Arap müfusun yoğun olduğu bölgelere sığınmışlardır.⁽³⁸⁰⁾

Filistinliler üç ayrı grupta incelenebilir:

(a) İsrail devleti sınırları içinde yaşayan Filistinliler: İsrail devleti sınırları içinde 850 000 ila 1 000 000 arasında Filistinli yaşıyor ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmekten şikayetçiler. Gerçi parlamentoda temsil hakları var ama nüfuslarına oranla ağırlıkları yok. Milli gelirden aldıkları pay İsraililerden çok daha az, eğitim oranları Batı Şeria ve Gazze'den yüksek olmakla birlikte İsrail ortalamasının altında. İsrail devletinde yaşayan Filistinliler, güvenlik açısından bir tehlike olarak görülmekten rahatsızlar.⁽³⁸¹⁾

(b) Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistinliler: Oslo barış sürecinde sadece bu grup söz konusu edildi. İsrail, Filistin yönetimine tanıdığı sınırlı özerkliği, Filistinlilerin güvenlik açısından tehdit oluşturmaması için her türlü tedbiri alabileceği şeklinde yorumluyor ve uyguluyor. Batı Şeria ve Gazze'de çalışabilir durumdaki her beş kişiden sadece biri iş sahibi. Gazze'de işsizlik yüzde 50-70 civarında. Bu insanlar İsrail'in sık sık sınırları kapatması yüzünden yoksulluk sınırında yaşıyorlar. Ekonomistler İsrail'in terörist eylemleri bahane ederek Batı Şeria ve Gazze sınırlarını kapatmasının Filistin ekonomisine her gün 5-6 milyon dolarlık bir yük getirdiğini tahmin ediyor. Yıllık kayıp ise ortalama 750 milyon dolar. Gazze'de ise üretilen ürünlerin yüzde 60'ı İsrail etiketiyle satılıyor. İsrail yönetimi, İsrail fabrikalarına rakip olabilecek fabrikaların açılmasına izin vermiyor. Oslo'da İsrail askerlerinin Batı Şeria ve Gazze'nin çoğundan çekilmesi öngörülüyordu. Ancak İsrail sadece yüzde üçünü doğrudan Filistin yönetimine bıraktı. İntifada yani Filistin

⁽³⁷⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, İş Bankası Yy., Ankara, 1989, s.105

⁽³⁸⁰⁾ George Leczowski, **The Middle East in World Affairs**, Cornell Univ. Press, 1980, s.410

⁽³⁸¹⁾ Şahin Ünsal Uysal, **a.g.e.**, s:70

ayaklanması İsrail ile Filistin yönetiminin işbirliği sonucu zayıfladı. İşbirliği terör örgütü Hamas'ı da sindirdi. Marjinalleşen hapis yatmış gençler, bu yüzden Hamas gibi radikal örgütlere meylediyorlar. 28 Eylül 1995 tarihinde Batı Şeria'nın Filistin Özerk Yönetimine devrine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır ancak uygulamasında aksaklıklar yaşanmaktadır.⁽³⁸²⁾

(c) Filistinli göçmenler: Filistin kaynaklarına göre Batı Şeria nüfusunun yüzde 30'u, Gazze'nin de yüzde 70'i mülteci ya da yerlerinden yurtlarından edildi. Yaklaşık iki milyon Filistinli Ürdün, Lübnan ve Suriye'de dağılmış durumda. İsrail bu mültecilerin ülkeye dönüşünü yasakladı. Mülteciler içinde belki de en kötü durumda olan Lübnan'dakiler. Onlara uzanan tek el Birleşmiş Milletler'in yardım görevlileri. Filistinli mültecilerden rahatsızlık duyan Lübnan hükümeti, onları gitmeye teşvik etmek için iş bulma olanaklarını kısıtlıyor. 1993 Oslo anlaşmaları Filistinlilerin geri dönmesini hayal haline getirdi. İstenmedikleri bir ülkede yaşayan ve FKÖ tarafından yalnız bırakıldıklarını söyleyen Filistinliler, Filistin devletinin ilanını dört gözle bekliyor. Çünkü bu sayede pasaport edineceklerini ve başka ülkelerde iş bulabileceklerini umuyorlar. Suriye'de yaşayanlar biraz daha şanslı. Diğer Suriye vatandaşlarıyla fiilen bir tutuluyorlar, ancak onlara vatandaşlık hakları tanınmıyor.⁽³⁸³⁾

4.1.4.2.3.1.2. Yahudi Yerleşim Merkezleri

İsrail 1967 savaşından buyana, bu savaşta elde ettiği yerleri 67 öncesi sınırlara ekleyerek, topraklarını olabildiğince büyümeye çalışıyor. İsrail topraklarının çevresindeki Filistinlilere ait yerleşim birimleri, Yahudi yerleşim merkezleri inşaatı yada yol yapımı gibi gerekçelerle istimlak edilerek 67 sınırları içinde kalan belediyelere devrediliyor. İsraililer buna gerekçe olarak, Oslo anlaşmalarında Yahudi yerleşim merkezleriyle ilgili açık bir hüküm yer almamasını gösteriyor. Oslo anlaşmalarının tek ve entegre bir Filistin toprağı öngörmesine rağmen, Batı Şeria ve Gazze irili ufaklı 140 Yahudi yerleşim merkeziyle bezenmiş durumda. Bunlar kendi aralarında kendilerine özel yollardan gidip geliyorlar. Filistinliler ise bir yerden diğer yere gidebilmek için aralardaki İsrail kontrolü altında olan bölgelerden izin almak zorunda. İsrail askerleri ise olaylar olduğu zaman Filistinlilere hastaneye gidiş izni bile vermiyor.

⁽³⁸²⁾ Türkiye İsrail İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Yarını, HAK Yayınları, İstanbul, 1997, s.94

Yahudi yerleşim merkezleri bakımından sorunlu bölgelerin başında Kudüs geliyor. 1998 Martında başlayan Yahudi yerleşim merkezi Har Homa inşaatı büyük gürültü kopardı. Doğu Kudüs sınırında yer alan Har Homa, bir dizi Yahudi yerleşim merkeziyle çevrelenen Kudüs'ü Batı Şeria'ya bağlayan son halkadır. İsrail doğu Kudüs'ü vermeyi aklından bile geçirmiyor. İsraililer Kudüs'ü başkentleri olarak görüyor. Filistinliler de doğu Kudüs'ü gelecekteki Filistin devletinin başkenti yapmak istiyor. İsrail Kudüs'ü işgal etmesinden buyana kenti İsrailileştirme politikası izliyor. 27 bin Filistinlinin yaşadığı doğu Kudüs'e şimdiye kadar 60 Yahudi aile yerleştirildi. Kudüslü Filistinliler ise okumak ya da iş bulmak amacıyla uzun süreli kentten ayrılamıyor. Ayrırlarsa İçişleri Bakanlığı'ndan gelen bir yazı ile kimliklerine, seyahat izin belgelerine el konuluyor ve İsrail'den kovuluyor. ⁽³⁸⁴⁾

4.1.4.2.3.1.3. Lübnan

Lübnan İsrail'in her an sıcak çatışma yaşadığı bir ülke. İsrail 1982 yılına kadar FKÖ'nün, 1982 yılından itibaren de İran ve Suriye tarafından desteklenen Hizbullah örgütünün saldırılarına hedef oluyor. İsrail bu saldırıları önlemek gerekçesiyle Lübnan iç savaşından da yararlanarak sık sık bu ülke topraklarına girdi. 3 Haziran 1982 tarihinde İsrail'in Londra Büyükelçisinin bir silahlı saldırı sonucunda yaralanması, İsrail'e Lübnan'ı işgal etmesi için beklediği fırsatı yaratmıştır. ⁽³⁸⁵⁾ 1982 yılında İsrail askerlerinin gözetiminde Hristiyan falanjistlerle düzenlenen katliamda Beyrut yakınlarındaki Sabra ve Şatilla kamplarında 800 ile 1000 arasında Filistinli öldürüldü. İsrail Lübnan'ın güneyinde 9-15 km.genişliğinde bölgeyi 1982 yılında tek taraflı olarak güvenli bölge ilan etti ve paralı asker gibi kullandığı Hristiyan Falanjistleri Lübnan'daki hedeflere saldırmak için eğitti, silah verdi. Tek taraflı ilan edilen güvenli bölgede karakollar kuran İsrail ordusu da Lübnan'da Hizbullah'ı desteklediğinden şüphelendiği köyleri bombalıyor, evleri yıkıyor. İsrail donanması Lübnanlı balıkçılara Lübnan sahillerinde bile avlanma izni vermiyor. İsraililerin bir kısmı Vietnam batağı gibi gördükleri Lübnan'dan çekilmeyi, bir kısmı kalıp Hizbullah'ın başını ezmeyi, çok az bir kısmı da çekilmeyi ancak hava saldırılarıyla vurmaya düşünüyor. Ancak İsrail; Lübnan'dan çekilme konusundaki kararını Mart ayı içerisinde açıklamıştır .Lübnan'dan çekilme konusu Suriye'nin

⁽³⁸³⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:72

⁽³⁸⁴⁾ Klausner, Ara – **İsraili Conflict**, Prentice – Hall, N.J., 2005, s.355

⁽³⁸⁵⁾ İrfan Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.93

Golan tepeleri konusu ile çok yakından bağlantılıdır. Suriye ayrı bir barışa karşı. Şam, İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini, diğer meselelerle birlikte bir paket çerçevesinde değerlendirilmesini istiyor.⁽³⁸⁶⁾

4.1.4.2.3.1.4. Golan Tepeleri

İsrail tarafından 1967 savaşında işgal edildi. 1973 savaşında, ardından da 1974 yılında ABD aracılığıyla varılan anlaşmayla 500 kilometrekarelik bir bölümü Suriye'ye iade edildi. Golan Tepeleri'nde 17 bin İsraili ile 1967 yılında 130 bin olan nüfusları, İsrail'in politikaları yüzünden 16 bine düşen Dürzi Arap yaşıyor. İsrail'in kuruluş yıllarında büyük önem verdiği, komünal hayatın bir nüvesi olarak görülen ve kibbutz olarak adlandırılan çiftliklerin çoğu da Golan Tepeleri'nde bulunuyor. Tepeler stratejik açıdan büyük önem taşıyor. Çünkü her iki ülke de tepenin eteklerine doğru dümdüz uzanıyor. Bu tepeyi kontrol edenin, bir savaş halinde diğerinin içlerine kadar kolayca ilerlemesini olanaklı kılıyor. Golan Tepeleri'nin bir başka özelliği de zengin su yataklarına sahip olmasıdır.

İsrail kabinesinin 14 Aralık 1981 günü aldığı bir kararla, İsrail kanunları ile her türlü mevzuat ve İsrail sivil yönetimi Golan tepelerini de içine almıştır. Bu karar bir günde tepelerin İsrail toprağı sayılması anlamına gelmektedir.⁽³⁸⁷⁾

Ürdün Nehri'ni besleyen en önemli kollardan Banias Irmağı Golan Tepeleri'nden doğuyor. İsrail su ihtiyacının üçte birini bu tepelerden karşılıyor. İsrail, Ortadoğu'da Suriyesiz bir barış olamayacağını farkında. Suriye ile anlaşmak İsrail'i hem Lübnan'da, hem uluslararası arenada rahatlatacak. Suriye ile İsrail arasındaki en önemli anlaşmazlık ise Golan Tepeleri. Suriye'yi Ortadoğu'da mihenk taşı olarak gören Ehud Barak'ın, Şam ile diyalogu yeniden başlatması, İsrail kamuoyunda da çekilme konusunu tartışmaya açması bekleniyor. İsrail Golan Tepeleri'ni Suriye'ye değil, üçüncü bir güce, tercihen da ABD'nin kontrolüne bırakmayı öneriyor. İsrail önerisine göre iki ülke arasında silahtan arındırılmış bölge olmalı ve bu bölge 10 bin Amerikan askeri tarafından denetlenmeli. Suriye ise İsrail'in Golan Tepeleri'nden

⁽³⁸⁶⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:74

⁽³⁸⁷⁾ 5742/1981 sayılı Golan tepeleri kanunu için bak: **Documents and Statements on the Middle East 1979 – 1982**, US House of Representatives, Washington, 1982, s.111

kayıtsız şartsız çekilmesinde ısrar ediyor. Suriye-İsrail diyalogu 1996 yılında Hamas'ın İsrail'de düzenlediği saldırılardan buyana kesik. ⁽³⁸⁸⁾

4.1.4.2.3.1.5. Su

Dünyanın değişik bölgelerinde su ile ilgili problemlerin varlığı bilinmektedir. Ancak her problemin değişik yönlerinin bulunabileceği de bir gerçektir. Örneğin; Pakistan'la Hindistan arasında yaşanan sorunu ya da Güney Afrika'daki sorunu görece "basit" bir hukuksal uyuşmazlık olarak görmek olanaklıdır. Buralarda, suyun, tarımsal ya da sınai kullanımda hangi kıyıdaşça ne ölçüde kullanılacağını belirlemek sorunu çözmeye yetecektir. Ne var ki, Nil'in suyunun yaklaşık % 70'ini sağlayan ama Nil'den fiilen neredeyse hiç yararlanmayan Etiyopya'nın ya da yüzyıllardır yaşaya geldikleri topraklarda su gibi en temel gereksinimlerini bile ancak İsrail'den izin alarak karşılayabilen Filistinlilerin durumu gerçekten çok farklıdır. "Ortadoğu'da bir daha savaş çıkarsa nedeni su olur" şeklindeki görüşe katılmak bugün için mümkün değildir. Çünkü, hızlı nüfus artışı ve miktar olarak da azalan su kaynakları gibi olumsuz durumlara rağmen, şimdilik temel sorun; suyun optimum yarar sağlayacak şekilde kullanıma sunulmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sorun ise devletler arasındaki sorunlardan kaynaklanıyor. Devletler ya mevcut kullanımlarını korumak adına diğer kıyıdaşları göz ardı ediyor, ya da yönetimler içerideki etkinliklerini sürdürmenin yolunun dışarıda sorun yaratmak olduğunu düşünüyor ve bu "su"yu bir sorun haline getiriyorlar.

Öte yandan, Ortadoğu'nun su kaynakları da gerçekten az. Suyun Ortadoğu için önemi ve değeri şu şekilde dile getirilebilir: „Su, bu bölgede petrolden daha kıymetli ve yokluğu ancak hava ile kıyaslanabilecek bir unsurdur.“ ⁽³⁸⁹⁾ Bölgenin sadece dört önemli ırmağı var: Dicle (50 milyar m³/yıl), Fırat (35 milyar m³/yıl), Nil (84 milyar m³/yıl) ve Ürdün (1,5 milyar m³/yıl). Bunlardan üçü bölge dışından kaynaklanıyor ve bunlar da Ürdün Irmağı'nın taşıdığı suyun neredeyse 115 katı su taşıyor. Bölge içi tek ırmak olan Ürdün Irmağı, gereksinimleri karşılamaktan uzaktır. Su kaynaklarının azlığının tek nedeni ise coğrafidir. Dünyanın en az yağış alan ve en fazla buharlaşma yaşayan bölgelerinden biridir. Ayrıca, temel su kaynakları da birçok kıyıdaşa sahip. İkili ilişkileri iyi olmayan devletlerin birlikte kıyıdaş oldukları su kaynakları, normal

⁽³⁸⁸⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:75

⁽³⁸⁹⁾ Sınırı Aşan Sular ve Ortadoğuda Su Sorunu, HAK Yayınları, İstanbul 1994, s.57

şartlar altında işbirliğinin yolunu açabilecekken, bu nedenle sorun kaynağı olabiliyor. Bir de, yukarıda da belirtildiği gibi, suyun siyasi olarak kullanılması var. Hatta, bu taraf devletlerle sınırlı değil. Örneğin, bölge dışı kimi devletler bölgedeki etkinliklerini ya da varlıklarını sürdürmek ya da dikkatleri başka yöne çekmek için bu sorunu kullanabiliyor. ⁽³⁹⁰⁾

Son olarak, İsrail'in durumuna da değinmek gerekmektedir. Filistinlilerin su kullanımını neredeyse karneye bağlayan İsrail, gerçekten çok fazla su kullanıyor. Dicle ve Fırat Irmakları bölgenin en önemli dört ırmağından ikisi. Su sorunu yaşadığı söylenebilecek Suriye de bu ırmakların kıyıdaşı. Aslında Suriye'nin mevcut kaynaklarını etkin kullanım konusunda da ciddi sorunları olduğu görülüyor. Geri kalmış teknolojisi nedeniyle kullanmaya devam ettiği üstü açık ve toprak sulama kanallarından suyun bir kısmını havaya bir kısmını da toprağa veren Suriye, ayrıca, suyu günlük kullanımdaki fiyatını düşük tutarak israfın önüne geçmeyi de başaramıyor. Yine de, olay sadece Türkiye'nin yeterli su bırakmaması olarak tanımlandığından sorununun sadece Türkiye'nin atacağı adımlarla düzeleceği düşünülüyor ve ona göre tepki veriliyor. ⁽³⁹¹⁾

Ortadoğu'da su kaynakları hızla azalıyor. Dünya Bankası verilerine göre, 1990 yılında yenilenebilir su kaynakları 1960 yılına göre yarıdan fazla azaldı. Nüfusun artmasıyla birlikte yeraltındaki su kendi kendini besleyecek düzeyden çok daha fazla kullanılıyor. 2025 yılında kişi başına düşen suyun 667 metreküpe kadar düşeceği tahmin ediliyor. Dünya ortalamasının yılda kişi başına 4 780 metreküp olduğu düşünülürse, suyun ilerde petrolden çok daha önemli olacağını söylemek mümkündür. Ortadoğu'da 10 ülke su ihtiyacını rezervden karşılıyor. Mevcut suyun kalitesi de bozuluyor. Susuzluktan en fazla tarım sektörünün etkilenmesi bekleniyor. Su; dünyanın her yerinde hayat demektir. Ancak bu Ortadoğu için daha da gerçektir. 1967 savaşında İsrail, Suriye ile Ürdün'ün yapmaya çalıştığı barajı bombalamıştı. 1975 yılında Suriye ile Irak, Suriye'nin Fırat nehri üzerinde baraj yapması yüzünden savaşın eşiğine geldiler. Bütün bunları birleştiren bazı tarihçiler, İsrail'in bu zamana kadar ki savaşları su uğruna yaptığını, su ihtiyacı için Golan

⁽³⁹⁰⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:77

⁽³⁹¹⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:78

Tepeleri ve Batı Şeria'yı işgal ettiği, Lübnan'ın güneyine girdiği görüşündedirler.
(392)

Bölge nüfusu hızla artıyor. Aşırı tüketim yüzünden yeraltı su kaynakları kendini yenileyemiyor. Aşırı tüketim, su havzalarının giderek tuzlanmasına yol açmaktadır. Avrupa'daki bol su kullanma alışkanlıklarını İsrail'e de getiren Yahudiler, zaten kıt olan su kaynaklarının önemli bir kısmını kendileri için kutsal addettikleri tarıma harcıyor. Ürdün de Ürdün nehri boyunca sübvansiyon yöntemiyle tarımı teşvik ediyor. Oysa uzmanlar, suyun olmadığı yerde tarımsal nüfusun azaltılması gerektiğini savunuyorlar. İsrail Merkez Bankası verilerine göre, ülke su ihtiyacının yüzde 37'sini Golan Tepeleri'nden beslenen Ürdün nehri ve Tiberias Gölü'nden, yüzde 38'ini Batı Şeria'dan İsrail'e geçen yeraltı sularından, yüzde 25'ini de sadece Batı Şeria'da bulunan yeraltı sularından karşılıyor. Bu suyun bir kısmı içme suyu olarak, bir kısmı tarım amaçlı kullanılıyor, bir kısmı da gelecekte susuz kalma tehlikesine karşı İsrail Ulusal Su Deposu tarafından saklanıyor. İsrail ayrıca deniz suyunu tuzdan arındırıyor, ya da kanalizasyon suyunu arıtarak tarımda kullanılabilir hale getiriyor. Deniz suyunu tuzdan arındırma işlemi çok pahalıya geldiğinden pek tercih edilmiyor. İsrail su ihtiyacını karşılamak için Filistinlilere, Ürdünlülere ait suya da el koymaktadır. İsraili uzmanlara göre Batı Şeria'daki yeraltı sularının 5/6'sı İsrail'e sevk ediliyor. Batı Şeria ve Gazze'de Yahudi yerleşim merkezlerine birkaç kilometre uzaklıktaki Filistin köyleri ise susuzluktan kırılıyor. İsrail Filistinli köylülere artezyen kuyusu açma izni vermiyor. Bu köylerde birkaç haftada bir gün su verilebiliyor. İsrail'in ilerleyen sanayileşmesi ve genişleyen tarım ekonomisi, özellikle Rusya'dan gelen Yahudi göçmenlerle artan nüfusu öylesine bir su gereksinimi doğurmuştur ki, Golan ve Şeria nehrinin batı yakasını işgal altında tutmanın ekonomik gerekçesi siyasi gerekçesini aşmış gibidir.⁽³⁹³⁾ Türkiye'nin 1987 yılında önerdiği Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden karşılanacak "barış suyu" projesi ise, Arap ülkeleriyle İsrail'in su ihtiyacının karşılanmasında önemli bir alternatiftir. Arap ülkelerinin su bakımından Türkiye'ye bağımlılık kaygısı ve döşenecek boru hattının ekonomik olmaması dolayısıyla rafa konulan proje, tozlu dosyalar arasında ilgi bekliyor.⁽³⁹⁴⁾

⁽³⁹²⁾ Şahin Ünsal Uysal, a.g.e., s:79

⁽³⁹³⁾ **Sınıraşan Sular ve Ortadoğuda Su Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s.78

⁽³⁹⁴⁾ Erdem Denk, A.Ü.S.B.F.Araştırma görevlisi''Ortadoğu problem sahaları'' internet sayfası

4.1.5. Hür Subaylar Örgütü

Hür Subaylar hareketi içinde yer alanlar aslında Mısır'da pek bilinen kişiler olmamalarının yanında siyasi yapıları da oldukça farklılık gösterse de hepsinin ortak paydası Mısır milliyetçisi olmalarıdır. Bunlardan Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat'ın dışındakilerden Halid Muhammed Marksist olmasıyla, Abdül Rauf da Müslüman Kardeşler örgütüyle olan yakınlığıyla bilinmekteydi. 23 Temmuz 1952'de Hür Subaylar 1923 Anayasası adına hareket ettiklerini, Kral Faruk'un kendi istemleri doğrultusunda bir Başbakan atamasını ve üst düzey askeri yönetimdeki bozulmaları temizlemesini talep ettiklerini bildirerek iktidarı ele geçirdiler. Darbeciler kendilerine lider olarak kolayca yönetebilecekleri General Muhammed Necib'i seçmişlerdi. Bu nedenle General Necip yeni hükümetin başına getirilmekle beraber asıl yetki darbeyi yapanlardaydı. Darbenin ardından yayınlanan General Muhammed Necib imzalı ilk bildiri de farklı bir planları olmadığı, Anaya çerçevesine sadık kalacakları söylenir.⁽³⁹⁵⁾ Darbeden üç gün sonra Krala ne yapılacağı tartışmalarının ardından Kral Faruk'u görevden alarak İtalya'ya gitmesine karar verirler.⁽³⁹⁶⁾ 26 Temmuz 1952'de Kral Faruk yatı ile İskenderiye'den bir daha Mısır'a dönmek üzere ayrılır. Mısır'da 1952'den sonra oluşan yeni siyasal sistem monarşiyi ve az sayıdaki büyük toprak sahipleri sınıfını yok etmiş, yerine subayların, alt ve orta köylülüğün desteğini almıştır. Ağırlıklı olarak orduya, güvenlik güçlerine ve bürokrasiye dayanan korporatist bir siyasal sistem kurulmuştur. İlk yıllarda daha sınırlı bir ideolojik netlik mevcutken, 1960'lardan sonra sosyal adalete ve eşitlikçiliğe dayanan daha net bir ideolojik çerçeve ortaya konulmuştur. 1960'larda ortaya çıkan çerçeveye genel olarak Nasırcılık adı verilmiştir.

Hür Subaylar örgütü görünürde liderleri Muhammed Necib olmakla birlikte öncüleri Albay Cemal Abdül Nasır (15 Ocak 1918-1970) olan, alt ve orta rütbeli subaylardan oluşmaktadır. Kadroları daha çok alt ve orta sınıftan devşirilmiş bulunan Hür Subaylar hareketinin hızlı sanayileşme gibi modernleşmeye dönük genel hedeflerinin yanı sıra milliyetçi hedefleri arasında bölgedeki tüm yabancı askeri,

⁽³⁹⁵⁾ "First Statement Following the Coup d'Etat, July 23, 1952", **Nationalism and Revolution in the Arab World** içinde, der. Hisham Sharabi, New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1966, s.162-163.

⁽³⁹⁶⁾ Ahmet Abu El-Feth, **Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır**, Çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul: Rektur Yay., 1965, s.43-45.

siyasi ve ekonomik bağımlılıkların ortadan kaldırılması ile tam bağımsızlığın sağlanması, yabancı okullar üzerinde katı ir denetim getiren kültürel bağımsızlık ve Arap Birliği'nin sağlanması yer almaktadır. Sosyalist hedefler arasında ise eşitliğin sağlanması, temel üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti ile sosyalist planlama bulunmaktadır. ⁽³⁹⁷⁾

Arap sosyalizminin en önemli lideri olan Cemal Abdül Nasır Güney Mısırlı yoksul bir ailenin çocuğu olarak İskenderiye kentinin varoşlarında doğar. Nasır sonraki yaşamında yoksulluğu ile ve küçük bir köy olan Beni Morr'a ait olduğu için övünmektedir. Nasır yoksul bir aile içinde doğduğunu, yoksul bir adam olarak yaşayacağını ve öleceğini ilan eder, tarihe böyle geçmek ister. 1936 İngiliz-Mısır Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Harb okulu ve Askeri Akademiye giriş koşulları toplumun alt tabakasından gelen gençlerin de girebileceği şekilde hafifletilince Hava Harb Okulu' na başlar. ⁽³⁹⁸⁾ Bu okulda Nasır'ın girdiği yıl 90'dan az öğrenci okumaktadır. Daha önce alt sınıf gençlerine kapalı olan bu okul 1936 Anlaşması ile onlara da açılmıştır. Nasır 1938 yılında Askeri Kolejden mezun olur ve Mısır Ordusu'na katılır.

Nasır ve bir grup subay Kral Faruk rejiminin yaşadığı bozulmalardan ve Britanya işgalinden duydukları rahatsızlık ve sömürgeciliğe karşı tutumları sonucu Hür Subaylar isimli yarı gizli bir örgüt kurarlar. Nasır çeşitli kişisel özellikleri nedeniyle, bu grubun liderliğini üstlenir. Nasır Weberyen anlamda karizmatik bir liderdir. Aswad'da ve daha sonra İskenderiye'de üstlendiği çeşitli görevleri sırasında Enver Sedat, Zekeriya Muhiddin, Ahmed Enver, Abdülhakim Amir ve Servet Okaşa ile tanışır. Hür Subaylar grubunun tümü 1917 ile 1922 arası doğumlu 30 ile 35 yaş arasında, çoğu 1938'de Harp Okulundan birlikte mezun olmuş subaylardır. İlk görevleri sırasında Mısır ordusunun güçsüzlüğü, donanımının yetersizliği ve dağınkılığı konusunda ayrıntılı bilgi ve deneyim sahibi olurlar. Nasır Sudan'da görev almak ister. 1942'de Askeri Koleje öğretmen olarak atanır. Daha sonra Kurmay Okuluna gider ve buradan da dereceyle mezun olur. Kurmay Okulunda Kahire'nin savunması üzerine çalışmalar yaparlar. Filistin Savaşı öncesinde hükümetin bu savaşa katılma konusunda tereddütlü davranması üzerine ordudan istifa ederek

⁽³⁹⁷⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:108

⁽³⁹⁸⁾ Can Adal, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, Cilt: 4, S:1485

gönüllü olarak savaşmayı düşünür, ancak Mısır'ın Filistin'e asker gönderme kararı üzerine 1948'de ilk İsrail-Arap savaşına katılır. Bu savaş onda ve subay arkadaşlarında Filistin sorunu ve Arap meselesi hakkında bir bilinç oluşturur.⁽³⁹⁹⁾

1948 Savaşı sırasında hükümette yaşanan bozulma ve savaş sırasında görünür hale gelen yolsuzluklar Hür Subayların ayaklanmasına ve 23 Temmuz 1952 devrimine neden olur. Nasır 1955 yılında yazdığı *Devrimin Felsefesi* isimli kitabında 23 Temmuz Devrimi'nin nedenlerini tartışır. Neden olarak Filistin Savaşı'nın değil, Mısır'ın yaşamakta olduğu sorunları gösterir. Ancak savaşların ve savaşlarda uğranılan yenilgilerin de devrimleri hızlandırıcı etkisinden söz eder.⁽⁴⁰⁰⁾ Aynı yerde devrimin bir diğer nedeni olarak gösterilen Subay Kulübü seçimlerinden de söz edilir. 1952 yılı Ocak ayında yapılan Kulüp seçimleri Kral Faruk'un Hür Subaylarla bir restleşmesi olarak gerçekleşmiş ve sonuçta General Muhammed Necib seçimi farkla kazanmıştır. Hür Subaylar hareketinin diğer üyelerinden beş kişi yönetime girmiştir. Bu olay devrimin nedeni olarak, Hür Subayların onurlarıyla oynanmasına ve aşağılanmalarına yeter demek için kendi başlattıkları bir hareket, devrimin önemli bir sinyali olarak değerlendirilir.

Nasır Hür Subaylar örgütlenmesinin 1952 yılından çok daha önce, 1930'lardan itibaren başladığını ileri sürer. Genç subaylar arasında bu tür düşüncelerin 1935 sonrasında olgunlaştığını, subay çevrelerinde bazı yazılı metinler dolaştırıldığını yazmıştır.⁽⁴⁰¹⁾ Hareket ortaya çıktığı 1940'lardan itibaren Müslüman Kardeşler ve komünistlerle örgütsel bağları bulunmakla birlikte özenle bağımsız kalmıştır. Daha sonra uygulamaya konulan reform programının kadrolarını da başka siyasi hareketlerden devşirmişlerdir. *Devrimin Felsefesi* çalışmasında 1948 Filistin Savaşı sırasında savaşta bulunan Mısırlı subayların aklının Mısır'da, orada yaşamakta olan krizde, yozlaşmada ve siyasi çıkışsızlıkta olduğu ileri sürülür. Mısırlı subaylar Filistin'de Mısır'ın kaderini konuşurlar.⁽⁴⁰²⁾

⁽³⁹⁹⁾ P.J.Vatikiotis, **Nasser and His Generation**, New York, St. Martin Press, 1984, s.101-103.

⁽⁴⁰⁰⁾ Gamal Abdul Nasser, **Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution**, İkinci Baskı, (Birinci Baskısı Bahar 1955) Washington: Public Affairs Press, 1956, ss.19-21. Aynı çalışmanın

⁽⁴⁰¹⁾ Türkçe özeti için bkz. Cemal Abd-el-Nasser, **Mısır İhtilalinin İçyüzü**, İstanbul: Vatan Gazetecilik

ve Matbaacılık TAŞ., 1954.

⁽⁴⁰²⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:114

1950 başında Vefed Partisi'nin hükümet kurması, Hür subayların ülkede siyasal durumun düzeleceğini düşünmelerine neden olur. Bu umutlar 1951'de hayal kırıklığına dönüşür. Yine de 1951'e kadar subaylar Kralın kendilerine yönelik haksız uygulamalarından ve karıştığı yolsuzluklardan şikayet eden bir gruptan başka bir şey değildir. Hala belirgin bir siyasal programları ve hareket planları bulunmamaktadır. Hür Subaylar hareketinin yürütmesi sayılabilecek bir ekip 1950 ve 1951 yıllarında hükümet politikalarına ve Krala saldıran broşürler bastırılmış, bunları subaylara, diğer sivil gruplara ve öğrencilere dağıtmıştır. Oluşturulan komite subaylar arasından yeni üyeler kazanmaya çalışmış, diğer yandan muhalif basın kazanılmaya çalışılarak Krala karşı bir kampanya düzenlenmiştir.⁽⁴⁰³⁾

Hür Subaylar hareketi iktidarı ele geçirdiği 1952 yılından itibaren çeşitli reform girişimleri başlatılır: Eylül ayında toprak reformu programı uygulanmaya başlanır, tüm siyasal partilerin kendilerini bir temizlikten geçirmeleri istenir. Ancak 1953 yılı Ocak ayında tüm siyasal partiler kapatılır. Ocak 1954'te Müslüman Kardeşler örgütü de yasadışı ilan edilir. 1953'ten başlamak üzere üç yıl süreyle geçici olarak sıkıyönetim uygulamasına geçilir. Aynı tarihte yönetim Devrim Komuta Konseyi'ne geçer. Kral Fuad'ın Mısır'dan ayrılmasının ardından oğlu Ahmed Fuat, krallığını ilan eder; Devrim Konseyi 1953'te Ahmed Fuat'ı yerinden alır ve Mısır'ın Cumhuriyet olduğunu ilan eder, Muhammed Necib de ilk Devlet Başkanı olur. General Muhammed Necib ordu içinde saygı duyulan bir liderdir ve bu itibarlı konumu nedeniyle darbenin güvenilirliğini ve popülerliğini artırmak için yaşça kendisinden küçük subaylar tarafından vitrine konmuş bir askerdir. Daha önceki dönemin adamı olan, cesur ancak barışçıl bir kişiliğe sahip olan Muhammed Necib ülkede köklü değişimler için uygun bir lider değildir. 1954'te darbenin gerçek lideri Nasır tarafından yerinden alınır ve Nasır Devlet Başkanı olur.⁽⁴⁰⁴⁾

Nasır'ın Devlet Başkanı olması ile 1952 darbesi gerçek rotasına oturur. Hür Subaylar iktidarı siyaset çerçevesini ilerleyen yıllarda genişletir, ülkede sosyal ve siyasal dönüşümleri başlatır. Mısırlıların büyük bir çoğunluğunun içinde yaşadığı yoksulluğu ortadan kaldırmak üzere Süveyş kanalının millileştirilmesi ve toprak reformu gibi kamucu ekonomik ve sosyal reformlar yapılması öngörülür. Nasır 1952

⁽⁴⁰³⁾ P.J. Vatikiotis, **Pattern For New Nations?**, Bloomington: Indiana University Press, 1961, s.61.

⁽⁴⁰⁴⁾ Devrimin ilk yıllarındaki siyasal gelişmeler için bkz. Joel Gordon, **Nasser's Blessed Movement**, Kahire: The American University Press, 1996, ss.14-38.

sonrasında aynı anda bir siyasal bir de sosyal devrim yaşandığını yazar. Siyasal devrim Kral Faruk'un devrilmesi, sosyal devrim ise toprak reformu ile toprak mülkiyetinin kısıtlanması olarak tarif edilir.⁽⁴⁰⁵⁾

Hür Subaylar hareketinin başlangıçta net bir hedefe sahip olmadığı, deneme yanılma yöntemiyle hareket ettiği söylenebilir. Başlangıç hedefleri çok geniş bir çerçeveye sahip olduğu için ayrıntılara girildiğinde gerçekten de “deneme-yanılma” yönteminin kullanıldığı ileri sürülebilir. Hür Subaylar Hareketi 1952’de iktidarı aldığı anda aralarında siyasal sistemin gelecekte nasıl şekilleneceği konusunda net bir görüş birliği yoktur. Ancak Mısır’da siyasal sistem açısından 1952’ye gelene kadar başka değişimler ve önemli bir birikim gerçekleştiği söylenmelidir. Ana hatlarıyla özetlemek gerekirse bunlar Devrimin lideri Nasır tarafından Arabi Devrimi ve 1919 Devrimi olarak sayılmaktadır. Nasır demokrasi sorununun algılanmasıyla ilgili olarak bir tartışmaya girer. *Devrimin Felsefesi* kitabında 1952 Devrimini neden ordu ve subayların üstlenmek zorunda kaldığını, diğer toplumsal ve siyasal güçlerin üzerlerine düşeni yapmadığını sorgular. Bir iç dökme ve yapılanları meşrulaştırma çabası içeren *Devrimin Felsefesi* çalışmasında diğer güçler birlik içinde olmadığından, bölünmüş olduklarından, manzara karanlık, belirsiz ve tehlikeli olduğundan Hür Subayların öncü rolü üstlendiğini söyler.⁽⁴⁰⁶⁾

1952 Devrimi'nin amacı başlangıcında özgür ve güçlü bir Mısır'ın yaratılması olarak konulmuştur. Ancak bu sağlanınca ne olacağı, devrimin hangi yöne doğru ilerleyeceği bir tartışma konusu olur. Soyut bir hissiyat dışında ne elde edeceklerine dair net bir görüşleri bulunmamaktadır. Hür subaylar hareketi sistemin bir ölçüde düzlenmesi ve zor yoluyla reforme edilmesine, demokratik işleyişin belirli ölçülerde kalkındırılması yoluyla işlerin düzeleceğine inanmamaktadır. Bu anlamda da dönemin Mısır kamuoyunun ana akımını, ana görüşü temsil etmektedir. Hür Subaylar ideolog ya da teorisyen değillerdir. Ülkede var olan tüm siyasi görüşleri bir ölçüde kesen milliyetçilik ile sosyal reformculuğun genel hatlarını paylaşmaktadırlar.⁽⁴⁰⁷⁾ Geniş halk kitleleri gibi ülkenin siyasi seçkinlerinden, eski kuşak siyasilerden umudu kesmiş durumdadırlar.⁽⁴⁰⁸⁾

⁽⁴⁰⁵⁾ Gamal Abdul Nasser, **Egypt's Liberation**:, Washington, Public Press, 1956, ss.39-40.

⁽⁴⁰⁶⁾ Gamal Abdul Nasser, **a.g.e.**, ss.30-33.

⁽⁴⁰⁷⁾ Joel Gordon, **Nasser's Blessed Movement**:, Oxford, Oxford Press, 1992, s.12.

⁽⁴⁰⁸⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:113

Bu karışık durum Nasır tarafından bir Gordiyon düğümüne benzetilir. *Devrimin Felsefesi*'nde devrimin önündeki engellerin birer birer kaldırıldığı, Kralın yerinden edildiği, İngilizlerin ülkeden atıldığı anlatılır. Aynı nedenle devrimin önüne çıktığı varsayılan başka engeller ve sorunlar da ortadan kaldırılmıştır.⁽⁴⁰⁹⁾ Nasır bir başka yerde devrimin hedefinin despotizmi kontrol altına almak ve halkı iktidarın kaynağı haline getirmek, yabancı müdahalesine ve Mısır'ın kaynaklarını haksızca kullanmalarına son vermek olarak açıklar.⁽⁴¹⁰⁾

Nasır 1952 Temmuz devriminin kansız oluşu, tümüyle ulusal kaynaklara dayanması, herhangi bir uluslararası müdahale ile gerçekleşmemesi üzerinde durur. Bu devrimle Kral devrilmiş, monarşi ortadan kaldırılmış ve Mısır Cumhuriyeti kurulmuştur. Devrimin toplumu birleştirici yönleri olduğu gibi aynı zamanda ayırıcı yönleri de bulunmaktadır. Nasır 1919'da Mısır'da yaşananları örnek vererek, zafer kazananların kendi içlerinde bölünmelerinin zafere ulaşmayı engellediğini söyler. *Devrimin Felsefesi*'nde 23 Temmuz 1952'de atılan adımın tüm istediklerini gerçekleştirmekten uzak, ancak bir ilk adım olduğunu söyler. Bu nedenle pozitif adımlar atmak için siyasetin tekleşmesi gerektiğini ileri sürer.

4.1.6. Müslüman Kardeşler Örgütü

Mısır'da 1820-1920 arası dönemde Mehmet Ali Paşa ve Hıdiv İsmail ve sonrasında yaşanan hızlı modernleşme ve batılılaşma hamlesi sonucu din düşüncesi ve örgütlenmesi gerileme gösterir. Diğer yandan güçlü merkezi hükümetler yasaları ve yargı sistemini, dini örgütlenmeleri, vakıfları laik bir tarzda denetim altında tutmaya çalışmıştır. Ezher gibi geleneksel kurumlar çeşitli reformlardan geçirilmiştir. Bu gelişmeler en net ifadesini 1923'te kurulan ve laik yönleri ağır basan parlamenter sistemde buldu. Reform çabalarının başarısızlığı ve reformcu seçkinlerin halktan giderek uzaklaşması, devlet ile halkın arasının açılmasına yol açar.⁽⁴¹¹⁾ 1923 Anayasasında İslâm devletin resmi dinidir. Buna karşılık din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış, vatandaşlık tümüyle laik ölçütlerle tanımlanmıştır. 1923 Anayasası'nın "eşit haklar" vaadinden herkesin eşit olarak yararlanmadığının

⁽⁴⁰⁹⁾ Gamal Abdul Nasser, *a.g.e.*, ss.76-77.

⁽⁴¹⁰⁾ Gamal Abdel Nasser, "The Egyptian Revolution", *Foreign Affairs*, c.33, no.2, Ocak 1955, s.202.

⁽⁴¹¹⁾ P.J.Vatikiotis, *The Middle East: From the End of Empire to the End of the Cold War*, Londra: Routledge Publishers, 1997, s.120.

görülmesi, devlete yönelik bir yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla 1920'lerin sonu ve 1930'larda Ezher'in daha derin bir reformdan geçirilmesi büyük tepkilere yol açan bir siyasal sorun haline gelmiştir. Din Mısır'da yine de tüm siyasi iktidarlar tarafından faydacı amaçlarla kullanılmıştır. Dinin siyasal düzen açısından oynadığı rol konusunda netleşemeyen ve laik bir devlet yapısını tercih eden rejime dönük hayal kırıklıkları 1930'larda ifadesini Müslüman Kardeşler, Genç Müslümanlar Birliği ve Genç Mısır gibi örgütlerin ortaya çıkmasında bulur⁽⁴¹²⁾.

Müslüman Kardeşler (al-İhvan al-Muslimun) örgütü Mısır'da 1928-1929'da kurulmuş, 1940 ve 1950'lerde büyük bir güç kazanmıştır. Müslüman Kardeşler örgütü Hasan al-Banna (1906-1949) isimli bir öğretmen tarafından İsmailiye'de kuruldu. Karizmatik özelliklere sahip al-Banna ülkede Britanya işgaline tepki duyulan bir dönemde muhalif hareketlere katılmış ve İslâmın yanı sıra milliyetçi düşüncelerden etkilenmişti. Al-Banna bir süre İsmailiye'de öğretmenlik yaptıktan sonra Kahire'ye gelmiş, burada bir yandan örgütü yönetirken diğer yandan da 1934'ten 1946'ya kadar öğretmenlik yapmıştır.⁽⁴¹³⁾

Gizli bir örgüt olarak kurulan Müslüman Kardeşler Mısır'ın hemen tüm kentlerinde, daha sonra da Sudan, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Kuzey Afrika'da yaygınlık kazandı. Kardeşlik örgütü bir siyasal parti olarak kurulmamış ve daha sonra da böyle adlandırılmayı istememişti. Büyük bir örgütlenme becerisi gösteren Müslüman Kardeşler yerelliklerde kendini yeniden üretebilen ve bu yolla çoğalan bir yapıya sahipti. Ulusal çapta faaliyet gösteren liderlerin düşünceleri ve direktiflerinden gazeteler aracılığıyla ya da doğrudan iletişim yoluyla haberdar olan yerel örgütler birbirleriyle gevşek bir biçimde ilişkilendirilmişti. İslâmın yaşamın tüm alanları için kapsayıcı bir ideoloji ve yaşam biçimi olduğu düşüncesiyle yaygın bir halk örgütlenmesi sağlamışlardı. Bu Müslümanları Batının seküler etkisinden kurtarmak üzere camiler, okullar, klinikler kurulmasını içeriyordu.⁽⁴¹⁴⁾

Müslüman Kardeşler Ortodoks İslâmi düşüncelere dönüşü savunmuştur. Ancak bunun bir plan dahilinde, adım adım gelişen bir biçimde gerçekleşeceği

⁽⁴¹²⁾ Zeynep Güler, *Süveyşin batısında arap milliyetçiliği*, İstanbul, Yeni hayat kütüphanesi, 2004, s:90

⁽⁴¹³⁾ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s:91

⁽⁴¹⁴⁾ Roger Owen, *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*, Londra: Routledge Publishers, 1992, s.179.

düşünülmüştür. Önce planın topluma tanıtılması, sonra hazırlıkların yapılması ve en sonunda da planın uygulanması gibi kademeli bir gelişmeye inanıyorlardı. Bu doğrultuda eğitime, topluluk duygusunun gelişmesine, teknik becerilerin, sosyal adaletin yaygınlaşmasına önem vermiş, ticari şirketler kurmuşlardır. 1948’de çoğu alt sınıflardan gelen 2 milyon üyesi bulunduğu tahmin ediliyordu.⁽⁴¹⁵⁾ Aynı anda hem işçileri hem de daha önce Vefd ya da diğer radikal milliyetçi ideolojilerin etkisinde bulunan kamu görevlilerini etkileme başarısı gösteren Müslüman Kardeşler kitlelere İslam dayanışması duygusu vermeye çalışmıştır. Aynı zamanda zenginlerle yoksulların arasındaki farkı küçülteceğine dair radikal vaatlerde de bulunmuştur. Müslüman Kardeşler seküler ve liberal bir ideolojiye sahip Vefd Partisi ve diğer partiler ile kitleleri etkileme çabası içinde sürekli rakip haline gelmiştir. Al-Banna Krala ulusal çapta önemli konularda görüşlerini ileten mektuplar yazmıştır. Özellikle yönetici sınıflar içinde ortaya çıkan bozulma ve yolsuzluklar halkın gözünde laik ve modernleşmeci ideolojiyle birleştirilmiş ve bu da İslâmi propagandanın güç kazanmasına neden olmuştur. 1939’dan sonra ve savaş sırasında Mısır’ın bağımsızlığını, Nil Vadisi’nin birliğini savunan örgüt yönetim ile karşıtlık içine düştü. Kardeşler örgütü bu dönemde katı bir emperyalizm, Siyonizm ve sekülerlik karşıtı, bağımsızlık yanlısı siyaset izledi. Başında bir Halife bulunan ancak reformlar gerektiren bir hükümet kurulması gerektiğini ileri sürdü. Daha sonra Yahudilere karşı cihad ilan edilmiş ve İslâm yasalarına tam dönüş savunulmuştur. Mısır’da faaliyet gösteren tüm İslâmcı hareketlerin ideolojik olarak paylaştığı iki temel fikir bulunmaktadır: Dinin siyasetten ayrılmazlığı ve gerektiğinde zor kullanarak şeriatın uygulanmasının zorunluluğu.⁽⁴¹⁶⁾

Müslüman Kardeşler örgütü İslâm’ın bir yaşam biçimi olarak yeniden yaygınlaştırılmasını, bunun ulusal sınırları aşacak ve tüm Müslüman toplumunu kapsayacak bir biçimde yapılması gerektiğini savunuyordu. Ancak Müslüman Kardeşler’in ideolojisi ve örgütlenme düzeyi Arap toplumunun o dönem sahip olduğu karmaşık sorunlara ve modernleşmenin gerektirdiği esnekliğe ve becerikliliğe sahip değildi. Müslüman Kardeşler Arap ülkelerinde yaşanan kimlik sorununa yanıt üretememiş, mevcut gerilimleri taşıyamamıştır. Arapların Müslüman komşuları olan

⁴¹⁵ Kemal Karpat, *Political...a.g.e.*, s.116.

⁴¹⁶ Nezh Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları, 1993, s.96.

Türkleri, İranlı ve Pakistanlıları da kapsamı gereken bir siyasal çerçeve oluşturamamıştır. Bu ülkeler birbirine karşıt uluslararası ittifaklar içinde yer almaktaydı. Yirminci yüzyılın ortasında İslâm, toplumu bir arada tutacak güçte bir ideolojik çerçeve sunamamıştır. Mısır'da Hıristiyan azınlıklar da bu çerçevenin dışında kalmış ve bu da Müslüman Kardeşler için bir sorun yaratmıştır.⁽⁴¹⁷⁾

Müslüman Kardeşler gizli hücreler şeklinde ülkenin her yerinde örgütlenmişti. 1950'lerden önce örgütlü kesimleri arasında çoğunlukla kamu görevlileri, öğretmenler, beyaz yakalı işçiler, küçük tüccarlar, esnaf ve işadamları ile öğrenciler yer almaktadır. "Kardeşler genelde alt orta sınıfın, bir yanda yakın zamanda kentlileşmiş çalışanlar ve tezgaharlardan, öte yanda görece hali vakti yerinde zanaatkarlar ve teknisyenlerden oluşan, belirli kesimlerini temsil ediyordu".⁽⁴¹⁸⁾ Kardeşlik 1939'dan sonra, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen üç yıl içinde Mısır hükümetlerine karşı sert bir muhalefet örgütlemiş ve Britanya'nın ülkeyi tahliyesi doğrultusunda etkili bir propaganda yürütmüştür. Örgüt çeşitli suikastlara girişmiş ve son olarak da 1948 yılında hakkında yasaklama kararı alan Başbakan Nukraşi Paşa'yı öldürmüştür. 12 Şubat 1949'da Hasan al-Banna da bir suikasta kurban gitmiş ve sonuçta örgüt yasaklanmıştır. Örgüt üzerindeki yasak 1950'de kısmen, Nisan 1951'de ise bütünüyle kaldırılacaktı.⁽⁴¹⁹⁾

1930 ve 1940'larda Mısır'da Müslüman Kardeşler'i birbirinden çok farklı taktikler izlemeye yönlendiren karmaşık sorunlar vardı. Örgüt 1940'ların sonlarında diğer partiler gibi önemli konularda taraf olmuştu. Filistin sorunu bu önemli konuların başındaydı. Kardeşlik örgütü Filistin sorununu bir İslâm meselesi olarak ele alıyor ve başlangıcından itibaren Britanya'nın önemli bir rol oynadığına inanıyordu. Siyonizmin, Britanya olmaksızın bölgede bir güç haline gelebileceğini düşünüyordu, bu sorunun Arap-İslam dünyasını bölmek için bir plan dahilinde yürürlüğe konduğunu ileri sürüyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin'le bağlantılı yeni düşman, Britanya'nın yerini aldığı düşünülen ABD oldu. İslâmcı düşüncelerden çok milliyetçi ideolojiden etkilenenler için, Müslüman Kardeşler

⁽⁴¹⁷⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:93

⁽⁴¹⁸⁾ Nezih Ayubi, a.g.e., s.97.

⁽⁴¹⁹⁾ Müslüman Kardeşler örgütünün kuruluşu ve gelişimi için bkz. R.Hrair Dökmeciyan, **Arap Dünyasında Köktencilik**, Çev. Muhammed Karahanoğlu, İstanbul: İlke Yay., 1992, ss.91-97. Ayrıca bkz. Brynjar Lia, **Müslüman Kardeşlerin Doğuşu**, Çev. İhsan Toker, İstanbul: Yöneliş Yay., 2000.

Siyonizmin Mısır'ın bağımsızlığına yönelik bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmüştür.⁽⁴²⁰⁾

Müslüman Kardeşler Hür Subayların iktidarı almalarında da etkili olmuştur. Hür Subaylar 1952 Temmuz devriminin hemen ardından diğer partileri kapattığında Müslüman Kardeşler bir parti örgütlenmesine sahip olmadığı için saldırılardan payını almaz. Üstelik Hür Subaylar hareketine en yakın destek de onlardan gelir. Çünkü devrim öncesinde Hür Subaylar'ın bir kısmı Müslüman Kardeşler ile yakın ilişkilere sahiptir. Müslüman Kardeşler'in Seyid Kutb gibi önemli bir üyesi 1953'te Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin Genel Sekreteri olur. Enver Sedat'ın, hatta Nasır'ın bile bir dönem Kardeşlik örgütünün üyesi olduğu ileri sürülmektedir. Örgüt 1952-1953 yıllarında Vakıflar Bakanlığı'nı üstlenen Ahmed Hasan al-Bakuri tarafından yönetilmiştir. Ancak Devrimden kısa bir süre sonra Müslüman Kardeşler Hür Subaylara sert eleştiriler yöneltmeye başlar. İslami ilkelere dayanan teokratik bir devlet yapısı kurulması gerektiğini düşünen Kardeşler, bu düşüncelerini hükümet üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanır, hatta Britanya ile yürütülen görüşmelere müdahil olur. Ekim 1954'te örgüt bir parti olduğu gerekçesiyle yasadışı ilan edilir ve Seyid Kutb da dahil olmak üzere bir çok lideri tutuklanır. Muhammed Necib Müslüman Kardeşler'le temas halinde olduğu gerekçesiyle görevden alınır. Nasır'ın daha güçlü hale geldiği dönemde Müslüman Kardeşler Örgütü bu gelişmelerden olumsuz etkilenir. 19 Ekim 1954'te Britanya ile "Tahliye Anlaşması" imzalandığında Müslüman Kardeşler bu anlaşmaya karşı çıkarak hükümeti Britanya ile işbirliği yapmakla suçlar. Müslüman Kardeşler Hür Subayları seçilmiş parlamenter bir sistem oluşturmadıkları gerekçesiyle de eleştirir. 26 Ekim 1954'te Nasır'a karşı düzenlenen bir suikast girişimi sonrasında Müslüman Kardeşler yöneticileri ve üyeleri tutuklanır, bazıları idam edilir.⁽⁴²¹⁾

24 Eylül 1955'te şeriat mahkemeleri sistemi ortadan kaldırılır, İslâmi hareketin zemini her alanda yok edilmeye çalışılır. Hür Subaylar Müslüman Kardeşler'e saldırmakla birlikte ona karşı alternatif, ama İslâm ögesini de dışlamayan, militarizme, devlet mülkiyetine ve eşitlikçiliğe dayanan bir Arap Sosyalizmi projesi

⁽⁴²⁰⁾ Abd Al-Fattah Muhammed El-Awaisi, **The Muslim Brothers and the Palestine Question: 1928-1947**, Londra: Tauris Academic Studies, 1998, ss.202-203.

⁽⁴²¹⁾ Hasan al-Banna, "New Renaissance: The Viewpoint of the Muslim Brotherhood", **Political and Social Thought**... içinde, ss.115-117.

geliştirmeye çalışır.⁽⁴²²⁾ Ocak 1956'da kamuoyuna açıklanan Anayasa'da Mısır devleti “İslâmi” bir devlet olarak tarif edilmiştir. Hür Subaylar örgütü üyeleri de camiye devam ve hacca gitmek de dahil olmak üzere islami ilkelere bağlılık konusunda özenli davranmışlardır.⁽⁴²³⁾

Mısır'da orta sınıfları ve işçi sınıfını, toplumun eğitimli kesimini ve gençliği etkileyecek güçlü, seküler, milliyetçi hareketin yükseldiği ve başarı vaat ettiği dönemlerde İslâmcı hareketlerin zayıfladığı, buna karşılık bu tür hareketlerin başarısız olduğu ve güç kaybettiği dönemlerde İslâmcı örgütlerin güçlendiği görülmüştür. 1922-1952 arası liberal deneyim başarısızlığa uğramış, 1967 yenilgisi ile milliyeti ve sosyalist düşünce ve kazanımlar düşüşe geçmiş ve 1970-1980 arası yarı otokratik olarak adlandırılan rejim hayal kırıklığı yaratmıştır. Vaatlerini gerçekleştiremeyen her üç deneyimin ardından İslâmcı militan hareketler güç kazanmıştır.⁽⁴²⁴⁾

1967 savaşı yenilgisi Mısır'da tüm kesimlerin dine sarılmaları sonucunu getirmiştir. Yenilgi İslâmcı kesim tarafından şöyle değerlendirilir: “Biz Allahı terk ettik, o da bizi terk etti.” Yenilgi sonrası halk önünde yaptığı ilk konuşmada Nasır dinin toplumda daha büyük bir yer tutması gerektiğini söyler. Bu konuşma izleyenler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır. İlginç olan Mısır'da aynı dönemde dine dönüş, dine sarılma eğiliminin Hıristiyan Araplar arasında da yaygınlaşmış olmasıdır. Kahire'nin varoşlarından birinde, Zeytun kilisesinde Bakire Meryem'in ışıklar içinde görüldüğü haberi yayılır ve bu hem Kıptileri, hem de inançlı Müslüman kadınları aynı ölçüde etkiler.⁽⁴²⁵⁾

4.1.7. Nasır'ın Arap Milliyetçiliği

1950'lerde Mısır'ın güç kazanması ve 1952'de devrim sonrasında Mısır'da “Araplık” motifi ve kendini diğer Arap ülkeleriyle bağlantılı görme eğilimi ağırlık

⁽⁴²²⁾ Charles Issawi, **The Arab World's Legacy**, New York, Darwin Press,1981, s.510-511.

⁽⁴²³⁾ Rami Ginat, **Egypt's Incomplete Revolution**, Londra: Frank Cass Publishers, 1997, s.2.

⁽⁴²⁴⁾ Saad Edin İbrahim, “Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups”, **International Journal of Middle East Studies**, no.12, 1980, s.448.

⁽⁴²⁵⁾ Nazih N.M.Ayubi, “**The Political Revival of Islam: The Case of Egypt**”, **International Journal of Middle East Studies**, no.12, 1980, ss.489-490.

kazanmıştır. Bu sadece ulusal birlik oluşturmakla sınırlı değildi. İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde Mısır'ın dahil olduğu uluslararası ve bölgesel sorunların çerçevesi bir "Arap Birliği" düşüncesine öncülük etmelerini beraberinde getirdi. Mısır uluslararası ilişkiler arenasında rekabet eden iki büyük gücün varlığından ancak Arap dünyasının, Afraki'nin ve bağlantısızlık hareketinin önde gelen ülkelerinden biri olarak yararlanabilirdi.⁽⁴²⁶⁾

Mısır'ın geleneksel Arap siyasi mücadelelerinden uzak durmuş olması, onun Arap dünyasında bütünüyle uzak olduğu anlamına gelme. 19.yüzyıldan itibaren daha çok Arap-İslâm yönelimli bir ilgi söz konusu iken devrimci Mısır'ın 1955 sonrası gelişen Arapçılığı, yalnızca devrimin ve Mısırlıların kültürel-siyasal kimliğinin bir ürünü değildi. Yeni dönemin Arapçılığı bölgesel güç siyasetine yönelik bir adımdı. Uluslararası ilişkiler alanında yaşanan büyük rekabet ortamı da 1950'lerde Mısır'ın Arap siyasetinin gelişimine katkıda bulundu. Mısır bağımsızlık vurgusuyla büyük güçler karşısında güçlü bir konum edinmeyi başardı. Ancak bu ortam Arap dünyasındaki çekişme ve rekabete de yeni bir içerik ve biçim verdi. Mısır Arap dünyasında yaşanan kutuplaşmada eski muhafazakar ve gerici güçler karşısında yeni radikal ve devrimci güçleri temsil etmektedir.⁽⁴²⁷⁾

İç siyasette kontrolün merkezde toplanması, dışarıda aktif bir siyaset uygulanmasını mümkün hale getirdi. Arap kimliği de öne çıkartılarak bir "ulusal kültür" ve bir "ulusal onur" duygusu yaratıldı. Nasır iktidarı ve kullandığı Arap milliyetçisi söylem, Arap birliği konusundaki umutları ve düşünceleri yeniden canlandırdı ve Mısır'ı bu düşün sembolü haline getirdi. Arapların şanlı geçmişine yapılan vurgu o günkü objektif birlik ihtiyacı ve ortak gelecek düşüncesiyle birleşiyordu. Mısır özellikle 1954'den sonra yalnızca Arap birliğinin değil, Arap devrimci sürecinin de merkezi konumuna geldi.⁽⁴²⁸⁾ 1952 sonrasında Araplık öne çıkar; Nasır'ın popülerliği ve cesur uygulamaları, büyük başarısızlıklara karşın onu Arap milliyetçiliğinin lideri haline getirir.⁽⁴²⁹⁾

⁽⁴²⁶⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:234

⁽⁴²⁷⁾ P.J. Vatikiotis, **Arab Regional...**, ss.198-199.

⁽⁴²⁸⁾ R.Hrair Dekmejiyan, **Marx, Weber and the Egyptian Revolution**, *The Middle East Journal*, no.2, Bahar 1976, s.368.

⁽⁴²⁹⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:234

Nasır Arapları Batı kontrolünden kurtarmaya gücü olan bir lider olarak görüldü. Bu dönemde Mısır tarihi ve kaderi diğer Araplarla birarada düşünülmekteydi. Nasır İsrail, İngiltere ve Fransa karşısında ideal Arap Birliği lideri rolüne adeta zorlandı. Nasır'ın yazılarında ve konuşmalarında Arap milliyetçiliğinin tekip Arap devletlerini aşan boyutları ve Mısırlılık ile Arap kimliğinin birlikteliği vurgulanmıştır. Söylemde “Arap Mısır” ve daha sonra da “geniş Arap bütününün bir parçası olarak Mısır” kullanılmıştır. Bu güçlü konumuyla uluslararası siyasette yalnızca Arapların değil, bağlantısız güçlerin temsilciliğini ve liderliğini de üstlenmiştir.⁽⁴³⁰⁾

Arap Birliği düşüncesi üçüncü dünyacılık ya da bağlantısızlık daha çok bölgesel bir ideolojidir.⁽⁴³¹⁾ Kökleri daha çok Arap dünyasının Mısır dışında kalan kesimlerinde ortaya çıkmıştır. Çünkü Mısır bir dönem tüm Arap Birliği düşüncesi ve girişimlerinde dışta bırakılmıştır. Ama güçlenmiş bir Mısır'ın ve Nasır'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası belirli bir tarihsel dönemde öncülük rolü üstlenmesi ve Arap kitlelerini etkilemesi önem taşımaktadır. Burada karşılıklı bir uyumdan söz edilebilir. Bağlantısızlık ya da tarafsızlık aynı zamanda genel Arap düşüncesine uymaktadır. Araplar büyük devletlerden biriyle, özellikle bölgenin geleneksel sömürgeci güçleri olan İngiliz ve Fransızlarla ittifak içinde olmayı istememektedirler. Bağdat Paketi'nin başarısızlığı böyle bir nedene bağlanabilir.⁽⁴³²⁾

Nasır'ın kişisel kalkış noktası ve esas bağlılığı Mısır'dır. Ama kuşağı itibariyle içine dğduğu ortamda Arapların yaşadıklarıyla da yakından ilgilidir. Nasır Mısır'ın yalnızca Akdeniz ve Batı uygarlığına ait olduğu düşüncesine yakın değildir. Mısır, Nasır'ın söyleminde merkezi bir yer tutar; vatan, Mısır toprağı, halk Mısır halkıdır. Kişisel şekillenmesinde ve ait olduğu kuşak için Filistin sorunu önemli bir yer tutmaktadır. Nasır devrimin ilk yıllarında Arap siyasetine çok önem vermemiştir. 1952'den sonra yeni rejimin temel hareket noktasını dışsal faktörlerden çok, iç siyasete ilişkin sorunlar oluşturur. Önceleri uluslararası gündemle, Mısır'la ilgili olduğu ölçüde ilgilenilir ve Hür Subaylar hareketinin lider kadrosu uluslararası

⁽⁴³⁰⁾ Derek Hopwood, **Egypt**, Londra, Harper, 1991, s.99.

⁽⁴³¹⁾ Rami Ginat, **Egypt's Incomplete Revolution**, Londra: Frank Cass Publishers, 1997, s.5.

⁽⁴³²⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:236

alanda uzman değildir. Başlangıçta en önemli vurgu noktası, İngilizlerin Mısır toprağından atılmasıdır.⁽⁴³³⁾

Nasır'ın Kasım 1952'de kamuya dönük ilk konuşmasında vatanın emperyalizmden kurtarılması, 1953'te ülkenin tam bağımsızlığının sağlanması temaları ele alınır. 1954 ve 1955 yıllarında kısa bir ara dönemde Batı yanlısı bölgesel paktlara girmeme ve buna alternatif olarak Araplar arasında işbirliğini artırma çabası görülür. Bu dönemde emperyalistlerin egemenliğine karşı verilen mücadelede dayanışmanın bir ürünü olarak, Mısır merkezli Arap birliği ve Arap milliyetçiliği söylemi yükselmektedir.⁽⁴³⁴⁾ En önemli tartışma Irak'ın Batı merkezli savunma paktına yanaşması ile yaşanır. 1954 yılında Nasır Batıya bağlı olmayan, bağımsız bir Arap savunma düzenlemesinden söz eder. 1955'te Irak'ın Bağdat Pakti'na girmesiyle, Mısır'ın Batı yanlısı bu tarz bir örgütlenmeye muhalefeti artar. Bağdat Pakti'nin kurulması, Mısır'ın "Arapçı" döneminin başlangıcını simgeler.⁽⁴³⁵⁾

Nasır Mısır'ı "düşlerin odaklandığı yer" olarak görür. Nasır'lık birlik sorunu ve Arap Birliği meselesi ile yakından ilgilenir. Öngörülen birlik çerçevesi yalnızca Araplardan ibaret değildir Nasır milliyetçiliğinde. Mısır'ın önemli bir üstleneceği üç halka tarifi yapılmaktadır: Arap, Afrika ve İslâm kuşakları. Nasır, birliğin Araplara büyük bir güç sağlayacağını, aynı zamanda Arapların Afrika ülkelerinin emperyalizme karşı içine girdiği bağımsızlık savaşlarına vereceği destekle kardeşlik bağlarını güçlendireceğini düşünmektedir.⁽⁴³⁶⁾

Özellikle Süveyş kanalının millileştirilmesi ve Süveyş savaşının ardından Nasır'ın güçlü Arap Birliği çağrıları gücünü ve popülerliğini Arap dünyasında artırmakla kalmamış aynı zamanda Mısır'da iç siyasette Hür Subaylar için önemli bir avantaj sağlamıştır. Nasır artık Arap halkının kahramanı olmuştur. Arap ulusunun güçlü bir liderlik altında bir araya gelmesinin gücünü artıracaklarını düşünür. Arap kitleleri tarafından sevilen Nasır liderliğinde Mısır etkileri günümüze dek uzanan bir şekilde bu liderlik misyonunu üstlenmiştir. Araplar savaş sonrası kaotik uluslararası

⁽⁴³³⁾ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s:237

⁽⁴³⁴⁾ Can Adal, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, C:4 S: 1494

⁽⁴³⁵⁾ James Jankowski, **Arab Nationalism**, New York, Colombia Press, 1997, s.160.

⁽⁴³⁶⁾ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s:237

ilişkiler ortamında kendilerini için bir kahraman arayışı içindedirler. Nasır'a göre bu liderlik rolü dönemsel olarak Mısır'a uymaktadır.⁽⁴³⁷⁾

4.2. Arap Liderliği Yolunda Misir'in Uyguladığı Dış Siyaset

4.2.1. Arap Milliyetçiliğinin Oluşturulması ve Temsili

1960'lar boyunca Arap ülkelerinin kamu hayatına, Abdul Nasır'ın önderi ve sembolü olduğu sosyalist ve tarafsız Arap ulusçuluğu fikri hakim olmaya devam etmiştir.⁽⁴³⁸⁾ Mısır, Suriye ile kurmaya yoluna gittiği Birleşik Arap Cumhuriyeti fikri ile Arap alemini birleştirmeyi düşünmüş böylece Arap aleminin liderliğine soyunmuştur. Nasır Süveyş kanılığını millileştirerek emperyalizme meydan okumuştur. Mısır'ın bu tavrı tüm Arap dünyasında takdirle karşılanmış ve Tüm Arap dünyasının önderi konumuna getirmiştir. Yıllarca sömürge baskısı altında kalan Araplar Nasır ile umutlanmış ve onu ulusal önder düzeyine kadar çıkarmıştır. Arap dünyasından böylesine ulusalcı bir önderin çıkması tüm dünya dengelerini kısa zamanda alt üst etmiştir.

4.2.1.1. Arap Milliyetçiliği, Baas Partisi ve Nasırizm

Baas Partisi, temelde Arap ulusçuluğuna dayanan radikal akımdır. 1943 yılında Michel Eflak ve Salah el-Bitar tarafından Şam'da kurulan Baas Partisi kısa sürede gelişen bir hareket olarak Irak, Ürdün ve Lübnan'da benzer faaliyetlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Hareketin amacı, tek bir Arap ulusu yaratmak, Arapları yabancı boyunduruğundan kurtarmak ve sosyalizmi kurmak biçiminde belirtilmektedir. Bağlantısızlık politikası çerçevesinde emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı çıkan hareket İslam'ın bazı değerlerinden de yararlanan ve sınıf farklılıklarının üzerinde bir çizgi geliştirmeyi amaçlamıştır. Hareket, katı disipline dayalı aşırı merkezîyetçi bir yapı benimsemiştir. 1950'lerde Irak ve Suriye'de iktidara galen Baas partileri giderek bu ülkenin orduları ile iç içe geçmeye başlamıştır. Suriye'de 1953'de yönetimde bulunan Baasçılar 1963 yılında

⁽⁴³⁷⁾ Gamal Abdel Nasser, **a.g.e.**, s.114.

⁽⁴³⁸⁾ Temel Britannica, Cemal Abdul Nasır Maddesi

“milliyetçi” ve “ilerici” olmak üzere ikiye bölünmüşler ve 1970’de Hafız Esad’ın başa geçmesi ile “milliyetçiler” iktidara gelmiştir. Irak’ta ise Baas hareketi 1968 yılında yeniden iktidara gelmiş ve günümüze dek Suriye’deki varlığını korumuştur. Ancak iki ülkedeki Baas partileri başlangıçta amaçlanan ortak Arap milliyetçiliğinden giderek uzaklaşarak birbirleri ile örtüşmeyen hatta rekabet eden politikalar izlemişlerdir. Bunun en açık örneği Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında ortaya çıkmış, Suriye Irak’a karşı savaşan müttefiklere askeri birlik yollamıştır.

4.2.1.2. Baas İdeolojisi

“Baas” Orta Doğu’da özellikle Suriye ve Irak’ta ortaya çıkan siyasal nitelikli bir cereyandır. Bu deyim “Diriliş” veya “Arap Sosyalist Diriliş Partisi” anlamında kullanılır. Irak’ta, başında Mişel Eflak’ın bulunduğu “Arap Diriliş Partisi” ile Ekrem Havrani’nin başkanı olduğu “Arap Sosyalist Partisi”ni birleşmesinden doğan siyasi kuruluş “Baas” olarak ortaya çıkmıştır. Baas Partisi bir siyasal teşekkül olup, Irak’ta ve Suriye’de ayrı ayrı kişilerle temsil edilmekte ve idareye hakim bulunmaktadır.⁽⁴³⁹⁾ (Irak’ta Saddam Hüseyin, Suriye’de Hafız Esad bu akımların son temsilcileridir).

Baas, Arap sosyalizminin yöntemleriyle Arap dünyasında bir yeniden doğuş gerçekleştirmeye çalışan siyasal anlayış ve partilere verilen isimdir.⁽⁴⁴⁰⁾ Bu bakımdan Arap Birliği Teşkilatı ve Nasırcı akımla paralellik gösterir. Çabaları arasında, Birleşik Arap Cumhuriyeti kurmak ve Irak’la bütünleşme hareketini gerçekleştirmek yer almıştır. Yine Baas’çılar sosyalist reformları gerçekleştirmek, sosyal farkları azaltmak, mülkiyeti sınırlandırmak, büyük üretim araçlarını millileştirmek, miras hakkını korumak, sermaye ve özel girişimi devam ettirmek gibi ilkeleri savunurlar. Bu yolla kalkınmayı gerçekleştirmek, hedefleri arasındadır.

Baas’çılar hem Irak’ta hem de Suriye’de siyasi otoriteyi ellerinde tutmaktadırlar. Baas’çılar arasında prensipte büyük farklar bulunmamaktadır.⁽⁴⁴¹⁾

⁽⁴³⁹⁾ Meydan Larousse, Baas Maddesi, Cilt:2, s.24

⁽⁴⁴⁰⁾ M.Fırat, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yy., 2001, c:1, s.785

⁽⁴⁴¹⁾ **Avrasya Dosyası**, Arap Dünyası Özel, Cilt: 6, Sayı: 1, s.131

Baas'ın tüzüğü, ideolojisinin iskeletini teşkil eder. Liderlerinden Eflak ve diğer birçoklarının yazdıkları da bu görüşün inceliklerine kadar izahını yapar. Gerçekten, Arap sosyalizminin incelenemesindeki en büyük güçlük açık bir teoriye sahip olmayışındadır. Arap ülkelerinin hepsinde sosyalizmden bahsedilmesine rağmen ne demek olduğunu anlamak güçtür.

Arap dünyasında sosyalist doktrin üzerine literatürün çok az oluşu, Arap sosyalizminin hiçbir teorisi olmadığı intibasını vermektedir. Sosyalist doktrinlerin hemen hiçbir şekilde etüdü yapılmamıştır. Son zamanlara kadar, sosyalist teorinin böyle derinliğine tetkik edilmeyişi Arap entelektüelleri arasında bir gurur kaynağı olmuştur.⁽⁴⁴²⁾ Son zamana kadar Eflak'ın liderliğini yaptığı Baas entelektüelleri, bu tanımlamaya uyuyordu. Eflak, toplum sorunlarıyla meşgul olunmasını lüzumsuz addediyordu. Teoriden yoksun oluşunun daha makul görünen izahı, diğer bir Baas'çı entelektüel olan Muhsin Abu Maizar tarafından yapılmıştır. Ona göre Arap sosyalizmi, henüz tamamlanmamış bir tecrübedir. Arap sosyalizmini, gerçekleşmesinden önce bir teoriye bağlı kılmaya gayret; Arap toplumunun bütün cephelerini içine alan realist ve canlı bir tecrübe olarak, tabiatıyla çelişmeye düşürür.

Netice itibarıyla sosyalizm fikri, bir batılı düşünce mahsulüdür. Eflak, teoriye karşı çıkarken, diğer yandan batı sosyalizmini de reddetmektedir. Onun, uygulanabilme keyfiyeti üzerindeki ısrarı, olayları somut yönden ele alışı, içinde yaşadığımız hali düşünmesi; Baas Sosyalizminin Arap dünyasına has bir şey olduğunu, Avrupa'dan ithal edilemeyeceğini gösterme teşebbüsünden ileri gelmektedir.⁽⁴⁴³⁾

Arap sosyalizmi, Arap dünyasının özel şartlarına uydurulmuş şekliyle anlaşılmalıdır. Bu, batı sosyalizmi ve teorisinin tamamen reddi anlamına gelmemelidir. Eflak'ın düşünüş tarzının, başka bir Baas'çı tarafından eleştirilmesi, Orta Doğu'da yeni tip bir milliyetçiliğin doğuşu şeklinde görülmelidir. Bu yeni tür milliyetçiler, yabancı düşünceyi kabul etmekten rahatsız olmayacak olgunluk ve metanete sahip kişilerdir.

⁽⁴⁴²⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Söylem Yy., İstanbul, 2000, s.56

⁽⁴⁴³⁾ **Avrasya Dosyası**, Arap Dünyası Özel, Cilt: 6, Sayı: 1, s.133

Arap dünyasında bir ideoloji olarak sosyalizm, istiklal kazanılır kazanılmaz gelişecek bir milliyetçi cereyan olarak kalmıştır. Moskova tarafından beslenen komünist ideolojinin aksine, Orta Doğu'da sosyalizmin gelişmesinde dıştan yardım görülmemiştir. Baas Partisi gibi milliyetçiler de, siyasi istiklali yabancı boyunduruğundan kurtardıktan sonra sosyalist fikirlerini, bu istiklal kazanılıncaya kadar tali derecede rol sahibi gördüler. Sosyalizm, milliyetçi ihtilalin bir parçası olarak gelişmiştir.

Baas ideolojisine göre Arap halklarını birbirinden ayıran sınırlar sömürgeciler tarafından çizilmiştir ve ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁽⁴⁴⁴⁾

Sonuc olarak, Eflak açısından “sosyalizm, Arap şan ve zaferinin tekrar kazanılabileceği bir vasıta olmaktadır.”

Sosyalizmi, milliyetçilik ve birliği sağlamakla Baas'cı entelektüeller, aynı anda iki hedefe ulaşmayı sağlamanın yolunu bulmuş oldular; aynı anda iki cephede bir ihtilalle savaşabilmektedirler. Arapların birlik halinde olmalarını görmek istemeyen beynelmilel dünyadaki sömürgeci emperyalist düşmanlarıyla ve geri kalmış bir toplumun i  sorunlarıyla mücadele edebilmektedirler.

Birlik, sosyalizme ulaşılmadan evvel gerekli olan bir şeydir. Arap  lkeleri, tek tek gerçek iktisadi kalkınmayı sağlayamayacak derecede fakir görülmektedir.⁽⁴⁴⁵⁾

Baas Partisi dilinde kapitalizmin bir özdeşi olan emperyalizm, Arapların milliyetçi davranış ve çalışmalarını ezmek için komünizmle işbirliği yapmıştır. Zira, emperyalist devletler toplumsal ilerlemeye engel olmak için bölgesel, gerici kapitalistlerle de birlik olmuşlardır. Baas, siyasi olduğu kadar iktisadi, tam bir bağımsızlığı şart koştuğundan, Suriye'deki bütün yabancı şirketlerin millileşmesini ısrarla talep etmiştir.

Sovyetler Birliği ile Marksist ideoloji arasındaki ayırım, Baas tarihinin ancak son safhalarında yapılabilmemiştir. Sovyetler Birliği, Arap nasyonalizminin

⁽⁴⁴⁴⁾ M.Fırat, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yy., 2001, c:1, s.785

⁽⁴⁴⁵⁾ **Avrasya Dosyası**, Arap Dünyası  zel, Cilt: 6, Sayı: 1, s.134

karşısındaydı. Birleşmiş Milletler’de de Filistin’in bölüşülmesi lehinde oy vermişti. Bu yüzden Batı kadar kötü görülmektedir.

Baas, Faşizm ve Nazi sosyalizmini de komünist ideolojiyi de şiddetle reddetmiştir.⁽⁴⁴⁶⁾

Arap ve Batı sosyalizmlerinin birçok müşterek ve benzer tarafları vardır. Her iki oluşum da ilmi sosyalizmin kaçınılmaz olduğu, sınıf mücadelesi teorilerini ve proleterya diktatörlüğünü reddederler. Her iki cereyanın da benzer iktisadi programları vardır; savundukları millileştirme derecesine özel bir önem atfederler. Arap sosyalist entelektüellerinin çoğu ya Batı’da tahsil görmüş veya Batı zihniyetinin hakim olduğu bir tahsili almış buldukların, Arap sosyalizminde liberal demokrasinin izleri görülür. Her iki cereyan da işçi tabakasının içinde bulunduğu şartları ıslaha büyük önem vermiştir.

Bununla beraber Arap sosyalizmi, köylü sorunlarına daha büyük ilgi duymakta ve batı sosyalizminden daha milliyetçi bir karaktere sahip bulunmaktadır.

İki cereyan arasındaki ayrılık ise iç ve dış işlerinde karşılaşılan sorunların çeşitleri bakımındandır.

Arap dünyasında, sanayileşme sorunlarının pek ağır olmadığı yerlerde, sosyalizm, Batı’dakinden daha az sınıf fikriyle hareket edebilmektedir. Bundan başka büyük bir köylü nüfusunun mevcudiyeti sebebiyle Arap sosyalizmi, tabii olarak köylü sorunlarına daha çok dikkat göstermekte, toprak reformuna ve tarım işçilerinin sorunlarına büyük önem vermektedir.

Baas ideolojisinde milliyetçilikle sosyalizm arasındaki sıkı münasebet, Arapların karşılaştıkları sorunlarla haklı gösterilebilmektedir. Dışta, emperyalizme karşı bir birlik için savaş, içte ise iç rahatsızlıklarla mücadele mecburiyeti vardır. Kabahati Batı’ya atılan birlikten yoksun bulunma ve içteki huzursuzluk, emperyalizmin Arap dünyasına nüfuz etmesine yaramıştır. Batı sosyalistleri, Milli

⁽⁴⁴⁶⁾ **Avrasya Dosyası**, Arap Dünyası Özel, Cilt: 6, Sayı: 1, s.135

Birlik sorunlarıyla karşı karşıya bulunmazlar. Onların istiklal ve şerefleri garanti altına alınmıştır. Sosyalist olsun veya olmasın Batı imajı, askeri işgal ve siyasi hakimiyetle lekelenmiştir. Batı fikirleri ile yeni bir toplum kurma umudunda olan Araplar batı tarafından baskı altında tutmuştur. Eflak, Batılı sosyalistlerin memleketlerinde iktidarı ele geçirdikleri vakit diğerleri kadar emperyalist olabildiklerini söylemektedir.

BAAS ile komünizm teorilerinin ideolojik ayrıntılarının tetkiki, Baas sosyalizminin; komünist doktrinin öngördüğü dogmatizmi, insanlıktan uzaklaşmayı ve şiddeti reddettiğini ortaya koyar. Zira bu Baas sosyalizminin, Arap dünyasındaki komünist sızmasına karşı gösterdiği tepkiyi dile getirmektedir.

Baas Partisinin, 20'nci asır'daki önemli ideolojik cereyanlara karşı tutumu daima olumsuz olmuştur. Gayretlerini boşa harcamış olan milliyetçilerden kurulu Baas entelektüelleri, emperyalist nazarla baktıkları Batı ile birleşmek zere yanyana gelememişlerdir. Bunun içindir ki, ideolojik bakımdan sadece tarafsızlıkta ısrar etmekle kalmamakta fakat yalnız "Arap" sosyalizmini benimsediklerini de açıkça belirtmektedirler.

4.2.1.3. Baas Partisi'nin Kuruluşu

Modern zamanların değişim sürecine iç ve dış nedenlerden dolayı gecikmeli bir şekilde katılan toplumlar, değişim için yabancı bir modele bakışlarını yöneltirken, özgünlük-benzemek parantezinde dramatik (siyasal, kültürel, ekonomik) gel-gitler yaşamaktadırlar. Bu durum, Osmanlı mirasının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra konferans masalarında paylaştırıldığı ve yapay sınırların ortaya çıkarıldığı Ortadoğu'da daha yakıcı bir hal almaktadır. Batılı güçlerin Ortadoğu'da yarattığı parçalanmaya meydan okuma ve Arap birliğini kurma çabası, toplumsal huzuru Arap dünyasından sürgün ederken, bu coğrafyadaki birçok Arap topluluğu da çağdaş gelişmelere uyum sağlama mücadelesi vermektedir.

Mişel Eflak, 1940'lı yılların başında mutsuz bir bilinç eşliğinde Arap dünyasına baktığı esnada, bu ulusun bir "Diriliş"e ihtiyacı olduğuna kanaat getiriyordu. Ona göre "Diriliş", bir toplumsal Rönesans ve Arap Birliği'nin kurulması sonucu

sağlanabilirdi. Bunu sağlayacak ideoloji ise Arap ulusunun kendi koşullarından hareketle özgün bir ideoloji olmalıydı. Batı dışı coğrafyada yer alan ve gelişme sorununu çözmeye çalışan birçok toplumda olduğu gibi burada da ortaya çıkan sonuç, melez bir ideoloji olmuştur.

Melez İdeoloji, Batı dışı coğrafyada yaygın bir olgudur. Baas ideolojisini anlamak, bu olgunun geni bir coğrafyada ortaya çıkış ve yaygınlık kazanmasının nedenlerini anlamada tali bir katkı sağlayacaktır.

Arap ulusçuluğundaki siyasi yön değişikliğini ortaya çıkaran güç Suriye Baas Partisi'dir. 1943 yılında kurulan Suriye Baas Partisi, yakın dönem Suriye ve Arap tarihine damgasını vurmuş bir partidir. İdeolojik çizgisini "Birlik", "Özgürlük" ve "Sosyalizm"den oluşan üç kutsal siyasi slogana dayandırarak oluşturulan bu parti, kendi içinde farklı (kültürel, ekonomik, sosyal) özelliklere sahip olan Arap dünyasını tek bir siyasi çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Parti kurulduğu günden itibaren Suriye milliyetçiliğini değil tam bir Arap milliyetçiliğini savunmuştur. Baas Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün birliğinden oluşan "Büyük Suriye" projesini benimserken Hatay Suriye' ye geri verilinceye kadar Arap Birliği ülkelerinden Türkiye ile ilişkilerini kesmelerini istemiştir.⁽⁴⁴⁷⁾

Bu partinin adı gerçekten Suriye'nin siyasi ve milli hayatının-sembölü olacak niteliktedir. Çünkü adı, diri bir insan toplumunun belirlenmiş bir görünüşünü veya sistemini ifade etmekten ziyade, dirilme çabaları içindeki bir toplumun çarpınmalarının tutarsızlıklarla dolu halinin bir ifadesidir. Bu partinin ideolojisinde İslamlık, milliyetçilik ve sosyalizmin üçü de gerçekten acayip niteliklerle birbirine bulanmış haldedir. Herbiri hakkında bizim alıştığımız belirli açılardan bakıldığı zaman ne İslamcı, ne milliyetçi ne de sosyalisttir. Belki daha yerinde bir deyişle, Suriye toplumunun kendine yol bulma çabalarındaki çarpınmalarının bir karışımıdır.

Suriye toplumunun kendine yol bulma çabası olan Baas ideolojisi, Suriye toplumunun kültüre, ekonomik ve sosyal özelliklerine önem vermiştir. Başka coğrafyalarda farklı koşullar ve süreçler sonucunda ortaya çıkan kavramlar eşliğinde

⁽⁴⁴⁷⁾ Kamel Abu Jaber, **The Arap Ba'th Socialist Party**, s.25

bu partinin ve ideolojisinin incelenmesi, eksik ve yanlış değerlendirmelere neden olabilir. Suriye'deki iç dinamiklere önem ve ağırlık verilirken, etnosantrizmin tuzağına düşme olasılığına da dikkat edilmelidir. Baas Partisi'ni belirli bir model veya kalıp doğrultusunda değerlendirmek yerine, Suriye'deki iç dinamiklerin dış dinamiklerle etkileşimi doğrultusunda ortaya çıkan atmosfere önem verilerek, partinin ve ideolojisinin bu atmosferde nasıl şekillendiği anlaşılmalı çalışılmalıdır.

Suriye Baas Partisi 19.yüzyıldan devraldığı Arap ulusçuluğu mirası üzerine kurulmuştur. Bu dönem, Hıristiyan Arapların çalışmalarıyla şekillenen, laik temelde kültürel Arap ulusçuluğu ile modernist İslamcıların şekillendirmeye çalıştıkları, dinsel temelde Arap ulusçuluğu dikkat çekmektedir. Her iki hareketin ortak özelliği de Arap geçmişine yaptıkları vurgudur. Bu vurgu, Baas ideolojisinde önemli bir yer tutan Arap tarihi açısından bir "Altın Çağ"ın şekillenmesinde önemli bir oynayacaktır.

Suriye Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Birinci Büyük Paylaşım Savaşı'nda umduğunu bulamayan Suriye, bağımsızlık yerine Fransız Manda İdaresi altına girmiş ve kendi içinde parçalanmaya uğramıştır. Bu dönem, Batı karşıtı düşüncenin keskinleştiği bir dönem olduğu gibi, farklı siyasi projelerin de gündeme geldiği bir dönemdir. Pan-Arap Milliyetçiliği, Büyük Suriye Milliyetçiliği ve İslam ile milliyetçilik arasında sentez arayan yaklaşımlar, dönemin siyasal atmosferine damgasını vuran gelişmelerdir. Belirtilen siyasi yaklaşım ve projeler, aynı zamanda Baas ideolojisinin üzerinde şekilleneceği siyasi zemini de ortaya çıkarmıştır.

Bütün Arap dünyasını kucaklamayı hedefleyen Baas partisi bir kadro partisi olmaya mahkum olmuştur. Bu durum aynı zamanda Baas Partisi'nin iktidara gelme yöntemini de etkilemiştir. Seçimle iktidara gelmeyi hedeflemiş olan bu parti Suriye'deki azınlıklar ve ordu ile kurduğu ilişkiler ile anti demokratik yoldan iktidara gelmeye yönelmiştir. Suriye, Irak, Mısır ve Lübnan Arap milliyetçiliğinin merkezi alanı olarak tanımlanır. Belirtilen ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlanan oranda kalkınma ve modernleşme, demokrasi, Arap Sosyalizmi, Arap milliyetçiliği ve ordu konuları üzerinde yoğunca durulmuştur. Evrensel siyasal düşünce

akımlarından yapılan seçmeler ile yerel kültürün karışımı olan Baas ideolojisi, bir tür “melez ideoloji” dir.

Suriye’de bağımsızlığın kazanıldığı 1946 yılından kısa bir süre sonra çoğulcu siyasal hayata geçilmiştir. Ancak, bu süreç üç yıl sonra kesintiye uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Arap dünyasında ilk askeri darbe 1949 yılında Suriye’de meydana gelir ve çoğulcu siyasal hayat askıya alınır. 1954 yılında çoğulcu siyasal hayata tekrar dönmüş olmakla birlikte, 1958 yılına kadar sürecek olan bir siyasal çözülme ve radikalizmin yükselişine tanık olunacaktır. Suriye siyasi hayatına yeni bir aktör olarak katılan Baas Partisi bu çözülme dönemindeki faaliyetleri ve tutumu ile Pan-Arabizm’e giden yolda ilk adım olarak görülen Suriye-Mısır birleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Baas Partisi Suriye’de 1963’ te iktidarı ele geçirirken 1966’ da askeri kanat yönetime gelmiştir.⁽⁴⁴⁸⁾ iktidara gelme sürecinde dönüşüm yaşamıştır. Bu dönemde sol radikalizme kayma şeklinde bir ideolojik dönüşüm yaşanırken, Baas Partisi’nin tarihsel önderleri de tasfiye edilmişlerdir. Bu tasfiye süreci ve partinin içinde farklı kanıtların ortaya çıkma nedenleri yaşanan yeni askeri darbelerdir (1963, 1966, 1979). Suriye’deki 1949 Askeri Darbesi’nden sonra bu ülkede bir askeri darbe zinciri ortaya çıkarken, Hafız Esad’ın 1970 yılında yaptığı askeri darbe, Baas Partisi’nin ve Suriye’nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Başlıktan Esadizm’e geçiş diye adlandırılabilir bir dönem başlarken, demokrasi boyutundan yoksun otoriter-cumhuriyetçi bir rejimin Suriye’de ortaya çıkmıştır.

Suriye’de gelişen Baas (Diriliş) Partisi, Suriye’nin siyasal hayatına az sayıda kentli büyük ailenin ve bunların çıkarlarını dile getiren partilerin ya da önderlerin oluşturdukları gevşek birliklerin hakim olmasına karşı bir meydan okumayı temsil ediyor, eğitimdeki hızlı gelişmenin ortaya çıkardığı, toplumda hakim konumda olmayan sınıflardan ve büyük ölçüde, Aleviler, Dürziler ve Hıristiyanlar gibi Sünni Müslüman çoğunluğun dışındaki cemaatlerden gelen, eğitimini henüz tamamlamış bir zümreyi cezbediyordu. Partinin kökeni Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entelektüel tartışmalarda yatar.

⁽⁴⁴⁸⁾ M.Fırat, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları., 2001, c.1, s.785

Bu tartışma Suriye’de diğer yerlere nazaran daha acildi, çünkü burada Britanya ile Fransa’nın kendi çıkarlarına uygun biçimde çizdikleri sınırlar doğal ve tarihsel ayrımlara çoğu Ortadoğu ülkesinden daha az tekabül ediyordu.

Baas’ın başlıca teorisyonu olan, Şamlı Hıristiyan Mişel Eflak’ın (1910-89) bu soruya verdiği yanıt kesinlikle Araplara özgü bir anlayışı ifade ediyordu. Tek bir Arap ulusu vardı ve birleşik bir devlet içinde yaşama hakkına sahipti. Bu ulus büyük bir tarihsel deneyimle, İslam dininin Muhammed tarafından yaratılması ile ve bu dini cisimleştiren toplum tarafından oluşturulmuştu. Bu deneyim sadece Arap Müslümanlara değil, onu benimseyen ve dünyada özel bir misyona, bağımsızlık ve birlik hakkına sahip olma iddialarının temeli olarak gören bütün Araplara aitti. Bu hedefe ancak bir çifte dönüşüm aracılığıyla ulaşılabilirdi: önce zekâ ve hissiyatla –bir Arap ulusu fikrinin anlayış ve sevgiyle oluşturulması-, sonra da siyasal ve toplumsal sistemle.⁽⁴⁴⁹⁾

Bu fikirler sistemindeki toplumsal reform ve sosyalizm unsuru başlangıçta pek önemli değildi, ancak 1950’lerin ortasında Baas Partisi daha açık biçimde sosyalist bir parti niteliği kazandı ve bu haliyle etkisini Suriye’ye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi çevre ülkelere ve aynı zamanda Arap yarımadasındaki ülkelere yaydı. Partinin etki alanı kimlik sorunları olan öğrencilerin ve entelektüellerin ötesine uzandı. Özellikle köken olarak mütevazı bir taşra ortamından gelen subaylar kuşağı ve kırsal kesimden göçen kentli işçi sınıfı arasında büyük bir etki yarattı. 1950’lerde Suriye’de askeri yönetim ile parlamenter hükümet arasında gidip gelmeler oluyordu. İktidarın parçalandığı bu durumda belirgin bir politika izleyen ve kitlelere hitap edebilen bir parti siyasal gücünün ötesinde bir rol oynayabiliyordu. Baas hem 1958’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin oluşumuna yol açan hareket içinde, hem de 1961’de bu hareketin dağılmasında ağırlıklı oldu. Irak’ta da hareket 1958 devriminden sonra nüfuzunu arttırdı.

4.2.1.4. Baas İdeolojisi ile Paralel Giden bir diğer İdeoloji Nasrızizm

Baas siyasal güç haline gelen bir ideoloji idi. Öte yanda, onu meşrulaştıracağı düşünülen terimlerle adım adım bir fikirler sistemi geliştirerek dönemin öteki önemli

⁽⁴⁴⁹⁾ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, İletişim Yayınları, 2001, İstanbul, s.467

hareketini oluşturan bir rejim vardı: 1952’de iktidarı ele geçiren ve Abdül Nasır’ın kısa süre içinde tartışılmaz biçimde önderliğini ele geçirdiği Mısırlı subaylar başlangıçta sınırlı bir eylem programına sahiptiler. Hareketin, partilerin ve hiziplerin çıkarlarının üstünde yer alan ulusal çıkarlara hitap etmenin ve hepsinin değilse de çoğunun içinden çıktığı köylü kitlelerle bir dayanışma duygusunun ötesinde hiçbir ortak ideolojisi yoktu. Ne var ki zamanla genellikle Abdül Nasır’ın kişiliğiyle özdeşlenen karakteristik bir ideolojik yapı oluştu. Bu Nasirist ideolojide bir fikir hareketi oluşturabilecek gücü bir çok unsur mevcuttu. Önderlerin kitlelere hitap ederken kullandıkları doğal dil İslam’ın dili idi. Bu önderler genelde İslam’ın reformist bir tarzını savundular. Bu tarz gerçekleştirmekte oldukları seküler ve modern değişim türlerine ters düşmüyor, onlarla uyum içinde geliyordu. Bu dönemde Ezher daha sıkı biçimde hükümet denetimine girmiştir.⁽⁴⁵⁰⁾

Ne var ki İslam, Arap ulusçuluğu ve birliğinden genellikle daha az vurgulanıyordu. Arap birliği, önceki Mısır hükümetleri tarafından dış siyasette önemli bir tutum olarak benimsenmişti, ancak Mısır’ın Nil vadisinden serpilen farklı tarihsel gelişimi ve ayırt edici kültürü bu ülkeyi komşularından duygusal bakımdan bir ölçüde uzak tutmuştu. Ne var ki Abdül Nasır’ın rejimi artık ülkeyi Arap dünyasının parçası ve onun doğal önderi olarak düşünmeye başlıyordu. Bu önderliğin toplumsal devrim yönünde kullanılması gerektiğine inanıyorlardı. Üretim araçlarında devlet mülkiyeti ya da denetimi ve gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi, ulusal gücü en yüksek noktaya çıkarmak ve rejime kitle desteği sağlamak için gerekliydi.

Toplumsal reform programı, sınıflar çatışmasını saunan Marksizm ile kişisel çıkarların üstünlüğü ve üretim araçlarına sahip sınıfların hakimiyeti anlamına gelen kapitalizm arası bir sistem olan, özgül bir “Arap sosyalizmi” fikrine dayanarak meşrulaştırıldı. “Arap sosyalizmi”nde toplumun tamamının herkesin çıkarını kollayan bir hükümetin çevresinde toplanacağı düşünülürdü. Bu düşünce 1962’de çıkarılan “Ulusal Sözleşme”de şu şekilde öne sürüldü.

Toplumsal demokrasi olmadan siyasal demokrasinin olamayacağı ilan edilmiştir. Bu da, iletişim araçları ve öteki kamu hizmetlerinde, bankalar ve sigorta

⁽⁴⁵⁰⁾ Albert Hourani, *a.g.e.*, s.468.

şirketlerinde, ağır ve orta endüstride ve –en önemlisi- dış ticarete kamu mülkiyetini gerektiriyordu. Erkek-kadın ayrımı yapılmaksızın herkese fırsat eşitliği, sağlık hizmeti ve eğitim olanakları sağlanmalıydı. Aile planlaması teşvik edilecekti. Sınıf ayrımları ulusal birlik içinde eritilmeliydi; Arap ülkeleri arasındaki ayrımlar da ancak bu şekilde ortadan kaldırılabilirdi. Mısır, gerçekleşmesi halinde öteki ülkelerin içişlerine müdahale edeceği savını kabul etmeksizin Arap birliği için çağrı yapmalıydı. Bunu izleyen birkaç yıl içinde toplumsal reform önlemleri kararlılıkla yürürlüğe konuldu: çalışma saatlerinin sınırlanması, asgari ücret, kamu sağlık hizmetlerinin genişletilmesi, sanayi kârlarının bir bölümünün sosyal sigorta ve refah hizmetlerine ayrılması. Bu önlemler 1960’ların başında Mısır’da hızlı büyümeyi mümkün kıldı. Ne var ki 1964’te büyüme durmuştu ve kişi başına tüketim artık artmıyordu. Bu olumsuz etkiler neticesinde Irak ve Suriyede Nasır etkisi yerini Baas ideolojisine bırakmıştır.⁽⁴⁵¹⁾

“Nasırizm” öteki Arap ülkelerinin kamuoyunda geniş kapsamlı ve sürekli bir onay gördü. Abdül Nasır’ın kişiliği, rejiminin başarıları -1956 Süveyş Krizinin siyasal zaferle sonuçlanması, Assuan Barajı’nın inşa edilmesi, toplumsal reform önlemleri- ve güçlü bir önderliğin Filistin davasını savunma vaadi: bütün bunların, farklı bir dünya, gerçek bir toplumsal devrimin gençleştirdiği birleşik bir Arap ulusu ve bu ulusun dünyadaki hak ettiği yeri alması umudunu canlandırdığı görülüyordu. Öteki Arap hükümetlerinin başkanlarının ötesinde “Arap halkı”na hitap eden radyo ve basın bu tür umutları beceriyle teşvik etti. Bu hitap şekli Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirdi ve Beyrut’ta kurulup Filistinli sürgünler arasında yayılan Arap Ulusçuları Hareketi gibi geniş bir alanı kapsayan siyasi hareketlerde cisimleşti.

1960’lar boyunca Arap ülkelerinin kamu hayatına, Abdül Nasır’ın önderi ve sembolü olduğu bu sosyalist ve tarafsız Arap ulusçuluğu fikri hakim olmaya devam etti.⁽⁴⁵²⁾

4.2.1.5. Baas Partisi’nin Arap Milliyetçiliğindeki Rolü

“Önce Birlik” diyerek Suriye’de kurulan Baas Partisi’ne Arap dünyasında gönül veren insanlar da, bu parti aracılığıyla özdeşleştirilmiş bir birlik beklentisi

⁽⁴⁵¹⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yy. 2001, cilt:1, s.784

⁽⁴⁵²⁾ Albert Hourani, **a.g.e.**, s.470

içinde tek bir siyasi çatı altında toplanmayı arzularken, Baas Partisi sadece Suriye ve Irak'ta iktidara gelerek, bu iki ülkenin sınırları içine hapsolmuştur. Irak'taki iktidarı ABD'nin 20 Mart 2003 tarihinde başlattığı savaştan sonra yıkılmış ve Baas Partisi bu ülkede lağvedilmiştir. Baas Partisi, Arap dünyasında –Suriye hariç- iktidar gücüne sahip değildir. Baas Partisi'nin geçmişten bugüne Arap dünyasındaki önemi ve etkinliği diğer Arap ülkelerindeki etkinliği ve durumu kapsamlı çalışmalar aracılığıyla ortaya konulduğu takdirde anlaşılabilir.

4.2.2. Arapları Tek Bir Çatı Altında Toplama Çalışması

4.2.2.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti

Arap devletlerinin Arap birliği kurma girişimleri arasında en önemlisi Mısır ile Suriye arasında 1958 yılında gerçekleştirilen ve Arap birliği düşüncesine vücut kazandıran Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimidir. Arap birliği amacı düşünüldüğünde Süveyş kanalının doğusunda kalan Arap ülkeleri arasında büyük farklılıklar ve tarihsel rekabet söz konusudur. Mısır diğerlerine oranla daha güçlü bir devlet yapısına sahiptir. Nil Vadisi ile Verimli Hilal bölgeleri toplum ve kültür açısından farklılıklar taşırlar. Ancak entelektüel akımları arasında kültürel bir alışveriş her zaman varolmuştur. Nasır'ın 1950'lerde güç, şeref, onur, saygınlık, bağımsızlık ve kendine güven duygularını harekete geçirmesi, onu diğer Araplar arasında Arap birliği davasının lideri haline getirmiştir.⁽⁴⁵³⁾

Bu dönemde Suriye'de en etkin ve önemli siyasal güç Baas Partisidir. Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimine değinirken bu birliğin bir parçası olan ve Arap birliği düşüncesini Nasır'dan çok daha önceleri programlaştıran Baas hareketinden de söz etmek gerekmektedir. Baas ideolojisinde milliyetçi ve sosyalist düşünceler bir arada yer almıştır. “Birlik, özgürlük ve sosyalizm” Baas'ın Suriye'de etkin olan komünist hareketten ve Nasırcılıktan etkilenerek kullandığı ve Arap dünyasını derinden etkileyen en önemli ve yaygın sloganı olmuştur. Baas Partisi bloksuzluğu savunan ilk Arap siyasi hareketidir.⁽⁴⁵⁴⁾

⁽⁴⁵³⁾ Leonard Binder, **The Ideological Revolution in the Middle East**, New York: John Wiley and Sons, Inc., 1964, s.205.

⁽⁴⁵⁴⁾ Zeynep Güler, a.g.e., s:242

Bir Suriye Askeri heyeti 11 Ocak'ta birleşme görüşmelerinde bulunmak için Mısır'a gimiş; Nasır'ın da beklenmedik bir şekilde acilen birleşmeye taraftar olmasıyla 5 Şubat'ta yasama organlarınca onaylandıktan ve 21 Şubatta eşzamanlı referandumlardan geçtikten sonra ordular Mısır komutası altında birleşmişti.⁽⁴⁵⁵⁾

Üç yıl süren ve Nasır'ın Arap Birliği projesinin en önemli girişimi sayılan Birleşik Arap Cumhuriyeti, basit bir federal yapı değil, iki ülke arasında bir kaynaşma hedeflemiştir.

Birleşik Arap Cumhuriyeti 1 Şubat 1958'de ilan edilir. 5 Şubatta iki ülkenin Meclisleri tarafından onaylanır. 21 Şubatta halk oylamasından geçer ve kabul edilir. Nasır yüzde 99.9'luk bir oy oranıyla Devlet Başkanı seçilir. 5 Şubatta Mısır ve Suriye Parlamentoları Nasır tarafından açıklanan 17 maddelik geçici bir Anayasa kabul eder.

Yeni hükümet 14 Mısırlı, 7 Suriyeli Bakandan oluşmuş, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde yalnızca Ulusal Birlik Partisi'nin çalışmasına izin verilmiştir. Suriye yönetimini ise Nasır'ın güvendiği çalışma arkadaşlarından Abdul Hakim Amir üstlenmiştir. Ulusal Birliğin amacı kamuoyunun istem ve görüşlerini yansıtmak değil, onu belirlemektir. Böylelikle toplum ve topluluğu oluşturan temeller kökeninden başlayarak şekillendirilecektir.⁽⁴⁵⁶⁾

Birleşik Arap Cumhuriyeti Anayasa ile getirilen, tek bir hükümete sahip, Başkanın rolünün güçlendirildiği iki eyaletli üniter bir devlet yapısıdır. Meclisin en az yarısı Suriye ve Mısır meclislerinden alınacak, diğer yarısı Devlet Başkanı tarafından belirlenecektir. Başkanın ayrıca Meclisi feshetme yetkisi bulunmaktadır. Meclisin yürütme üzerindeki denetimi sınırlıdır. Başkanın Meclise karşı sorumluluğu bulunmamaktadır. Meclis güven oylaması anlamında hükümetin bütününe değil, tek tek Bakanları oylayabilmektedir. Meclis kararlarına ilişkin Başkanın veto hakkı bulunmaktadır. Geri gönderdiği bir kararın Meclisten geçmesi için üçte iki çoğunluk gerekmektedir. Devlet Başkanı ayrıca başkomutandır. Tek parti olarak da Ulusal

⁽⁴⁵⁵⁾ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2004., s.374

⁽⁴⁵⁶⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:247

Birlik Partisi Anayasa ile tanımlanmıştır. Mısır'da 1956 Anayasası'nda İslâm, devlet dini olarak kabul edilmekle birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1958'de yayınlanan geçici Anayasası'nda bu konuya değinilmemiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti hürümeti Suriyeli Hıristiyanların ve Mısırlı Kıptilerin hassasiyetlerini gözetererek laik bir yaklaşım benimsemiştir⁽⁴⁵⁷⁾.

Ancak bütün çabalara karşın en önemli Arap birliği denemesi olan Birleşik Arap Cumhuriyeti girişimi her iki devletin farklı devlet yapılarına ve farklı siyasal kadrolara sahip olmaları nedeniyle büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Siyasi yapıyı oluşturan ve Kahire tarafından yönetilen Ulusal Birlik Partisi'nden Baas temsilcilerinin dışlanması ve diğer nedenlerle başarısızlığa uğramıştır. Siyasi yapıyı oluşturan ve Kahire tarafından yönetilen Ulusal Birlik Partisi'nden Baas temsilcilerinin dışlanması ve diğer nedenlerle başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlıkta Suriye'de Baas Partisi içinde ve ülke çapında siyasal zeminde devam eden mücadelenin de etkili olduğu söylenmelidir. Suriye'de ordunun siyasetten uzak tutulması amacıyla kilit mevkilere Mısırlı subayların getirilmiş olması, büyük bir tepkiye neden olmuştur. Sonuç olarak bu deneyim sırasında alınan önlemler Suriye'de Komünist Partisi'nin sıkı bir biçimde denetlenmesini sağlamış, diğer siyasal yapılar ve basın da bu baskıdan payını almış ve girişim Baas Partisi'nin diğer hedefleriyle uyumlu hale gelmemiştir. Suriye'de siyasal partilerin, hele geleceğini birliğe bağlamış, kurulması için uğraş vermiş olan Baas Partisinin kapatılması önemli bir hata olarak değerlendirilmiştir.⁽⁴⁵⁸⁾ Bu Federal yapıya Yemen'de katılır.

Mısır'da Arap birliğinin sağlanmasına yönelik olumlu yansımaları olmakla birlikte siyasal sistemin henüz tam olarak yerleşmedi bir dönemde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması, ideolojik açıdan sorunlar getirmiştir. Birliğin dağılması, Nasır rejimi açısından kendini sorgulama ve yeni bir atılım gerçekleştirme anlamında önemli bir dönemeç oluşturur. Nasır Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasını genel düşünce anlamında savunmakla birliktehatalar yapıldığını kabul etmiştir. Suriye'de ise idari yapıda Mısır ağırlığından ve hakimiyetinden rahatsızlık duyulmuş ve 28 Eylül 1961'de Şam'da ortaya çıkan askeri ayaklanma sonucu birlik 28 Eylül

⁽⁴⁵⁷⁾ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s:248

⁽⁴⁵⁸⁾ Anvar El-Sadat, *In Search of...* s.191. Birliğin başarısız olma nedenleri konusunda bkz. Monte Palmer, "The United Arab Republic: An Assessment of its Failure", *The Middle East Journal*, c.20, no.1, Kış 1966, ss.54-56.

1961'de sona ermiştir. Nasır 5 Ekim 1961'de birliğin sona erdiğini, Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak anılmaya devam edeceğini açıklamıştır.⁽⁴⁵⁹⁾

4.2.2.2. Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu

Baas'ın 1963'te Suriye ve Irak'ta iktidara gelmesiyle Mart-Nisan aylarında yapılan Mısır, Suriye ve Irak arasında tartışılmış bir birlik kurulması düşüncesi çerçevesinde Kahire, Şam ve Bağdat arasında yapılan temaslar sonucunda 7-17 Nisan 1963'de Kahire'de yapılan toplantıda Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonunun 13 maddelik Anayasa taslağı hazırlanmıştır. Federasyonun Başkanı aynı zamanda her üç devleti silahlı kuvvetlerinin baş komutanı olduğundan askeri ittifaktan daha ileri bir doğmuştu. Ancak Federasyon Sosyalist Arap ülkelerine açık olduğundan Ürdün ve Suudi Arabistan gibi geleneksel monarşiler isteseler de bu oluşum içinde yer almadıkları için ortaya çıkan durum Araplar arası birleşmeden ziyade yeni bir ayrılık anlamına geliyordu Nitekim Suriye de nasırcılar ile Baascıların iktidarı mücadelesinde Nasır'ın açıkça bu mücadeleye taraf olmasının etkisiyle bu federasyonu hayat geçirmek mümkün olmamıştır. Ağustos ayında yapılan açıklamayla bundan vazgeçildiği bildirilmiştir

Diğeri, Irak'ta Baascıları tasfiye ederek denetimi ele alan Nasır yanlısı Arif kardeşler döneminde yine yeni bir birleşme denemesi daha öz konusu olmuş, Irak ve Mısır arasında Kahire'de 26 MAYIS 1964'de yapılan görüşmelerinde 1966'da iki ülkenin birleşmesi öngören ekonomik ve askeri entegrasyona gidilmesi kararı alınmıştır. Bir ortak yönetimin görüldüğü bu yapı içinde de bir ortak komutanlık öngörülmüştür. Ayrıca oluşturulan ortak siyaset komutanlık iki ülkenin anayasal birleşmesini sağlayacak ve ortak dış politika, savuma ekonomik planlama konularının nezaret edecekti. Ancak 1965 sonlarına doğru bir birleşmeden vazgeçildiği açıklanmıştır⁽⁴⁶⁰⁾

4.2.2.3. Arap Cumhuriyetleri Federasyonu

Suriye Sudan Mısır ve Libya arasında 1971 de söz konusu olmuştur. Mısır 1970 Kasım'ında Mısır Libya ve Sudan ile Arap Cumhuriyetleri Federasyonu adı

⁽⁴⁵⁹⁾Zeynep Güler, a.g.e., s:248

⁽⁴⁶⁰⁾ Tayyar Arı, a.g.e., s.374.

altında bir birleşme kabul edilmiş federasyona 1971 Nisanında Suriye de katılmıştı. Fakat Libya'nın petrolünün kullanılarak Mısır ve Suriye nin silahlandırılması düşüncesine pek sıcak bakmayan Albay Muammer Kaddafi'nin yan çizmesi üzerine bu konuda daha ileriye gidilmemiştir ⁽⁴⁶¹⁾

4.2.2.4. Arap Birliği

1963 yılında Baas iktidarı döneminde Suriye, Mısır, Suriye ve Irak arasında bir başka birlik önerisinde bulunmuş, yapılan görüşmelerden bir sonuca varılamamıştır. Bir diğer başarısız Arap birliği girişimi 27 Aralık 1969'da Sudan, Mısır ve Libya arasında imzalanan Trablus Antlaşması ile kendini gösterir. Bu birlik girişimine 28 Kasım 1970'de Suriye'de katılmıştır. ⁽⁴⁶²⁾ Benzer antlaşmalar 1973'te ve 1974'te Libya ve Mısır ve Libya ve Tunus arasında imzalanmıştır. Bütün bu başarısız girişimlere karşın Nasır iktidarı boyunca Arap birliği düşüncesi Arap halkında ve yöneticilerinde yer etmiş, önemli bir iç ve dış siyaset ögesi oluşturmuştur. ⁽⁴⁶³⁾

4.2.2.5. Arap Ortak Pazarı

1960'lı yıllarda Arap Birliği üyesi ülkeler arasında ekonomik birlik ve bir ortak Pazar oluşturma doğrultusunda girişimler de gerçekleşmiştir. 1966'da Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün Arap Ortak Pazarı oluşturmak için bir araya gelmişlerdir. 1958'de Suriye ve Mısır'ın birleşmesi, bu iki devlet arasındaki ekonomik ilişkileri artırmış, daha önceki dönemde Suriye'nin en önemli ticaret ortağı olan Lübnan ile ekonomik ilişkilerinin azalmasına neden olmuştur. Suriyeli ticaret kesimi ve toprak sahipleri birleşme sırasında gerçekleşen millileştirme ve sosyalleştirme önlemlerinden, engelleyici dış ticaret düzenlemelerinden hoşnut kalmamıştır. Hatta birliğin bozulmasının ağırlıklı olarak bu tür ekonomik nedenlere dayandığı ile ileri sürülmektedir. ⁽⁴⁶⁴⁾ Mısır'ın daha sonraki birlik girişimlerinin siyasi olduğu kadar ekonomik gerekçeleri de bulunmaktadır. Mısır Arap ülkeleri içinde sanayileşmekte ve kalkınmakta olan bir ülke olmasına karşın büyük bir nüfusa sahiptir. Üstelik

⁽⁴⁶¹⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.374.

⁽⁴⁶²⁾ Peter K.Bechtold, **New Attempts at Arab Cooperatign**, The Middle East Journal, c.27, no.2, Bahar 1973, s.153.

⁽⁴⁶³⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**,s:248

⁽⁴⁶⁴⁾ E.Kanovsky, **Arab Economic Unity**, The Middle East Journal, c.21, no.2, Bahar 1967, s.215.

1960’larda tarım kesimi hala nüfusun ve üretimin önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. 1966 yılında nüfusun yaklaşık yüzde 60’ı kırsal kesimde yer almaktaydı. Mısır büyük askeri yatırımlar ve Yemen iç savaşı nedeniyle askeri harcamaları her zaman yüksek olmuş bir ülkedir. Ekonomisi bu nedenle de zayıflamıştı. Dolayısıyla petrol ve enerji sağlama, ticaret ortağı olma açılarından diğer Arap ülkelerine ihtiyaç duymaktadır. İşsizliğin yoğun olduğu Mısır’ın istihdam olanakları açısından da diğer Arap ülkelerine bağlı olduğunu söylemek gerekir.

Süveyş Savaşı’nın ardından, özellikle de 1960’larda İsrail ile ilgili kaygılar Mısır ile diğer Arap ülkelerinin arasındaki ilişkileri gerginleştiren önemli bir neden oluşturmuştur. ⁽⁴⁶⁵⁾

4.2.2.6. İslam Konferansı Örgütü

4.2.2.6.1. Kuruluşu

Müslüman ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini geliştirmek amacıyla İslam Konferansları düzenlenmesi düşüncesi Suudi Arabistan Kralı’nın 1966 yılında "İslam Birliği" sloganı, daha sonra Fas Kralı’nın 1969 yılında "İslam Dayanışması" fikrini atmasıyla somutlaşmış, bazı Arap devletleri ise Arap Zirve Konferansları düzenlenmesini tercih ettiklerini açıklamışlardır. ⁽⁴⁶⁶⁾

İslam dünyasını ilgilendiren gelişmelerin yoğunlaşması, bu bağlamda Kudüs’te El Aksa Mescidi’nin yakılması üzerine, Suudi Arabistan ve Fas Kralı’nın girişimleri sonucunda 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat’ta Birinci İslam Zirve Konferansı toplanmıştır. Türkiye, Zirve’ye Dışişleri Bakanı başkanlığında bir heyetle katılmıştır.

1970 yılında Karaçi’de gerçekleştirilen İkinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansında Örgüt’e bir Genel Sekreter atanmış, 1972 yılında Cidde’de yapılan üçüncü İslam Dışişleri Bakanları Konferansında ise, “İslam Konferansı Şartı” kabul edilmiştir. ⁽⁴⁶⁷⁾

⁽⁴⁶⁵⁾ Zeynep Güler, **a.g.e.**, s:250

⁽⁴⁶⁶⁾ www.oic-oci.org

⁽⁴⁶⁷⁾ www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx

İKÖ'nün merkezi Cidde'dedir. Halen 57 ülkesi bulunmaktadır. KKTC dahil, 5 ülke de “gözlemci” statüsündedir. Her İslam ülkesi Örgüte üye olabilmektedir. Yeni üye kabulü üye ülkelerin 2/3 çoğunluğunun onayıyla gerçekleşebilmektedir.

İslam konferansı anayasasının henüz TBMM'den geçmemiş olması ve Türkiye'nin konferans kararlarına, Türk Anayasa'nın laik yapısına açıkça aykırı olduğu noktalarda çeşitli çekinceler koymuş olduğu gerçeğine rağmen İslami toplantılara Türk katılımı giderek arttı: Türkiye, 1981 Taif konferansına Başbakan düzeyinde ve 1984 Kazablanka konferansına da Cumhurbaşkanı düzeyinde katıldı.⁴⁶⁸

Türkiye'nin İKÖ ile ilişkilerinin hukuki olup olmadığı bugün de tartışılan bir konudur çünkü örgüt kuruluş yasasının 8. Maddesinde yer alan üyelik koşullarından hiçbiri Türkiye tarafından yerine getirilmemiştir.⁽⁴⁶⁹⁾

İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ)'nün 14-16 Haziran 31'nci Dışişleri Bakanları Toplantısı 2004 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır. Toplantıda, KKTC'nin, Annan Planı'nda öngörüldüğü şekilde “Kıbrıs Türk Devleti” adıyla temsil edilme kararının alınması ve ilk kez bir Türk aday olan Prof.Dr. E. İHSANOĞLU'nun İKÖ Genel Sekreterliğine getirilmesi Türkiye açısından önemli bir siyasi kazanım niteliğinde görülmektedir.⁽⁴⁷⁰⁾

4.2.2.6.2. İKÖ'nün Amacı

İslam Konferanslarının amaçları, İKÖ Şartı'nda şu şekilde belirlenmiştir:

- a) Üye devletler arasında İslam dayanışmasını geliştirmek,
- b) İktisadi, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer önemli faaliyet sahalarında üye devletler arasında işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası örgütlerde üye devletler arasında dayanışmayı yürütmek,
- c) Irk ayrımını, fark gözetmeyi bertaraf etmeye ve sömürgeciliğin her şeklini ortadan kaldırmaya gayret etmek,

⁽⁴⁶⁸⁾ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000, s:235

⁽⁴⁶⁹⁾ Gökçen Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik*, C.XLVI, No:1-2 (1991), s.59 - 66

⁽⁴⁷⁰⁾ www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx

d) Adalet üzerine kurulu uluslararası barış ve güvenliği desteklemek için gerekli tedbirleri almak,

e) Kutsal yerlerin korunması için sarfedilen gayretleri ve Filistin halkının mücadelesi için sağlanan desteği koordine etmek, haklarını tekrar kazanması ve topraklarını kurtarması için Filistin halkına yardım etmek,

f) Bütün Müslüman milletlerin onur, bağımsızlık ve ulusal haklarını korumak amacıyla verdikleri mücadeleyi desteklemek;

g) Üye devletler ile diğer ülkeler arasında işbirliği ve anlayışı geliştirmeye elverişli ortam yaratmak.⁽⁴⁷¹⁾

4.2.2.6.3. Görüşülen Konular ve Alınan Kararlar

İslam Konferansı Örgütü ilgilendiği konular itibariyle siyasi gündemi ağırlıklı bir forum niteliğindedir.

Bugüne kadar yapılan İslam Konferansları toplantılarında genel olarak, Orta Doğu sorunu, Filistin meselesi, Kudüs şehrinin statüsü, Keşmir, Afganistan, Irak ve bu bağlamda Kıbrıs ve Batı Trakya Türk azınlığının sorunları ile dünyanın muhtelif yerlerindeki diğer Müslüman topluluk ve cemaatlerin durumları ele alınmakta, ayrıca uluslararası toplumun gündemini belirleyen silahsızlanma, ekonomik kalkınma, çevre, sosyal, kültürel işbirliği ve enformasyon konuları üzerinde de durulmaktadır.

4.2.2.6.4. İKÖ'nün Organları

4.2.2.6.4.1. İslam Zirvesi

Kuruluş Şartı uyarınca İslam Konferansı Örgütü'nün en yetkili organı Devlet ve Hükümet başkanlarının katıldığı İslam Zirvesi'dir. Zirve 3 yılda bir toplanmaktadır. Son olarak 10. İslam Zirvesi 11-18 Ekim 2003 tarihlerinde Kuala Lumpur'da düzenlenmiştir.⁽⁴⁷²⁾

4.2.2.6.4.2. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı (İDBK)

İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı en az yılda bir kez toplanmaktadır. Olağan toplantılara ilaveten, gerekli görüldüğünde belli bir konunun

⁽⁴⁷¹⁾ M.Fırat, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yy. İstanbul, 2001, c.1, s.791

⁽⁴⁷²⁾ www.oic-oci.org

görüşülmesi amacıyla Olağanüstü Dışişleri Bakanları Konferansları da düzenlenebilmektedir. Bakanlar ayrıca, her yıl BM olağan Genel Kurulu toplantıları marjında Genel Kurul gündeminde yer alan konularda eşgütüm sağlanması amacıyla da biraraya gelmektedirler. 30.İDBK, 28-31 Mayıs 2003 tarihleri arasında Tahran'da, 31. İDBK ise 14-16 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

31. İDBK'da, örgütün reform çabalarına ilişkin kabul edilen diğer kararların yanında, KKTC'de halkın çoğunluğunun Annan Planı'na referandumda olumlu oy vermiş olduğu da göz önünde bulundurularak, KKTC'nin gelecekte İKÖ toplantılarına planda BM Genel Sekreteri tarafından kullanılan tanıma uygun olarak "Kıbrıs Türk Devleti" sıfatıyla katılması kararlaştırılmıştır.⁽⁴⁷³⁾

4.2.2.6.4.3. Genel Sekreterlik

İKÖ Yazmanlık hizmetleri Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde olan Genel Sekreterlik tarafından yerine getirilmektedir. Genel Sekreter, İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı tarafından, 4 yıl için, bölge esasına göre (Asya, Afrika ve Arap ülkeleri) üye ülkeler tarafından gösterilen adaylar arasından seçilmektedir. 6. İslam Zirvesinde İKÖ Şartı'nda yapılan bir değişiklik sonucunda, Genel Sekreterin görev süresinin bir defaya mahsus olmak üzere, dört yıl süreyle uzatılmasına imkan sağlanmıştır.⁽⁴⁷⁴⁾

9-13 Aralık 1996 tarihlerinde Cakarta'da yapılan 24. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda (İDBK) Fas eski Başbakanlarından Dr. Azzeddine Laraki İKÖ Genel Sekreterliği'ne seçilmiş ve Ocak 2001'e kadar bu görevde kalmıştır.

Dr.Laraki'nin ikinci bir dönem Genel Sekreterlik görevini üstlenmeyeceğinin kesinleşmesi üzerine Fas, Genel Sekreterlik görevini ikinci dört yıllık bir dönem için yürütmek üzere bu defa Abdülvahid Belkeziz'i aday

⁽⁴⁷³⁾ <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%BOK%C3%96>

⁽⁴⁷⁴⁾ www.oic-oci.org

göstermiş ve Kuala Lumpur'da toplanan 27. İDBK'da (2000) Belkeziz Genel Sekreterliğe getirilmiştir.

14-16 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen 31. İDBK toplantısında Türkiye'nin adayı Prof.Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu İKÖ Genel Sekreterliğine seçilmiştir. Genel Sekreter İhsanoğlu görevi 1 Ocak 2005 tarihinde devralacaktır. ⁽⁴⁷⁵⁾

4.2.2.6.4.4. İKÖ'nün Bütçesi

İKÖ bütçesi üye ülkelerin ödedikleri katkı paylarından karşılanmaktadır. Katkı payları ülkelerin milli gelirine göre saptanmıştır. En yüksek katkı payı % 10 (Suudi Arabistan), en düşük katkı payı ise % 0.5'dir. Türkiye'nin ödemekte olduğu katkı payı % 4'tür.

4.2.2.7. İSEDAK

İKÖ bünyesinde ekonomik işbirliği konularının giderek önem kazanmasıyla birlikte, 1981 yılında Mekke'de yapılan III. İslam Zirvesi'nde, Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesine Yönelik Eylem Planı kabul edilmiş ve Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) kurulması kararlaştırılmıştır. ⁽⁴⁷⁶⁾

İSEDAK, 1984 Ocak ayında Kazablanka'da yapılan IV. İslam Zirvesi'nde Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Komitenin Daimi Başkanlığına seçilmesiyle faaliyetlerine başlamıştır.

İSEDAK, Türkiye'nin evsahipliğinde İKÖ üyesi ülkelerin Ekonomi ve Dış Ticaretten Sorumlu Bakanları düzeyinde yılda bir defadan az olmamak üzere toplanmaktadır. 20. İSEDAK toplantısı ile Türkiye dahil, on üye ülkenin temsilcilerinden oluşan İSEDAK İzleme Komitesi toplantısı 23-27 Kasım 2004 tarihlerinde ülkemizde gerçekleştirilecektir.

⁽⁴⁷⁵⁾ www.islamicsummit.org.sa/en/default.aspx

⁽⁴⁷⁶⁾ www.dpt.gov.tr/dei/isedak/iktisedak.htm

4.2.2.7.1. İSEDAK'ın görevleri

- İslam Konferansı Örgütü tarafından ekonomik ve ticari işbirliği alanında alınmış ve alınacak kararların uygulanmasını izlemek;
- Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirmek için mümkün olan yolları incelemek, ve
- Üye ülkelerin ekonomik ve ticari alanlarındaki kapasitelerini artırmaya yönelik programlar hazırlamak ve öneriler sunmaktır.⁽⁴⁷⁷⁾

5.POLİTİKALAR

5.1. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

5.1.1. 1960 Öncesi Ortadoğu Politikası

Ortadoğu yaklaşık dört yüz yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinde kalmış ancak imparatorluk tarih sahnesinden çekildikten sonra başlayan bir süreçle bölge tam bir “Atomizasyona” uğratılmıştı.⁽⁴⁷⁸⁾ Pek çok etnik unsuru yüzlerce yıl barış içinde yaşatma hünerini gösteren Osmanlı İmparatorluğu tarihin sayfalarına karıştıktan sonra Ortadoğu “kaynayan kazan” haline gelmiştir.⁽⁴⁷⁹⁾

Dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin yaptığı mücadelenin önemli bir kısmı Ortadoğu toprakları üzerinde cereyan etmiştir.⁽⁴⁸⁰⁾ İngiltere'nin temsil ettiği İtilaf kuvvetleri, bu topraklarda, Türk hakimiyetini kırmak için olağanüstü gayret sarfettiler. Savaşın sonuna doğru, Araplar'ın Türklere karşı düşmanca tutumu Batılı güçlerin Osmanlı Devletine karşı zaferini kolaylaştırdı.⁽⁴⁸¹⁾ Türkler savaşırken, karşılarında, İngilizler tarafından bağımsızlık sözleriyle kışkırtılmış Arapları da bulmuşlardı.

Savaş Türklerin Ortadoğu'dan tamamen çekilmesine sebep oldu. Böylece Ortadoğu'da yüzlerce yıl devam eden Türk hakimiyeti de sona eriyordu.

Türklerin Ortadoğu'dan çekilmesi Araplara özlem duydukları özgürlük ve bağımsızlığı getirmedi. Aksine Batılı güçler uzun süredir tam anlamıyla denetimleri altına almak istedikleri İslam ülkelerini ellerine geçirmiş oldular.⁽⁴⁸²⁾

⁽⁴⁷⁷⁾ www.dpt.gov.tr/dei/isedak/iktisedak.htm

⁽⁴⁷⁸⁾ Cengiz Çandar, **Ortadoğu Çıkmazı**, İstanbul, 1987, s.13

⁽⁴⁷⁹⁾ İsmet Giritli, **Komünizm, Batı, Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, 1977, s.145

⁽⁴⁸⁰⁾ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih, 1789-1960**, Ankara, 1978, s.215-217

⁽⁴⁸¹⁾ İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İstanbul, 1987, s.190

⁽⁴⁸²⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul, 1975, s.22

Türk idaresine karşı Arap toplumunda ortaya çıkan tepkiler XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmaya başladı. Ancak dünya savaşına kadar Türklerle Araplar arasında ortaya çıkan problemler akrabalar arasında yaşanan aile içi sorunlar olarak değerlendiriliyordu. Anlaşmazlıklar yüzyıllar boyu ırk ayrımı tanımayan İslam topluluğu içinde bir arada yaşamış olmanın getirdiği yakınlığı bir vuruşta koparamazdı.⁽⁴⁸³⁾

Ancak, dünya savaşı Araplara bağımsızlık isteklerini gerçekleştirmek için önemli bir fırsat gibi görüldü.

İngiltere Osmanlı Devleti'ne karşı Arap halkını ayaklandırmak için Mekke Şerifi Hüseyin'i büyük bir Arap devleti kurdurma vaadi ile kendine bağladı. Şerif Hüseyin'in amacı ise Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bütün Arap eyaletlerinde yaşanan Arapların bağımsızlığı ve bunu sağlamak için de İngiltere'nin yardımı sağlamaktı. İstanbul'da 23 Kasım 1914'te ilan edilen Kutsal Cihat'la Müslüman Arapları kendi safına çekmeyi uman Osmanlı Padişahı, aksine Şerif Hüseyin ve İngilizlerin kışkırtması ile ayaklanan Arap kabilelerini karşısında gördü.⁽⁴⁸⁴⁾

İngiltere bir taraftan Arapları bağımsızlık vaadiyle kışkırtırken diğer yandan Rusya ve Fransa ile yaptığı anlaşmalarla Ortadoğu bölgesinin kendisi ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul ettirmişti. George Picot ve Sir Mark Sykes'in heyet başkanları olmaları sebebiyle Sykes-Picot anlaşması olarak bilinen ve Suriye, Irak ile Güney Türkiye'nin büyük bir bölümünü İngiliz ve Fransız bölgelerine ayıran anlaşma, 1917 yılında Bolşeviklerin iktidarı ele geçirip Çarlık diplomasisinin bütün belgelerini açığa vurması ile ortaya çıkmıştır.⁽⁴⁸⁵⁾

Anlaşmada Kudüs ve Filistin'in bir kısmının bir çeşit uluslar arası örgüt tarafından yönetileceği de belirtilmişti.

Bolşeviklerin 1917 yılında Çarlık döneminde yapılan anlaşmaları açıklaması gerek İngiltere ve Fransa'da gerekse Arap dünyasında şok etkisi yaptı. Müttefiklerin

⁽⁴⁸³⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.45

⁽⁴⁸⁴⁾ J.C. Risler, **Çağdaş İslam Dünyası**, İstanbul, 1974, s.19

⁽⁴⁸⁵⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1991, s.126

A.B.D. Başkanı Wilson'un on dört maddelik prensiplerini kabul etmeleri ve A.B.D.'nin gizli anlaşmaları tanımayacağını açıklaması üzerine İngiltere ve Fransa 7 Kasım 1918'de Ortadoğu hakkında ortak bir deklarasyon yayınladılar. Uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşu için savaştıklarını belirten iki devlet, Ortadoğu memleketlerinde halkların kendi serbest seçimlerine dayanan milli hükümet ve idareler kuracaklarını bildirdiler. Bu deklarasyon Araplar üzerinde İngiltere ve Fransa'nın bağımsızlıklarını kabul ettikleri inancını doğurdu. Halbuki bu iki devlet Arap halklarını ikinci defa aldatmışlardı. Paris barış Konferansında Arap memleketlerinde Manda rejiminin kurulmasına karar verdiler. 24 Nisan 1920'de San Remo'da toplanan konferansta, A.B.D.'nin bu konferansa katılmamasından da yararlanarak, Ortadoğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Suriye ve Lübnan Fransız; Irak, Ürdün ve Filistin İngiliz mandasına verildi. Araplar bu düzenlemeyi Wilson İlkelerinin açık bir ihlali olarak değerlendirip San Remo'da kurulan yönetim biçimine karşı çıktılar.⁽⁴⁸⁶⁾

Arapların İngiltere ve Fransa tarafından devamlı aldatılması Ortadoğu'nun sonu olmayan bir kaynaşma içinde kalmasına sebep olmuş ve Batı emperyalizminin bu kötü davranışlarının etkileri günümüze kadar gelmiştir.⁽⁴⁸⁷⁾

İngiliz mandası sırasında, Türkiye'nin Orta Doğunun Arap memleketleriyle münasebetlerinde belirli bir gelişme söz konusu olmamıştır. Bu memleketler, manda rejimi altında Batı sömürgeciliğine konu teşkil ettikleri için, resmi münasebetler Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan münasebetlerinin etkisi altında kalmıştır.

I.Dünya Savaşı esaslı darbelerinden birini de Türk-Arap ilişkilerine indirmiştir. Bütün farklılıklarına rağmen yüzyıllarca aynı devlet çatısı altında yaşayabilen İslam dünyasının bu iki temel unsuru savaşa birlikte birbirlerinden manen kopmuşlardır. Bu durum savaş sonunda çizilen haritalarla sürekli bir ayrılık haline getirilmiştir.⁽⁴⁸⁸⁾

⁽⁴⁸⁶⁾ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, 1989, s.50-51

⁽⁴⁸⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.197-198

⁽⁴⁸⁸⁾ Cengiz Çandar, **Ortadoğu Çıkmazı**, İstanbul, 1987, s.17

İmparatorluk dağılırken, Türklerle Arapların yolları da ayrılıyor, Türkiye eskiden sahibi olduğu Arap topraklarının geleceği ile hemen hiç ilgilenmiyordu.⁽⁴⁸⁹⁾ İttihat Terakki'nin sonucu felaketlerle biten serüvenci politikaları Türk devlet adamlarında gerçekleşmesi imkânsız düşlere karşı doğal bir tepki doğurmuştu.⁽⁴⁹⁰⁾ Cumhuriyet'ten sonra hızla gerçekleştirilen devrimler ve 1930'lardan sonra Batı'ya yaklaşma politikaları Türkiye'nin Araplarla arasındaki mesafeyi daha da açıyordu.⁽⁴⁹¹⁾ Öte yandan, Atatürk'ün hilafete son vermesi ve din alanında yapmış olduğu reformlar bu memleketlerin fanatik çevrelerinde Türkiye'ye karşı bir antipatiye sebep olmuştur. Fakat buna karşılık, yine bu memleketlerin İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesini yürüten aydınları için, Türk Milli Mücadelesi ve Atatürk en kuvvetli örnek ve desteği teşkil etmiştir. Meselâ Irakta 1936 Ekiminden General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman'ın yaptıkları hükümet darbesi böyle olmuş ve bu askeri hükümet kısa ömrü içinde Türkiye ile gayet yakın münasebetler kurmuştur.⁽⁴⁹²⁾ İsmet İnönü döneminde de Türkiye ile Müslüman ülkeler arasında mesafe konulmaya, Cumhuriyetin batılı ve laik karakterini ön plana çıkarmaya özen gösteriliyordu.⁽⁴⁹³⁾

Osmanlı devletine karşı İngilizlerle işbirliğine giren Şerif Hüseyin, Hicaz Kralı olmasına rağmen yarımadanın geri kalan kısmı İbni Suud'un yönetiminde idi. Zamanla yarımadanın tamamını ele geçiren İbni Suud'un Vahabi savaşçıları 1924'te Hicaz topraklarına girerek Mekke'yi ele geçirdiler. Hüseyin sürgün hayatını yaşamak üzere Kıbrıs'a gitti. İbni Suud 1926'da Hicaz kralı ilân edildi. İngiltere 1927'de Cidde'de imzalanan Cidde Anlaşmasıyla İbni Suud'un krallığını tanıdı. Aynı anlaşma ile İbni Suud'da Haşimileri yani Ürdün emiri Abdullah ile Irak emiri Faysal'ı tanıyor ve kabul ediyordu. İbni Suud, 1932'de Arabistan Kralı adını aldı.⁽⁴⁹⁴⁾

Şerif Hüseyin büyük rüyasını gerçekleştirilememiş üstelik küçük krallığını da kaybetmişti. Dahası, Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerle işbirliğine giren Şerif

⁽⁴⁸⁹⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul, 1975, s.91

⁽⁴⁹⁰⁾ K.Krüger, **Kemalist Türkiye ve Ortadoğu**, Ankara, 1981, s.177

⁽⁴⁹¹⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, Ankara, 1972, s.6

⁽⁴⁹²⁾ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, 5.bsk, Tisaa Matbaası, Ankara, 1988, s.332-333.

⁽⁴⁹³⁾ Dankwart A. Rustow, **Unutulan Müttefik Türkiye**, İstanbul, 1989, s.130

⁽⁴⁹⁴⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.78

Hüseyin, İngilizlerin, hayilini kurduğu Arap imparatorluğunun tam ortasında yepyeni bir devletin temellerinin atılmasına fiilen katıldığını da görmüştü.

Dünyanın her tarafına dağılmış olan Yahudiler Filistin ve Kudüs'te bir Yahudi vatanı kurma çalışmalarına XIX. Yüzyılın ikinci yarısında hız verdiler. Bu yüzyıl Avrupa'da milliyetçilik hareketlerinin yaygın olduğu bir dönemdir. Rusya'da 1881'de Çar II.Aleksandr'ın öldürülmesi üzerine başlayan Yahudi düşmanlığı neticesinde Yahudiler 1881 yılında Odessa'da "Zion'u sevenler" adlı bir dernek kurarak, Yahudileri Filistin ve Kudüs'e yerleştirmek amacıyla örgütlendiler.⁽⁴⁹⁵⁾ Yahudi düşmanlığı, Filistin'e Yahudi göçünün başlamasına sebep olmuştur.

Göçlerin dışında, Siyonizmin ve Yahudilerin dünya çapında teşkilatlanması Theodor Herzl'in 1896'da yayınladığı "Yahudi Devleti" adlı kitapçıkla gerçekleşti. Ona göre Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulabilmesi için dünyadaki bütün Yahudilerin teşkilatlanması gerekiyordu. Herz yurtsuz bir millete milletsiz bir yurt istiyordu.⁽⁴⁹⁶⁾ Theodor Herzl 29 Ağustos 1897'de İsviçre'de Basel'de ilk Siyonist Kongre'yi topladı. Bu kongrede "Dünya Siyonist Teşkilatı" kuruldu ve başkanlığına Theodor Herzl getirildi. Kongre'de Filistin'de bir "Yahudi Yurdu" edinilmesi kararlaştırılıp hareketin hedefleri belirlendi.⁽⁴⁹⁷⁾ Hayalcilikle gerçekliğin karıştığı bu kongrede kurulması hedeflenen devletin bayrağı ile ulusal marşı bile seçilmişti.⁽⁴⁹⁸⁾

Theodor Herzl 17 Mayıs 1901 ve 4 Kasım 1902 tarihlerinde Osmanlı Padişahı II.Abdülhamid ile Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma iznini elde etmek amacıyla görüşmüş ancak sonuç alamamıştı. Siyonist hareket II.Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki yönetiminden anlayış beklemişse de, parti bu hareketi, Osmanlı İmparatorluğundan bağımsız bir devlet koparmak isteyen bir akım olarak görmüş girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır.⁽⁴⁹⁹⁾

Buna rağmen XIX. Yüzyılın sonuna doğru Yahudi göçü, Filistin'e akmaya başlamıştı. Yahudilerin Filistin'de toprak sahibi olmaları, Moşav denilen kolonilerin

⁽⁴⁹⁵⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**, Ankara, 1989, s.12-14

⁽⁴⁹⁶⁾ Yılmaz Altuğ, **Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta Doğu Sorunları**, İstanbul, 1970, s.281

⁽⁴⁹⁷⁾ Walter Hollstein, **Filistin Sorunu**, İstanbul, 1975, s.67

⁽⁴⁹⁸⁾ Dominique Lapierre-Lary Collins, **Kudüs Ey Kudüs**, İstanbul, 1973, s.62

⁽⁴⁹⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.24

kurulmasıyla gerçekleşti. Filistin’de 1860 yılında küçük bir arazide kurulan ilk Moşav’dan sonra Yahudi koloni sayısı artmaya başladı. Dünya Siyonist Teşkilatı ve çeşitli Yahudi kuruluşları Filistin’de toprak satın alma yolu ile Yahudi etkinliğini artırdılar. Filistin’e yerleşmek için gelen Yahudiler Arap komşularıyla çok iyi geçiniyor hatta onlara kendilerini sevdireyorlardı.⁽⁵⁰⁰⁾ Büyük bir inat, cesaret ve gaye birliği ile okullar, hastaneler kuran, modern tarım metotlarını uygulayan Yahudiler büyük paralar sarfederek Arap topraklarına sahip olmaya başladılar.⁽⁵⁰¹⁾

Yahudiler, Filistin’e yavaş yavaş yerleşirken İngiltere başta Şerif Hüseyin olmak üzere İngiliz yanlısı Arapları şaşırtan bir deklerasyon yayınladı. Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917’de İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu Bakanı Balfour, Yahudi asıllı Banker Rotschild’e yazdığı mektupla, İngiliz hükümetinin Filistin’de Yahudi halkı için bir milli yurt tesisi görüşünü olumlu karşıladığını, bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak için elindeki bütün imkânları kullanmaya hazır bulunduğunu bildirdi. Böylece Basel Kongresi’nde kurulması kararlaştırılan “Milli Yahudi Yurdu” filizlenmiş ve bu düşünce 1917 yılında Balfour Deklerasyonu ile onaylanmıştır.⁽⁵⁰²⁾ Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklanan Arap liderleri de tehlikeyi değerlendiremediklerinden deklerasyonu desteklediler. Hicaz Kralı Hüseyin’in Mekke’de yayınlanan 3 Mart 1918 tarih ve 183 sayılı El Kible gazetesinde Yahudilerin Filistin’e dönmesini memnuniyetle karşıladığını belirten bir yazısı yayınlanmıştı.⁽⁵⁰³⁾

Böylece İngiltere, Ortadoğu’da kendine yakın hissettiği yeni bir devletin oluşumuna yardımcı olmak suretiyle Arap toplumuna yeni bir darbe vurdu. İngiltere, “Yahudi Yurdu” ile alakalı programını uygulayarak, imparatorluk yollarına ait alanların bağımsızlığı sağlıyor ve bu bölgede oluşması muhtemel Arap Birliği fikrini engeliyordu.⁽⁵⁰⁴⁾ Filistin topraklarında kurulan İsrail Devleti emperyalist devletler adına bir üs olarak görülmüştür.⁽⁵⁰⁵⁾ Zamanla Arap Halkları nazarında İsrail Devleti

⁽⁵⁰⁰⁾ Şerif Güralp, **Yahudiler Filistin’e Nasıl Döndü?**, İstanbul, Tarihsiz, s.93

⁽⁵⁰¹⁾ Yılmaz Altuğ, **a.g.e.**, s.283

⁽⁵⁰²⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara, 1992, s.25-26

⁽⁵⁰³⁾ A.Nurullah Barıman, **İsrail-Arap Sorunu**, İstanbul, 1970, s.12

⁽⁵⁰⁴⁾ Reşat Sagay, **a.g.e.**, s.474

⁽⁵⁰⁵⁾ Enver Abd-El Malik, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, İstanbul, 1971, s.463

emperyalizminin özellikle Amerikan emperyalizminin müttefiki olarak değerlendirildi.⁽⁵⁰⁶⁾

XX. yüzyılın ikinci yarısında Arap dünyasını alt üst eden kişiliği ile çağın büyük liderleri arasında yer alan Mısırlı lider Cemal Abdünnasır da İsrail'i emperyalizmin yeni yüzü olarak değerlendiriyordu.⁽⁵⁰⁷⁾ Ona göre, emperyalist ülkeler I. Dünya savaşı sırasında Arap halkına yaptıkları vaatlerin hepsine sırt çevirmişler ve hatta onların yaşama hakkıyla alay etmişlerdi.⁽⁵⁰⁸⁾ Yüzyıl başında emperyalist oluşumlara karşı umursamaz görünen Arap toplumu yerini, İsrail ve Siyonizm egemenliğini diğer bir şeyden daha önemli gören Arap milliyetçilerine bıraktı.⁽⁵⁰⁹⁾

Balfour Bildirisi'nden sonra yaşanan diğer önemli bir gelişme ise 24 Nisan 1920'de San Remo'da yapılan toplantıda Filistin'in İngiliz mandasına bırakılmasıydı. Milletler Cemiyeti Konseyi 24 Temmuz 1922'de aldığı kararla Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin esasları belirlerken 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklerasyonu'nu destekliyordu. Amerikan Kongresi'de 21 Eylül 1922'de ortak bir karar alarak Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasını kabul etti. Uluslar arası Siyonizm çalışmalarını İngiltere'den ziyade, her iki politik partiden de destek gördüğü A.B.D.'ye kaydırmıştır.⁽⁵¹⁰⁾

İngiltere'nin Filistin'de hukuki hakumiyeti İsrail Devleti'nin 1948'de resmen kurulmasına kadar sürmüştü de kendine karşı duyulan güvensizliği artırmıştır. Arap toplumunun düşmanlığını üzerine çektiği gibi Filistin'de önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Yahudiler İngiliz mandası altında bölgeye daha fazla sahip olmaya çalışırken, Araplar Filistin'de bağımsız bir Arap devleti kurmak için çaba harcadılar. Böylece Filistin toprakları Arap-İsrail çatışmasının yoğun olarak yaşandığı bir bölge haline geldi. 1933 yılında Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti'nin iktidar olması Filistin'e yönelik Yahudi göçünü hızlandırmış ve yeni göçlerle birlikte Arap-Yahudi çatışması giderek şiddetini arttırmıştır.

⁽⁵⁰⁶⁾ Nayif Havatme, **Filistin'de Halk Savaşı ve Ortadoğu**, İstanbul, 1970, s.60-61

⁽⁵⁰⁷⁾ Cemal Abdunnasır, **Felsefem**, İstanbul, Tarihsiz, s.46

⁽⁵⁰⁸⁾ Cemal Abdunnasır, **Arap Devriminin Yöntemleri**, İstanbul, 1970, s.47

⁽⁵⁰⁹⁾ Don Pretz, **The Middle East**, Boston, 1968, s.227

⁽⁵¹⁰⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.127

II.Dünya savaşı boyunca Filistin nispeten sakin bir dönem yaşadı. Arapların bölünmüşlüğü ve lidersizliğine rağmen Yahudiler savaş ilerledikçe İngiltere'ye karşı olan tavırlarını sertleştirdiler. Yahudi terör hareketi 1944'te İngiltere Devlet Bakanı Lord Moyne'nin Kahire'de öldürülmesiyle doruğa ulaştı. Bu hareket, 1946 yılında İngiliz Hükümet ve Askeri personelinin görev yaptığı King David otelinin bombalanmasına kadar hemen, her yer ve zamanda sesini duyuracaktır.⁽⁵¹¹⁾

Savaşın sonuna doğru gerek sömürgecilik gerekse Yahudi Devleti tehlikesine karşı, Arap ülkeleri arasında dayanışma ve birlik arzuları güçlenmiştir. Mısır, Irak, Lübnan, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan delegeleleri ile Filistinli Arapları temsilen bir izleyicinin katıldığı 25 Eylül – 7 Ekim 1944 tarihlerinde yapılan İskenderiye toplantılarında Arap Birliği'nin kurulmasını sağlayacak çalışmaları başlattılar. Bu toplantıda “İskenderi'ye Protokolü” diye adlandırılan 5 karar kabul edilmiştir. İlk dört karar kuruluşu ve Arap Devletleri arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik münasebetlere aittir. Beşinci karar ise Filistin'e ait olup, Filistin'e Yahudi göçünün durdurulması, Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve Filistin'in bağımsızlığının Arapların müktesep hakkı olduğunu vurguluyordu.⁽⁵¹²⁾ Bu çalışmalar neticesinde Arap Birliği, yedi bağımsız Arap Devleti (Suriye, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan, Mısır, Yemen)'nin 22 Mart 1945'te imzaladıkları pakt ile kurulmuş oldu.

Arap Birliği Filistinli Araplara yardım edebilmek amacıyla askeri ve ekonomik hazırlıklara girişmiş ancak bu devletlerin güçsüzlüğü ve aralarındaki önemli anlaşmazlıklar İsrail'in kurulmasını engelleyememişti.

Filistin'in geleceği üzerine yapılan çalışmalardan bir sonuç çıkmayınca İngiltere soruna çözüm bulmak umudundan vazgeçmiş 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletlere resmen başvurarak meselenin Genel Kurul'da ele alınmasını istemişti. Bu teklif üzerine 15 Mayıs 1947'de kurulan B.M. Filistin Özel Komitesi yaptığı incelemeler sonucu hazırladığı raporu 31 Ağustos'ta tamamlayıp 1 Eylül 1947'de Genel Sekreter'e teslim etti. 29 Ekim 1947'de kabul edilecek “Çoğunluk Planı”na göre, Filistin; Arap devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs Bölgesi olmak üzere üçe taksim edildi. Kudüs ve çevresi B.M. vesayeti altına bırakılıyor, Arap ve Yahudi

⁽⁵¹¹⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.136

⁽⁵¹²⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s69

devletlerinin 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsız olacakları vurgulanıyordu. Ayrıca bu iki devlet arasında bir ekonomik birlik kurulacaktı. Bu plan Yahudiler tarafından şartlı olarak kabul edildi. Ancak Araplar, Filistin'in toprak bütünlüğünü parçaladığı ve bölücü amaçlar izlediği gerekçesiyle plana şiddetle karşı çıktılar.⁽⁵¹³⁾

İngiltere, Komite çalışmaları devam ederken Filistin hakkındaki planlara değinmeden 26 Eylül'de temsilcisi vasıtasıyla yaptığı açıklama ile Filistin'den çekilmeye kararlı olduğunu açıkladı.

Çoğunluk planı 29 Kasım 1947'de B.M. Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda kabul edildi. Oylamada Türkiye, Arap devletleriyle birlikte tasarı aleyhinde oy kullanmıştır.⁽⁵¹⁴⁾ B.M. Genel Kurulu'nun taksim kararı üzerine, İngiltere Aralık 1947'den itibaren Filistin'deki kuvvetlerini çekmeye başlamıştır. Yahudiler bu kararla kendilerine bırakılan toprakları ele geçirmek için harekete geçipce Araplar karşı koymaya başladılar. Filistinli Arap halkının şiddetli dirinişi A.B.D.'nde dahi planın uygulanamayacağı kuşkusunu doğurmuştu.⁽⁵¹⁵⁾ Böylece B.M. Genel Kurulu'nda taksim kararının kabul edilmesinden hemen sonra başlayan Arap-Yahudi çatışmasını yer yer katliam boyutlarına ulaştı.

Buna rağmen İngiltere daha önce açıkladığı gibi Filistin'de sürdürdüğü manda rejimine 14-15 Mayıs gecesi 24:00'de son verecekti. Manda yönetiminin sona ermesine saatler kala Yahudi Geçici Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin kurulmasına karar verdi. Ben Gorion 5 Iyar 5708 yani 14 Mayıs 1948 günü saat 16:00'da İsrail'in kurulduğunu ilan etti.⁽⁵¹⁶⁾ Ben Gorion başkanlığında 13 kişiden oluşan kabine ile Geçici İsrail Hükümeti kurulmuştu. Osmanlı döneminde İstanbul Hukuk Fakültesinde okumuş olan David Ben Gorion 2000 yıllık bir aradan sonra Yahudilerin Filistin topraklarındaki yeni devletini kurmuş oluyordu.⁽⁵¹⁷⁾

⁽⁵¹³⁾ Walter Hollstein, **a.g.e.**, s:211

⁽⁵¹⁴⁾ Oral Sander, **a.g.e.**, s:237

⁽⁵¹⁵⁾ Cengiz Çandar, **Direnen Filistin**, İstanbul, 1976, s.36

⁽⁵¹⁶⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.93

⁽⁵¹⁷⁾ Vedii Evsal, **Ortadoğu'da Savaş**, İstanbul, 1975, s.9

İsrail Devleti, kuruluşunun ilanından hemen sonra A.B.D., iki gün sonra Sovyetler Birliği tarafından tanındı. A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu Dairesi'nin hemen tamamının Yahudi Devleti fikrine karşı olduğunu bilen Truman, Bakanlığın kendisine engel olmasına fırsat vermemek için, İsrail'in bağımsızlık ilanından tam on bir dakika sonra Geçici Hükümeti tanıdı.⁽⁵¹⁸⁾

İsrail'in kuruluşunda Sovyetler Birliği'nin tavrı ilginçti. Lenin döneminde Yahudi şovenliği ve Siyonizmi reddeden⁽⁵¹⁹⁾ Sovyetler Birliği A.B.D.'nin hemen arkasından İsrail'i tanıyan ikinci ülke oldu. Sovyetlerin bu tutumundaki hareket noktası, İsrail'in barış politikası izleyeceği ve komşu devletlerle iyi komşuluk ilişkileri kuracağı düşüncesiydi.⁽⁵²⁰⁾ Sovyet dış politikasındaki bu çelişkiler sürekli devam eden bir hareketlilik olarak değerlendirilmiştir.⁽⁵²¹⁾ İsrail'in Ortadoğu'daki varlığını kabul ettirmesinden sonra bu defa Araplar safına geçen Sovyetler Birliği, yaptığı her hareketi aynı ideolojik söylemle açıklamaya devam ediyordu. Emperyalizm'le savaş.

Yahudi toplumunun özlemi, Arapların kendilerine karşı bağımsızlık mücadelesi verdikleri, Batılı devletlerin kanadı, koruyuculuğu ve teşviki ile gerçekleşti. Her bunalımda A.B.D. dahil bu güçlere dayanmışlardır.⁽⁵²²⁾

İsrail'in kuruluşunun ilanından birkaç saat sonra 14-15 Mayıs gecesi, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri üç istikametten Filistin'e girdi. Başlangıçta gerilla savaşı şeklinde süren çatışmalar, gittikçe büyüyerek İsrail'in zaman zaman bunalımlı anlar geçirmesine sebep olmuştur. Ne var ki Arap devletleri harekati beklenen şekilde koordine edemediklerinden İsrail üzerinde kesin bir üstünlük sağlayamadılar. 1948 Arap-İsrail savaşı İsrail'in savaş öncesi topraklarını üçte bir oranında büyütmesiyle sona erdi. Savaş sonunda Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye ile ayrı ayrı mütareke anlaşmaları imzalayan İsrail Devleti fiilen kurulmuş oluyordu.⁽⁵²³⁾

⁽⁵¹⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.93

⁽⁵¹⁹⁾ Enver Abd El Malik, **a.g.e.**, s.451

⁽⁵²⁰⁾ Robert Davydkov-Oleg Fomin, **Sovyetler Birliği ve Ortadoğu**, İstanbul, 1988, s.21

⁽⁵²¹⁾ M.Ali Kışlalı, **Sovyetler Birliği ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, 1989, s.14

⁽⁵²²⁾ Oral Sander, **a.g.e.**, s.238

⁽⁵²³⁾ Muzaffer Erendil, **a.g.e.**, s.75

A.B.D.'nin 1946 Ağustosunda Ortadoğu ile ilgili alacağı önemli bir karar Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını da değiştirecektir. 23 Ağustos 1946 tarihinde, ABD Kuvvet Komutanlarının Ortadoğu'ya yönelik Sovyet eylemlerini değerlendirdikleri toplantıda, bu eylemler, Ortadoğu'ya yönelik Sovyet yayılcılığı şeklinde nitelendirilmiş, bu tehdidi engelleme açısından Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da en önemli unsur olduğunu vurgulamıştı. Böylece ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardımın mantığı da ortaya serilmiş oluyordu.⁽⁵²⁴⁾ I.Dünya savaşından sonra kısa bir süre sahnede kalan ABD, Ortadoğu'daki Amerikan petrol çıkarları sorununun önem kazanmasıyla, II.Dünya savaşından sonra Ortadoğu'yla kesinlikle ilgilenir oldu.⁽⁵²⁵⁾

ABD stratejistlerinin Sovyet yayılcılığına karşı en önemli unsur olarak değerlendirdikleri Türkiye uzun zamandan beri bu role adeta hazırlanmaktaydı. Dahası tam da bu dönemde Sovyet isteklerine doğrudan hedef olan Türkiye adeta patlama noktasındaydı. Atatürk döneminin sonlarından itibaren başlayan, İnönü döneminde güçlenen anti-komünist akım, Sovyetlere karşı geliştirilen ABD politikaları ile tam bir uyum içerisine girecektir. "Anti-komünist histeri" diye nitelendirilen bu akımın etkilerine 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra dahi Türkiye'deki asker ve sivil yöneticiler katında rastlamaktaydı.⁽⁵²⁶⁾

Batı, Sovyetleri "Nazi Almanya"sı ile karşılaştırıp onu totaliter özellikleri ile yargılarken, Sovyetler Birliği, eleştirilerini Kapitalizmin özünde var olan sömürü üzerinde yoğunlaştırdı.⁽⁵²⁷⁾ İdeolojik yaklaşım ne olursa olsun esasta güçlü ülkeler jeopolitik, stratejik ve ekonomik sebeplerle genelde dünya, Türkiye'yi ilgilendirmesi açısından, özelde Ortadoğu üzerinde hesaplaşıyorlardı.⁽⁵²⁸⁾ Bu hesaplaşmada, gerek Batılı müttefikleri gerekse komşularından bazılarının Türkiye'den bekledikleri rol bir bariyer teşkil ederek Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılmasını önlemektir.⁵²⁹ ABD'nin teşvikiyle uzun zamandır ihmal ettiği Ortadoğu bölgesiyle ilgilenmeye başlayan Türkiye⁽⁵³⁰⁾ gelecekte bütün Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerine ipotek koyan bir

⁽⁵²⁴⁾ George Mc Ghee, **A.B.D.-Türkiye-N.A.T.O.-Ortadoğu**, İstanbul, 1989, s.50-51

⁽⁵²⁵⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.127.

⁽⁵²⁶⁾ Mahmut Dikerdem, **Hariciye Çarkı**, İstanbul 1989, s.89-90

⁽⁵²⁷⁾ Fred Halliday, **Yeni Soğuk Savaş**, İstanbul, 1985, s.16

⁽⁵²⁸⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara, 1992, s.12

⁽⁵²⁹⁾ Dankwart A. Rustow, **a.g.e.**, s.7

⁽⁵³⁰⁾ George Mc Ghee, **a.g.e.**, s.164

gelişmeyle perdeyi açtı. Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmakla, Arapların eline, kendisine karşı daima kullanacakları bir silahı vermiş oluyordu. Üstelik Türkiye yaptığı davranışın hoşgörü ve anlayışla karşılaşacağını sanarak kendisinden Ortadoğu'da beklenen rolü oynamaya devam etti. Ancak Türkiye'nin başta Mısır olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin büyük bir kısmına götürdüğü dostluk, kardeşlik ve ittifak önerileri reddedilirken gösterilen gerekçelerden en başta geleni İsrail'le ilişkilerdi.

Türkiye açısından yaşanan bir başka talihsizlik de açıkça işaret edilmese de Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik her girişiminde Arapların Osmanlı İmparatorluğu rüyası görmesi idi.⁽⁵³¹⁾

Ancak Türkiye Ortadoğu'da aktif olmakta istekliydi ve “Hür Dünya”nın destek ve teşvikiyle bu bölgede Komünizmle savaşmaya kararlıydı.

İsrail'in kurulması Türkiye'de önce endişeyle karşılanmış hatta İsrail Devleti'ne “Yeni bir Sovyet peyki” gözüyle bakılmıştır.⁽⁵³²⁾ 1945 yılından 1947 yılına kadar Filistin sorununda Arap ülkelerini destekleyen Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Plânı'nın uygulamaya konmasından sonra, önce tarafsızlık daha sonra İsrail'in varlığını kabul etme politikasını izlemiştir.⁽⁵³³⁾ Dışişleri Bakanı N.Sadak 8 Şubat 1949 günü Anadolu Ajansına verdiği demeçte “İsrail Devleti'nin bir vâkıa olduğunu ve 30 dan fazla devlet tarafından tanındığını söylemişti. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra 28 Mart 1949'da Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke oldu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1949'da T.B.M.M.'ni açış nutkunda İsrail ile siyasi münasebetlerin başladığını, bu devletin, Yakın Doğu'da barış ve istikrar unsuru olacağını ümit edildiğini belirtmiştir. İsrail konusundaki yeni tutumuyla Arap Ortadoğu'sundan yollarını ayıran Türkiye, dış politikasında 1945'ten sonra “Batı'ya Yönelme” şeklinde kendini gösteren tutumunun devam ettiğini göstermiştir. “Batı'ya Yönelme” Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da etkileyen başlıca faktör halini almıştır.⁽⁵³⁴⁾

⁽⁵³¹⁾ Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları**, İstanbul, Tarihsiz, s.233

⁽⁵³²⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, 1945-1970, Ankara, 1972, s.31

⁽⁵³³⁾ Halûk Ülman, **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)** I, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt:23, No:3, s.270

⁽⁵³⁴⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, 1945-1070, s.31

Türkiye İsrail'i tanıma sebebi olarak, Arap-İsrail savaşından sonra bazı Arap ülkelerinin İsrail'in varlığını tanıyarak onunla mütareke yaptıkları veya yapmakta olmalarını göstermişti.⁽⁵³⁵⁾

Ancak Arap dünyası İsrail Devleti'nin kuruluşunu Batı emperyalizminin yeni bir meydan okuyuşu şeklinde değerlendiriyordu.⁽⁵³⁶⁾ İsrail'le kurulan siyasi ve ticari ilişkileri kat'iyen affetmiyordu.⁽⁵³⁷⁾ Özellikle Arap dünyasının liderliğini yapan Mısır'ın Türkiye'ye karşı tutumu tamamen değişmeye başladı.⁽⁵³⁸⁾ Nasır'ın, Başbakan Adnan Menderes'in iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik tekliflerine verdiği red cevaplarında, Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkileri sürekli ön plâna çıkarılmıştır.⁽⁵³⁹⁾

Türkiye'nin dış politikası, N.A.T.O. içinde kalma, Avrupa içinde bulunma ve Sovyetler ile iyi komşuluk ilkelerine dayanıyordu.⁽⁵⁴⁰⁾ Bu sebeplerle, Batı'yla çatışma halinde olan Arap dünyası ile özdeşleşen politikalar izlenmesi hemen hemen imkânsızdı. Hatta Arapları kendi hallerine terk etmek ve Arap-İsrail sorununu zamana bırakmak gibi tercihler söz konusu ediyordu.⁽⁵⁴¹⁾

Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği siyaset, II.Dünya Savaşından sonra yeni bir eğilimin işaretlerini vermekle beraber asıl aktif değişim Menderes Hükümeti ile başlar.⁽⁵⁴²⁾ D.P. Batı'ya bağlılığı aynı zamanda kendi iktidarı için kaçınılmaz, zorunlu bir iç politika gereği haline de getirmişti.⁽⁵⁴³⁾ Seçimden hemen sonra Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü: “- II.Dünya Savaşından beri Batı'ya yönelen dış politikamız bu yönde daha enerjik bir biçim alacaktır” derken Türk dış siyasetindeki değişimi ifade ediyordu.⁽⁵⁴⁴⁾ Osmanlı Devleti'nin Batılı anlamda bir devlet şekli olmaya başladığı günden 1950'ye kadar hiçbir döneminde D.P. iktidarındaki canlı

⁽⁵³⁵⁾ Yuluğ Tekin Kurat, **Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973**, Belleten, Cilt:XXIX, Sayı:153,156, s.281

⁽⁵³⁶⁾ Odette Guitard, **Üçüncü Dünya**, Sömürgelerin Uyanışı, İstanbul, 1966, s.59

⁽⁵³⁷⁾ Zeki Konuralp, **Sadece Diplomat**, İstanbul, 1981, s.105

⁽⁵³⁸⁾ İ. Ethem Tiryakioğlu, **Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri**, S.E.B., Gen Kur. A.T.S.E. Bşk. Yayını, Yıl: 13, Sayı: 65, s.85

⁽⁵³⁹⁾ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, 1990, s.102

⁽⁵⁴⁰⁾ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, 1967, s.112

⁽⁵⁴¹⁾ Hüseyin Cahit Yalçın, **Orta Doğu Politikası**, Ulus Gazetesi, 5 Haziran 1953

⁽⁵⁴²⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.41

⁽⁵⁴³⁾ A. Halûk Ülman-Oral Sander, **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: XXVII, No:1, s.7

⁽⁵⁴⁴⁾ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, İstanbul, 1996, s.390-391

dış politika olmamış hiçbir başbakan Menderes kadar Türkiye'yi dünya politikasının müsbep köşelerinden biri yapamamıştır.⁽⁵⁴⁵⁾ Menderes, Başbakan olduktan sonra bir iki yıl içinde, dünyanın bir çok hükümet ve devlet başbakanını tanımış, Ankara, kendisinden sık sık bahsedilen başkentlerden birisi olmuş ve Türk Devleti, dünya barışının en kuvvetli bekçileri arasına katılmıştır.⁽⁵⁴⁶⁾

Türkiye'nin İsrail politikası günümüze kadar sık sık eleştiri konusu olmuştur. Ancak Türk tarafı da özellikle Kıbrıs sorununda Türkiye'nin karşısında yer alan Arap devletlerini aynı biçimde suçlanmaktan geri kalmamıştır.⁽⁵⁴⁷⁾ Türkiye, aynı zamanda, Arap Devletlerinin İsrail'e yönelik politikalarını sık sık tutarsızlık hatta iki yüzlülük şeklinde değerlendirmiştir. Bu hususta en güzel örnek Nisan 1955'te İtalya'ya yaptığı resmi ziyarette Suriye Büyükelçisinin Türk-İsrail ilişkilerine değinmesi üzerine Adnan Menderes'in yaptığı çıkıştır. Başbakan Menderes Suriye Büyükelçisine: "Ne olmuş İsrail'le münasebet kurmuşsak? Ticareti yapan siz, onlara gizli hayvan satan siz, silah satan siz. Sonra? Ah efendim şu İsrail meselesi olmasa! Yeter artık. Sade siz misiniz bu dünyada akıllı" diyerek, Türkiye'ye yönelik Arap tepkisinden duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmiştir.⁽⁵⁴⁸⁾

Dışişleri bakanı Fuad Köprülü'de Arapların uluslar arası siyasette gerçekçi olmadıkları kanaatindedir. Köprülü Arapların Filistin sorununda duygusal davrandıklarını, işlerin yolunda gitmediği zamanlarda kendi kusurlarını yükleyecek suçlu aradıklarını belirtmiştir.⁽⁵⁴⁹⁾ Türkiye'ye göre, Yahudiler karşısındaki başarısızlık Araplar arasındaki görüş ve menfaat ayrılıklarına dayanıyordu.⁽⁵⁵⁰⁾

Ancak Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını şekillendiren ana faktör Ortadoğu savaşının A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasındaki evrensel mücadelenin bir uzantısı olarak değerlendirilmesidir. Bu durum Türkiye'yi ilgilendirecektir. Türkiye'de 1950'lerin ortasından itibaren Sovyetler Birliği giderek Ortadoğu'daki gelişmelerde en önemli etken olarak görülmeye başlandı. Sovyetler

⁽⁵⁴⁵⁾ Samet Agaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, 1967, s.111

⁽⁵⁴⁶⁾ Samet Agaoğlu, **a.g.e.**, s.112-115

⁽⁵⁴⁷⁾ Kâmuran Gürün, **Dışişçiler ve Türk Dış Politikası**, Ankara, 1983, s.246-247, İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.212

⁽⁵⁴⁸⁾ Cihat Baban, **Politika Galerisi**, İstanbul, 1970, s.168,169

⁽⁵⁴⁹⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.48

⁽⁵⁵⁰⁾ Aptülhah Akşin, **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri**, İstanbul, 1959, s.74

Birliği, Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir.⁽⁵⁵¹⁾

14 Mayıs seçimlerinden sonra yapılan ara seçimleri Erzurum'da değerlendiren Gümrük ve Tekel Bakanı Rıfıkı Salim Burçak, D.P. Hükümetinin dış politikasına değinirken; Dış politikayı hükümetinin en muvafaf eserlerinden biri olarak tanımlamış, bu günkü şartlara en uygun politikanın seçilip, bu sahada azimle ve cesaretle yüründüğünü söylüyordu.⁽⁵⁵²⁾

Ancak Türkiye'nin aktif dış siyasetinin temelini D.P. iktidarından önce atıldığı bir gerçektir. İsrail'in tanınması, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ve N.A.T.O.'ya girme teşebbüsleri, C.H.P. döneminde, Türk dış politikası açısından yapılan çok büyük hareketlerdir. Kahire'de çıkan El-Mısırî gazetesine bir demeç veren Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin Arap alemi ile dostluk ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek ve bunun hayırlı sonuçlarını almak için çalıştıklarını ve çalışacaklarını söylüyordu. Sadak, Filistin hadiseleri ve imtihanının Arap alemine Türkiye ile işbirliği yapması lüzum ve zaruretini gösterdi kanaatindedir.⁽⁵⁵³⁾

Bu siyasi tavır değışikliği, yalnızca C.H.P. iktidarına has tutum olarak kalmamıştır. Millet Partisi 1949 yılı sonlarından itibaren Türkler ve Araplar arasındaki din birliğine dayanarak, Arap ülkeleriyle daha sıkı ilişkiler kurulmasını savunuyordu.⁽⁵⁵⁴⁾

Türk basınında da zaman zaman Arap halkına yönelik, duygusal yaklaşımları harekete geçirecek yayınlar yapılmaktaydı. 5 Nisan 1949 tarihli Ulus Gazetesi'nde yayımlanan bir baş makale edebiyat tarihine geçecek kadar etkileyicidir. Yazının en duygusal bölümü şu cümlelerle başlıyordu: "... Arap bugün bedbahttır. Tarihinin en talihsiz, en hazin ve en gamlı günlerini yaşıyor. Lâyık olmadığı acı ve mağlubiyet onda derin bir infial, ruhi bir isyan, manevi bir galeyana uyandırmıştır. Bedbahttır ve

⁽⁵⁵¹⁾ Ömer E. Kürçüoğlu, **An Analysis Of Turkish-Arab Relations**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, cilt:XXVII, No:1, s.120

⁽⁵⁵²⁾ Zafer Gazetesi, 6 Ekim 1951

⁽⁵⁵³⁾ Ömer Rıza Doğrul, **Türkiye ve Arap Alemi**, Cumhuriyet Gazetesi, 24 Nisan 1949

⁽⁵⁵⁴⁾ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1996, s.199

yaralıdır. Bu felaket gününde gözlerini bilâ ihtiyar, pek tabîî olarak bize çevirmiştir. Vaziyetimizi anlıyor, imkânlarımızı biliyor. Hayale kapılıp da olmayacak şeyler istemeye kalkmıyor. Bizden beklediği bir şefkat ve muhabbet nişanesidir; bir kardeşlik ve manevi tenasüt hissidir.”⁽⁵⁵⁵⁾

Bütün bunlar, Adnan Menderes hükümetinin Ortadoğu’ya yönelik aktif politikalarının ön çalışması gibidir. D.P. iktidarı, ilk Hükümet Programında, Ortadoğu’da izlenecek aktif politikasını ortaya koyarken, bu ülkelerle daha sıkı münasebetler kurulacağı lüzumunu özenle vurgulamıştır. Bu münasebetlerin yalnız Ortadoğu memleketleri değil sonuç olarak dünya emniyeti bakımından büyük ehemmiyet arz ettiğine de programda yer verilmişti.⁽⁵⁵⁶⁾

Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik ilk girişimi Akdeniz’de özellikle İngiltere’nin kurmak istediği bir Pakt girişimi ile oldu. İngiltere; Türkiye, Yunanistan ve Arap Devletleriyle birlikte kendi komutası altında bir müdafaa sistemi kurarak Doğu Akdeniz’deki hakimiyetini elinden kaçırmamak istiyordu. Paktın Başkomutanlığına, İngiltere’nin Ortadoğu’daki kuvvetlerinin Komutanı olan Sir Brian Robertson’un geliştirilmesi planlanıyordu. Bu, Türkiye’nin İngiltere’nin emrine girmesi demektir. Oysa o zamanlar sadece Türkiye’nin yirmiden fazla tümenine karşılık Türkiye’nin bir buçuk tümeni vardı. Türk ordusunun İngiliz Komutanlığı emrine verilmesi, Türkiye’nin bir peyk devleti haline gelmesi anlamına geliyordu.⁽⁵⁵⁷⁾

Türkiye’nin Akdeniz Paktı kurulması hususundaki istekli tavrı Başta Mısır olmak üzere Arap ülkeleri tarafından hoş karşılanmadı. Araplar bu dönemde İngiltere’ye karşı bağımsızlık mücadelesi veriyorlar ve Pakta İngiliz üsleri ve Kanal Bölgesi’nde bulunan İngiliz birliklerinin sürekli kalmasına sebep olacağı endişesiyle karşı çıkıyorlardı. Paktın Arap dünyasında kabul görmesine engel olan sebeplerden biri de İsrail Devleti’nin kurulması dolayısıyla Batı’ya karşı duyulan kızgınlıktır.⁽⁵⁵⁸⁾

⁽⁵⁵⁵⁾ Hüseyin Cahit Yalçın, **Arap Memleketlerinde Türkiye**, Ulus Gazetesi, 5 Nisan 1949

⁽⁵⁵⁶⁾ Faruk Sükân, **Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları**, Ankara, 1992, s.13

⁽⁵⁵⁷⁾ Aptülâhat Akşin, **Türkiye’nin 1945’den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri**, Orta Doğu Meseleleri, İstanbul, 1959, s.31

⁽⁵⁵⁸⁾ İ. Ethem Tiryakioğlu, **Dünkü ve Bugünkü Türk-Mısır İlişkileri**, S.E.B., Yıl:., Sayı: 65, s.87.

Kurulması tasarlanan Akdeniz Paktı kısa zamanda önemini yitirdi. Pakta, Arap ülkeleri yanında başta A.B.D. olmak üzere birçok batılı ülke de soğuk bakıyordu. N.A.T.O.'nun kurulması ile üye ülkeler ittifakın gücünün dağıtılmaması gereği üzerinde birleştiler. Neticede Türkiye'de Akdeniz Pakta soğuk bakmaya başladı. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, T.B.M.M.'nde yaptığı bir konuşmada, Akdeniz Paktı'nın konusu ve muhtemel imzacılarının kim olacağı hakkında sarih bilgiler olmadığını ve Türk Hükümeti'nin böyle bir Paktın kurulmasını mümkün görmediğini açıklıyordu. Türk Dışişleri Bakanı daha ziyade N.A.T.O.'ya girmek için teşebbüslerde bulunmaktaydı.⁽⁵⁵⁹⁾

D.P.'nin 1950 seçim zaferinden sonra Başbakan Adnan Menderes, göreve başladığı ilk günlerde yaptığı konuşmalarda, İngiltere'nin Ortadoğu'da kurmaya çalıştığı savunma sistemine, ancak Türkiye'nin N.A.T.O.'ya alınması karşılığında gireceğini açıklamıştı.⁽⁵⁶⁰⁾

D.P. iktidara geldikten sonra uluslar arası siyaset sahnesinde yer alabileceği bir imkan yakaladı. Güney Kore'ye yapılan Komünist saldırının ardından B.M. tüm üye ülkelere yardım çağrısı yapmıştı. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 25 Temmuz 1950 tarihinde B.M. Genel Sekreterine gönderdiği cevabi mektupta, Türk Hükümeti'nin Kore'ye 4500 kişilik bir tugay gönderdiğini bildiriyordu. Türkiye'nin N.A.T.O.'ya asker göndermesi, N.A.T.O. ittifakına alınmaması yönünde öne konulan bütün engelleri ortadan kaldırmıştır. Türkiye'nin N.A.T.O.'ya alınmasına en büyük itiraz İngiltere'den gelmişti.⁽⁵⁶¹⁾ Kore Savaşı'ndan sonra İngiltere, Türkiye'nin N.A.T.O.'ya alınmasını, Ortadoğu savunmasına etkin bir şekilde katılma sözü vermesi üzerine kabul etti.⁽⁵⁶²⁾ Esasen İngiltere, Türkiye'nin N.A.T.O.'ya üye olmadan Ortadoğu savunmasını dikkate almayacağını anlamıştı.⁽⁵⁶³⁾

Türkiye N.A.T.O.'ya girip A.B.D. ile ilişkilerini ittifak şemsiyesi altında sağlamlaştırdıktan sonra, bölgesel paktlar kurarak Batı savunmasını güçlendirme

⁽⁵⁵⁹⁾ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.34

⁽⁵⁶⁰⁾ Yuluğ Tekin Kurat, "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973", **Bellekten**, Cilt:XXIX, Sayı:153-156, s.283

⁽⁵⁶¹⁾ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 1979, s.75

⁽⁵⁶²⁾ Bekir Tünay, **a.g.e.**, s.231

⁽⁵⁶³⁾ Ömer E. Kürçüoğlu, **a.g.e.**, s.44.

yolunda hararetli çalışmalara başladı.⁽⁵⁶⁴⁾ Türkiye, Ortadoğu savunması tartışmalarının her aşamasında, kendini aktif bir role yerleştirmeye her zaman hevesli olmuştur.⁽⁵⁶⁵⁾

Bölgeye yönelik başarısız Akdeniz Paktı denemesinden sonra ikinci girişim yine İngiltere'nin ısrarıyla kurulmak istenen Ortadoğu Komutanlığı tasarısı idi. Bu fikir, II.Dünya savaşı sonrasında değişen uluslar arası şartlar sebebiyle Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kalan İngiltere'nin, bölgenin stratejik değeri dolayısıyla Ortadoğu'daki üslerini korumak isteğinden kaynaklanmaktadır.⁽⁵⁶⁶⁾ Bölgede, Ortadoğu ülkelerinin gerek kendi aralarındaki sorunları gerekse Batı'yla olan kötü ilişkileri, N.A.T.O. benzeri tam bir ittifak kurulmasını engelliyordu. Askeri yönü ağır basan bir ortaklıkta İngilizlerin Ortadoğu'daki varlığına karşı tepkiler hafifletilmek isteniyordu. Kore Savaşı'ndan sonra, A.B.D.'de Ortadoğu'daki İngiliz üslerinin korunması ve Batı sistemine bağlanması gerektiğine inanmıştı. A.B.D., İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950 tarihinde imzaladıkları Üçlü Deklerasyonla bu projeyi hayata geçirdiler. Türkiye kendi güvenliği için N.A.T.O.'ya girmek istediğinden, kendisine şart koşulan Ortadoğu'ya yönelik politikalara katılmak sözünü yerine getirmek zorunda idi. Ancak proje, Süveyş'te bulunan İngiliz üsleri sebebiyle en fazla Mısır'ı ilgilendiriyordu. Mısır'ın kazanılması diğer Arap ülkelerinin kolayca ittifaka katılmalarını sağlayacaktı.⁽⁵⁶⁷⁾ 13 Ekim 1951'de A.B.D., İngiltere, Fransa ve Türkiye Mısır'a bir "Müttefik Orta Doğu Komutanlığı" kurulmasını teklif etti. Mısır bu öneriyi kabul ettiği takdirde İngiltere 1936 tarihli anlaşmadan vazgeçmeyi taahhüt ediyordu.⁽⁵⁶⁸⁾

Tasarı, İngilizlerin bölgedeki birlik ve üs haklarının sürdürülmesini sağlıyordu. Komutanlığın merkezi Kahire olacak, Genel Kurmay Başkanları'na yönetilecek komutanlığa Mısırlı komutanların katılmasına olanak verilecekti. Tasarıya göre Süveyş'teki İngiliz üssü Mısırlılara devredilecek onlar da bu üssü kurulacak yeni komutanlığa devredecekti. Mısır'la yapılacak anlaşmanın dışında

⁽⁵⁶⁴⁾ Oral Sander, **a.g.e.**, s.123

⁽⁵⁶⁵⁾ George Mc Ghee, **a.g.e.**, s.20

⁽⁵⁶⁶⁾ Ömer E. Kürçüoğlu, **a.g.e.**, s.33

⁽⁵⁶⁷⁾ Ömer E. Kürçüoğlu, **a.g.e.**, s.34-35

⁽⁵⁶⁸⁾ Jean-Baptiste Duraselle, **Histoire Diplomatique de 1919 à nos Jours**, Paris, 1993, s.529

kalan İngiliz askerleri geri çekilecekti.⁽⁵⁶⁹⁾ Tasarının İngilizlere sağlayacağı bu imkanlar yanında Türkiye Komutanlığına, getireceği psikolojik menfaatler açısından yaklaşıyordu. İttifakın, bölge ülkeleri arasında dostluk ve işbirliği sağlayacağı umuluyordu.⁽⁵⁷⁰⁾

Mısır hükümeti bu teklifi reddetti. Yabancı kuvvetlerin her ne nam ve şekilde olursa olsun topraklarında kalmasını katiyen istemiyordu. Arap Birliği Devletleri’de Mısır’ı desteklediklerini ilan ettiler.⁽⁵⁷¹⁾ Üstelik teklif, Başbakan Nahas Paşa’nın İngilizlerle yapılmış 1936 Antlaşmasını feshetmek üzere olduğu günlere rastlamıştı. Bu açıdan teklif olumlu karşılanmamıştır.⁽⁵⁷²⁾ Tasarının zamanının iyi seçilmemesi yanında teklifin reddedilmesinin sebeplerinden biri de İsrail’e ilerde ve istediği taktirde komutanlığa girebileceği hususuna tasarıda yer verilmesiydi.⁽⁵⁷³⁾ Oysa Arapları İsrail’le aynı cephede bulundurmaya imkân yoktu. Onlar için en büyük tehlike İsrail’in varlığı idi. Komünizm tehlikesi onlar açısından ikinci derecede bir tehlike olarak görülüyordu.⁽⁵⁷⁴⁾

Mısır’ın dörtlü teklifi reddi, İsrail tarafından, teklif sahiplerini yanlış yola girmekten kurtardığı şeklinde değerlendirildi. İki yüz elli bin kişilik İsrail ordusu dururken ciddi bir güç ifade etmeyen Mısır’ı Ortadoğu savunmasına davetin yanlış olduğu, bölgede sadece Türkiye ile İsrail’in bir rolü olabileceği ifade ediliyordu.⁽⁵⁷⁵⁾

Mısır’da yapılan 1952 darbesinden sonra Dörtlü Teklifin kabul edileceği umudu doğmuştu. Ancak Mısır’ın Dörtlü Teklifi yine reddedeceği Türkiye’nin Mısır Büyükelçisi’nin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği gizli rapor ile önceden biliniyordu. Türk Dışişleri Bakanlığı Büyükelçisi’nden Mısır’ın bu konudaki tutumunu gayriresmi ve belli etmeden değerlendirmesini istemişti. Büyükelçi, Mısır Dışişleri Bakanı ve bizzat General Necip’le yaptığı görüşmelerde, İngilizlerin Kanal

⁽⁵⁶⁹⁾ George Mc Ghee, **a.g.e.**, s.200

⁽⁵⁷⁰⁾ George Mc Ghee, **a.g.e.**, s.223

⁽⁵⁷¹⁾ Aptülhat Akşin, **a.g.e.**, s.37

⁽⁵⁷²⁾ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası**, Ankara, 1983, s.348

⁽⁵⁷³⁾ İ. Ethem Tiryakioğlu, **a.g.m.**, s.88

⁽⁵⁷⁴⁾ Aptülhat Akşin, **a.g.e.**, s.142

⁽⁵⁷⁵⁾ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, Washington Büyükelçiliği, Cilt: 2, Kısım:2, Ankara, 1987, s.342

bölgesindeki işgalleri sürdükçe böyle bir örgüte Mısır'ın katılmasının söz konusu olmadığını anlamıştı.⁽⁵⁷⁶⁾

Akdeniz Paketi'ndan sonra Ortadoğu Savunma Organizasyonu girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Buna rağmen Türkiye Ortadoğu'ya yönelik aktif politikasını sürdürmeye devam etti. Bu defaki girişimi ile bölgede tam bir kutuplaşmaya sebep olacaktır.

1955'te Bağdat'ta imzalanan Pakt, Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği aktif politikanın tam anlamıyla "meyve"si idi. Ancak Türkiye bu tavrıyla Arap dünyasında taraf konumuna geçiyor, uzun zamandır özellikle Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleriyle kötü giden ilişkilerini daha da gerginleştiriyordu.

5.1.2. 1960 Sonrası Ortadoğu Politikası

1923' den beri yüzünü Batı' ya dönen, Musul ve Sancak sorunları dışında Ortadoğu ile ilişkilerini en alt düzeyde sürdüren Türkiye'nin 2 nci dünya savaşından sonra bölgeye yönelik politikasını değerlendirirken uluslar arası sistemde meydana gelen değişikliklerde göz ardı edilmemelidir.⁽⁵⁷⁷⁾ Türkiye ile Orta Doğu arasındaki ilişkilerde her iki taraf açısından da bazı konular veya meseleler, bu ilişkiler üzerinde etkili olmuş ve ilişkilere şekil vermiştir. Türkiye açısından söz konusu konular, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, Kıbrıs meselesi ve petroldür. Arap dünyası için de, özellikle Türkiye ile ilişkilerinde, İsrail meselesi ve İslamiyet önemli faktörler olmuştur."⁽⁵⁷⁸⁾

Türkiye izlediği dış politika ile Orta Doğu Ülkeleriyle bir yakınlaşma içinde olmaya özen göstermiş ve 1967 Savaşı öncesi ve sonrasında da bu tavrını sürdürmüştür. Türkiye 1967 savaşı sırasında önceliklere göre daha net bir tavır ortaya koyarak bu kriz esnasında Arap Ülkelerini desteklemiş ve topraklarında bulunan Amerikan üslerini Araplara yönelik bir saldırıda kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca bir oldu bittiyi kabul etmesinin mümkün olmadığını açıklayan Türkiye,

⁽⁵⁷⁶⁾ George Mc Ghee, **a.g.e.**, s.241

⁽⁵⁷⁷⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları., Cilt:1, s.615

⁽⁵⁷⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1984, s. 845

sınırların güç kullanarak değiştirilmesine karşı olduğunu her fırsatta ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye, BM nezdindeki toplantılarda Arap ülkelerini destekleyerek işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılması ve Filistinlilerin devlet kurmayı da içeren var olma hakkının tanınması doğrultusundaki çabalara destek vermiştir. Türkiye'nin bu politika değişikliği bölge ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1967 Savaşı sonrasında yaşanan Mescid-i Aksa'nın 21 Ağustos 1969'da yakılması, daha önce de ifade edildiği gibi Müslüman ülkeler arasındaki dayanışmanın artmasında önemli bir dönüm noktası olmuş ve bunun arkasından (25 Ağustos'ta) Kahire'de yapılan Arap Dışişleri Bakanları toplantısında bir Arap zirvesinden ziyade bir İslam zirvesi yapılması planlanmıştır. İslam Konferansı Örgütü'nün doğmasına yol açan ve 35 ülkenin davet edildiği İslam Zirve Konferansı 25 ülkeden gelen temsilcilerle 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta yapılmıştır.⁽⁵⁷⁹⁾ Türkiye, konferansa Dışişleri Bakanı düzeyinde katılmıştır.

Türkiye'yi Orta Doğu'ya yönelten ve Araplarla işbirliğine iten bir başka faktör de, 1964 Kıbrıs krizinde Amerika'nın sergilediği tutumdur. Ancak Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılması kolay olmamıştır. Çünkü Orta Doğu'da bu dönemde Nasır'ın liderliğindeki Mısır etkinliği söz konusudur. Bağdat Paktı örneğinde de görüldüğü gibi Mısır, Türkiye'nin Orta Doğu da söz sahibi olmasını ve nüfuz alanı geliştirmesini istememektedir. Türkiye, Orta Doğu'ya açılma hususundaki politikasının ilk tatbikatını, 1967 Arap-İsrail savaşı ile yaptı. Daha savaş başlar başlamaz Türk hükümeti, Amerikanın İsrail'e yardım ederken Türkiye'deki üsleri kullanmasını engellemek için, bu üslerin Araplara karşı kullanılmayacağını açıkladı. Bunun arkasından Türkiye İsrail'e karşı savaşan Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yiyecek ve giyecek malzemesi göndermiştir.”⁽⁵⁸⁰⁾

Türkiye'nin 1973 Savaşı sırasındaki politikası da Arapları destekleyici tarzda olmuştur. 1973 Ekim Savaşı sırasında İsrail'e yönelik artan Amerikan desteğinden diğer bölge ülkeleri gibi rahatsız olan Türkiye, 10 Ekim'de yaptığı açıklamada, Arap topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesini onaylamayacağını ve bölgede kalıcı bir barışın ancak Arap halkı tatmin edecek bir çözümden geçtiğini ilan etmiştir. Birkaç gün sonra ise Türkiye ülkesindeki üslerin İsrail'e yardım amacıyla

⁽⁵⁷⁹⁾ Hürriyet, 16,19 Eylül 1993

⁽⁵⁸⁰⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s:846-847

kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Nitekim, 14 Ekim ile 15 Kasım 1973 tarihleri arasında ABD tarafından İsrail'e 22,000 ton askeri malzeme sevki gündeme gelince sözkonusu silahların sevki esnasında topraklarını kullandırma konusunda Türkiye oldukça isteksiz davranmış; buna karşılık Sovyetlerin Araplara yaptığı yardımların sevki için üslerini açmıştır.

1978 Eylülünde imzalanan ve bütün arap dünyasında tepkilerle karşılanan Camp David anlaşmalarını Türkiye de reddetmiştir⁽⁵⁸¹⁾

1960 sonrası Ortadoğu politikasının önemli bir unsuru haline gelen FKÖ'ye Türkiye'nin de sempati ile baktığı gözlenmiştir. Bu süreçte Arap ülkeleri tarafından gerek 26-29 Ekim 1974'te Rabat'ta yapılan Arap zirvesinde alınana kararlarla gerekse Türkiye de dahil olmakla beraber, çoğunluğunun bağımsız ülkelerin oluşturduğu 72 ülke tarafından alınan kararlarla FKÖ'yü öne çıkarmaları ve Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak göstermeleri önemli olmuştur.

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda Orta Doğu'ya yönelik politikasında, Arap ülkelere biraz daha ağırlık vermeye başlamasından Yunanistan'ın izlediği politikalar sonucunda Orta Doğu ülkelerini yanına almayı başarması, ayrıca Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'den umduğu desteği bulamamasının doğurduğu hayal kırıklığı etkili olmuştur. Türkiye, içine düştüğü bu yalnızlığı aşırı batı yanlısı bir politika izlemesine bağlayarak bu yıllardan itibaren artan oranlarda Orta Doğu ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabası içinde olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni mesajlarına ilk olumlu tepki 1966' da Türkiye'yi ziyaret eden Irak Başbakanı tarafından Kıbrıs ile ilgili olarak ilk kez Türkiye'yi destekler nitelikteki konuşması ile verilmiştir. ⁽⁵⁸²⁾Türkiye'nin böyle bir politika izlemesinde şüphesiz bu yıllarda ortaya çıkan "Detente" ve Doğu-Batı yakınlaşması, SSCB'nin de nükleer bir güç haline gelmesi ABD'nin nükleer şemsiyesinin artık bu bölge için artık bir güvence oluşturmaması ve ABD'nin ve Batı Avrupa ülkelerinin yanı sıra Orta Doğu ülkelerinin de Kıbrıs konusunda açıkça Yunanistan lehinde bir tavır ortaya koymaları etkili olmuştur.

⁽⁵⁸¹⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s:850

⁽⁵⁸²⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları., İstanbul, 2001, c.1, s.789

Türkiye, Osmanlı döneminden başlayan bir batılaşma politikası olan ve kendisini Avrupa coğrafyasında gören bir ülke olarak diğer Müslüman ülkelerinden farklı bir özelliğe sahip olmuştur. Avrupa ülkeleriyle tebaiyyet ve sömürge ilişkisi olmamış olan Türkiye sadece I.Dünya Savaşı sonrasında Batılı güçlerin işgaline uğradıysa da verilen Milli Mücadele hareketi sonunda bu işgal kısa sürede sona ermiştir. Türkiye özellikle II.Dünya Savaşı sonrasında tüm Batılı kurumlara ve örgütlere üye olan tek bölge devleti olmuştur. Bu çerçevede NATO, OECD, Avrupa Konseyi gibi örgütlere üye olan Türkiye, 1963 Ankara Anlaşmasıyla da Avrupa bütünleşmesi içinde yer almak istediğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler Türkiye'nin dış ekonomik yardım bakımından Amerika' dan Avrupa' ya yöneldiğini göstermektedir.⁽⁵⁸³⁾ Dış ticaretinin yaklaşık yarısını OECD ülkeleriyle yapan Türkiye'de kamuoyunun önemli bir çoğunluğu Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine yönelik politikasına karşı çıkmakta veya bunu onaylamamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Orta Doğu sorunlarına tarihsel ve kültürel bağları dolayısıyla ilgili olmakla beraber, Avrupa'dan uzaklaşmasını öngören politikalara temkinli yaklaşan bir ülkedir. Ancak Türkiye'nin bu politikası Avrupa ülkelerinde her zaman beklediği karşılığı görmemiştir. Bu durum Türkiye'yi zaman zaman başka arayışlara dış politika portföyünü zenginleştirmeye yönetmiş olsa da ana eksen da bir değişiklik olmamıştır.

1960'lı yıllarda Orta Doğu politikasını yeniden geçiren Türkiye İslam ülkeleriyle yakınlaşmaya çalışarak Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimini bu devletlerin desteğini Türkiye'ye karşı kullanmalarına engel olmaya çalışmıştır. Türkiye, bu çabasında belli ölçüde başarılı olmuş ve 1965 yılında İslam Konferansı'nda ilk defa Kıbrıs'a ilişkin Türk tezlerini destekleyici bir karar almıştır. 1966 yılında Mekke'de yapılan Konferans'ta bu desteğin devam ettiğini açıklanmıştır. Diğer taraftan 1969'da bir teşkilat haline dönüştürülen İslam konferansı'na 1975'te "de facto" üye olan Türkiye Kıbrıs için aradığı desteği bulmuştur. Türkiye, 1975'te BM Genel Kurul'daki oylamada Siyonizm ırkçılıkla eşdeğer gören kararı Orta Doğu ülkeleri ile birlikte desteklemiştir. Ayrıca 1975'te BM Genel Kurulunda alınan kararlar doğrultusunda FKÖ Filistin'de tek meşru temsilcisi olarak tanımıştır. 1975'te İslam Konferansı Örgütü'nün Cidde'de gerçekleştirilen Altıncı Dışişleri Bakanları

⁽⁵⁸³⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, AÜSBF Yayınları, No: 279, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s.544

toplantısına bizzat Dışişleri Bakanı'yla katılan Türkiye, 1976'da İslam Konferansı Örgütü'nün dışişleri bakanlarının İstanbul'da düzenlenen yedinci toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Türkiye 25-28 Ocak 1981'de Taif'te gerçekleşen İslam ülkeleri devlet başkanları zirvesinden itibaren İslam Konferansı Örgütü'nün zirve konferanslarına cumhurbaşkanı ile katılmaya başlamıştır. Türkiye ayrıca 1976'da FKÖ'nün Türkiye'de bir büro açmasına izin verdiğini açıklamıştır. Türkiye'nin Arap yanlısı tutumunun ilk göstergeleri Mayıs 1967'de ortaya çıkmıştır. Türk hükümeti Ortadoğu ülkelerinde görev yapmakta olan büyükelçileriyle Ankara'da yaptığı toplantıdan sonra 28 Mayıs 1967'de "hükümetin komşularıyla iyi dostluk münasebetleri çerçevesi içinde Türkiye ile Arap memleketleri arasındaki mevcut yakın ilişkilerin de göz önünde bulundurulduğu" açıklamasıyla resmi görüşünü duyurmuştur.⁽⁵⁸⁴⁾

Öte yandan İslam Konferansı Örgütü'nün Kıbrıs sorununa en açık desteği 1977 yılında Tripoli'de yapılan zirve konferansında söz konusu olmuştur. Diğer taraftan FKÖ'ye temsilcilik vermesi ancak 1979'da söz konusu olurken, İsrail ile Arap ülkeleri arasında denge gözetmesine yönelik politikaya uygun olarak Filistin temsilcisine İsrail temsilcisiyle aynı düzeyi ifade eden "maslahatgüzar" seviyesi verilmiştir.

Öte yandan, 1974 Temmuzundaki Kıbrıs hareketinin arkasından Batılı ülkelerin Türkiye karşıtı bir tutum alması ve 1975'te gündeme gelen ambargo ile Türkiye ve ABD arasında soğuk ilişkiler döneminin başlamasının Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerinin yanı sıra SSCB ile ilişkilerine de daha önem vermesine yol açmıştır.⁽⁵⁸⁵⁾ Ancak 1970'li yılların sonuna doğru artan iç karışıklıklardan Sovyetlerin etkisi olduğu iddiaları yaygınlık kazanırken, Türkiye'nin bu devletin etkisine girmesi olasılığından endişelenen Carter yönetimi 1978'te ambargoyu kaldırma kararı almıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasındaki değişiklikler rol oynayan diğer bir etken de 1973 petrol ambargosunun ve fiyat artışlarından olumsuz etkilenmesine rağmen Batı'dan gelen askeri ve ekonomik yardımın kesintiye uğramış olmasıdır.

⁽⁵⁸⁴⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, c:1, s.797

⁽⁵⁸⁵⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, AÜSBF Yay. No:279, Sevinç Matbaası, Ankara, s.542

Türkiye bu anlamda da Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirmenin kendisine sağlayacağı ekonomik çıkarları dikkate almıştır.

1970'lerin sonuna doğru Afganistan ve İran'daki gelişmeler dünyanın dikkatini Körfeze çekmiştir. Dolayısıyla 1980'ler boyunca Orta Doğu'da asıl ilgi odağı Filistin sorunundan ziyade Körfez Krizi olmuştur. 1979'daki İran devrimi ve Afganistan'ın işgali olaylarıyla bölgesel ve uluslar arası güç dengesinde Sovyetler lehine ve Amerikan aleyhine ciddi bir değişiklik meydana gelmiştir. ABD, bölgedeki önemli bir müttefikini kaybederken Sovyet tehlikesine birde İran tehlikesi eklenmişti. Türkiye'nin İslam inkılabı ile birlikte beliren beklentilerinin (veya umutlarının) yeni İran rejimi tarafından karşılanma niyetinde olunmadığının anlaşılması ile Türk – İran ilişkileri bozulmuştur.⁽⁵⁸⁶⁾ Bunla beraber, daha önce Sovyetler'in önemli bir müttefiki olan Irak, İran-İrak savaşı boyunca Batı'nın önemli bir ortağı durumuna gelmiş ve bunun sağladığı ortamda aşırı ölçülere varan bir silahlanma içine girmişti. Aslında gerek dünya politikasında gerekse Orta doğu politikasında Körfez'in öne çıkmaya başlaması bu ülkelerin ancak 1970'lerin başında İngiltere'den bağımsızlıklarını kazanmış olmalarından da kaynaklanmaktaydı.

Dolayısıyla, 1979'da meydana gelen olaylar Türkiye'nin stratejik önemini bir anda tekrar öne çıkarken bütün dikkatler Orta Doğu'nun sorun odağı olan Filistin'den uzaklaşarak artık Basra Körfezi'ne kaymaktaydı. Çünkü bu bölgedeki olaylar uluslar arası dengeleri etkileyecek ve kökten değiştirebilecek nitelikte gelişmeler olarak görülmekteydi. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD'yi ve Batı'yı bütün politikalarını yeni baştan değerlendirmek zorunda bırakmıştır. ABD, 1969'dan bu yana uyguladığı aynı zamanda Nixon Doktrini de denilen alçak profil politikasını (low profile policy) terk ederek önce Carter, arkasından da Reagan ile daha aktif bir tutum almaya karar vermiştir.

İşte Türkiye, ortaya çıkan bu yeni parametreler ve yeni güvenlik algılamaları bağlamında politikasını yeni bir tanımlamaya tabi tutma gereğini duymuştur. Ancak ortamın bu denli gergin ve kritik olmasına rağmen Türkiye, 1980'lerde yaptığı açıklamalarda da Filistin sorununa ilişkin değişiklik yapmamış ve desteğini

⁽⁵⁸⁶⁾ Atay Akdevelioğlu, **Türk Dış Siyaseti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.806

sürdürmüştür. 12 Eylül 1980 darbesinin lideri olan Kenan Evren 1981 Kasımında Pakistan'a yaptığı ziyaret sırasındaki açıklamasında İsrail'in işgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Türkiye, bu dönemde de Arap ülkelerinin Filistin sorununa ilişkin barış planlarına BM ve diğer platformda destek verdi. Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerini sürdürmeye de özen gösterdi. Diplomatik temsil anlamında daha düşük bir seviye temsil edilmekle beraber Ankara ve Tel Aviv bu dönemde de bölgesel sorunlarda yakın işbirliği içinde olmaya devam etmişlerdir.

Arap ülkeleri ile ilişkilerin geliştiği bu dönemde, özellikle 1972'de Irak'la SSCB arasında imzalanan "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması", ABD'nin müttefiki İran ve İsrail'le birlikte Türkiye'yi de rahatsız etmişti. Ayrıca Türkiye'deki silahlı terör örgütlerinin Suriye üzerinden Lübnan'a geçerek, Filistin kamplarında eğitim gördükten sonra Türkiye'ye dönmeleri ilişkileri bozan öğelerden bir diğerydi. Bozulan ilişkiler su ve Hatay sorunu gibi özellikle 1980 ve 1990'lara damgasını vuracak anlaşmazlıkların yeniden gündeme gelmesine fırsat yaratmıştı. Irak ve Suriye ile ilişkiler bozulurken, önemli bir gelişme Mısır'la yaşandı. Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında dengeler değişmişti: SSCB ile yakın ilişkiler kuran Irak ve Suriye'nin yerine Batı yanlısı bir politikaya meyleden Mısır'la ilişki kurma yolları arandı.⁽⁵⁸⁷⁾

Türkiye, CENTO'nun 1979 Martında dağılmasıyla beraber Amerika çıkarları ve Batı'nın güvenliği açısından stratejik önemi bir kat daha artan ülke haline gelmiştir. Bu çerçevede Körfez İşbirliği Konseyi her ne kadar bir savunma örgütü gibi kurulmamışsa da (ekonomik işbirliği örgütü) aslında bölge ülkelerini olası bir Sovyet ve İran yayıncılığına karşı ABD tarafından örgütlemeyi amaçladığı için Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁽⁵⁸⁸⁾

Buna karşılık, İsrail'in 30 Temmuz 1980'de Knesset'te kabul edilen bir yasayla Kudüs'ün ayrılmaz bir bütün olarak İsrail'in başkenti haline getirmesine diğer Orta Doğu ülkeleri gibi Türkiye de tepki göstermiştir. Türkiye, İsrail'in Kudüs'ü ilhakı üzerine zaten 1956'dan beri maslahatgüzar seviyesindeki Tel

⁽⁵⁸⁷⁾ Baskın Oran, (Ed): Türk Dış Politikası, Cilt I-II, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, 2001.s. 792-794

⁽⁵⁸⁸⁾ Nachmani Amikam, **Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean**, Frank Cass&Co., London, 1987

Aviv'deki diplomatik temsilcisini 2. Katip seviyesine indirmiştir. Bu gelişmelerden bir süre sonra Türkiye'de 12 Eylül askeri darbesi gerçekleşmiş ve yeni bir yönetim iş başına gelmiştir.

1960 – 1980 döneminde, önce bir durgunluk sonra da soğukluk dönemine giren Türkiye İsrail ilişkileri, 1980' lerde de bu soğuk mirasın etkisiyle şekillenecek, fakat 90' ların başından itibaren sıcak bir döneme girecektir.⁽⁵⁸⁹⁾

Türkiye, 1988'de Filistinlilerin sürgünde bağımsız bir devlet kurma girişimlerini desteklemiş ve ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Ancak Türkiye ile FKÖ arasındaki ilişkilerdeki zaman zaman sorunlar da yaşanmıştır. 1970'li yıllarda Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Rum tezine destek veren FKÖ, 1987'de Türkiye ile Bulgaristan arasında yaşanan sorunlarda Bulgaristan'ın tezini desteklemiş ve İslam Konferansı'nın Bulgaristan'ın aleyhine aldığı kararı engellemeye çalışmıştır. Türkiye bir taraftan Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken diğer taraftan İsrail ile ilişkilerin de koparmamaya çalışmaktaydı. Bu doğrultuda 1986'da tekrar diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak elçilik düzeyine, 1991 Aralık ayında ise Büyük elçilik düzeyine çıkarılmıştır. Türkiye dengeyi gözeterek bu defa da Tunus'taki büyük elçisini FKÖ ile ilişkilere bakması için görevlendirmiştir.

Türkiye, Turgut Özal'ın başbakan olduğu 1991 Körfez Krizi esnasında Ankara'nın bölgesel sorunlarda aktif tutum almasını öngören bir politika izlemiştir. Türkiye bu dönemde Batı ile ilişkilerini geliştirirken Orta Doğu politikasında daha fazla rol alabilmenin yollarını aramıştır. Ankara, 1980-88 'deki Irak Savaşı'nda dengeli bir politika izleyerek hem sorunlarla aktif olarak ilgilenmiş hem de iki ülkeyle de dengeli bir kurabilmiştir. Zira Türkiye her iki ülke ile de gelişen ekonomik bir ilişki içinde bulunmaktaydı. Türkiye'nin bu ülkelere ihracatı, 1980'de toplam ihracatın %4'ünü oluştururken 1981'de %16'ya ve 1982'de %25'e çıkarmıştır. Ayrıca bunlardan Irak, Türkiye'nin Kürt sorununa yönelik işbirliği yaptığı bir ülkeydi. Türkiye arabulucu rolü oynamaya çalıştığı iki ülke arasındaki çatışma boyunca bu ülkelerin dış dünya ile ilişkilerini sağlayan ülke olmuştur. Ankara'nın dengeli politikası hem İsrail hem de Arap ülkeleri tarafından olumlu bulunmuştur.

⁽⁵⁸⁹⁾ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, **Türk Dış Siyaseti**, İletişim Yay. İstanbul, 2001, s.801

İsrail, Türkiye'yi hem parlamenter demokrasi ile yönetilen Müslüman bir ülke olarak hem de hiçbir dönemde İsrail ile çatışmacı bir ilişki yaşamamış bir ülke olarak görmüşlerdir. Türkiye, bölgesel sorunlarda aktif, dengeli ve çıkarlarını gözetilen politikasını Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu 1991 Körfez Krizi sırasında da sürdürmüştür.

Ortadoğu bölgesinde kalıcı ve kapsamlı bir barışın kurulması uluslararası toplumun her üyesinin ortak arzusu ve amacıdır. Bölgede barışın tesisi yalnızca Ortadoğu'nun değil, tüm dünyanın istikrarı ve gönenci açısından önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, Türkiye, başlangıcından buyana Orta Doğu Barış Süreci'nin kuvvetli bir destekleyicisi olmuş; sadece ilgili ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirme yönünde değil, bölgesel işbirliğini elverişli kılacak ortamın biran evvel oluşması için de gayret göstermiştir.

Türkiye, bölgede kalıcı barış, güvenlik ve istikrara ulaşmanın yolunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde ve toprak karşılığı barış ilkesi temelinde müzakere edilmiş bir anlaşmadan geçtiğine inanmaktadır. Bu anlamda Türkiye, 1397 (2002) sayılı Güvenlik Konseyi kararında anlatımını bulan, güvenli ve tanınmış sınırlar içerisinde İsrail ve Filistin'in yan yana yaşayacakları bir bölge vizyonunu desteklemektedir. Türkiye, 1988'de Filistin Devleti'ni ilk tanıyan ülkelerden biridir. ⁽⁵⁹⁰⁾

Türkiye, Filistin'in bir Arap ve bir Yahudi Devleti arasında bölünmesi ve Kudüs'e "corpus seperatum" statüsü verilmesini öngören 181 (1947) sayılı BM kararına Müslüman devletlerle birlikte red oyu vermiştir. Corpus seperatum statüsü, Kudüs'ün, Birleşmiş Milletler yönetiminde özel bir rejime tabi olmasını öngörmekte ve şehrin o dönemdeki mevcut Kudüs Belediyesi ile çevresindeki köy ve kasabalardan oluştuğunu belirtmektedir. 23 Ocak 1950 tarihinde, İsrail, Kudüs'ün Bati kesimini başkent ilan etmiş, bu karar Türkiye tarafından tanınmamıştır. Haziran

⁽⁵⁹⁰⁾ **Turkish Foreign Policy Toward the Arab – İsraili Conflict: duality and development**, Arab Studies Quarterly, vol XIV, No:IV, 1992

1967 savaşı neticesinde İsrail, Kudüs'ün kalan bölümünü de Ürdün'den almış ve tek bir belediye olarak ilan eden kanun kabul edilmiştir.

Türkiye, İsrail'in Araplar aleyhine giriştiği her harekete tepki göstermiştir. Örneğin İsrail 1980 temmuzunda Doğu Kudüs'ü de Batı Kudüs'e ilhak edip, kutsal Kudüs şehrini “ebedi ve değişmez başkent” yaptığı zaman, Türkiye bu ilhaki tanımadığını açıkça ilan etmiş ve İsrail hükümetinin Tel-Aviv'deki yabancı elçiliklerin Kudüs'e taşınmasını istediği zaman da Türkiye bunu da reddetmiştir.”⁽⁵⁹¹⁾

İsrail 23 Temmuz 1980 günü Kudüs'ü İsrail'in ebedi başkenti olarak ilan etmiştir. Sözkonusu kararın 30 Temmuz 1980 tarihinde Knesset'te onaylanması üzerine, 28 Ağustos 1980 günü Kudüs'teki Başkonsolosluğumuz kapatılmıştır. 26 Kasım 1980 tarihinde ise, İsrail ile diplomatik ilişkilerimiz ikinci katip seviyesine indirilmiştir. Türkiye, Madrid Konferansını müteakip Orta Doğu Barış Sürecinin başlamasıyla 31 Aralık 1991 tarihinde İsrail ile diplomatik ilişkilerini Büyükelçilik düzeyine yükseltmiş, Eylül 1992'de de Kudüs'teki Başkonsolosluğunu yeniden açmıştır.

Türkiye, Kudüs'ün statüsünün tek taraflı değiştirilmesine karşıdır. Türkiye, kentin üç tek tanrılı din için taşıdığı kutsal niteliğini bozmayacak şekilde, tarafların yapacakları müzakereler sonucunda, Kudüs'ün nihai bir statüye kavuşturulması arzusundadır. 1991'de başlayan İsrail-Filistin barış süreci, özellikle Eylül 2000'de başlayan şiddet-karşı şiddet sarmalı sonucu kesintiye uğramış durumdadır. Eylül 2000'de patlak veren İkinci İntifada ertesinde başlayan şiddet sarmalı sonucu İsrail ve Filistin arasındaki müzakere sürecinin kesintiye uğramasıyla tüm dikkat ve çabalar, zorunlu olarak, öncelikle taraflar arasında ateşkesin nasıl tesis edilebileceğine yönelmiştir.

Türkiye'nin genelde uluslararası alanda ve özelde bölgesinde edinmiş olduğu saygınlığın bir göstergesi de, İsrail ile Filistin arasında 2000 Eylül ayında patlak veren çatışmaları ele almak üzere Sharm el Sheikh'de düzenlenen Zirve toplantısında

⁽⁵⁹¹⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s:847-850

kurulması kararlaştırılan "Araştırma Komitesi"ne 9. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in davet edilmiş olmasıdır.

Müzakere sürecine geri dönülebildiği takdirde, İsraililer ile Filistinliler arasında ciddi görüş ayrılıklarının su unsurlar üzerinde odaklanacağı değerlendirilmektedir:

- Kudüs'ün statüsü ve kutsal yerler, -Filistin devletinin sınırları, -Sayıları 4 milyona varan Filistinli mültecilerin geri dönüşü. – Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşim birimleri.

Türkiye, her iki tarafın da Yol Haritası çerçevesinde çatışmaların, terörün ve şiddetin sona erdirilmesi için iyi niyetle işbirliği yapmaları gerektiği ve uyuşmazlığın barışçı yollardan çözümü için Yol Haritası'nın kaçırılmaması gereken bir fırsat oluşturduğu görüşündedir. Bu çerçevede, Yol Haritası ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nde 19 Kasım 2003 tarihinde oybirliğiyle kabul edilen 1515 sayılı karar tarafımızca memnuniyetle karşılanmıştır.

Diğer taraftan, barışın ancak kapsamlı olduğu takdirde kalıcı olacağı düşüncesinden hareketle, Suriye ve Lübnan kanallarının da zamanı geldiğinde canlandırılmasının ihmal edilmemesi gereken bir konudur. Türkiye halen, bölgedeki mevcut çabalara aktif olarak katılma arzusundadır.. Ülkemiz, İsrail ve Filistin Yönetimi'nin mutabakatları ve davetleri üzerine, 1997'de kurulan El-Halil'deki Geçici Uluslararası Mevcudiyet'in (TIPH) bir üyesidir. Danimarka, İtalya, Norveç, İsveç ve İsviçre de arazideki tek gözlem mekanizması olarak varlığını sürdüren TIPH'in diğer üyeleridir.⁽⁵⁹²⁾

⁵⁹² www.disisleri.gov.tr

5.2. Mısır'ın Dış Politikası

5.2.1. Nâsır Dönemi

5.2.1.1. Bağımsızlığın Kazanılması

II. Dünya Savaşı boyunca İmparatorluk yolunun güvene alınması için 28 Ağustos 1936 da Mısır'la yaptığı anlaşmaya dayanarak 200 Bin kadar askeri Mısır'a yığmıştı.Savaş bitince bu askerleri geri çekmesi gerekiyordu ama pek istekli görünmüyordu.⁽⁵⁹³⁾

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır'da İngiltere'ye karşı protesto eylemleri hız kazanırken hükümet ve İngiltere'nin ortaklaşa çabaları da pek fayda etmiyordu. Bu istikrarsız yapı içinde sık sık hükümet değişse de halkın eylemleri durmak bilmiyor, göstericiler 1936 Antlaşması'nın tümüyle ortadan kaldırılması ve İngiliz askerlerinin çekip gitmesini istiyordu. Sıdkı Paşa hükümetinin, İngiltere'ye Mısır'ın askerî yapısını denetleme imkanı veren ek ayrıcalıklar tanıyan bir anlaşma yaptığının Vafd tarafından açığa çıkarılması üzerine büyük grevler ve sokak gösterileri yoğunlaşmış ve protesto eylemleri daha da artmışsa da 1948 Mayısındaki Arap-İsrail Savaşı'nın başlaması Mısır'daki olayların bir süre için de olsa durmasına yol açmıştı.⁽⁵⁹⁴⁾

Bu sırada Muhalefette olan Vafd partisi ise İngiltere aleyhtarlığının öncülüğünü yapıyordu.

İngiltere Mısır'ı işgal ettikten sonra aşağılara inerek Sudan'ı işgal etmiş ve Nil 'in bütünlüğünü sağlamıştır. İngiltere Mısırdan çekilirken Sudan'a bağımsızlığını vermek istedi.Ancak Mısır buna karşı çıkarak, Nil 'in bütünlüğünün sağlanması amacıyla kendisine bağlı kalmasını istedi.Sudan meselesi İngiltere ile Mısır arasında o kadar çetin bir anlaşmazlık oldu ki Mısır daha önce varılan anlaşmayıda tanımadığını bildirerek hem Süveyş hem de Sudan meselelerini B.M.Güvenlik

⁽⁵⁹³⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1984, s. 493

⁽⁵⁹⁴⁾ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri** ,Ankara: SBF Yayınları, 1973, s.50-51.

Konseyine götürdü. B.M.Güvenlik Konseyi 1948'de meseleyi ele aldı ise de, oradan bir karar çıkmadan 1948-1949 Savaşı patlak verdi.⁽⁵⁹⁵⁾

Savaş sonunda İsrail, Arap topraklarının bir kısmını daha topraklarına katarken, Batılı devletlerin bu işgali tanınması ve Mısır'daki hükümetin İngiliz işgaline son vermemesi, ülkedeki İngiliz aleyhtarı gösterileri güçlendirmişti. 1950 Ocağındaki seçimleri kazanarak hükümeti kuran Vafd'ın aldığı bazı önlemler olayları bir süre için durdurduysa da bunların ekonomik durumda bir düzenlemeye yol açmaması ve hükümetin özgürlükleri kısıtlamaya çalışması ülkede grev ve gösterilerin tekrar başlamasına yol açmıştır. Bu arada hükümet halkın tepkisini biraz olsun hafifletmek için İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin ortaklaşa teklif ettiği Orta Doğu Komutanlığı önerisini reddederken (15 Ekim 1951), aynı gün parlamentoda 1936 Antlaşması'nı ve 1899'da imzalanmış olan Sudan'la ilgili Kondominyon Antlaşması'nı hükümsüz sayan bir yasayı oybirliği ile kabul etmişti.⁽⁵⁹⁶⁾

Kahire hükümetinin bu tavrı Arap kamuoyunda büyük bir coşku ve memnuniyete yol açarken, karar aynı zamanda Orta Doğu komutanlığına indirilmiş önemli bir darbe anlamına da gelmekteydi. İngiltere'nin Süveyş'teki varlığından bile büyük rahatsızlık duyan Yeni bir bağımlılık ilişkisi anlamına gelen ve yabancılara yeni üslerin tahsis edilmesini gerektirecek böyle bir projeyi Mısır hükümetinin desteklemesini düşünmek aslında büyük bir hataydı.

Ancak bu gelişmenin etkisi kısa sürmüştü ve Mısır yeniden bildik kargaşa ortamına geri dönmüştür. Buna karşı sert tedbirlere başvuran İngiltere ile Mısırlı göstericiler arasındaki çatışmalar kanlı olayların yaşanmasına yol açarken, halk ile İngiltere arasında kalan Vafd bir taraftan 1936 Antlaşması'nı reddederken diğer taraftan İngiltere'ye karşı açıkça tavır almayarak tutarsız bir politika izlemekteydi. Olayların tırmanması üzerine Kral Faruk Vafd'ı görevden alarak Ali Mahir'i başbakanlığa getirirken güvenlik kuvvetlerinin halkın üzerine daha sert bir şekilde gitmesi söz konusu olmaktadır. Bir taraftan bu olaylar olurken, diğer taraftan Mısır'da ordu içinde bir grup subay, darbenin planını olgunlaştırmaya çalışmaktaydı.

⁽⁵⁹⁵⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s. 494

⁽⁵⁹⁶⁾ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası** (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), s. 34-36; Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş...**, s.52.

Çünkü kaybedilen savaş, Kral ve etrafına fatura edilmekte ve bütünüyle erki rejim suçlu bulunmaktaydı.⁽⁵⁹⁷⁾

1948 Savaşı'nın kaybedilmesinin orduda meydana getirdiği rahatsızlık bir grup genç subayın rejimi devirmek için hazırlık içine girmelerine neden olurken, Kral Faruk'un 1951 Aralığındaki Subaylar Kulübü seçimlerine müdahale ederek kendi adayını seçtirmeye çalışması sürecin hızlanmasına yol açmış ve 26 Temmuz 1952'de hür Subaylar adı verilen bu grup tarafından Ras el-Tin Sarayı'nın çevrilmesi üzerine Kral Faruk, oğlu Ahmed Fuad adına tahttan vazgeçmiştir. Böylece Mısır'da teorik olarak yaklaşık onbir ay daha devam edecek olsa da krallık ve Mehmet Ali hanedanı fiilen sona ermeyecekti.⁽⁵⁹⁸⁾

Hür Subaylar hareketi içinde yer alanlar aslında Mısır'da pek bilinen kişiler olmamalarının yanında siyasi yapıları da oldukça farklılık gösterse de hepsinin ortak paydası Mısır milliyetçisi olmalarıydı. Bunlardan Cemal Abdül Nâsır ve Enver Sedat'ın dışındakilerden Halid Muhammed Marksist olmasıyla, Abdül Rauf da Müslüman Kardeşler örgütüyle olan yakınlığıyla bilinmekteydi. Darbeciler kendilerini lider olarak kolayca yönetebilecekleri General Muhammed Necib'i seçmişlerdi. Bu nedenle General Necib yeni hükümetin başına getirilmekle beraber asıl yetki darbeyi yapanlardaydı.⁽⁵⁹⁹⁾

Bu hadise Mısır'ın tarihinde yeni bir dönemi başlattığı gibi, Orta Doğuda da yeni bir dönemi açmıştır. Zira, Başkan Nasır'ın bundan sonraki bütün çabası 'gerici' dediği Arap monarşilerini yıkmak ve bunların yerine 'sosyalist-cumhuriyetçi' rejimler kurmaya yönelik olacaktır. Bu ise bölgede yeni gelişmelere ve yeni mücadelelere yol açacaktır.⁽⁶⁰⁰⁾

Hür Subayların ilk işi 1952 Eylülünde geniş çaplı bir toprak reformu yapmak oldu. 10 Aralık 1952'de eski Anayasa kaldırıldı; 1953 Ocağında ise siyasi partiler kapatıldı. Bu gelişmelerin ardından 18 Haziran 1953'te Mısır cumhuriyet oldu ve

⁽⁵⁹⁷⁾ Türkkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.52-53.

⁽⁵⁹⁸⁾ Peter Calvocoressi, **World Politics Since 1945**, 7th ed., (New York: Longman Publishing, 1996), s.371; Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş...**, s.53.

⁽⁵⁹⁹⁾ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş...**, s.54; Calvocoressi, **World Politics...**, s.371.

⁽⁶⁰⁰⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1984, s:488

General Necib ilk devlet başkanlığına getirildi. Bir süre sonra Müslüman Kardeşler'in de desteklediği General Necib ile devrimi derinleştirmeyi düşünen Nâsır'ın arası açılmaya başladı. 1954 Nisanında başbakan olan Nâsır, aynı yılın Kasım ayında Necib'in görevinden alınmasıyla devlet başkanı oldu.⁽⁶⁰¹⁾

Mısır'ın liderliğini ele geçiren 36 yaşındaki Nâsır, aceleci, sinirli, kurnaz ve kaprisli olduğu kadar mantıklı bir kişiydi. Diğer taraftan Mısır'ın daha 1952 Eylülünde Süveyş Kanalı ile Sudan'dan çekilmesini istediği İngiltere ile Sudan ile 12 Şubat 1953'de yaptığı bir antlaşmayla bu ülkeye 1956'da bağımsızlık vermeyi vaad etmişti. Süveyş hakkında bir antlaşma ise, ancak 19 Ekim 1954'de imzalanabilecekti. Antlaşmada öngörüldüğü üzere, son İngiliz askerî birliği 13 Haziran 1956'da kanal bölgesinden ayrılmış; böylece İngiliz askerleri bu bölgeyi nihayet terk etmiş ve askerî tesisler Mısır'a kalmıştı. Nitekim, 1951'deki Orta Doğu Komutanlığı önerisinin krallık rejimi tarafından bile reddedildiği Mısır, 24 Şubat 1955'deki Bağdat Paketi gibi Batının etkisiyle kurulan bir ittifakı da desteklemeye yanaşmayarak eski sömürge kalıntılarını temizlemeye çalışmaktaydı. Nâsır'ın bu tür ittifak sistemlerini Batı'nın Arap topraklarını Soğuk Savaş'ta kendi amaçları uğruna rahatça kullanabilmesi olanağını tanıyacağını düşünerek reddetmesi ise kendisini, Arap milliyetçiliğinin bir numaralı adamı durumuna getirmekteydi. Aslında Orta Doğu'da liderlik peşinde olan Nâsır kendi savunma ittifakını kurmayı amaçlıyordu.⁽⁶⁰²⁾

Ayrıca Nâsır, 1955 Bandung Konferansı'yla birlikte Afrika'nın bölgesel ve uluslararası politikada önemli bir ağırlığı olabileceğini fark ederek bu bölgeye dönmüş ve Batı karşısında Mısır'a büyük destek sağlayabileceğini düşündüğü Üçüncü Dünya ülkeleriyle güç birliği yapmaya yönelmiştir. Konferansa en kalabalık heyetle katılan ve konferans başlamadan önce İsrail'in katılımını önleyen, toplantı gündemine Filistin konusunu dahil ettiren ve Filistin ile ilgili Birleşmiş Milletler kararının uygulanmasına ilişkin bir karar aldirtmayı başaran Nâsır'ın Kuzey Afrika'da Fransız emparyalizmini suçlayan önerisi de kabul edilmişti. Bandung, Nâsır için bu açılardan büyük bir başarıydı. Toplantı sırasında Nehru, Çu En-Lai ve Sukarno gibi Asyalı önderlerle birlikte hareket etmiş ve Çin'e davet edilmiştir. Artık

⁽⁶⁰¹⁾ Türkkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.55-56.

⁽⁶⁰²⁾ Türkkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.57.

Asya ve Afrika çağının başladığını gösteren bir olgu olarak değerlendirilen Bandung'ta, iki kıtanın geçiş yolu üzerinde bulunan Mısır, Üçüncü Dünya'da önemli bir rol oynamaya hazırlanıyordu. İngilizler Sudan'dan çekildikleri sırada Mısır da her ülkenin bağımsızlık mücadelesini emperyalizme karşı daha geniş bir mücadelenin parçası olarak anlıyordu. Bu çerçevede Kahire, kısa sürede emperyalizmin zulmünden kaçan Afrikalı önderlerle dolup taşmaya başlamış; Kahire'de Kenya, Somali, Uganda, Gine ve benzeri Afrika ülkelerindeki kurtuluş hareketlerinin Afrika büroları açılmıştı.⁽⁶⁰³⁾ Kahire radyosundan emperyalizme karşı yayınların yapıldığı bu görüntüsüyle Mısır, Afrika kurtuluş hareketinin merkezi olma iddiası taşımaktaydı.

5.2.1.2. 1956 Süveyş Krizi

İngiltere ile ilişkiler Mısır'ın gerek uluslar arası ilişkiler alanında ve gerekse de iç siyasetinde geçmişten bugüne taşınmış olduğu geleneksel sorunların başında gelmektedir. 1952' de hür subaylar iktidarı aldıktan sonra İngiltere ile ilişkileri gerginleştiren en önemli dış siyaset başlıkları Sudan' ın konumu ve Süveyş kanalı meselesi olmuştur. İngiltere Mısır' ı ve Süveyş kanalını tarihsel çıkarları açısından önemsemektedir. Filistin'den çekilme, dikkatlerin Mısır üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Mısır Hindistan' dan sonra Britanya İmparatorluğunun emperyal geçmişinin son kalesi olarak özelliği taşımaktadır. Süveyş kanalının İngiltere' nin ekonomik çıkarları açısından özel bir önemi bulunmaktadır. Mısır ile ortak oldukları kanal yıllık 20 milyon poundun üstünde gelir getirmektedir. Süveyş kanalından geçen gemilerin 3' te '2'si petrol taşımakta, İngiltere' nin tüm ithal mallarının üçte biri kanaldan geçerek ülkeye taşınmaktadır⁽⁶⁰⁴⁾.

Nâsır'ın 1956 Temmuzunda Süveyş Kanalı Şirketi'ni millîleştirdiğini açıklaması Orta Doğu'ya bomba gibi düşmüştü. Bu gelişme Nil'in fazla sularını toplayacak olan Avsan Barajı'nın yapımı için vaat edilen Amerikan ve İngiliz kredilerinin artan yüksek nüfusu için ekilebilir topraklarını genişletmenin yanında endüstrileşme hamlesinde elektrik üretimi için de büyük önem taşımaktaydı. Avsan

⁽⁶⁰³⁾ Türkkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.58.

⁽⁶⁰⁴⁾ Zeynep Güler, **Süveyş'in batısında arap milliyetçiliği**, İstanbul, Yeni hayat kütüphanesi, 2004, s:160

Barajı projesinin finansmanı için gerekli olan 1.3 milyar doların yaklaşık 400 milyon dolarlık kısmının ABD, İngiltere ve Dünya Bankası tarafından finanse edilecek olmasına karşılık Nâsır'ın bağlantısızlık politikasına kayması, Doğu Bloğuyla yakın bir ilişki içinde olması, 1955 Eylülünde yapılan bir anlaşmayla Çekoslovakya'dan silah satın alması⁽⁶⁰⁵⁾ ve 1956 Mayısında Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanınması söz konusu ülkeleri rahatsız etmişti.⁽⁶⁰⁶⁾ Bu nedenle Nâsır Yugoslavya'da Tito ve Nehru ile bulunduğu bir sırada Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles da Amerika'nın baraj yapımı için söz verdiği krediyi vermekten vazgeçtiğini açıklamaya hazırlanıyordu. Sonuçta 19 Temmuzda İngiltere 20 Temmuzda da ABD Avsan Barajı projesinin mevcut şartlar altında finansmanının mümkün olmadığını kamuoyuna açıkladılar.⁽⁶⁰⁷⁾

Bu gelişmeler üzerine, Nâsır devrimin 4. yıldönümü olan 26 Temmuz 1956'da şok açıklamasını yaptı ve Süveyş Kanalı Şirketi'nin bütün tesisleri ve malları ile millileştirildiğini ilan etti. Nasır, Kanal'ın yıllık 100 milyon dolarlık gelirinin Avsan Barajı'nın inşasına harcanacağını bildirmekteydi. Nâsır, zaten Kanal şirketinin imtiyaz süresi 1869'dan itibaren 99 yıl olduğu için 1968'de biteceğinden, bu tarihte şirketin Mısır'ın eline geçeceğini ifade ederken Osmanlı İmparatorluğu'nun da taraf olduğu 1888 İstanbul Antlaşması'nın öngördüğü şekilde Kanal'dan serbest geçişin devam edeceğini ve Mısır'ın bütün uluslararası taahhütlerine bağlı kalacağını açıklamaktaydı.⁽⁶⁰⁸⁾

Nitekim Mısır, Kanal Şirketi'nin millileştirilmesini bir iç sorun olarak kabul ederken kendini konuyla ilgili sayan Batılı devletlerin ağır saldırılarına hedef oldu. İlk etapta İngiltere, Fransa ve ABD Mısır'a ait olan döviz rezervlerinin dondurulması da dahil ekonomik yaptırımlar uygulamaya başladılar. Ayrıca bu devletler tarafından

⁽⁶⁰⁵⁾ Nâsır 27 Eylül 1955'deki açıklamasında böyle bir anlaşmanın yapıldığını şu şekilde ifade ediyordu: "...Mısır'a silah verilmesini öngören bir ticari anlaşmayı geçen hafta Çekoslovakya ile imzaladık. Anlaşma Mısır'ın silah karşılığında Çekoslovakya'ya pamuk ve pirinç gibi maddeler vermesini öngörmektedir... Bugün... bu konuşmayı yaparken, orada burada -Londra'da, Washington'da- protesto seslerinin yükseldiğini duyuyorum. Bu sesler bizi kontrol ve nüfuz altında tutmak isteyenlerin sesidir. Bu kontrol ve nüfuzu yıkmak için savaşacağız.." (Kürkçüoğlu, s.70)

⁽⁶⁰⁶⁾ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, S.B.F. Yayını, 1972, s:33
⁽⁶⁰⁷⁾ Türkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş...**, s.60; Armaoğlu, Filistin Meselesi, s.149-151; Mehmet Gönlübol et al. (ed.), **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990**, 8. Baskı, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993), s.279.

⁽⁶⁰⁸⁾ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. Baskı (Ankara: ODTÜ Yayınları, 2001), ss.79-80.

2 Ağustos'ta yayınlanan bildiri ile 1888 Antlaşmasına taraf olan⁽⁶⁰⁹⁾ ve Kanalı kullananların davet edildiği toplantı, 22 ülkenin katılımıyla 16 Ağustos'ta Londra'da çalışmalarına başladı. Konferansa sunulan bir çok öneriden biri olan Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in önerisi, Mısır'ın egemenliğini ve Kanal'dan serbest geçiş ilkesini vurgulamakla beraber, pratik sonuçları açısından Kanalin idaresini Mısır'ın elinden alıp uluslararası bir organa veriyordu. Pakistan, Türkiye, İran ve Habeşistan tarafından yapılan teklifle beş devlet plânı adını alan özü itibariyle Dulles Plânı, Mısır ve Yunanistan'ın katılmadığı Londra Konferansı'nda yapılan oylamada 18 devlet tarafından kabul edildi. Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenlik yetkilerinden vazgeçmek istememesi ve Kanal üzerinde uluslararası denetimi kabul etmemesinin ardından Süveyş sorunu önce 18 devletin katıldığı ve 19-21 Eylül tarihleri arasında toplanarak Kanalı Kullananlar Birliği adı altında bir kuruluşun oluşturulduğu ikinci Londra Konferansı'nda tekrar ele alınmıştır. Ardından da 23 Eylül'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin gündemine taşınan sorun, Batılıların Mısır'ın egemenlik haklarını teyit etmekle beraber Kanalı, onu kullananların yönetimine bırakmaya dönük çabaları başarılı olmadı ve 18 devlet tarafından önerilen Kanalı Kullananlar Birliği'nin oluşturulması plânı Sovyetler Birliği'nin vetosuna takılınca 13 Ekimde reddedildi⁽⁶¹⁰⁾

Özellikle Kanal Şirketi'nin sahibi olan İngiltere ve Fransa siyasi ve ekonomik baskıdan sonuç alamayınca İsrail'i kullanarak Mısır'a silahlı müdahalede bulunmuşlar ve 29 Ekimde İsrail'in Mısır'a saldırısından bir gün sonra, önceden planlandığı gibi⁽⁶¹¹⁾ İngiltere ve Fransa'nın saldırıları izlemiştir. Ariel Şaron komutasındaki İsrail kuvvetleri Süveyş'e saldırırken, diğer İsrail kuvvetleri de İsmailiye'ye doğru ilerlemiş, Rafah ve El-Ariş'i alarak Gazze'nin Mısır'la

⁽⁶⁰⁹⁾ 1888 Anlaşması, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Hollanda ve İspanya arasında imzalanmıştır. (Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna..., s.82).

⁽⁶¹⁰⁾ Türkkiye Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş..., s.60; Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna...**, ss.81-86; Calvocoressi, World Politics..., s.385; Armaoğlu, Filistin Meselesi, s.152-60; Bağcı, s., 80; Gönlübol et al. ed., Olaylarla Türk Dış..., s.281.

⁽⁶¹¹⁾ 22-23 Ekim günlerinde Paris'in banliyösü Sevres'deki Bonnier de la Chaapella Şatosunda yapıldı. ...Toplantıda üç devlet tarafından imzalanan bir belge hazırlandı. Buna göre, ilk saldırıyı İsrail yapacaktı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa taraflara çağrıda bulunarak, ateşi durdurmalarını ve kuvvetlerini Kanalin iki kıyısının 10 mil (16 km) gerisine çekmelerini isteyeceklerdi. Fakat bu çağrı, İsrail kuvvetlerinin Kanala ulaşmasını sağlamak için 30 Ekim'de yapılacaktır. İsrail'in saldırısı ise 29 Ekim için öngörülmüştü. Mısır bu çağrıyı kabul etmeyeceği için, İngiltere ve Fransa savaşan tarafların arasına girmek amacı ile, 36 saat içinde Süveyş Kanalı'na çıkarma yapacaklardı. Süveyş Kanalı'nda Port Said, İsmailiye ve Süveyş işgal edilecekti. (Armaoğlu, s.161)

bağlantısını kesmiş, güneyde ise Şarm el-Şeyh'i işgal ederek Sina'yı tamamen kontrolü altına almıştı. Bu arada İngiltere ve Fransa öngörüldüğü şekilde 30 Ekim'de Mısır'a ve İsrail'e verdikleri nota ile 12 saat içinde Kanal'ın 10 mil gerisine çekilmeleri ve Mısır hükümetinin İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin İsmailiye, Port Said ve Süveyş'e yerleşerek Kanal'ı denetlemesine izin vermesini istemişler; Kahire'nin bu teklifi kabul etmemesi üzerine ise bu ülkelerin savaş uçakları Kahire, İskenderiye, Port Said ve Süveyş başta olmak üzere Mısır'ın hava alanlarını ve askerî hedeflerini bombalamışlar ve 4 Kasım'da Mısır hava gücü tamamen tahrip etmişlerdir. 30 Ekim'de ABD'nin başvurusu ile toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde ise, önce Amerikan tasarısı arkadan da Sovyet tasarılarının İngiltere ve Fransa tarafından veto edilmesi yüzünden bir karar alınamaması üzerine Yugoslavya'nın başvurusuyla 2 Kasım 1956'da toplanan BM Genel Kurulu saldırıları kınayan 997⁽⁶¹²⁾ sayılı kararı almıştır.⁽⁶¹³⁾

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'ı işgal ettiğine değinen kararda tarafların derhal askerî hareketi durdurmaları ve ateşkes giderek mütareke sınırlarının gerisine çekilmeleri, ateşkesin gerçekleşmesiyle de Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişin sağlanması istenmekteydi. BM Genel Kurulu'nun ateşkes çağrısına uymayan İngiltere ve Fransa'nın askerî hareketi sürdürmesi ve 5 Kasım'da Süveyş'e, 6 Kasım'da ise Port Said ve Port Fuad'a karadan çıkarma düzenlemeleri, o sırada Macaristan'ı işgal etmekle meşgul olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin sert tepkisine yol açtı. Sovyet Başbakanı Bulganin, İngiliz Başbakanı Eden'a, Fransız Başbakanı Guy Mollet'e ve İsrail Başbakanı Ben Gurion'a gönderdiği mesajlarda oldukça sert üsluplar kullanmıştı. Başkan Eisenhower'a gönderilen mesajda ise ortak hareket düzenlenmesi teklif edilmekte ve şayet bu yapılamazsa bir 3. Dünya savaşının çıkma olasılığına dikkat çekilmekteydi. Söz konusu devletler Sovyetlere aynı sertlikte cevap verdiler, fakat dünya kamuoyunun kınadığı saldırılar karşısında Doğu Bloğu ve Asya-Afrika ülkelerinin de Mısır'ın yanında yer alması, bu gelişmelerin Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini arttıracığından kaygı duyan

⁽⁶¹²⁾ Kararın tam metni için bkz.

<http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/a06f2943c226015c85256c40005d359c/5b887dcd63624f7852560df0066d4b0!OpenDocument>

⁽⁶¹³⁾ Türkçüoğlu, *Afrika Ulusal Kurtuluş...*, s.60; Calvocoressi, *World Politics...*, s.385; Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na...*, s.87-88; Bağcı, ss.79-81; Gönübol et al. ed., *Olaylarla Türk Dış...*, s.282-83; Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi 4*. Basım (İstanbul: Alfa Yay., 1999), s.70.

ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya baskı yapmasına neden oldu. Bunun üzerine 6 Kasım'da üç saldırgan devlet ateşkese uymak zorunda kaldı ve İngiliz-Fransız kuvvetleri 1956 Aralığında, İsrail ise 1957 Martında Mısır toprağından çekildi. Kanal, 10 Nisan 1957'de temizlenerek tekrar uluslararası trafiğe açıldı.⁽⁶¹⁴⁾

Savaşı Mısır kaybetmiş olmakla beraber sonuçta Mısır'ın Süveyş Kanalı'na sahip çıkması Nâsır'ı, Arap dünyasında milli kahraman; hatta lider haline getirmişti. İngiltere'nin en önemli iki müttefiki olan Irak'ta Nuri Said ve Ürdün Kralı Hüseyin bile İngiltere'ye karşı tepki göstermişlerdir. Bu bağlamda Ürdün de Mısır ile Suriye arasında 1955'te yapılan ittifaka Suudi Arabistan ve Yemen ile birlikte katılmıştır.⁽⁶¹⁵⁾

Ayrıca 1956'daki İngiliz-Fransız-İsrail ortak saldırısı Afrika ülkelerini Mısır'a yaklaştırmış, Nâsır'ı Afrika ulusal kurtuluş hareketlerine de önderlik yapmaya yöneltmiştir. Mısır, dışarıdaki bu tür gelişmelerin yanında içerde 1957'de bütün yabancı banka ve sigortaları millileştirdi. Kanal Şirketi'nin de millileştirilmiş olduğu düşünülürse Mısır ekonomisindeki yabancıların payı oldukça küçülmüştü. 1 Şubat 1958'de başka bir Arap ülkesi olan Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adını alan Mısır ile birleşmeyi Suriye'de Salâh Bitar ve Mişel Eflak'ın önderlik ettikleri Baas Partisi gerçekleştirmişti. Yemen de bu Cumhuriyete federal bir çerçevede katıldı ve Nâsır devlet başkanı, Kahire'de başkent seçildi. Her iki parçanın da ayrı bir bölgesel hükümeti olmasını öngören Geçici Anayasa 5 Mart 1958'de yapıldı. Diğer taraftan Nâsır, Afrika'nın önderliği sorununda önemli bir rakip olarak Gana Devlet Başkanı Nkrumah'la karşılaştı. Gerçi iki ülke arasındaki rekabet ve görüş ayrılıkları açık bir çatışmaya dönüşmedi. Kasım 1958'de Nkrumah'ın Afrika Devletleri Birliği düşüncesinin nüvesini teşkil eden Gana ve Gine'nin birleşmesi ilan edilirken 1958 Aralığında da Akra'da bütün Afrika Halkları Konferansı toplandı. Nitekim 1959 Temmuzunda Gana hükümeti, Gine ve Liberya ile birlikte Bağımsız Afrika Devletleri Topluluğunu kurdu.^{(616) (617)}

⁽⁶¹⁴⁾ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş...**, s.60; Armaoğlu, Filistin Meselesi..., s.166-69; Calvocoressi, World Politics..., s.385; Kürkçüoğlu, Türkiye'nin..., s.89-90.

⁽⁶¹⁵⁾ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2004, s.272.

⁽⁶¹⁶⁾ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş...**, s.59-63.

⁽⁶¹⁷⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.272

Süveyş Krizi'nden en kârlı çıkan ülkeler, büyük bir askerî hezimet yaşamış olmasına rağmen yıldızı parlayan Nâsır'ın Mısır'ı, Arap dünyasına verdiği destekten ötürü popülaritesi artan Sovyetler Birliği ve İngiltere ve Fransa'nın bölgeden tasfiyesi ile Orta Doğu'da etkin tek Batılı güç haline gelen ABD idi. Ancak 1956'dan itibaren Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisinin artması ve özellikle Nâsır aracılığıyla bölgedeki Batı karşıtı rejimler açısından bir tehdit oluşturmaya başlaması üzerine Eisenhower Doktrini ile ABD bölgede kendi çıkarlarına aykırı bulduğu gelişmelere gerekirse askerî yolla müdahale edeceğini deklare etmiş oluyordu. Başkan Eisenhower 5 Ocak 1957'de Kongre'ye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajında “bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapılması; isteyen ülkelere askerî yardım yapılması ve uluslararası komünizmin kontrolü altında bulunan herhangi bir devletten gelecek açık silahlı saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması” konularında kendisine yetki verilmesini istemekteydi. Bu yıllar Ortadoğu' da doğu – batı çatışmaları hakim olmakla beraber bu çatışmaları yansıtan gelişmelerin başlangıç noktasını Eisenhower Doktrininde bulmak yanlış olmayacaktır. ⁽⁶¹⁸⁾

Bu amaçları gerçekleştirmek için Başkan Eisenhower, Kongre'den üç yıl süre ile her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi istemekteydi. Senato 5 Martta 19 oya karşı 72 oyla, Temsilciler Meclisi de 7 Martta 60 oya karşı 350 oyla Eisenhower'ın istediği yetkileri verdi ve “Joint Resolution to Promote Peace and stability in the Middle East” adını alan Kongre kararı 9 Mart 1957'de yürürlüğe girdi. ⁽⁶¹⁹⁾

1957 Nisanında Nâsır yanlısı subaylar tarafından Ürdün'de monarşinin devrilme olasılığı karşısında Kral Hüseyin'in bu ayaklanmanın “uluslararası komünizm ve onun taraftarlarınca” çıkarıldığını söyleyerek Eisenhower Doktrini'nin uygulanmasını istemesi üzerine Amerikan VI. Filosu'nun Beyrut açıklarına gönderilmesinin ardından, 1957 Temmuzunda Suriye'nin Sovyetlerden silah alımıyla bölgedeki Komünist tehlikenin artmasını, 1957 Eylül-Ekim aylarında yaşanan Türkiye-Suriye gerginliği izledi. 1958 Temmuzunda Irak'ta General Kasım

⁽⁶¹⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları**, İş Bankası Yy., Ankara 1989, s.200

⁽⁶¹⁹⁾ Kararın tam metni için bkz: Magnus, **Documents on the Middle East**, s.93 - 94

önderliğindeki darbeyle Batı yanlısı monarşinin devrilerek Kral II. Faysal ve Başbakan Nuri Said'in öldürülmesi üzerine ABD'nin bölgeye askerî angajmanı artmıştır. Nitekim bu gelişmeler sonucu Lübnan'daki olaylara karşı Batı'nın daha duyarlı hale gelmesi söz konusu olmuş ve Hıristiyan Cumhurbaşkanı Chamoun'un iktidarının Nâsır yanlısı Müslüman güçler tarafından devrilmesi olasılığı karşısında 15,000 Amerikan askeri Lübnan'a gönderilmiştir. Yine 1958 Temmuzunda Irak'taki monarşinin devrilmesi üzerine kendisini tehlikede gören Ürdün monarşisinin yardımına gelen İngiltere, Kıbrıs'taki kuvvetlerinden 3000'ini buraya sevk etmiştir. Böylece hem Ürdün'de hem de Lübnan'da "uluslararası komünizmin" tehdidi altında oldukları gerekçesiyle Eisenhower Doktrini'nin ilk uygulamaları ortaya konmaktaydı.⁽⁶²⁰⁾

İngiltere ve Fransa'yı Süveyş Krizi'nde yalnız bırakarak bu ülkelerin gerek bölgedeki gerekse uluslararası kamuoyu önündeki prestijlerinin sıfıra inmesine seyirci kalan ABD, şimdi kendi çıkarlarını tehdit edecek bir güce karşı her türlü müdahaleyi göze aldığını dünyaya ilan etmekteydi. Başka bir deyişle ABD Orta Doğu'ya iyiden iyiye yerleşmeyi planlamakta ve burayı yaşamsal çıkar bölgelerinden biri olarak görmekteydi. Eisenhower Doktrini, ABD'nin çok daha önceleri başlamış olan çıkarlarının askerî yolla savunulmasına ilişkin politikasının 1947'deki Truman Doktrini gibi bir-iki ülkeyle sınırlı tutulmayarak çok daha geniş bir alanda uygulanması anlamına gelmekteydi. Eisenhower Doktrini'nin Truman Doktrini'nden farkı sadece coğrafik bakımdan kapsadığı alanla sınırlı olmayıp; doğrudan Amerikan askerinin kullanımını öngörmesi açısından da önemli bir farklılığa sahip bulunmaktaydı. ABD, hem olası bir uluslararası komünist tehlikeden söz ederek bölgede Sovyet etkisinin artmasına karşı sıkı önlem almakta, hem de bir Sovyet saldırısına karşı bölge ülkelerinin yalnız olmadıklarını deklare etmekteydi. ABD böylece Batı Avrupa'da olduğu gibi bölgede de bir anti-Sovyet kamp oluşturmayı amaçlamaktaydı. Sovyetler Birliği doktrini "Ortadoğu ülkelerini esaret altına alma amacını güden bir tedbir", "Amerikan tekelci sermayesinin ve askerî çevrelerinin Ortadoğu'nun iç işlerine kaba bir müdahalesi" olarak nitelendiriyor ve buun bölgedeki durumun yeniden ve ciddi bir şekilde bozulmasına sebep olacağı idda ediliyordu.⁽⁶²¹⁾

⁽⁶²⁰⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.277

⁽⁶²¹⁾ Keesing's Contemporary Archives 1957 – 1958 cildi, s.15730

Eisenhower Doktrini'ne, bölge dışından İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra bölge ülkelerinden ilk olumlu tepki Lübnan'dan gelmiş onu Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan izlemiştir. Buna karşılık en şiddetli tepki, bölge ülkelerinden Mısır ve Suriye ile bölge dışından Sovyetler Birliği'nden geldi. Suudi Arabistan ve Ürdün ilk başta net bir tavır ortaya koymayarak çekingen davranmalarına rağmen kısa bir süre sonra bunlarda Eisenhower Doktrini'ni destekleyen ülkeler arasında yer almışlardır.⁽⁶²²⁾

Öte yandan, 1961 Eylülünde Orta Doğu'da Mısır'ın önderlik ettiği bir birleşme hareketi Suriye'nin birlikten ayrılmasıyla son buluyordu. Arkasından Yemen de birliği terk etti. Ancak Mısır tek başına kaldığı halde "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adını değiştirmede. Mısır'ın Suriye ve Irak'la ilişkileri 1963'e gelindiğinde düzelme gösterdi. Bunda Irak ve Suriye'deki darbelerle iktidarın el değiştirmesi etkili olmuştur. Irak'ta 8 Şubat 1963'teki darbeyle General Kasım uzaklaştırılarak iktidara Baas Partisi ve devlet başkanlığına da 1958'de Nâsır'ın önderliğindeki BAC ile birleşmeyi savunmuş olan Abdüsselam Arif getirilmiş; bundan bir ay sonra 8 Mart'ta da Suriye'de bir darbeyle Baas öncülüğünde bir hükümet kurulmuştu. Bu olayların etkisiyle Mart-Nisan aylarında yapılan Mısır, Suriye ve Irak arasında bir birlik kurulması düşüncesi tartışılmış, hatta Mısır, Suriye ve Irak için bir federe devlet ilan edilmiş, ancak gerçekleşmesinin yirmi yıllık bir geçici döneme gereksinimi olduğunun kabul edildiği bu birlik düşüncesinin uygulamaya aktarılması mümkün olamamıştır. Bundan sonar Mısır ve Suriye ancak 1966 Kasımında bir ortak savunma antlaşması imzalayabilmişlerdir. Bu antlaşma siyasal ve askerî faaliyetlerin bağdaştırılmasını ve herhangi birinin saldırıya uğraması halinde ortak savunmayı öngörmekteydi. Diğer taraftan Mısır, Doğu Bloku üyeleriyle de aktif işbirliği içinde olmuştur. Bu anlamda ilk temaslar Batı'nın Mısır'a silah vermemesi ve barajı mali yönden desteklememesi sonucu başlamış, özellikle Sovyetler Birliği ile ekonomik ve kültürel antlaşmalar yapılmıştır. Sovyetler Avsan Barajı'nın yapımına yardım etmesinin yanında yüzün üstünde endüstri tesisine teknik ve mali yönlerden destek vermişlerdir.⁽⁶²³⁾

⁽⁶²²⁾ Peter Gubser, "Jordan: Balancing Pluralism and Authoritarianism", Peter J. Chelkowski ve Robert J. Pranger. **Ideology and Power in the Middle East** (Durham: Duke University Press, 1988), s.108; Armaoğlu, a.g.e., s.203; Calvocoressi, a.g.e., s.386.

⁽⁶²³⁾ Türkaya a.g.e., ss.67-72.

Ancak Nâsır'ın 1960'lı yılların ikinci yarısında prestiji önemli ölçüde azalmış bulunuyordu. Suriye ile oluşturulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kısa ömürlü olmasının yanında içerde yaşanan ekonomik sorunlar da bir türlü aşılamamıştı. Ayrıca Baas ile Nâsır arasında ilk başta söz konusu olan işbirliği bir süre sonra rekabete dönüşmüştü. Ayrıca, Nâsır ülkede siyasal birliği sağlamakta da güçlük çekmekteydi. Nâsır, bunların dışında Yemen'de 1962'de iktidardaki geleneksel monarşiyi deviren Sallal'ı desteklemesi nedeniyle, kralcılarını destekleyen Suudi yönetimiyle de karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. 1965'te Nâsır ile Kral Faysal arasında soruna çözüm bulabilmek için diyalog başlatıldıysa da bu çabalar ancak 1967 Savaşı sonrasında bir sonuca ulaştırılabildi.⁽⁶²⁴⁾

Diğer taraftan, özellikle Suriye'nin BAC'den ayrılmasından sonra Arap sosyalizmini uygulamak için içerde büyük bir faaliyet başlatan Nâsır tarafından çerçevesi belirlenen ve yeni Anayasa'nın da temellerini oluşturan Ulusal Yasa 1962'de yayınlanmaktaydı. Ulusal hedeflerin ortaya konduğu Ulusal Yasa'da Mısır'ın İslâm ilkelerini temel alan bir Arap devleti olduğu vurgulanmakta ve Arap Sosyalist Birliği'nin (ASU) yegane parti olarak toplumun desteğini sağlamak için kurulduğu açıklanmaktaydı. Bu arada 1952 darbesinin dokuzuncu yılında bir seri millileştirme kararı alındığı açıklanmıştı. Söz konusu yasalar çok sayıda özel bankayı, sigorta şirketini, elliye aşkın gemicilik şirketi ve yine çok sayıda ağır ya da temel sanayi dalında faaliyet gösteren firmanın millileştirilmesini öngörmekteydi. Bunu toprak reformu ve 1962-63'teki yeni millileştirme dalgası izledi. Sonuçta 1952-1966 arasında ülkede faaliyet gösteren özel girişimin tamamına yakını devletin eline geçmiş oldu. Yeni uygulamalar devleti ekonominin patronu yapıyor, özel sektörün faaliyet alanını ise olabildiğince daraltıyordu. Esas ilginç olanı parlamentodaki sandalyelerin ve işveren kuruluşlarının seçici kurullarının yarısının çalışanlara ve işçilere ayrılmasının öngörülmüş olmasıydı. Yeni Ulusal Meclis için 1964'te gerçekleştirilen seçimlere ASU tek liste halinde katılmıştı. Seçimlerden hemen sonra hazırlanan ve 1971'e kadar yürürlükte kalacak olan yeni anayasa taslağı büyük ölçüde Temel Yasa'yı referans almaktaydı.⁽⁶²⁵⁾

⁽⁶²⁴⁾ Peter Calvocoressi, **World Politics Since 1945.7th ed.**,New York,Longman Publishing,1996, s.389.

⁽⁶²⁵⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.275

Nâsır'ın halk gözündeki saygın yeri 1957 Arap – İsrail Savaşı'nın başarısızlığa uğramasıyla gölgeelenmiştir.⁽⁶²⁶⁾ Mısır'ın savaştaki kaybı gerçekten çok büyüktü. 10,000 asker, 1500 subay hayatını kaybetmiş; 5,000 asker ve 500 subay ise yaralanmıştı. Askeri teçhizatının %80'ini savaşta kaybeden Mısır, Sina'yı da İsrail'e kaptırmış, Süveyş Kanalı ise trafiğe kapanmıştı. 9 Nisan'da tüm sorumluluğun kendisine ait olduğunu ifade eden bir konuşmanın ardından istifa kararını açıklayan Nâsır, halkın istifaya karşı çıkması üzerine devlet başkanlığı görevini 1970'te ölümüne kadar yürüttü. Ateşkesin ardından üst düzey bazı komutanları değiştiren Nâsır 19 Haziran'da alınan bir kararla başbakanlık görevini de üzerine almaktaydı.⁽⁶²⁷⁾

Nitekim, yeni yasalar ışığında bir reform süreci başlatarak partiye ve parlamentoya yeni yüzlerin seçilmesini sağlayan Nâsır'ın programının ilk aşaması 1968'de bitirilmiş; ancak yapılan reformlar özgürlük ve demokrasi beklentisi içinde olanları tatmin etmekten oldukça uzak kalmıştı. Dolayısıyla Mısır, 1968 sonunda Nâsır'ın istifasını isteyen ancak polisin şiddet kullanması sonucu çok sayıda kişinin ölümüyle sonuçlanan gösterilere sahne oldu.⁽⁶²⁸⁾

5.2.1.3. Bağlantısızlık Hareketi

Bağlantısızlık, Ülkelerin manevra yapabilecekleri dış politika stratejilerinden birisidir. Bağlantısızlık, belli başlı bloklar ile siyasal ya da ideolojik yaklaşımlardan uzak ve dengeli durma politikası olarak tanımlanabilir. Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloğu, Tarafsızlar Bağlantısızlar politikası olarak da adlandırılan bağlantısızlık II. Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan, Yugoslavya, Mısır gibi ülkeler ile Asya ve Afrika'da yeni kurulan devletlerin çoğu tarafından uygulanmış bir politikadır. Bu ülkeler savaş sonrası oluşan Doğu ve Batı blokları ile ittifak kurmaya yanaşmamışlardır. Bu devletler, bağlantısız olmakla birlikte kendilerini uluslararası sistemden soyutlayacak türden bir yansızlık politikası da izlememişlerdir.

⁽⁶²⁶⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, GnKur. Basımevi, Ankara, 1992, s.45

⁽⁶²⁷⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.275

⁽⁶²⁸⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.276

Bütün bunların başlangıç noktası tektir ve buda 1955 Nisan'ında Endonezya'da toplanan Bandung konferansıdır.⁽⁶²⁹⁾Gerçekten,1955 yılında Asya'da sömürge ülke kalmamıştı.Ancak konferansa katılan 29 ülkenin yalnızca 6'sı Afrika ülkesi idi.(Mısır,Habeşistan,Gana,Liberya,Sudan,Libya.)

. Bağlantısızlığın,yani hiçbir blok ya daaskeri ittifaka bağlı olmama hareketinin,ilk teşkilatlanması, Yugoslavya Lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsü ile 1961 yılında olmuştur.⁽⁶³⁰⁾1961 yılında 112 katılımcı ile Bağlantısız Devletler Grubu oluşturulmuştur, bu devletler 1960'lı ve 1970'li yıllara uluslar arası ilişkilerde ortak politika izleyerek yeni bir blok oluşturmaya çalışmışlardır. Birleşmiş Milletler Örgütü içerisinde ortak davranabilen bu ülkeler çok sayıda eski sömürgecinin bağımsızlığına kavuşmasında ve Birleşmiş Milletler içerisinde yer almasında etkili olmuşlardır. İçerisinde uluslar arası örgütlerin de bulunduğu on dokuz gözlemci ile faaliyet sürdürmüşlerdir. Ancak, kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden birçok girişimde de başarısız kalmışlardır. Bandung'tan sonra "Bağlantısızlık Konferansı" adı altında sekiz konferans toplanmış,toplantı sonunda 27 maddelik bir Deklarasyon ile ABD ve Sovyet Rusya'ya hitaben bir barış çağrısı yayımlandı.⁽⁶³¹⁾1961'de Belgrad'ta yirmi dokuz ülkenin katılması ile düzenlenen konferansta, bir ülkenin bağlantısızlar grubu içerisinde yer alabilmesi için beş ilke belirlenmiştir;

- a) Barış içinde birarada yaşama ilkesine dayalı bağımsız bir politika izlenmesi,
- b) NATO, Varşova Paktı, SEATO veya CENTO gibi çok taraflı askeri ittifaklara katılmaması,
- c) Özgürlük ve bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi,
- d) Büyük güçler ile askeri ittifaklara katılmaması,
- e) Toprakları üzerinde kendi rızası ile kurulan yabancı askeri üsler bulunmaması.

1970'lerden itibaren kısmen iki kutuplu sistemin giderek gevşemesi, kısmen hareketin ortak paydasını oluşturan sömürge durumundan kurtulmak için verilen

⁽⁶²⁹⁾ Fahir Armaoğlu,20.Yüzyıl Siyasi Tarihi,Ankara,1984,s:624

⁽⁶³⁰⁾ Fahir Armaoğlu,a.g.e.,s:625

⁽⁶³¹⁾ Fahir Armaoğlu,a.g.e.,s:625

ulusal kurtuluş mücadelesinin azalması, kısmen de grubun üye sayısının artması dolayısıyla ortaya çıkan dağınıklık, hareketin eski prestijini yitirmesine neden olmuştur. Günümüzde siyasal ve ideolojik blokların bulunduğu iki kutuplu sistem sona erdiğinden bağlantısızlık hareketinin temel dayanağı ortadan kalkmıştır.

5.2.2. Enver Sedat Dönemi

Mısır ihilalinin “ikinci adamı olarak anılan ve Nasır’ın ölümünden sonra onun yerini alan Enver Sedat 25 Aralık 1918’de Kahire yakınlarındaki Mit Abu el-Kom köyünde dünyaya geldi.⁽⁶³²⁾Hür Subaylar arasında yer almakla beraber halk tarafından fazla bilinmeyen Enver Sedat’ın 1969’dan beri devlet başkan yardımcılığını yürütüyor olması devlet başkanlığı için birinci aday olmasını sağlamıştı. Nitekim, 3 Ekim 1970’de ASU (Arap Sosyalist Birliği) tarafından Nâsır’ın halefi olarak bu göreve getirilen Sedat, 15 Ekim’de gerçekleştirilen seçimlerde halkın oyunun %90’ını alarak Mısır’ın yeni devlet başkanı oldu. Fakat hiç kimse Sedat’ın bu görevde uzun süre kalacağını beklemiyordu. O güne kadarki siyasi hayatı itibariyle silik ve renksiz bir kişi olan Sedat yaptığı çıkışlarla herkesi şaşkına çevirdi. Öncelikle parti ve devlet içinde olası rakiplerini bir bir tasfiye eden Sedat, 1971 Mayıs’ında kendisine karşı bir darbe hazırlığı içinde olduklarını iddia ederek parti (ASU) içindeki Sovyetlerle yakınlığı bilinen radikalleri temizleyerek kısa sürede hem ülke yönetiminde hem de parti içinde tek otorite haline geldi. Sedat, etrafında Hür Subaylar’dan kendisine tehdit oluşturacak kimseyi bırakmamış ve tamamıyla kendi kadrosunu oluşturmuştu. Yine de bu ortamda 27 Mayıs 1971’de Sovyetlerle Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasını’ni imzalayan Sedat, daha sonra yaptığı bir açıklamada bunu Sovyetleri daha fazla kızdırmamak ve onu yatıştırmak amacıyla yaptığını söyleyecektir. Nitekim, Sedat tarafından hazırlattırılan yeni anayasanın 1971 Eylülünde halk tarafından onaylanmasıyla bir anlamda yeni bir dönemin başladığı açıkça ifade edilmiş oluyordu. Yeni bir anayasa hazırlanmasını sağlayan Sedat’ın, en üst otorite olması garanti altına alınmıştı. Bu çerçevede yeni bir meclis oluşturulması için 19 Eylül’de seçimlere gidilmiş ve yeni bir meclis ve yeni bir kabine oluşturulmuştu.⁽⁶³³⁾

⁽⁶³²⁾ Can Adal, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, c:4 s:1488

⁽⁶³³⁾ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2004., s.370

1947 yılında Başkan Sedat daha liberal bir politik ve ekonomik rejime geçiş için adımlar atmaya başlamıştır.⁽⁶³⁴⁾ Özetlemek gerekirse, Nâsır'ın 28 Eylül 1970'de aniden ölümü üzerine yerine Mısır Sosyalist Partisi (ASU) Yüksek İcra Kurulu tarafından devlet başkanı seçilen Sedat'ın Nâsır yerini tutup tutmayacağı endişe konusuydu. Nâsır'la karşılaştırıldığında daha sakin ve daha az ideolojik bir kişiliğe sahip olan Sedat'a göre, Mısır'ın çıkarları ideolojiden önce gelmekteydi. Çoğu kişi Sedat döneminin Nâsır'dan sonra bir geçiş dönemi şeklinde olacağını öngörmekteydi. Nitekim 7 Ekim'de Mısır Parlamentosu tarafından da devlet başkanı seçilen Sedat, farklı bir lider olacağını ilk işaretini iktidara gelişinden hemen sonra kendisine yönelik bir darbe girişimini bahane ederek yaptığı oldukça kapsamlı sayılabilecek düzeydeki temizlik ve tasfiye hareketiyle göstermiştir. Sedat, 1971 Mayısındaki bu tasfiye hareketi ile kendisine karşı darbe hazırlığı içinde olan ve Sovyetler tarafından desteklendiği sanılan grubu yönetimden ve parlamentodan uzaklaştırarak ağır hapis cezalarına çarptırılmalarını sağlamıştır.⁽⁶³⁵⁾

Öncelikli gündemi içerde özellikle ekonomik sorunları çözmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin yollarını araştırmak olan Enver Sedat'ın niyeti ikinci bir Nâsır olmak değildi. Sedat yabancı sermayenin Mısır'a gelmesinin önündeki en büyük engelin de İsrail-Mısır çatışması ve Mısır'ın Sovyetlerle yakın ilişkisi olduğu gerçeğini gözardı etmiyordu. Bu iki sorunu çözmesi halinde Mısır'ın Batı sermayesi açısından daha cazip hale geleceğinin farkındaydı. Enver Sedat bunun dışında özellikle liberal ekonomik politikalara yönelerek bu alanda da ekonomik ve dış politika açısından pek de iyi koşullarda bir Mısır devralmamıştı. Bir kere ne barış ne savaş mantığına dayanan Nâsır'ın 1967'den beri uyguladığı politika Mısır'ın silâhlanmasına yol açarken ekonomik gelişmesini engellemekteydi. Çünkü İsrail ile savaş olasılığı gündemde olduğu sürece ülkeye yabancı turistler ve özellikle de yabancı yatırımcılar gelmemekteydi. Bu nedenle Mısır'ın ekonomik gelişmesini sağlayabilmesi İsrail ile bir şekilde barış yapılmasını gerektirmekteydi. Fakat diplomatik durum iki ülke arasında bir barışın yapılması için asla uygun değildi. 1967 Savaşı'nda geniş Arap topraklarını işgal eden İsrail'in bu tarihten sonra ABD'den aldığı aşırı yardımlarla askeri gücünü de geliştirmiş olduğundan bir barış

⁽⁶³⁴⁾ Birol Ekici, **Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi**, TC İçişleri Bakanlığı, 2002, s.34

⁽⁶³⁵⁾ Daniel C. Diller ve John L. Moore, **The Middle East**, 8 th ed., Washington: Congressional Quarterly Inc., 1994, s.31.

yaparak elde ettiği toprakları terk etmesi için bir neden görmüyordu. Mısır ise yenilmiş ve İsrail'e toprak kaybetmiş bir ülke olarak onu zorlayabilecek bir konumda bulunmuyordu.⁽⁶³⁶⁾

Bu arada 1971 Mayısındaki Sedat'ın tasfiye girişimine rağmen Mısır ile Moskova yönetimi arasında 27 Mayıs 1971'de 15 yıl süreli bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı. Ancak özellikle 1972 Mayısında imzalanan SALT-I'in de etkisiyle Orta Doğu'da çıkacak bir savaşın dışında kalmayı düşünen Sovyetlerin 1971 Antlaşması'nda öngörülen silahları Mısır'a vermek istememesi üzerine ve Mısır'ı silahlandırma konusunda ayak sürümesi üzerine Sedat 1972 Temmuzunda dünyayı şok eden bir girişimde bulundu ve yaklaşık 20,000 dolayındaki Sovyet uzman ve teknisyeninin ülkeden çıkarıldığını açıkladı. Aslında Sedat, 1967'de kaybettiği toprakları geri almanın yolunun Washington'dan geçtiğini görmüştü. Çünkü ABD'den başka İsrail'i barışa zorlayacak bir güç görünmüyordu. Gerçi bu gelişmeler hemen Sovyetlerle Mısır arasındaki ilişkilerin kopmasını sağlamadığı gibi ABD ile istenilen düzeyde bir ilişki kurulmasına da hemen yol açmamıştı. Zira, Sedat'ın Sovyetlerden bağımsız olduğunu göstermek amacıyla yaptığı jest, İsrail olimpiyat takımına Filistin örgütleri tarafından düzenlenen saldırıdan birkaç hafta öncesinde gündeme geldiğinden dünya kamuoyu açısından oldukça önemli bulunan Sedat'ın girişimi Amerikan kamuoyu üzerinde fazla bir etki yapmadan o toz duman içinde kaybolup gitti.⁽⁶³⁷⁾

Yine de Mısır'daki bütün bu gelişmeler ABD tarafından dikkatle takip edilmiş olmakla beraber, 1972'de ABD'de 1973'de ise İsrail'de seçimlerin söz konusu olması istenilen sonucun alınmasını ve bir barış için girişimde bulunulmasını engelledi. Çünkü zaten İsrail Başbakanı bayan Golda Meir ile samimi bir ilişki içinde olan Nixon, seçim öncesinde İsrail üzerinde bir baskı yapmanın yeniden seçilmesini tehlikeye sokacağına da farkındaydı. Diğer taraftan İsrail'de de 1973'ün seçim yılı olması, mevcut yönetimin taviz anlamına gelecek bir anlaşma sürecine girmekten kaçınmasına yol açmaktaydı. Bu ortamda Mısır'ın SSCB ile ilişkilerini tekrar düzeltmesinden başka çıkar yolu kalmamıştı. Kaldı ki ilişkilerin bozulması hem

⁽⁶³⁶⁾ William L. Cleveland, **A History of the Modern Middle East**, San Francisco: Westview Press, 1994, s.335

⁽⁶³⁷⁾ David Kimche, **The Last Option: After Nasser, Arafat ve Saddam**: The Guest for Peace in the Middle East (New York, N.Y: Macmillan Publishing Company, 1991), s.17-28, 336.

Sovyetlerin hem de Suriye gibi bölgedeki Sovyet dostu ülkelerin çıkarlarına da uygun düşmüyordu. Özellikle Sovyetler açısından hem ciddi bir prestij kaybı hem de bölgedeki önemli bir üsten mahrum kalması anlamına gelmekteydi. Nitekim taraflar arasındaki müzakerelerin olumlu sonuçlanması üzerine 1973 Şubatından itibaren Mısır tekrar Sovyetlerden silah alımına başlamıştır. Moskova yönetimi, Mısır ve Suriye'nin uzaklaşmasını önlemek ve bölge politikası üzerindeki etkisini sürdürmek için harekete geçmişti. Dolayısıyla Sovyet desteği, ilerleyen aylarda daha da belirgin hale gelirken, 1972 Nisanında diplomatik ilişkilerin kesildiği Mısır ile Ürdün arasında 1973 Haziranından itibaren tekrar temaslar arttı, 1973 Eylülünde ise Mısır, Suriye ve Ürdün arasında üçlü pakt imzalandı.⁽⁶³⁸⁾

Mısır, ABD'yi ve İsrail'i zorlamanın tek yolunun İsrail'in sanıldığı kadar güçlü olmadığını göstermekten geçtiğini düşünerek komşu ülkelerle bir savaş diplomasisi takip etmeye başlamıştı. Ayrıca, Enver Sedat bütün Arapları bir ortak paydada toplamak istiyordu. Ancak Mısır, 1952'den beri geleneksel sayılabilecek bazı temel tercihlerini devam ettirmekteydi. Örneğin Kahire, bağımsızlığını henüz kazanmamış ya da beyaz azınlık diktatörlüğünü henüz devirmemiş Afrika halklarının faaliyet merkezi olma özelliğini korumaktaydı. Nâsır dönemindeki özel sektöre tamamen karşı olduğu düşüncesi de değişmeye başlamıştı. Ayrıca Sedat döneminde Mısır geçmişte olduğu gibi yine bazı Arap komşularıyla birleşme denemelerine girişti. 1970 Kasımında Libya ve Sudan ile bir federasyon çerçevesinde birleşme kabul edilmiş, federasyona 1971 Nisanında Suriye de katılmıştı. Bu arada Mısır'da 1971 Eylülünde yeni bir anayasa yapılarak ülkenin adı Mısır Arap Cumhuriyeti olarak değiştirilmişti. Fakat Libya'nın petrolünün kullanılarak Mısır ve Suriye'nin silahlandırılması düşüncesine pek sıcak bakmayan Albay Muammer Kaddafi'nin yan çizmesi üzerine bu konuda daha ileriye gidilememiştir.⁽⁶³⁹⁾

Diğer taraftan, Sedat'ın iktidara gelmesi üzerine tekrar harekete geçen BM özel temsilcisi Gunnar Jarring'ın 242 sayılı kararın bütün unsurlarıyla uygulanması yönündeki çabalarına olumlu bakan Sedat, mülteciler sorunu da dahil olmak üzere BM kararlarının uygulanmasına yönelik olarak İsrail ile bir anlaşmanın yapılabilmesi

⁽⁶³⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları(1948-1988)**,Ankara,İşbankası Yayınları,1991 , s.318-320.

⁽⁶³⁹⁾ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri** ,Ankara: A.Ü.SBF yay., 1973, s.75-76.

için müzakerelere başlanılmasını kabul etmiş; ancak İsrail'in işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmeyi ve aralı görüşmeleri kabul etmemesi (doğrudan ve önkoşulsuz görüşmelerde ısrar etmesi) üzerine bu gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine 242 sayılı kararı uygulamaya dönük çabalarının bir sonuca ulaşamayacağını gören Jarring görevinden ayrılmıştır.⁽⁶⁴⁰⁾

Bundan sonra 1967 öncesine geri dönmenin diplomasi yoluyla oldukça zor olduğunu gören Sedat, bir savaşın gerekli olduğunu düşünmeye başlamıştır. Gerçi bu arada özellikle ABD ile özel görüşmelerde bulunarak bu devlet üzerinden diplomatik yolla bir sonuca ulaşmaya da çalışmaktaydı. Sedat, iki cepheli bir savaş konusunda ikna olmuş görünen Suriye'nin yeni devlet başkanı Hafız Esad ile de temaslarını sürdürmekteydi.⁽⁶⁴¹⁾

1973 Savaşı'nda artık Arap ülkelerinin temel amacı 1967 Savaşı öncesinde olduğu gibi, İsrail'i ortadan kaldırmaktan ziyade, 1967 Savaşı'nın etkilerini silmek ve özellikle de kaybettikleri toprakları geri almaktır. Ayrıca Arapların bu defa amaçları İsrail'in uzun süreli bir savaşa dayanamayacağı varsayımından hareketle onu bu tür bir savaşın içine çekmektir. Bu çerçevede 1973 Ekiminde bu defa Arapların saldırılarıyla başlayan dördüncü Arap-İsrail Savaşı'nda (ilk üçü 1948, 1956 ve 1967 savaşları) sınırlarda bir değişiklik meydana gelmemekle beraber petrolün siyasal amaçlarla kullanılması gündeme gelmiş ve etkisi yıllarca sürecek olan İsrail'e yardım eden ülkelere petrol ambargosunun uygulanması söz konusu olmuştur. Savaş sonunda kabul edilen 338 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile ise 242 sayılı karar teyit edilmiştir. Arap ülkeleri topraklarını kurtaramamış olsalar da Ekim Savaşı en azından İsrail'in yenilmezliği efsanesini yıkmış, Mısır'ın İsrail ile ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmiş, petrolü uluslararası politikanın bir unsuru haline getirmiş ve bir siyasal silah olarak kullanılabileceğini göstermiştir.⁽⁶⁴²⁾

1973 Savaşı sonrasında Sedat, ülke içinde Nâsır'ın bile sahip olmadığı ölçüde siyasal gücünü konsolide etmeye yönelik politikalara ağırlık verdi. Bunun yanında, ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler de gündeme getirildi. Parlamento için

⁽⁶⁴⁰⁾ Diller ve Moore, **a.g.e.**, s.31-32.

⁽⁶⁴¹⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.375

⁽⁶⁴²⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.375

seçimler 27 Ekim 1971'de yapılmış; 1975-76'da ASU içinden üç farklı grubun daha siyaset yapmasına izin verilmişti. Bu bağlamda faaliyetlerine izin verilen ve zamanla parti haline gelen gruplar arasında solda Halid Muhiddin'in liderliğindeki Ulusal İlerici Birlik Partisi (National Progressive Unionist Party: NPUP), sağda Mustafa Kâmil Murat liderliğindeki Sosyalist Liberal Parti (Socialist Liberal Party-SL veya Ahrar Partisi) ve merkezde Mısır Arap Sosyalist Partisi (Egyptian Arab Socialist Party). Buna karşılık ülkenin asıl siyasal güçleri olan Vafd, Müslüman Kardeşler, Nâsırcılar ve Komünistler için siyaset yasağı devam etmekteydi. 1976 Ekiminde yapılan seçimlerde ASU parlamentoda 280 sandalye ile çoğunlu kazanırken SLP 12, NPUP ise 2 sandalye kazanmış, bağımsız adaylar ise aynı seçimde 48 sandalye elde etmişti. Nitekim Sedat 1977'de kendi partisi olarak Mısır siyasetinde yer alacak olan Ulusal Demokratik Parti (National Democratic Party: NDP)'nin kurulduğunu Arap Sosyalist Partisi (ASU)'nun ise artık NDP ile birleştiğini açıklamaktaydı. Ayrıca Sedat kayın biraderine Sosyalist İşçi Partisi'ni kurdurmuştu.⁽⁶⁴³⁾

Sedat bu arada Müslüman Kardeşleri, solcular karşısında bir denge unsuru olarak kullanmak amacıyla onlara da kontrollü bir hareket alanı tanımış ve bu bağlamda Müslüman Kardeşler'in bazı liderleri 1974'te serbest bırakılmıştı. Her ne kadar bunların yasal bir örgüt olarak faaliyet göstermelerine izin verilmese de rejimi açıkça eleştirmedikleri sürece yine de dergi çıkarmalarına (El-Awd gibi) ve diğer toplumsal alanda etkinliklerde bulunmalarına göz yumulmaktaydı. Sonuçta Mısır'ın Sovyetlerden uzaklaşmasına paralel olarak ülkenin çok partili bir yapıya doğru evrildiği dikkat çekmekteydi. Sedat, bu tür politik değişimlerin yabancı sermayeyi özellikle de Amerikalı yatırımcıları ülkeye çekeceğini düşünmekteydi. Ayrıca Mısır, sadece ABD'nin İsrail'e baskı yapabileceğini bu nedenle de ABD ile ilişkilerini düzelterek adımlar atması gerektiğine inanmaktaydı ve sonunda 15 Mart 1976'da Mısır hükümeti Sovyet'lerle 1971'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı feshettiğini duyurdu.

Lübnan iç savaşının Arap dünyasını karıştırdığı ve bir çok endişelere sebep olduğu bir gerçektir. Çünkü Lübnan'ın dini gruplar arasında parçalanması veya en azından, bir ara Hıristiyanların ileri sürdüğü gibi, bir federasyon ve konfederasyon şekline dönüştürülmesi ihtimali, bir çok Arap ülkesi için, kendilerine de tesir etmesi

⁽⁶⁴³⁾Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.376

bakımından, korkutucu olmuştur. İç savaşın nedenleri 1970'lerden başlayarak Nasır'ın Arap milliyetçiliğinin ülkedeki Müslüman – Arap topluma etkisi ve El-Ftih, FKÖ gibi örgütlerin Lübnan'a yerleşmesi ile ülkenin sosyal ve ekonomik dengelerinin yüzbinlerce mülteci tarafından bozulması sayılabilir.⁽⁶⁴⁴⁾

Radikaller Lübnan iç savaşından yararlanarak sadece Lübnan'da değil bütün Arap yarımadasında devrimler yaratmak ve İsrail'e karşı "Vietnam usulü bir mücadele" başlatmak istemişlerdir.⁽⁶⁴⁵⁾ Fakat, Lübnan iç savaşının sona ermesinden hemen bir yıl sonra Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın İsrail'e gitmesi ve bundan on ay sonra da İsrail ile Camp David Anlaşmaları'nı imzalaması, Arap dünyasını çok daha fazla karıştırmış ve günümüze kadar gelen bir dizi yeni gelişmelerin kapısını açmıştır. Bu anlaşma Sedat liderliğindeki Mısır'ın Nasır döneminden ne kadar farklılaştığının da bir göstergesidir.⁽⁶⁴⁶⁾

18 Ocak 1974'de, Amerika'nın aracılık çabaları ile, İsrail ve Mısır arasında imzalanan Sina anlaşması, Amerikan diplomasisi için bir başarı olduğu kadar, Mısır-Amerikan münasebetlerinin de büyük ölçüde değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Hele, Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger'in 31 Mayıs 1974'de de İsrail ile Suriye arasında bir anlaşma sağlaması, Amerika'nın Arap dünyasındaki nüfuzunu ve Orta Doğu politikasındaki tesirini daha da arttırmıştır⁽⁶⁴⁷⁾. Bu atmosferden yararlanan ve Orta Doğu'da bir barış zeminini kuvvetlendirmek isteyen Başkan Nixon, 12-19 Haziran 1974 günlerinde Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, İsrail ve Ürdün'ü ziyaret etmiştir. Nixon'ın Suriye ziyaretinde, iki ülke, 1967 savaşında kesilmiş olan diplomatik münasebetlerini tekrar tesis etmeye karar verdiler.⁽⁶⁴⁸⁾

Fakat Orta Doğu gezisinin en başarılı kısmı Mısır ziyareti olmuştur ve Nixon Mısırda hararetle ve büyük gösterilerle karşılanmıştır. 14 Haziranda, "Mısır ile Birleşik Amerika Arasındaki Münasebetlerin ve İşbirliğinin Prensipleri" konusunda bir de anlaşma imzalandı.⁽⁶⁴⁹⁾

⁽⁶⁴⁴⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi, Arap – İsrail Savaşları**, İş Bankası, Ankara, 1989, s.514

⁽⁶⁴⁵⁾ Gordon, **The Republic of Lebanon**, s.103 - 104

⁽⁶⁴⁶⁾ Can Adak, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, c:4 s 1488

⁽⁶⁴⁷⁾ www.maximumbilgi.com

⁽⁶⁴⁸⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:735

⁽⁶⁴⁹⁾ Başkan Nixon'un Suudi Arabistan, Suriye, İsrail ve Ürdün'e yaptığı bu ziyaretler için bak: Keesing's Contemporary Archives 1974, s.26597 - 26599

Bu anlaşma ile iki devlet arasında nükleer enerji dahil birçok alanda işbirliğinin yapılması öngörülüyor ve bu işbirliğini yürütmek için altı tane çalışma grubu kuruluyordu.⁽⁶⁵⁰⁾

Amerika ile Mısır arasındaki münasebetlerin almış olduğu bu yeni şekil ve gelişme iledir ki, Mısır, İsrail ile 1 Eylül 1975 anlaşmasını imzalayarak, Sina'dan biraz daha toprak kazanmaya muvaffak oldu. Bu da Mısır'ı, kaybedilen Arap topraklarının tekrar kazanılmasında ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamada, Amerika'ya dayanma yoluna sevk etmiştir.

Mısır'ın bu sırada Amerika'ya ve genel olarak da Batı'ya eğilim göstermeye sevkeden sebeplerin başında, karşılaştığı ekonomik meselelerin büyük tesiri olduğunda şüphe yoktur. İsrail ile yapılan savaşların yükünü kaldırmak kolay değildi. İçerdeki ekonomik sıkıntıların dışında, Mısır dış borçlarını da ödemekte güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Bundan dolayı, Enver Sedat, 20-29 Şubat 1975 günlerinde Suudi Arabistan, Umman (Oman), Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt'i ziyaret etti. Bu ziyaretler sırasında, yapılan anlaşmalarla, Suudi Arabistan Mısır'a hemen 300 milyon dolarlık, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri de 400 milyon dolarlık bir yardım yapmayı kabul ettiler.⁽⁶⁵¹⁾

Bunun arkasından Enver Sedat, 29 Mart-10 Nisan 1975'de de Batı Almanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Avusturya'yı ziyaret etti ve Yugoslavya hariç, diğer ülkelerle çeşitli ekonomik yardım anlaşmaları imza etti.

Enver Sedat, bu Orta Doğu ve Batı Avrupa ziyaretlerinin arkasından 26 Ekim-5 Kasım tarihleri arasında da Birleşik Amerika'yı ziyaret etti. Bu ziyaret başkan Nixon' un 1974 yılındaki Mısır ziyaretindeki daveti üzerine gerçekleşmiştir.⁽⁶⁵²⁾ Sedat bu ziyaretinde Amerika'dan silah almak istedi ise de, Amerika herhangi bir taahhütte bulunmadı. Buna karşılık, Başkan Nixon, 1974 Mısır ziyaretinde vaad ettiği vechile, Kongreden Mısır'a 750 milyon dolarlık ekonomik ve 250 milyon dolarlık da gıda yardımının çıkmasını sağladı.

⁽⁶⁵⁰⁾ Historic Documents of 1974, Congressional Quarterly Inc, Washington DC, 195, s. 456 - 459

⁽⁶⁵¹⁾ www.maximumbilgi.com.

⁽⁶⁵²⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, İş Bankası Yy., 1989, s.348

Başkan Sedat'ın 1975 yılında yaptığı bu ziyaretler açık bir şekilde göstermekteydi ki, Mısır politikası Batı'ya kaymaktaydı. O kadar ki, ekonomik sebepler ağırlıklı bir rol oynasa bile, Enver Sedat'ın Orta Doğuda ziyaret ettiği ülkeler esas itibariyle muhafazakar ve Batı'ya daha yatkın ülkelerdi. Mısır politikasındaki bu değişimin Sovyetleri hoşnut bırakmayacağını tahmin etmek zor değildi. Sovyet lideri Brejnev' in 1974 Aralık ayında Kahire' ye yapması beklenen ziyaret Moskova tarafından iptal edilmiştir..⁽⁶⁵³⁾

Mısır'ın Batı'ya doğru kayması ile Mısır-Libya münasebetlerinin de bozulmaya başladığı görülmüştür. Hatta iki ülke arasında çatışmalar çıkmıştır. Bu krizde, Libya ile yakın münasebetlere sahip olan Sovyet Rusya'nın ne derece parmağı olduğunu tayin etmek elbette ki güçtür.

Mısır-Libya gerginliği ve iki ülke münasebetlerindeki kriz, 1975 Temmuzunda başlamış ve aralıklarla 1977 Ekimine kadar sürmüştür.

1975 Temmuzunda Mısır sınır makamları, Mısır'da karışıklık çıkarmak isteyen bir takım Libyalıları yakaladı. Bu hadise iki ülke münasebetlerini o kadar gerginleştirdi ki, Libya Mısır sınırlarına 400 tank sevk etti ve Mısır da buna karşılık vererek Libya sınırlarına kuvvet yığdı. Bu gerginlik Ekim 1975 ayına kadar sürdü ise de, iki taraf da daha fazla ileriye gitmedi ve münasebetlerini normale döndürdüler.⁶⁵⁴

Fakat 8-9 Mart 1976 günlerinde, Mısır'da yüksek seviyedeki kişileri öldürmekle görevlendirilen 30 kadar Libyalı komandonun yakalanması, Mısır-Libya münasebetlerini yeniden gerginleştirdi. Bunun üzerine Libya, ülkesinde çalışmakta olan 22.000 kadar Mısırlıyı sınır dışı etti. Bu hadise de burada kaldı.

1977 yılında Mısır ve Libya savaş durumuna girdiler. 12 Temmuz 1977 günü, dört kişilik bir sabotaj grubunun Libya'dan Mısır'a girmek isterken Mısırlılar tarafından yakalanması üzerine, 14 Temmuz 1977'den itibaren Libya-Mısır sınır çatışmaları başladı. Bu çatışmalar, 17 Temmuzdan itibaren iki taraf tanklarının ve uçaklarının çarpışmasına dönüştü. Gerçekte Libya ile Mısır arasında bir savaş söz konusu idi. Dolayısıyla, Arap Ligi'nin ve diğer Arap ülkelerinin araya girmesi

⁽⁶⁵³⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, İş Bankası Yy., 1989, s.348

⁽⁶⁵⁴⁾ www.maximumbilgi.com

üzerine, Libya topraklarına girmiş olan Mısır, kuvvetlerini geri çekerek 24 Temmuzda savaşı durdurdu. Fakat iki devlet arasında münasebetlerin normale döndürülmesi ancak 1977 Ekiminde mümkün olabildi.⁽⁶⁵⁵⁾

Enver Sedat 1967 Haziranından beri kesik olan diplomatik ilişkilerin 1974 Şubatında tekrar kurulmasıyla ABD ile ilişkilerini geliştirirken Sovyetlerle ilişkilerini iyi tutma gibi bir endişe içinde gözükmemekteydi. En sonunda Sedat 14 MART 1976’ da mısır parlamentosunda yaptığı açıklamada Sovyetlerle 1971 Mayısında imzalanan 15 yıl süreli “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’ nı” feshettiğini açıklayarak sürpriz bir çıkış yapmıştır.⁽⁶⁵⁶⁾

Enver Sedat bu konuşmasında, 1973 savaşından sonra Sovyetlerin Mısır'a karşı alakalarını azalttığından, Arap dünyasında "mihverler" yaratmak, yani Arap dünyasını bölmek için çaba harcadığından, Mısır'a silah ve yedek parça vermediğinden, 1975 Ocak ayında Brejnev'in Mısır'a yapacağı ziyareti iptal ettiklerinden, 1971 anlaşmasını canları nasıl isterse öyle tatbik ettiklerinden şikayetle, bu antlaşmanın artık bir yararı kalmadığını ve dolayısıyla feshedilmesi gerektiğini söyledi.⁽⁶⁵⁷⁾

Halk Meclisi 15 Martta, yani ertesi günü, aldığı bir kararla, Mısır-Sovyet dostluk antlaşmasını feshetti. İş bu kadarla da kalmadı. Halk Meclisi, 4 Nisanda aldığı bir kararla da, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan anlaşmayı da feshetti.⁽⁶⁵⁸⁾

Enver Sedat'ın bu tutumu Amerika'yı çok sevindirdi. Aynı ölçüde, Sovyetlerin de canını sıktı. Mısır gibi, Orta Doğu'nun gayet stratejik bir ülkesi ve aynı zamanda da Arap dünyasının nüfuzlu bir devleti ile münasebetleri kopmuş oluyordu. Sovyetler bu kopmanın şokunu azaltmak için, 28 Nisanda Mısır'la gayet geniş çerçeveli bir ticaret anlaşması imzaladılar. Enver Sedat, şimdilik daha ileriye gitmeyi uygun bulmadı. Mayıs ayında yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Sovyetler Birliği ile kavga etmek niyetinde değiliz. Bağımsız tutumumuzun

⁽⁶⁵⁵⁾ Bu olaylar için bak: **Keesing's Contemporary Archives 1976**, s.27673

⁽⁶⁵⁶⁾ Jimmy Carter, **Keeping Faith – Memoirs of a President**, Bantam Books, NY, 1982, s.282 - 284

⁽⁶⁵⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.s:**738

⁽⁶⁵⁸⁾ www.maximumbilgi.com

anlaşılacağı ve kabul edileceği günün geleceğini ümit ediyorum ve o zaman Sovyetlerle münasebetlerimiz sağlam bir zemine oturmuş olacaktır.⁽⁶⁵⁹⁾

Şunu da belirtelim ki, Sovyetlerin Mısır'dan belirli bir ölçüde uzaklaşmalarında veya Enver Sedat'ın şikayet ettiği gibi, alakalarını azaltmalarında, 1974'ten itibaren Sedat'ın takibe başladığı, Amerika ile münasebetleri yumuşatma politikasının da büyük rolü vardır.

Enver Sedat'ın bu yeni tutumu, Amerika'yı bir Orta Doğu barışı konusunda daha da cesaretlendirdi ve harekete geçirdi.1977 yılında Amerika'nın gösterdiği faaliyetler Dolayısıyla, Mısır da dahil, Amerika ile Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail arasında bir çok temaslar oldu. Hatta Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko arasında New York'ta 30 Eylülde yapılan görüşmeler sonunda, 1 Ekim 1977'de yayınlanan bir bildiriye, bu taraflar, birbirlerinin meşru hak ve menfaatlerini karşılıklı olarak tanımaya davet edilmiş ve Aralık ayında Cenevre'de bir konferansın toplanacağı da açıklanmıştı. Lakin bunlardan hiç bir netice çıkmadı.⁽⁶⁶⁰⁾

1977 Hazirandaki seçimleri 1948'den beri iktidarda olan işçi partisi kaybederken, daha katı tutumlarıyla bilinen Menahem Begin liderliğindeki Likud işbaşına gelmişti. Kesinlikle batı şeria ve Gazze'den çekilmesinin söz konusu olmayacağını açıklayan Beginli Likud, işgal altındaki bu bölgeyi ebedi İsrail toprağı haline dönüştürmek amacıyla yahudi yerleşim birimleri tesis ederek yahudi nüfusu bir kısmı buraya yerleşmekteydi.⁽⁶⁶¹⁾

1977 Mayısında İsrail'de seçimler yapılmış ve Menachem Begin liderliğindeki Likud Partisi seçimleri kazanarak yeni hükümeti kurmuştu. Bu seçimlerden sonra, bilhassa Temmuz ve Ağustos aylarında Amerika'nın Time dergisi, İsrail'in çeşitli vasıtalarla Arap ülkeleriyle temasa geçmeye çalıştığı ve bilhassa mutedil Arap ülkeleri olan Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve Sudan ile barış

⁽⁶⁵⁹⁾ Cumhuriyet, 29 Nisan 1975

⁽⁶⁶⁰⁾ Elaine Adam, **American Foreign Relations, 1977**, Council of Foreign Relations, NY, 1979, s.54

⁽⁶⁶¹⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.409

müzakereleri için temas aradığını bildirdi. Dergi, İsrail ile gizli olarak devamlı münasebet halinde bulunan Fas'ın aracı rolünü oynadığını bildiriyordu.⁽⁶⁶²⁾

Başbakan Begin Ağustos ayında Romanya'yı ziyaret ettiğinde Romenler kendisine, Enver Sedat'ın bir çözüm için arzulu olduğunu söyleyince, Begin de Romenlere, bütün meselelerin müzakeresinde esnek bir tutum alacağını bildirince, bu haber hemen Kahire'ye uçurulmuştu.⁽⁶⁶³⁾

Enver Sedat'ın 1973 Ekimde başlattığı ve adına “Açıklık” dediği bu liberal politikalar, her şeye rağmen hale riskli bir ülkeye devam eden Mısır' a yardımcı yatırımcıların gelmelerini sağlayamamıştır. Gelen yabancıların ise çoğunluğu hafif endüstri kollarına ya da rant getiren sektörlere yatırım yapmaktaydı. Dolayısıyla bu durum, Mısır'ın beklenen ekonomik gelişmeyi bir türlü gerçekleştirmesini sağlayamazken, açıklık politikasına karşın durumu daha da kötüleşen kesimlerin başlattıkları protesto gösterilerin 1977 Ocağında ancak güvenlik güçlerinin kullanılmasıyla bastırılabilen geniş halk hareketlerine dönüşmüştür. İşte Sedat'ın 1977 Kasımında Kudüs'e giderek İsrail ile diyalogu başlatmak arzusunda olduğunu göstermesine yol açan önemli bir neden özellikle izlenen açıklık politikasına karşın alt gelir gruplarında gelen tepkilerin yoğunlaşması ve ekonomik gelişmeyi sağlamanın İsrail iel barış yapmadan mümkün olamayacağını görülmesi olmuştur. Napolyon'un Mısır seferi Doğu' ya yönelik ticaret yolu olarak tekrar Yakındoğu' ya dönme fikrini Avrupa' da yeniden canlandırdı.⁽⁶⁶⁴⁾

Böyle bir atmosferdedir ki, Enver Sedat 9 Kasım 1977 günü Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada, barış konusundaki kararlılığını açıklayarak, barış için en büyük engelin psikolojik engel olduğunu, bunu kırmak gerektiğini ve gerekirse kendisinin İsrail'e gitmeye hazır olduğunu, gerekirse dünyanın dibine kadar gidebileceğini bildirdi.⁽⁶⁶⁵⁾

⁽⁶⁶²⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:739

⁽⁶⁶³⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:739

⁽⁶⁶⁴⁾ Tayyar Arı, a.g.e., s.408

⁽⁶⁶⁵⁾ Konuşmanın tam metni için: **The Search for Peace in the Middle East – Documents and Statements**, 1967 – 1979, US Government Printing Office, Washington, 1979, s.23

Begin Sedat'ın bu konuşmasını ve teklifini cevapsız bırakmadı ve Enver Sedat'ı İsrail'e resmen davet etti. Enver Sedat ikinci bombasını patlatmıştı.

Sedat büyük bir tepki toplayan 1977 Kasımındaki İsrail gezisini gerçekleştirmiştir. İsrail'i ziyaret eden İsrail parlamentosunun ilk Arap lideri olan Sedat bu suretle İsrail'i bir anlamda de facto tanışmış olmaktaydı.⁽⁶⁶⁶⁾

Enver Sedat 19-21 Kasım günlerinde İsrail'i ziyaret etti ve 20 Kasım günü Kudüs'te İsrail parlamentosunda bir konuşma yaptı. Enver Sedat konuşmasında şu noktaları vurguladı⁽⁶⁶⁷⁾:

- Mısır barış yapmaya karardır, fakat bu barış adalete dayanan bir barış olmalıdır.
- Geçici bir anlaşma değil, devamlı çözüm ve barış getirecek bir anlaşma gereklidir.
- Bu barış, yabancı toprakların işgaline dayanamaz. Dolayısıyla, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi zaruridir.
- Filistinlileri içine almayan bir barış mümkün değildir. Filistin meselesi Arap-İsrail meselesinin temel unsurudur. Bu sebeple, Filistinliler kendi vatanlarına ve kendi devletine sahip olmalıdır.
- Bölgedeki her devletin güvenli sınırlar ve barış içinde yaşaması hakkı kabul edilmelidir.

Buna karşılık Begin de yaptığı cevabi konuşmada, Sedat kadar açık, samimi ve heyecanlı olmamakla beraber, 14 Mayıs 1948'deki Bağımsızlık Deklarasyonunda, bütün komşu ülkelere barış ve iyi komşuluk elini uzattıklarını, karşılıklı yardım ve işbirliği teklif ettiklerini hatırlatarak, bugün de aynı şeyi istediklerini, bunun için de barışın ilk adımı olarak savaş durumuna son verilmesi gerektiğini, İsrail'in o günkü topraklarda bir vatana sahip olma hakkının bulunduğunu belirtti ve sonunda da her şeyi herkesle müzakereye hazır olduklarını ifade etti

Şüphesiz Enver Sedat bu tutumu ile Abd ve İsrail ile yakınlaşmaya çalışırken özellikle SSCB ve bu bölgede bu devlete yakın ülkelerin tepkisi çekmekteydi. Nitekim gerginleşen ilişkilerin sonucu olarak 1977 Aralığında ılımların katılmadığı

⁽⁶⁶⁶⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.411

⁽⁶⁶⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.s:**740

Red cephesini etkisi altında gerçekleşen arap birliğinin Trablusşandaki (Tripoli Lübnan) zirvesinde Mısır'la ilişkilerinin dondurulması kararı alınırken, Mısır'ın buna tepkisi Suriye, Irak, Cezayir, Güney yemen ve Libya ile diplomatik ilişkilerin kesme şeklinde olmuştur. Enver Sedat, Doğu Bloğu ile yakın ilişki halinde olan Red cephesi ülkelerinin bu tutumları karşısında ülkesinde bulunan Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloğu ülkelerine ait olan kültür merkezleri ile konsoloslukların kapattığı gibi Moskova'daki Mısır büyük elçisini de geri çağırdı.⁽⁶⁶⁸⁾

İsrail-Mısır diyalogu başlamakla beraber, kolay gelişemedi. 25-26 Aralık 1977'de Begin Mısır'ı ziyaret ederek İsmailiye'de Enver Sedat ile görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerde, taraflar, barış görüşmelerini yürütmek ve bilhassa toprak meselelerini müzakere etmek üzere yüksek seviyede askeri komiteler kurdular. İki gün süren ve İsrail ile bir Arap ülkesi arasında doğrudan doğruya yapılan bu barış görüşmeleri tam bir fiyasko ile sonuçlandı.⁽⁶⁶⁹⁾ Bu komiteler kah Kahire'de, kah Kudüs'te toplantılar yaptılar. Bunlardan bir netice çıkmadı.Onun üzerine Amerika araya girdi ve tarafları uzlaştırmaya çalıştı. Bu da mümkün olmadığı gibi, İsrail'in Batı Şeria'da yeni yahudi yerleşim merkezleri kurmaya başlaması, hem Mısır ve hem de Amerika ile münasebetlerini bozdu. Amerika, yeni yahudi yerleşim merkezlerinin kurulmasını "barış için bir engel" saydı.Bu arada Amerika'nın Mısır ve Suudi Arabistan'a F-5 savaş uçaklarını satmaya karar vermesi, İsrail-Amerikan münasebetlerini daha bozdu.⁽⁶⁷⁰⁾

1978 Ağustosunda İsrail'in bir yandan Amerika, bir yandan da Mısır ile münasebetleri iyice tatsız bir hale gelmiş ve barışa giden yol tıkanmış gibi görünüyordu. Bu sebeple Amerika tekrar inisiyatifi ele aldı ve Enver Sedat ile Begin'i Washington yakınlarındaki Camp David'de müzakere masasına oturtmaya muvaffak oldu.Bu müzakerelere Başkan Jimmy Carter da aktif olarak katıldı. Camp David görüşmeleri 5-17 Eylül 1978'de yapıldı ve 17 Eylülde, Mısır, İsrail ve Amerika arasında Camp David Anlaşmaları imzalandı. Amerika bu anlaşmaları "tanık" olarak imzalamaktaydı.⁽⁶⁷¹⁾

⁽⁶⁶⁸⁾ Tayyar Arı, a.g.e., s.411

⁽⁶⁶⁹⁾ **Keesings Contemporary Archives 1978**, s.29166

⁽⁶⁷⁰⁾ Fahir Armaoğlu,a.g.e.s:741

⁽⁶⁷¹⁾ **Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, HAK Yayınları., İstanbul, 1996, s.23-24

1978 Eylülünde Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David antlaşması Mısır'ın savaşla geri alamadığı sinayi geri almasını aynı anda İsrail gerçeğini bir Arap ülkesi tarafından resmi anlamda tanımlamasını sağlayarak 1967 sonrasında Arap ülkelerini değişen politikasının da somut bir ifadesi olmuştur. Ancak Mısır ve İsrail'in Camp David' e gelmeleri bir anda olmamış özellikle bu süreçte mısır devlet başkanı Enver Sedat ve ABD başkanı Carter oldukça önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Camp David öncesi gelişmelere biraz daha yakından bakmakta yarar var.

Camp David Anlaşmaları iki tane çerçeve anlaşmadan meydana gelmektedir. Bu iki çerçeve anlaşmadan biri, Orta Doğu barışının esaslarını çizmekte olup, Batı Şeria ile Gazze ve Filistin meselesini ele almaktadır. Diğeri ise, İsrail ile Mısır arasındaki barışın esaslarını çizmekte, yani Sina Yarımadası'na ait bulunmaktadır.⁽⁶⁷²⁾

Filistin sorunu ya Gazze ya da Batı Şeria Filistinlilerin geleceği konusu ile Sina'da çekilme konusunun tek paket olarak görüşülmesini görüşmeleri kilitlemesi üzerine Carter tarafından bulunan bir formülle bunların iki ayrı paket olarak görüşülmesi Mısır ile İsrail arasındaki görüşmelerin sonuçlanmasını sağlayabilmiş ve tarihi olarak nitelendirilen çerçeve anlaşmalarının imzalanmasını mümkün kılmıştır. Dolayısıyla Cam David görüşmeleri sonunda biri “Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve Antlaşması” diğeri ise “Mısır – İsrail Barış İçin Çerçeve Antlaşması” olarak bilinen iki ana metin ile tarafların görüşmeler esnasındaki görüşmeleri yansıtan ve “Ekler” olarak ifade edilen metinlerden oluşmaktaydı. Nihai bir barış antlaşması niteliğinde olmayan bu metinler ilgili konulara taraflar arasında yapılacak barış antlaşmalarının esaslarını belirlemektedir. Diğeri bir ifade ile anlaşmak için anlaşmıyordu.⁽⁶⁷³⁾

Önce şunu belirtelim ki, Camp David anlaşmalarının iki hususiyeti vardır. Birincisi, bu anlaşmaların hükümlerinin tatbikinde ve bu anlaşmaların gerektirdiği bütün müzakerelerde Ürdün de bir taraf olarak kabul edilmekteydi. İkincisi, bu anlaşmalar, B.M. Güvenlik Konseyi'nin 1967'deki 242 sayılı kararı ile, 1973'deki 338 sayılı kararını da prensip olarak alıyordu⁽⁶⁷⁴⁾.

⁽⁶⁷²⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:741

⁽⁶⁷³⁾ Tayyar Arı, a.g.e., s.413

⁽⁶⁷⁴⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:741

Batı Şeria ve Gazze, yani Filistin meselesi ile ilgili anlaşmaya göre, bu iki toprakta Filistinlilere muhtariyet verilecekti. Yani kendi işlerini kendileri idare edeceklerdi. Bu muhtariyetin şekil ve mahiyeti, İsrail, Mısır ve Ürdün arasında yapılacak görüşmelerle tespit edilecekti. Beş yıllık bir geçici devreyi kaplayacak olan bu muhtariyet döneminde İsrail, bu iki toprakta, kendi güvenliğini de sarsmayacak şekilde, asker miktarını asgariye indirecekti. Beş yıllık muhtariyet döneminin üçüncü yılından itibaren, İsrail, Mısır, Ürdün ve Filistin muhtariyet idaresinin temsilcileri arasında, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü tespit edecek bir anlaşma için müzakereler yapılacaktı. Bu anlaşma, Filistin halkının "meşru hakları" ile "adil istekleri"ni tanıyacaktı. Ayrıca, yine bu dönemde İsrail ile Ürdün arasında barış müzakereleri ve İsrail'ini güvenliğini sağlayacak düzenlemeler de yapılacaktı. ⁽⁶⁷⁵⁾

Adı “Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve Antlaşması” olmasına karşılık antlaşmada sadece görüşülecek konular üzerinde durulmakta ve hiçbir konuda kesin görüş birliğinin ifade etmemektedir. Ayrıca Golan tepeleri ve Suriye ile ilgili sorunları tek kelimeyle de olsa değinilmemiştir. İsrail işgal ettiği topraklardan çekilmesi üzerinde durulmakla beraber bu çekilmenin nerelerde ve hangi ölçülerde olacağı belli değildi. Ayrıca taraflar bazı ülkeler üzerinde anlaşmış olsalar da nihayi statüye ilişkili olarak Filistin'in Ürdün'ün egemenliğinde ya da Ürdün'le konfederasyon şeklinde yoksa self determinasyon halkları çerçevesinde bağımsız bir devlet olmasına mı izin verileceği konusunda tam bir açıklık net değildi. ^{(676) (677)}

İsrail-Mısır barışına ait çerçeve anlaşma ise, üç ay içinde İsrail ile Mısır arasında bir barış anlaşmasının imzası ile, İsrail'in barış antlaşmasının imzasından itibaren iki-üç yıl içinde Sina'dan tamamen çekilmesini öngörmekteydi. ⁽⁶⁷⁸⁾

Mısır'a Sina 'yı geri alma imkanı veren Mısır – İsrail Barışı İçin Çerçeve Antlaşması adını taşıyan diğer belgede öncelikle tarafların bu anlaşmanın imzasından sonra en geç üç ay içinde iki ülke arasında bir barış antlaşmasının müzakerelerine

⁽⁶⁷⁵⁾Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:742

⁽⁶⁷⁶⁾ Emanuel Gutman, “İsrail: The Politics Of Second Generation”, Peter j. Chelkowski ve Robert j. Pranger. *Ideology and Power in the Middle East*, Durham : Duke University Press, 1988, s.300-307.

⁽⁶⁷⁷⁾ Tayyar Arı, a.g.e., s.415

⁽⁶⁷⁸⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:742

başlayacağı ve müzakerelerin Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı çerçevesinde yürütüleceği ve ayrıca İsrail'in Sina'dan çekileceği belirtilmekteydi. Ayrıca İsrail'in Sina'da inşaa etmiş olduğu havaalanları sivil amaçlarla kullanılabileceği İsrail'in Süveyş Kanalında 1888 İstanbul Antlaşması uyarınca antlaşması serbest geçiş hakkına sahip olacağı Akabe Körfezi ve Tiren Boğazının ise deniz trafiğine açık olacağı belirtilmekteydi. Bunların dışında ayrıntıları daha sonra yapılan Barış Antlaşmasında ele alınan hükümlerden Sina bölgesindeki güvenlik düzenlenmeleri üzerinde durulmakla beraber bu belgede Barış antlaşması imzalanmasında ve ara çekilmenin gerçekleşmesinden sonra taraflar arasında gerçekleşeceği, diplomatik ilişkilerin kurulacağı ve boykotun kalkacağı belirtilmekteydi. Ara çekilme ile ifade edilmek istenen ise Barış Antlaşması imzasını takip eden 3 –9 ay içinde İsrail'in El Arış doğusundan Sina'nın güney ucunda yer alan Ras Muhammed çizilen hattın doğusuna çekilmesi idi.^{(679) (680)}

Bununla beraber, İsrail-Mısır barışının üç ay içinde imzalanması mümkün olamadı. Bunda iki sebep rol oynamış görünüyor. Biri, Begin'in Camp David anlaşmalarını tatbikte yeteri kadar iyi niyetle davranmamakta olmasıydı. Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurulması bunun başında geliyordu. İkincisi ise, İsrail ile Mısır arasında bir uzlaşma sağlama endişesi ile, metinlerin açık ve seçik bir şekilde yazılmayıp, bir çok ifadelerin müphem kalmasıydı. Bu arada Kudüs meselesine hiç değinilmemişti. Çünkü iki tarafın bu konudaki görüşlerini uzlaştırmak mümkün olmayınca, bu meseleye hiç temas edilmemesi tercih edilmişti. Kudüs meselesi, daha aşağıda temas edeceğimiz üzere, daha sonra İsrail ile Mısır arasında ve Filistin muhtariyeti meselesinde büyük görüş ayrılığına sebep olacaktır. Diğer taraftan, Kudüs hakkında hiçbir şeyin söylenmemiş olması, Arap ülkelerinin tepkilerini de şiddetlendiren bir faktör olmuştur.⁽⁶⁸¹⁾

Arap ülkelerinin Camp David anlaşmalarına tepkileri, Enver Sedat'ın Kudüs'e gitmesinden daha şiddetli oldu. Anlaşmaya Avrupa Topluluğu ülkeleri destek vermesine karşılık Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri tepki gösterdiler. Arap

⁽⁶⁷⁹⁾Likud'un programına bakıldığında da zaten bu açıkça görülmekteydi. Programda, Kudüs'ün bütün olarak İsrail'in başkenti olmaya devam edeceği ve Yahudi yerleşim bölgelerinin genişleteceği üzerinde durulurken barış süresi hiç yer verilmemişti. Bkz. International Herald Tribune, June 14, 1996, s.8

⁽⁶⁸⁰⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.415

⁽⁶⁸¹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**:742

lkelerinin hemen hepsi Mısır'ın kendi topraklarını kurtarma adına İsrail ile imzaladığı bu anlaşmayı, Arap davasına yapılmış bir ihanet olarak yorumladılar. Anlaşmaya Ürdün ve Suidi Arabistan da tepki göstermiş olmasına karşılık asıl tepki ser4tlik yanlılarından geldi. 1977 Aralığındaki Tripoli toplantısıyla adını duyuran ve Red cephesi olarak bilinmeye başlayan Suriye,Cezayir,Libya,Güney Yemen ve FK ise 20 Eylül'de Şam'da toplanarak Mısır'a ekonomik boykot uygulanmasına,SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine,bir ortak komutanlık kurulmasına ve Arap Birliği'nin Merkezinin Kahire'den başka bir yere nakledilmesine karar verdiler.⁽⁶⁸²⁾ Suriye lideri Hafız Esad 5-6 Ekim günlerinde Moskova'yı ziyaret ederek Brejneve görüştü ve yayınlanan bildiride, Camp David anlaşmaları reddedilerek, Suriye'nin "savunma potansiyelini" kuvvetlendirmek için gerekli kararların alındığı açıklandı.⁽⁶⁸³⁾

Bu gelişmelerden sonra, yine bu cephenin teşebbüsü ile 2-5 Kasım 1978 günlerinde Bağdat'ta Arap lkeleri (Arap Ligi) zirve toplantısı yapıldı. Alınan kararlar, toplantı sonunda, uzun bir bildiri ile açıklandı. Bu kararlar alınırken, Fas, Sudan ve Umman genellikle muhalif kalmışlardır. Suudi Arabistan ise, yatıştırıcı bir rol oynayıp bunda da başarılı olduğu için, kararların ifadesi, bilhassa Mısır bakımından, yine de yumuşak olmuş sayılabilir.⁽⁶⁸⁴⁾

Kararlarda, zetle, Filistin davasının ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının, bütün Arap devletlerinin ortak bir davası olduğu, Dolayısıyla bu meselede hiç bir Arap devletinin tek başına hareket edemeyeceği belirtilerek, Mısır, imzalamış olduğu Camp David anlaşmalarını feshederek, Arapların ortak hareketine katılmaya davet edilmekteydi. Aynı zamanda Mısır'dan, Camp David anlaşmalarının ngrdğ, İsrail-Mısır barışını da imzalamaması isteniyordu. Bu son nokta hakkında şunu da belirtelim ki, Mısır'ın İsrail ile barış imzalaması halinde alınacak tedbirler ve gösterilecek tepkiler de bu zirve toplantısında esas itibariyle ele alınmıştı.⁽⁶⁸⁵⁾

28 Eylül 1978'de gererek Sinadaki Yahudi yerleşmelerinin sökülmesi gerekse Camp David Anlaşmalarının onaylanması Knesset'te sounsuz gerçekteşirken 19

⁽⁶⁸²⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.416

⁽⁶⁸³⁾ Fahir Armaoğlu,**a.g.e.s:**742

⁽⁶⁸⁴⁾ Fahir Armaoğlu,**a.g.e.s:**743

⁽⁶⁸⁵⁾ Fahir Armaoğlu,**a.g.e.s:**743

Eylül'de Mısır Kabinesinde 2 Ekim'de Mısır Halk Meclisi'nde kabul edilmesi, Barış Antlaşmasının müzakerelerinin 12 Ekim 1978'de Washinton 'da başlamasını sağlamışsa da İsrail'in Filistin topraklarında Yahudi birimleri inşa etme politikasına devam etmesi, Kudüs konusunda tavize yanaşmaması ve uzun vadede bir Filistin devletinin kurulmasına kesinlikle karşı olması, Mısır'ın ise Filistin konusundaki bir barış ile Mısır-İsrail arasında imzalanacak bir barış arasında doğrudan bir bağlantı kurması yüzünden ilk üç ay içinde hiçbir ilerlenme sağlanmadı.⁽⁶⁸⁶⁾

İsrail-Mısır barışı, Camp David anlaşmalarının öngördüğü gibi, üç ay içinde imzalanamadı. Bu barışın gecikmesindeki en mühim sebep, İsrail'in Camp David anlaşmalarını mümkün olduğu kadar dar bir şekilde yorumlamasına karşılık, Mısır'ın da aynı şekilde mümkün olduğu kadar geniş şekilde yorumlamaya çalışmasıydı. Mesela, bu anlaşmalarda Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistin halkının "meşru hakları"ndan söz edilmiş, lakin herhangi bir şekilde bağımsızlıktan bahsedilmemişti. Bu sebepten Begin, şimdi Judea ve Samaria dediği Batı Şeria'yı "tarihi İsrail'in ayrılmaz bir parçası sayıyordu. Buna karşılık Enver Sedat'a göre, beş yıllık muhtariyetten sonraki "nihai statü"ye bağımsızlık da dahildi ve Batı Şeria'nın muhtariyeti denince de, bu topraklara Kudüs de dahil olup, Dolayısıyla Kudüs'ün de muhtariyeti söz konusu idi.⁽⁶⁸⁷⁾

Bu tartışmalar devam ederken, 1979 Şubatında İran'da monarşinin devrilmesi ve Humeyni liderliğinde bir Şii rejimin kurulması, büyük çoğunluğu Sünni olan Arap dünyasını alt-üst ettiği gibi, Amerika'nın da, İsrail'in de bölgedeki stratejik görüşlerini değiştirdi. Bu gelişme de, İsrail-Mısır barışının gerçekleşmesini kolaylaştırdı.

İsrail-Mısır barış antlaşması 26 Mart 1979'da Washington'da imzalandı. Washington'da imzalandı, çünkü yine araya Amerika ve Bakan Carter girmek zorunda kaldı. Bu barışta da, Amerika'nın uzlaştırma gayretleri büyük rol oynadı.

Bu barış antlaşması ile, 1948'denberi İsrail ile Mısır arasında süregelen savaş hali artık sona eriyor ve iki devlet arasında normal münasebetler başlıyordu. Taraflar,

⁽⁶⁸⁶⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.417

⁽⁶⁸⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**:743

birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi. Ve birbirlerinin "barış içinde" ve "güvenlikli ve tanınmış sınırları içinde" yaşama hakkını kabul ediyorlardı. Birbirlerine karşı kuvvete ve tehdide başvurmamayı taahhüt ediyorlardı. Aralarındaki sınır, Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır (yani bugünkü sınır) olacaktı. İsrail Sina'dan çekilecekti. Bu barışın her iki tarafca tasdik edildiği tarihten itibaren İsrail Sina'da, kuzeyde El-Ariş'ten güneyde Ras-Muhammed'e uzanan bir çizgiye çekilecekti ki, bu suretle Sina'nın hemen hemen üçte ikisini Mısır'a terketmiş olacaktı. Geri kalan bölümden çekilip Sina'yı tamamen terketmesi ise, 27 Nisan 1982'de, yani en geç üç yıl içinde olacaktı. Nitekim 27 Nisan 1982'den itibaren Mısır Sina'ya tamamen sahip olmuştur. Bununla beraber, İsrail'in güvenliği açısından Sina, İsrail sınırına doğru gittikçe azalan bir şekilde gayri askeri hale getirildiği gibi, İsrail'in Mısır'a bitişik toprakları da bir şerit halinde askeri sınırlamalara tabi tutuluyordu. ⁽⁶⁸⁸⁾

Diğer taraftan, yine 26 Mart 1979 günü Amerika ile İsrail arasında yapılan anlaşmaya göre, bu barış antlaşmasının ihlali veya İsrail'in bir saldırıya uğraması halinde, Amerika İsrail'e yardım için gerekli diplomatik, ekonomik ve askeri tedbirleri almayı kabul ediyordu.

İkinci bir anlaşmaya göre de, 1 Eylül 1975 anlaşması gereğince İsrail'in Sina petrollerinden satın almaya hakkı olan petrolü Mısır kesecek olursa, Amerika İsrail'e, ihtiyacı olan petrolü 15 yıl süre ile satmayı garanti ediyordu ⁽⁶⁸⁹⁾.

İsrail-Mısır barışının imzası, Mısır'ın Arap dünyası ile bağlarının tamamen kopmasına sebep oldu. Arap Ligi'nin 19 üyesinin dışişleri, maliye ve ekonomi bakanları 27 Martta Bağdat'ta toplandılar. Mısır davet edilmemişti. Davet edilen Umman ve Sudan, katılmayı reddettiler. ⁽⁶⁹⁰⁾

Arap ülkelerinin Mısır-İsrail Barış Antlaşması'na tepki önceliklerde olduğu gibi yine Arap devletleri arasında bölünmelere yol açıtsa da 27-31 Mart 1979'da toplanan ve 18 ülkenin Dışişleri Bakanının katıldığı toplantıda Mısır ile her türlü diplomatik ilişkilerin kesilmesi (Umman, Sudan ve FKÖ Mısır'la diplomatik

⁽⁶⁸⁸⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:744

⁽⁶⁸⁹⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:744

⁽⁶⁹⁰⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:745

ilişkilerini kesmemişlerdir) ve bu doğrultuda büyükelçilerin derhal geri çekilmesi, Mısır'ın Arap Birliği'nden çıkarılması, Arap birliğinin merkezinin Kahire'den Tunus'a taşınması, Mısır'a Arap ülkeleri tarafından yapılan mali yardımların durdurulması ve ekonomik boykot uygulanması kararlaştırıldı. Nisan ayındaki toplantılarda ise Mısır'ın OAPEC, Arap para fonu , Afrika Birliği ve İslam konferansı Örgütü'ne üyelikleri de askıya alındı.^{(691) (692)}

İsrail-Mısır barışı bütün Arap dünyasında bir Amerikan aleyhtarlığının da şiddetlenmesine sebep olduğu için, Sovyetler bu durumdan çok memnun kaldılar. Camp David anlaşmalarına ve barışa karşı tepki, bir bakıma Sovyetlerin Orta Doğu'daki nüfuz imkanlarını arttırıyordu. Arap devletleri içinde de bilhassa Suriye Sovyetlerle münasebetlerini genişletti ve 8 Ekim 1980'de, "Dostluk ve İşbirliği" antlaşması imzalandı. 15 maddelik antlaşmanın 5'inci maddesine göre, taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi amacı ile işbirliği yapmak için derhal birbirleriyle temasa geçeceklerdi.⁽⁶⁹³⁾

Mısır'ın bu girişimi en fazla Suudi Arabistan'da hayal kırıklığı doğurmuş ve bir anlamda aldatılmış olduğunu düşünmesine yol açmıştır. Aslında Mısır da bunun böyle olacağını bilmekteydi. Fakat, Sedat tüm bu kayıpların ABD'nin sağlayacağı ekonomik yardımlarla telafi edileceğini düşünmüştür ki bu büyük ölçüde böyle olmuş ve bu tarihten Sonra Mısır, ABD'den en fazla dış yardım alan İsrail'den sonra ikinci ülke olmuştur.⁽⁶⁹⁴⁾

Mısır ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler bu şekilde askıya alınır ve Mısır'ın liderlik iddiaları suya düşerken, İran-İrak savaşı bölgede yeniden Mısır'ın eksikliğini hissedilmesine yol açmıştır. Savaşın Irak aleyhine dönmesi üzerine yeniden "İrak Mısır dostluğuna" göndermeler yapılması söz konusu olmuştur. Nitekim, 1990 Körfez krizi bu defa Irak'ın Arap dünyasından dışlanmasına yol

⁽⁶⁹¹⁾ Time, june 10,1996, s.19

⁽⁶⁹²⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.419

⁽⁶⁹³⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.s:**745

⁽⁶⁹⁴⁾ International Herald Tribune, june 14,1996,s.8.

açarken Mısır'ın yeniden Arab Birliği'ne geri dönmesine ve Arap ülkeleri ile ilişkilerini tamir etmesi için iyi bir fırsat olmuştur.⁽⁶⁹⁵⁾

Buna karşılık, Amerika ve Batı dünyası da Sedat'ı destekledi. Sedat, bilhassa Amerika'dan gayet geniş ekonomik ve askeri yardım almaya başladı. 8 Ekim 1981'de bir suikaste kurban giderek hayatını kaybettiğinde, İsrail'in Sina'dan tamamen çekildiğini görememişti. Fakat, gerçekten İsrail 27 Nisan 1982'de Sina'dan tamamen çekilerek, Mısır Sina'ya tekrar kavuştu.⁽⁶⁹⁶⁾

Camp David anlaşmaları ve arkasından İsrail-Mısır barışının imzası, Arap ülkeleri arasında bir dayanışma havası yaratmıştır. O kadar ki, Camp David anlaşmalarının imzası üzerine, araları 1966'dan beri açık olan Suriye ve Irak 1978 Ekiminden itibaren birbirlerine yaklaşmışlar ve bir birlik kurma kararı almışlardır. Fakat bu heves de uzun ömürlü olmamış ve 1979 Temmuzunda Irak lideri Hasan El-Bekr'in istifası ve yerine Saddam Hüseyin'in geçmesi ile, birleşme teşebbüsü de tarihe intikal etmiştir. Buna paralel olarak Arap dayanışması da fazla sürmemiştir. 1979 Şubatında İran'da Şah'ın devrilip Humeyni rejiminin başlaması ve 1980 Eylülünde de Irak ile İran'ın savaşa tutuşmaları, Arap dünyasını yeniden bölecektir.⁽⁶⁹⁷⁾

İsrail-Mısır barışı ile alakalı olarak belirtilmesi gereken son nokta da şudur: Bu barışın diğer Arap ülkelerini de İsrail ile uzlaşmaya sevk edeceği ümit edilmiş, lakin bu ümit gerçekleşmemiştir. Bu barış sadece Mısır'ı Arap dünyasından ayırmış ve Dolayısıyla İsrail'i de güneyinde güvenli bir hale getirmiştir. Fakat diğer cephelerde, Arap ülkelerinin tutumları yumuşayacağı yerde, daha da sertleşmiştir. Bilhassa, 1976'dan beri Suriye'nin bir çeşit işgalinde bulunan Lübnan, Filistin gerillalarının İsrail'e karşı gittikçe artan saldırıları için bir üs haline gelmiştir. Bu ise, Lübnan'ı İsrail saldırılarının hedefi yaptığı gibi, sık sık giriştikleri hava muharebeleri ile İsrail ile Suriye'nin çatışmalarına da sebep olmuştur. 1981 Mayısından itibaren de Suriye Lübnan'a, Sovyetlerin sağladığı SAM-6 füzelerini yerleştirmeye başlamış ve bu da İsrail'in Lübnan'a karşı tepkisini daha da arttırmıştır.⁽⁶⁹⁸⁾

⁽⁶⁹⁵⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.421

⁽⁶⁹⁶⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.s:**746

⁽⁶⁹⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.s:**746

⁽⁶⁹⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.s:**745

Arap-İsrail gerginliğinin, İsrail-Mısır barışından sonra daha da artmasında, şüphesiz İsrail'in tutumu da, büyük rol oynamıştır. Bunun başında İsrail'in Camp David anlaşmalarında muhtariyet vermeyi vaadettiği Batı Şeria'da devamlı olarak Yahudi yerleşim merkezleri kurmasıdır. İkincisi, Camp David anlaşmalarının hemen arkasından, 1978 Ekimi sonunda İsrail, Tel-Aviv'deki bakanlıkları Kudüs'e nakletmeye başlamıştır. Bu, bütün İslam dünyasında tepki yaratmıştır. Çünkü bu hareketi ile İsrail, Kudüs'ü geçici statüden çıkarıp, İsrail Devletinin başkenti yapıyordu. İsrail bununla da yetinmedi ve 1980 Temmuzunda, 1967 savaşında Ürdün'den aldığı Doğu Kudüs'ü de Batı Kudüs'e ilhak etti. Yani artık İsrail Kudüs üzerindeki egemenliğini tamamen yerleştirmiş olmaktaydı. Bunun da arkasından İsrail, yine 1967 savaşından beri işgal altında tuttuğu ve Suriye'ye ait olan ve Golan tepeleri denen toprakları da Aralık 1981'de ilhak etti. Yani bu toprakları da sınırları içine kattı. Bu hareketlerin ve faaliyetlerin de Arap ülkelerinin İsrail'e karşı tutumlarını sertleştirmelerinde büyük rolü olduğu bir gerçektir.⁽⁶⁹⁹⁾

‘Gerçekten Camp David antlaşmaları Mısır’a barış getirmişti, fakat refah getirmemişti. Ekonomiden herhangi bir iyileşme olmaması, İsrail ile imzalanan Barış Antlaşmasıyla zaten yıpranmış olan Sedat’ı daha da yıpratmıştı. Mısır’ın uyguladığı dış politika ile Arap ülkelerinin uzaklaşmış olması bu ülkelere gelen mali yardımların formların da kesilmesine yol açmıştır; bu da Mısır Halkının durumunu dahada kötüleştirmişti. İsrail ile yapılan anlaşma sonunda ABD’den büyük miktarlarda ekonomik yardım almış olsa da sonuçta uygulanan ekonomik politikanın halkın ekonomik düzeyinde bir iyileşme meydana getirmemesi halkın tepkisinin yoğunlaşmasına yol açmıştı. Kaldı ki ekonomik libelleşme politikasından yarar sağlayanların büyük çoğunluğu Sedat’ın akrabası veya yakın çevresinde yer alan küçük bir azınlıktı ve bütün bu faktörlerin yanında yer alan Sedat’ın ve Eşi Cihan’ın oldukça lüks sayılabilecek özel yaşamına giderek halkın bunlardan uzaklaşmasına ve Sedat’ın popülaritesinin erimesine neden olmaktaydı. Ayrıca izlenen dış politika dolayısıyla İslam dünyasından ve Arap ülkelerinden dışlanan Mısır’ın giderek ABD’nin denetimine girmesi ve kutsal yerlerin İsrail tarafından işgaline Mısır’ın hala herhangi bir tepki vermesi halkta büyük bir rahatsızlığa yol açmaktaydı.⁽⁷⁰⁰⁾

⁽⁶⁹⁹⁾ Fahir Armaoğlu, a.g.e.s:745

⁽⁷⁰⁰⁾ Israel Election Update” The Middle East, (April 1999), s.14

İçerde giderek bozulan ekonomik ve siyasal atmosfer Sedat'ın rakiplerine karşı daha sert tedbirlere başvurmasına yol açarken, hapishaneler muhalif grupları ileri gelenleri ile dolmaya başlamıştır. Bütün bunlar olurken Sedat 1979'da Mısır İsrail barış anlaşması için yapılan %99.9 'lara varan sonuçla desteğini göstermeye çalıştıysa da bu tür oylamaları serbest bir ortamda yapıldığı halkın samimi idaresini ortaya koyduğu oldukça kuşkuluydu. Sedat ekonomik liberalizm yanında siyasal liberalizme ilişkin de bazı küçük adımlar atmış ve bu çerçevede göstermelik de olsa ülkede iki partide oluşan bir çok partili demokratik yapı görüntüsü oluşturmaya çalışmıştı. Gene bu anlamda aralarında Müslüman Kardeşler' in lideri Ömer Tilmisani' nin de bulunduğu tüm siyasi suçluları kapsayan bir genel af ilan edilmişti. Aslında bütün bu demokratikleşme görüntüsüne rağmen, Mısır'da gerçek anlamda bir demokrasinin yerleşmesinin Sedat zamanında da izin verilmedi ve Mısır'ın parlamenter görünümlü bir otoriter rejim olma özelliğinde önemli bir değişiklik olmadı. Bugünlerde yapılan yorumlardan Sedat'ın uyguladığı sisteme ifade etmede ve buna bir isim bulmada zorlandığı anlaşılmaktaydı. Kavramlaştırma gücünün çekenler mevcut yapı için diktatörlük, Nazizm, faşizm, demokrasi veya yarı demokrasi gibi kavramların hiç birine uymadığına dikkati çekmekteydi. (maalesef Mısır'ın demokratikleşme ve özgürlükle ilgili gerçek durumunda daha sonraki süreçte de değişiklik olmamıştır.)

Nitekim, Sedat'ın son dönemde Müslüman Kardeşler başta olmak üzere bazı örgütler özellikle bazı uygulamaların dinen aykırılığından hareketle Sedat lehine propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı. Sedat, 1981'de, gerçekten o güne kadar uygulanan en kapsamlı tutuklamaları gerçekleştirmişti. Kısa sürede sayıları 15002'ye bulan ve büyük bölümü Müslüman Kardeşler mensubu olan tutuklanılanlar arasında gazeteci Muhammed'e Heikal ve Wafd liderin Fuat Seraceddin'de bulunmaktaydı. Ayrıca SLP' nin önemli liderinin de tutuklandığı bu süreçte Eşşahap gazetesi de kapanmıştı. Bütün bu uygulamaları Sedat' ın 6 Ekim 1981'de, 1973 savaşının sekizinci yıl dönümünde bir el-Cihad örgütü mensubu olduğu iddia edilen Halid İslambuli tarafından girişilen suikast sonucu hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Sedat'ın cenaze törenine bir çok Avrupalı ve Amerikalı lider katılırken, Sudan Devlet başkanı dışında hiçbir Arap lideri katılmamış; Somali ve Umman ise

sadece temsilci göndermişti. Bir sessizliğe bürünen Mısır halkı ise Sedat'ın arkasından asala ağlamıyordu. ⁽⁷⁰¹⁾

5.2.3. Hüsnü Mübarek Dönemi

Hava kuvvetlerinin eski komutanlarından Hüsnü Mübarek bir süre genelkurmay başkanlığı yaptıktan sonra 1975'te cumhurbaşkanı yardımcısı görevini yürüttü.

Hüsnü Mubarek, 24 Ekim 1982'de yapılan referandumda halkın ezici bir çoğunluğu tarafından Sedat'ın yerine devlet başkanlığına seçilmiştir. ⁽⁷⁰²⁾ Eski bir hava subayı olan Mubarek aslında Hür Subaylar arasından biri değildi. Mubarek yaptığı ilk açıklamalarda, halen uygulanmakta olan ekonomik politikaların sürdürüleceğini, muhalefet partilerin faaliyetlerine devam edeceğini ve İsrail ile yapılan anlaşmaya bağlı kalacağını ifade etmiştir.

Mubarek'in işbaşına gelmesinin ardından siyasal partilerin faaliyetlerinde oldukça yavaş da olsa bir serbestlik olduğu, gazetelerin tekrar basılmaya başlandığı ve siyasi mahkûmların önemli bir kısmının salıverildiği görülmüştür.

1981'de Başkan Sedat'ın öldürülmesinden sonra başa geçen Hüsnü Mübarek, Mısır'ın Arap komşuları ile bozulan ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. 1982'de İsrail, savaş sırasında ele geçirdiği Mısır topraklarının sonuncusu olan Sina Yarımadası'ndaki bölgeyi de Mısır'a geri verdi. ⁽⁷⁰³⁾

Mübarek yönetimi, siyasi alandaki bu gelişmeler nedeniyle önceliği rejimin istikrarının korunmasına vermiştir. Bu çerçevede muhalefet partilerinin yönetimi eleştirebilmelerine imkan sağlanırken aşırı unsurlara karşı girişilen geniş çapta tutuklamalar gibi yöntemler ile rejimin korunacağı mesajı verilmekte ve ayrıca aşırı islamcı akımların ordu ve güvenlik kuvvutleri içerisinde destek kazanmasının önlenmesine çalışılmaktadır. Radikal dinci unsurların faaliyetlerinde körfez krizi ile birlikte bir artış gözlenmiştir.

⁽⁷⁰¹⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.423-425

⁽⁷⁰²⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.425.

⁽⁷⁰³⁾ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.426.

İktidarının ilk yıllarında Mübarek ülkesini zor durumda bırakan ekonomik krizle ve en başta kendisine yönelik olan İslami Terörizm ile başa çıkmakta görece başarılı olmuştur. Mübarek, Haziran 1995'te Addis Adaba-Etopya'da yapılacak Afrika Devletleri Konferansına katılmak üzere yoldayken gerçekleşen birkaç suikast girişiminden ucu ucuna kurtuldu.⁽⁷⁰⁴⁾ Mübarek suikast girişimlerinden kurtulmayı, İslamcı hareketlenmeleri yatıştırmayı ve hatta ülkesini ekonomik kalkınma rotasına sokmayı başardı. Ancak tüm bunlar ülkenin temel sosyo-ekonomik problemlerini çözmek ve Mısır rejiminin istikrarına yönelik İslami tehdidi ortadan kaldırmak için yeterli değildi.⁽⁷⁰⁵⁾

Mübarek'in 1981 yılından itibaren izlediği ılımlı politika sonucunda Mısır, İsrail ile ilişkilerinden taviz vermeksizin Arap ve İslam dünyasına kendini kabul ettirmiştir.

Mısır 1984 yılında Türkiye'nin de desteği ile İslam Konferansı Örgütü üyeliğine yeniden alınmıştır. 1989 yılında da Arap Ligi'ne geri dönen ve nihayet lig merkezinin yeniden Kahire'ye taşınmasını sağlayan Mısır, halihazırda Arap Dünyası içerisinde olduğu kadar Afrika Birliği Örgütü ve Bağlantısızlar Hareketi çerçevesinde de ağırlıklı olarak rolünü sürdürmektedir.

Mübarek'in başkanlığa gelmesi ile birlikte Mısır-RF ilişkilerinde nisbi bir yumuşama süreci başlamış ve Mısır, gerek RF ve gerekse diğer Doğu Bloku ülkeleri ile ilişkilerini dengeli bir biçimde geliştirmeye yönelmiştir.

Mısır, 1990'larda Körfez Savaşına, birlik göndererek katkıda bulunmuş ve bu katkısı karşılığında, ekonomik faydalar sağlamıştır. IMF programları ve dış borçlarının bir kısmının silinmesi sonucunda, makroekonomik dengelerde gelişme göstermiştir. Kişi başına GSMH'sı 3600\$ civarında olan Mısır ekonomisi, %17 oranında tarıma, % 39 oranında endüstriye ve %51 oranında hizmetler sektörüne dayanmaktadır.⁽⁷⁰⁶⁾

⁽⁷⁰⁴⁾ R. Cairo, 26 Haziran 1995; Al-Ahram, 27 Haziran 1995

⁽⁷⁰⁵⁾ Mübarek yönetimindeki Mısır hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Springborg, *Mubarek's Egypt* (Boulder Colorado: Westview, 1989); Anthony McDermott, *Egypt From Nasser to Mubarek* (London: Croom Helm, 1998)

⁽⁷⁰⁶⁾ İstatistiki bilgiler World Factbook, CIA 2001'den alınmıştır.

Kaddafi'nin Mısır'dan umutsuzca siyasi destek sağlama ihtiyacı çerçevesinde, 1993 sonunda Mısır ile ilişkilerini geliştiren Libya rejimi, Libya'nın önemli muhalefet lideri Mansur Reşit El-Kikya'nın Kahire'deki otel odasından kayboluşunu takiben Mısır'la ilişkilerin gerginleşeceğinden kaygılanmaya başlamıştır. Özellikle Kikya'ya yakın çevreler, bu kaybolma olayından Libya rejimini sorumlu tutmuşlardı. Mısır'da da yaşanan huzursuzluk ise ABD'nin endişelerini dile getirmesiyle artmıştır.

Mısır, 1993'de Kaddafi'yi tanıyan tek ülke olurken, Mübarek de 1993 yazında BM'nin uçuş yasağı sırasında Trablus'u ziyaret eden tek devlet adamı olmuştur.

Haziran 1994'de Mübarek'in iki günlük ziyaret için Libya'ya gelmesi Kaddafi'nin yurt içi ve yurt dışındaki prestijini arttırmış oldu. İki ülke Tobruk'tan İskenderiye'ye ham petrol borusu döşenmesi, bir rafineri kurulması ve Libya'nın güneyinde bulunan yer altı akifer bölgesinde arazi ıslah projesi için 1200 Mısır'lı ailenin yerleştirmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. Gerçekte Libya'nın finanse etmesine dayanan bu işbirliği, yine Kaddafi'nin Mübarek'e destek çıkma yollarından biriydi. Aynı zamanda Kaddafi'nin kendi siyasi devamlılığı açısından önemli olarak gördüğü Mısır devlet başkanının pozisyonunu da güçlendirmek için tasarlanmıştır.

Libya, Mısır için, Cezayir ve Sudan üzerinden kontrollerini arttırmayı hayal eden radikallerin ve islamcı grupların faaliyetlerini önleyen güvenlik ağıdır. Libya ve Mısır birlikte aşılması zor, kuvvetli bir bariyer oluşturmaktadırlar.⁽⁷⁰⁷⁾ Mısır, Libya'nın kardeşi ve aynı zamanda Libya için bir destek olmuştur.

Libya lideri bir ip cambazı ustalığında Mübarek'in Amerikan Yanlısı rejiminin dostluğunu kazanırken, İsrail'le uzaklaşarak aynı zamanda Amerikan ve İsrail karşıtı tutumunu sürdürmeyi başarmıştır. Kaddafi'nin Mart 1996'da Sharm al-Shaykh'da ev sahipliği yaptığı terörizmi önlemeye yönelik uluslar arası konferansı,

⁽⁷⁰⁷⁾ Al-Muswwar (Cairo, weekly), 12 Ağustos 1994, Abd el-Majid al-Qa'ud, Kahire'yi ziyareti sırasında Genel Halk Komitesi Sekreteri (Başbakan).

Arap milliyeti için oluşturulmuş bir tehlike olduğunu söylerken⁽⁷⁰⁸⁾ kişisel olarak Mübarek'i eleştirmekten kaçınmıştır.

Bu konu akıllıca yürütülmüş bir politik yatırım olarak da kabul edilebilir. 1996 yılının nisan ayı başlarında Mısır, Libya'nın kimyasal silah üretim fabrikasına karşı Amerika'nın yürüttüğü kampanyaya karşı Libya'yı korumuştur. Kahire Amerika'nın elinde geçerli ve yeterli deliller bulundurmadan Libya'yı suçlamış olduğunu ileri sürerek bu durumun dolaylı yoldan Libya'nın Amerika tarafından, politik cadı avında gereksiz yere suçladığı bir mağdur olduğu tezini savunmuştur. Sonuçta, Mısır'ın bu arka çıkışı zaten problemlili olan Amerika-Libya ilişkilerinde kimyasal silahlar konusunda eklenmesini biçimsel olarak engellemiştir.⁽⁷⁰⁹⁾

Kaddafi'nin kendi gücünü gösterme isteği açısından, Mübarek'in 1-2 Ekim 1996 tarihinde Washington'da yapılacak olan Ortadoğu barış süreciyle ilgili Arap-İsrail zirvesi için Amerikan davetini reddetmesinden de anlaşıldığı gibi iki ülke politik alanda iş birliği içerisine girmeye karar vermişlerdir. Mübarek ayrıca Kaddafi'nin haziran ayındaki ziyaretine karşılık Libya'yı 1996 yılının sonuna doğru ziyaret etmiştir. Politik destek arayan Libya lideri için Mübarek'in bu ziyareti oldukça önemli olmuştur.

1996'dan itibaren Arap Birliği zirve toplantılarında Mısır ve Suriye'nin öncülüğünde, Arap dünyasının Türkiye-İsrail yakınlaşmasından duyduğu endişe dile getirildi. Mısır dış işleri bakanı, konu ile ilgili bilgi almak için Türkiye'ye gelmiş, ancak bu yakınlaşmanın sadece "askeri eğitim anlaşması" çerçevesinde olmadığını dile getirmiştir. Mısır devlet başkanı ise bu tür ittifakların bölgede yeni ittifaklar doğuracağını, belirterek, İsrail ve Türkiye'yi tahrikçilikle suçlamıştır."⁽⁷¹⁰⁾

Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerginleştiği 1998 yılında, İsrail, beklenilen aksine, Türkiye'ye siyasi ya da askeri destek vermeyeceğini açıkladı. ABD'den de bu devrede Türkiye'ye en azından açık bir destek beyanı gelmemişti. Mısır, Ürdün, S. Arabistan ve İran ise açık bir tavır almamakla birlikte, Türkiye'yi itidale davet

⁽⁷⁰⁸⁾ Al-Shams (Trablus günlük), 17-18 Mart 1996.

⁽⁷⁰⁹⁾ Libya Amerika ilişkileri için bkz. "The Function of the Rouge States in Middle East Policy", Middle East Policy, vol. 5, no.1, May 1997, pp. 150-167

ediyorlardı. Mısır Devlet Başkanı ve İran Dış İşleri Bakanı kriz süresince, arabuluculuk görevi üstlenerek, mekik diplomasisi gerçekleştirdiler.

1999 Ekim'inde yapılan seçimler ardından da Mübarek görevde dördüncü dönemine başladı.

Amerika'nın GOKAP planına göre,kendisine biçilen görevleri yerine geticeği yolunda mesajlar vermektedir.

Amerika'nın Irak'a saldırmasıyla başlatan Irak savaşında Amerika'yı desteklemesi neticesinde önemli ölçüde ekonomik kazançlar sağlamıştır.Bozuk ekonomik yapısını bu yardımlarla düzeltmeye çalışmaktadır.Her ne kadar Hüsnü Mübarek Mısır'ın sürekli gelişmekte olduğunu söylese de ekonomik veriler bunu göstermemektedir. 2005 Yılı seçimlerine göre Mısır halkı, büyük çoğunlukla Mübarek'i istemiştir. Ancak seçimlere hile karıştırıldığı, Mübarek'in zorla başta kaldığı ile ilgili söylentiler ortaya atılmış ve gösteriler düzenlenmiştir.Afganistan ve Irak savaşlarından sonra giderek şiddetini artıran,İslami террör,Mısırın Irak savaşında tarafsızlığını korumaması nedeniyle bu ülkeyede sıçramıştır. Turistleri bile korumada büyük çabalar gösteren Mısır, Kahire'deki bir otele düzenlenen terör saldırısı ile beraber çaresiz kalmıştır ve kontrolü elinde tutmakta zorlanmıştır.

Hüsnü Mübarek 23 yıldır cumhurbaşkanıdır. Göreve başlamasından bu yana altı kez saldırıya uğrayan Mübarek'e yönelik son suikast girişimi 1995'te Etiyopya'nın Addis Ababa kentinde düzenlendi. Mübarek kendisinden önce gelen cumhurbaşkanlarının aksine yardımcısı olarak herhangi bir isim belirlemedi. Son günlerde oğlunu ön plana çıkarma çabaları Mısır halkından sempati görmemiştir. Uzun yıllar boyunca Başkan Mübarek'in oğlu Cemal Mısır siyasi hayatına karışmaktan kaçındı. 39 yaşındaki Cemal (1966 doğumlu) birkaç yıl İngiltere'de yaşadı ve bir İngiliz bankasında ekonomist olarak çalıştı. 1996'da Mısır'a döndü ve o tarihten bu yana babasının da cesaretlendirmesiyle yavaş yavaş siyasi hayata girmeye başladı. Öncelikle ekonomik hayattaki başarısından dolayı bir çok resmi ve yarı resmi kurumlarda görev aldı ve hatta kendisine sosyal adaleti ve toplumun zayıf

⁽⁷¹⁰⁾ Baskın Oran,**Türk Dış Politikası Cilt II**, Editör, İstanbul, 2001, s. 575

taraflarını da unutmadan Mısır ekonomisinin modern bir ekonomiye dönüştürülebilmesi yolundaki fikirlerini geliştirebilme fırsatı sağlayan ABD-Mısır İş Konseyinin Başkanlığını da yürütmektedir.⁽⁷¹¹⁾ Cemal ayrıca Mısırlı ve yabancı medyaya röportajlar ve ülkesinin yararı için kendisine verilecek her türlü görevi üstlenmeye hazır olduğu yönünde demeçler vermeye başladı⁽⁷¹²⁾. Ayrıca Mübarek'in Mısır içi ve dışındaki ekonomik amaçlı gezilerinde babasına eşlik etmeye başladı.

1928 doğumlu olan Mübarek özel hayatını fazla göz önünde tutmamaya özen göstermesiyle tanınıyor. Mübarek, yarı İngiliz olan Suzanne Mübarek ile evli ve iki oğlu var.

5.2.4. Mısırın Bölge Ülkeleri İle İlişkileri

İSRAİL; İsrail'in kuruluşundan itibaren 1978 yılına kadar, Arap Devletleri içerisinde Ortadoğu'da İsrail'e karşı en etkin mücadeleyi sürdüren devlet Mısır olmuştur. 1948-1973 yılları arasındaki 25 yıllık dönemde, İsrail ile Mısır'ın liderliğini yaptığı Arap Cephesi arasında 4 büyük savaş meydana gelmiştir. 1973 yılından sonra ABD'nin arabuluculuğu ile Mısır ve İsrail arasında barış görüşmeleri yapılmıştır. 26 Mart 1978 tarihinde Washington'da imzalanan Camp David Anlaşması ile, iki devlet arasında savaş sona ermiş ve barış sağlanmıştır.

Mısır, İsrail'in kurulması aşamasından itibaren İsrail'e karşı verilen mücadelenin önderi ve en güçlü bir devleti olmasına rağmen, İsrail ile barış anlaşması imzalayan ilk Arap ülkesi olma özelliğine de sahiptir.

Mısır ve İsrail arasındaki 1980 yılından beri karşılıklı olarak büyükelçiler faaliyet göstermektedir. Günlük ve düzenli olarak kara, hava ve deniz taşımacılığı seferleri yapılırken diğer yandan da tarım, denizcilik, çevre ve sağlık alanlarında ortak çalışmalar yürütülmektedir.

⁽⁷¹¹⁾ A.g.e.;MM(middle east mirror), 17 Ağustos 1999.

⁽⁷¹²⁾ Al-Jumhuriyya, 5 Şubat 2000; MM(middle east mirror), 17 Ağustos 1999

Ortadoğu Barış Süreci ile ilgili olarak Filistin ve İsrail arasında, Filistin yanlısı bir tutum sergilemiştir. Buna rağmen bugüne kadar yapılan bütün zirvelere ev sahipliği yapmış ve bölgesel lider olma özelliğini muhafaza edebilmiştir.

Mısır'ın Ortadoğu Barış Sürecindeki aktif rolünü devam ettirmesi, Arap aleminin desteğini tamamen sağlaması ve İsrail ile olan problemlerinin çözümünde avantaj sağlaması beklenmektedir. Bu durum Mısır'ın gelecek büyük projelerinden olan Sina Yarımadası'nı sulama projesinin de ön çözümü olarak görülmektedir.

SUDAN; Mısır ile Sudan arasında tarihten gelen ve coğrafyadan kaynaklanan iki problemi bulunmaktadır. Bu problemler Mısır ile Sudan arasındaki sınır sorunu ve Sudan'dan Mısır'a gelen Nil Nehrinin iki ülke arasında ortak kullanılmasıdır.

İRAN; Mısır, İran'ın bölgede önemli bir ülke olduğunu kabul etmekle birlikte, aynı zamanda bu ülkenin Mısır'da faaliyette bulunan köktendinci akımlara destek vermesinden ve bölgedeki ağırlığının artmasından endişe duymaktadır.

YEMEN; Mısır günümüzde, Yemen ile Eritre arasındaki Haniş Adaları sorununa barışçı bir çözüm bulunabilmesi maksadıyla uluslararası mahkemeye başvurulmasını desteklemiştir.

İki ülke arasında imzalanan Mart 1997 tarihli "Teröre Karşı İşbirliği" anlaşması çerçevesinde; Yemen Mısır'dan 260 Yemenli muhalifin, Mısır da Yemen'den bu ülkeye iltica etmiş olan İslamcı teröristlerin iadesini talep etmişse de bu konuda gelişme sağlanamamıştır.

Mısır ile Yemen arasında 2000 yılı içerisinde savunma ve işbirliği anlaşması imzalandığı öğrenilmiş ve bu tarihten itibaren ilişkilerde karşılıklı olarak bir iyileşme görülmüştür.

ETİYOPYA; Mısır ile Etiyopya arasında öncelikle Nil Nehri'nin kullanılmasından kaynaklanan bir sorun bulunmaktadır. Mısır bu problem ile daha çok, Kızıldeniz ve Süveyş'den yapılan ticareti etkilediği için ilgilenmektedir. Aynı zamanda da Etiyopya ve Eritre ile iyi ilişkiler tesis etmek istemekte, bu doğrultuda

Eritre Devleti'nin isteği üzerine Etiyopya ve Eritre arasında mevcut olan sınır probleminin çözüme ulaştırılmasında arabuluculuk için gayret göstermektedir.

5.3. Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri

5.3.1. Genel Siyasi İlişkiler

14 Mayıs 1950 Türkiye'de çok partili hayata geçişin timsali olarak tarihe geçmiştir. Türkiye' nin Yakın ve Ortadoğu ülkelerine yönelik siyaseti II. Dünya savaşının hemen sonrasında “ yeni bir eğilimin” ilk işaretlerini vermesine rağmen asıl aktif değişim seçimleri kazanan Adnan Menderes' in önderliğindeki DP' nin iktidara gelmesinden sonra gerçekleşti.⁽⁷¹³⁾ Her vesile ile Hür Dünya'dan yana olduğunu ifade eden yeni hükümet, bu tavrının nişanesi olarak binlerce kilometre ötede cereyan eden Kore savaşına asker göndererek savaşın taraflarından biri haline gelmiştir.

Bu fedakârlık Türkiye'ye N.A.T.O.'nun kapılarını açmıştır. Karşılığında, Ortadoğu'da, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin politikalarının gerçekleştirilmesinde kendilerine yardımcı olunacaktı. Türkiye'nin kuzeyini saran Komünist tehdidinin güneyden ve doğudan da gelme ihtimali Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını şekillendirmiştir. Uzun zamandır kaderiyle baş başa bırakılan Ortadoğu, Türk dış politikasının aktif bir şekilde katılacağı bölgelerin başında yer aldı. Aynı zamanda Batı' nın yakın ve Orta doğudaki çıkarları Türkiye' nin kendi güvenlik çıkarlarıyla özdeş olarak algılanmıştır.⁽⁷¹⁴⁾

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilk adımı A.B.D., İngiltere ve Fransa ile birlikte Mısır'a teklif edilen bir pakt girişimidir. Mısır tarafından kesinlikle reddedilen bu öneri Ortadoğu'da daha sonra benzerlerine sık sık rastlanan, gerek Batılı ülkeler gerekse Türkiye açısından, ilk başarısız girişim olmuştur. Mısır bu

⁽⁷¹³⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti' nin Ortadoğu Politikası**, İmge Yay., 1990, s.1

⁽⁷¹⁴⁾ Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, 1998, s.101

girişime karşı, Arap ülkelerinin Arap Birliği' ne dahil olmayan ülkelerle savunma Paktı kurmamasını teklif etmiştir.⁽⁷¹⁵⁾

Mısır, İngiltere'ye karşı uzun zamandır tam bağımsız mücadelesi veriyordu. İngilizler Soveyş bölgesini işgal altında tuttıkları gibi ülke yönetimine zaman zaman müdahale ediyorlardı. Mısır halkı ile İngiliz işgal güçleri arasında sık sık kanlı çatışmalar meydana geliyordu. Mısır açısından diğer önemli bir sorun da İsrail idi. Arap halkı İsrail'i sömürgeci devletlerin yeni bir oyunu olarak değerlendiriyor aralarına sokulan bu devleti yok etme savaşı veriyorlardı.

Bütün elli yıllar boyunca Türkiye ve Mısır bu çelişki sebebiyle hep karşı karşıya geldiler.

Türkiye Komünist tehdidi karşısında batı ittifakı ile bağımsızlığını korumaya çalışırken Mısır "Hür Dünya"yı temsil eden güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi veriyordu.

Türk politikacılarının dış siyaset konusunda izledikleri aktif tutum biraz da Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan kaynaklanıyordu. Batı politikalarıyla paralel bir dış siyasetin, Türkiye'ye Batı'dan gelecek ekonomik ve askeri yardımı arttıracığı umulmaktaydı.

Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini şekillendiren olaylarda izlediği tutum, Mısır'la Türkiye'yi karşı karşıya getirdi. Mısır siyasetçilerine göre, Türkiye, izlediği politikalarla Arap dünyasının birliğini bozduğu gibi sömürgeci devletlerin Arap ülkelerindeki çıkarlarına hizmet ediyordu.

Esasen Mısır'ın aşırı tepkisinin altında yatan bir gerçek de bölgede oynadığı liderlik oyunundan kaynaklanmaktadır.⁽⁷¹⁶⁾ Nasır, 1954'ten itibaren başta Arap ülkeleri olmak üzere Afrika ve Asya'nın Müslüman milletleri üzerinde liderlik hevesine kapılmıştır. Nasır'a göre; bu büyük coğrafya rolünü oynayacak bir

⁽⁷¹⁵⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti' nin Ortadoğu Politikası**, Der Yayınları, 1998, s.101

⁽⁷¹⁶⁾ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu' da Devrim Yılları**, İstanbul, 1997, s.103

kahraman bekliyordu, beklenen kahraman da Nasır'dı. Mısır'ın Türkiye'ye karşı hassasiyetinin diğer bir sebebi de Mısır'da uzun süre devam eden Türk hakimiyetidir.

Nasır ilk defa 1954 yılında Arap Birliği ve "Arap Mısır" temasını işlemeye başlar. 4 Temmuz 1954 yılında radyoda yaptığı konuşmada "Muhteşem Araplıkta Kardeşlik" sloganı ile Arap halklarına seslenirken Araplık adına ve bir tek Arap ulusu adına ve bütün Araplara sevgi ve saygılarını yolluyordu.⁽⁷¹⁷⁾

Nasır eylemlerinde akılcı ve gerçekçi olduğu kadar hayalleri sınırsız olan bir devrimciydi. Sadece Arap halkları değil İslam dünyasının tamamı üzerinde büyük hayaller kurabiliyordu.

Nasır'ı dünya çapında bir değer olarak ortaya çıkaran emperyalizmle giriştiği başarılı savaştı. Nasır daha 1953'te ülkesini ziyaret eden A.B.D. Dışişleri Bakanı Dulles'e "Hür Dünya" hakkındaki görüşlerini açıklarken bu kavramın kendileri için emperyalizm ve baskı anlamına geldiğini söylüyordu.⁽⁷¹⁸⁾

Aralık 1950 tarihinde Ankara'da Türk ve Amerikan üst düzey yetkilileri arasında bir toplantı düzenlenerek Ortadoğu savunması ele alınmıştı. Toplantıda Genel Kurmay Başkanı Nuri Yamut Arap ülkelerinin kaçınılmaz olarak bölge savunmasına katılmak zorunda kalacağını vurguladı. Toplantıya katılanlar Mısır üzerinde önemle durmuşlardı. Mısır'ın durumu büyük kaygı sebebiydi. Ortadoğu'da çıkacak bir krizde Mısır'ın yalnız bırakıldığı taktirde ayaklanmalara ve çatışmalara sahne olacağı öngörülüyordu.⁽⁷¹⁹⁾

II.Dünya savaşı bittiği gün, Türkiye ile Arap ülkeleri farklı amaçlar peşindeydiler. Türkiye Sovyet talepleri sebebiyle Batılı ülkelerin desteğini ararken, Arap ülkeleri Batılı devletlerin kendilerini kısıktırak bağlayan eylemlerinden kurtulmaya çalışıyorlardı. Türkiye Sovyet tehdidi karşısında her şeyi unutmuş

⁽⁷¹⁷⁾ İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İstanbul, 1987, s.369

⁽⁷¹⁸⁾ M. Hasaneyn Heykel, **Kahire Dosyası**, Ankara, 1974, s.12

⁽⁷¹⁹⁾ George Mc Ghee, **A.B.D.-Türkiye-N.A.T.O.-Ortadoğu**, Ankara, 1992, s.138-139

görünüyordu. Sonradan yönetim felsefesi ve ekonomik yardım bulma gibi sebepler için içine girince Arap halkının isteklerini anlamakta zorluk çekilmiştir.⁽⁷²⁰⁾

13 Ekim 1951 tarihinde A.B.D., İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin Mısır Hükümetine verdikleri ortak bir nota ile Ortadoğu Komutanlığı kurulması önerilmişti. Mısır bu öneriyi şiddetle reddetmiş hatta 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması feshedilmişti. Dörtlü Teklif Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Mısır, iki ülke arasında Ortadoğu savunması hususunda işbirliği yapılmamasının temel sebeplerini, Türkiye'nin İsrail'i tanınması ve Türkiye'nin Mısır ve diğer Arap devletleri çıkarlarına karşı emperyalizmi desteklemesi şeklinde sıralıyordu.⁽⁷²¹⁾

1952 Mısır ihtilalinden hemen önce 1952 Temmuzunda Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin bölgeye yaptığı gezi sonrası hazırladığı rapor, dörtlü teklifi yapanlar açısından karamsar bir tablo çiziyordu. A.B.D., İngiltere ve Fransa hatta Türkiye'nin Ortadoğu'daki prestiji çok sarsılmıştı. İngiltere ve Fransa hala sömürgecilik peşinde koştukları için, A.B.D., İsrail'i desteklediği için, Türkiye ise bir Ortadoğu devleti veya Asya Devleti gibi hareket etmek yerine N.A.T.O.'ya çok bağlanmış olmakla suçlanıyordu.⁽⁷²²⁾

Ortadoğu'da kurulması düşünülen ittifak sistemine Türkiye'nin sokulmak istenmesi, Arap ülkelerinin tepkisini daha da artırdı. Bir çok Arap ülkesi Batılıların, Türkiye'yi bölge üzerinde emelleri için örtü olarak kullandıkları inancındaydılar. Mısır Dışişleri Bakanı Selahaddin Paşa Türkiye ile Mısır arasında bir savunma paktı için işbirliği yapmaya razı olup olmadığı sorusuna: “- Evet, ancak Türklerin kendi adlarına hareket ettiklerinden emin olmak lazım” diye cevap veriyordu.⁽⁷²³⁾

Bu dönemde Kahire'de Türkiye karşıtı bir basın kampanyası başlatıldı. Bir yayın organında bizzat Celal Bayar'ı hedef alan çirkin bir karikatür bile

⁽⁷²⁰⁾ Halük Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I”, **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt:23, No:3, s.270

⁽⁷²¹⁾ Sabri Yirmişbeşoğlu, **Askeri ve Siyasi Anılarım**, İstanbul, 1999, s.132

⁽⁷²²⁾ Fahir Armaoğlu, “(Amerikan Belgeleri ile) Orta Doğu Komutanlığından Bağdat Paktına”, **Bulleten**, Cilt:LIX, Sayı:224, s.201

⁽⁷²³⁾ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, Washington Büyükelçiliği, Cilt:11, Kısım:2, Ankara, 1987, s.341

yayınlanmıştır.⁽⁷²⁴⁾ Karikatür Türk Büyükelçiliğinin Mısır hükümeti nezdinde sert bir protestoda bulunmasını gerektirdi.⁽⁷²⁵⁾

Esasen Türkiye, Ortadoğu savunması ile ilgili kurulmaya çalışılan tertiplere başlangıcından itibaren uzak durmaya çalışmıştır. Türkiye güvenliğini sağlama açısından N.A.T.O.'ya üye olma politikasını takip ediyordu. N.A.T.O.'ya girebilmek için İngiltere'nin itirazının giderilmesi lazımdı. Türkiye N.A.T.O.'ya kabul edildiği takdirde Ortadoğu savunmasında rol oynayacağı sözünü İngiltere'ye verdi.⁽⁷²⁶⁾

Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün 16-18 Ekim 1952 tarihinde Londra'ya yaptıkları ziyaretten sonra Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik tavrı netleşmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra, Adnan Menderes, Araplar katılmasa da Ortadoğu'da bir savunma örgütü kurulmasından yanadır. Bütün Arapların katılması arzu edilmekle beraber, bu konuda Araplara "parçalama" taktiği uygulanmalıdır.⁽⁷²⁷⁾ Bu taktiğin başından beri Ortadoğu savunmasına yönelik girişimleri reddeden tavrı ile Mısır'a uygulanmak istendiği açıktır.

Türkiye'nin N.A.T.O.'ya girip Sovyet tehdidine karşı güvenliğini sağlamasından sonra Menderes daha önce tam anlamı ile benimsemek istemediği Ortadoğu'ya yönelik girişimleri yeni bir hevesle üzerine aldı.⁽⁷²⁸⁾ Menderes İngilizlere söz verdiği aktif rolü Ortadoğu'da oynarken çok arzuladığı Atlantik'ten Pakistan'a kadar olan güvenlik zincirini tamamlamak üzere Balkanlarda da ittifak kurmaya yönelik çalışmalara başladı. Ona göre Türkiye'nin jeopolitik konumu Türkiye'yi otomatikman Güney Akdeniz'in "lideri" konumuna getiriyordu.⁽⁷²⁹⁾

Hülasa, Menderes'te bir Ortadoğu romantizmi belirmişti.⁽⁷³⁰⁾ Türkiye'nin, şimdi, Ortadoğu'nun liderliğine soyunmaya başladığı bir gerçektir.⁽⁷³¹⁾

⁽⁷²⁴⁾ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, İstanbul, 1996, s.394

⁽⁷²⁵⁾ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ekim 1951

⁽⁷²⁶⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**, Ankara, 1972, s.44

⁽⁷²⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.m.**, s.204

⁽⁷²⁸⁾ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 1979, s.85

⁽⁷²⁹⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.54

⁽⁷³⁰⁾ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1976, s.315

⁽⁷³¹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.m.**, s.209

10 Kasım 1952 tarihinde Ankara’da Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik ilişkilerini konuşmak üzere bir toplantı yapıldı. Toplantıya Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve A.B.D.’nin Türkiye Büyükelçisi George Mc Ghee katılmıştı. Menderes toplantıda Türkiye’nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmek için bir program hazırladığını, programın iki ülke arasında üst düzey yetkililerin karşılıklı ziyaretlerine dayanan “kültürel bir değişim” olduğunu söylüyordu. General Necib’in Atatürk’ü öven mektubuna değinen Menderes programının başarılı olacağı hususunda iyimserdi.⁽⁷³²⁾

Oysa Nasır bu toplantıdan kısa bir süre sonra Mısır’la Türkiye’nin işbirliği yapmasını engelleyen sebepleri sıralarken daha gerçekçi görünüyordu. Ona göre; Türkiye 1951 yılında A.B.D., İngiltere ve Fransa ile Mısır’a teklif ettiği Ortadoğu Paktı ve bu husustaki ısrarı ile kendilerini üzümüştü, Türkiye İsrail’i ilk tanıyan ülkelerden biri idi, Türkiye B.M.’de emperyalistlerle birlikte Arap ülkelere karşı cephe almıştı ve Türkiye N.A.T.O.’ya katılmakla Batı’yla tam bir işbirliğine girmişti.⁽⁷³³⁾

Bunlar, Türkiye’nin Kıbrıs sorunu sebebiyle İslam ülkelerine yaklaşıma başladığı 1964 yılına kadar Mısır ve Arap toplumu tarafından asla affedilmeyecek yanlışlar olarak görüldü. Nasır bu gerekçelerle 1950’li ve 1960’lı yıllarda Türk-Mısır ilişkilerini tam anlamıyla izole etmişti.

Ortadoğu’da kurulmak istenen Pakt girişimlerinin meydana getirdiği soğukluk devam ederken ortaya çıkan iki olay Türkiye ile Mısır’ı birbirinden iyice kopardı. Kahire’de Opera Meydanı’na konulacak İbrahim Paşa heykelinde yer alan, Türk askerini küçük düşüren tasvirler ile Türkiye’nin Mısır Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay’ın, Krallık rejimini deviren ihtilalciler aleyhine yerli yersiz söylediği sözler soğukluğu pekiştiren sebepler oldular.

Temel hedefi ülkesinde ve Arap dünyasındaki yabancı etkisine karşı savaşmak⁽⁷³⁴⁾ olan Nasır, Osmanlı İmparatorluğu’na İslam halifeliğinin perdesi

⁽⁷³²⁾ George Mc Ghee, **a.g.e.**, s.235

⁽⁷³³⁾ Emin Karakuş, **İşte Ankara**, İstanbul, 1977, s.231-232

⁽⁷³⁴⁾ Eric Rouleau, **İsrail et Les Arabes**, Paris, 1967, s.35

altına gizlenmeye çalışan sömürgeciler⁽⁷³⁵⁾ diye bakarken, Osmanlı İmparatorluğunun devamı Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyükelçisine hoşgörü ile bakamazdı.

Mayıs 1953'te Mısır Ortadoğu savunması hususunda kesin red tutumunu alırken, Ocak 1954'te Türkiye Büyükelçisini resmen kovuyordu. Bu olay Türkiye'de büyük kızgınlığa sebep olmuştu. D.P. Afyon Milletvekili Ali İhsan Sabis, D.P. Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada, Nasır'ı şımarık bir hükümetin serseir reisi diye niteliyordu. Ali İhsan Sabis, Mısır'ın Türkiye'nin Ortadoğu'dakimevkiini sarsmak ve Türkiye'nin yerini almak istediğini söylüyordu.⁽⁷³⁶⁾ Ancak Hükümet, büyük müttefikimiz, A.B.D.'ye, Ortadoğu'da rol oynayabileceğimiz, fikrinin telkin edildiği bir dönemde, Büyükelçi krizi sebebiyle, bölgenin önemli bir devleti olan Mısır'la açıktan takışmayı sakıncalı gördü.⁽⁷³⁷⁾

Oysa A.B.D. yetkilileri daha 1953 yılında Ortadoğu'da N.A.T.O. benzeri bir ittifak kurmanın imkânsız olduğu kanaatini edinmişlerdi. A.B.D. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 1953'ün Mayıs ayında Ortadoğu'yu kapsayan bir seyahate çıkmıştı. İlk durağı olan Kahire'ye geliş sebebi Araplar ve İsraililer arasında barış sağlamak ve bölgede Sovyetler Birliğini kuşatma amacına yönelik askeri ve siyasi bir ittifak kurmaktı. Dulles, Nasır ile yaptığı görüşmede, Sovyetlere karşı kurulacak Ortadoğu Savunma Örgütü'nün ve Mısır'ın bu pakta katılmasının öneminden söz ederken, Nasır, Sovyetlerin kendilerinden 7500 km. uzakta olduğunu, Ruslarla hiçbir zaman sorunları olmadığını, kendilerine saldırmadıklarını ve topraklarını işgal etmediklerini söylüyordu. Oysa İngilizler yetmiş yıl Mısır'ı işgal altında tutmuşlardı.⁽⁷³⁸⁾ A.B.D. Dışişleri Bakanı Ortadoğu gezisini tamamlayıp, ülkesine döndükten sonra 1 Haziran'da yaptığı açıklamada, Ortadoğu savunmasisteminin zorla kabul ettirilmesinin mümkün olmadığını söylüyordu.⁽⁷³⁹⁾ A.B.D. Ortadoğu'da kurulmasına çalışılan Pakt tasarısını görünürde bırakıyordu. Fakat A.B.D.'nin bıraktığı bu tasarımı Türkiye ele aldı.⁽⁷⁴⁰⁾

⁽⁷³⁵⁾ Cemal Abdunnasır, **a.g.e.**, s.146-147

⁽⁷³⁶⁾ Emin Karakuş, **a.g.e.**, s.229

⁽⁷³⁷⁾ Metin Toker, **D.P.'nin Altın Yılları**, Ankara, 1990, s.275

⁽⁷³⁸⁾ M. Hasaneyn Heykel, **a.g.e.**, s.21

⁽⁷³⁹⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.52

⁽⁷⁴⁰⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**, Ankara, 1989, s.120

13 Ocak 1955'te Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Bağdat'a giderek Ortadoğu'nun istikrar ve egemenliğini sağlamak için bir anlaşmanın yapılması kararını ilan ettiler. Antlaşma 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalandı.⁽⁷⁴¹⁾

Türkiye'nin 1955'te Bağdat Paktına katılması, 1956'da Süveyş krizinde Batılı ülkelerin yanında yer alması, ilişkileri gerginleştirmiş, nihayet 1961'de "Birleşik Arap Cumhuriyeti"nden ayrılan Suriye'yi resmen tanımamız üzerine, diplomatik ilişkiler iki yıl için kesilmiştir. Süveyş Krizi Sovyetler Birliği'nin ise Ortadoğu'da etkisinin artmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya sızmasını önlemek istediği Sovyet gücü, Batılı ülkelerin yanlış politikaları sebebiyle Arap halkları arasında kabul görmeye başlamıştır.

Bağdat Paktı'nın imzalandığı haberi Mısır'da kızılca kıyameti kopardı. O güne kadar zorla verilen dostluk havası yerini şiddetli bir Türk düşmanlığına bıraktı. Mısır basını ve Arap Sesi Radyo'su Türkiye'ye ağır saldırılar yapmaya başladı.⁽⁷⁴²⁾

Nasır Paktı, Arap ülkelerini bir araya toplayarak Mısır'ı tek başına bırakmak için İngilizler tarafından yönetilen bir oyun olarak görülürken⁽⁷⁴³⁾ Türk tarafı Pakta karşı doğan tepkileri, Nasır'ın Arap dünyası üzerinde liderliği hususundaki endişelerine ve Arap devletleri arasındaki geçimsizliğe bağlıyordu.⁽⁷⁴⁴⁾

Türkiye'nin girişimleri, Ortadoğu'da "liderliğe soyunmak" olarak değerlendiriliyordu. Bu iddiaya karşı Türk tezi böyle bir liderliğin olmadığı idi. Demokrasi ve hürriyetler dünyasında kimse kimsenin lideri olamazdı. Liderlik fikri şimdiki halde sadece demirperde arkasında kalmıştı.⁽⁷⁴⁵⁾

Ancak, Türkiye'nin Ortadoğu devletlerini, Arap milliyetçilerinin o kadar kuşkulandıkları bir Pakt etrafında toplamak istemesi ve bu husustaki ısrarı 1955

⁽⁷⁴¹⁾ Jean-Baptiste Duraselle, **Histoire Diplomatique de 1919 à nos Jours**, Paris, 1993, s.608

⁽⁷⁴²⁾ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.119

⁽⁷⁴³⁾ M. Hasaneyn Heykel, **a.g.e.**, s.28

⁽⁷⁴⁴⁾ Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, **Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı, 1945-1965**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, cilt:XXI, No:1, s.168

⁽⁷⁴⁵⁾ Mümtaz Faik Fenik, **Ortaşark Liderliği**, Zafer Gazetesi, 16 Ocak 1955

yılından başlayarak Arap idareciler ile Türkiye arasındaki ilişkileri gerginleştirmişti.⁽⁷⁴⁶⁾

Tepkiler karşısında, Bağdat Paktı'nın İngiltere ve Amerikan askeri ideolojisi şemsiyesi altında, Boğazlardan İndus ırmağına kadar teşkil edilen anti-komünist kuşağın bir zinciri olduğu iddiası yalanlandı.⁽⁷⁴⁷⁾

Paktın imzalanmasından itibaren Nasır, Arap milliyetçiliğinin kahramanı olmaya başladı. Bütün Arap ülkelerinde; evlerde, dükkanlarda, kahvelerde resimleri asılıyor, bir çok Arap bekledikleri liderin nihayet ortaya çıktığına inanıyordu.

Pakt Nasır'ı büsbütün çileden çıkardı ve Batılılara düşman kesilmesine sebep oldu. Derhal bu paktın Batı emperyalizmi lehine sömürgecilik gayesine hizmet ettiğini iddia ve ilan etti.⁽⁷⁴⁸⁾

Nasır, Arapları kendi liderliği etrafında toplamaya çalışırken, Bağdat Paktı ile liderlik Türkiye'ye geçmiş gibi görünmekteydi. Pakt, Nasır'ın bütün plânlarını alt üst etmişti. Tahammül edemediği husus buydu.⁽⁷⁴⁹⁾ Irak ile Türkiye arasında akdedilen anlaşma, Mısır'ın üzerinde titrediği Arap Birliği'ni parçalayacak nitelikte olduğu gibi, Arap dünyası başta olmak üzere bölgede lider konumunda olan Mısır'ın karşısında Türkiye gibi bir rakip çıkarıyordu.⁽⁷⁵⁰⁾

Bundan sonra; Süveyş Krizi'nden, Eisenhower Doktrini'ne bütün gelişmeler, Türkiye ile Mısır liderliğinde bölünen Ortadoğu'yu soğuk savaşın bütün şiddetiyle yaşandığı bölgelerin başına getirecektir.

Irak'taki askeri ihtilâl batı politikaları için tam bir darbe oldu. Irak kralı, veliahdı ve başbakanının feci sonları Ortadoğu'ya yönelik bütün beklentileri alt üst etti. Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzundan endişelenen A.B.D., Eisenhower Doktrini'ni yaygınlaştırarak bölgedeki etkinliğini artırmayı düşündü. Böylece A.B.D. ve Sovyetler Birliği, 1989'a kadar sürecek Soğuk savaşın önemli bir cephesi olan Ortadoğu'da, bir kere daha karşı karşıya geldiler.

⁽⁷⁴⁶⁾ A. Haluk Ülman, **Orta Doğu Buhranı**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt:XIII, No:4, s.256

⁽⁷⁴⁷⁾ Maurice Flory, vd., **Les Régimes Politiques Arabes**, Paris, 1991, s.158

⁽⁷⁴⁸⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.47

⁽⁷⁴⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt:I, Ankara, 1991, s.492

⁽⁷⁵⁰⁾ Edip Çelik, **Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**, İstanbul, 1969, s.173

Türkiye'nin Ortadoğu'da sürdürdüğü komünizm karşıtı politika 1960'a gelindiğinde sonuçsuz kaldığı gibi batıdan beklenen askeri ve ekonomik yardım da gelmemiştir.

Üstelik Türkiye batı politikalarına bire bir uydukça bağlantısız ülkeler başta olmak üzere birçok ülke nazarında saygınlığını kaybetmişti. Nitekim Kıbrıs sorununun seyri Türkiye'ye çok yönlü politikalar izlenmesi gerektiğini öğretmiştir.

Esasen DP hükümeti dış politikasında izleyeceği farklı tutumun işaretlerini son dönemlerinde sık sık göstermişti. Hatta bizzat Menderes'in Sovyetler Birliği'ne ziyarette bulunacağı açıklanmıştır. Belki de Menderes, Nasır gibi çift taraflı oynayarak bloklararası savaşta Türkiye'nin değerini arttırmayı düşünüyordu.

Modern Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk askeri darbenin 17 Mayıs 1960'da yapılması ile Menderes hükümetinin Ortadoğu'daki istikrar politikası kesintiye uğramıştır.⁽⁷⁵¹⁾

1949-1960 yılları arası Türkiye-Mısır ilişkilerinde, iki ülke gerçeklerinin farklı olmasına, politik çıkarlarının birbirleriyle örtüşmesine rağmen, çok büyük gerilimler ortaya çıkmadı. Çok kere hem Türkiye hem de Mısır'ın en üst düzeyde politik şahsiyetleri, iki ülke arasındaki tarihi ve kültürel bağları vurgulayan konuşmalar yapmışlardır.

Yine bu dönemde, Türk basın ve fikir dünyasında, Türkiye'nin Müslüman kimliği ön plâna çıkarılmaya başlanmış, bu anlamda Türk-Arap ilişkilerinin şekillendirilmesine çalışılmıştır.⁽⁷⁵²⁾

50'li yıllar Türkiye Cumhuriyeti dış politika tarihinin en hareketli yıllarıdır. Gelecekte izlenecek politikaların tespitinde örnek alınacak zengin tecrübe ve bilgi birikimine sahiptir.

⁽⁷⁵¹⁾ Faruk Sölemzoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yy. İstanbul, 1998, s.134

⁽⁷⁵²⁾ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul 1990, s: 25

Türk dış politikasına yön verenlerin özellikle Ortadoğu'nun söz konusu olduğu durumlarda, birbirinden çok farklı senaryolar üzerinde çalışmaları gerektiği, bu zengin birikimin en önemli sonuçlarının başında gelmektedir.

Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail savaşından sonra Arap ülkelerine daha yakın bir politika izlemeye başlaması, ilişkilerin yeniden normal seyrine dönmesine yol açmış, 1982'den itibaren de karşılıklı ziyaretlerle bu ilişkiler muhteva ve canlılık kazanmıştır.

İki ülke arasında Dışişleri Bakanı düzeyinde resmi olmayan ilk ziyaretler 1967 yılında başlamış olmasına rağmen, resmi ziyaretler ancak 1986'dan itibaren gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk resmi ziyaretler, Mısır Cumhurbaşkanı Mubarek'in 1985 ile 1988'de ülkemizi ziyareti ve dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren'in 1986'da Mısır'ı ziyaretidir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel, 7 Mayıs 1994⁽⁷⁵³⁾ ve 19 Mart 1996⁽⁷⁵⁴⁾ tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sırasında yapılan görüşmelerde, başta ikili ilişkiler olmak üzere bölgesel ve çok taraflı konular ele alınmıştır. 11 Temmuz 1996 tarihinde bir çalışma ziyareti için ülkemize gelen Cumhurbaşkanı Mubarek, dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'le bir görüşme yapmıştır. Sayın Cumhurbaşkanı, 16 Eylül 1997 tarihinde Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu vesileyle, Orta Doğu Barış Sürecindeki son gelişmeler, bölgesel konular, Türkiye-İsrail ilişkileri, Suriye'nin teröre verdiği destek ve iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konuları görüşülmüştür.

Başbakan düzeyinde ilk ziyaretler ise, dönemin Başbakanı merhum Sayın Turgut Özal'ın 1988 Şubat ayında Mısır'ı ziyareti ve dönemin Mısır Başbakanı Atıf Sıdkı'nın 16-20 Temmuz 1994 tarihleri arasında ülkemize ziyareti olmuştur. Mısırlı Bakanın ziyareti sırasında, iki ülke Başbakanları başkanlığında bir Yüksek Ortak Komisyon kurulmuştur. 1995 Nisan ayında, Türkiye ile Mısır arasında Parlamentolararası Dostluk Grubu kurulmuştur.

⁽⁷⁵³⁾ Cumhuriyet, 7.05.1994

⁽⁷⁵⁴⁾ Cumhuriyet, 19.03.1996

Türkiye, Mısır'ın 1996-1997 dönemi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyelik adaylığını desteklemiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan seçimlerde Mısır, anılan dönem için Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilmiştir. 1998 yılı içerisinde, Dışişleri Bakanımız Sayın İsmail Cem 20-23 Mart 1998 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiş, Cumhurbaşkanı Mubarek ve Dışişleri Bakanı Mousa'yla görüşmüştür. Görüşmelerde Irak'daki son durum çerçevesinde ortaya atılan Türkiye'nin "Komşuluk Forumu" girişimi değerlendirilmiş, ikili ve bölgesel konular hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur.⁽⁷⁵⁵⁾

Mısır Dışişleri Bakan Yardımcısı Fethi Shazli, 23-25 Haziran 1998 tarihlerinde siyasi istişareler maksadıyla ülkemizi ziyaret etmiştir. Yapılan heyetlerarası görüşmelerde, iki ülke arasında siyasi bir sorun bulunmadığı müşahade edilmiştir. Öte yandan, ülkelerimiz arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Afrika ülkelerinde ekonomik ve ticari menfaatler elde etmek maksadıyla, rekabete girmeden işbirliği imkanlarının araştırılması üzerinde durulmuştur.

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginliğin tırmandığı bir noktada, Mısır Cumhurbaşkanı Mubarek, 6 Ekim 1998 tarihinde Ankara'ya gelerek dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'le görüşmüştür.⁽⁷⁵⁶⁾ Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel muhatabına, Suriye'nin PKK terörüne desteği konusunda bir dosya sunmuş ve bilgi vermiştir.

Konuyla ilgili olarak, Mısır Dışişleri Bakanı Amr Mousa 12 Ekim 1998'de Ankara'ya gelmiştir. Konuk Bakan, Suriye'den, Suriye'nin PKK terörüne verdiği desteği ilk kez kabullenmesi anlamına gelen mesajlar getirmiştir.

Bu iki ziyaret, Türkiye ile Suriye arasında 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde, Adana'da bir özel güvenlik toplantısının yapılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Cumhurbaşkanı Mübarek, Türkiye ile Suriye arasındaki krizden bir yıl kadar sonra 1999 Eylül ayında önde gelen bir Mısır gazetesine verdiği demeçte, Mısır'ın yaptığı bu arabuluculuğun Türk kamuoyu gözünde Mısır'ın itibarını artırdığını ifade

⁽⁷⁵⁵⁾ Hürriyet, 21.03.1998

⁽⁷⁵⁶⁾ Hürriyet, 6.10.1998

ederek, Mısır-Türkiye ve Arap-Türk ilişkilerinde artık yeni bir sayfanın açıldığını belirtmiştir.

5-6 Aralık 1998 tarihleri arasında dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in davetine icabetle, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mubarek beraberinde bir heyetle ülkemizi ziyaret etmiştir.⁽⁷⁵⁷⁾ Ziyaret son derece sıcak bir atmosferde cereyan etmiştir. İki ülke Cumhurbaşkanlarının başkanlık ettiği heyetlerarası görüşmelerde, Türkiye-Mısır ticaret hacminin gün geçtikçe arttığına değinilerek, iki ülke arasındaki potansiyelin geliştirilmesi çerçevesinde Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ile Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşmalarına işlerlik kazandırılması, Ortak Turizm Komisyonu ile Türkiye-Mısır Denizcilik Komisyonun çok daha faal hale getirilmesi, askeri ve savunma sanayi alanında işbirliğinin devam ettirilmesi, Mısır'ın Afrika'daki, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki tecrübelerinden karşılıklı olarak yararlanılması, kültür alanındaki işbirliği olanaklarının araştırılması ve de iki ülke arasında doğal gaz alımına ilişkin olarak fikir birliği içinde bulunduğu müşahede edilmiş, her alanda daha ileri hedeflere ulaşmak için siyasi iradenin mevcut olduğu teyid edilmiştir.

Konuk Cumhurbaşkanının ziyareti sırasında iki ülke Dışişleri Bakanları da biraraya gelmişlerdir. Görüşmede Mısır Dışişleri Bakanı Amr Moussa, Mısır'ın çeşitli ülkelerle, bütün ikili ilişkileri düzenleyen ve bunun eşgüdümünü sağlayan Ortak Komiteler kurduğunu belirterek, aynı şekilde Türkiye'yle de bir Komite kurmak istediklerini ifade etmiştir. Sayın Bakan, öneriyi olumlu karşıladığını ve konuyu dikkatle inceleyerek görüşlerimizi kendilerine bildireceğini ifade etmiştir. Görüşme sonunda yapılan basın açıklamasında, Türkiye ve Mısır Dışişleri Bakanlarının Ortak Komite çalışmaları bağlamında yılda bir kez biraraya gelecekleri ve Ortak Komitenin de Yüksek Düzeyli Memurlar düzeyinde ise yılda iki kez toplanacağı bildirilmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in daveti üzerine Mısır Cumhurbaşkanı Mubarek, Davos Dünya Ekonomik Forumuna katılmak için İsviçre'ye giderken, ülkemize uğrayarak Sayın Cumhurbaşkanıyla Esenboğa Havaalanında kısa bir görüşme yapmışlardır. Başbaşa gerçekleştirilen görüşmede

⁽⁷⁵⁷⁾ Cumhuriyet, 5.12.1998

iki Cumhurbaşkanı Irak ve Kosova gibi bölgesel ve uluslararası konuları ele almışlardır.

Dönemin Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, 27 Şubat-1 Mart 1999 tarihleri arasında Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁽⁷⁵⁸⁾ Ziyaret sırasında yapılan görüşmelerde Mısır tarafına Genelkurmay Harekat Başkanı Tümgeneral Ali Mahir Hegab başkanlık etmiştir. ODBS, Türkiye-Suriye ilişkileri, Irak sorunu, Akdeniz Güvenliği ve terörizm konularının ele alındığı görüşmelerin sonunda bir tutanak imzalanmıştır.

Dönemin Müsteşarı Büyükelçi Sayın Korkmaz Haktanır, beraberinde bir heyetle, iki ülke arasında Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'in 1998 Aralık ayında ülkemizi ziyareti sırasında kurulması kararlaştırılan Ortak Komite'nin Yüksek Düzeyli Memurlar toplantısına katılmak üzere, 24-26 Mart 1999 tarihleri arasında Mısır'ı ziyaret etmiştir. Sayın Müsteşar, ziyaret sırasında, Mısır Dışişleri Bakanlığı Avrupa İşlerinden Sorumlu Bakan Yardımcısı Fathy El Shazli'nin yanısıra, Dışişleri Bakanı Amr Mousa ile Ekonomik İşlerden ve Avrupa İşlerinden sorumlu olan Bakan Yardımcıları'yla da birer görüşme yapmıştır. Görüşmelerde bölgesel ve uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunulmuş, iki ülke arasındaki ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin daha da geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.

Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel, 26 Temmuz 1999 tarihinde İskenderiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir.⁽⁷⁵⁹⁾ Sayın Cumhurbaşkanına, Sayın Bakanımız, Başbakan Yardımcısı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Cumhur Ersümer ve Sağlık Bakanı Sayın Osman Durmuş'un dahil olduğu bir heyet refakat etmiştir. Ziyaret sırasında yedi resmi anlaşma ile müteahhitlik alanında dört mutabakat zaptı imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmalar:

- Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Protokolü,
- Mısır Arap Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Doğal Gaz İhracatına İlişkin Protokol,

⁽⁷⁵⁸⁾ Cumhuriyet, 27.02.1999

⁽⁷⁵⁹⁾ Hürriyet, 26.07.1999

- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suçla Mücadelede İşbirliği Anlaşması,
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Serbest Ticaret Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Deklarasyon,
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma,
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Mısır Arap Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Arasında Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü,
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Anlaşma.

Anılan ziyaret sırasında her iki tarafın da, ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi hususunda istekli olduğu görülmüştür. Ziyarete Sayın Bakanımız ile Mısır Dışişleri Bakanı'nın başkanlığında heyetlerarası bir görüşme gerçekleştirilmiştir.

17 Ağustos 1999 tarihinde Marmara Bölgesinde meydana gelen deprem felaketi Mısır kamuoyunda geniş yankı uyandırmış, Mısır yönetimi ve halkı deprem felaketi karşısında Türkiye'yle örnek bir dayanışma sergilemişlerdir. Cumhurbaşkanı Mubarek, dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'e, Dışişleri Bakanı Amr Mousa ise Sayın Bakanımıza birer taziye mesajları göndermişlerdir. Depremden kısa bir süre sonra yardım gönderen ülkeler arasında yer alan Mısır, Sakarya'da 120 yataklı bir sahra hastanesi kurmuş, muhtelif insani yardım malzemesi ve tıbbi malzemeleri vakit geçirmeden ülkemize göndermeye başlamıştır.

İçişleri Bakanımız Sayın Saadettin Tantan, Mısır İçişleri Bakanı Habib El-Adly'nin davetine icabetle, 20-23 Mayıs 2000 tarihleri arasında Mısır'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Sayın İçişleri Bakanımızın Mısır'daki temasları son derece olumlu bir atmosferde gerçekleşmiş, Türkiye ve Mısır İçişleri Bakanlıkları arasında temasların arttırılması ve işbirliği alanlarının geliştirilmesi hususunda görüş birliğine varılmıştır. Taraflar arasında yapılan heyetlerarası görüşmede, Mısır ve Türkiye arasında güvenlik işbirliğini geliştirmek amacıyla bir "Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır.

Mısır Dışişleri Bakanı Amre Mousa 8-10 Ekim 2000 tarihlerinde ülkemize bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında özellikle bölgedeki son gelişmeler ele alınarak Türkiye ve Mısır'ın Orta Doğu Barış Sürecinin başarıyla sonuçlandırılması için birlikte hareket etme kararı almışlardır.⁽⁷⁶⁰⁾

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Faruk Loğoğlu'yla Mısır Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Mahdi Fathallah arasında Siyasi Danışmalar 14 Haziran 2001'de Ankara'da gerçekleşmiştir.

Üst düzey karşılıklı ziyaretlerle düzenli bir istişare mekanizması kurulması çerçevesinde, Türkiye-Mısır siyasi ilişkilerinde herhangi bir sorunla karşılaşılmamaktadır. Türkiye ile Mısır arasında çeşitli alanlarda imzalanmış toplam 51 anlaşma mevcut olup ilişkilerimizin hukuki zemini oluşturulmuş bulunmaktadır.

Ekonomik alandaki ilişkilerimiz de iyi bir düzeyde olmakla birlikte, olması gereken seviyede değildir. Türkiye-Mısır ticaret hacmi 1999 yılında 576 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

5.3.2. Bağdat Paktı ve Mısır'ın Tutumu

Sovyet Rusya'nın Orta Doğuya sızmasını önlemek amacıyla Orta Doğu ülkeleri arasında bir ittifak kurma fikri, esasında Amerika'dan gelmiş fakat, fikri Türkiye tarafından gerçekleştirilerek, 1955 şubatında Türkiye ile Irak arasında Bağdat ta bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Nisan 1955'te İngiltere Eylül 1955'te Pakistan Kasım 1955 İran Bağdat Paketine katılarak ittifak genişlemiştir. Ortadoğu'da bölgesel nitelikli bir siyasal ve askeri örgütlenmedir.⁽⁷⁶¹⁾

Arap Birliği'ne üye ülkelerden gelen tepkiler yüzünden başarılı olmayan Pakt, Irak'taki geleneksel monarşinin yıkılması sonrası, üyeleri arasında daha ziyade ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğini sağlamaya yönelik Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (CENTO)dönüştürülmüştür.⁽⁷⁶²⁾

⁽⁷⁶⁰⁾ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 2000

⁽⁷⁶¹⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Tisa Matbaası, Ankara, 1984, s:491

⁽⁷⁶²⁾ **Büyük Larousse**, Bağdat Maddesi, Cilt:3, s.1192

İngiltere tarafından ortaya atılan Orta Doğu Savunma Örgütü (Middle East Defense Organization-MEDO) fikrinden, bu örgüte İngiltere'nin liderlik etmesinin Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılanacağı düşüncesiyle vazgeçildikten sonra, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı John F. Dulles'in 1953 Mayıs'ında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette ilk defa söz ettiği "Kuzey Kuşak İttifakı" fikrinin geliştirilmeye başlandığı görülmektedir. Dwight Eisenhower yönetimindeki yeni Amerikan stratejisi de zaten bölgedeki Sovyet tehlikesine karşı koyacak uzun süreli bir hedef takip edilmesi gereğini ortaya koyuyordu. Bu konuda ilk adımlardan biri olan ve Türkiye-Pakistan arasında 2 Nisan 1954'de imzalan yardım antlaşması "Kuzey Kuşak" bölgesinin savunmasında Pakistan'ın rolünü belirlemiştir. Bunu takiben 19 Mayıs 1954'de Karaçi'de Pakistan ile Almanya arasında da bir yardım antlaşmasının imzalandığı görülmektedir. Türkiye, ABD ve Pakistan arasında imzalan bu askeri antlaşmalar başta Mısır ve onun yanı sıra da Hindistan, Afganistan ve Suriye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Kendi üyeleri arasında bir güvenlik sistemi kurmaya çalışan Arap Birliği'nin, üyelerinden Irak'ın, Amerikan askeri yardımı karşılığında Türkiye ve Pakistan ile yakınlaşmasına gösterdiği tepki ise çok daha büyük olmuştur.⁽⁷⁶³⁾

Başbakan Adnan Menderes'i 1955 yılı başlarında, Ortadoğu'da bir savunma paktı kurmak için, Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan resmi ziyaretlere sürükleyen ortam, kısmen Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da güçlenmesi ile Türkiye'nin iki cepheli bir tehdit altına gireceği yolunda endişesine kısmen ise dönemin Menderes Hükümetinin Türkiye'nin Ortadoğu'da liderlik üstlenmesi yolundaki isteğine bağlanabilir. Menderes, kurulacak savunma paktına ABD'nin katılımıyla, ittifakın NATO ile ilişkilendirilmesini amaçladıysa da ABD, iç politik nedenlerden ötürü bu oluşuma doğrudan katılmayı reddetmiştir.

Mısır ve Suriye, Türkiye'nin girişimine olumsuz yanıt vermiş, Lübnan Hükümeti ise Arap Birliği'nin onayını almadan bir karar veremeyeceğini belirtmiştir.⁽⁷⁶⁴⁾ Menderes'in tüm diplomatik ısrarlarına rağmen Mısır lideri Nasır'la görüşmesi ise mümkün olmamıştır. Türkiye'nin bu girişimine yönelik tepkilerde, Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerden ve Türkiye'nin Orta Doğu'da kurulacak savunma paktının

⁽⁷⁶³⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, AÜSBF Yayınları, No:279, Sevinç Matbaası, 1974, s.270

⁽⁷⁶⁴⁾ Yaşar Canatan, **Türk Irak Münasebetleri**, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara, 1986, s:94

önderliğini İngiltere'nin, ABD'nin ve Fransa'nın desteği ile üstlenmesinden duyulan rahatsızlığın payı olmuştur. Arap Milliyetçiliği ve Batı karşıtı siyasetlerin etkisine, Nasır'ın kendisi gibi Menderes gibi Orta Doğu liderliğine soyunması nedeniyle Türkiye'yi kendisine rakip görmesi de eklenebilir.

Mart 1955 başlarında bir yandan Mısır ve Suriye öte Yandan da Mısır ve Suudi Arabistan aralarında birer askeri pakt imzalamaya karar verdiler. Yemen de bunlara katılacağını belirtti. Gerçekten 20 Ekim 1955 de Mısır- Suriye 27 Ekim 1955 de Mısır- Suudi Arabistan savunma anlaşmaları imzaladı. 27 Nisan 1956 da Mısır- Suudi Arabistan savunma anlaşması imzalandı. Orta Doğuda Bağdat Paktına karşı müteakiben bir blok ortaya çıkmış oldu. Her iki bloğun dışında kalan Lübnan ve Ürdün göz önünde tutulunca Bağdat Paktı orta doğuda ve özellikle Arap kuşağında birleştirici bir rol oynamak isterken bu kuşağı üç parçaya ayırmış olmaktadır bu parçalanmadan ve parçalar arasındaki rekabetten Sovyet Rusya faydalanmıştır. Böylece Bağdat Paktının bir sonucu da Sovyetlerin de Orta Doğuya girmesi olmuştur. Halbuki pakt Sovyet tehdidine karşı bir savunma bloğu teşkil etmek için kurulmuştu. Halbuki tamamen tersi oldu Çünkü Mısır Bağdat Paktına karşı mukabil bir bloğun kurulmakla yetinmeyip sözde İsrail in muhtemel saldırısına karşı kendisini kuvvetli bulundurmak için 1955 sonbaharında itibaren Sovyet Rusya ve peyklerinde silah alış verişi geçti. Suriye Sovyetlere yakınlık kurma Mısır dan da ileriye gitti. BU iki devlet Sovyetler birliğini adeta Orta Doğuya çektiler bu ise Orta Doğudaki Doğu Batı mücadelesini daha da şiddetlendimdi şimdi 1950 faaliyet alanlarını uzak Doğu ve Asya'dan aktarmış oluyordu. Bu ise 1956 de itibaren Orta Doğu Buhranını daha ileri götürecekti.⁽⁷⁶⁵⁾

Türkiye 24 Şubat 1955'te Irak'la karşılıklı işbirliği antlaşması imzalamış, İngiltere'nin 4 Nisan 1955'de pakta katılımını, 23 Eylül'de Pakistan, 3 Kasım'da İran izlemiştir. Lübnan ve Ürdün nezdinde yapılan teşebbüsler ise sonuç vermemiştir.⁽⁷⁶⁶⁾

Bağdat Paktı'nın kurulması Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmış ve bu oluşum "Yakın ve Orta Doğu' da belirli bazı Batılı güçler tarafından kurdurulan askeri bir gruplaşma" olarak değerlendirilmiştir.

⁽⁷⁶⁵⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Tisa Matbaası, Ankara, 1984, s:492

⁽⁷⁶⁶⁾ Yaşar Canatan, **Türk Irak Münasebetleri**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1986 s:96

Bağdat Paktını Arap devletlerinin desteğinden mahrum kalması, onun önemli bir zaafı olmuştur.⁽⁷⁶⁷⁾ Bu bağlamda Türkiye, Fransa ve İngiltere'nin Araplar açısından sömürgeci güçler olarak algılandığını ve 1950'lerde de Arap topraklarında hala bağımsızlık savaşları verildiğini hala görememiştir. Irak'ta Nuri Said rejiminin yıkılmasıyla Irak Bağdat Paktı'ndan çekilmiş ve bundan sonra 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da yapılan toplantıda Bağdat Paktı'nın Irak dışındaki üyeleri bu devlet olmaksızın da örgütü devam ettirmeyi kararlaştırmışlardır. Pakt üyeleri çeşitli zamanlarda olduğu gibi bu sefer de ABD'nin pakta katılması konusuna ısrar etmişlerse de ABD bu talepleri reddederek, gerek bir kuruluş olarak pakt ile gerekse de paktın teker teker üyeleriyle ilişkilerini kuvvetlendirmek yoluna gitmiştir.

1956 Süveyş Krizi ile ilk ciddi sarsıntıyı geçiren Pakt'ın geleceği Irak'ta krallığın devrilmesiyle sonuçlanan askeri darbe ile tehlikeye düştü.⁽⁷⁶⁸⁾ Irak ihtilalden sonra Bağdat Paktı'nın toplantılarına katılmamış, ancak 1959'a kadar pakttan çekildiği hususunda da herhangi bir açıklama yapmamıştır. 24 Mart'ta Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekildiğinin resmen açıklanmasından sonra, 21 Ağustos 1959'da yapılan açıklamayla örgütün adının Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirildiği bildirilmiştir. Örgüte bu ad NATO ile SEATO (Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü) arasında yer almış olmasından ötürü verilmiştir.⁽⁷⁶⁹⁾

Bu ittifak için başlangıçta düşünülen fikir gerçekleşmemiştir. O da bu ittifaka, Irak'ın dışında kalan Arap ülkelerinin katılması idi. Bu olmadığı gibi Orta Doğu üçe bölündü. Birinci grup Pakta katılan Irak İran ve Pakistan ;ikinci grup Bağdat Paktına şiddetle cephe alan Mısır Suriye Suudi Arabistan yemen ;üçüncü grupta her iki grubun dışında kalan Ürdün ve Lübnan. Bu bölünme Sovyet Rusya'nın Orta doğuya girmesini kolaylaştıracaktır.Halbuki Bağdat Paktı Orta doğuyu Sovyet Rusya ya karşı birleştirmek amacı ile yapılan istenmiştir. Bu yapılanmada Batıyla işbirliği içindeki devletlerin önderliğini Türkiye, Batıya karşı siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışan devletlerin önderliğini ise Mısır yapmaktadır.⁽⁷⁷⁰⁾

⁽⁷⁶⁷⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yay., 2001, cilt.1 s:64

⁽⁷⁶⁸⁾ **Büyük Larousse**, Bağdat Maddesi, Cilt:3, s.1192

⁽⁷⁶⁹⁾ Yaşar Canatan, **Türl Irak Münasebetleri**, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s.75

⁽⁷⁷⁰⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yay., 2001, Cilt:1, s.66

Bununla beraber Orta doğu politikaları bakımında Sovyetlerin işini kolaylaştıran da Mısır başkanı Nasırın tutumu olmuştur. Nasır Arap dünyasının kendi liderliği altında birleştirmek istiyordu Halbuki Bağdat Paktı ile bu liderlik Türkiye ye geçmiş gibi gözükmekteydi Bağdat Paktı Nasırın tasarılarını alt üst etmişti tahammül demediği buydu.Bu sebeple Nasır Bağdat Paktını kuruluşundan sonra Batı aleyhtarı bir politika takibine başladı. “Süveyş meselesi” ve bundan doğan 1956 buhranı Nasırı büsbütün Sovyetlere yönelmeye itecektir.⁽⁷⁷¹⁾

5.3.3. Süveyş Krizi ve Türkiye'nin Tutumu

Resim-5.1. Süveyş Kanalı

1956 Süveyş Buhranına ait gelişmeler, II. Dünya Savaşının sona erdiği yıllara kadar uzanır. Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869 günü de dünya deniz trafiğine açılmıştır. İşletilmesi de bu Fransız şirketine ait bulunmakla beraber, o zamanki Mısır Hükümetinin de hissesi vardı. Mısır Hükümeti sonradan mali sıkıntıya düşüp hisselerini satışa çıkarınca, 1875 de bu hisseleri İngiltere aldı ve bu suretle Süveyş Kanalı İngiliz-Fransız şirketi işletir olmuştur.

⁽⁷⁷¹⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Tisa Matbaası, Ankara, 1984, s:492

İngiltere, şimdi Süveyş Kanalı'ndan geçen ve Hindistan'la bağlantısını teşkil eden "İmparatorluk Yolu"nu güvenlik altına almak için 1882 de, bir Osmanlı toprağı olan Mısırı işgal edince, Kanal üzerindeki kontrolü de daha kuvvetlenmiş oldu. Halbuki daha ilk günden itibaren Süveyş Kanalı'nda "serbest geçiş" prensibi tatbik edilmekteydi.

İngiltere'nin Mısırı işgali, diğer devletleri endişelendirmiş ve 29 Ekim 1888 de İstanbul'da bir milletlerarası antlaşma imzalanmıştır. İstanbul Anlaşması adını alan bu anlaşmaya göre, Süveyş Kanalı, savaşta ve barışta bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine daima açık olacaktır. Geçiş serbestisini güvenlik altına almak için, kanalın her iki tarafında üçer millik bir alanda hiçbir zaman askeri harekât veya silahlı çatışma yapılamayacaktı.

İngiltere'nin 18 Aralık 1914'de Mısır üzerinde himaye idaresi kurması Arabi Paşa'dan beri gelişen milliyetçi hareketin tepkisini çekmiş, savaş sonunda, A.B.D. Başkanı Woodrow Wilson'un açıkladığı ilkelere aykırı olarak İngiliz egemenliğinin devam etmesi ise milliyetçilerin Said Zağlul önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girmelerine sebep olmuştu. Bu amaçla Said Zağlul, Vafd Partisi'ni kurmuş böylece parti İngilizlere karşı yürütülen mücadelenin merkezi haline gelmişti. İngilizlerin karşılık olarak Said Zağlul ve Vafd'ın diğer liderlerini Malta adasına sürmesi, ayaklandırmayı büsbütün şiddetlendirdi.

İngiltere, içine düştüğü çıkmazdan kurtulmak amacıyla, Birinci Dünya Savaşının ünlü generali Allenby'i Mısır'a gönderdi. Mısır'lı milliyetçilere bazı ödünler verilmesinden yana olan Allenby, Said Zağlul ve diğer Vafd liderlerinin ülkelerine dönmesine izin verdi. Ancak yapılan görüşmeler, İngilizler'in Mısır üzerindeki sıkı kontrolünden vazgeçmemesi ve Vafd liderlerinin tam bağımsızlıkta ısrar etmesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlandı. 1921'de şiddetlenen ayaklanmalar üzerine, İngiltere 28 Şubat 1922 tarihinde yayınladığı bir deklarasyonla Mısır'ın bağımsızlığını kabul ve ilan etti. Bu deklarasyonu kabul eden hidiv, Kral 1. Fuad ünvanını alarak ülkede kurulan meşruti krallığın ilk hükümdarı oldu.⁽⁷⁷²⁾

⁽⁷⁷²⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt:1, Ankara, 1991, s.204-205

İngiltere Mısır'a "bağımsızlık" verirken şu "haklarını" ileri sürüyordu. Mısır'ın savunması, İngiliz İmparatorluk ulaşım yollarının güvenliği ve Mısır'da oturan yabancı ve azınlıkların korunmasını üzerine alıyor, Sudan'daki İngiliz yönetiminin devam edeceğini bildiriyordu. Bunlarla beraber İngiliz işgal kuvvetleri, danışmanlar ve diğer temsilciler Mısır'da kalacaklardı.⁽⁷⁷³⁾

1922-1936 arasında, Mısır'da İngiliz hakimiyetine karşı mücadele sürmüş, İngiltere görüşmeler yoluyla Mısır'la anlaşmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Ancak Avrupa'da yönetimi ele geçiren faşist hükümetler her iki ülkeyi birbirine yaklaştırdı. İtalya Lideri Benito Mussolini'nin Afrika'ya yönelik beslediği emeller, İngiltere ve Mısır arasında işbirliği yapmayı zorunlu kılıyordu. İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırıp burayı ele geçirmesi üzerine 26 Ağustos 1936'da İngiltere ile Mısır arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Antlaşma ile tam bağımsızlık yönünde önemli bir adım atılmıştı. Ülkedeki İngiliz işgali resmi olarak sona eriyordu. Ancak kanal bölgesinde Mısır hakimiyeti söz konusu olmadığı gibi Mısır kendini savunabilecek bir duruma gelse bile ülkedeki İngiliz birlikleri kanal bölgesi ve Sina yarımadasına yerleştirilecekti. Yine İngiltere savaş durumunda ve gerekli görürse Mısır'ı yeniden işgal etme hakkını elinde tutmaktaydı.⁽⁷⁷⁴⁾

II.Dünya Savaşı'nda İngilizler Antlaşma şartlarına uygun olarak Mısır'ın bütün imkanlarından istifade ettiler. Savaş sonunda Mısır'da İngiliz işgalinin sona ereceği umulurken işgalin devam etmesi üzerine Ocak 1946'dan itibaren İngiliz kuvvetlerinin hemen çekilmesi ve 1936 Antlaşması'nın bütünüyle ortadan kaldırılmasını isteyen grev ve gösteriler bütün ülkeye yayıldı.⁽⁷⁷⁵⁾ İngiltere ve Mısır arasında yapılan görüşmelerden de hiçbir sonuç alınamıyordu.

Mısır'da kalmakta direnen İngiltere 14 Mayıs 1948'de Filistin'den çekilirken Birinci Arap-İsrail savaşı başlamış, İsrail'in zaferiyle birlikte Arap dünyasında İngiltere ve ABD'ye karşı büyük bir kızgınlık ortaya çıkmıştı. Bundan sonraki 20 yıl

⁽⁷⁷³⁾ Türkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, 1977, s.35

⁽⁷⁷⁴⁾ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul, 1975, s.103

⁽⁷⁷⁵⁾ Türkaya Ataöv, **a.g.e.**, s.47

boyunca Arap dünyasında gittikçe artan radikalleşme ve Batı aleyhtarı hareketlerin en güçlü kaynağı bu idi.⁽⁷⁷⁶⁾

İngiltere bu savaştan sonra bütün gücüyle Süveyş Kanalı'na hakim olmanın yollarını aramaya koyuldu. Kanalın askeri ve ekonomik önemi her geçen gün artmaktaydı. Nitekim iki dünya savaşı arasındaki dönemde Süveyş Kanalı'nda yapılan ulaşımın %25'ini petrol oluşturmuş, bu oran daha sonra hızla artarak 1947'de %60'a ulaşmıştı.⁽⁷⁷⁷⁾ İngiltere Stratejik önemi gittikçe artan Süveyş Kanalı'nda askeri varlığı uzun süre tutmak amacıyla bir takım tedbirlere girişti.⁽⁷⁷⁸⁾ Bölgede Mısır'ında dahil olacağı ittifaklar oluşturarak Süveyş'te kalmanın yollarını aradı. Bunlardan en önemlisi Ortadoğu'da bir savunma organizasyonu kurma girişimi idi.

13 Ekim 1951'de ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye, Mısır'a verdikleri ortak bir nota ile, kurulacak Orta Doğu Komutanlığı'na katılması teklif ediliyordu. Notanın verilmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bildiride, bu teşebbüse katılma gerekçelerini açıklarken, Süveyş'in dünya barışı bakımından önemi üzerinde durulmaktaydı. Aynı açıklamada, Mısır'ın teklifi kabul etmesini sağlamak için Türk Büyükelçisi'nin dostane tavsiyelerde bulunduğu belirtilmişti.⁽⁷⁷⁹⁾

Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasıyla birlikte Mısır, Avrupa'nın ilgilendiği mihenk noktalarından biri oldu.⁽⁷⁸⁰⁾

Türkiye'de o tarihten beri bu sorunun içerisinde zaman zaman yer almaktadır. 1882'de bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ın İngilizler tarafından işgali ile bu konuda taraf durumuna düşen Türkiye, 29 Ekim 1988 İstanbul antlaşmasıyla, Süveyş Kanalı'nın savaşta ve barışta bütün savaş gemilerine daima açık tutulması ilkesini benimsemiştir. Yine bu antlaşmaya göre; geçiş serbestisini güvenlik altına almak için kanalın her iki tarafında üçer millik bir alanda hiçbir askeri hareket veya silahlı çatışma yapılamayacaktı.⁽⁷⁸¹⁾

⁽⁷⁷⁶⁾ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.139

⁽⁷⁷⁷⁾ Şükrü S. Gürel, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara, 1972, s.92.

⁽⁷⁷⁸⁾ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, 1990, s.23-24

⁽⁷⁷⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **Amerikan Belgeleri ile) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktna**, Belleten, Cilt:LIX, sayı:224, s.155

⁽⁷⁸⁰⁾ Don Pretz, **The Middle East**, Boston, 1968, s.114

⁽⁷⁸¹⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt:1, Ankara, 1991, s.492-493

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet tehdidi ile yüz yüze gelen Türkiye, Ortadoğu'da İngiliz varlığının bulunmasından doğal olarak memnunluk duymaktaydı. İngiltere Dışişleri Müsteşar Muavini Mayhew'in, Avam Kamarası'nda dış siyaset üzerine yapılan müzakerelerde, İngiltere'nin Ortadoğu ve Akdeniz'deki mevcudiyetinin ehemmiyetini belirttikten sonra bu bölgede kalmaya karar verildiğini açıklaması Türkiye'de sevinçle karşılanmıştı.⁽⁷⁸²⁾ Gerek Akdeniz Paketi, gerekse Ortadoğu'da bir savunma teşkilatının kurulmasında Türkiye'nin gösterdiği etkin çabanın arkasındaki gerçek bölgedeki Sovyet etkinliğini kırmak ve etkisizleştirmektir.

Mısır'ı Ortadoğu'da kurulacak bir savunma örgütüne sokma çabaları artarak devam etti. Bu çabalarda Türkiye'de etkin bir rol oynamaktaydı. Ancak Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi, Ekim 1952'de Dışişleri Bakanı ve General Necip'le yaptığı görüşmelerde, İngiltere Süveyş Kanalı'ndan çekilmedikçe bu ülkenin bu tür organizasyonlara girmesinin imkansız olduğunu görmüş, durumu Türk Dışişleri Bakanı Köprülü'ye bildirmişti.⁽⁷⁸³⁾ ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 9-29 Mayıs 1953 tarihlerinde Ortadoğu ülkelerine yaptığı seyahatten sonra İngiltere tarafından ortaya atılan Orta Doğu Savunma Organizasyonu (M.E.D.O.) fikrinden vazgeçiyordu.⁽⁷⁸⁴⁾

Mısır'ın daha 1952 Eylülünde Süveyş Kanalı ile Sudan'dan çekilmesini istediği İngiltere ise Sudan ile 12 Şubat 1953'de yaptığı bir antlaşma bu ülkeye 1956'da bağımsızlık vermeyi vaad etmişti. Süveyş hakkında bir antlaşma ise, ancak 19 Ekim 1954'de imzalanabilecekti. Antlaşmada öngörüldüğü üzere, son İngiliz askeri birliği 13 Haziran 1956'da kanal bölgesinden ayrılmış; böylece İngiliz askerleri bu bölgeyi nihayet terk etmiş ve askeri tesisler Mısır'a kalmıştı.

1956 yılında Mısır'ın ulusal çıkarları doğrultusunda Süveyş kanalını millileştiren Nasır bu girişimi ile emperyalizme karşı açık bir tutum takınmıştır. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, Türkiye'de, Batılıların Nil üzerinde baraj yapımı için Mısır'a yardım etmekten vazgeçmesine karşı verilen bir cevap olarak

⁽⁷⁸²⁾ Vatan Gazetesi, 7 Mart 1948

⁽⁷⁸³⁾ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.205-206

⁽⁷⁸⁴⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.51

değerlendirilmişti.⁽⁷⁸⁵⁾ Yine bu olaydan Mısırlı idarecilerin dahili güçlükleri perdelemek ve diğer Arap ülkelerinde Mısır davasına hizmet eden milliyetçilik cereyanını körüklemek için yararlandıkları da ifade edilmiştir.⁽⁷⁸⁶⁾

Süveyş Krizi'nin çözümü amacıyla, 16-23 Ağustos 1956'da Birinci Londra Konferansı, 19-21 Eylül 1956'da İkinci Londra Konferansı toplandı. Konferansta Türkiye'yi temsil eden Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi 17 Ağustos'ta yaptığı konuşmada, Türklerin müslüman bir millet olarak Arap memleketlerine dost olduğunu, Arapların bağımsızlık savaşında onlarla beraber olup, Arap ülkelerinin bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmalarını temenni ettiklerini söylemiş ancak, "Süveyş Kanalı'nın bitaraf ve beynelmilel bir idare ve kontrole konulmasında Mısır'ın bağımsızlığını ve haysiyetini rencide edecek bir mahiyet göremiyoruz" diyerek bu konuyu Batılı ülkelerin bakış açısından değerlendirmiştir.⁽⁷⁸⁷⁾

20 Ağustos'da ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in Mısır'ın kanal üzerindeki egemenlik hakları ve serbest geçiş ilkesinin vurgulandığı fakat kanal yönetiminin Mısır'ında dahil olacağı milletlerarası bir yönetim kuruluna bırakan planı sunuldu. Konferansın sonların adoğru Türkiye'nin de aralarında yer aldığı dört ülke Dulles Planı'nda iki noktada değişiklik getiren bir önerge sundular. Buna göre: Kanalın yönetiminde Mısır'ın egemenlik hakları kesinlikle korunacak ve Kanal Kumpanyasına tazminat ödenmesi gereği karara bir madde olarak değil dilek olarak konulacaktı. Değişiklik önerisi 21 Ağustos'ta yapılan oylama ile 18 ülke tarafından kabul edildi. Böylece tadil edilen Dulles Planı "Beş Devlet Planı" diye anılmaya başladı.⁽⁷⁸⁸⁾ Planın Mısır tarafından reddedilmesi üzerine "Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği"nin kurulduğu İkinci Londra Konferansı toplandı. Konferans sonunda Birliğin kuruluş esaslarını içeren bir bildiri yayınlanmışsa da Süveyş Savaşı sebebiyle proje hayata geçirilemedi.

⁽⁷⁸⁵⁾ Ömer Sami Coşar, Süveyş Kanalı Kozu, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1956

⁽⁷⁸⁶⁾ Ömer Sami Coşar, **a.g.m.**, 30 Temmuz 1956

⁽⁷⁸⁷⁾ Fahir Armaoğlu **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1969, s.300-301

⁽⁷⁸⁸⁾ Fahir Armaoğlu **a.g.e.**, s.301; **a.g.e.**, s.156-157

Türkiye her iki konferansta ABD, İngiltere, Fransa tarafından teklif edilen “Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği”ni savunmuştur. Birliğin kurulması üzerine ilk katılan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.⁽⁷⁸⁹⁾

Ancak, ABD’nin, ikinci Arap-İsrail savaşı ve Mısır’a yapılan İngiliz-Fransız askeri müdahalesi karşısında yer alması üzerine Türkiye tamamen ABD çizgisine yöneldi. Türkiye ABD’nin ateşkes çağrısı lehinde oy kullanırken, 8 Kasım’da Tahran’da yapılan Bağdat Paktı toplantısında İngiltere’nin Pakt’tan atılmasını öneriyordu.⁽⁷⁹⁰⁾ Bu toplantıda alınan kararla; İngiliz, Fransız ve İsrail kuvvetlerinin Mısır’dan çekilmesi istendi. Aynı gün İngiltere Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bir tebliğde, Tahran toplantısının, İngiltere’nin, Mısır harekâtını durdurma kararında çok müessir olduğunu açıklıyordu.⁽⁷⁹¹⁾ Bu durum Türkiye’de Bağdat Paktı’nın zaferi olarak değerlendirildi. Ölü doğduğu yahut Arap birliğinin tavsiyesi gayesi ile kurulduğu iddia edilen Paktın hem hayatiyeti hem de ehemmiyeti ortaya çıkmıştı.⁽⁷⁹²⁾

Süveyş Krizi’nin Türkiye açısından en önemli sonucu İsrail’deki Türk Büyükelçisi’nin merkeze alınması oldu. Böylece Süveyş olayları sırasında Araplara karşı takınılan tavrın telafisi düşünülmüştü. Ancak İsrail’i saldırgan taraf kabul edip, Büyükelçi’nin geri çekilmesinin altında yatan gerçek, Türkiye’nin Ortadoğuya yönelmesi ve İngiltere’nin Ortadoğu’da bıraktığı boşluğu doldurmak istemesidir.

5.3.4. Arap-İsrail Savaşları ve Türkiye

Arap-İsrail çatışmasını, gerçekte diğer her şeyden önce dinler ve kültürlerin, tarihi birikimleri ve anlaşmazlıkları sınırsızca hazırlamıştır.⁽⁷⁹³⁾ Bu sorun şüphesiz Ortadoğu’nun en şiddetli ve temel problemidir.⁽⁷⁹⁴⁾

Filistin, 1516’da Osmanlı Devleti’ne bağlandı. I.Dünya Savaşına kadar da Osmanlı vilayeti olan Suriye’nin bir parçasıydı.⁽⁷⁹⁵⁾ Yaklaşık dört yüzyıl boyunca

⁽⁷⁸⁹⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası**, Ankara, 1972, s.94

⁽⁷⁹⁰⁾ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, İstanbul, 1996, s.396-397

⁽⁷⁹¹⁾ Vatan Gazetesi, 9 Kasım 1956

⁽⁷⁹²⁾ Zafer Gazetesi, 11 Kasım 1956

⁽⁷⁹³⁾ George Corm, **Le Proche-Orient Éclaté**, Paris, 1991, s.245

⁽⁷⁹⁴⁾ Maurice Harari, **Government and Politics of the Middle East**, N.J., 1962, s.116

⁽⁷⁹⁵⁾ Maurice Harari, **a.g.e.**, s.131

imparatorluğun bir parçası olarak yönetilmiş ve bu süre içinde Araplarla Yahudiler arasında herhangi bir çekişme görülmemiştir.⁽⁷⁹⁶⁾

Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik düzeni Avrupa kapilazmi karşısında zayıflamaya başlarken, Batılı emperyalist devletler “Hasta Adam”ın terekesini aralarında paylaşmaya başlamışlardı. Bu dönemde Yahudi kapitalizminin yönettiği Siyonizm hareketi de dinci-gerici sloganlarla Filistin’de yurt edinme gayretleri içerisine girmişti.⁽⁷⁹⁷⁾ Bir Musevi yurdu kurulması mücadelesi Filistin’in henüz Osmanlı İmparatorluğu’nun parçası olduğu dönemde başlamıştır.⁽⁷⁹⁸⁾

I.Dünya savaşında Osmanlı İmparatorluğuna karşı İngilizlerle işbirliği yapan Arap unsurları, İsrail’in kendi topraklarına yerleşmesine çanak tutmuşlar, şikayetçi oldukları Yahudi varlığına kapılarını ardına kadar açmışlardı.⁽⁷⁹⁹⁾

8 Şubat 1919’da General Franchet d’Esperey, yüzlerce yıl önce Fatih Sultan Mehmed’in yaptığı gibi, beyaz bir atla İstanbul’a girdikten sonra Türklerin yaşadığı topraklar dahil Osmanlı ülkesi parça parça edilirken, Arap toprakları müttefik himayesi altında bölüşülüyor, Filistin’de bir Yahudi yurdu kuruluyordu.⁽⁸⁰⁰⁾

İsrail’in kuruluşu, tarihte yeni bir devletin doğuşunun eşi görülmedik bir örneği olacaktır. Bu devlet, dünyanın başlangıcından beri devletin varlık sebebi olan siyasi ve ekonomik etkenlerin sonucu olarak değil,⁽⁸⁰¹⁾ Roma imparatoru Vespasianus’un oğlu Titus’un Kudüs’ü ele geçirip kutsal mabedi yıktığı ve Yahudilerin dünyanın dört bir yanına dağıldığı M.S. 70 tarihinden beri kaybedilen topraklara geri dönme özleminin verdiği güçle kurulmuştur. Ancak bölge Yahudilik için olduğu kadar İslamiyet ve Hıristiyanlık açısından da kutsal bir bölgedir. Her üç dinin izleyicileri Ortadoğu halkları üzerinde etkili olduğundan, bu inançlar, Ortadoğu’nun tarihi seyirinde rol oynamaktadırlar.⁽⁸⁰²⁾

⁽⁷⁹⁶⁾ Yılmaz Altuğ, **Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu Sorunları**, İstanbul, 1970, s.273

⁽⁷⁹⁷⁾ Nayif Havatme, **Filistin’de Halk Savaşı ve Ortadoğu**, İstanbul, 1970, s.116

⁽⁷⁹⁸⁾ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, İstanbul, 1996, s.282-283

⁽⁷⁹⁹⁾ Cihat Baban, **Politika Galerisi**, İstanbul, 1970, s.323

⁽⁸⁰⁰⁾ Robert Montran, **Histoire de l’Empire Otoman**, Lille, 1989, s.638

⁽⁸⁰¹⁾ K. Kruger, **Kemalist Türkiye ve Ortadoğu**, Ankara 1981, s.155

⁽⁸⁰²⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara, 1992, s.39

1920 Nisanında Arapların Nebi Musa Bayramı bağımsızlık ve özgürlük için ulusal bir gösteriye dönüşmüş böylece Araplarla Yahudiler arasındaki ilk çatışmalar başlamış oluyordu. Bundan sonra Arap milliyetçileri ile Yahudiler arasında şiddetini giderek artıran bir mücadele başlıyordu. 1930'larda Yahudi göçünün büyümesi Arap halkının öfkesini daha da artırdı. 1918'de %8 olan Yahudi nüfusunun yakın bir gelecekte çoğunluk hale gelmesinden korkuluyordu.⁽⁸⁰³⁾ Hitler'in Yahudilere karşı uyguladığı baskı Filistin'e yönelik Yahudi göçünü hızlandırırken, Batı emperyalizmine karşı Arap ulusal kurtuluş mücadelesi başlamak üzereydi. Dolayısıyla, küçük bir toprak parçası olan Filistin'de Arap ve Yahudi milliyetçileri karşı karşıya geldiler.⁽⁸⁰⁴⁾

Mayıs 1942'de, New York'daki Hotel Biltmore'de toplanan siyonist önderler, 1897'den beri uğrunda mücadele ettikleri Filistin'de bir Yahudi devleti isteyen programı kabul ettiler.⁽⁸⁰⁵⁾

İngiltere'nin Filistin üzerinde hukuki ve meşru kontrolü devam etmekle beraber Mısır'daki bağımsızlık hareketi ve Filistin'deki Arap-Yahudi çatışması İngiltere için ciddi problem teşkil edecektir.⁽⁸⁰⁶⁾ A.B.D.'nin soruna karışmasıyla Filistin'de II.Dünya Savaşı sebebiyle durmuş olan Yahudi terörü 1945 Ekiminden itibaren İngiltere'ye yönelik olarak tekrar başlayacaktır.⁽⁸⁰⁷⁾

Filistin'deki Arap-Yahudi çatışması sürerken Arap liderleri İsrail'in kurulmasını engellemek amacıyla girişimlerde bulunuyorlardı. Suudi Arabistan Veliahdı Prens Suud 17 Ocak 1947 tarihinde Washington'da Amerikan Dışişleri Bakanı James Brynes ve Bakanlık yetkilileri ile yaptığı görüşmede Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına şiddetle karşı çıkmış, siyonizmin, komünizmle bağlantısı, antidemokratik, totaliter ve Allah'a karşı olması gerekçelerini ileri sürerek bunun Amerikan menfaatlerine aykırı olduğunu belirtmiştir.⁽⁸⁰⁸⁾

⁽⁸⁰³⁾ Walter Hollstein, **Filistin Sorunu**, İstanbul 1975, s.192

⁽⁸⁰⁴⁾ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, 1989, s.236

⁽⁸⁰⁵⁾ Walter Holstrein, **a.g.e.**, s.81

⁽⁸⁰⁶⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**, Ankara, 1989, s.37-38

⁽⁸⁰⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.77

⁽⁸⁰⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.82-83

İngiltere 2 Nisan 1947'de B.M.'ye resmen başvurarak, Filistin meselesinin Genel Kurul gündemine alınmasını ve sorunun çözümü için öze bir komite kurulmasını istedi. Bunun üzerine 28 Nisan'da toplanan Genel Kurul 15 Mayıs'ta B.M. Filistin Özel Komitesi'nin kurulmasına karar verdi. Komisyon 16 Haziran-24 Temmuz tarihleri arasında Filistin'de yaptığı incelemelerden sonra hazırladığı raporu yayınladı. Komisyonda Filistin'in bağımsızlığı tanınmakla beraber bağımsızlığın nasıl olacağı üzerinde anlaşmazlık çıkmıştı. Komisyonda Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın desteklediği çoğunluk teklifine göre ise; Filistin, Araplarla Yahudiler arasında taksim edilmeli, iki ayrı devlet kurulmalıydı. Kudüs uluslar arası statükoya sahip olmalıydı. Hindistan, Yugoslavya ve İran tarafından desteklenen Azınlık teklifine göre ise; Filistin, Arap ve Yahudi devletlerinden oluşan "federal" bir devlet olmalıydı.

Yahudiler Çoğunluk planını, Araplar azınlık planını benimsediler. Genel Kurul'un Kasım 1947 toplantılarında tartışılan teklifler 29 Kasım 1947'de oylamaya sunuldu. Oylama, Filistin Komisyonu'nun Çoğunluk teklifi lehine sonuçlandı. 13 aleyhte, 10 çekimsere karşı 33 oyla Filistin, Araplarla Yahudiler arasında taksim edildi. Karara göre, kurulacak Arap ve Yahudi devletleri arasında ekonomik birlik sağlanacak ve Kudüs milletlerarası statükoya sahip olacaktı.

A.B.D., Sovyetler Birliği ve Fransa taksim lehinde oy verirken İngiltere çekimser kalmıştı. Türkiye oyunu Arap ülkeleriyle beraber taksim lehinde kullanmıştı.⁽⁸⁰⁹⁾

II.Dünya savaşından sonra, azyıf ve yoksul düşmüş olan İngiltere için hem yurt içinde hem de yurt dışında başarısız bir politikayı yürütmenin anlamı kalmamıştı. 2 Mayıs 1947'de artık ortadan kalkmış olan Milletler Cemiyeti'nden aldığı mandayı B.M.'ye iade edeceğini bildirdi.⁽⁸¹⁰⁾ İngiltere 15 Mayıs 1948'de mandasını sona erdireceğini ilan etti. 14 Mayıs günü, Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce, Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi yayınladığı bir deklarasyonla, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti.

⁽⁸⁰⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt:I, Ankara, 1991, s.484-485

⁽⁸¹⁰⁾ Bernard Lewis, **a.g.e.**, s.283

Arap orduları, İngiltere yüksek komiserinin ayrılışının ertesi günü, İsrail Devleti'nin kuruluşunun bildirilmesinden hemen sonra 15 Mayıs 1948'de resmen savaşa girdiler. Arap kuvvetleri çok büyük değildi. Yalnızca İngiliz Glubb Paşa'nın kumanda ettiği Ürdün'ün "Arap Lejyonu" modern bir ordu idi.⁽⁸¹¹⁾ Arap kuvvetleri 24000 civarında insan kapsıyordu. 10000 Mısırlı, Arap Lejyonu'nda 4500 Ürdünlü, 3000 Suriyeli, 3000 Iraklı, 300 Lübnanlı ve Arap Birliği'nin istekleri. Onların karşısında olan İsraililer 30000 kişilik bir güce sahipti.⁽⁸¹²⁾

Arap ordularının Filistin'e girmesinden az önce Kahire'de bir açıklama yapan Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, saldırının amacını şöyle açıklıyordu: "- Bu savaş tam bir imha ve tahrip savaşı olacaktır. Omuz üstünde baş, taş üstünde taş bırakmayacağız."⁽⁸¹³⁾

15 Mayıs 1948'de başlayan savaş yedi ay sürdü. Önceleri Arap tarafının üstünlüğünde devam eden çarpışmalar 10 Haziran-8 Temmuz arasındaki 28 Günlük ateşkesten sonra Arapların aleyhine döndü. Önce baskı sebebiyle geri çekilen İsrail ordusu, mütarekeden, güçlenmek ve Çekoslovakya'dan silah almak için yararlandı.⁽⁸¹⁴⁾ Arapların savaş devam ederken mütarekeyi kabul etmeleri anlaşılır bir eylem olarak görülmemektedir. Mütarekenin, onlar için askeri ve siyasi bir hezimet olduğu ifade edilmiştir.⁽⁸¹⁵⁾

19 Ekim 1948 günü B.M. Güvenlik Konseyi'nin tarafları ateşkese uymaya çağıran kararının kabul edilmesinden sonra, 24 Şubat 1949 tarihinde Rodos'ta 12 maddelik İsrail-Mısır Mütareke Anlaşması'nın imzalanmasıyla savaş sona erdi. İsrail, 23 Mart 1949'da Lübnan'la, 3 Nisan 1949'da Ürdün'le, 20 Temmuz 1949'da Suriye ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalayarak savaşı sona erdirdi. Bu anlaşmalarla Filistin meselesi bir barışa kavuşmuyor, ama Birinci Arap-İsrail savaşı sona eriyordu. Şüphesiz İsrail bu savaştan en kazançlı çıkan taraf oldu.⁽⁸¹⁶⁾ Savaş sonunda İsrail, daha önceki topraklarını üçte bir oranında büyüttü. Tarihi Filistin topraklarının bir

⁽⁸¹¹⁾ Jean-Baptiste Durosello, **Historie Diplomatique de 1919 à nos Jours**, s.520

⁽⁸¹²⁾ Henry Laurens, **Le Grand Jeu**, Paris, 1993, s.81

⁽⁸¹³⁾ A. Nurullah Barıman, **İsrail-Arap Sorunu**, İstanbul, 1970, s.16

⁽⁸¹⁴⁾ Eric Rouleau, **İsrail et Les Arabes**, Paris, 1967, s.20

⁽⁸¹⁵⁾ Aptülhat Akşin, **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Orta Doğu Meseleleri**, İstanbul, 1959, s.86

⁽⁸¹⁶⁾ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**, Ankara, 1989, s.101-104

kısmı Mısır ve Ürdün arasında paylaşıldı. Kudüs, İsrail ve Ürdün ortak egemenliğine geçti. Savaşın en önemli etkisi Filistin halkı üzerine oldu. Bir milyon civarında Filistin mültecisi yurtlarından ayrılmak zorunda kaldı.⁽⁸¹⁷⁾

Birinci Arap-İsrail savaşı Türkiye’de de büyük bir ilgi ile takip edilmiştir. Cumhuriyetten sonra Arap Ortadoğu’suna karşı izlenen ilgisizlik politikası Türkiye’ye yönelen Sovyet tehdidi dolayısıyla yerini komünizmin yayılmasına karşı işbirliği yapma politikasına bırakmıştır. Türkiye’de, Ortadoğu’daki gelişmeler, I.Arap-İsrail savaşından çok önce, komünizmin bölgede üs ve merkez vücuda getirme çabaları olarak değerlendirilmiştir. İsrail’in kuruluşunda da Sovyet emelleri daima göz önünde bulundurulacaktır. İlk İsrail kabinesinin sol ağırlıklı olması, İsrail ile Bolşevikler arasındaki ilişkiye delil olarak kullanılmıştır. Oysa İsrail’in kuruluşuna Sovyetler Birliği’nden çok A.B.D.’nin emeği geçmişti. A.B.D.’nin Sovyetler Birliği’nden önce İsrail’i tanıyıp desteklemesi “politikanın garip bir cilvesi” olarak değerlendirildi. Aynı zamanda Arap-İsrail savaşı din, ırk ve ideoloji harbi olarak da tanımlanıyordu.⁽⁸¹⁸⁾

Arap-İsrail savaşında A.B.D. ve Sovyetler Birliği’nin Yahudileri desteklemesi savaşın sonucunun Araplar aleyhinde sonuçlanacağını gösteriyordu. Nadir Nadi: “-Filistin meselesinde iki tarafta tuttuğuna göre “Guluk Paşa’nın” topları öyle pek uzaklara kadar ses vermeyeceğe benziyor” diye yazarak bir gerçeği ifade ediyordu.⁽⁸¹⁹⁾

Savaş devam ederken Paris radyosunun 31 Mayıs 1948 tarihli gece haberlerinde, Türkiye’nin Araplara silah vereceği duyurulmuş arkasından bu konuda bilgisine başvuru Türk Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak’ın haberi yalanlayan demeci verilmişti. Necmettin Sadak bu haberin maksatlı olarak uydurulduğunu belirttikten sonra: “- Araplara sempatiimizi evvelden bildirmiştim. Fakat bu sempati dışında hiçbir fiili müzaharetimiz varit değildir” diyerek, Arap-İsrail savaşına yönelik Türk görüşünü tarihe mal etmiştir.⁽⁸²⁰⁾

⁽⁸¹⁷⁾ Muzaffer Erendil, **a.g.e.**, s.75

⁽⁸¹⁸⁾ Abidin Daver, **Kan ve Ateş İçinde Doğan Bir Devlet**, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1948

⁽⁸¹⁹⁾ Nadir Nadi, **Yakın Doğu’nun Emniyeti**, Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1948

⁽⁸²⁰⁾ Vatan Gazetesi, 1 Haziran 1948

Gerçekten de Türk kamuoyu harp devam ederken Arapları kalben desteklemiştir. Basında Arapların zaferini bekleyen ve arzu eden haberlere sık sık yer verilmekte, savaş alanından haber gönderen Türk gazetecilerinin, Arap ordularının kahramanlıklarını yansıtan yazı ve resimleri gazeteleri süslemekteydi.

Ancak İsrail'in zaferi tam bir şaşkınlığa sebep oldu. Esasen daha Haziran 1948'de, B.M.'de ateşkes kararı tartışılırken, Filistin'de taksim artık bir olup bitti şeklini aldığı ve buna Arapların artık rıza göstermeye mecbur kalacakları ifade edilmekte idi.⁽⁸²¹⁾ Yine de böyle bir hezimet beklenmiyordu.

İsrail'in zaferi varlığına karşı duyulan şüpheleri de silmişti. Arapların İsrail'i yok edemeyeceği belli oldu. Sovyet tehdidi sebebiyle Batı'nın siyasi, askeri ve ekonomik desteğine ihtiyacı olan Türkiye, İsrail'i tanımak zorunda kaldı. 29 Kasım 1947 tarihinde B.M.'de yapılan oylamada Araplarla birlikte taksim aleyhinde oy kullanırken, 29 Mart 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştu. Ancak Türkiye'nin tanıdığı İsrail 29 Kasım 1947 tarihinde B.M.'de hudutları belirlenmiş olan İsrail'di. İsrail'in daha sonra işgal ettiği bölgelerin Arap toprağı olduğu ve Filistinli Arapların kendi devletlerini kurma hakları olduğu görüşünü Türkiye daima savunmuştur.⁽⁸²²⁾ Sovyetler Birliği'nin 1950'li yıllarda İsrail aleyhine Arap görüşünü desteklemesinin sebeplerinden biri de İsrail'in B.M. kararlarına rağmen haksız yere Arap topraklarını işgal etmesidir.

Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması Araplar arasında kızgınlığa sebep oldu.⁽⁸²³⁾ Buna karşılık Türkiye'di Siyonizmin Filistin'de iyiden iyiye yerleşmesinin sorumlularının Arap devletleri olduğu ve onlara adeta yardım ettikleri bir gerçek olarak ifade ediliyordu.⁽⁸²⁴⁾

Birinci Arap-İsrail savaşından sonra İngiltere, Fransa ve İsrail'in birlikte Mısır'a saldırdıkları, neticede A.B.D.'nin müdahalesi ile Nasır'ın değil Antony

⁽⁸²¹⁾ Mümtaz Faik Fenik, **Filistin'de Ateşkes Emri**, Vatan Gazetesi, 3 Haziran 1948

⁽⁸²²⁾ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası**, Ankara, 1983, s.344-345

⁽⁸²³⁾ Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları**, İstanbul, Tarihsiz, s.171

⁽⁸²⁴⁾ Ömer Rıza Doğrul, **Arap Aleminde Yeni Buhran**, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1949

Eden'in siyasi hayatına mal olan Süveyş Savaşı o günlerde Türkiye'de heyecan uyandırdı.⁽⁸²⁵⁾

1948-1949 savaşında Mısır hükümeti, Süveyş Kanalı'ndan geçen gemileri denetlemek hakkı olduğunu ileri sürmüş savaş bittikten sonra da kanaldan geçen gemilerin İsrail'e herhangi bir malzeme götürüp götürmediklerini kontrol etmeye devam etmişti. Mısır bu davranışını; mütarekenin savaşa son vermediğine ve savaş durumunda Mısır'a kanalın savunması bakımından yetkiler veren 1888 İstanbul sözleşmesine bağlıyordu.⁽⁸²⁶⁾

Mısır'ın barış görüşmelerine yanaşmaması, İsrail sınırlarına yönelik sızmalar ve Sovyetler Birliği'nin Arap ordularını silahlandırıp eğitmesi yeni bir savaşın başlayacağını gösteriyordu.⁽⁸²⁷⁾ Bunlar İsrail tarafından affedilmez Arap davranışları olarak görünüyordu.⁽⁸²⁸⁾

Mısır ile İsrail arasında devam eden sınır çatışmaları 1955 Şubatında şiddetlendi. 28 Şubatta İsrail saldırısı ile başlayan Gazze çatışmasında 38 Mısırlı öldürüldü. Saldırı Nasır'ın silahlanmak amacıyla Doğu bloğuna yönelmesine ve ülkelerinden çıkarılan Filistinlilerin silahlı mücadele için teşkilatlanmalarına sebep oldu.

Çatışmalar 20 Eylül'den itibaren tam bir Arap-İsrail savaşına dönüştü. 22 Eylülde El-Auja bölgesinde yoğunlaşan çatışmalarda Mısır 50 askerini kaybetmişti.

10 Aralık 1955 tarihinde Taberiye gölündeki balıkçılara ve polis devriyelerine Suriyeliler tarafından ateş açılması üzerine, İsrail, 11-12 Aralık gecesi Taberiye gölünün kuzey doğusundaki Suriye mevzilerine saldırdı. Bu çatışmada da 49 Suriyeli asker ve sivil öldürüldü. Bu olay bütün Arap Dünyasında tepki ile karşılandı. Nasır 15 Aralıkta B.M. Güvenlik Konseyine gönderdiği mektupla, İsrail'in Mısır veya Suriye'ye bir kere daha saldırması halinde Mısır'ın bütün silahlı gücüyle İsrail'e karşı harekete geçeceğini bildiriyordu.

⁽⁸²⁵⁾ Metin Toker, **D.P. Yokuş Aşağı**, Ankara, 1991, s.218

⁽⁸²⁶⁾ Edip Çelik, **Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**, İstanbul, 1969, s.177

⁽⁸²⁷⁾ A. Nurullah Barınan, **a.g.e.**, s.18-19

⁽⁸²⁸⁾ Charles D. Smith, **Paletsine and the Arap-İsraili Conflict**, New York, 1996, s.152

Bu çatışmalar B.M. Güvenlik Konseyi'nde yapılan müzakerelerde ele alındı. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu A.B.D., İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Belçika ve Yeni Zelanda delegeleri İsrail aleyhinde konuşup, İsrail'i kınadılar. B.M. gözlemcilerinin yayınlanan raporunda da İsrail suçlu bulunmuştu. 19 Ocak 1956 tarihinde B.M. Güvenlik Konseyi İsrail'i şiddetle kınayan kararı oybirliği ile kabul etti.⁽⁸²⁹⁾

Ancak 1956 Ortadoğu krizinin sebebi Mısır'ın Nil nehri üzerinde kurmayı planladığı Asuvan Barajı'nın finansmanında yaşanan problem oldu. Nasır'ın 1953'ten beri yapımını tasarladığı baraj için gereken 240 milyon dolarlık kredi, A.B.D. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in ısrarlı öğütleri sonucu A.B.D. ve İngiltere hükümetlerinin 19-20 Temmuz 1956 tarihinde yaptıkları açıklamaları ile reddedildi. A.B.D. ve İngiltere çok büyük bir değerlendirme hatası yaparak Mısır'ın, verecekleri para karşılığında, önce sürecekleri bütün şartları kabul edeceğini zannetmişlerdi.⁽⁸³⁰⁾ Nasır, 26 Temmuz 1956 tarihinde İskenderiye'de yaptığı konuşmada, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ve kanalın 100 milyon dolarlık gelirinin Asuvan Barajı'nın yapımında kullanılacağını ilan ederek karşılık verdi.

Batılıları şok eden karar üzerine, Fransa Dışişleri Bakanı Pineau, 3 Ağustosta Fransa Milli Meclisi'nde yaptığı konuşmada: “- Ya Nasır boyun eğecek ve hatasını kabul ederek, almış olduğu bütün tedbirlerden vazgecek, veya boyun eğmeyecektir. Böyle bir durumda, onu boyun eğmeye zorlayacak tedbirleri almak zorundayız” derken, İngiltere Başbakanı Eden, 8 Ağustosta radyo ve televizyonda yayınlanan konuşmasında, Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesini yağmacılık olarak nitelendirip: “-Bizim kavgamız Mısır'la değildir. Arap dünyası ile hiç değildir. Bizim kavgamız Albay Nasır iledir” diyordu.⁽⁸³¹⁾

Sorunun büyümesi üzerine 16-23 Ağustos 1956 tarihleri arasında Londra'da 22 ülkenin katıldığı bir konferans düzenlendi. Türkiye'nin de aralarında yer aldığı, A.B.D., Hindistan, İran ve Habeşistan'ın katkılarıyla hazırlanan plan, 21 Ağustos'ta yapılan oylamada 18 devlet tarafından kabul edilerek Mısır'ın görüşüne sunuldu.

⁽⁸²⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.136-140

⁽⁸³⁰⁾ Leonard Mosley, **Petrol Savaşı**, İstanbul, 1975, s.297

⁽⁸³¹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.155

“Beş Devlet Planı” diye isimlendirilen önerilerin özü, Mısır’ın, kanal üzerindeki hakları ve serbest geçiş ilkesini kabul edilmekle beraber, kanalın yönetiminin, Mısır’ında yer alacağı milletler arası bir yönetim kuruluna bırakılması idi. Nasır, 6 Eylül’de kendisine planı sunan heyete, bunun yeni bir emperyalizm şekli olacağını ileri sürerek red cevabı verdi.⁽⁸³²⁾

Mısır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirmesine karşı Türkiye’nin, A.B.D., İngiltere ve Fransa safında yer alması, Bağdat Paktı dolayısıyla zaten gergin olan Türkiye-Mısır ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. Türkiye, İsrail’in Mısır’a saldırmasından sonra İsrail’i kınamış, Büyükelçisini geri çekmiş ve 1947 tarihli B.M. kararına bağlı olduğunu açıklamışsa da önceki tutumu sebebiyle Arap devletleri ve Mısır’ı yeniden kazanamamıştı.⁽⁸³³⁾

19-21 Eylül de 15 ülkenin katıldığı İkinci Londra Konferansı’nda da “Süveyş Kanalı Kullanıcılar Birliği” kurulmuş, ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Sorunu askeri hareketle çözmek amacıyla İngiltere ve Fransa arasında ikili görüşmeler yapıldı. 19-21 Eylülde Paris’te İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları ile başlayan görüşmelere 22-23 Ekimde İsrail de katıldı. Toplantıda üç devlet tarafından imzalanan bir belge hazırlandı. Buna göre; ilk saldırıyı İsrail yapacaktı. Bunun üzerine, İngiltere ve Fransa taraflara ateşkes çağrısı yapacak, Mısır bu çağrıyı kabul etmeyeceği için İngiltere ve Fransa araya girmek gerekçesiyle Süveyş Kanalına çıkartma yaparak, bölge işgal edilecekti.⁽⁸³⁴⁾

29 Ekim 1956’da Albay Ariel Şaron komutasındaki İsrail kuvvetleri, Mısır’dan İsrail’e yönelik gerilla saldırılarını gerekçe göstererek, Mısır topraklarına girdi. Ertesi gün İngiltere ve Fransa, Mısır ve İsrail’e verdikleri ultimatomla savaşı durdurmalarını hiç olmazsa Süveyş Kanalı’ndan on mil geri çekilmelerini istediler. Ültimatom Mısır tarafından reddedildi. Bunu İngiliz-Fransız müdahalesi izledi.⁽⁸³⁵⁾ 31 Ekimde Malta ve Kıbrıs’tan kalkan İngiliz-Fransız uçakları Mısır havaalanları ve askeri hedefleri bombalayarak 4 Kasımında Mısır hava kuvvetlerini imha ettiler. 5

⁽⁸³²⁾ M. Hasaneyn Heykel, **Kahire Dosyası**, Ankara, 1974, s.88

⁽⁸³³⁾ İ. Ethem Tiryakioğlu, “Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri”, S.E.B, Yıl: 13, Sayı: 65, s.88-89

⁽⁸³⁴⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.160-161

Kasımda Port Said'e çıkarma yapan İngiliz ve Fransız birlikleri 7 Kasımda bölgeye hakim oluyorlardı. Aynı akşam taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girerek sıcak savaş sona erdi.

Bu saldırı Sovyetler Birliği'nin Macar ayaklanması sebebiyle Orta Avrupa'daki meşguliyetinden yararlanılarak bir olup bittiye getirilmiştir.⁽⁸³⁶⁾ Ancak Macar ayaklanması bastırıldıktan sonra 4 Kasımda İngiltere ve Fransa'ya birer nota vererek saldırıyı kınayan Sovyetler Birliği 5-6 Kasımda bu iki ülkeye gönderdiği mesajlarda saldırının bir üçüncü dünya savaşına yol açacağını bildiriyordu. Sovyetler Birliği 5 Kasımda A.B.D.'ye gönderdiği mesajda da A.B.D. ve Sovyetler Birliği'nin ortak bir kuvvet gönderip savaşı durdurması gerektiğini aksi halde savaşın yeni bir dünya savaşına yol açacağını belirtiyordu. Bununla yetinmeyen Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'yı savaş bölgesine gönüllüler göndermekle tehdit ediyordu. Bu tehdit A.B.D. tarafından ciddiye alınıyor, Moskova Büyükelçisi vasıtasıyla, Kremlin'e Sovyetlerin Mısır'a gönüllü göndermesi karşısında, A.B.D.'nin buna karşı gelmek için kuvvet kullanmaya mecbur olacağı mesajı gönderiliyordu.

Saldırı başta Arap ülkeleri, A.B.D. ve Sovyetler Birliği olmak üzere birçok ülkeden tepki görmüştü. A.B.D. ve Sovyetler konuyu A.B. Güvenlik Konseyine getirmişler, saldırının derhal durdurulmasını istemişlerdi. Ancak İngiltere ve Fransa her iki ülkenin karar tasarılarını veto ettiler.

Bunun üzerine 1 Kasımda toplanan B.M. Genel kurulu, 2 Kasımda aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 64 ülke, saldırıların derhal durdurulması ve işgalcilerin hareket öncesi sınırlara çekilmesini isteyen kararını kabul ettiler. Karar, İsrail ve Mısır tarafından kabul edilmekle birlikte, İngiltere ve Fransa 5 Kasımda Süveyş'e çıkarma yapmaya başlamışlardı.

Bu saldırı Sovyetler Birliği'nin sert müdahalesine sebep olmuştu. 6 Kasımda Türk Hükümeti'nin, hava sahasında milliyeti tespit edilemeyen savaş uçaklarının geçtiği ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesi hususunda kendilerini haberdar ettiğini bildiren açıklaması krizin büyüyeceğini gösteriyordu.

⁽⁸³⁵⁾ Maurice Harari, **a.g.e.**, s.148

⁽⁸³⁶⁾ Muzaffer Erendil, **a.g.e.**, s.77

A.B.D. Sovyetler Birliği'ne sert çıkmakla beraber Ortadoğu'daik gerginliğin daha da büyümesini istemiyordu. 6 Kasımda İngiltere Başbakanı Antony Eden'le yapılan bir telefon görüşmesinde B.M.'nin ateşkes kararının derhal kabul edilmesi istendi. Böylece Sovyetler Birliği'ne bir mesele çıkarma fırsatı verilmemiş olacaktı. Bunun üzerine Antony Eden 6 Kasım akşamı İngiliz kuvvetlerine ateşkes emri verdi.

B.M. Genel Kurulu'nun 24 Kasım 1956 tarihli kararı üzerine, İngiltere ve Fransa Mısır topraklarından tamamen çekildiler.⁽⁸³⁷⁾

Süveyş bunalımı ve arkasından gelen İkinci Arap-İsrail savaşı Türkiye'de yine Komünizm tehdidi ile ilişkilendirildi. Basında Süveyş'in işgalini; Sovyetler Birliği'nin Arap memleketlerini içten fethetmek hareketi karşısında, insanlık hesabına bir kurtuluş, bölgenin selameti ve dünyanın varlığı hesabına sevinç olarak değerlendiren yazılar çıktı.⁽⁸³⁸⁾

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1956'da T.B.M.M'nin yeni dönem çalışmalarının başlaması dolayısıyla Meclis'te yaptığı konuşmasında Ortadoğu'nun zor durumuna değinmiş ve Türkiye'nin bu gibi durumlarda kesin hükümler verip neticelere varmakla acele etmediğini belirtmiştir.

Bayar konuşmasında: “- Ortadoğu'nun zor durumunu kendi menfaatleri için istismar edenlerin hatta yine aynı maksatla mütemediyen müşkiller ve ihtilaflar yaratanların tahakküm maksadı ile birtakım keyfi ve fevri siyaset takip edenlerin bu bölgede ihdas ettikleri son derece ciddi ve nazik vaziyetin çok vakim hadiselere meydan verdiğine şahit olmaktadır” derken, Sovyetler Birliği'ni ve Nasır'ı isim zikretmeden eleştiriyordu.⁽⁸³⁹⁾

Esasen Türkiye'nin Süveyş'teki savaştan çok Sovyetler'in Macaristan'a müdahalesi ile ilgilendiği bir gerçektir. 5 Kasım 1956 tarihli Vatan gazetesi Rusların hunharca bir taarruzla bütün Macaristan'ı ele geçirdiğini bildirirken, Macar halkının

⁽⁸³⁷⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.164-169

⁽⁸³⁸⁾ Ahmet Emin Yalman, **Önlenen Büyük Facia**, Vatan Gazetesi, 1 Kasım 1956

⁽⁸³⁹⁾ Zafer Gazetesi, 2 Kasım 1956

şu soruyu sorduklarını yazıyordu: “- B.M. ve Dünya ne bekliyor”. Bu haberin verildiği vatan gazetesi o gün siyah başlıkla çıkarılmıştı.

Ancak Mısır’a yönelik saldırıya A.B.D.’nin net karşı tavrı, Türkiye üzerinden de etkisini gösterdi. Bağdat Paktı’na üye devletlerin 7 Kasım 1956 tarihinde Tahran’da yaptıkları toplantıya İngiltere çağrılmamış, toplantı sonunda yayınlanan bildiri de Mısır topraklarına yapılan saldırı kınanmış, çatışmaların durdurulup, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesi istenmişti.⁽⁸⁴⁰⁾

Üstelik Türkiye 1949’da İsrail’i tanımakla ortaya çıkan Arap etkisini de göz önüne alarak, 26 Kasım 1956’da İsrail’deki Büyükelçisini geri çekmiştir.⁽⁸⁴¹⁾ Dikkat edilecek olursa hem Bağdat Paktı’nın İngiltere ve Fransa’ya yönelik tutumu, hem de Türkiye’nin İsrail büyükelçisi’ni geri çekmesi Amerikan tutumu arasında bir paralellik göstermektedir.⁽⁸⁴²⁾ Ancak Türk hükümeti, Amerikan Kongresi’ndeki çok güçlü Yahudi lobisini karşısına almamak için İsrail’le olan ilişkilerini tam anlamıyla kesmedi.⁽⁸⁴³⁾ Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi’ni geri çekip, B.M. Genel Kurulu’nun 1947 tarihli Filistin’le ilgili kararına uyduğunu açıklamasının yanında hem N.A.T.O. hem de Bağdat Paktı içinde, müttefiki olan İngiltere ve Fransa’ya karşı tavrı⁽⁸⁴⁴⁾; Batı’yı destekleyen tutumu ile gücendirdiği Arap devletlerini özellikle Mısır’ı kazanmak amacıyla yönelik davranışları.⁽⁸⁴⁵⁾

Türkiye’nin tavrını netleştirmesiyle basında İngiltere ve Fransa’ya yönelik eleştiriler yer almaya başladı.

Batılıların, bilhassa İngiltere ve Fransa’nın, Süveyş Buhranı karşısında sakat ve yanlış bir politikaya dört elle sarıldıkları, bu iki ülkenin askeri gösteri politikasından bir türlü ayrılmadıkları ve dünyada meydana gelen değişiklikleri anlayamayıp yeni politikalar yapamadıkları Ömer Sami Coşar tarafından gazetede köşesinde adeta haykırılmaktaydı.⁽⁸⁴⁶⁾

⁽⁸⁴⁰⁾ Edip Çelik, **a.g.e.**, s.180

⁽⁸⁴¹⁾ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara, 1969, s.290

⁽⁸⁴²⁾ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 1979, s.148

⁽⁸⁴³⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Devri Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.81

⁽⁸⁴⁴⁾ Kâmuran Gürün, **a.g.e.**, s.345

⁽⁸⁴⁵⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.305

⁽⁸⁴⁶⁾ Ömer Sami Coşar, **Batı Ne Yapıyor**, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1956

Türkiye, bölgede kalıcı barış, güvenlik ve istikrara ulaşmanın yolunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde ve toprak karşılığı barış ilkesi temelinde müzakere edilmiş bir anlaşmadan geçtiğine inanmaktadır. Bu anlamda Türkiye, 1397 (2002) sayılı Güvenlik Konseyi kararında anlatımını bulan, güvenli ve tanınmış sınırlar içerisinde İsrail ve Filistin'in yan yana yaşayacakları bir bölge vizyonunu desteklemektedir. Türkiye, 1988'de Filistin Devleti'ni ilk tanıyan ülkelerden biridir.

Türkiye, Filistin'in bir Arap ve bir Yahudi Devleti arasında bölünmesi ve Kudüs'e "corpus seperatum" statüsü verilmesini öngören 181 (1947) sayılı BM kararına Müslüman devletlerle birlikte red oyu vermiştir. Corpus seperatum statüsü, Kudüs'ün, Birleşmiş Milletler yönetiminde özel bir rejime tabi olmasını öngörmekte ve şehrin o dönemdeki mevcut Kudüs Belediyesi ile çevresindeki köy ve kasabalardan oluştuğunu belirtmektedir. 23 Ocak 1950 tarihinde, İsrail, Kudüs'ün Bati kesimini başkent ilan etmiş, bu karar Türkiye tarafından tanınmamıştır. Haziran 1967 savaşı neticesinde İsrail, Kudüs'ün kalan bölümünü de Ürdün'den almış ve tek bir belediye olarak ilan eden kanun kabul edilmiştir.

İsrail 23 Temmuz 1980 günü Kudüs'ü İsrail'in ebedi başkenti olarak ilan etmiştir.⁽⁸⁴⁷⁾ Sözkonusu kararın 30 Temmuz 1980 tarihinde Knesset'te onaylanması üzerine, 28 Ağustos 1980 günü Kudüs'teki Başkonsoloslüğümüz kapatılmıştır. 26 Kasım 1980 tarihinde ise, İsrail ile diplomatik ilişkilerimiz ikinci katip seviyesine indirilmiştir. Türkiye, Madrid Konferansını müteakip Orta Doğu Barış Sürecinin başlamasıyla 31 Aralık 1991 tarihinde İsrail ile diplomatik ilişkilerini Büyükelçilik düzeyine yükseltmiş, Eylül 1992'de de Kudüs'deki Başkonsolosluğunu yeniden açmıştır.

Türkiye, Kudüs'ün statüsünün tek taraflı değiştirilmesine karşıdır. Türkiye, kentün üç tek tanrılı din için taşıdığı kutsal niteliğini bozmayacak şekilde, tarafların yapacakları müzakereler sonucunda, Kudüs'ün nihai bir statüye kavuşturulması arzusundadır. 1991'de başlayan İsrail-Filistin barış süreci, özellikle Eylül 2000'de başlayan şiddet-karşı şiddet sarmalı sonucu kesintiye uğramış durumdadır. Eylül 2000'de patlak veren İkinci İntifada ertesinde başlayan şiddet sarmalı sonucu İsrail

ve Filistin arasındaki müzakere sürecinin kesintiye uğramasıyla tüm dikkat ve çabalar, zorunlu olarak, öncelikle taraflar arasında ateşkesin nasıl tesis edilebileceğine yönelmiştir.

Türkiye'nin genelde uluslararası alanda ve özelde bölgesinde edinmiş olduğu saygınlığın bir göstergesi de, İsrail ile Filistin arasında 2000 Eylül ayında patlak veren çatışmaları ele almak üzere Sharm el Sheikh'de düzenlenen Zirve toplantısında kurulması kararlaştırılan "Araştırma Komitesi"ne 9. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in davet edilmiş olmasıdır.

Müzakere sürecine geri dönülebildiği takdirde, İsraililer ile Filistinliler arasında ciddi görüş ayrılıklarının su unsurlar üzerinde odaklanacağı değerlendirilmektedir:

- Kudüs'ün statüsü ve kutsal yerler, -Filistin devletinin sınırları, -Sayıları 4 milyona varan Filistinli mültecilerin geri dönüşü. - Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşim birimleri

Türkiye, her iki tarafın da Yol Haritası çerçevesinde çatışmaların, terörün ve şiddetin sona erdirilmesi için iyi niyetle işbirliği yapmaları gerektiği ve uyuşmazlığın barışçı yollardan çözümü için Yol Haritası'nın kaçırılmaması gereken bir fırsat oluşturduğu görüşündedir. Bu çerçevede, Yol Haritası ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nde 19 Kasım 2003 tarihinde oybirliğiyle kabul edilen 1515 sayılı karar tarafımızca memnuniyetle karşılanmıştır.

Diğer taraftan, barisin ancak kapsamlı olduğu takdirde kalıcı olacağı düşüncesinden hareketle, Suriye ve Lübnan kanallarının da zamanı geldiğinde canlandırılmasının ihmal edilmemesi gerektiği inancındayız.

Türkiye halen, arazide mevcut çabalara aktif olarak katılmaktadır. Ülkemiz, İsrail ve Filistin Yönetimi'nin mutabakatları ve davetleri üzerine, 1997'de kurulan El-Halil'deki Geçici Uluslararası Mevcudiyet'in (TIPH) bir üyesidir. Danimarka,

⁽⁸⁴⁷⁾ **Temel Britannica**, Mısır Maddesi

İtalya, Norveç, İsveç ve İsviçre de arazideki tek gözlem mekanizması olarak varlığını sürdüren TIPH'in diğer üyeleridir. ⁽⁸⁴⁸⁾

5.3.5. Kıbrıs Sorununa Mısır'ın Bakışı

Mısır Başbakanı Enver Sedat, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra, 1975 Nisan'ında adaya dönen Başpiskopos Makarios'a gönderdiği mesajda sevgi ve kardeşlik duygularını iletirken, Filistin Kurtuluş Ordusu Lideri Arafat'ın temsilcisi Ebu Mazer yaptığı bir konuşmada, Rumların kardeş mücadeleci olarak zafer kazanmalarının kendi zaferleri olacağını belirttikten sonra, düşmanlarının ortak olduğunu söylemişti. Dönemin Türk basınında da yer alan bu sözler, Türkiye'nin Kıbrıs davasında, başta Mısır olmak üzere bazı Arap ülkelerinin Rum tarafına verdiği desteği göstermektedir. ⁽⁸⁴⁹⁾

Esasen 18 Aralık 1965 tarihinde B.M. Genel Kurulu'nda Kıbrıs hakkında yapılan oylamanın Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin aleyhine çıkması Türkiye'nin içine düştüğü yalnızlığı göstermesi bakımından önemli bir işaretti. Oylamada 47 devlet Türkiye aleyhinde oy kullanmış, 54 devlet de çekimser kalmıştı.

Kıbrıs Türkiye'nin son yıllarda karşılaştığı en önemli dış politika sorunu idi. ⁽⁸⁵⁰⁾ Türklerle Rum ve Yunan ikilisinin karşı karşıya gelmesinin sebebi Kıbrıs'ın sahip olduğu stratejik değerden kaynaklanmaktadır.

Mısır başta olmak üzere bazı Arap ülkelerinin Kıbrıs meselesinde Rum tarafına verdikleri desteğin sebebi, Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasına karşı duyulan tepki ile birlikte Kıbrıs adasının Mısır'ı kontrol eden stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs'ın tam manasıyla İngiliz kontrolünde kalması veya Türkiye dolayısıyla NATO'nun eline geçmesi Mısır'ın sürekli tehdit altında bulunması anlamına geliyordu. Bu endişe, Kıbrıs sorununda Mısır'ın, Rum-Yunan ikilisini desteklemesine sebep oldu. Rum tarafı Kıbrıs'ı yutma ve Yunanistan'a katma politikasını dünya kamuoyuna özellikle üçüncü dünyaya, emperyalizme karşı mücadele veriyormuş görüntüsüyle satıyordu. Asya ve Afrika

⁽⁸⁴⁸⁾ www.disisleri.gov.tr

⁽⁸⁴⁹⁾ İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İstanbul, 1987, s.437-438

⁽⁸⁵⁰⁾ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, **Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965**, A.Ü.S.B.F.D., Cilt:XXI, No:1, s.143

ülkelerinin bir çoğunun eski sömürgeler olarak Rum tarafını desteklemesinin diğer bir sebebi de budur.

Öte yandan Yunanistan, NATO üyesi olmasına ve Türkiye'nin Üçüncü Dünya meselelerinde Batı politikalarını tam anlamıyla desteklemesine karşılık üçüncü dünyayı ilgilendiren uluslararası gelişmelerde onların yanında yer almıştı. Bunun en tipik örneği Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sırasında verildi. Türkiye krizin çözülmesi için toplanan Londra Konferanslarında Batı politikaları doğrultusunda hareket ederken Yunanistan bu konferanslara katılmayı reddetmişti.

Mısır ile Yunanistan arasındaki çıkar birliği giderek bir dostluğa dönüştü. Nasır'la daha etkin bir dayanışma sağlamak için 28 Ağustos 1964'te Kahire'ye giden Başpiskopos Makarios alanda "Nasır Makarios çok yaşa" yazılı pankartlarla karşılandı.⁽⁸⁵¹⁾

Esasen Mısır'da Yunan ulusuna karşı beslenen yakınlık ve sempatinin kökleri çok eski dönemlere kadar iner. İslam öncesi dönemde Mısırlıların yaşamında çok önemli bir rol oynayan iki uygarlık arasındaki etkileşim sanki yeni oluşmuş gibi hafızalarda yaşatılmaktaydı. Bu anlamda Yunan-Mısır kardeşliği övülür.⁽⁸⁵²⁾

Mısır, İslam ülkesi olduğu kadar, Ortadoğu'da, bünyesinde en çok Hıristiyan barındıran bir ülkedir de. Bunların bir kısmı Rum kökenli Hıristiyanlardır. Kıbrıs'ta Türk-Rum çatışması giderek şiddetlenirken, Mısırlı Rumlar Kıbrıslı Rumları desteklemek amacıyla çok miktarda para yardımı yapmışlardır.⁽⁸⁵³⁾

Nasır'ın Mısır'da Cumhurbaşkanı olmasıyla ortaya çıkan fırsattan Türkiye yararlanamadı. Aksine Ortadoğu'da giriştiği her eylemde karşısına Mısır çıkıyordu. Mısır'ın Kıbrıs sorununda da Rum tarafını desteklemesi üçüncü dünyanın bir çok ülkesini arkasından sürükledi. Bu siyasi desteğin yanında 1964 yılından itibaren Rum yönetimine silah vermekten kaçınmadı.⁽⁸⁵⁴⁾

⁽⁸⁵¹⁾ Yuluğ Tekin Kurat, **Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973**, Belleten, Cilt:XXIX, Sayı:153-156, s.297-298

⁽⁸⁵²⁾ İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.366-367

⁽⁸⁵³⁾ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1958

⁽⁸⁵⁴⁾ İ.Ethem Tiryakioğlu, "Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri", S.E.B., Yıl:13, Sayı:65, s.81-82

Kıbrıs adası, İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmek zorunda kalmasıyla Türkiye-Yunanistan-İngiltere ve Mısır arasındaki ilişkilerin odağına yerleşti. Türk basınında Kıbrıs'ta statükonun korunamsı gerektiği hakkında yazılar çıkarken, Yunan emperyalizminin Kıbrıs'a yerleşmesi halinde Yakın Doğu'da daha büyük gaileler baş göstereceği ileri sürülüyordu.⁽⁸⁵⁵⁾

Bu arada Mısır E.O.K.A. ile bağlantı kurmuş, kendilerine silah ve para yardımında bulunmuştu. Mısır Haber alma Servisi, EOKA'cılardan adadaki İngiliz kuvvetleri hakkında bilgi almaktaydı.⁽⁴⁵⁾ EOKA Süveyş Hareketi öncesinde Kıbrıs'taki İngiliz Kraliyet hava üslerine indirilen Fransız nakliyatın fotoğraflar çekerek Mısır'a gönderiyordu.⁽⁸⁵⁶⁾

Mısır'la Rumlar arasındaki bu ilişki daha uzun süre devam edecektir. 24 Mayıs 1958'de Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs sorununun çözümü için "Tek çare adanın taksimidir" tezini ileri sürerken, 6 Haziran 1958'de Kahire'ye giden Başpiskopos Makarios, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'la Kıbrıs'ın bağımsızlığı üzerinde anlaşılıyor ve uluslararası platformda Nasır'ın desteğini sağlıyordu.⁽⁸⁵⁷⁾

Nasır'ın Makarios'la işbirliği yapması, Türkiye'de tepkiyle karşılanmış Birleşik Arap Cumhuriyeti Büyükelçiliği önünde gösteriler yapılmasına sebep olmuştu. Uluslararası ilişkilerde fazla bilgisi olmayan vatandaşlar: "Bu Nasır nasıl Müslümandır" sorusunu soruyorlardı.

Bu sırada Arap ülkelerinde, İsrail sorununu bir Müslümanlık davası durumuna getirme eğilimi ortaya çıkmaya başladı.

Türkiye'de 1965'ten itibaren Kıbrıs sorununu bu şekilde yorumlayarak İslâm dünyasının desteğini almak isteyecektir.⁽⁸⁵⁸⁾

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorununda Yunanistan Arap ülkelerini yanına çekmeyi başarmıştır. Arap ülkeleri resmen Yunanistan'ın yanında

⁽⁸⁵⁵⁾ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi**, Ankara, 1963, s.256-257

⁽⁸⁵⁶⁾ M.Hasaneyn Heykel, **Kahire Dosyası**, Ankara, s.91-92

⁽⁸⁵⁷⁾ Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Ankara, 1985, s.82

⁽⁸⁵⁸⁾ Yuluğ Tekin Kurat, **a.g.m.**, s.301-302

olmuştur. Bu duruma karşılık Türkiye bu durumu değiştirmek için Arap uluslarıyla daha iyi ilişkiler kurma çabası içine girmiştir. Batı Avrupa ülkelerinden destek göremeyen Türkiye Arapların da bu tavrıyla hayal kırıklığına uğramıştır. Türkiye, içine düştüğü bu yalnızlığı aşırı batı yanlısı bir politika izlemesine bağlayarak bu yıllardan itibaren artan oranlarda Orta Doğu ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabası içinde olmuştur.

Adalet Partisi döneminde Türkiye, daha önceleri pek ilgilenilmeyen ve alt düzeyde bir gözlemci ile katıldığı İslam Konferansı toplantılarına önem vermeye hatta İslam Devletleri topluluğuna tam üye olmak için çaba göstermeye başlayacaktır.⁽⁸⁵⁹⁾

1960'lı yıllarda Orta Doğu politikasını yeniden geçiren Türkiye İslam ülkeleriyle yakınlaşmaya çalışarak Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimini bu devletlerin desteğini Türkiye'ye karşı kullanmalarına engel olmaya çalışmıştır. Türkiye, bu çabasında belli ölçüde başarılı olmuş ve 1965 yılında İslam Konferansı'nda ilk defa Kıbrıs'a ilişkin Türk tezlerini destekleyici bir karar almıştır. 1966 yılında Mekke'de yapılan Konferans'ta bu desteğin devam ettiğini açıklanmıştır. Diğer taraftan 1969'da bir teşkilat haline dönüştürülen İslam konferansı'na 1975'te "de facto" üye olan Türkiye Kıbrıs için aradığı desteği bulmuştur.

5.3.6. Türkiye-Suriye Gerginliği ve Mısır'ın Tepkisi

Türkiye'de, 1957 Ekiminde yapılan genel seçimlerden sonra Adnan Menderes'in başkanlığında kurulan hükümet programında, Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik, Ortadoğu'da gelişen iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası ve tezahürü olarak değerlendiriliyordu.⁽⁸⁶⁰⁾ Bu gerginlik, Süveyş Krizi'nden sonra A.B.D. ve Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirirken, Türkiye, Suriye ve Sovyetler Birliği arasında karşılıklı suçlama ve tehditleri de beraberinde getirmişti.

1956 yılından itibaren Suriye gittikçe sola kaymaya başlamış, Suriye Savunma Bakanı Halit Azm 1956 Temmuzunda Moskova'ya giderek bir takım

⁽⁸⁵⁹⁾ Mahmut Dikerdem, **Hariciye Çarkı**, İstanbul, 1989, s.183

anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmalarla Suriye, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve askeri işbirliğine giriyordu.

17 Ağustos 1957 tarihinde Suriye Genel Kurmay Başkanlığına Komünist eğilimli olarak tanınan Albay Afif Bızri'nin getirilmesi ve Sovyetler Birliği'nden geniş ölçüde silah sevkiyatının yapıldığının öğrenilmesi Türkiye ile birlikte Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan'ında endişelerini artırdı.

Başbakan Adnan Menderes Suriye'deki gelişmeleri 24 Eylül 1957'de yaptığı açıklamada değerlendirirken, Suriye'nin başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline geldiğini söylüyordu.⁽⁸⁶¹⁾

24-27 Ekim 1957'de İstanbul'da Irak Kralı Faysal, Ürdün Kralı Hüseyin, Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Ortadoğu uzmanı Loy Henderson'un katıldığı bir toplantı düzenledi. Toplantıda Suriye Krizi ele alınmıştı.

A.B.D. Başkanı Eisenhower, Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği bir mesajla, Suriye'ye karşı Türkiye, Irak ve Ürdün'ün askeri bir harekâta girişmek zorunda kalmaları halinde kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirdi.⁽⁸⁶²⁾

Arap ülkeleri arasında derbeci olarak ün salmış Loy Henderson'un İstanbul ve Beyrut'u ziyareti, ABD'nin Ürdün'e silah yardımı yapmaya başlaması ve ABD'nin 6.Filosuna ait deniz devriye birliklerinin Suriye açıklarında sık sık görünmesi Suriye'ye bir müdahale yapılacağı izlenimi veriyordu. ABD bununla da kalmayarak Suriye'nin komşuları için tehlike oluşturduğunu açıkladı.⁽⁸⁶³⁾

Bu arada Türkiye'de Suriye sınırında askeri yığınak yapmaya başlamıştı. Aslında Türkiye, İsrail Haberalma Servisi'nin biraz da abartarak iletmediği,

⁽⁸⁶⁰⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, Ankara, 1972, s.121

⁽⁸⁶¹⁾ Kâmuran Gürün, **Dışişçiler ve Türk Dış Politikası**, Ankara, 1993, s.358

⁽⁸⁶²⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt.I, Ankara, 1991, s.506

⁽⁸⁶³⁾ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, 1989, s.246

Suriyelilerin, Türkiye sınırında yığınak yaptığına dair bilgilerden endilenmişti. Yapılan gizli keşifler bu haberlerin asılsız olduğunu ortaya koyacaktı.⁽⁸⁶⁴⁾

Esasen, Türkiye'nin Suriye'den şüphe duyması iki ülke arasında Hatay sorununun tam olarak çözülememesine de bağlıdır. Yine Bağdat Paketi'nin kurulmasına karşı en büyük tepkinin Mısır'dan sonra Suriye'den gelmesi de iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Suriye'den daima endişe etmiştir.⁽⁸⁶⁵⁾ Türkiye'nin Suriye'yi işgal edeceği söylentileri yaygın duruma gelmişti.⁽⁸⁶⁶⁾

Eylül ayının sonuna doğru Suriye ve Sovyetler Birliği, Türkiye'nin güney sınırlarına asker yığarak Şam Hükümeti üzerine baskı yaptığını ileri sürdüler.⁽⁸⁶⁷⁾

Daha 10 Eylül 1957'de Sovyet Başbakanı Bulganin, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda, Türkiye'nin Suriye'ye yapacağı askeri bir müdahalenin bir dünya savaşına yol açacağı tehdidinde bulunmuştu.⁽⁸⁶⁸⁾

1957 Eylül ve Ekim ayları Türkiye, Suriye ve Sovyetler Birliği arasında yapılan karşılıklı suçlamalarla geçti. 8 Ekim'de B.M.'ye başvuran Suriye, Türkiye'yi sınırda yığınak yaptığı gerekçesiyle şikayet etti. Ertesi gün Türkiye'ye verdiği bir nota ile sınırda kışkırtma olaylarını protesto ediyordu.

Sovyetler Birliği Suriye'ye ekonomik ve askeri destek verirken bazı Sovyet savaş gemileri Lazkiye limanında demir attılar. Kruşçev'de 9 Ekim 1957'de bir Amerikan dergisine verdiği demeçte: “- Eğer savaş patlak verirse biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman çok geç olacak” diyordu.⁽⁸⁶⁹⁾

⁽⁸⁶⁴⁾ Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, **Bellekten**, Cilt:XXIX, Sayı:153-156, s.303

⁽⁸⁶⁵⁾ Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Ankara, 1985, s.73

⁽⁸⁶⁶⁾ Kemal Bağlum, **Anı Politik**, Ankara, 1991, s.85

⁽⁸⁶⁷⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1969, s.312

⁽⁸⁶⁸⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.508

⁽⁸⁶⁹⁾ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.509

Suriye olayları, Türkiye’de Sovyetler Birliği’nin politik amaçları hakkında duyulan güvensezliği artırmıştır. Sovyetlerin Suriye’deki faaliyetleri, Türkiye’nin güneyine sarkma olarak değerlendiriliyordu.⁽⁸⁷⁰⁾ Sovyetler Birliği’nin, Türkiye-Suriye gerginliğindeki tutumu, Türkiye’nin endişelerini haklı çıkarıyordu.

Kruşçev’in 9 Ekim’de verdiği demeçle Türkiye’yi tehdit etmesi üzerine, ABD Dışişleri Bakanlığı 11 Ekim’de yayınladığı bildiri ile aradaki mesafe ne kadar büyük olursa olsun Türkiye’nin bil saldırıya uğraması halinde ABD’nin NATO’dan kaynaklanan taahhüt ve vecibelerini yerine getireceğini bildiriyordu.⁽⁸⁷¹⁾

Kriz sona erene kadar Türkiye, Suriye olaylarını kendisine yöneltilmiş bir komünist tehdidi olarak nitelendirmeye devam etti. 16-19 Aralık 1957’de Paris’te toplanan NATO Konseyi’nde Başbakan Adnan Menderes bu endişeyi dile getirmişti.⁽⁸⁷²⁾ Kriz iki blok arasında yaşanan soğukluğu daha da tırmandırmıştı. Suriye ile yaşanan kriz bir Türk-Arap sorunu olarak değil global bir çatışma olarak değerlendirildi.⁽⁸⁷³⁾

Türk ordusuna mensup bazı birliklerin Suriye sınırında tatbikat yaptıkları bir sırada Mısır, Eylül ayında Suriye ile imzaladığı Ekonomik ve Askeri Yardım Antlaşması⁽⁸⁷⁴⁾ gereğince Suriye’nin savunma gücünü desteklemek ve artırmak amacıyla 13 Ekim’de bu ülkeye iki tabur asker gönderdiğini açıkladı. Mısır birliklerinin Suriye’de karaya çıkmaları Nasır’ın prestijini artırırken çıkarma “Modern Arap tarihinin en büyük olayı” olarak değerlendirildi. Bu vesile ile yabancı basında Türk ordusunun gücü hakkında yazılar yayımlanıyor, ordunun sayı ve disiplin bakımından mükemmelliği vurgulanırken silah araç ve gereçlerinin yetersiz olduğu belirtiliyordu.⁽⁸⁷⁵⁾

Bundan bir ay sonra Mısır Milli Meclisi’nden kırk kişilik bir grup Suriyeli parlamenterlerle görüşmeler yapmak amacıyla Suriye’yi ziyaret etmiş, yapılan

⁽⁸⁷⁰⁾ A.Suat Bilge, **Güç Komşuluk**, Ankara, 1992, s.341

⁽⁸⁷¹⁾ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991, s.251-252

⁽⁸⁷²⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.320

⁽⁸⁷³⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.121

⁽⁸⁷⁴⁾ Odette Guitard, **Üçüncü Dünya**, Sömürgelerin Uyanışı, İstanbul, 1996, s.63

⁽⁸⁷⁵⁾ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.91-92

görüşmeler sonunda Mısır ve Suriye Hükümetlerine iki ülke arasında federal bir birlik kurulması çağrısında bulunulması kararlaştırılmıştı.⁽⁸⁷⁶⁾

Suriyelilerin Kahire'ye gözünü çevirmesinde Türkiye'nin 1945'ten beri dış politikada yaptığı yanlışların ve Araplara karşı gösterilen anlayışsızlığın büyük payı olduğu ileri sürülmüştür. Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri ve Suriye'ye karşı ittifak oluşturulmak istediği endişesinin onları Kahire ve Moskova'ya yönlendirdiği, bu korku ve şüphelerin Moskova propagandacıları tarafından maharetle beslendiği de belirtilmektedir.⁽⁸⁷⁷⁾ Suriye çevresinde güçlü bir askeri baskı ile karşıya kaldı. İsrail, Irak, Ürdün ve özellikle 1957 Askeri Krizi ile Türkiye. O halde dışardan gelen çok sayıdaki baskıya dayanmak ve yalnızlıktan kurtulmak için hemen güneydeki büyük abi ile yani Nasır'ın Mısır'ı ile birleşmek gerekiyordu.⁽⁸⁷⁸⁾

Nasır'da Amerikalıların Türkiye'den yararlanarak Suriye'yi işgal ettirebileceklerine inanıyordu. Bu durumda savaşmak zorunda kalacaklardı. Bu sebeple Nasır, Kruşçev'den bazı garantiler istemişti.

Ancak kriz, özellikle Suudi Arabistan Kralı Suud'un arabuluculuk girişimleri ve Türkiye'nin sert tutumunu değiştirmesi üzerine yumuşamaya başladı. Adnan Menderes, V.Hükümet Programında "Kardeş Suudi Arabistan'ın asil hükümdarı, Kral Suud hazretlerinin sarfetmiş oldukları hayırlı mesaiyi şükranla" anıyordu.⁽⁸⁷⁹⁾ Suriye Dışişleri Bakanlığı da 30 Ekim 1957'de yapılan açıklama ile sınırdaki gerginliğin "hafiflediğini" bildirmişti.⁽⁸⁸⁰⁾ Krizin sona ermesinin sebeplerinden biri de, Suriye ile Mısır'ın 14 Eylül 1957'de imzaladıkları bir anlaşma ile 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti adı ile bir birlik kurmaya karar vermeleri idi.⁽⁸⁸¹⁾ Suriyeli Subaylar Nasır'a iki ülkenin birleşmelerini teklif ettiler. 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak Mısır ve Suriye Parlamentolarının

⁽⁸⁷⁶⁾ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.315-316

⁽⁸⁷⁷⁾ Aptülahat Akşin, **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri**, Orta Doğu Meseleleri, İstanbul, 1959, s.117-118

⁽⁸⁷⁸⁾ Maurice Flory, vd., **Les Régimes Politiques Arabes**, Paris, 1991, s.166

⁽⁸⁷⁹⁾ Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, Ankara, 1992, s.414

⁽⁸⁸⁰⁾ Ömer E. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.113

⁽⁸⁸¹⁾ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt:I, Ankara, 1991, s.509

birleştiği ilan edildi.⁽⁸⁸²⁾ Nasır'a Suriye'yi kurtarmanın en iyi yolunun Mısır'la birleşmek olduğu söylenmişti.⁽⁸⁸³⁾

Türkiye Suriye'nin mutlak bir şekilde Rus nüfuzuna girmesini önleyeceğinden birleşmeyi olumlu karşılamış, 24 Kasım 1957 tarihinden itibaren sınırdaki askerlerini geri çekerken, 11 Mart 1958'de yeni devleti tanımış böylece Türkiye-Suriye krizi bu tarihten sonra ortadan kalkmıştı.⁽⁸⁸⁴⁾

Buna rağmen Adnan Menderes olaya kapanmış gözüyle bakılmasından yana değildi.⁽⁸⁸⁵⁾ Basında da, Bolşeviklerin Mısır-Suriye birliğine sızıp kontrolü ele alıp alamayacakları merak konusudur. Nasır'ın Bolşevikleri nispeten önlediği belirtilmekle beraber, birlik içerisinde ilk çekişmenin bu mevzu etrafında olacağı ileri sürülmektedir.⁽⁸⁸⁶⁾

Suriye hiçbir zaman yönetimi kolay bir ülke olmadı. Güçlükler kısa sürede kendini göstermeye başlıyordu. 28/29 Eylül 1961'de yapılan bir askeri darbe ile Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrıldı. Nasır, Birliği "sonsuz karışıklıklarla dolu üç büyük yıl" diye tanımlamıştı.⁽⁸⁸⁷⁾

Türkiye, yeni Suriye hükümetini 1 Ekim 1961'de derhal tanıdı. Bu olay Türk-Mısır ilişkilerini olumsuz etkilemiş Mısır, 1 Ekim 1961'de Türkiye ile ilişkilerini kesmişti. İlişkiler ancak 1963'te mazlahatgüzar düzeyinde, 1965'te de büyükelçi teatisi ile normalleşmeye başlayacaktı.⁽⁸⁸⁸⁾

1995 yılına gelindiğinde, terör ve su pazarlığı devam etmektedir. "Yapılan Güvenlik Protokollerine ve Suriye'nin PKK'yı bir terör örgütü olarak nitelemiş olmasına rağmen, 1995 yazında PKK'nın Suriye sınırından sızarak Hatay bölgesinde düzenlediği saldırılar Şam'ın etkin önlem almadığını gösteriyordu. Türkiye üç ayda bir yapılması gereken güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya aldı. Suriye'nin

⁽⁸⁸²⁾ Jean-Baptiste Duroselle, **Histoire Diplomatique de 1919 à nos Jours**, Paris, 1993, s.631

⁽⁸⁸³⁾ M.Hasaneyn Heykel, **a.g.e.**, s.111

⁽⁸⁸⁴⁾ Kâmuran Gürün, **a.g.e.**, s.359

⁽⁸⁸⁵⁾ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.96

⁽⁸⁸⁶⁾ Ömer Sami Coşar, "Tek Arap Devleti", Cumhuriyet Gazetesi, 4 Şubat 1958

⁽⁸⁸⁷⁾ Peter Mansfield, **Mısır İhtilâli ve Nasır**, İstanbul, 1975, s.52

görüşmelerin yeniden başlaması için yaptığı çağrıya da , terör liderinin Türkiye'ye iadesi ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesi, Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona erdirilmesi için Türkiye, Suriye, Lübnan üçlü güvenlik işbirliği görüşmelerinin başlatılması ön koşulunu getirdi ve su konusunda anlaşma görüşmelerine katılmayı reddetti.”⁽⁸⁸⁹⁾ Bu arada Suriye, Yunanistan'la yakınlaşarak, ortak savunma anlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya göre, Suriye'nin Türkiye ile bir çatışmaya girmesi halinde Yunan uçakları Suriye havaalanlarını kullanabilecekti. Yunanistan-Suriye yakınlaşması, Türkiye-İsrail yakınlaşmasını da hızlandırmıştır. Türkiye bu tarihten itibaren PKK'ya destek veren ülkelere karşı politikasını sertleştirmiştir. Suriye ise terör pazarlığında su sorununu uluslararası ortama çekmeye çalıştı ve konuyu Arap Birliği ülkelerinin gündemine soktu.

Bu dönemden itibaren devam eden gelişmeler, Eylül 1998'e kadar Türkiye ve Suriye ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmış ve Türkiye'nin kararlı bir politika izlemesiyle, terör örgütü liderinin yakalanmasına kadar sürmüştür. Dönem içerisinde, Irak ve Suriye'nin yakınlaştığı ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta etkin bir konum elde etmesinden çekindikleri görülür. Irak-Suriye yakınlaşmasının bir nedeni de Türkiye-İsrail arasındaki işbirliğini artmasıdır. Ancak Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde, İsrail, beklenilenin aksine, Türkiye'ye siyasi ya da askeri destek vermeyeceğini açıkladı. ABD'den de bu devrede Türkiye'ye en azından açık bir destek beyanı gelmemişti. Mısır, Ürdün, S.Arabistan ve İran ise açık bir tavır almamakla birlikte, Türkiye'yi itidale davet ediyorlardı. Mısır Devlet Başkanı ve İran Dış İşleri Bakanı kriz süresince, arabuluculuk görevi üstlenerek, mekik diplomasisi gerçekleştirdiler.

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginliğin tırmandığı bir noktada, Mısır Cumhurbaşkanı Mubarek, 6 Ekim 1998 tarihinde Ankara'ya gelerek dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'le görüşmüştür.⁽⁸⁹⁰⁾ Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel muhatabına, Suriye'nin PKK terörüne desteği konusunda bir dosya sunmuş ve bilgi vermiştir.

⁽⁸⁸⁸⁾ İ.Ethem Tiryakioğlu, “Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri”, S.E.B., Yıl:13, Sayı:65, s.89-90.

⁽⁸⁸⁹⁾ Baskın Oran “**Türk Dış Politikası Cilt II**”, Editör, , İstanbul, 2001, s: 559

⁽⁸⁹⁰⁾ Hürriyet, 6.10.1998

Konuyla ilgili olarak, Mısır Dışişleri Bakanı Amr Mousa 12 Ekim 1998'de Ankara'ya gelmiştir. Konuk Bakan, Suriye'den, Suriye'nin PKK terörüne verdiği desteği ilk kez kabullenmesi anlamına gelen mesajlar getirmiştir.

Bu iki ziyaret, Türkiye ile Suriye arasında 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde, Adana'da bir özel güvenlik toplantısının yapılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Cumhurbaşkanı Mübarek, Türkiye ile Suriye arasındaki krizden bir yıl kadar sonra 1999 Eylül ayında önde gelen bir Mısır gazetesine verdiği demeçte, Mısır'ın yaptığı bu arabuluculuğun Türk kamuoyu gözünde Mısır'ın itibarını artırdığını ifade ederek, Mısır-Türkiye ve Arap-Türk ilişkilerinde artık yeni bir sayfanın açıldığını belirtmiştir.

Suriye bu gelişmeler karşısında, geri adım atarak, terör liderini sınır dışı etti ve Türkiye ile Adana Mutabakatını imzaladı. Adana Mutabakatına göre Suriye'nin taahhütleri şunlardır.

- “Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK unsurlarının da Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir.
- PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Bir çok PKK’lı tutuklanmış ve adalete teslim edilmiştir. listeleri vardır ve Suriye bu listeleri Türk tarafına iletmiştir.
- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye’nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, toprakları üzerinde, PKK’nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
- Suriye, PKK’nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde diğer terör örgütleri meyanında, PKK tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye, ülkesinde PKK’nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmasına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir. PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmalarına müsaade etmeyecektir.

- Suriye, PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.”⁽⁸⁹¹⁾

Bu gelişmelerden sonra, Türkiye'nin Irak ve Suriye ile ilişkileri, normalleşme sürecine girdi. Suriye ile ilişkilerde gelişmeler kaydedildi. Ancak su sorununda bir çözüm elde edilemedi. Irak'ta Kürt Devleti kurdurulması girişimleri, Türkiye ve Irak'ı yakınlaştırdı. Ancak 11 Eylül sonrası ABD'nin teröre karşı giriştiği mücadelenin Orta Doğu'ya da sıçrama tehlikesi mevcuttur. Böyle bir olasılıkta, Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun daha da artması buradaki Kürt Gruplarını aktif hale getirecektir. Kürt devletinin kurdurulmak istenmesi Türkiye'nin ileriki yıllarda karşılaşacağı en önemli sorunların başında gelecektir. Türkiye'nin kendisine rağmen böyle bir oluşuma müsaade edilmeyeceğini vurgulayarak, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için bölge ülkeleri ve ABD' ile işbirliğini arttırmaya çalışmıştır.

5.3.7. Körfez Savaşı (1990-1991)

Irak-İran savaşının sona ermesinden kısa bir süre sonra, Irak'ın Kuveyt'e saldırması ile ortaya çıkan Körfez Savaşı, denilebilir ki, dünyamızın yeni yapılanmasında ilk merhaleyi teşkil eder. Çünkü, bu savaş ve sonuçları ile Orta Doğu'nun tüm yapısı değişmeye başlarken, bu savaşın sona ermesinden yaklaşık altı ay sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile, dünya tümü ile yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Yani, milletlerarası politikanın, hem kuvvet merkezlerinde ve hem de unsurlarında bir değişme süreci başlamıştır. 1991 Körfez Savaşı sonucunda ABD, Ortadoğu' da kesin ve belirleyici güç haline geldi. Rusya kendi iç sorunlarına çekilirken ABD' nin bölgedeki hegemonyasına en önemli meydan okuma Fransa ve Almanya' nın öncülüğünde AB' nden gelmiş ancak yeterince etkili olamamıştır. ⁽⁸⁹²⁾

Tabii, şunu da belirtmek gerekir ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açan gelişmeler, Körfez Savaşı'ndan çok daha önce, Irak-İran savaşı sırasında başlamış bulunuyordu. Bu ilginç bir paralelliktir.

⁽⁸⁹¹⁾ Baskın Oran “**Türk Dış Politikası Cilt II**”, Editör, , İstanbul, 2001, s: 566

Irakla Kuveyt arasındaki sorunların temelinde Irak'ın Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde İngiltere tarafından oluşturulmuş suni bir devlet olarak görmesi ve bunu bir türlü içine sindirememiş olması yatmaktadır. ⁽⁸⁹³⁾Irak'ın, Arap Birliği'ne sunduğu 16 Temmuz Memorandumundan sonra, gerek Ürdün, gerek Mısır tarafından bir takım aracılık teşebbüsleri yapılmış ve hatta 31 Temmuzda Cadde'de, Irak ve Kuveyt temsilcileri bir araya gelmişlerdir. Cidde toplantısında Irak, Rumeyla petrol bölgesi ile Varbah ve Bubiyan adalarının kendisine terk edilmesini ve Irak'ın Kuveyt'e olan 15 milyar dolarlık borcunun silinmesini istemiş, fakat Kuveyt bu istekleri reddetmiştir. Bunun üzerine, Temmuzun son haftası içinde Kuveyt sınırına yağılmış olan ve uçaklar ve zırhlı tümenlerle desteklenen Irak kuvvetleri, 1 Ağustos 1990 sabahından itibaren, Kuveyt topraklarını işgale başladı.

Irak'ın Kuveyt'i işgale başlaması 1 Ağustos 1990 da olduğu halde, Amerika'nın Irak'a karşı askeri harekâta başlaması ancak 17 Ocak 1991 dedir. Amerika'nın Irak'a karşı harekete geçmesi için böyle dört buçuk ay beklemesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Bunlar ABD'nin Vietnam sendromu, Birleşmiş Milletler Desteği, barış ve aracılık teşebbüsleridir.

Başkan Bush, Amerikan Kamu oyunun desteği bakımından, barışçı yolların kullanılmasına da önem vermiş, fakat kararları gibi, bu konudaki teşebbüslerden de bir sonuç alamamıştır. Mesela B.M. Genel Sekreteri Perez de Cuellar, Eylül başında Irak nezdinde barış için teşebbüste bulduysa da, hiçbir sonuç alamadı. Bu arada, Irak'ı destekleyen Arap Ülkelerinin başında gelen (Bunlar, Ürdün, Cezayir, Libya, Yemen ve FKÖ'dür.) Ürdün Kralı Hüseyin'in, Ağustos sonu ve Eylül başında, Madrid, Londra ve Paris'te yaptığı teşebbüslerden de bir sonuç alınamadı. Hatta, en son olarak, Amerika Dışişleri Bakanı James Baker'ın, son defa bir çözüm bulma amacı ile 9 Ocak 1991 de Cenevre'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz ile görüşmesi de bir yarar sağlamadı. O kadar ki, Baker, Başkan Bush'un bir mektubunu, Saddam Hüseyin'e ulaştırması için Tarık Aziz'e verdiğinde, Irak Dışişleri Bakanı, mektubun diplomatik nezaket kurallarına uymadığını ileri sürerek, iade etti. Bu suretle, barış yolu artık tamamen kapanmış olmaktadır.

⁽⁸⁹²⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yy, İstanbul, 2003, c.2, s.254

⁽⁸⁹³⁾ Tayyar Arı, **2000' li yıllarda Basra Körfezindeki Güç Dengesi**, Alfa Yayınları., İstanbul 1999, s.219

Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yolla çıkarılması için harcanan çabaların hiç biri, başka bir krizde görülmemiştir. Hatta Güvenlik Konseyi bile, Irak'a karşı hemen bir sertlik göstermeyip, adım adım sertleşen kararlar almayı ve her karar karşısında Irak'ın tepkisini tespit etmeyi yeğlemiştir. Bundan dolayıdır ki, Ağustos başından Kasım 1990 sonuna kadar geçen dört aylık devrede Güvenlik Konseyi 11 karar almak zorunda kalmıştır. 1992-1999 arasındaki Bosna-Hersek İç Savaşı istisna edilirse, B.M.'in 45 yıllık tarihinde, hiçbir anlaşmazlıkta ve bu kadar kısa sürede bu kadar çok karar alınmamıştır. Bu durumun tek amacı, sorunun barışçı çözümü için sonuna kadar gitmektir.

Fakat Irak ve Saddam, bütün bu çabalar karşısında en hafif bir yumuşama bile göstermemiştir. Saddam Hüseyin kendi karşısındaki ittifakların dapılacağını ve ekonomik ambargonun bir süre sonra sona ereceğini düşünmüş fakat bu konuda yanılmıştır. ⁽⁸⁹⁴⁾Daha önce de belirttiğimiz gibi, aksine, Kuveyt'i kendi topraklarına ilhak suretiyle, bu barışçı çabalara cevap vermiştir. Tabii bu durum, başta Amerika olmak üzere, bütün devletlerin sabrını tüketti. Güvenlik Konseyi, 30 Kasım 1990 günü aldığı 678 sayılı kararla, Kuveyt ile işbirliği yapan bütün devletlere, Irak 15 Ocak 1991 e kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde, bundan önce Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması hususunda, bütün gerekli vasıtaları kullanmaları yetkisini verdi. ⁽⁸⁹⁵⁾ Irak 15 Ocak 1991' e kadar Kuveytten çekilmediği takdirde uluslar arası barış ve güvenliğin sağlanması için Kuveyt hükümeti ile işbirliği yapılarak Irak' a karşı gerekli tüm önlemlerin alınacağı ⁽⁸⁹⁶⁾

Buna rağmen Irak, Kuveyt'ten çekilmeyi reddettiği gibi, Irak Hükümeti'nin yayınladığı bir bildiriye, Güvenlik Konseyi, Amerika'nın şeytanî hedeflerini gerçekleştirilmeye çalışan bir organ olarak itham edildi. ⁽⁸⁹⁷⁾

Amerika, Irak ile son bir uzlaşma teşebbüsünde bulundu ve Dışişleri Bakanı Baker, 9 Ocak 1991 günü Cenevre'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz ile görüştü.

⁽⁸⁹⁴⁾ Tayyar Arı, **2000' li yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, Alfa Yy., İstanbul, 1999, s.229

⁽⁸⁹⁵⁾ 678 sayılı kararın metni: **American Foreign Policy...1990**, p.544-545; **After the storm**, p.372-373

⁽⁸⁹⁶⁾ Christopher Greenwood, **Iraq's Invasion of Kuwait: Some Legal Issues**, The World Today, Vol.47, No.3, 1991, s.39 - 41

⁽⁸⁹⁸⁾ Fakat yine bir sonuç çıkmadı. Çıkmadığı gibi, görüşmelerden sonra Tarık Aziz basın mensuplarına, “Müttefik kuvvetler bize saldırırsa, buna şaşmayacağız. Bizim savaş tecrübemiz var. Amerika Irak’a askerî saldırıda bulunacak olursa, Irak’ın kendisini çok açık bir şekilde savunacağını Dışişleri Bakanı Baker’e söyledim” diyerek meydan okudu. Hatta, bir gazetecinin, bu açık şekilde savunmadan, İsrail’e saldırıyı mı kastettiğini Tarık Aziz’e sorduğunda, Tarık Aziz “Kesinlikle evet” diye cevap vermiştir. Saddam Hüseyin de Suudi Arabistan Kralına hitaben 14 Ocak’ta yayınladığı bir açık mektupta, bir savaş çıkarsa, bundan Suudi Arabistan’ın sorumlu olacağını bildiriyordu.⁽⁸⁹⁹⁾

Güvenlik Konseyi’nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü gibi, 15 Ocak 1991 gece yarısına kadar Irak’ın Kuveyt’ten çekilmemesi üzerine, 17 Ocak 1991 sabahı, Bağdat saati ile 02.30 dan itibaren, Suudi Arabistan’dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz uçağı, Irak’taki askerî hedefleri bombalamaya başladılar. Birinci plândaki hedefler, radar tesisleri ve erken uyarı sistemleri, hava alanları, füze üsleri ve Kuveyt’te toplanmış bulunan 42 tümenlik Irak kuvvetlerinin ikmal (lojistik) yollarının kesilmesi idi.

Çöl Fırtınası Harekatı denen, Irak’a karşı girişilen bu savaşın birinci aşamasını teşkil eden hava bombardımanları, çağın en üstün silah teknolojisini kullanarak, 24 Şubata kadar devam etti. Bu halde ki, Irak’ın ne havada ve ne de karada bir saldırı yapacak gücü kalmamıştı. Bu durumda, kara harekâtı başlayabilirdi. Fakat Başkan Bush, yine de 22 Şubatta, Irak’a 24 saatlik bir ultimatom yönelterek, kayıtsız-şartsız teslim olmasını ve Kuveyt’ten çekilmesini istedi. Irak’ın buna cevabı ise, 22 Şubattan itibaren Kuveyt’in petrol kuyularını ateşe vermek oldu. Bunun üzerine, 24 Şubat sabahı 0.400 den itibaren, Kuveyt istikametinde kara harekâtı başladı. Irak kuvvetleri her hangi bir direnme gösteremedi ve 25 Şubat akşamından itibaren Kuveyt’ten çekilmeye başladılar. Bu arada, 25.000 Irak askeri de teslim oldu. Başkan Bush, 28 Şubat sabahı, Kuveyt’in

⁽⁸⁹⁷⁾ **After the storm**, p.328

⁽⁸⁹⁸⁾ Bu görüşmeler için bak.: Mihael J. Mazan, Don M. Snider and James A. Blackwell Jr., **Desert Storm – The Gulf War and What We Learned**, Boulder, (Colorado), Westview Press, 1993, p.83-84.

⁽⁸⁹⁹⁾ **After the Storm**, p.334

tamamen “kurtarılmış” olduğunu açıkladı ve harekâtın tek tarafı olarak durdurulduğunu bildirdi. Kara harekâtı sadece 100 saat sürmüştü.

Bu gelişmeler üzerine Sovyet Rusya müdahale ederek, Güvenlik Konseyi’nden bir ateş-kes kararı alınmasını istedi. Güvenlik Konseyi 2 Mart 1991 de 686 sayılı kararı kabul etti. Ateş-kes ilkesinin dışında, bu karar, Irak’ın, bundan önceki 12 Güvenlik Konseyi kararını kabul etmesini, Kuveyt’in ilhakı ile ilgili bütün işlem ve kararlarını geri almasını, tamirat borcu ödemesini ve bütün esirleri serbest bırakmasını öngörmekteydi. ⁽⁹⁰⁰⁾ Irak, bütün bu şartları kabul ettiğini bildirince, Körfez Savaşı da sona erdi.

Bu savaşta tarafların kayıpları hakkında çeşitli rakamlar ortaya atılmıştır. Irak’ın kayıpları için genellikle 50-60 bin ve Müttefiklerin kayıpları için de 8-16 bin rakamları söz konusu olmuştur. ⁽⁹⁰¹⁾

Başkan Bush, Saddam’ı bu şekilde dize getirdikten ve bir bakıma yaptığına yapacağına pişman ettikten sonra, yine de onun yakasını bırakmadı. Amerika’nın, Irak’ı, kımıldayamayacak hale gelinceye kadar ezmeye kararlı olduğu görüldü. Bunun en belirgin işareti, bugüne kadar Irak’ı tam ve sıkı bir denetim altında tutan, Güvenlik Konseyi’nin 3 Nisan 1991 tarihli ve 687 sayılı kararıdır. ⁽⁹⁰²⁾ Bundan sonra Irak hakkında alınacak bütün Güvenlik Konseyi kararlarının adeta “Anayasası” niteliğinde ve Güvenlik Konseyi tarihinin en uzun metinli kararı olan bu karara göre, Irak’ın tümünden silahsızlandırılmasına yönelik olarak, Irak, bütün kimyasal ve biyolojik silahların, menzili 150 km.yi aşan füzelerin ve bütün nükleer madde ve malzemelerin yerlerini Güvenlik Konseyi’ne bildirecekti. Bu karar çerçevesinde kurulan bir komisyon, bu güne kadar, Irak’ın silah işini tam bir denetim altına alarak, Güvenlik konseyi’ne devamlı raporlar vermiştir.

Körfez Savaşı’nın bir önemli sonucu, şüphesiz, Irak’ın esaslı bir şekilde ezilerek, bölgede, sivrilme veya başkaldırmak isteyen diğer devletler için bir “örnek” haline getirilmesidir. Tabii, aynı zaman da, Amerika’nın, Orta Doğu’da,

⁽⁹⁰⁰⁾ 686 sayılı kararın metni: **Yearbook of the United Nations, 1991**, p.171-172; **After the Storm**, p.373-375

⁽⁹⁰¹⁾ **Desert Storm**, p.86

fakat özellikle petrol kaynağı olan Basra Körfezi'nde tam ve tartışmasız bir kontrol kurmasıdır. Sovyetler Birliği dağılmamış olsaydı, Amerika Basra Körfezinde bu üstünlüğü ele geçirebilir veya devam ettirebilir miydi, tabii çok tartışılabilir.

Körfez Savaşı'nın sonunda Amerika'nın bölgede kazandığı üstünlüğün bir diğer belirtisi de, şimdi Amerika'nın Orta Doğu'ya yeni bir düzen getirmek istemesiydi. Başkan Bush, 6 Mart 1991 günü, Amerikan Kongresi'nin ortak toplantısında yaptığı konuşmada ⁽⁹⁰³⁾, Orta Doğu'nun barış ve istikrarı için şu dört ilkeyi ortaya attı:

1) Amerika'nın hayati çıkarlarının mustakar ve güvenli bir Körfez'e bağlı olması dolayısıyla, Orta Doğu'da bir güvenlik sisteminin kurulması. Bu güvenlik sistemi bölge ülkeleri tarafından gerçekleştirilmeli, fakat Amerika'da buna yardımcı olmalıdır.

2) Bölgede kitlesel imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve buna önce Irak'tan başlanması.

3) Orta Doğu'nun istikrarı bakımından, İsrail ile komşuları arasında, 242 ve 338 sayılı kararlara dayanan kapsamlı bir barışın gerçekleştirilmesi.

4) Orta Doğu'nun doğal kaynakları zengindir. Bu zenginlik (yani petrol ve su) bütün bölge ülkelerinin refahı için kullanılmalıdır.

Diğer taraftan, Amerikan Savunma Bakanı Dick Cheney de 1991 Nisanında yaptığı bir konuşmada, Orta Doğu'nun, petrol kaynaklarının, Amerika'nın çıkarlarına ters düşen herhangi bir devletin kontrolü altında olmasına, Amerika'nın izin vermeyeceğini söylemiştir.

Görülüyor ki, Körfez Savaşı ile Amerika ağırlığını Orta Doğu'ya koyarken, ortaya attığı ilkelerle de, Orta Doğu yeni bir yapılanmada yol almaya başlıyordu.

5.3.7.1. Körfez Savaşı Ve Sonrasında Türkiye

Irak-İran savaşında Türkiye "aktif tarafsızlık" politikasını izleyerek, savaşan tarafların her ikisi ile de yakın münasebetlerini devam ettirmiş ve bundan da

⁽⁹⁰²⁾ 687 sayılı kararın metni: **Yearbook of the United Nations, 1991**, p.172-176; **After the Storm**, p.375-385. Güvenlik Konseyi'nin bundan sonraki kararları için bak.: **Yearbook...1991** p.176-212

⁽⁹⁰³⁾ Konuşmanın metni: **U.S. Department of State DISPATCH**, Vol.2, No.10, march 11, 1991, p.161-163; **Facts on File, 1991**, p.155-156

ekonomik ve ticarî yararlar sağlamıştı. Mesela, Kerkük-Yumurtalık boru hattı bu dönemde yapıldığı gibi, Türk-İran ticaret hacminin de 2 milyar dolara çıktığını belirtelim.

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreç, ABD öderliğinde Koalisyon Kuvvetlerinin oluşturularak, Irak'a karşı bir hareket gerçekleştirmesi ile son bulmuştu. Körfez Savaşı olarak adlandırılan bu süreç, "iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesinin Orta Doğu'ya yansımaları idi."⁽⁹⁰⁴⁾ Türkiye, Irak-İran savaşında aktif tarafsızlık politikasını benimsemiş ve her iki tarafla da ilişkilerini ve artan ticaretini devam ettirmişti. Hatta Kerkük ve yumurtalık petrol boru hattı bu dönemde inşa edilmiştir. Körfez krizinde ise Türkiye, krizin ilk günlerinden itibaren tarafsız kalmak istememiş ve Amerika'nın yanında yer almıştır. "Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 2 Ağustos 1990 günü Dış İşleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, Kuveyt'in İşgalinin kabul edilemez olduğunu ve Kuveyt'e egemenlik haklarının geri verilmesi gerektiğini bildirdi."⁽⁹⁰⁵⁾

Türkiye savaşa katılmamakla birlikte, bu savaşta etkin bir rol oynamıştır. 6 Ağustos 1990'da, BM Güvenlik Konseyi, 661 sayılı kararla Irak'a ekonomik yaptırım uygulanması kararı almıştı. Türkiye, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatarak, hem Irak'ın ekonomik ve dolayısıyla askeri gücüne önemli bir darbe vurmuş oluyor hem de kendisi aynı derecede önemli bir ekonomik kaynaktan feragat etmiş oluyordu. Bu arada Bakanlar Kurulu kararı ile Irak ve Kuveyt'in Türkiye'deki mal varlıkları da donduruldu ve her iki ülke ile olan ticarete son verildi.

Körfez Savaşı'nda ise Türkiye, Irak'ın "karşısında" yer almış ve tamamen Amerika'yı desteklemiştir. Türkiye, ABD'nin İncirlik üssünü kullanma isteğine de olumlu yanıt vererek, Körfez Harekatına bir başka önemli katkıda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, Güneydoğu Anadolu'da bir kısım birliklerini konuşlandırarak, Irak Silahlı Kuvvetlerinin Irak kuzeyine de birlik yerleştirmesine yol açmıştır. Türkiye'nin bu tutumu, ABD ve NATO tarafından dikkate alınarak, ve belki de teşvik etmek amacıyla, Türkiye'nin bir saldırıya uğraması karşısında savunulacağı garantisini verildi. "Böylece NATO, savunma alanını Orta Doğu'ya da kaydırması

⁽⁹⁰⁴⁾ M.B. Altunışık'ın, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye Ortadoğu İlişkileri**, konulu araştırması, 1997, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü"

⁽⁹⁰⁵⁾ Fahir Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi**, II nci Cilt 1991, Ankara, s. 60

oldu.”⁽⁹⁰⁶⁾ Bundan sonra Türkiye Amerika’nın baskısı altında kaldı. Zira, Amerika, Adana’daki İncirlik NATO üssü ile Türk topraklarını Irak’a karşı kullanmak istiyordu. Hatta, İncirlik dolayısı ile NATO, Türkiye’ye garanti vermek suretiyle, NATO’nun sorumluluk alanını, bir bakıma Orta Doğu’ya da uzatmış oldu.

Türkiye’nin bu politikasında, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın kişisel görüş ve düşüncelerinin çok büyük etkisi olmuştur. “Körfez krizi Özal’ın Orta Doğu’ya yönelik beklentilerinin gerçekleşmesine yol açmadığı gibi, uzun vadede olumsuz gelişmelere neden oldu.”⁽⁹⁰⁷⁾ Her şeyden önce terör sorunu mahiyet değiştirilerek, uluslararası bir Kürt sorununa dönüştürülmek istendi. Batı ülkeleri Kuzey Irak’ta bir Kürt Devletinden söz etmeye başladılar. Bu olayların etkisi ile Türkiye’de terör eylemleri 1991-1993 yıllarında doruk notasına çıktı.

“Körfez Savaşı sonrası Orta Doğu bölgesinin en önemli sorunlarından biri olarak Irak’ın geleceği sorunu ortaya çıkmıştır. Savaş sırasında ve sonrasında Irak’a BM tarafından uygulanan yaptırımlar, bu ülkenin toprak egemenliğini ortadan kaldırmış ve Saddam rejimine siyasal ve ekonomik önemli bir darbe vurmuştur. Irak’ın kuzey ve güneyinde oluşturulan uçuş yasağı bölgeleri ve özellikle 36ncı enlemin kuzeyinde, Bağdat’ın egemenliğinin tamamen dışında,” Güvenli Bölge” denilen, otonom Kürt bölgesi yaratılmıştır. Irak’ta yaratılan bu “de facto” durumdan ve Irak’ın geleceğine ilişkin belirsizlikten olumsuz etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Irak’taki statükonun yarattığı ekonomik ve siyasi olumsuzluklar Ankara tarafından sık sık gündeme getirilmeye başlanmış ve bu çerçevede Irak’ta savaş öncesi duruma dönülmesi Türkiye’nin politikasının değişmeyen bir ögesi olmuştur. Öncelikle, Körfez Krizinden beri Irak’a uygulanan yaptırımlar yüzünden Türkiye’nin ekonomik kaybı oldukça fazladır. Ambargo nedeniyle, Türkiye Irak’ta sahip olduğu önemli bir pazarı ve boru hattı gelirlerini kaybetmiştir.⁽⁹⁰⁸⁾

Türkiye’nin Amerika’yı desteklemesi, Irak’ı, hem kuzeyden ve hem de güneyden Amerika’nın baskısı altına sokarak, bu devleti, “iki cephe” bir savaş karşısında kalma ihtimali dolayısı ile endişeye sevk etmiştir. Bu sebeple Saddam,

⁽⁹⁰⁶⁾ Fahir Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi**, II nci Cilt 1991, Ankara, s. 60

⁽⁹⁰⁷⁾ Baskın Oran, Editör, **Türk Dış Politikası**, Cilt II, İstanbul, 2001, s. 554

Başbakan Birinci Yardımcısı ve kendisinin “sağ kolu” olarak bilinen Taha Yasin Ramazan’ı, alelacele ve birkaç saatlik bir ziyaret için 5 Ağustos 1990 günü Ankara’ya göndermiş ise de kendisine Kuveyt’ten çekilmesi gerektiği hatırlatıldı.⁽⁹⁰⁹⁾ Dahası, Güvenlik Konseyi’nin 661 sayılı ambargo kararı üzerine Türkiye de, 7 Ağustosta, Yumurtalık boru hattının, açık olan kısmını kapattı. Diğer hattı Irak 6 Ağustosta kapatmıştı. Kerkük-Yumurtalık boru hattı günde 1.7 milyon varil pompalamaktaydı ve Türkiye de, petrol ihtiyacının %40 ını buradan sağlamaktaydı. Türkiye’nin bu hattı kapatmakla, kendisinin sebep olduğu zarar meydandaydı.

Türkiye’yi, yukarıdaki sonuçlardan daha da fazla kaygılandıran husus, Körfez savaşının bittiği 1991 yılından beri PKK’nın gücünü arttırması olmuştur. Ankara, Bağdat’ın Kuzey Irak’ta egemenliğini kaybetmesinin ve burada bir “de facto” Kürt entitesi oluşmasının, PKK’nın Türkiye’ye karşı gerçekleştirdiği saldırılar için üsler oluşturmasına uygun bir ortam yarattığını sık sık vurgulamaya başlamıştır. Bu durum, Türkiye’nin Kuzey Irak’a gittikçe sıklaşan ve büyüyen askeri müdahalelerini de beraberinde getirmiştir. Öte yandan Irakla ticaretin büyük ölçüde sona ermesinin Güneydoğu Anadolu bölgesine olumsuz ekonomik etkilerinin de dolaylı olarak bu istikrarsızlığı beslediği gene Ankara tarafından yinelenmiştir. Bu bağlamda 688 sayılı, BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ve Kuzey Iraktaki otorite boşluğunun sona ermesi, Türkiye’nin Kuzey Irak politikalarının temelini oluşturmuştur.”⁽⁹¹⁰⁾

1990’lı yıllardan günümüze kadar geçen süre içerisinde Türkiye ile Suriye ve Irak ilişkileri terör ve su sorunu üzerinde odaklanarak gelmiştir. 1991 yılında Türkiye ve Suriye Irak’ın toprak bütünlüğünü savunarak, Körfez krizi sonrasında da aralarında güçlü bir koordinasyon ve işbirliğini öngörüyorlardı. Güvenlik konusunda bu dönemde Türkiye ve Suriye arasında bir ortak tavır üzerinde anlaşılmasına rağmen, suların paylaşımında bir yakınlaşma söz konusu değildi.

⁽⁹⁰⁸⁾ M.B. Altunışık’ın, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye Ortadoğu İlişkileri**, konulu araştırması,1997, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü”

⁽⁹⁰⁹⁾ **Tercüman**, 4 Eylül 1990

⁽⁹¹⁰⁾ M.B. Altunışık’ın, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye Ortadoğu İlişkileri**, konulu araştırması,1997, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü”

Irak ise, kuzeyde ki Kürt grupların bölgeyi denetim altına almasını engellemek için harekate girişti. Bir kez daha Kürt gruplar Türkiye'ye sığındılar . sayıları 500.000 bulan bu mülteciler, Türkiye'nin terörle mücadelesinde yeni sorunlar yaratmıştır. Irak PKK'yı bölgede destekleyerek, KYB'nin Kuzey Irak'ta önünü kesmek istemiştir. Türkiye 1991 yılında, PKK'nın Kuzey Irak'ta yerleşmesinden dolayı bu bölgeye üç defa sınır ötesi hareket düzenlemiştir. Bu hareketi Almanya, Rusya, Irak ve Yunanistan protesto ederek kınadılar. "Harekate tepki göstermelerine rağmen, Türkiye'nin onayı olmadan Kuzey Irak'ta bir Kürt Devletinin kurulamayacağını düşünen KDP ve KYB, Ankara ile ilişkilerini geliştiriyor ve kendi bölgelerinde Bağdat'ın desteği ile etkisi artan PKK'ın eylemlerini sınırlandırmaya çalışıyorlardı."⁽⁹¹¹⁾

Türkiye ve Suriye bölgede bir Kürt devleti kurulmasına birlikte karşı çıkarken, Suriye, PKK terör örgütünü desteklemeyi de ihmal etmiyordu.1992 yılında Suriye ile Türkiye arasındaki görüşmelerde Suriye'ye, teröre verdiği desteği kanıtlarcasına, PKK'nın Suriye'de bulunan lideri ve faaliyetlerini içeren bir dosya verildi. Bu görüşmelerden sonra Suriye ile bir Güvenlik Protokolü daha imzalandı. Teröre verdiği desteği kesmesine karşılık olarak ta Suriye, Irak ve Türkiye arasında suların adil kullanımı için teknik seviyede görüşmeler yapıldı.

"Kuveyt'i işgaliyle Irak'ın körfezde güçlenmesinden rahatsız olan S. Arabistan, Suriye, Mısır ve İran aralarında işbirliği yaptıkları gibi, Batıyla ve Türkiye'yle de yakınlaşmışlardı. Ancak bu yakınlaşma ileri boyutlara götürülmedi. Türkiye'nin Orta Doğu'da lider ülke olmasını istemeyen bu devletler, bu dönemde kurulması gündeme gelen, bir ittifakın içinde Türkiye'nin yer almasını istemediler. Türkiye'nin kriz sırasında ve sonrasında Körfez ülkelerine F-16 ve zırhlı araç satma beklentisi bulunmaktaydı. Ancak bu konuda da somut bir gelişme sağlanamadı."⁽⁹¹²⁾

Bu baskılar üzerine Cumhurbaşkanı Özal ve ANAP hükümetinin, Amerika ile beraber, Irak'a karşı savaşa girmesi hevesinde olduğu görülüyor. Özal'a göre, Orta

⁽⁹¹¹⁾ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt II**, Editör, , İstanbul, 2001, s. 556

⁽⁹¹²⁾ Baskın Oran ,**a.g.e**, s. 552

Doğu'nun haritası değişecekti ve Türkiye buna hazır olmalıydı.⁽⁹¹³⁾ “Kerkük ve Musul” sözleri, geniş bir şekilde ortada dolaşıyordu.⁽⁹¹⁴⁾

Türkiye'nin savaşa katılması veya bir yabancı ülkeye asker göndermesi, Anayasamıza göre, her şeyden önce T.B.M.M.'nin kararına bağlıydı. Halbuki bu sırada, Türk kamu oyu ve muhalefet partileri, bunun tamamen karşısındaydı. Türk kamu oyu, Saddam'ın saldırganlığını desteklemese bilme, Amerikan politikasının bu konudaki bir “aleti” haline gelmesinin karşısındaydı. Hele, bir savaşa katılma ihtimaline, muhalefet gayet şiddetli tepki göstermekteydi. SHP lideri İnönü, Irak'tan “komşumuz ve dostumuz” diye söz ederken, DYP lideri Demirel'de “Türkiye'nin bu krize bulaşmasının Irak'la olan münasebetlerimizi olumsuz etkilemesinden” endişe etmekteydi.

Bu sebeple, ANAP iktidarı ile muhalefet arasında bir mücadele ortaya çıktı. Bu şartlar içinde Özal, 12 Ağustosta, T.B.M.M.'den, bir “savaş açma izni” çıkartmaya muvaffak oldu. Lakin, bu iznin kullanılma şartı, “Türkiye'ye bir saldırı yapılması hali” idi. Ne var ki, bu sırada, Adana-İncirlik NATO üssü, Amerikan uçakları tarafından kullanılmaya başlanmıştı bile T.B.M.M.'nin 12 Ağustos kararından sonra, ANAP hükümeti, 5 Eylülde Meclis'in gizli oturumunda, Türkiye'ye yabancı asker kabul etme ve Türk askerini yabancı ülkelere gönderme iznini aldı. Muhalefet partilerinin dışında, 28 ANAP milletvekili de bu karara aleyhte oy kullanmıştı. Hükümet, bu kararın bir “savaş izni” olmadığını vurgulamakla beraber, muhalefet bu karara da şiddetle tepki gösterdi.

Muhalefetin ve kamu oyunun bu tepkilerinin, Cumhurbaşkanı Özal'ın savaşa bulaşma hevesini bir hayli kırdığı bir gerçektir. Kaldı ki, Türkiye, ambargoya katılmakla beraber, milyonlarca dolarla ifade edilen kayıplara uğramaya başlamıştı. Bu arada petrol fiyatları da 41 dolara yükselmişti. Bu ise, Türk ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur. Bu kayıplar ve zararlar konusunda, Amerika'dan, Avrupa Topluluğu'ndan ve hatta bazı Körfez ülkelerinden bir takım vaatler gelmesine rağmen, bunların da gerçekleşmemesi, Özal ve ANAP iktidarında

⁽⁹¹³⁾ **Milliyet**, 5 Eylül 1990.

⁽⁹¹⁴⁾ Cumhurbaşkanı Özal, Ağustos ayı ortalarında, basın mensupları için düzenlediği “gizli” bir toplantıda “Musul” konusunu işlemiştir. Özal, bizim de, **Tercüman** Gazetesi dış politika yazarı olarak katıldığımız bu toplantıda “bir koyup üç almak” tan söz etmekteydi. Toplantının, Türk basını savaşa katılmak hususunda ikna etme amacına yönelik olduğu anlaşılmaktaydı.

hayal kırıklıklarına ve dolayısıyla, Körfez Savaşı karşısındaki tutumunu yumuşatmasına ve yavaşlatmasına sebep olmuştur.

Körfez Krizi veya Körfez Savaşı, son elli yıl içinde, muhalefetin dış politika üzerindeki büyük etkinliğinin, birkaç örneğinden birini teşkil eder.

Mamafih, Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye verdiği zararlar, sadece belirttiklerimizle kalmadı. ABD' nin ve Batı' nın destekleyeceğini bekleyerek 1991 Mart ayında başlayan Kürt ayaklanması bir anda Irak hükümeti ile Kürtler arasında şiddetli bir çatışmaa dönüşmüş ve Nisan ayının başında Irak hükümetinin saldırısından kaçan Kürtlerin Türkiye ve İran sınırına doğru kaçmaları üzerine Türkiye sınırı açarak yaklaşık 250,000 kişinin Türkiye' ye sığınmasını sağlarken bir milyondan fazla insan da sınırın Irak tarafında kalmıştır.⁽⁹¹⁵⁾ Sınırlarımızın güvenliği bir yana, bunların beslenmesi ve barındırılması, Türkiye için ciddi bir sorun oldu. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi, 5 Nisan 1991 deki 688 sayılı kararı ile ⁽⁹¹⁶⁾, Irak'ı, Kuzey Irak halkına karşı giriştiği harekâttan dolayı kınarken, insancıl yardımlar için, milletlerarası yardım kuruluşlarının kuzey Irak topraklarına girilmesine izin vermesini istedi. İlginçtir, bu kararı Irak'ın içişlerine bir müdahale sayan Küba, Yemen ve Zimbabwe, karar aleyhine ve, Çin ile Hindistan da çekimser oy kullandılar.

Türkiye'ye sığınan Peşmergelere, gerek Türk Hükümetinin, gerek Türk halkının yaptığı yardım, herhalde, dünyanın başka yerlerinde örneğine az rastlanan bir insanlık davranışı olmuştur. Şüphesiz başta Amerika olmak üzere diğer devletler ve milletlerarası yardım kuruluşları da, bu konuda gayet aktif olmuşlardır. Fakat, yükün bütün ağırlığını Türkiye'nin taşıdığı bir gerçektir.

Şüphesi Türkiye bu yükü ilelebet taşıyacak değildi. Bu insanların yerlerine, yurtlarına geri dönmeleri gerekirdi. Fakat bu insanlar için kendi topraklarında güvenlik nasıl sağlanacaktı? İşte bundan dolayı Başkan Bush, 10 Nisan 1991 tarihli bir deklâryonla, Irak'ın 36 ncı paralelin kuzeyindeki topraklarda her türlü askeri harekâtını yasakladığını bildirdi. Irak'a uygulanan politikanın anayasası haline gelen 687 sayılı karar dolayısıyla, Irak buna boyun eğdi.

⁽⁹¹⁵⁾ Tayyar Arı, **2000' li yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, Alfa Yy., 1999, s.259

⁽⁹¹⁶⁾ 688 sayılı kararın metni: **Yearbook of the United Nations**, 1991, p. **After the Storm**, p.385-386

Ne var ki, Amerika, 1991 Haziranında, bölgedeki askerlerini geri çekme kararı aldı.⁽⁹¹⁷⁾ O zaman, 36 ncı paralel kararı ile, Peşmergelerin korunması nasıl sağlanacağı sorusu ortaya çıktı. Koalisyon güçleri Temmuz 1991’ de askeri güçlerini Kuzey Irak’ tan çekerken Türkiye’ de konuşlandırılacak ve daha sonra “Çekiç Güç” olarak adlandırılan daha az sayıdaki bir acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam’ ın olası saldırılarından korumak istediklerini açıkladılar.⁽⁹¹⁸⁾ Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden meydana gelen bir milletlerarası güç, Silopi’de konuşlandırıldı. Lakin, bu kuvvetlerin Silopi’de konuşlandırılması, Türkiye’nin, PKK terörüne karşı harekâtını engeller nitelikte görüldüğünden ve Türkiye’nin itirazı üzerine, bu kuvvetlerin geçici olması ve günlük operasyonlarda Türkiye’nin de söz sahibi – olması esas kabul edildi. Daha sonra ise, 23 Eylülde, Çekiç Güç bir kara kuvveti olmaktan çıkarıldı ve esas itibariyle Amerikan hava kuvvetlerinden meydana gelen bir “hava gücü” haline getirilerek konuşlandırıldı.

1991 Haziranında “geçici” olması kabul edilen Çekiç Güç, Türk Hükümetinin kabulü ve T.B.M.M.’nin onayı ile yapılan 6 şar aylık uzatmalarla, 2005 yılında dahi devam etmekteydi.

Bu olayın önemli yanı ise, Çekiç Güç’ün yerleşmesinden sonra, Kuzey Irak’ta bir “kürt özerkliği” hareketinin ortaya çıkması, Saddam’ın 36 ncı paralelin kuzeyine müdahale etmemesi ve Amerika’nın da bu özerkliği desteklemesi sebebiyle, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü de tehdit eden bir nitelik kazanmasıdır. Türkiye, bu özerkliğe karşı bir güvenlik supabı olmak üzere, Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ilkesini ortaya atmış ise de, 1995 yılı sonu geldiğinde Türkiye’nin de bu özerklik görüşmelerinde (Dublin toplantıları) aktif rol alması ile, bu ilkenin pratik değeri hemen hemen hiç kalmamış gibidir.

⁽⁹¹⁷⁾ Congressional Quarterly Weekly Report, Vol.49, No:15, 1991, s.933

6. ARAP DÜNYASI VE ENERJİ MERKEZİ ORTADOĞU'NUN GELECEKTEKİ ÖNEMİ

6.1. Ortadoğu'nun Enerji Gücü

6.1.1.Genel

Petrol endüstrisinin ortaya çıkışı ve sonrasında, yüksek petrol gelirlerinin kaanılması, Müslüman toplumlarda benzeri görülmemiş toplumsal değişimlere yol

⁽⁹¹⁸⁾ Cumhuriyet, 7 Temmuz 1991

açmıştır. ⁽⁹¹⁹⁾Bölgede yüzyılın başında üretilip kullanılmaya başlayan petrol, özellikle 2. dünya savaşından sonra tüketiminin artması ve kullanım alanlarının gelişmesi üzerinde önemli bir etken haline gelmiştir. 1970’li yıllara kadar dünya petrol şirketleri tarafından işletilen Arap petroleri millileştirme çalışmaları sonucunda 1946 yılında %18’den 1978’de %60’lara kadar yükselmiştir. Bu durum Arapların petrolü bir kontrol mekanizması olarak kullanmaya başlamaları ile petrol krizleri baş gösterir. Fiyatlar varil başına 36 dolara kadar yükselir. Bu gelişmeler Batı ülkelerinin İsrail safhında açıkça yer almalarını meşru kılar. Ancak Araplar, elde ettikleri petrol gelirlerini çarçur etmeleri, sağlık, eğitim, teknoloji, bilim vb unsurlara yatırmak yerine lüks içinde yaşama harcamaları ve eski teknoloji silahlanmaya yönelmeleri Arap ülkelerinin zenginliklerini etkin kullanmalarını engellemiştir. Kral Faysal şöyle demişti: “Dedelerimiz deve kullandı, babalarımız araba bizde uçak kullanıyoruz. Ancak korkuyorum torunlarımız bu gidişle develerine geri dönecekler...” ⁽⁹²⁰⁾

Arap dünyasını kapsayan bir çok coğrafyada zengin petrol yataklarının bulunması, “seçilmişlik” duygusunu çok pekiştiren, yaratıcı tarafından özel bir tarzda korunulduğu hissini yayan bir durumdu. Ne var ki, Arap dünyası, bu zenginliği geçmişte yeterince rasyonel bir biçimde getirememiş; bunun yerine Kutsal Mirası paylaşamayan düşman kardeşler gibi davranmak durumunda kalmıştır. Arap dünyasındaki gelir dağılımında büyük uçurumlar bulunması ve bu adaletsiz durumu adeta simgeleyen monarşiler de “düşman kardeşler” algısını güçlendirmektedir.

Körfez bölgesi sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dünyanın kaderini belirleyecek bir potansiyele sahiptir. Bu enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin tarihinden ve mevcut siyasi düzenlerinden kaynaklanan istikrarsızlık da bölgenin uluslar arası sistemindeki önemini hep canlı tutmuştur. Bölgenin bu özelliğinden kaynaklanan güvenlik sorunları bölgede çıkarı bulunan yerel ve dış bütün aktörler için hayati ehemmiyete sahiptir.

1967 Arap-İsrail savaşından sonra, petrolün Batı’ya ve bilhassa Amerika’ya karşı bir siyasi silah olarak kullanılması söz konusu edildi. Hatta bu maksatla OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries), yani Petrol İhraç

⁽⁹¹⁹⁾ Oystein Noreng, **Petrol ve İslam**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.167

⁽⁹²⁰⁾ Turan, 263.

Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı da kuruldu. Fakat petrolün siyasi silah olarak kullanılması mümkün olmadı. Çünkü, her şeyden önce Batı'nın ve bilhassa Amerika'nın tek petrol kaynağı Orta Doğu değildi. Amerika'nın kendi üretimi olduğu gibi, Venezuela, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeler de vardı. Petrol ambargosunda dayanışmayı sağlamak zordu. İkincisi, petrolün fiyatının gayet düşük olduğu bir sırada, Arap ülkeleri için mühim bir gelirden yoksun kalmak, kolay göze alınmayacak bir şeydi.

Diğer taraftan, petrolün siyasi vasıta olarak kullanılmasında Batı ve Amerika üzerine baskı yapabilmek için iki yol vardı: Biri üretimi ve dolayısıyla ihracatı kırmak, diğeri de fiyatları yükseltmek. Üretimi kısmanın iki sakıncası vardı. Önce, üretici ülkelerin gelirlerini azalttırdı, sonra da, bütün Batı endüstrisi enerji bakımından petrole dayandığı için, üretimi kırmak sert tepkilere yol açabilirdi. İşte bu sebeplerden, 1973 savaşından sonra ikinci yola, yani fiyatların yükseltilmesine başvuruldu.

Bu metodun başarılı olduğu söylenebilir. Zira, 1973 Ocak ayında varili 2,59 dolar olan Arap petrolü, 1973 Ekiminde 5.11 ve 1974 Ocak ayında da 11.65 dolara çıktı. Bu, bir yıl içinde dört mislinden fazla bir artış demektir. ⁽⁹²¹⁾

Bu fiyat artışları bilhassa Batı Avrupa'da ve Japonya'da bir paniğe sebep oldu. Ortak Pazar veya resmi adı ile Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (E.E.C.), 6 Kasım 1973'te yayınladığı bir bildiriye ⁽⁹²²⁾ Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını desteklediklerini, kuvvet yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediklerini, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bununla beraber, bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile, "güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde" barış içinde yaşama hakkına saygı göstermesi gerektiğini ilan ettiler. Japonya ise 22 Kasım'da Arapları tutan öyle bir tavır aldı ki, sadece İsrail ile münasebetlerini kesmediği kaldı. İngiltere ise 6 Ekim 1973 de, Orta

⁽⁹²¹⁾ **Strategic Survey**, 1973, p.35

⁽⁹²²⁾ Bildirinin metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, pp. 1192-1193; Keasing's *Contemporary Archives*, 1973, p. 26227

Doğu ülkeleri için silah ambargosu ilan etmişti. Fakat Kasım ayında bu ambargo esas itibarı ile İsrail'e yönelik bir şekil aldı. ⁽⁹²³⁾

Arapların bu petrol silahına karşı, Amerika'nın başvurduğu ikinci yol da Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde, 1974 Ekiminde Amerika, Kanada Frensa hariç Ortak Pazar ülkeleri Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç'in katılımıyla Milletlerarası Enerji Ajansının (Internatioal Energy Agency) kurulması oldu. ⁽⁹²⁴⁾ Bu kuruluşun amacı enerji ve bilhassa petrolün sağlanmasında kullanılmasında bir işbirliğinin dayanışmayı ve ortak planlamayı gerçekleştirmektir. Ortak Planlama çalışmalarında daha sonra her üye ülkenin en az 60 günlük petrol stokuna sahip olması prensibi kabul edilmiş ve daha sonra bu stok miktarı 90 güne çıkarılmıştır. Bundan başka petrol sıkıntısına düşmeleri halinde, üye ülkelerin birbirlerine yardım etmeleri esası kabul edilmiştir. ⁽⁹²⁵⁾

Petrol Krizinin 1973-1974'te Batıda yaptığı ilk şoktan sonra petrol meselesi yani her altı ayda bir OPEC ülkelerinin ham petrol fiyatlarına zam yapmaları, normal bir hadise mahiyetini aldı. Başka bir deyişle; Batı'nın sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri fiyat artışlarından doğan sarsıntıyı kısa sürede atlattılar. Çünkü sanayileşmiş ülkelerin korktuğu üretimin azaltılması idi. Yoksa, fiyat artışlarına kolay adım uydurdular. Zira artan fiyatların üretici ülkelere sağladığı gelir yani, petrodolar, yine Batı bankalarına ve Batı'nın sermaye ve nakit piyasasına intikal etti. İkincisi, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri artan petrol fiyatlarını kolaylıkla kendi sanayi mamullerine ve teknolojilerine aksettirdiler. Burada bilhassa silah fiyatlarını zikretmek gerekir. Halbuki, Batı'nın sanayisine teknolojisine silahına ve hatta tüketim maddelerine en fazla ihtiyaç duyanlar petrol paraları ile ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak isteyenler, bu petrol üreticisi Arap ülkeleri idi. Yani,

⁽⁹²³⁾ **1973-1974 petrol krizi** için bak.: Strategic Survey, 1974, pp. 28-32; Keesing's Contemporary Archives, 1973, pp. 26224-26228; Keesing's Contemporary Archives, 1974, pp. 26845-26849; Richard N. Cooper, The Middle East and International System; Part II: Security and the Energy Crisis, London, I.I.S.S., Adelphi Papers No. 115, 1974; Hanns Maull, Oil and Influence: The Oil Weapon Examined, London, I.I.S.S., Adelphi Papers No. 117, 1975; Edward N. Krapels, Oil and Security-Problems and Propects of Importing Countries, London, I.I.S.S., Adelphi Papers No, 136 1977.

⁽⁹²⁴⁾ **Keesing's Contemporary Archives**, 1974, pp. 26845-26849

⁽⁹²⁵⁾ Milletlerarası Enerji Ajansı üyeleri şunlardı: Belçika, Kanada, Danimarka, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Türkiye ve İngiltere. Norveç tam üye olmakla beraber hususi bir statüye sahipti.

Arap ülkeleri pahalı sattılar ve aldıklarını da daha pahalıya almaya başladılar. Bu arada olan gelişmekte olan fakir ülkeler oldu. ⁽⁹²⁶⁾ Türkiye’de artan petrol fiyatlarının büyük acısını çekmiştir. Petrol üreten Arap ülkeleri bilhassa geri kalmış veya gelişmekte olan Müslüman ülkeler için yeterli bir yardım programı gerçekleştirmediklerinden Batı’nın zengin ülkelerine vurmak istedikleri darbenin acısı bu Müslüman fakir ülkelerin sırtından çıkmıştır.

6.1.2. Ortadoğu Petrol Politikaları

Uluslar arası ilişkileri ve dünya politikalarını oluşturan birçok etkenin yanında petrole dayalı politika ve stratejilerde oldukça önem kazanmıştır. Çünkü ülkeleri yönetenlerin yükümlülüklerinin en başında ulusların refah düzeyini yükseltmek gelmektedir. Bunu yapabilmenin temel şartı da kıt ekonomik kaynaklardan en iyi biçimde faydalanmak ve ister ülke içinde olsun ister ülke dışında bulunsun doğal kaynakları ulusal ekonominin emrine ve denetimine sokarak çağdaş tekniklerle işlemektir. Bu açıdan dünyanın belirli bölge ve ülkelerinde toplanmış olan petrolün nasıl ve hangi yöntemlerle denetleneceği önem kazanmaktadır. ⁽⁹²⁷⁾

19. yüzyıldaki sanayi devrimiyle birlikte enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elde tutmak, taşıma güzergâhlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslararası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel araçları arasında yer almıştır. Bu bakımdan tarihi süreçte önemli birçok sosyopolitik olayın arkasında enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının yattığı görülmektedir. Günümüzde "yeni büyük oyun" diye adlandırılan uluslararası mücadelenin arka planında da yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının olduğu görülmektedir. ⁽⁹²⁸⁾

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, dünyanın dört büyük devleti, İngiltere, Almanya, Rusya ve Fransa bu doğal kaynaklar için aralarında korkunç

⁽⁹²⁶⁾ Krapels, *Oil and Security*, p. 11-14

⁽⁹²⁷⁾ Turgut Ketken, ‘Türkiye’deki Enerji Dar Boğazının Üstesinden Gelinebilmesi İçin Önümüzdeki 20 Yıllık Perspektifte Alternatif Çözümleri’, Deniz Harp Akademisi Bitirme Tezi, 2001-2002.

bir mücadeleye atılmışlardır. Tarih kitaplarının «Şark Siyaseti» adını verdikleri bu mücadelenin ana kolunu petrol teşkil etmektedir. 1854 Yılında ilk önce Galiçya'da bulunan petrolden sonra, Avrupanın gözleri bu yeni ve kirli renkli toprak altı servetine takılıvermiştir. Zoraki vasıtalarla açılmak istenen petrol kuyuları için büyük mücadeleler gerçekleşmektedir. Bu dört devlet yeraltından fışkıran petrolün değerini anlamış ve onu elde etmek için durmadan dinlenmeden birbirleriyle mücadele etmişlerdir. İngiltere yine o dönemde Hollanda Hindistan'ında (Endonezya) bir Hollanda şirketi ile müştereken petrol aramalarına başlamıştır. Bunun yanında birtakım şirketler de Uzakdoğu ve Ortadoğu'da aynı hedef için gayret göstermişlerdir.⁽⁹²⁹⁾

İnsanlık bilim ve teknolojiye ilerledikçe, enerji sorunu da bu ilerlemeyle birlikte kendini daha çok hissettirmektedir. Hızla artan dünya nüfusunu çağın gerektirdiği imkânlardan faydalandırmak, insanlığın doğal gelişim sürecini kesintisiz sürdürebilmek ancak ve ancak yeterli enerji sağlamak ile mümkündür. Diğer taraftan milletlerin kendi aralarındaki var olma ve egemen olma yolundaki mücadeleleri enerji kaynaklarının kontrolünü ve enerjiyi en etkin ve ekonomik şekilde kullanma gayretlerini bir yarış hatta bazen bir savaş haline getirmektedir.⁽⁹³⁰⁾

Uluslararası ekonomi politik dengenin sanayi devrimiyle birlikte Asya'dan Avrupa'ya kayması sürecinde enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması petrolü stratejik bir araca, petrolü coğrafyasında bulunduran bölgeleri ise bu stratejik aracın stratejik bir rekabet alanı haline dönüştürmüştür.

Petrol kullanılmaya başlandığı dönemlerden itibaren uluslararası ilişkilerin her döneminde ve her aşamasında tartışmasız bir şekilde etkisini göstermiştir. 20. yüzyılın hızlı teknolojik gelişmesinde de petrol en önemli rolü oynamıştır.⁽⁹³¹⁾

⁽⁹²⁸⁾ O.N. Araş, 'Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7, s:34.

⁽⁹²⁹⁾ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1969, s:23.

⁽⁹³⁰⁾ K. Ütük, 'Avrasya Ekseninde Enerji İpek Yolu', 2023 Dergisi, Haziran 2001, Sayı:2, s:32.

⁽⁹³¹⁾ Sinan Ogan, 'Azerbaycan, Petrol ve Politika', ASAM, 26 Mayıs 2005.

Savaş ve barış genellikle ham madde kaynakları ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde ve civarında cereyan eden açık-gizli, korkunç mücadelelerin sonucudur. Petrol yeryüzünün rakipsiz ham maddesi hâline geldikten sonra, var olduğu her yerde, iç karışıklıklar birbirlerini izlemiş, petrole sahip olan ülkelerin halkları hiçbir zaman huzur içinde yaşayamamışlardır. Ham madde ve enerji kaynaklarına sahip olmak ve dünyaya bu yoldan hâkimiyetini kabul ettirmek isteyen sömürgecilerin gözünde petrol, insan hayatından hep daha değerli olmuştur. ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki petrol çıkarları tehlikeye girdiği için savaştıklarını itiraf ettikleri gibi Körfez Savaşı'nda en son teknolojik silâhlarla Irak'ı ve onun Kuveyt'teki güçlerini vurmaktan geri kalmamış ve ambargoya maruz bırakmaktan da çekinmemişlerdir.⁽⁹³²⁾ Günümüzde petrol, insanoğlunun en çok ihtiyaç duyduğu doğal kaynak olması sebebiyle savaşta ve barışta tüm uluslararası ilişkilerde; milletlerin ve devletlerin birbirine yaklaşmasında veya çıkar çatışmaları yaşamalarında başrolü oynamaktadır.⁽⁹³³⁾

20. yüzyılın ekonomik, siyasî, askerî ve çevre problemlerinde hep başrolü oynayan petrolün birçok ürünün ham maddesi veya kaynağı olması, birçok sanayi dalının petrole bağımlı olması, dünyadaki her ülkenin imkân ve gücü dâhilinde petrol için oynanan oyunların içinde olma stratejisini kamçulamıştır. Dünya nüfusu arttıkça enerji ihtiyacı ve petrole olan ihtiyaç da petrol kaynakları tükeninceye veya onun cazibesini gölgeleyecek yeni bir madde bulununcaya kadar artmaya devam edecektir. Tabi petrol kavgası da durmayacaktır. Petrol sektörü, yoğun ve büyük ölçekli sermaye gerektirdiğinden bu endüstride çalışan şirketler büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, ulusal ve uluslararası düzeyde strateji uygulayabilme imkânına sahip olabilmekte, strateji uygulayabilme gücündeki firmalar da piyasalarda belirleyici rol oynamaktadırlar. Bu tür firmalar kendi ülkeleri dışındaki diğer birçok ülkede de üretimden aramaya, arıtmadan dağıtıma kadar bütün faaliyetleri kendi kontrollerine almış, buldukları ülkelerin iç ve dış siyasetlerine müdahale etmekten de çekinmemişlerdir.⁽⁹³⁴⁾

⁽⁹³²⁾ R. Kutay KARACA, 'Petrol ve Petrolün Stratejik Önemi', Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:1, SAREM Yayınları, Ankara, 2003, s:113.

⁽⁹³³⁾ 'Türkiye, Hazar ve Afganistan Ekseninde Petro-Politik', 2023 Dergisi, Kasım, 2001.

⁽⁹³⁴⁾ R. Kutay Karaca, a.g.m., s:114.

Petrolün uluslararası ekonomi politik güçler açısından taşıdığı hayatî önem petrole dayalı stratejik plânların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Petrol uluslararasıdaki jeopolitik ve ekonomi politik çatışmaların kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Daha önce çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafi alanlar petrolün bulunmasından sonra klâsik jeopolitik yaklaşımları dönüştüren merkezi bir jeostratejik önem kazanmışlardır.⁽⁹³⁵⁾

Petrolün 19. yüzyıldan itibaren vazgeçilmez sanayi ham maddesi olarak kullanılmaya başlamasıyla, dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını coğrafyasında bulduran Hazar ve Ortadoğu, birçok çatışma ve savaşlara sahne olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Hazar ve Ortadoğu, bulunduğu coğrafyanın stratejik önemi itibarıyla sınaî ve teknolojik olarak gelişmiş bütün ülkelerin önemini bulduğumuz yüzyılda da koruyacak petrolün bağımlısı olarak, bu bölgelerdeki oyunlarına devam edecekleri ve kontrol etmek isteyecekleri bölgelerdir. Dünyada soğuk savaşın bitmesiyle iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçilmesi, ilerleyen yıllarda dünya üzerinde tek hâkim güç gözükken Amerika Birleşik Devletleri ile ikinci ve üçüncü kutup olma yolunda ilerleyen Avrupa Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında büyük enerji mücadelesine sahne olacaktır.⁽⁹³⁶⁾

Petrole sahip olan bölgelerin ekonomik ve politik olarak güçlü olmaları beklenirken durum bunun tam tersidir. Çünkü geçmişte sanayi ile başlayıp günümüzde yaşadığımızın her parçasına giren ve gelecekte de bilgi çağının vazgeçilmez unsurlarından biri olacağını her geçen gün daha çok kanıtlayan enerji ve enerjinin verimli kullanımı, hızlı bir küreselleşme sürecinde bulunan dünyada, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin birbirlerine boru hatlarıyla bağlanmasını zorunlu kılmıştır.⁽⁹³⁷⁾ Esas önemli olan petrole sahip olmak değil petrolü en ekonomik şekilde uluslararası pazarlara ulaştırmak ve petrol ulaşım yollarını

⁽⁹³⁵⁾ K. Ütük; 'Enerji Ekoloji, Strateji İdeoloji', 2023 Dergisi, Kasım, 2001, Sayı:7, s:32.

⁽⁹³⁶⁾ R. Kutay Karaca, **ag.m.**, s:115.

⁽⁹³⁷⁾ C. Serkehni, 'Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarının Millî Güce Etkileri', Stratejik İstihbarat Bülteni, SAREM Yayınları, Eylül 2000, s:65.

kontrol altında bulundurmaktır. Bu açıdan bakıldığında boru hatları dışında petrolünü uluslararası pazarlara ulaştıramayan Hazar bölgesinin jeopolitik önemi, petrolünü uluslararası pazarlara ulaştırdığında daha da artacaktır. Ancak buna dünya üzerinde kendi güçlerinin egemen olmasını isteyen büyük oyuncuların ne derecede müsaade edeceği de ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Büyük oyuncular için artık petrolün bulunduğu coğrafya kadar petrolün geçtiği ve pazara ulaştığı bölgeler de önem kazanmaktadır.⁽⁹³⁸⁾ Bu nedenle artık petrol mücadeleleri yalnızca askerî yaptırımlarla değil ekonomik ve siyasî yaptırımlarla da sonuca ulaşacaktır.

Bölgede yüzyılın başında üretilip kullanılmaya başlayan petrol, özellikle 2. dünya savaşından sonra tüketiminin artması ve kullanım alanlarının gelişmesi üzerinde önemli bir etken haline gelmiştir. 1970’li yıllara kadar dünya petrol şirketleri tarafından işletilen Arap petroleri millileştirme çalışmaları sonucunda 1946 yılında %18’den 1978’de %60’lara kadar yükselmiştir. Bu durum Arapların petrolü bir kontrol mekanizması olarak kullanmaya başlamaları ile petrol krizleri baş gösterir. Fiyatlar varil başına 36 dolara kadar yükselir. Bu gelişmeler Batı ülkelerinin İsrail safhında açıkça yer almalarını meşru kılar. Ancak Araplar, elde ettikleri petrol gelirlerini çarçur etmeleri, sağlık, eğitim, teknoloji, bilim vb unsurlara yatırmak yerine lüks içinde yaşama harcamaları ve eski teknoloji silahlanmaya yönelmeleri Arap ülkelerinin zenginliklerini etkin kullanmalarını engellemiştir. Kral Faysal şöyle demişti: “Dedelerimiz deve kullandı, babalarımız araba bizde uçak kullanıyoruz. Ancak korkuyorum torunlarımız bu gidişle develerine geri dönecekler...”⁽⁹³⁹⁾

Arap dünyasını kapsayan bir çok coğrafyada zengin petrol yataklarının bulunması, “seçilmişlik” duygusunu çok pekiştiren, yaratıcı tarafından özel bir tarzda korunulduğu hissini yayan bir durumdu. Ne var ki, Arap dünyası, bu zenginliği geçmişte yeterince rasyonel bir biçimde getirememiş; bunun yerine Kutsal Mirası paylaşamayan düşman kardeşler gibi davranmak durumunda kalmıştır. Arap dünyasındaki gelir dağılımında büyük uçurumlar bulunması ve bu adaletsiz durumu adeta simgeleyen monarşiler de “düşman kardeşler” algısını güçlendirmektedir.

⁽⁹³⁸⁾ Sinan Ogan, ‘Azerbaycan, Petrol ve Politika’, ASAM, 26 Mayıs 2005.

⁽⁹³⁹⁾ Turan, 263.

Körfez bölgesi sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dünyanın kaderini belirleyecek bir potansiyele sahiptir. Bu enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin tarihinden ve mevcut siyasal düzenlerinden kaynaklanan istikrarsızlık da bölgenin uluslar arası sistemindeki önemini hep canlı tutmuştur. Bölgenin bu özelliğinden kaynaklanan güvenlik sorunları bölgede çıkarı bulunan yerel ve dış bütün aktörler için hayati ehemmiyete sahiptir.

1967 Arap-İsrail savaşından sonra, petrolün Batı'ya ve bilhassa Amerika'ya karşı bir siyasi silah olarak kullanılması söz konusu edildi. Hatta bu maksatla OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries), yani Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı da kuruldu. Fakat petrolün siyasi silah olarak kullanılması mümkün olmadı. Çünkü, her şeyden önce Batı'nın ve bilhassa Amerika'nın tek petrol kaynağı Orta Doğu değildi. Amerika'nın kendi üretimi olduğu gibi, Venezuela, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeler de vardı. Petrol ambargosunda dayanışmayı sağlamak zordu. İkincisi, petrolün fiyatının gayet düşük olduğu bir sırada, Arap ülkeleri için mühim bir gelirden yoksun kalmak, kolay göze alınmayacak bir şeydi.

Diğer taraftan, petrolün siyasi vasıta olarak kullanılmasında Batı ve Amerika üzerine baskı yapabilmek için iki yol vardı: Biri üretimi ve dolayısıyla ihracatı kıstak, diğeri de fiyatları yükseltmek. Üretimi kısmanın iki sakıncası vardı. Önce, üretici ülkelerin gelirlerini azalttırdı, sonra da, bütün Batı endüstrisi enerji bakımından petrole dayandığı için, üretimi kıstak sert tepkilere yol açabilirdi. İşte bu sebeplerden, 1973 savaşından sonra ikinci yola, yani fiyatların yükseltilmesine başvuruldu.

Bu metodun başarılı olduğu söylenebilir. Zira, 1973 Ocak ayında varili 2,59 dolar olan Arap petrolü, 1973 Ekiminde 5.11 ve 1974 Ocak ayında da 11.65 dolara çıktı. Bu, bir yıl içinde dört mislinden fazla bir artış demektir.⁽⁹⁴⁰⁾

Bu fiyat artışları bilhassa Batı Avrupa'da ve Japonya'da bir paniğe sebep oldu. Ortak Pazar veya resmi adı ile Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (E.E.C.), 6

⁽⁹⁴⁰⁾ **Strategic Survey**, 1973, p.35

Kasım 1973'te yayınladığı bir bildiriye ⁽⁹⁴¹⁾ Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını desteklediklerini, kuvvet yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediklerini, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bununla beraber, bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile, “güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde” barış içinde yaşama hakkına saygı göstermesi gerektiğini ilan ettiler. Japonya ise 22 Kasımda Arapları tutan öyle bir tavır aldı ki, sadece İsrail ile münasebetlerini kesmediği kaldı. İngiltere ise 6 Ekim 1973 de, Orta Doğu ülkeleri için silah ambargosu ilan etmişti. Fakat Kasım ayında bu ambargo esas itibarı ile İsrail'e yönelik bir şekil aldı. ⁽⁹⁴²⁾

Arapların bu petrol silahına karşı, Amerika'nın başvurduğu ikinci yol da Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde, 1974 Ekiminde Amerika, Kanada Frensa hariç Ortak Pazar ülkeleri Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç'in katılımıyla Milletlerarası Enerji Ajansının (Internatioal Energy Agency) kurulması oldu. ⁽⁹⁴³⁾ Bu kuruluşun amacı enerji ve bilhassa petrolün sağlanmasında kullanılmasında bir işbirliğinin dayanışmayı ve ortak planlamayı gerçekleştirmektir. Ortak Planlama çalışmalarında daha sonra her üye ülkenin en az 60 günlük petrol stokuna sahip olması prensibi kabul edilmiş ve daha sonra bu stok miktarı 90 güne çıkarılmıştır. Bundan başka petrol sıkıntısına düşmeleri halinde, üye ülkelerin birbirlerine yardım etmeleri esası kabul edilmiştir. ⁽⁹⁴⁴⁾

Petrol Krizinin 1973-1974'te Batıda yaptığı ilk şoktan sonra petrol meselesi yani her altı ayda bir OPEC ülkelerinin ham petrol fiyatlarına zam yapmaları, normal bir hadise mahiyetini aldı. Başka bir deyişle; Batı'nın sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri fiyat artışlarından doğan sarsıntıyı kısa sürede atlattılar. Çünkü

⁽⁹⁴¹⁾ Bildirinin metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict**, pp. 1192-1193; Keesing's Contemporary Archives, 1973, p. 26227

⁽⁹⁴²⁾ **1973-1974 petrol krizi** için bak.: Strategic Survey, 1974, pp. 28-32; Keesing's Contemporary Archives, 1973, pp. 26224-26228; Keesing's Contemporary Archives, 1974, pp. 26845-26849; Richard N. Cooper, *The Middle East and International System; Part II: Security and the Energy Crisis*, London, I.I.S.S., Adelphi Papers No. 115, 1974; Hanns Maull, *Oil and Influence: The Oil Weapon Examined*, London, I.I.S.S., Adelphi Papers No. 117, 1975; Edward N. Krapels, *Oil and Security-Problems and Propects of Importing Countries*, London, I.I.S.S., Adelphi Papers No, 136 1977.

⁽⁹⁴³⁾ **Keesing's Contemporary Archives**, 1974, pp. 26845-26849

⁽⁹⁴⁴⁾ **Milletlerarası Enerji Ajansı** üyeleri şunlardı: Belçika, Kanada, Danimarka, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Türkiye ve İngiltere. Norveç tam üye olmakla beraber hususi bir statüye sahipti.

sanayileşmiş ülkelerin korktuğu üretimin azaltılması idi. Yoksa, fiyat artışlarına kolay adım uydurdular. Zira artan fiyatların üretici ülkelere sağladığı gelir yani, petrodolar, yine Batı bankalarına ve Batı'nın sermaye ve nakit piyasasına intikal etti. İkincisi, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri artan petrol fiyatlarını kolaylıkla kendi sanayi mamullerine ve teknolojilerine aksettirdiler. Burada bilhassa silah fiyatlarını zikretmek gerekir. Halbuki, Batı'nın sanayisine teknolojisine silahına ve hatta tüketim maddelerine en fazla ihtiyaç duyanlar petrol paraları ile ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak isteyenler, bu petrol üreticisi Arap ülkeleri idi. Yani, Arap ülkeleri pahalı sattılar ve aldıklarını da daha pahalıya almaya başladılar. Bu arada olan gelişmekte olan fakir ülkeler oldu. ⁽⁹⁴⁵⁾ Türkiye'de artan petrol fiyatlarının büyük acısını çekmiştir. Petrol üreten Arap ülkeleri bilhassa geri kalmış veya gelişmekte olan Müslüman ülkeler için yeterli bir yardım programı gerçekleştirmediklerinden Batı'nın zengin ülkelere vurmak istedikleri darbenin acısı bu Müslüman fakir ülkelerin sırtından çıkmıştır.

Petrol ve doğal gazın çok zengin biçimde bulunduğu Ortadoğu bölgesinin ve Hazar havzasının önemli ülkelerinden biri olan Türkiye'nin ekonomik verileri iyi bir görüntü vermemekle birlikte dinamik ve genç nüfusu, diğer bölge ülkelere göre yetişmiş insan kaynağı ve dünyada çok az ülkede bulunan güçlü ordusu ile kendisi için gerekli olan ekonomik gelişmeye ulaşabilme yolunda ihtiyaç duyduğu en önemli girdilerden birinin enerji olduğuna şüphe yoktur. Türkiye birincil enerji kaynakları bakımından büyük oranda dışa bağımlı bir ülkedir. Türkiye'de petrol üretimi son derece düşük bir düzeydedir. Isınmadan ulaştırmaya ve elektrik üretimine kadar pek çok alanda kullanılan petrol açısından ülkemizin fakir olması, en azından şimdiye kadar işletilen petrol kuyularından elde edilen üretimin çok düşük düzeyde olması, ekonomik kalkınmada ciddi bir dezavantaj meydana getirmektedir. Diğer birincil enerji kaynaklarından olan doğal gaz açısından da durum pek farklı değildir. ⁽⁹⁴⁶⁾ Coğrafi olarak üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin petrol ve doğal gaz rezervleri açısından durumu da coğrafi yapısına benzemektedir. Türkiye'nin etrafı petrol ve doğal gaz zengini ülkelerle çevrilidir. Doğu ve batı arasında, petrolün iletimi ve dağıtımı alanında Türkiye önemli bir kavşak noktasındadır.

⁽⁹⁴⁵⁾ Krapels, **Oil and Security**, pp. 11-14

⁽⁹⁴⁶⁾ 'Türkiye, **Hazar ve Afganistan Ekseninde Petro-Politik**', 2023 Dergisi, Kasım 2001, s:10.

Bunun doğal sonucu olarak da petrol ile ilgili her türlü oyunun ortasında yer almaktadır.⁽⁹⁴⁷⁾

Dünyada ekonomik kalkınmayı destekleyecek yeni bir enerji kaynağı bulunmadığı sürece, uluslararası ilişkilerde stratejik önemi ile bu ilişkileri belirlemede etkin bir rolü olan petrole ve bu ana kaynağa sahip olan petrol ulaşım yollarını kontrol eden ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik olarak önemlerini korumaya devam edecekleri ve oynanan oyunun büyük oyuncularını olacakları şüphesizdir. Enerji kaynağına sahip olan ülkelerle birlikte enerjinin geçiş güzergâhında bulunan ülkeler, kendi ekonomik yapılarına büyük katkılar sağlamışlardır. Günümüzde güç kavramı önceliğinin askerî güçten ekonomik güce geçtiği düşünülürse enerji kaynaklarının ve geçiş noktalarının önemi daha iyi anlaşılacaktır.⁽⁹⁴⁸⁾

Son yıllarda doğal gaz da gözde bir enerji kaynağı olarak tüm dünyanın ilgi odağı olmuş ve politik oyunlarda "kilit taş" konumuna gelmeye başlamıştır. Petrol gibi doğal gaz da kendisine sahip az gelişmiş ülkeler için hem bir güç sembolü hem de siyasî mücadelenin habercisi olmuştur. Ortadoğu petroleri üzerinde politikalar geliştirilirken Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulma aşamasında olduğundan gereken etki gösterilememiş, doğal gaz ve petrol üretme ve taşıma projelerinde herhangi bir rol alınamamıştır. Orta Asya-Hazar denizi havzası 21. yüzyılın enerji üretiminin odak noktası olarak görülmektedir. Gerek Batı Avrupa devletlerinin gerekse ABD ve Japonya gibi ekonomik devlerin enerjiye olan ihtiyaçlarının gelecekte de bugünkünden daha az olmayacağı hesaplanmaktadır. Bu açıdan yukarıda bahsedilen üretim bölgelerine komşu olan ve bir köprü üstlenmiş olan ülkemizin boru hattı taşımacılığı konusunda geliştireceği politikaların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.⁽⁹⁴⁹⁾

Ekonomik gelişimine paralel olarak Çin'in de petrol talebi iç pazardaki üretiminden daha hızlı artmıştır. 1990'da günlük petrol tüketimi 2.1 milyon varil iken bu değer 1997 yılında 3.5 milyon varile, 2001'de ise 4.6 milyon varile

⁽⁹⁴⁷⁾ R. Kutay Karaca, **a.g.m.**, s:115.

⁽⁹⁴⁸⁾ R. Kutay Karaca, **a.g.m.**, s:116.

⁽⁹⁴⁹⁾ C. Serkehni, **a.g.m.**, s:65.

çıkmıştır. Bu tüketim miktarıyla Çin, ABD ve Japonya'dan sonra üçüncü sıraya yerleşmiştir. 1993 yılında Çin'in bariz bir petrol ithalatçısı statüsüne geçmesi, Komünist partinin 30 yıllık kendi kaynaklarıyla yetinme politikasından ayrılmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Son zamanlarda petrol güvenliği ile ilgili konular, Çin'in diplomatik ve stratejik hesaplarını artan bir şekilde ilgilendirmeye başlamıştır.⁽⁹⁵⁰⁾

Almanya'nın ise Hitler döneminde tek petrol ikmal deposu Ortadoğu idi. Ancak ilerleyen zaman içinde, bölgenin değerini ölçemeyen Hitler Romanya'nın Ploesti bölgesi petrolerinin yeteceğini sandı. Hitler'in strateji kültürü yoktu. Olsaydı, ne yapar eder Ortadoğu'yu ele geçirirdi. Hatta Harp Tarihi kültürü olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Ortadoğu topraklarını kaybettikten sonra yıkıldığını anlardı. Birinci Dünya Savaşı, İngiltere'nin Hindistan yolunu kapatmak çabasıyla geçti. Türkiye'nin Süveyş Kanalı seferi, Irak (Basra, Bağdat, Kütül Ammare muharebeleri) savunması, hep İngiltere'yi Ortadoğu'dan kovmak içindir.⁽⁹⁵¹⁾

Hitler'in ikinci Dünya Savaşı'ndaki nihaî hedefinin Bakü olduğunu düşünürsek petrolün bir ülkenin geleceğini tayin eden önemli bir ekonomik faktör olduğu anlaşılır.

Petrol etrafındaki korkunç mücadele zaman zaman İngiltere ile Rusya'yı, Almanya'yı ve Amerika'yı karşı karşıya getirmiştir. Fakat bu mücadelede özellikle Basra Körfezi'nde İngiltere'nin karşısından hiç eksilmeyen devlet, Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.⁽⁹⁵²⁾

İngiltere'nin petrole olan ilgisi Churchill dönemi ile başlar. Churchill konuyla ilgili 17 Temmuz 1913'te Avam Kamarası'nda da bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma ile Donanma Bakanlığı'nın donanma için gerekli petrolü makul fiyatlarla ve yeterli miktarda sağlamak amacıyla aktif bir politika izleyeceğini

⁽⁹⁵⁰⁾ R.Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç- Çin**, s:176.

⁽⁹⁵¹⁾ Christophe Schoen (Çeviren: Nurettin Türsan), '**Yine Petrol Savaşı**', *Seconde Guerre Mondiale*, Sayı:7, Mart/Nisan 2003.

⁽⁹⁵²⁾ Raif Karadağ, **a.g.e.**, s:12.

açıklamıştır. Böylelikle Donanma Bakanlığı'nın uzun vadeli petrol politikasını da vurgulamıştır. Konuşmanın bazı ilginç cümleleri aşağıya alınmıştır.⁽⁹⁵³⁾

"1907 yılında tamamen petrole dayanan ilk açık deniz destroyer filosu inşa edilmiştir. O günden bu yana her izleyen yıl 'yalnız petrole çalışan' yeni bir filo inşa edilmiştir. Halen inşa edilmiş ve inşa edilmekte olan 100'den fazla (kıyı destroyerleri de dahil) sadece petrole çalışan destroyer vardır. Aynı şekilde son beş yıl zarfında kömürle çalışan zırhlı ve kruvazörler de kritik zamanlarda tüm güçlerini kullanabilmek için petrollü hale getirilmektedir.

"Bizim nihai politik amacımız, Donanma'nın akaryakıt ihtiyacını karşılamada, bu maddenin bağımsız üreticisi ve petrol sahalarının sahibi olmaktır. Bunun için ilk olarak savaşta kendimizi güvenli hissettirecek ve başta fiyat dalgalanmalarından koruyacak düzeyde stok oluşturmamızdır. İkinci aşamada, piyasaya ucuz petrol geldikçe satın alacak mali güce sahip olmalıyız. Ve nihayet kaynağında petrolün sahibi veya gereksinim duyduğumuz petrolün bir bölümünü en azından kontrol eder durumda olmalıyız."

Görüldüğü üzere, Churchill'in inandığı yaklaşım "petrole kaynağında sahip olmak"tır.⁽⁹⁵⁴⁾ Aynı şekilde bugün de ABD aynı yaklaşımı benimsemiş ve 'enerji Kaynaklarının Güvenliğini' ulusal güvenlik stratejisi olarak belirlemiştir.

Bilindiği gibi dünya petrol rezervinin % 66'sı Ortadoğu'dadır. Bir yandan özellikle soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkabilecek çok farklı güç merkezlerinin küresel sistemin enerji politikalarını tehdit edebilecek endişeleri, ABD tarafından çok farklı alanlarda değerlendirilmektedir. Bu çerçeveden bakınca, dünya petrol rezervinin % 66'sının bulunduğu bu bölge tabii ki küresel bir oyuncunun, küresel bir aktörün temel ilgi merkezini de oluşturmaktadır. Şimdi bu anlamda küresel enerji politikaları çerçevesinde ve ekonomilerin karşılıklı bağımlılığı da dikkate alınacak olursa ABD özellikle 11 Eylül 2001 tarihinden

⁽⁹⁵³⁾ Great Britain, Parliamentary Debates, Commons, V. Seri, Cilt 55, Sayfa 1465-66 ve 1474-75'den alan Hikmet Uluğbay, **Petropolitik**, Ayraç Yayınları, Ankara, 2003, s:174.

⁽⁹⁵⁴⁾ Churchill ve dolayısıyla İngiltere bu düşüncedeyken, dönemin Osmanlı yönetim stratejilerindeki öngörüsüzlüğü ifade eden Sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'nın 17 Temmuz 1913'teki şu sözleri ibret vericidir; "Kuveyt ve Katar gibi çölden ibaret iki kaza yüzünden İngiltere ile ihtilâf çıkaramayız. Bu ehemmiyetsiz topraklardan ne gibi faydamız olabilir? Kuveyt ve Katar'ı İngiltere'ye bırakmaya ve

sonra da küresel sistemdeki diğer oyuncuların kendisine biçtikleri rol çerçevesinde kendisini küresel sistemi düzenlemeye yükümlü olarak görmekte ve bu konuda hakkı olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede enerjinin dünya piyasasına kesintiye uğramadan akışının devamını sağlayabilmek amacıyla bu alanlarda bazı projelerin hayata geçirildiğine dair bazı ipuçları görülmektedir. Bu bağlamda ABD hem kendi gücünün devamı açısından, hem de küresel sistemde kesintiye uğramaması açısından üç temel noktada hareket etmektedir. Birincisi; petrol alanlarında kendisine dost olarak tanımlanabilen aktörleri görme ihtiyacı (özellikle Irak'ta rejimi değiştirme konusunda bu kadar ısrarlı olmasının sebebi ne diye baktığımızda bunu görebiliyoruz), ikincisi; gerekirse siyasal sınırları yeniden düzenleme, bu kadar ciddi boyutta veya etnik temelde veya daha zayıf, denetlenebilir, itaatkâr ve iş birliğine açık yönetimler kurulması, üçüncüsü ise; kaynakların çeşitlendirilmesi çerçevesinde Bakü - Ceyhan, Batı Afrika petrolünün sisteme sokulması ve doğrudan RF ile enerji ilişkisine girmesi olarak değerlendirilebilir. Uluslar arası sistemi kontrol açısından önümüzdeki 20-25 yıl içinde Uzak Doğu'daki önemli aktörlerden ÇHC ve Japonya'nın sürekli artan petrol ve doğal gaz ihtiyaçlarında Ortadoğu'ya bağımlılıklarının % 90'a çıkacağını bilinmektedir. Bu çerçevede, Ortadoğu petroleri eğer küresel oyuncu tarafından denetim altına alınabilirse, bu gelecekte Uzak Doğu'daki muhtemel rakiplerin de kontrol altına alınması anlamına gelecektir.⁽⁹⁵⁵⁾

Petrol ve doğalgaza yüksek düzeyli bağımlılık, petropolitik sahnede yer alan gelişmelere aşırı duyarlı olma sonucunu doğurmaktadır. Diğer bir deyişle, fiyatlardaki yükselişler, pazara sunumdaki dalgalanmalar veya kesintiler dünyanın birçok ekonomisini kaosa sürüklemeye olasıdır. 1980-2000 döneminde çeşitli ülkelerin günlük tüketimdeki payları enerji yanında sanayi ham maddesi olarak petrole olan talebi arttırmaktadır. 1980-2000 döneminde dünyada petrol tüketimi yüzde 20 dolayında artış göstermiştir. Ayrıca ABD en büyük tüketici konumundadır ve dünyanın günlük petrol tüketiminin dörtte birinden fazlasını kullanmaktadır.⁽⁹⁵⁶⁾

zengin Irak vilâyetimizle uğraşmaya karar verdim." (Necdet Pamir, Bakü Ceyhan Boru Hattı, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s:13.)

⁽⁹⁵⁵⁾ 'Güvenlik Boyutunda Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye' Konulu Beyin Fırtınası, SAREM, Ankara, 30 Ekim 2002, s:19.

⁽⁹⁵⁶⁾ Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:472.

ABD uzun yıllar üretim düzeyi düşmesine rağmen petrol piyasalarındaki fiyat ve miktar dalgalanmalarına karşı, "stratejik rezervleri"ni devreye sokarak, Suudi Arabistan ve Kuveyt'le birlikte bu dalgalanmaları yumuşatan bir rol oynamıştır. Bu politikalara zaman zaman Rusya da katkıda bulunmuştur. Rusya ise, SSCB'nin dağılmasından sonra, dünya petrol üretimine yüzde 9.5 düzeyinde katkıda bulunmaktadır. Rusya da, son zamanlarda biraz önce değinildiği üzere, piyasadaki sunum sapmalarını dengeleyici rol oynamıştır.⁽⁹⁵⁷⁾ Rusya'nın 2000 yılındaki günlük ham petrol üretimi 6.5 milyon ve tüketimi de 2.5 milyon varildir. Bu durum Rusya'yı net ihracatçı konumda tutmaktadır. Rus ekonomisinde petrol ihracından elde edilen döviz kazancı önemli rol oynamaktadır.⁽⁹⁵⁸⁾ Bu nedenle petrol fiyatlarındaki düşüşe karşı duyarlı bir ekonomi konumundadır. Bununla birlikte, Rus ekonomisinin gelişme ivmesi yükseldikçe günlük petrol tüketimi artacak, bunun için de ya üretimi daha arttıracak veya ihracatını kısmak durumunda kalacaktır.

Çin'in dünya petrol üretimindeki payı önemli bir gelişme göstermişse de, tüketimindeki hızlı artış nedeni ile uzunca bir süredir petrol ihraç eden bir ülke olmayıp ithal eden konuma gelmiştir. Çin, 1980 yılında günde 2.1 milyon varil ham petrol üretirken, 1.8 milyon varile yakın tükettiği için ihracatçı konumunda idi. 2000 yılına gelindiğinde, 3.3 milyon varil üretim yapmasına karşılık, yaklaşık 4.8 milyon varil tüketir konuma gelmiştir. Üretimin tüketimi karşılama oranı yüzde 69 oranı dolayındadır. Diğer bir deyişle ithalatın tüketimdeki payı yüzde 31'dir. Bu ülkenin günlük ham petrol tüketiminin 2020 yılında 10.5 milyon varile ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁽⁹⁵⁹⁾ Çin'in 2030 yılındaki günlük ham petrol tüketiminin ise, 12 milyon varile yükselmesi beklenmektedir.⁽⁹⁶⁰⁾

Yirmibirinci yüzyılın başlarında, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin petrol varlıklarına yönelik, ticari ve siyasi rekabetin ABD,

⁽⁹⁵⁷⁾ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005, s:38.

⁽⁹⁵⁸⁾ Bülent Aras, **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, s:61.

⁽⁹⁵⁹⁾ Energy Information Administration, International Database.

⁽⁹⁶⁰⁾ M.Öğütçü, **"China's Energy Security, Geopolitical Implications for Asia And Beyond"**, Fifth Asian Security Conference, 26-29 Şubat 2003, s:7.

İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya arasında geçeceği anlaşılmaktadır. Bu rekabete başta Japonya olmak üzere diğer ülkelerin ne ölçüde katılabileceğini de zaman ve olaylar gösterecektir. Güvenlik Konseyi görüşmeleri siyasi rekabetin şimdilik iki safta toplandığını görüntüsü vermektedir. ABD ve İngiltere bir grubu oluştururken, diğer grubun üyelerinin Fransa, Almanya, Rusya ve Çin olduğu görülmektedir. İlk grubun çıkarlarını uzlaştırma becerileri eskilere dayanmaktadır. İkinci grubun ise bu konuda birlikte fazla deneyimli olduklarını söylemek zordur. Bu gruplar arasındaki strateji oyunlarına bölgenin petrol üreten ülkelerinden de katılım olma olasılığı vardır. Özellikle, İran'ın olası hedefler arasında gösterilmesi, bu ülkeyi oyunda taraf olmaya zorlayabilir.⁽⁹⁶¹⁾

6.1.3. Ortadoğu Su Politikaları

Su, Ortadoğu'da tarihin en eski çağlarından beri insanlar için hayati öneme haiz bir unsur olmuştur. Bölgede su kaynakları azdır ve bu nedenle de çok kıymetlidir. Bölgenin büyük bir bölümü sürekli akan sulardan mahrumdur. Yıllık toplam yağışın en az % 80'i buharlaşarak kaybolmakta, toprağa işleyen su miktarı insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Mevcut kaynakları da nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, çölün ve çorak arazilerin tarıma açılması ve israfa kaçan sulama yüzünden hızla daralmaktadır. Bu nedenle su Ortadoğu ülkelerinin en önemli ve hayati bir meselesini oluşturmakta, su kıtlığından zarar görecektir hassas bölgelerin en başında yer almasına sebep olmaktadır. Sahip olanlar için su, bir güç ögesi, yeterli suyu olmayanlar için ise milli güvenliği sağlayacak en önemli unsur olarak görülmektedir.⁽⁹⁶²⁾

Strateji terminolojisi "su faktörünü" bir manevra unsuru olarak almaktadır. Petrol ve diğer tip doğal kaynaklar gibi su da stratejik etkileşim sürecinin maddi faktörlerinden biridir. Ancak tarihin dönemlerinde belirli bölgelerdeki stratejik durumlar sadece bu maddi faktörlerin etkileri ile oluşmazlar. Bunların etkilerinden daha önemli olan bir de "mekan" faktörü; bunun karakteri ve oluşumu meselesi vardır; stratejik tutum diye ifade edilen sentez bu faktörün

⁽⁹⁶¹⁾ Hikmet Uluğbay, a.g.e., s:482.

⁽⁹⁶²⁾ Vedat Durmaz, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002, s:113.

üzerinde odaklanır. Maddi faktörler de bu mekan faktörüne (ve bunun üzerinde oluşan senteze) bağlı olarak değişik görünümler arz ederler ve etkiler yaratırlar.⁽⁹⁶³⁾

Ortadoğu bölgesinin, su kaynakları bakımından zengin olması ve su kaynaklarının bazı ülkelerin elinde toplanması bölgede bir su meselesini gündeme getirmiştir.⁽⁹⁶⁴⁾

Su faktörünün Ortadoğu gibi bir bölgede bu durumun yaratabileceği muhtemel sonuçlar yukarıdaki şekilde petrole referansla belirtilen durumlardan aşağıdaki nedenlerle farklı olacaktır:

- Bu şekilde talepler, başlangıçta özetle ifade etmeye çalıştığımız boyutları olan sorunlara sahip istikrarsız bir bölgeden dışarıya doğru olacaktır. Talep eden durumda böyle bir bölgenin varlığı, aynı zamanda çeşitli krizlerin de zeminini oluşturabilecektir.
- Muhtemel durumlarda, çatışan iradelerin temsilcileri, coğrafi engellerle ayrılmış birbirlerinden uzak ülkeler değil, tam tersine coğrafi bakımdan bitişik konumda ülkeler olacaklardır. Sorun (burada su) diğer bazı bölgesel konularla kolayca birleşebilecektir. Bu görünümü ile su sorununu pazarlık amacıyla bile basite indirgemek (diğer sorunlardan soyutlamak) kolay olmayacaktır.⁽⁹⁶⁵⁾

Çekişme konusu olacak faktör dış güçlerin çıkarlarını direkt olarak ilgilendirmeyecektir. Bu durumda bu faktörün (burada suyun) dış güçler üzerindeki psikolojik etkisi petrol etrafında odaklanan görüşlerden çok farklı olacaktır. Böyle bir etki bölge dışında (birinci şekilde olduğu gibi dış çember üzerinde) değil, aksine bölge içinde, özellikle bölgenin kuzey kesimi üzerinde yoğunlaşacaktır. Bunun sonucu olarak, bu kesimdeki ülkeler arasında (Suriye-Irak özellikle) sınırlı işbirliği durumları ortaya çıkarabileceklerdir.

Bölge ülkelerinde su hesapsız ve israf ölçülerinde kullanılmaya devam edildikçe, önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde ciddi su krizlerinin yaşanacağı tahmin

⁽⁹⁶³⁾ Cengiz Okman, **a.g.m.**, s:416.

⁽⁹⁶⁴⁾ Cemal Zehir, Mehtap Özşahin, 'Türkiye'nin Uluslar arası Su Politikaları ve Sınıraşan Sular', 2023 Dergisi, Sayı:25, Ankara, 15 Mayıs 2003, s:16.

⁽⁹⁶⁵⁾ Cengiz Okman, **a.g.m.**, s:416.

edilmektedir. Ortadoğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımdan dolayı tükenmeye yüz tutması, bölgedeki birçok ülkeyi yakın gelecekte su yoksulu ülkeler safına sokacağı hesap edilmektedir. Nitekim Körfez savaşının sona ermesiyle bölgede su krizi ortaya çıkmıştır. Ortadoğu su krizi hiçbir ülkenin ve uluslararası kuruluşun içinden çıkamadığı stratejik bir oyun haline gelmiştir. Çözüm için sürdürülebilir istikrar politikaları ile yeni bürokratik yapılar gerekmektedir.⁽⁹⁶⁶⁾

Dünya bankasına göre; su arzının en pahalı olduğu yer Ortadoğu'dur. 1985 yılında bu fiyat 300\$ olmuştur ki, bu Amerika'nın iki katı olup, Güney Asya'ya kıyasla 5 kat daha fazladır. Bu fiyatta bile, su arzının artışı sağlanamamıştır.⁽⁹⁶⁷⁾

Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda tarım hala en önemli faaliyettir. Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE gibi bazı petrol zengini ülkeler, besin bakımından kendi kendine yeterli olmak çabası ile topraklarının çoraklığına rağmen tarımsal amaçlı sulama için çok büyük yatırımlar yapmakta, dolayısıyla bölgelerindeki yeraltı su kaynaklarının giderek azalmasına neden olmaktadır. Bölgedeki suyun % 83'ü halihazırda tarıma harcanmakta olup bu oranın 2030 yılında %55'e düşeceği ifade edilmektedir. Dünya fiyatının dört katına mal ettiği buğdayı dünya fiyatından pazarlayarak en büyük altı buğday ihracatçısı arasına giren Suudi Arabistan'ın bu üretim için yıllık 8 milyar m³ su tükettiği dikkate alınırsa, bu bölgedeki su israfının boyutları kendiliğinden ortaya çıkar. Bugün, petrol zengini ülkelerin birçoğu, sadece petrole bağımlı kalmamak için, çöl ve çorak arazilerin büyük kısmına tarımsal amaçlı sulama için büyük yatırımlar yapmışlardır. Dolayısıyla bölgedeki su kaynakları giderek tükenmeye yüz tutmaktadır.⁽⁹⁶⁸⁾

Suudi Arabistan'ın su arzı çok önem taşımaktadır. Suudi Arabistan'ın tuzdan arındırılmış su arzı, dünya üretiminin %30'unu aşmakta, dünya arındırılmış su arz kapasitesinin %60'ını körfez ülkeleri oluşturmaktadır. Kuveyt ve körfez ülkeleri kendi ürettikleri bu suya muhtaç durumdadır. Körfez ülkeleri, su arıtımının yapıldığı küçük

⁽⁹⁶⁶⁾ Joyce Starr, "Foreign Policy 'Water Wars'", Spring, 1991, s:2-6.

⁽⁹⁶⁷⁾ Joyce Starr, "Foreign Policy 'Water Wars'", s:1-2.

⁽⁹⁶⁸⁾ Vedat Durmazuçar, a.g.e., s:114.

şehirlere ve üretim yerlerine yapılacak olan sabotaj ihtimalinden korkmakta; bölgede su güvenliği, savunma için askeri gücü daha önemli hale getirmektedir.⁽⁹⁶⁹⁾

Ortadoğu'ya hayat veren beş su kaynağı vardır. Bunlar; Mısır ve diğer komşu Kuzey Afrika devletleri olan Etopya, Sudan, Kenya, Uganda, Tanzanya, Burundi, Ruanda ve Zaire tarafından kullanılan Nil nehrinin suları; İsrail, Ürdün ve Filistinliler tarafından kullanılan Şeria nehrinin suları; Lübnan, Suriye ve Türkiye tarafından kullanılan Asi nehrinin suları; Türkiye, Irak ve Suriye tarafından kullanılan Fırat ve Dicle nehirlerinin sularıdır.

Ortadoğu bölgesinde su kaynakları hayati bir öneme sahiptir. Bölgede su yetersizliğinin artma nedenlerinin başında yılda ortalama 2,8'lik bir hızla artan ve 2002 yılında 430 milyon civarında olacağı tahmin edilen nüfus gelmektedir. Bu durum orta ve uzun vadede krizin çıkacağını göstermektedir. Bölge ülkeleri arasında varolan millî çıkarlar, geleneksel çekişmeler, kentleşme ve sanayileşme krizin daha önce çıkmasına yol açabilir. Bu genel değerlendirme Ortadoğu'da bir istikrarsızlığın olduğunu göstermektedir.⁽⁹⁷⁰⁾

Su bakımından fakir olan ülkeler, kendilerine oranla su zengini saydıkları ülkelerin su kaynaklarına göz dikmektedirler. Sınır aşan nehirlerle ilgili ülkeler arasında da su kullanımı konusunda büyük ihtilâflar doğmaktadır. Bu sebeple de sık sık "su savaşları" senaryoları üretilmektedir.⁽⁹⁷¹⁾

Ortadoğu'da su, petrol kadar Batılılar'ın gündemindedir. ABD yönetimine hizmet veren "Stratejik Araştırmalar Merkezi"nin bir yayınında şu görüşler ifade edilmektedir: "Ortadoğu'daki jeopolitik ilgilerimiz, bugüne kadar petrol ağırlıklıydı. Şimdi su da, bölgede en önemli bir politik silâh hâline gelmektedir." Batılılar'ın Körfez petrollerine olan bağımlılığı sürekli bir şekilde artmakla beraber, emniyetle iddia edebiliriz ki, bu yüzyılın sonuna kadar, bu bölgenin politik durumunu su şekillendirecektir. "Ortadoğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi, Amerika için en kritik dış politika konusudur."

⁽⁹⁶⁹⁾ Joyce Star, "Foreign Policy 'Water Wars'", s:2-4.

⁽⁹⁷⁰⁾ John Bulloch-Adel Danvish; **Su Savaşları**, Çev.: M. Harmanas, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, s:15-25.

Ortadoğu ülkelerinde, büyük oranda su sıkıntısı çekilmektedir. Türkiye, Suriye, Irak ve Lübnan su bakımından diğer ülkelere kıyasla daha iyi durumdadırlar. Buna karşılık, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez Emirlikleri'nde ise çok büyük bir su sıkıntısı yaşanmaktadır. Fırat ve Dicle nehirleriyle, nispeten daha küçük bazı çaylar ve dereler bu bölgeden doğmaktadır. Su sıkıntısı çeken Ortadoğu ülkelerinin gözü bu yüzden Türkiye'nin su kaynaklarının üzerindedir.⁽⁹⁷²⁾

Tabiatın bize sunduğu kaynaklar içerisinde, bugün kendisini ekonomik bir keyfiyet olarak hissettiren su; AB, Amerika ve İsrail'in, Ortadoğu bölgesine sürdüğü yeni politika aracıdır. Nitekim Şimon Peres bir röportajda,⁽⁹⁷³⁾ Türkiye'nin su kaynaklarından bahisle, "Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumu ve zengin su kaynaklarına sahip oluşu bizim için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin, siyasi denge unsuru olabileceği gibi, bölgedeki su sorununun çözümünde anahtar bir ülke olabileceği" ifadesine yer vermiş ve su meselesinde İsrail'in belli bir yeri olduğunu hissettirmiştir.⁽⁹⁷⁴⁾ Su üzerine düzenlenen milletlerarası senaryolar, mesnetsiz komplo teorilerine dayanmamaktadır. Bu yüzden çok yakın bir gelecekte, Ortadoğu'da cereyan eden hâdiselerde suyun en önemli stratejik madde olarak etkili bir rol üstleneceği beklenmektedir.

Ortadoğu bölgesindeki çok değişik jeostratejik ve politik menfaat çekişmelerinden dolayı su savaşları senaryolarını dile getirenlerden birisi de, John Bullock ile Adel Denvish'dir. Bu yazarların yazmış olduğu ve Türkçe'ye de çevrilmiş bulunan "Su Savaşları-Ortadoğu'da Beklenen Çatışma" adlı kitap, su savaşları senaryolarını çığırkanlılığı yapar gibidir.

Türkiye'nin Fırat Nehrinin kullanımıyla ilgili her projesini engellemeye çalışan Suriye ve Irak, bu konuyu her fırsatta uluslararası platforma çekme çabası içerisinde olmuştur. Kendilerinin de içinde yer aldığı Arap Birliği teşkilatını bu amaçları için kullanmakta ve konuyu sık sık gündeme getirerek, Türkiye aleyhine kararlar çıkarmaya çalışmaktadırlar. Arap ülkelerinin tamamına yakını genellikle sınır aşan

⁽⁹⁷¹⁾ P.Gleick (Ed.); **Water in Crisis: A Guide to the World's Fresh Water Resources**, Oxford University Pres, NewYork, 1993.

⁽⁹⁷²⁾ Cemal Zehir, Mehtap Özşahin, **a.g.m.**, s:17.

⁽⁹⁷³⁾ Şimon Peres ile **röportaj**, Nokta, Kasım 1993.

⁽⁹⁷⁴⁾ Efraim Inbar, **Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s:26.

suları kullanan ülke durumundadırlar. Bu durum, Arap ülkelerinin, sınır aşan sular konusunda, kaynak ülkelere karşı ortak tavır almalarını kolaylaştırmaktadır. Suriye ve Irak kendilerine tahsis edilen suyun Türkiye tarafından kısıtlandığını ve tesis etmiş olduğu barajlar sebebiyle de kirletildiğini, bu suretle sağlıklarını tehdit edebileceği gibi gerçeği yansıtmayan sebepleri ileri sürerek uluslar arası hukuk ve sağlık kuruluşlarını harekete geçirmek, daha ötesi de, BM örgütüne götürmek çabası içindedirler.⁽⁹⁷⁵⁾

Amerikan araştırma kuruluşu RAND, Pentagon'a verdiği raporda 'Irak, İran ve Suriye'nin Türkiye'ye ortak saldırı senaryosu üzerinde durmuştur.'⁽⁹⁷⁶⁾ Arap Ülkeleri Dışişleri Bakanları, Suriye'nin ve Irak'ın haklarının korunmasını amaçlayan komiteler kurmuştur. Aynı yıl içerisinde Cidde Kralı Abdülaziz Üniversitesi'nde ABD'li uzmanlar ilginç bir konferans düzenlemişlerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın destek ve organizasyonu ile yapılan toplantıda konuşmacı Dr. Clores, Ortadoğu'daki gıda ve suyun, petrol de dahil her şeyden kıymetli olacağını ifade ederek, GAP vasıtasıyla Fırat'ın sularının bol miktarda tasarruf hakkını ele geçirmesi muhtemel Türkiye'nin böyle bir ayrıcalığa sahip olmasının ileride savaş sebebi olacağını savunmuştur.⁽⁹⁷⁷⁾ Yine, Butros Gali'nin yakın ilgi ve teşviki ile kaleme alınan "Su Savaşları" isimli kitapta "Yıllardır düşman olan Suriye ile Irak, (Atatürk Barajı'nda su toplanması sırasında olduğu gibi) Türkiye'nin tutumu karşısında bir ittifaka zorlanabilirler" görüşüne yer verilmiştir.

Irak, Dicle nehri meselesinin Türkiye, Suriye ve Irak'ın ortak görüşme konusu yapılmasına karşı çıkmaktadır. Yine Irak, Fırat ve Dicle nehri meselelerinin ayrı ayrı görüşülmesini ve Suriye'nin Dicle nehri konusunda söz sahibi olmamasını istemektedir.⁽⁹⁷⁸⁾ Çünkü Irak'a göre, Fırat ve Dicle nehri iki ayrı havzadır. Irak, Dicle üzerinde tarihten gelen ön kullanım hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir.

⁽⁹⁷⁵⁾ Vedat Durmazuçar, **a.g.e.**, s:115.

⁽⁹⁷⁶⁾ Sabah gazetesi, 18 Eylül 1992.

⁽⁹⁷⁷⁾ Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1992.

⁽⁹⁷⁸⁾ Gün Kut, **Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, (Editör: Haluk Ulman), İstanbul, Aralık 1991, s:109.

Türkiye'nin bölgede su kaynakları bakımından en zengin ülke olduğu bugüne kadar çeşitli vesilelerle söylenmekte ve maksatlı olarak Türkiye'nin su potansiyeli mevcut olandan fazla gösterilmeye çalışılmaktadır. Oysa durum hiçte böyle değildir. Çünkü Türkiye gerçekte aşırı su kaynaklarına sahip bir ülke değildir. Mevcut su kaynaklarının coğrafi dağılımındaki dengesizlik nedeniyle yakın bir gelecekte bu kaynakların artan su ihtiyaçlarını karşılayamaması durumuyla karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinin su ihtiyaçlarına ayırabileceği veya ayırması gereken su kaynaklarına sahip olduğu görüşünün gerçekçi bir yönü bulunmamaktadır.⁽⁹⁷⁹⁾

Türkiye şu anda diğer komşularına nazaran yeterli su kaynaklarına sahip görünmesine rağmen, yakın bir gelecekte kendisini su sıkıntısı içerisinde bulabilecektir. Ülkenin batı kesimlerinde ve büyük şehirlerde özellikle yaz aylarında belirgin bir susuzluk problemi baş göstermekte ve yaz aylarında bu merkezlerde susuz günler yaşanmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre küresel ısınma ile birlikte ülkemizde ki yer altı sularındaki azalma artış göstermiştir. 75 yıl önce özellikle kar yağışının çok fazla olduğu, bölgelerimiz, şu an mevsimsel değişim sonucu yılda sadece bir veya iki defa yağış alabilmektedir. Özellikle Ege, Marmara, İç ve Güney Anadolu'nun bir kısmı, zaman zaman da Doğu Anadolu bölgesinin bu değişimden etkilendiği anlaşılmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda Batı ve İç Anadolu'da yer altı suları 5-6 m. civarında mevcut iken, bugün 50-70 m.civarında elde edilebilmektedir. Kar yağışı bakımından en fazla yağış alan bölgemiz olan Doğu Anadolu bile geçen kış yağışların az olması nedeniyle kuraklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Barajlarımızın doluluk oranı istenen seviyeye ulaşmamıştır. Bu kuraklığın geçici olduğunu düşünmek ve ısınmayı göz ardı etmek açıkça büyük bir gaflet içerisinde düşmek demektir.⁽⁹⁸⁰⁾

Sonuç olarak Ortadoğu, artan nüfus ve azalan kaynaklar sebebiyle su kıtlığından zarar görecektir tüm bölgelerin en duyarlılarından birisidir. Sıcak savaş ortamının eksik olmadığı Ortadoğu bölgesinde su savaşları tezlerini eleştirsek bile, geleceğin bütün çatışmalarında etkili olacak faktörlerin önemlilerinden

⁽⁹⁷⁹⁾ Özhan Uluatam, **Ortadoğu Su Sorunu**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2004, s.75

⁽⁹⁸⁰⁾ www.dpt.org.tr

birisi de su meselesi olacaktır.⁽⁹⁸¹⁾ Su yoksulu bir bölge olan Ortadoğu'da kıt olan su kaynakları hesapsız ve hoyratça kullanılmaktadır. Bu şekilde devam edildiği takdirde 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren iki ya da üç ülkenin dışında tüm Ortadoğu, çok ciddi bir su krizi yaşayabilecektir. Böyle bir durumda da diğer bölgelere nazaran çok daha fazla şiddet potansiyeline sahip olduğu değerlendirilen Ortadoğu'da "su savaşlarının" çıkacağı ve bu savaşların çok yakın bir zaman diliminde olacağı iddia edilmektedir.⁽⁹⁸²⁾ Sıcak savaş ortamının eksik olmadığı Ortadoğu bölgesinde su savaşları geleceğin bütün çatışmalarında etkili olacak faktörlerin önemlilerinden birisi olacaktır.⁽⁹⁸³⁾

6.2. II. Körfez Savaşı ve Enerji

Ortadoğu bölgesi, tarihi gelişim süreci incelendiğinde görülecektir ki, her dönemde dünyanın kanayan yarası olmuştur ve öyle görülüyor ki, bu yara gelecekte de kanamaya devam edecektir. Yeni bir oluşumun uzun zamandan beni temelleri atılmaktadır. Geleceğin alacağı biçimi görebilmek için geçmişin doğru kavranması gerekmektedir. 20. yüzyılı iyi anlamadan, günümüzde doğru adım atmak ve kendi geleceğine egemen olmak mümkün değildir. 300 yıldır dünyayı egemenliği altında tutan gelişmiş sanayi ülkeleri, sömürgelerin önemi arttıkça, ondan daha büyük bir pay almak isteyenlerin sayısının arttığını görmüştür. Almanya, ABD, Japonya ve İtalya, sahip oldukları toprakların gelişen sanayilerine yetmediğine inanmaktadırlar. İngiltere, 27.2, Fransa, 11.3, Almanya'nın 2.6 ve ABD'nin 1.6 milyon kilometrekare sömürgeleri mevcuttur⁽⁹⁸⁴⁾. Sömürgecilik yarışına en son katılan ABD, 1889'de İspanyayı yenmiş, Küba ve Filipinleri ele geçirmiş ve dünyaya yayılmaya başlamıştır. Amerikan yayılcılığının kuramını oluşturan Amiral Alfred T. Mahan, ABD hükümetine şu öğütleri vermektedir. "Tarihi dikkatle okuyunuz, uluslar arası sorunları akıllıca değerlendiriniz. Denizlerde gerekli denetimi sağlamayla; ulusal ticaret, ulusal refah ve ulusal büyüme arasındaki açık ilişkiyi değerlendiriniz ve üzerinize düşen rolü uygulamaktan çekinmeyiniz. Hristiyan uygarlığını Doğu Asya'nın şiddetli saldırılarına karşı savunmaya hazırlıklı olunuz. Genişleme

⁽⁹⁸¹⁾ Cemal Zehir, Mehtap Özşahin, **a.g.m.**, s:25.

⁽⁹⁸²⁾ Orhan Tiryaki, "**Sınırşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**", HAK Yayını, İstanbul, 1994, s:156-157.

⁽⁹⁸³⁾ Vedat Durmazuçar, **a.g.e.**, s:153.

⁽⁹⁸⁴⁾ James Joll, "Dünya 1900", **20. Yüzyıl Tarihi**, Arkın Kitabevi, Sayı:1, s.3.

politikasının yararına dönük bir biçimde kullanılması ile, yalnızca ulusal değil dünya refahını da geliştireceğinizin bilincinde olunuz”⁽⁹⁸⁵⁾.

Mahan bunları söylerken, gelişmeleri yeterli görmeyen Amirikalı Henry Cabot Lodge, “Büyük ülkeler dünyayı paylaşıyorlar. Amerika bu gidişe ayak uydurmalıdır”⁽⁹⁸⁶⁾, diye sesini yükseltmektedir.

ABD bu doğrultuda deniz gücünü geliştirirken, Almanya ve Japonya da boş durmuyorlardı. Alman generali Baron Walter Vori Lüttwitz, “19 yüzyılda genel paylaşım katılmakta çok geciktik. Ancak ikinci bir paylaşım gelmek üzeredir. Bizi bekleyen kaynakların zenginliğini anlamak için; yalnızca Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü, Uzakdoğu’nun yeni Hindistan’ı olan Çin’in tecridi ve birçok Güney Amerika ülkesinin içinde bulunduğu dengesiz koşullara eğilmemiz gerekir. Herkesi ürkütecek kadar güçlü olmalıyız. Bu konuda artık yitirilecek zamanımız kalmamıştır”⁽⁹⁸⁷⁾, diyerek yol göstermektedir.

20. yüzyıla girerken Almanya’nın Pazar payı İngiltere ve Fransa’nın pazarlarının ancak %6.6’sı kadardır. Bu oran ABD için %4.2’ydi. İngiltere tek başına dünya ihracatının %16.3’ünü yaparken, Almanya dahil tüm Orta ve Batı Avrupa ülkelerinin ihracatı %31.9’du. Bu dağılımın, ülkelerin ekonomik güçlerine uygun düşmeyen dengesizliği, önce politik, sonra silahlı çatışmayı gündeme getirmiş, 1914 savaşı böylece çıkmıştır.

Mal ve hammadde ticareti yanında özel önem kazanan sermaye ihracı bu dönemde başlamıştır. Bu dönem, büyük Osmanlı İmparatorluğunun artık son günlerini yaşadığı bir tükeniş noktasıdır.

Uluslar arası hegemonik gücü oluşturan bir kısım ülkeler, gelecekteki refah seviyelerini ve mevcut petrol stoklarını koruyabilmek için dünyanın temel kaynaklarını paylaşmak üzere yeni planlar ortaya koymaktadırlar. Yeni dünya düzeni çerçevesinde kaynakların yeniden dağılımı gündeme gelmiş ve başta ABD olmak üzere, bir kısım ülkeler bu pastadan pay almak için, işbirliği içine girmişlerdir.

⁽⁹⁸⁵⁾ William E. Livezey, “Mahan’a Göre Deniz Gücü”, Harp Akademileri Komutanlığı, Deniz Harp Akademisi Yayınları, 1979, s.63.

⁽⁹⁸⁶⁾ Geoffrey Barraclough, “**Emperyalizme Tepki: Milliyetçilik**”. Sayı, 13, s.243.

Şubat 2001’de ABD temsilciler Meclisi’ne verilen bir yasa önerisi, bugün gelinen noktanın gerçek boyutunu göstermeye yetmektedir. Georgia Eyaleti milletvekili Bob Barr, “Gerekirse Kişilere Yönelik Suikast Düzenlenmesine Olanak Vermek İçin”, bir yasa teklifi hazırlamıştır. The Washinton Times Gazetesi’ne verdiği demeçte; “Kendimizi kandırmayalım. Yakın tarihimizde görüldüğü gibi ABD, gerektiğinde çıkarlarını korumak için dünyanın her yerinde her şeyi yapmaya hazırdır. Benim tasarım yasalaşır, gerektiğinde suikast düzenlenmesine ilişkin yasal boşluğu dolduracaktır”⁽⁹⁸⁸⁾, diyebilmektedir. Bu sözler de göstermektedir ki, ABD ekonomik ve politik çıkarları söz konusu olduğunda, elinden gelen her şeyi yapabilecektir. Buna suikastler dahil olacaktır. ABD’nin Ortadoğu’da Irak’a saldırıda bulunması, bir açıdan bakıldığında, Irak’la birlikte bütün Ortadoğu’ya hakim olma amaçlarının bir uzantısı olarak görünmektedir ve bu durum Türkiye’ye yönelik olarak gerçekleştirilecek planlamaları da içermektedir.

2003 yılının başlarında, tek taraflı olarak gücü şimdilik elinde bulunduran ABD, yanına İngiltere’yi de alarak yeni sömürgeler oluşturmak peşine düşmüştür. Bu bağlamda, Irak’a yönelik askeri operasyonun temel nedeni, orada ve çevre ülkelerde bulunan dünya petrol rezervlerinin %20’ini oluşturan petrol kaynaklarına el koymak, çok önemli bir kontrol noktası olan Basra Körfezi’nin denetimini ve kontrolünü sağlamak ve bölgeye Çin ve Rusya’nın bölgede egemen olmasını engellemektir. Irak’a yerleşen bir ABD, bütün Ortadoğu’yu kontrol edebilecektir. İran ve Irak’ın denetim dışı kalmasının sıkıntılarını yaşayan Avrupa ve ABD, oluşumunu sağladığı Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu sorunlarını, küresel bir boyutta tutmanın kararlılığı içindedir. ABD’ nin ucuz ve bol enerji talebindeki yükseliş trendi devam etmektedir. Bu trendin kesintiye uğraması ABD’ nin gelişmekte olan fakir ülke konumuna düşme riskini taşımaktadır. ABD enerji firmaları, tüketiciler ve ABD devleti zaman kaybetmeksizin yeni oyunun kurallarını tespit ederek liderliğini alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmelidir.⁽⁹⁸⁹⁾

ABD eski Dışişleri Bakanı H.Kissinger’in “Petrol Araplara bırakılmayacak kadar önemli bir şeydir”, demesi de bu doğrultuda atılan adımların hangi amaca

⁽⁹⁸⁷⁾ Geoffrey Barraclough, **a.g.e.** s.45.

⁽⁹⁸⁸⁾ “**Asi Lideri vurmak İçin Suikast Yasası**”, Hürriyet Gazetesi, 11.02.2001.

yönelik olduğunu göstermektedir. Büyük paylaşım dediğimiz olay buradan başlamaktadır. Irak'ın kitle imha silahları ürettiği, kimyasal ve biyolojik silahlarla ABD ve müttefikleri için büyük tehdit oluşturduğu, El Kaide ile bağlantıları gibi hususları ileri sürerek saldırısına yasal bir zemin oluşturmaya çalışması ve bu doğrultuda dünya kamu oyunu ikna etmeye çalışması artık inandırıcılığını yitirmiştir. Asıl amaç, Irak'ın ve dolayısıyla çevre ülkelerde bulunan mevcut gelecekteki rezervlerin kontrolüne yönelik temel düşüncüyü gerçekleştirmek, Ortadoğu'ya hakim olmak, dolayısıyla İran, Çin, Rusya gibi büyük güçlerin gelecekte ortaya çıkması olası tehditlerini önlemektir. Bu arada, Türkiye'yi de denetim altına almak ve ihtiyaç duyduğu zenginliklerimizi daha kolay kullanabilmektir. CIA Başkanı J. Woolsey; “Olay gayet açıktır. Fransız ve Rus petrol şirketlerinin Irak sahalarında ilgileri; girişimleri vardır. Onlara Irak'ın mevcut hükümetinin uzaklaştırılmasında yardımcı olurlarsa, Saddam sonrası oluşacak yeni hükümetle ve ABD'li şirketlerle yakın çalışabilmeleri için elimizden desteği göstereceğimiz söylenmelidir. Ancak, Saddam'dan yana tavır koymaları halinde Irak'ın yeni hükümetinin Fransız ve Rusya ile çalışmasını kabul ettirmemiz zor, hatta imkansız olacaktır”, diyebilmektedir. Bu bağlamda Irakta, ambargo nedeniyle şimdilik devreye sokulmayan, petrol ve gaz sahalarının geliştirilmesine yönelik, milyarlarca dolarlık imzalanmış anlaşmaların büyük çoğunluğunun Rus, Fransız ve Çin petrol şirketlerinin elinde olduğu bilinmektedir. ABD bu anlaşmaların geçersiz olacağını ve “yeni paylaşım”dan elle tutulur bir pay almak isteyeceklerin II. Körfez Savaşında kendileriyle birlikte yer almalarında “yarar” olduğunu açıkça belirtmiştir.⁽⁹⁹⁰⁾

Çalışmalarını uzun süredir ABD desteğinde ve Londra merkezli sürdüren Irak Milli Kongresi yetkilileri de paralel açıklamalar yapmışlardır. Kongre temsilcisi Faysal Qaragholi de “mevcut anlaşmaları kesin olarak gözden geçireceğiz. Politikalarımız Irak halkı tarafından seçilecek hükümet tarafından belirlenecektir” derken, A. Çelebi, Saddam sonrası Irak petrol sahalarının geliştirilmesi için ABD liderliğinde bir komisyon oluşturulması ve büyük payın ABD'li şirketlere verilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu büyük paylaşımında ABD'li Exxon-Mobil ve Dick Cheney'in eski şirketi Chevron-Texaco öncelikle yer almaktadır.

⁽⁹⁸⁹⁾ Hakkı Caşın, **Güç Merkezlerinin Enerji Bölgelerine Yönelik Politikaları**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2004, s.143

⁽⁹⁹⁰⁾ Filiz Karaosmanoğlu, **Enerjinin önemi, Sınıflandırılması ile Kaynak İhtiyaç Dengesi ve Gelecekteki Enerji Kaynakları**, HAK Yayınları, İstanbul, 2004, s.15

6.2.1. Rezervler

ABD için Ortadoğu, zengin rezervler bulundurması, maliyetlerin çok düşük olması ve Basra Körfezinin kontrolünün sağlanması açısından vazgeçilmez bir konumdadır. Bugün dünya petrol rezervlerinin %65'i Ortadoğu'da bulunmaktadır. ⁽⁹⁹¹⁾Bu ülkeler OPEC'le birlikte üretimin %40'ını gerçekleştirmektedir. Suudi Arabistan'da rezervin 262 milyar varil, Irak'ta 250 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Irak'ta hala yüzeeye yakın, işlenmemiş çok zengin petrol yatakları bulunmaktadır. Bu bağlamda, denilebilir ki, yalnızca Irak petrolleri ABD'nin 20-30 yıllık petrol gereksinimini karşılayacak düzeydedir. Bölge itibariyle bakıldığında ise Suriye %03, Yemen %06, Umman, %07, Katar %2.1, İran %13.0, Kuveyt %14.2, Irak %16.4, Suudi Arabistan %38.2 gibi muhteşem bir zenginliğin varlığı görülecektir. Bu verilen rakamların rezervlerin işletilen kısımlarını kapsadığı ve henüz hiç işletilmeyen bölgelerin de varlığı hesaba katılırsa, neredeyse III. Dünya Savaşı'nı başlatabilecek kaynakların zenginliğinin iştah kabarttığını tahmin edebiliriz. Amerikan Enerji Bakanlığı sitesine girdiğimiz zaman görüyoruz ki, mevcutlarla birlikte aranmamış Batı Çölü bölümünü de devreye sokarsanız, uzmanlar toplam 220 milyar varil petrol olabileceğini düşünmektedirler. Dolayısıyla, bu günkü rezervlerle kıyaslanırsa dünya petrol rezervlerinin %20'inden fazla bir potansiyele sahip olduğu görülecektir. Suudi Arabistan, politikası itibariyle ABD ile birlikte hareket etmektedir. Amerikan ambargosu nedeniyle bir çok ülkenin ve şirketin bu bölgede yatırıma girdiği görülmektedir. ABD'nin rekabeti daraltmadığı bir ortamda, bu coğrafyaya girip bir kısım sahaları kapatmayı olumlu görmüşlerdir.

İran – Irak savaşının yarattığı silah pazarı ve petrol arzı dengesi 1991' de Saddam Hüseyin ordularının daha fazla enerji ve güç talebi neticesinde Kuveyt' in işgali ile neticelenmiştir. ⁽⁹⁹²⁾

Saddam bu noktada önemli bir manevra yaparak bu ülkelerin şirketlerine yer vermiştir. Fakat hiçbiri faaliyete geçmemiştir. Başta Fransa, Çin ve Rusya olmak üzere, bu üç ülkenin şirketleri harekete geçmeye hazırlanmışlardır. Bu projeler açısından Batı Kurna sahası tahmini rezervi 7-8 milyar varil, tepe noktası üretimi

⁽⁹⁹¹⁾ www.iea.org

⁽⁹⁹²⁾ Hakkı Caşın, **Güç Merkezlerinin Enerji Bölgelerine Yönelik Politikaları**, Harp Akademileri Yay., İstanbul, 2004, s.114

günde 600 milyon varile çıkabileceği öngörülen sahalardı. Burada Rusların Lukoil şirketi önde görülmüştür. Türkiye'nin kalan üretilebilir rezervlerinin toplamı yaklaşık 300 milyon varildir. Batı Kurna'nın yalnızca 7-8 milyar varillik üretilebilir rezervi mevcuttur. Bir diğer saha, Al-Ahdab Sahası. Bu sahada Çin Milli Şirketi hakim durumdadır. Burada 1 milyar tahmini rezerv, 90 bin varil tepe üretimi mevcuttur. Tepe üretimi bugün Türkiye'nin ürettiği günlük 50 bin varil petrolden çok fazladır. Mecnun Sahası ve Nahr Umar Sahası, Fransız Total Fina Elf yönetimindedir. Bunlardan Mecnun Sahası'nın 10 milyar varil, Nahr Umar Sahası'nın 6 milyar varil, Mecnun Sahasının 600 bin varil/gün, Nahr Umar'ın 440 bin varil/gün tepe üretimi beklenilmiştir. Helfaya Sahasında Çinlilerin CNPC petrol şirketi var. Bu sahanın da tepe üretimi 200 bin varil/gün. 5 milyar varil de rezervin mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Rafidain Sahası Çine verilmiştir. Çin'in Norinco-Sinochem şirketleri bu bölgeye hakim durumdadır. Nasiriyah Sahası, İtalyanların Agip şirketine verilmiştir. Bunun yanında Vietnam'dan Türkiye'ye kadar daha pek çok şirketin bu sahalarda çeşitli girişimleri olmuştur. Savaş olmasaydı, anlaşma sağlanmak üzereydi. Savaş olunca, uluslar arası statüdeki bu paylaşım anlaşması yok sayıldı. Bu nedenlerle Çin'in, Fransa'nın ve Almanya'nın bu savaşa neden karşı çıktığı daha iyi anlaşılmaktadır.

Yıllardır Irak'a uygulanan ambargo ABD ve İngiltere dışındaki ülkelerin petrol şirketleri için çeşitli protokoller imzalamaları konusunda engel oluşturmamıştır. Rus, Fransız ve Çin şirketleri Irak'ta önemli anlaşmalar imzalamışlardır. ABD ve İngiltere kendi açılarından bu anlaşmaları geçersiz sayarak, savaş sonrasında Irak petrol sahalarından aslan payını almayı hedeflemektedirler. Yapılan anlaşmalardan yalnızca Fransız Total Fina Elf firmasının kontratı Irak Parlamentosundan geçmiştir. Diğerleri için henüz parlamento onayı yoktur. Irak'ın uyguladığı üretimi geliştirme kontratları modeline göre, yabancı şirketlerin belli bir üretim seviyesine kadarki tüm yatırımları arama-geliştirme (AR-GE) karşılması olarak öngörülmüştür. Bu seviyeye ulaştıktan sonra, yabancı şirket o aşamaya kadarki masraflarını hedef olarak kabul edilmiş olan üretim miktarının belli bir oranı kadar ve petrol cinsinden geri almak hakkına sahiptir. Önceki yatırımları için belli bir oranda ve kademeli olarak, geri alınacak petrolün dışında kalan kısım (kar petrolü: Profit Oil) ise Irak ile yabancı şirket arasında daha önceden anlaşılan oranlara göre pay edilecektir. Yabancı şirketin alacağı pay, sahanın özelliklerine, yapılan

yatırım hacmine göre değişmektedir. Genel olarak yatırımcı şirketin kar payı %8 ile %12 arasında değişmektedir. Şirketler anlaşmaların süreleri konusunda 25-30 yıl gibi uzun vadeleri kabul ettirmeye çalışırken, Irak yönetimi bu süreyi 10-12 yıl ile sınırlı tutmaya çalışmaktadır.

Irak yönetimi bu anlaşmaları ABD ambargosunu kırmak amacıyla kullanmıştır. Fransa, Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Konseyi'nin ABD ve İngiltere dışındaki 5 daimi üyesinden üçü olması da, Irak'ın kontratları vermesi konusunda belirleyici olmuştur.

Dünya gaz rezervlerinin %33'ü Rusya'nın elindedir. Bu olay Rusya'ya hem gelirini arttırma, hem de ulaşım sektörü dışında alternatif enerji olanakları sunmaktadır. Petrol kullanımı ise daha çok ulaştırma sektöründe ve artan otomobil sayısında kullanılmaktadır. Eski Sovyet topraklarının % 75' ini, GSMH' nin % 50' sinden fazlasını devralan Rusya globalleşen dünya çerçevesinde devlet yapısı ve üretim sistemiyle mülkiyet yapısında büyük bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır. Bugün petrol işletme kapasitesinin %35' i Rusya dışında bulunmaktadır. ⁽⁹⁹³⁾

Fransızlar, İran'la da iyi ilişkiler içindedir. Ortadoğu coğrafyası Çin ve Japonya için hayati önem taşımaktadır. Yoğun enerji tüketim artışı ve kendi kaynaklarının olmaması nedeniyle. ABD bunu bir noktaya kadar kontrol edebiliyor, ama daha çok kontrol etmek istiyor.

Tablo-6.1. 2002 Yılı İtibariyle Dünya Petrol Rezervleri (Milyar Varıl)

Avrupa	% 1.8
Asya Pasifik	% 4.2
Kuzey Amerika	% 6.1
Eski Sovyetler Birliği	% 6.2
Afrika	% 7.3
Amerika	% 9.1
Ortadoğu	% 65.3

⁽⁹⁹³⁾ Mehmet Kocaoğlu, **PetroStrateji**, Türkeli Yayınları, Ankara, 1990, s.4

Tablo bize gerekli bilgileri vermektedir. Görülmektedir ki, modern çağın en büyük gücü olan ABD'nin gözü, çok zengin petrol yataklarının bulunduğu Ortadoğu bölgesindedir.

Irak'ta ABD'nin petrol şirketi bulunmamaktaydı. Sorun biraz da buradan kaynaklanmaktaydı. İran'da ve Suudi Arabistan'da da yoktu. Bazı Amerikalı yorumcular bu girişimi petrole bağdaştırmıyorlar, demokrasi savaşı olduğunu ileri sürerek kamufle etmeye çalışıyorlar ama artık biliniyor ki II Körfez Savaşının tek hedefi Irak'ın ve dolayısıyla Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu zengin petrol rezervleridir.

Tablo-6.2. 2001 Yılı İtibariyle Ortadoğu'da Üretilen Petrol Rezervleri (Milyar Varil)

Ülkeler	Rezervler (milyar varil)	Pay (%)
Suudi Arabistan	261	24.9
Irak	112.5	11
BAE	97.8	9.3
Kuveyt	96.5	9.2
İran	89.7	8.5
Katar	15.2	0.2
Umman	5.5	0.08
Diğer Ülkeler		0.01
Yemen		4
Toplam	685.6	

Görüldüğü gibi, Ortadoğu ülkeleri görülmemiş derecede iştah kabartan bir servetin üzerinde oturmaktadırlar. Bunlar, kesin olarak ispatlanmış rezervlerdir. Bunların dışında, muhtemelen aranmamış bölgeler de mevcuttur. Aranmamış bölgelerdeki potansiyel ile birlikte düşünüldüğünde, bu rakamların hangi seviyelere çıkabileceği görülmektedir. Dünya'nın toplam üretiminde kullanılan petrol üretim merkezlerinin %81' i 30 yıldan yaşlı olup sadece %17' si yeni keşif sahalarından gelmektedir.⁽⁹⁹⁴⁾

⁽⁹⁹⁴⁾ Campbell, **Running Out of Gas: This Time The Wolf is Coming**, The National Interest, s.47

Bu arada önemli bir noktayı daha vurgulamak gerekir. 1981 yılında dünya da üretilebilir petrol rezervleri 678 milyar varil olarak tespit edilmişken, 1991’de 1000.9 milyar varile, 2001’de 1050 milyar varil çıktığı görülmüştür. Yani, yeni rezervlerin keşfiyle bu miktar 678’den 1050’ye çıkmıştır.⁽⁹⁹⁵⁾ Dünya nüfusu artmaktadır. Otomotiv üretimi ve kullanımı artmaktadır. Rezervler bu artış karşısında azalacak yerde artmaktadır. Elbette bunlar fosil yakıt kökenli ve milyarlarca yıllık sürelerde oluşmaktadır. Dolayısıyla da tükenebilir kaynaklardır. Ama bakıyorsunuz eksilmiyor, artıyor. Suudi Arabistan’da henüz hiç arama yapılmamış bölgeler mevcuttur. Denilebilir ki, yukarıda verilen rakamlar da statik değil, dinamiktir. Küçümsememek gerekir.

6.2.2. Amerika Birleşik Devletleri’nin Durumu

ABD ve Japonya gibi ülkeler, enerji yoğunluğunu düşürmek, enerji verimliliğini artırmak için çok gelişmiş teknoloji üretimine sahipler. Enerjiyi etkin kullanmayı hedefliyorlar. Bu teknoloji, binaların tasarımından, araçların tasarımına ve eğitimine kadar çeşitli açılardan enerjiyi etkin kullanma yöntemleri geliştirmişlerdir. ABD’nin son 30 yılda GSMH’sı %126 büyümüş, enerji tüketimi %26 artmıştır. Bu gösterge bize ABD’nin enerjiyi çok daha yoğun kullandığını göstermektedir. Bunu, Dick Cheney’in başkanlığındaki heyetin, Başkan Bush için hazırladığı raporda görmek mümkündür. Ancak, Amerikan ekonomisi 2000-2001 yıllarında başlayan, büyük bir durgunluk içerisindedir ve bu durgunluk uzun zamandan beri devam etmektedir. Ticaret açığı, 2002 yılında 435.2 milyar dolarla, Amerikan tarihinin en yüksek seviyelerine çıkmıştır. Bu açık, 2001 yılında 358 milyar, 2000 yılında ise 378 milyar dolar olmuştur. Amerika, bu açığı, hep güçlü para politikası yüzünden yaşamaktadır. Amerika, genelde otomobil ve lüks tüketim malları ithal etmektedir. 2002 yılında 203 milyar dolarlık otomobil ithalatı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında, elbise, televizyon, oyunca gibi ithal mallarına ise 307 milyar dolar harcanmıştır. Dış piyasalardan aldığı petrol için de 103 milyar dolar ödemek zorunda kalmıştır. Bu arada, Ocak, 2003 enflasyonu %1.6 olmuştur. Bu rakam, son 13 yılın en yüksek rakamıdır. Ocak ayında işten çıkarılan işçi sayısı 400 civarına yükselmiştir. 2002 yılında ise toplam 2 milyon insanın işine son verilmiştir.

⁽⁹⁹⁵⁾ www.iea.org

Amerikan Çalışma Bakanlığı'nın verilerine, işsizlik sigortası talep edenlerin sayısı Şubat 2003 tarihinde 21.000 kişi artarak, 15 Şubat itibariyle 402.000 kişiye çıkmıştır. Şirketler, durgunluk nedeniyle personel indirimine devam etmektedirler. Amerika'nın dış ticaret açığında en büyük payı ise, 103 milyar dolarla Çin, 70 milyar dolarla Japonya, 50 milyar dolarla Kanada ve 37 milyar dolarla Meksika izlemektedir. Bu bağlamda, ABD, 1996'da 5 trilyon \$⁽⁹⁹⁶⁾, 2003 yılında ise 7 trilyon dolarla bugün dünyanın en büyük borçlu ülkesi olduğunu da kaydetmek gerekecektir. Dünyanın en büyük ekonomisi kötü durumdadır.

Veriler de göstermektedir ki, ABD ekonomisi büyük bir çöküntünün içindedir ve bu çöküntüden çıkabilmek için, çok eski bir taktik olan, bir başka ülkeye saldırmak ve kaynaklarına el koyarak zenginliğine tekrar kavuşmak istemektedir. Son dönem ekonomik verileri çarpıcıdır. Irak'a yapılan askeri operasyonun, ekonomilerini bu durgunluktan çıkarabileceğini düşünmektedirler. Bu bağlamda, daha başka nedenler de vardır. Bunların başında da, Amerikan şirketlerinin Irak'la doğrudan iş yapamaması ve zengin petrol yataklarından uzak kalınması, savaşa bir gerekçe olarak gösterilebilir.

Amerikan Enerji Bakanlığı⁽⁹⁹⁷⁾ verilerine göre, Amerikan şirketleri Iraktan doğrudan petrol alımı yapmamaktadır. Burada ihracatı olan şirketler var. Şöyle ki; Irak petrolünün %30'u öncelikli olarak Rusya'ya satılıyor. Emerkom, Kalymnftegas, Machinimport, Rosnefteimpex, Sidanco, Slavneft, Soyuzneftegas, Tatneft, Zarubzineft gibi. Bütün bunlar Irak ihracatının %30'unu gerçekleştiriyor. Geriye kalan %70 ini ise, Kıbrıs Rum Kesimi, İtalya, Sudan, Pakistan, Çin, Vietnam, Mısır, Ukrayna alıyor. Daha sonra yeniden satılıyor ve sonunda da tüketiciye ulaşıyor. Bu miktarın yaklaşık %80'i Basra'nın %30 u Kerkük'ün olmak üzere ABD'ne gidiyor. ABD şirketleri direkt olarak almıyorlar.

Amerikanın en büyük ithalatçıları Exxon-Mobil, Chevron, BP, Marathon, Coastal, Valero, Koch ve Pemcor adlı şirketlerdir.⁽⁹⁹⁸⁾ Amerikan Enerji Bakanlığı sitelerinden alınan bilgilere göre, özellikle 2002 yılının ilk üç aylık öneminde ABD

⁽⁹⁹⁶⁾ Bkz. "The Dept's Limit", *Investor's Business Daily*, 13 April, 1995, s.B1; Michel Chossudovsky, *The Globalisation of Poverty*, Third World Network, 1997, s.19.

⁽⁹⁹⁷⁾ ABD, Enerji Bakanlığı siteleri.

⁽⁹⁹⁸⁾ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, İş Bankası Yay., 1990, Ankara, s.117

566 bin varil Iraktan ithalat gerçekleştirmiştir. Ancak, dediğimiz gibi, dolaylı olarak. Tabii, bu rakamlar averaj rakamlardır. Ortalama değer olarak böyle. Amerikan şirketlerinin Irakta yatırımı yok ama en büyük alıcısı. Bir de şu var; Amerika petrolü hep dolaylı olarak alırken, aracı kurumlara da pay (komisyon) verdiği halde tüketiciye benzini 50 cent civarında satarken, neden Türkiye 1.15.\$'a satmıştır.

Suudi Arabistan 262 milyar varille dünya rezervlerinin %25'ini üretiyor ama çok az tüketimi bulunmaktadır. Üretimi 2001 yılında 8.7 milyar varil/gün Bunun 8 milyar varili ham petrol, kalanı gazdır. OPEC kotası 7 milyon varildir. Kapasitesi ise 10-11 milyar varil/gün üretilebilmektedir.

6.2.3. OPEC'in Rolü Nedir?

OPEC onbir ülkeden oluşmaktadır. Bunlar, Suudi Arabistan, İran, Irak, Katar, BAE., Kuveyt, Cezayir, Libya, Nijerya, Venezuela ve Endonezya'dır. Örgüt, son yıllarda petrol fiyatlarını varil başına 22-28 dolar arasında tutmaya yönelik bir politika izlemektedir. Yapılan stratejik değerlendirmelerde, dünyanın enerji ihtiyacının gelecek 25 yıl içinde iki misli artacağı, buna mukabil olarak, jeolojistlerin olasılık tahminlerinde petrol kaynaklarının iki katı üretime çıkılmasında yeterli kanıtın bulunmaması OPEC' in küresel kartel konumuyla hayati önemini daha kritik hale getirmiştir. ⁽⁹⁹⁹⁾ OPEC, 2001 yılı itibariyle dünya ham petrol tüketiminin %41'ini gerçekleştirmektedir. Üretilebilir petrol rezervlerinin ise %79'una sahiptir. Rezerv ve üretim potansiyeli değerleri ile birlikte ele alındığında, bugün için değil, gelecek on yıllarda da varlığını ve etkisini sürdüreceği gibi görünmektedir.

OPEC verilerine göre, bu ülkelerin ihracatlarının toplam değeri 2000 yılı için 249 milyar dolar, 2001 yılı için ise 210 milyar dolardır. Irak için bu değerler sırasıyla ve yaklaşık olarak 13 ve 18 milyar dolar olarak verilmektedir.

OPEC'e göre, Irak'a bir müdahale kaçınılmaz gibi görünmektedir. Müdahale halinde Irak'ın dünya petrol üretimine katkısının bir süre ortadan kalkması durumunda, yaklaşık 2 milyar varil açığı kapatabileceğini ABD yönetimine bildirmiştir. Kuveyt Petrol Bakanı Şeyh Ahmet El Fahd el-Sabah'ın 30 Aralık 2002

tarifli The Economic Times'e yaptığı açıklama, "Eğer petrol fiyatları yükselirse OPEC'in olağanüstü toplanarak üretim artışına gidebileceğini garanti ederim", diyerek tavrını belirlemiştir. ⁽¹⁰⁰⁰⁾

OPEC'in günlük olarak devreye sokabileceği ve üretimi 4- 4.5 milyon varildir. Burada en büyük pay Suudi Arabistan'ındır. Yine OPEC üyesi Venezuela da -dünyanın 5. en büyük petrol üreticisidir- süren grev üretimi 2.3 milyon varil/gün seviyesinden, 340 milyon varil/gün'e düşürmesine neden olmuş, dünya petrol arzında önemli bir daralma yaşanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda OPEC olağanüstü toplanarak 12 Ocak 2003 tarihinde üretimin %7 oranında (günlük 1,5 milyon varil) artırarak OPEC üyesi 10 ülkenin toplam günlük 24.5 milyon varil seviyesine yükseltme kararı almıştır.

6.2.4. Irak Savaşı

ABD'nin yanına İngiltere'yi de alarak, Irak'a operasyon düzenleme girişiminin altında yatan asıl amaç, dünya petrolünün en büyük rezervlerinin bulunduğu Ortadoğu bölgesine el koymak, dolayısıyla da petrol piyasasını kontrol altında tutabilmektir. Her ne kadar, çeşitli terörizmle mücadele söylemleriyle asıl amacını kamufle etmeye çalışıyorsa da, bizzat kendi yetkililerinin ağızından itiraf etmek zorunda kalmıştır. Fransa bu operasyona muhalif olarak kalmakta, mevcut yönetimle görüşmeleri sonucu elde ettiği petrol sahalarının elinde kalmasını ve yapılan anlaşmaların geçerliliğini koruması amacını taşımaktadır. Çıkarlar dünyasında kimse kendi çıkarının tehlikeye girmesini istememektedir. Her ne kadar küçük miktarlarda petrole alternatif yakıt türleri keşfedilmeye çalışılıyorsa da, bugün ve belki de gelecek 30 yıl boyunca, petrol önemini korumaya devam edecektir. Bu önemli yakıt kaynağı Kissinger'in de belirttiği gibi Araplara bırakılmayacak kadar önemli bir şeydir. Amerika Birleşik Devletleri bunun bilincindedir ve operasyonun asıl amacının dünyanın bu en stratejik kaynaklarına hükmetme ve dünya finans piyasalarındaki hegemonik gücünün yanısıra, kaynaklar üzerinde de hegemonya kurmak peşindedir.

⁽⁹⁹⁹⁾ Basri Gündoğdu, **OPEC Teşkilatı Politikalarının Yeni Küresel Projeksiyonları**, GYTE Seminer Ödevi, 2002, s.61 - 66

⁽¹⁰⁰⁰⁾ Daniel Yergin, **Para Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s.308

6.3. Mısır'ın Enerji Politikası

Petrol ve doğalgaz sektörü GSYH'nin %7.2'sini oluşturmaktadır. Petrol üretimi ve ihracatı Mısır Arap Cumhuriyeti ekonomisinin temel taşını oluşturmakta, petrol üretiminin büyük bölümü Süveyş kanalı, Nil deltası, ve Batı Çölünde yapılmaktadır. Petrol ve doğalgaz sektörü aynı zamanda yabancı sermayenin yoğunlaştığı bir sektördür. BP, British Gas, EMI ve Shell gibi dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin Mısır Arap Cumhuriyeti'nde faaliyetleri bulunmaktadır.⁽¹⁰⁰¹⁾

Petrol üretimi yıllar itibariyle düşüş göstermektedir. Petrol üretimi 2001 yılında günlük 639.000 varilden 2002 yılında 631.000 varile düşmüştür. Yeni bulunan rezervlerin üretimi karşılayamaması nedeniyle rezervler azalmaktadır. İç piyasadaki petrol tüketimi 1997 yılında günlük 412.000 varil seviyesinden 2001 yılında günlük 460.000 varil seviyesine ulaşmıştır. Sonuç olarak, iç piyasadaki tüketim artışına bağlı olarak ülkenin en önemli ihracat kalemi olan petrol ihracatı azalmış ve 2002 yılında 2.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Önümüzdeki yıllarda petrolün Mısır Arap Cumhuriyeti ihracatındaki öneminin azalması ve önümüzdeki 10 yıl içinde Mısır Arap Cumhuriyeti'nin petrol ithalatçısı konumuna gelmesi beklenmektedir. Diğer yandan, doğalgaz üretimi ve rezervleri yılda ortalama %10 artış kaydetmektedir. Doğalgaz rezervi son altı yılda iki katına çıkmış ve Mısır Arap Cumhuriyeti, doğalgaz üretiminde ilk 20 ülke arasına girmiştir.⁽¹⁰⁰²⁾

Petrol üretimindeki düşüşün önüne geçmek ve gaz rezervlerini artırmak üzere Mısır Petrol Şirketi (EGPC) ve Mısır Doğalgaz Şirketi (EGAS) 100.000 km²'lik bir alanda yeni petrol ve doğalgaz rezervlerinin araştırılması için yeni ihaleler açmıştır. Söz konusu rezervler Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Batı Çölü, Nil Nehri Deltası ve Akdeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır.

⁽¹⁰⁰¹⁾ www.igeme.org.tr/tur/yerinde/mısır.pdf

⁽¹⁰⁰²⁾ KOSGEB Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2004

Libya ve Mısır Arap Cumhuriyeti Başbakanları Mayıs 2002’de yaptıkları toplantıda ortak bir petrol ve doğalgaz şirketi kurmaya karar vermişlerdir. Bu kapsamda, her iki ülke Libya’nın Tobruk şehrinden Mısır Arap Cumhuriyeti’nin İskenderiye şehrine uzanan 620 km’lik bir petrol boru hattı inşasının başlamasına da karar vermişlerdir. Boru hattının günde 150.000 varil Libya ham petrolünü Mısır rafinerilerine, Mısır doğalgazının ise Libya’nın enerji santralleri, desalinasyon merkezleri ve iç tüketiminde kullanılmak üzere Libya’ya taşınması planlanmaktadır. Mısır doğalgazının ayrıca Libya üzerinden Güney Avrupa Ülkelerine taşınması da planlanmaktadır.

Haziran 2002’de Mısır Arap Cumhuriyeti ve Ürdün arasında Ürdün’e Haziran 2003’te başlamak üzere 30 yıl için yıllık 1.1 milyar m³ doğalgaz teminini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede, Ocak 2003’te Suriye, Ürdün, Lübnan ve Mısır Enerji Bakanları 850 km uzunluğunda ve 930 milyon dolar değerinde Arap Gaz Boru hattı projesini görüşmek üzere biraraya gelmişlerdir.

Söz konusu projenin ilk bölümü Sina Yarımadasındaki El Arish Bölgesinden Ürdün’ün Akabe Limanı’na uzanan 230 milyon dolar değerindeki boru hattı olacaktır. Hattın 15 km’lik bölümünün İsrail üzerinden geçmemesi için deniz altından geçmesi planlanmaktadır. Boru hattının 2005 yılında faaliyete geçmesi öngörülen Ürdün-Suriye bölümünün 300 milyon dolar, henüz işletme tarihi belirlenmemiş olan Suriye-Lübnan hattının ise 400 milyon dolara mal olacağı belirlenmiştir. Bir sonraki adım olarak ise söz konusu hattın Türkiye’ye de uzatılması öngörülmektedir.

Sıvılaştırılmış doğalgaz ihracatı ile ilgili projeler ilerleme kaydetmekte ve bu çerçevede Egyptian LNG (ELNG) firması İskenderiye’nin doğusunda inşaatı devam eden LNG istasyonuna yıllık 3.6 milyon ton kapasiteli üçüncü bir üretim hattı kurulmasını planlamaktadır. Söz konusu hattın yapımına 2003 yılında başlanması ve 2007 yılında üretime geçmesi hedeflenmektedir.⁽¹⁰⁰³⁾

⁽¹⁰⁰³⁾ KOSGEB Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2004

Yıllık 3.6 milyon ton kapasiteli ilk hatta üretimin 2005 yılı 3.çeyreğinde gerçekleşmesi ve ilk LNG ihracatına 2005 yılında başlanması planlanmaktadır. Diğer taraftan, ELNG'nin ortaklarından BG Group 550 milyon dolara mal olacak olan ikinci üretim hattı ile ilgili mühendislik, satın alma ve inşaat işlerinin başlayacağını Ocak 2003'te duyurmuştur. Sıvılaştırılmış doğalgazın büyük bölümünün Avrupa ve Amerika pazarlarına satılması planlanmaktadır⁽¹⁰⁰⁴⁾.

Süveyş Kanalı en önemli stratejik noktasıdır. 2000 yılında 14.141 gemi geçişi ile dünya deniz taşımacılığı içerisinde %7'lik paya sahiptir. 2000 yılındaki geliri 1.94 milyar \$'dır. Süveyş Kanalı'nın gelirlerinin %25'ini petrol taşımacılığı oluştururken, kalanını ise kuru yük taşımacılığı oluşturmaktadır. 441 milyon \$'lık kanal derinleştirme projesinin 2010 yılına kadar bitirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, 2006 yılına kadar geçiş süresini 14 saatten 11 saate azaltacak yeni kanal projesi içinde 1.5 milyar \$'lık bir proje sürdürülmektedir.

Diğer taraftan, Süveyş Kanalına alternatif olarak Kızıl Deniz ile Akdeniz arasında petrol taşımacılığına imkan sağlayan SUMED boru hattı 1977 yılında açılmıştır. Söz konusu boru hattı, Mısır Arap Cumhuriyeti, Abu dabi, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Katar'ın mülkiyetindedir. Anılan boru hattı 500.000 dwt ton'a kadar olan tankerlerin yüklenilmesinde kullanılmaktadır. İşletme kapasitesi 2.3 milyon varil/gün'dür.

6.4. Türkiye'nin Enerji Politikası

20. yüzyıl biterken, Ortadoğu hala birinci derecede çatışma alanlarıdır. Türkiye devleti, bu bölgede, gerek yapısı ve gerekse tarihi gelişim süreci açısından başlı başına etkili bir faktördür. İyi incelenirse, dünyanın bu bölgesinde Türkiye'ye rağmen bir gelişme söz konusu olamayacaktır. Bu bağlamda, yeter ki Türkiye kendi gücünün ve büyüklüğünün farkına varabilsin. Kasım, 1999'da, Bil Clinton, Berlin Duvarı'nın yıkılışının 10. yıldönümünde Georgetown Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, "Önümüzdeki yüzyılın büyük ölçüde Türkiye'nin bugünkü ve yarınki

⁽¹⁰⁰⁴⁾ KOSGEB Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2004

rolünü nasıl tanımlayacağına bağlı olarak şekilleneceğini umuyorum”⁽¹⁰⁰⁵⁾, derken, batılı ülkelerin, Ortadoğu ve Türkiye’ye yönelik yüzyıldır değişmeyen politik tercihlerinin en özlu ifadesini kullanmıştır. CIA ve NIC (Ulusal İstihbarat Konseyi)’nin birlikte hazırladığı, Mart 2001 Global Trend 2015’de yayınlanan raporda, Türkiye için şu saptamaları yapmaktadırlar:”Türkiye’deki her gelişme, global oluşumları direkt olarak etkileyecektir Türkiye’nin 2015’e kadar iç istikrarı ile jeopolitik konumundaki gelişmeler; bölge, Batı dünyası ve Amerika menfaatleri üzerinde büyük etki yapacaktır”⁽¹⁰⁰⁶⁾.

Türkiye’nin bir petrol deryasının üstünde oturduğu düşüncesi ABD’li petrol şirketlerinin ağzını sulandırmaktadır. Uluslarüstü büyük sermaye ve büyük siyasi ve mali güç, Ortadoğu haritasının yeniden çizilmesi konusunda ve orada daha küçük, amaca hizmet etmek üzere oluşturulacak her türlü siyasi ve ekonomik güçten yoksun devletçikler sayesinde, bölge kaynaklarını kolayca yutulmaya çalışılmaktadır. Burada, elbette Türkiye’ye büyük bir görev düşmektedir. “Türkiye’nin gelecekte alacağı doğrultu”, elbette Avrupa devletlerini de yakından ilgilendirmektedir. Kıbrıs sorunu, IMF ile ilişkiler, Dünya Bankasının talepleri, 2000-2001 ve 2002 yıllarında atılan her adıma müdahale eden ve istedikleri doğrultuda yasalar çıkarttıran bu uluslarüstü kuruluşlar, nihayet Türkiye’yi köşeye sıkıştırmak ve kımıldayamaz hale getirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Uluslar arası petrol şirketi Shell’in Genel Müdürlüğü’nü de yapmış olan Antony Hage; Anadolu’nun çok zengin petrol yataklarına sahip olduğunu açıklarken, “Bildğim kadarıyla bütün Amerika petrol firmaları, uzaydan çekilmiş fotoğraflarda gördükleri Türkiye’nin bir petrol okyanusunun üzerine oturduğuna emindir”, diyerek, şirketlerin ve ABD’nin siyasetinin bu bölgede yoğunlaşmasının nedenini de açıklamış bulunmaktadır. Kendi ülkelerindeki petrol kaynakları yetersiz kaldığında, gelip Anadolu’nun altındaki petrol okyanusuna dalacaklarını hesap etmektedirler. Diyebiliriz ki, asıl savaş oyunları Türkiye’yi de kapsamaktadır. ABD Türkiye ile yaptığı stratejik ortaklıkla, Türkiye’nin doğal kaynaklarını da elinde tutabilmektedir. Türkiye, bölgede jeopolitik durumu, rejimi, jeostratejik konumu itibarıyla, istikrarlı ve ekonomik büyüklüğüyle bir güç oluşturmaktadır. Bu, başta ABD ve Avrupa olmak üzere diğer ülkelerin planlarını Türkiye üzerinde yapmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye

⁽¹⁰⁰⁵⁾ Ali Sirmen, 11.11.1999 Cumhuriyet “Clinton’u nasıl Okumalı?”

⁽¹⁰⁰⁶⁾ “ABD, Batının Geleceği Türkiye’nin Elinde”, Hürriyet Gazetesi, 07.03.2001.

hiçbir zaman istikrara kavuşmamaktadır. Nitekim, IMF ve Dünya Bankasını kullanarak, Faiz, Döviz, Kur makası ve ekonomik bunalım yaratarak, dışarda kımıldayamaz hale getirilmiş bir ülke, içerde ise, azınlıklar, PKK terörü, mezhep çatışmaları, siyasi istikrarsızlık gibi suni krizler yaratarak, ülkemiz üzerindeki etkisini ve denetimini sürdürmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin altında bulunduğu ifade edilen petrol yataklarının yanısıra, dünya boraks rezervlerinin %80'ine sahip olduğumuzu ve henüz işletmeye açılmamış altın ve diğer zengin maden yataklarımızın da bulunduğunu bilmeleri, iştahlarını artırmaktadır.

Ortadoğu'daki Batı çıkarları, artık, bölgede bilinen petrol yataklarının elde tutulmasını sınırını aşmıştır. Anadolu'nun "bir petrol denizi üzerinde yüzdüğü", söylenmektedir ama, bunun da ötesinde Türkiye Ortaasya, Rusya ve Ortadoğu'da enerji kaynaklarının kavşak noktasıdır; 21. yüzyılın temel sorunu olacak olan zengin su kaynaklarına sahiptir; GAP zengin dünya ülkelerinin iştahını kabartmaktadır. ABD, her ne kadar doğrudan söylemese de, düşüncesinin temelinde yatan olgu, Ortadoğu'daki güçlü ekonomik kaynaklara el koymak ve zenginliğini ve refahını devam ettirmek düşüncesidir. Temel olgu dünya kamuoyuna hep terörizmle mücadele gibi lanse edilmekte ve ABD oyunlarına devam etmek istemektedir.

Dikkat edilmelidir ki asıl plan Türkiye'nin üzerinde yapılmaktadır. 1992'deki I. Körfez Savaşında, Türkiye'ye konulan ambargo, Türkiye'ye duyulan düşüncüyü yansıtmaktadır. Bütün dünya ülkeleri Irak ile ticari ilişkilerini sürdürürken, Türkiye'ye yasak konulmuştur. Türkiye bu bağlamda, çok dikkatli olmak ve attığı her adımı düşünerek atmak zorundadır.

SSCB'nin dağılması neticesinde Avrasya kavramı siyasi ve ekonomik bir jeopolitik gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni oluşum Türkiye'nin önünde yeni ufuklar açmış, yeni sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının siyasi ve ekonomik alanda pekiştirilmesi, bu ülkelerin Batı kurumlarına üyelikleri dış politikamızın ana hedefleri arasında yerini almıştır. Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasında kapsamlı bir işbirliği anlayışının gelişmesi, bölgesel barış ve istikrara da katkıda bulunacaktır. Bu çerçevede, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmalarının özellikle kısa vadede hidrokarbon rezervlerinin işletilmesi ve Batı pazarlarına nakline

bağlı olduğu düşünülmektedir. SSCB'nin dağılmasını müteakip Hazar havzası petrol ve gaz kaynakları yoğun bir ilginin odağı olmuştur. Ülkemiz de, enerji alanındaki ihtiyaçları ve bölgesel ekonomik büyümeye verdiği önem çerçevesinde, başta Hazar bölgesi olmak üzere eski Sovyetler Birliği coğrafyasında bulunan enerji rezervlerinin geliştirilmesinde ve alternatif güzergahlara yönelik çalışmalarda aktif rol üstlenmiştir. Bölge ülkeleriyle tarihi ve kültürel bağları bulunan ve jeostratejik konuma sahip ülkemizin enerji zengini Hazar ve Ortadoğu bölgeleri ile Avrupa arasında bir köprü teşkil etmesi, ayrıca kendi ihtiyaçlarını da farklı kaynaklardan karşılaması hedeflenmiştir.

Dünya üzerindeki ispatlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin $\frac{3}{4}$ ' ü Türkiye'nin çevresindedir. Doğalgaz ve petrol rezervi zengin olan Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri ile enerji ihtiyacı olan sanayileşmiş Batı ülkeleri arasında, Türkiye'nin en güvenli koridor olduğu kabul edilmektedir.⁽¹⁰⁰⁷⁾ Hazar Denizi petrol ve doğalgaz rezervlerinin taşınması açısından, Türkiye'nin doğusundan geçerek Akdeniz'e ulaşan güzergah, en kısa, maliyeti düşük, teknolojik ve çevresel açıdan uygun ve güvenilir seçeneği oluşturmaktadır. Diğer taraftan, bu kadar büyük miktarlarda petrolün dar ve trafiği yoğun Türk Boğazları'ndan tankerlerle taşınması sürdürülebilir bir uygulama değildir. Bu nedenlerden ötürü Türkiye, Hazar petrol ve doğal gaz rezervlerinin Batı'daki pazarlara taşınması yönündeki çabalarını, Doğu-Batı Enerji Koridoru Projesi'nin gerçekleştirilebilmesi üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Doğu – Batı Enerji Koridoru Projesi Trans – Hazar ve Trans – Kafkasya petrol ve doğalgaz boru hatlarının yapımına dayanmaktadır. Doğu Batı enerji koridoru Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı, Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ile Hazar Geçişli (Türkmenistan – Türkiye – Avrupa) Doğalgaz Boru Hattı tasarılarını kapsamaktadır.⁽¹⁰⁰⁸⁾

Kafkasya ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hattı projeleri, bölgenin Batı'yla bütünleşmesi açısından önemlidir. Güvenli ve ticari açıdan karlı boru hatları, bölgenin istikrar ve refaha ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bu aşamada, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı (BTC) Projesi, hem Orta Asya hem de

⁽¹⁰⁰⁷⁾ İ. Akdemir, V. Kuşcu, A. Çağlıyan, **Küresel Enerji Dolaşımında Göre Türkiye'nin Konumu ve Enerji Diplomasisi**, 4. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Elazığ, 2003, s.43

⁽¹⁰⁰⁸⁾ Pala C., **21. Yy Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye**, Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt:9, Sıra:1, Sayfa: 5 - 37

Azerbaycan petrolü için planlanmıştır. BTC projesinin inşa aşaması 2002 yılında başlamıştır ve Hazar petrolünü taşıyacak ilk tankerin Ceyhan'dan 2005 yılının ikinci yarısında dolum yapması beklenmektedir.⁽¹⁰⁰⁹⁾ BTC boru hattı, Hazar petrolünü Batı pazarlarına güvenli biçimde taşımakla kalmayacak, Türk Boğazları'ndaki tanker trafiğini azaltarak, seyir güvenliğine, çevrenin korunmasına ve İstanbul'un 12 milyonluk nüfusunun güvenliğine de katkıda bulunacaktır. BTC Projesi, enerji arzının düzenli, güvenli ve düşük maliyetli bir yolla çeşitlendirilmesi bakımından, Avrupa için sağlam ve uygulanabilir bir seçenek oluşturmaktadır. Bu proje, ekonomik açıdan en uygun, çevresel açıdan en güvenli, stratejik bakımdan ise en makul opsiyonu sunmaktadır. Böylelikle Türkiye, Hazar petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına güvenli bir şekilde taşınmasını kolaylaştıracaktır. Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun diğer önemli projesi, Azeri doğalgazını Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşıyacak olan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı'dır. Bu hat aynı zamanda, Türkmen doğalgazını Avrupa'ya ulaştıracak Hazar geçişli Boru Hattı Projesi'nin ilk ayağını oluşturmaktadır. Sözkonusu projenin yasal çerçevesi tamamlanmış olup, Gürcistan ve Azerbaycan'daki inşa aşaması başlamış bulunmaktadır. Azeri doğal gazının dağıtımına da 2006 yılı içinde başlanması öngörülmektedir. Hazar petrolü ve doğal gaz kaynaklarının birden fazla boru hattıyla taşınması, Avrupa ülkelerinin enerji arzını çeşitlendirmelerine ve güvence altına almalarına imkan sağlayacaktır. Güney Avrupa Gaz Ringi projesi çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan doğal gaz boru hatlarının enterkonneksiyonu, gelecekte Avrupa'nın enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi çabalarının önemli bir parçasını oluşturacaktır. Türkiye ve Yunanistan arasında bu konuya ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma'nın Şubat 2003'de; BOTAŞ ile DEPA arasındaki Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması'nın da Aralık 2003'de imzalanmasıyla, Türkiye'nin enerji şebekesinin AB ile birleştirilmesi sağlanmıştır.⁽¹⁰¹⁰⁾ BOTAŞ ayrıca, son dönemde, Bulgaristan'ın Bulgargaz, Romanya'nın Transgaz, Macaristan'ın MOL ve Avusturya'nın OMV şirketleriyle, Türkiye'den geçecek doğal gazın Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya naklini öngören Nabucco Projesi'ne ilişkin bir protokol imzalamıştır. Bu gelişmelerin de ortaya koyduğu üzere, dünyanın ekonomik merkezleri ve enerji kaynakları arasındaki stratejik kesişim noktasında bulunan Türkiye Avrupa için önemli bir enerji ortağı konumunda bulunmakta ve enerji

⁽¹⁰⁰⁹⁾ www.botas.gov.tr

⁽¹⁰¹⁰⁾ www.epdk.org.tr

stratejisi AB enerji güvenliği politikasıyla paralellik arz etmektedir Türkiye'nin, Norveç, Rusya ve Cezayir'in ardından Avrupa'nın dördüncü ana enerji ikmal kanalı olma hedefi AB'nin enerji ikmal güvenliği politikasıyla örtüşmekte ve Türkiye-AB işbirliği açısından yeni ufuk açmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından önemli konumu AB komisyonu tarafından birçok vesile ile en üst düzeyde dile getirilmiştir.⁽¹⁰¹¹⁾

Kazakistan'ın ve Türkmenistan'ın Doğu-Batı Enerji koridoru tasarılarında yer almaları bu kapsamdaki bölgesel işbirliği alanının Orta Asya'ya kadar uzatılmasını sağlayacaktır.

Türkiye bir yandan siyasi ve ekonomik açıdan büyük önem arzeden bu uluslararası enerji projelerini gerçekleştirirken, Ortadoğu ve Hazar Havzası ile Batı arasında doğal bir enerji köprüsü olma rolünü gereği gibi yerine getirebilmek için kendi enerji sektörünü serbestleştiren kanunları çıkarmıştır. AB mevzuatına uyum da gözetilerek, enerji sektörünün yeniden yapılanmasına ilişkin bu çalışmalar çerçevesinde yeni Doğalgaz Piyasası ve Elektrik Piyasası Kanunları yürürlüğe girmiştir.¹⁰¹²

Diğer yandan, 2000 yılının Kasım ayında Avrupa Birliği Komisyonunca açıklanan “Enerji Temini Güvenliği İçin Bir Avrupa Stratejisine Doğru” başlıklı Yeşil Kitabın Avrupa enerji temini güvenliği için çeşitli kaynaklardan kesintisiz gaz akışı temasını işlemiş olması Türkiye için yeni olanaklar yaratmıştır. Enerji güvenliğine büyük önem atfederek ülkemizde izlenen enerji stratejisi çerçevesinde son yıllarda geliştirilen projeler ve enerji piyasasının serbestleşmesi Avrupa'nın kaynak çeşitlendirmesi için Türkiye'yi önemli bir partner konumuna getirmiştir. 2020 yılında yüzde 40 oranında artması beklenen AB doğalgaz ihtiyacının karşılanmasında ülkemiz, RF, Norveç ve Kuzey Afrika'dan sonra dördüncü arteri teşkil edebilir. Türkiye'nin Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından bu önemli konumu AB Komisyonu tarafından birçok vesile ile en üst düzeyde dile getirilmiştir. Ayrıca Türkiye, Avrupa Birliği'nin INOGATE programı çerçevesinde geliştirilen

⁽¹⁰¹¹⁾ İ. Akdemir, V. Kuşcu, A. Çağlıyan, **Küresel Enerji Dolaşımında Göre Türkiyenin Konumu ve Enerji Diplomasisi**, 4. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Elazığ, 2003, s.52

⁽¹⁰¹²⁾ Kanunların tam metni için bkz: www.epdk.org.tr

“Güney Avrupa Gaz Ringi” projesinde aktif bir rol oynamak için de gerekli çalışmaları başlatmıştır. Bu meyanda Türkiye üzerinden ve Balkanlar güzergahını izleyerek Hazar havzası doğalgazının Avrupa ülkelerine ihracına yönelik projeler üzerinde çalışmalara başlanmıştır.⁽¹⁰¹³⁾ Türkiye-Yunanistan doğalgaz bağlantısına ilişkin hükümetlerarası anlaşma iki ülke arasında 23 Şubat 2003 tarihinde imzalanmıştır.

Türkiye'nin bölgedeki enerji stratejisi dışlayıcı değil, işbirliğine dayalı bir politikaya dayanmaktadır. Söz konusu işbirliği karşılıklı bağımlılık yaratarak bölgenin istikrarına, ülkelerin kalkınmalarına ve halkların refaha kavuşmasına imkan tanıyacaktır.

Türkiye enerji üretim ve tüketimine batı ülkelerine göre çok geç başlamıştır. İlk elektrik üretimi 1902'de bir yabancı işletmenin Tarsus'ta kurduğu hidroelektrik santralda gerçekleştirildi. İstanbul 1914'te, Adapazarı 1923'te elektriğe kavuştu. Bu tarihte Türkiye'de yalnızca bu üç kentte elektrik vardı. Cumhuriyet döneminde her kent ve kasabanın elektrikleştirilmesi için yoğun bir çaba içine girildi. 1923-33 arasında 105 kent ve kasaba elektriğe kavuştu.⁽¹⁰¹⁴⁾

Türkiye enerji kaynağı yönünden oldukça zengindir. Kömür, linyit, fassaltit, bitümlü şist, petrol, doğal gaz ve su kaynakları gerekli enerjinin tümünü üretmeye yetecek potansiyele sahiptir. Bunakarşılık enerji üretimi ile tüketimi arasındaki fark sürmekte, tüketimin ancak yüzde 56'sı yurtiçi kaynaklardan karşılanmaktadır. Enerji üretiminde yüzde 40 payla linyit ilk sırayı almakta, onu yüzde 23'le hidrolik enerji, yüzde 9'la petrol ürünleri izlemektedir. 1990'da toplam 57,5 milyar kilowatt-saat olan elektrik üretiminin yüzde 60'ı termik, yüzde 40'ı da hidroelektrik santrallerinden sağlandı. Kurulu güç kapasitesi ise 16.300 megawatt dolayındaydı.⁽¹⁰¹⁵⁾

Türkiye aynı anda Avrupa, Avrasya, Ortadoğu, Balkan, Karadeniz ve Akdeniz ülkesi olma ayrıcalığına sahiptir. Bu coğrafyadaki bütün komşuları ile yakın ilişki içindedir. Öte yandan, Türkiye süratle gelişen ve enerji ihtiyacı hızla artan bir ülkedir. Ülkemiz artan enerji ihtiyacını karşılarken de tabiatıyla arz kaynaklarını

⁽¹⁰¹³⁾ www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/enerji.htm

⁽¹⁰¹⁴⁾ Alp Çamcı, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Elektrik Enerjisi Sektörünün Yatırım Gereksinimi ve Finansmanı**, İTÜ FBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.30

⁽¹⁰¹⁵⁾ **Temel Britannica**, Cilt 18, s.68

çeşitlendirmek durumundadır. Çok boyutlu bir niteliğe sahip Türkiye'nin enerji stratejisini, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerji arzı güvenliğini sağlamak, bölgenin önde gelen tüketim ve transit terminali olmak, aynı zamanda Türk enerji piyasasının liberalizasyonu sürecini devam ettirmek şeklinde özetlemek mümkündür.

Ülkemizin enerji profili rakamlar bazında incelendiğinde Türkiye'nin net enerji ithalatçısı bir ülke olduğu ortaya çıkmaktadır. 1999 yılında enerji ihtiyacının %65'i ithalatla karşılanmıştır. Bu oranın 2010 yılında %73'e, 2020 yılında ise %78'e yükselmesi beklenmektedir.

6.5. Ortak Enerji Politikaları

6.5.1 Petrol Arama Faaliyetleri

Türkiye Petrolleri A.O. (TPAO), %100 iştiraki olan TPIC (Turkish Petroleum International Co.) Mısır Arap Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerini, 1990 yılından beri 3 adet petrol arama ve üretim ruhsatı üzerinden sürdürmüş, sözkonusu ruhsatlar, West Qarun, West Gebel El Zeit ve West Bahariye bölgelerindeki 30.720 km² 'lik alanı kapsamıştır. Ancak Mısır faaliyetleri için kullanılan Kahire 'deki TPIC temsilcilik ofisi, ilişkilerin yavaşlaması sebebi ile 2001 yılı içerisinde tasfiye edilerek kapatılmıştır.¹⁰¹⁶

6.5.2 Petrol İthalatı

TÜPRAŞ ile Mısır Milli Petrol Şirketi (EGPC)arasında 1998 yılında 200 bin ton Ras Gharib ham petrol alimini öngören anlaşma 18 Ocak 1998 tarihinde imzalanmıştır. 1995-1998 yıllarında Mısır Arap Cumhuriyeti'nden ithal edilen ham petrolün miktar ve tutarları aşağıda verilmektedir.1998 yılı sonrasında Mısır Arap Cumhuriyeti'nden ham petrol ithal edilmemiştir.

⁽¹⁰¹⁶⁾ International Energy Agency, **Energy Policies of IEA Countries: Turkey 2002 Review**, OECD Headquarters, New York, 2002, p.154

Tablo-6.3. 1995-1998 Yıllarında Mısır Arap Cumhuriyeti'nden İthal Edilen Ham Petrolün Miktar Ve Tutarları

YIL	MİKTAR (Ton)	TUTAR (Milyon US Dolar)	FİYAT (Dolar/Varil)
1995	202,000	23,1	16,55
1996	298,000	39,8	19,33
1997	199,000	27,7	20,14
1998	180,000	20	8,12

Kaynak: DTM

Son dört yıldır Mısır Milli Petrol Şirketi'nden ham petrol taleplerimiz olmasına rağmen, bu talebimiz karşılanmamaktadır. 2001 ve 2002 yıllarında TÜPRAŞ Mısır Milli Petrol Şirketi'nden GSB (Gas of Suvez blend) cins petrol talep etmiş ancak karşı taraf düşük efsaflı rasgarip petrolü teklif ettiği için herhangi bir alım gerçekleştirilememiştir. TÜPRAŞ yetkilileri yılda ortalama bir milyon ton GSB cins petrol talep edildiğini ancak Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Çin ve Uzakdoğu'nun daha yüksek rakamlar vermesi nedeniyle söz konusu ülkelerle ticaret yapmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak TÜPRAŞ, geri kalan ihtiyacını Mısır Arap Cumhuriyeti'nde ham petrol üreten yabancı firmalardan temin etmektedir.⁽¹⁰¹⁷⁾

Diğer yandan, Arap Körfezi ve Kızıldeniz kaynaklı ham petrol kargolarının navlun maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla 1995 yılından bu yana Süveyş Kanalına alternatif olarak SUMED boru hattı kullanılmaktadır.⁽¹⁰¹⁸⁾

6.5.3. Doğalgaz Boru Hattı ile Gaz Temini Projesi

Doğal gaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve doğal gaz arz açığının bir kısmının Mısır Arap Cumhuriyeti'nden sağlanacak gaz ile karşılanması amacıyla geliştirilen Proje ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.

2 Şubat 2000 tarihinde Ankara'da iki ülkenin ilgili Bakanları arasında imzalanan petrol ve gaz işbirliğine ilişkin bir Protokol'de, taraflar Mısır Arap

⁽¹⁰¹⁷⁾ www.tupras.gov.tr

⁽¹⁰¹⁸⁾ www.igeme.org.tr/tur/yerinde/mısır.pdf

Cumhuriyeti'nden Türkiye 'ye Akdeniz geçişli bir hatla, yılda 4 Milyar m³ doğal gaz ihracı konusunda niyet beyanında bulunmuşlardır.

Türkiye 'ye taşınacak olan doğal gazın yetkili satıcısı Eastern Mediterranean Gas Company (EMG) olup BOTAŞ ile EMG arasında 31 Mart 2001 tarihinde Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması paraflanmıştır.⁽¹⁰¹⁹⁾

2 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4646 sayılı yeni Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nun Geçici 4.Maddesi 'ne göre; kanunun yürürlük tarihinden sonra Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından yapılacak arz-talep dengesi çalışmaları sonucunda bir arz açığı saptanması durumunda, bu proje ile ilgili anlaşma sonuçlandırılacaktır.⁽¹⁰²⁰⁾

6.5.4. Elektrik Enerjisi

Türkiye, Mısır Arap Cumhuriyeti, Suriye, Irak, Ürdün elektrik sistemlerinin birbirine bağlanması ve enerji alışverişi yapılmasına yönelik “Beş Ülke Enterkoneksiyonu Projesi ”ne ilişkin anlaşma 17 Ocak 1989 tarihinde imzalanmıştır. Anılan proje kapsamında “Genel Ticaret Anlaşması”, “İkili Tesis Anlaşmaları”nın yanı sıra “Genel Enterkoneksiyon Anlaşması” Irak dışında dört ülke tarafından imzalanmıştır.

Söz konusu proje ile ilgili olarak öngörülen program çerçevesinde;⁽¹⁰²¹⁾

- Türkiye ile Suriye arasında gerçekleştirilmesi gereken bağlantının Türkiye içindeki bölümünün tesisi tamamlanmıştır.
- Mısır-Ürdün arasındaki enterkoneksiyon hattı Türk firması STFA tarafından tesis edilmiştir.
- Ürdün ile Suriye arasındaki bağlantının,gerek Ürdün gerek Suriye içindeki bölümlerinin tesis çalışmaları devam etmektedir.
- Türkiye-Irak bağlantısının gerçekleştirilmesi yönünde ise bölgedeki savaş tehdidi nedeniyle bir ilerleme kaydedilmemiştir.

⁽¹⁰¹⁹⁾ www.botas.gov.tr/faaliyetler

⁽¹⁰²⁰⁾ www.epdk.gov.tr

⁽¹⁰²¹⁾ www.enerji.gov.tr

Diğer yandan Beş Ülke Enterkonneksiyonu Projesi'ne Lübnan'ın da katılması prensip olarak kabul edilmiş ve bu konudaki Lübnan-Suriye arasındaki enerji nakil hattı yapımının çalışmaları Özdil Enerji Firması tarafından çalışmaları başlatılmıştır.

UNIPEDE / MEDELEC işbirliği ile oluşturulmuş olan uzmanlar grubu ile 2000-2010 yılları için Akdeniz Havzası ülkelerinin enterkonneksiyonuna yönelik en uygun çatıyı belirlemek amacıyla çalışmalar sürdürülmekte olup bu proje kapsamında kuzeyde İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan, Federal Yugoslavya, Cezayir, Tunus, Libya, Fas, Mısır ve Ürdün ile yapılan çalışmalara Türkiye de katılmaktadır.⁽¹⁰²²⁾

6.5.5. Üçüncü Ülkelerde İşbirliği

“Türkiye'nin özellikle “Afrika'ya Açılım Stratejisi” çerçevesinde Mısır Arap Cumhuriyeti ile başta Doğu ve Güney Doğu Afrika ülkeleri olmak üzere üçüncü ülkelerde işbirliğine yönelik çeşitli temaslar başlatılmıştır. Türk ve Mısırlı resmi yetkililer arasında yapılan bu temaslarda üçüncü ülkelerde gerçekleştirilebilecek işbirliğine ilişkin olarak ele alınan konular aşağıda belirtilmektedir;

- Türkiye ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında yapılabilecek işbirliğinin, ilk önce Afrika ve Orta Asya 'da seçilecek birkaç ülkede deneme mahiyetinde başlatılabileceği, bu çerçevede Afrika'da COMESA bölgesinde başlayacak temaların ikinci aşamasının Batı Afrika'ya uzanabileceği düşünülmektedir.
- İki ülkenin özel sektörleri arasındaki işbirliğinin Türk-Mısır İş Konseyi çerçevesinde yer alması ve bu kapsamda bazı ülkelere ortak heyet ziyaretleri yapılması öngörülmektedir.
- Türk ve Mısırlı Müteahhitlik şirketlerinin Afrika, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya'da rekabet yerine işbirliğine gitmeleri hususunda fikir birliğine varılmıştır.⁽¹⁰²³⁾

⁽¹⁰²²⁾ www.teias.gov.tr

⁽¹⁰²³⁾ KOSGEB Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2004

7. GÜVENLİK BOYUTUNDA GÜÇ DENGESİ TEORİLERİ VE YENİ DÜNYA DÜZENİNDE GÜVENLİK ANLAYIŞI

7.1. Strateji ve Stratejik Öngörü

Ortadoğu Güç stratejilerinin oluşturacağı bir sistemi sağlam temeller üzerine kurabilmek, bu temeller üzerinde Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerini üretebilmek amacıyla, öncelikle stratejik düşünceyi oturtacağımız temel yapının varlığından bahsetmek yararlı olacaktır.

Strateji: i) Önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol, ii) Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta belirlenen politikalara yön vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askeri güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı.⁽¹⁰²⁴⁾

Stratejide her şey çok basittir; fakat çok kolay değildir. Devletin içinde bulunduğu hal ve koşullara göre harbin ne olması gerektiği ve ne olabileceği bir kez saptandı mı artık bunun yolu kolay bulunur. Fakat bu yol inatla takip edilmeli, plan uygulanmalı, binlerce neden yüzünden binlerce kez plandan dönülmemelidir; bu, çok güçlü bir karakterde başka aklın berrak ve güvenilir olmasını gerektirir.⁽¹⁰²⁵⁾

Strateji sözcüğü, eski Yunanca'da "generallik sanatı" anlamına gelen "strategos" sözcüğünden türemiştir. Daha sonraları strategosluk, bir unvan olarak kullanılmış ve eski Atina'da bu mevkilere getirilen kimseler, barışta diplomatik ve mali bazı yetkilere sahip olmalarının yanında, savaşta çeşitli seviyelerdeki komutanlık görevlerini yerine getirerek, devletin genel sevk ve idaresinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Strategoslar Bizans devrinde ise Kral tarafından başarılı askerler arasından seçilirdi. Bu terim, zaman içinde unvan olmaktan sıyrılıp, stratejik süreç adını verdiğimiz oluşumu ifade eder şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁽¹⁰²⁶⁾

⁽¹⁰²⁴⁾ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s:2032.

⁽¹⁰²⁵⁾ Carl von Clausewitz, **Harp Üzerine**, Gnkur.Basımevi, Ankara, 1991, s:136

⁽¹⁰²⁶⁾ Erol Mütercimler, **21.Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Şubat 2000, s:25.

Öte yandan, bilinen ilk olmakla birlikte, doğunun yetiştirdiği en eski strateji olan Sun Tzu, İ.Ö. 500 yıllarında, bugün dahi geçerliliğini koruyan savaş prensiplerini ortaya koymuştur.⁽¹⁰²⁷⁾ Batıda yayımlanan ilk ve en özgün strateji yapıtları ise Floransah Machiavelli'nin yazmış olduğu "Savaş Sanatı" ve "Prens"tir. Yazarın Makyavelist görüş olarak da bilinen değerlendirmesine göre; "amaca götüren her yol mubahtır (geçerlidir)". İlginçtir ki; bu görüş beş yüzyıldır geçerliliğini korumaktadır ve en azından yakın gelecekte de geçerliliğini kaybetmeyeceği kesindir.⁽¹⁰²⁸⁾

Stratejinin ne olduğu konusunda pek çok tanım yapılmıştır. Clausewitz anıtsal bir değer taşıyan "Savaş Üzerine"⁽¹⁰²⁹⁾ adı ile ünlü eserinde, stratejiyi "savaş hedefini elde etmek için, muharebeleri bir araç olarak kullanmak sanatı" diye tanımlamıştır. Başka bir deyimle, strateji; savaş planını oluşturur, savaşı teşkil eden çeşitli harekâtın öngörülen akışını tasarlar ve bu seferlerin her birinde yapılacak savaşları düzenler. Bu tanımlamada, stratejinin siyaset alanına veya savaşın yüksek seviyede güdümü ile ilişkili sınırlara taşması gibi bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır. Gerçekte siyaset ve ileride tanımlanacak olan yüksek strateji, askeri harekâtın güdümü için hükümet tarafından görevlendirilmiş olan askeri liderlerin sorumluluğu değildir. Bu sorumluluk, hükümetin kendisine aittir. Clausewitz'in tanımlamasındaki diğer bir kusur da, strateji anlamının sadece savaştan yararlanma sanatı biçiminde daraltılmış olmasıdır. Buna göre, savaş stratejik amaca ulaşmanın sanki tek aracı imiş gibi algılanmaktadır.⁽¹⁰³⁰⁾

Bunun sonucu olarak Clausewitz'in görüşlerini uygulamak isteyen ve fakat onun kadar parlak bir niteliği bulunmayan kimseler, araç ile amacı birbiriyle bağdaştırmak eğiliminden uzaklaşmışlar; ayrıca, şahısların savaşta her şeyin kesin sonuçlu bir muharebe yapmak amacına yöneltilmesi gerektiği gibi bir kaniya saplanmaları da kolaylaşmıştır.⁽¹⁰³¹⁾

⁽¹⁰²⁷⁾ Erol Mütercimler, a.g.e., s:27.

⁽¹⁰²⁸⁾ Hakan Emanet, **Türk Boğazları**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2003, s:17.

⁽¹⁰²⁹⁾ Bkz.; Carl von Clausewitz, Vom Kriqe (**Savaş Üzerine**), 1831, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991 ve Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, May Yayınları, İstanbul, 1975.

⁽¹⁰³⁰⁾ B.H.Liddell Hart (Çev.:Cemal Enginsoy), **Strateji-Dolaylı Tutum**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s:247.

⁽¹⁰³¹⁾ Gerçeksever, Abdulkadir: **Basra Körfezi Güvenliği**, GYTE, Yüksek Lisan Bitirme Tezi, Gebze 2004,s:384

Clausewitz, teoriden bekleyebileceklerimiz ile sosyal ilişkilerde pratiğin önceliği arasındaki karşıtlığın farkındaydı. O nedenle teoriye mütevazı bir rol biçiyordu. Her türlü teori onun için sadece pratiğin bir hizmetkârıydı. Bu temkinlilik, mandıklı alçakgönüllülük ve entelektüel dürüstlük Clausewitz'in tarihteki en derin strateji düşünürü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Her gerçek stratejicinin teori ile pratiğin rolü konusunda Clausewitz'in anlayışını izlemesi gerekir.⁽¹⁰³²⁾

Strateji, geniş anlamda düşünüldüğünde, bir ulusun ya da uluslar topluluğunun olağanüstü hallerde hedefe ulaşmak için ekonomik, siyasi, askeri ve moral güçlerini birbiriyle uyumlu olarak düzenlemesi ve kullanması olarak anlaşılmaktadır. Daha geniş anlamda, "büyük strateji" bir devletin benimsediği politikaya uygun olarak saptamış olduğu hedeflere ulaşmada her tür olanak ve araçları bilimsel yöntemlerle kullanma sanatı olarak da anlaşılmaktadır.⁽¹⁰³³⁾

Strateji, siyasi ilkelerle saptanan amaçlar doğrultusunda, en etkin katkıda bulunacak biçimde kuvvet uygulamak sanatıdır.⁽¹⁰³⁴⁾

Kısa bir başka tanımlamasına göre strateji; 'siyasal amaçlara ulaşmak için, askerî imkânların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır'. Çünkü stratejinin görevi, çok defa yapılan tanımlamaların aksine, yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil, etkisi ile de ilgilidir.⁽¹⁰³⁵⁾

Askeri anlamda strateji bir savaşta orduların girişecekleri hareketlerin ve operasyonların tasarlanması ve yönetilmesi sanatıdır. Böylece strateji genel bir harp plânından başka birşey değildir. Gerçekten strateji bilfiil harekete geçirmek, savaşmak akline bir düzen veya plan yaparak açıkçası düşünsel işlemlerde bulunarak orduyu savaş nizamına sokmaktır.⁽¹⁰³⁶⁾

Askeri stratejide amaç genellikle zaferdir. Zafer ulaşmak için önce birliğin durumunu değerlemek (içe bakış) yani kuvvetli ve I zayıf yönleri belirlemek sonra da

⁽¹⁰³²⁾ Bolko von Oetinger, Tiha von Ghyczy, Christopher Bassford, **Clausewitz ve Strateji**, İstanbul 2002, s:32.

⁽¹⁰³³⁾ Atilla Çeliklepe, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2002, s:13.

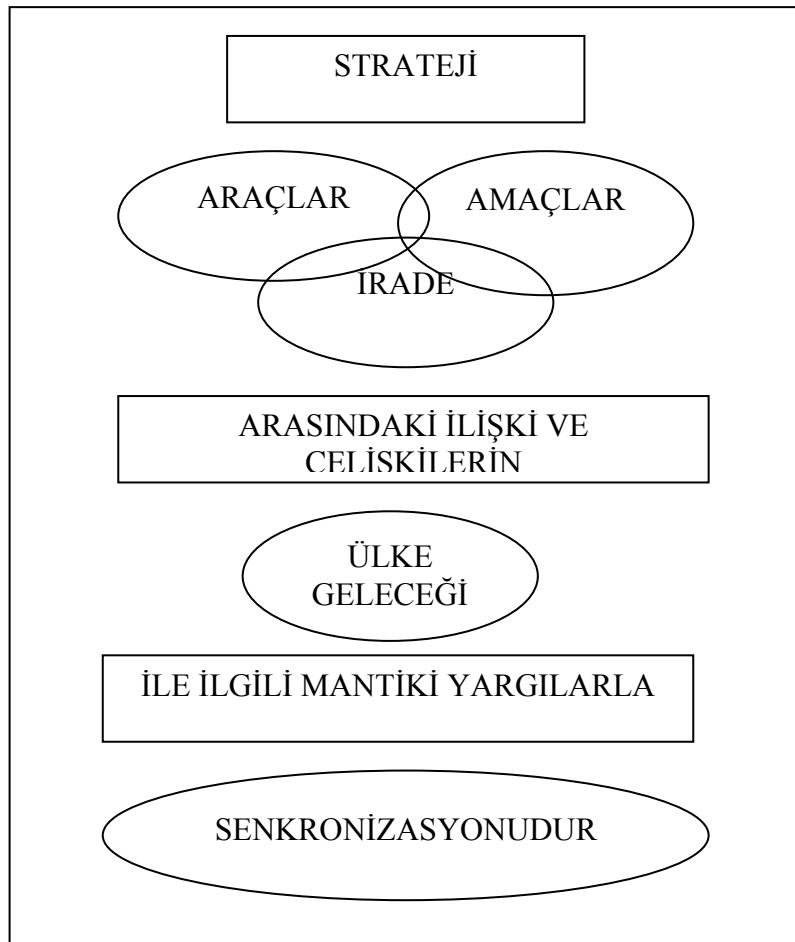
⁽¹⁰³⁴⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:32.

⁽¹⁰³⁵⁾ B.H.Liddell Hart, **a.g.e.**, s:249.

⁽¹⁰³⁶⁾ Süleyman Koç, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Yayıncılık, İstanbul, s:408.

düşman kuvvetlerinin durumunu, eldeki olanaklar ölçüsünde değerlemeye çalışmak (dışa bakış) gerekir. Askeri stratejinin belirlenmesinde elde bulundurulmuş harp araçlarının miktarı ve kalitesi ile savaşın cereyan edeceği arazinin durumu ve arazi hakkındaki bilgi derecesi de önemli rol oynar.⁽¹⁰³⁷⁾

O dönemlerden bu dönemlere askeri stratejinin de odak noktası askeri hedefler olmuştur. Askeri hedeflerin saptanması ve bütün askeri faaliyetlere ışık tutacak biçimde kapsamlı ve ayrıntılı olarak tanımlanması askeri stratejik ilke, karar ve yöntemleri birleştiren bir unsurdur.⁽¹⁰³⁸⁾

Şekil-7.1. Stratejinin Oluşumu⁽¹⁰³⁹⁾

Bir derece-kademelenme ifade eden tamlamalar ve “strateji” nin işlevini Şekil-7.1’deki piramit kapsamında değerlendirebiliriz.

⁽¹⁰³⁷⁾Gerçeksever, Abdulkadir, a.g.e s: 386

⁽¹⁰³⁸⁾ Necdet Öztörün, **Askeri Strateji**, s:69.

⁽¹⁰³⁹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, a.g.e s: 386

Buna göre strateji; ülkenin geleceği için devlet iradesinin belirli amaçlara ulaşmak maksadıyla hangi amaçların kullanılması gerekeceğini, bunlar arasındaki ilişki ve çelişkilerin neler olacağını, hedeflerin tespitini ve stratejin unsurları arasındaki uygun işleyişin mekanizmasını araştırmaktadır.⁽¹⁰⁴⁰⁾

Strateji Uzakdoğu'da, Çin'de ve Japonya'da 2500 yıl öncesine dayanan bir olgudur.⁽¹⁰⁴¹⁾ 'Savaş Sanatı'nın büyük ustası Sun Tzu dünyanın en saygın stratejistlerindedir. Yapıtı yalnızca askeri önderler ve stratejistlerce değil, Asya'da politikacılar, işadamları, yöneticiler tarafından da okunup, stratejiler uygulamaya konmaktadır. Öte yandan Türkçe'ye kazandırılan Zen Dersleri, Beş Çember Kitabı, uzakdoğu'da binlerce yıldır yararlanılan strateji yapıtlarıdır. Yine, Çin'de binlerce yıldır strateji yöntemi olarak kullanılan ve Savaş Hileleri olarak Batı dillerine çevrilen Strategemler, Mao tarafından hem savaşta hem de kültür devrimi süresince kullanılmıştır.⁽¹⁰⁴²⁾

Devlet, parti, işletme vb. tür kurum yada kuruluşların amaçlarına ulaşmaları için takip ettikleri yol anlamına gelen "stratejilerini"; ülkelerin bekasını, refahını, her alanda gücünü belirlemede, korumasında ve geliştirmesinde izledikleri yol anlamına gelen "milli stratejilerini" belirlemelerinde sahip oldukları içte ve dışta mevcut istihbarat teşkilatlarının da rolü çok büyük ve önemlidir.⁽¹⁰⁴³⁾

Tüm bu kademelerde açıkça görülen durum, strateji denilen kavram karar ile amaç arasında belirlenen yolu işleyen, ona dinamizm kazandıran bir faktör... Hatta bu şekli ile devamlı bir süreç olduğudur. O devamlıdır. Tüm kararlar ve amaçların etrafında gerekli manyetik alanı oluşturan faktördür. O bir hareket düşüncesidir. Hareketin kendisidir. Planlı ve bilinçli bir şekilde hareketin düzenlenmesidir.⁽¹⁰⁴⁴⁾

Bu piramitte yer alan stratejileri de şöyle sıralayabiliriz⁽¹⁰⁴⁵⁾

- a) Ulusal Strateji,
- b) Topyekün Strateji,

⁽¹⁰⁴⁰⁾ Necdet Öztörün, **Askeri Strateji**, HAK.Yayımları, İstanbul, s:69.

⁽¹⁰⁴¹⁾ Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996, s:24.

⁽¹⁰⁴²⁾ Sun Tzu, **a.g.e.**, s:25.

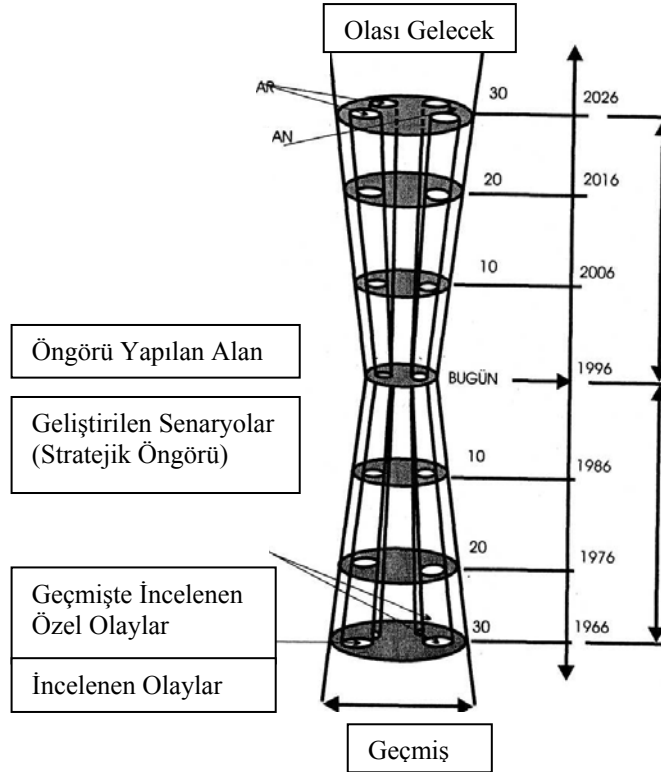
⁽¹⁰⁴³⁾ Atilla Çeliklepe, **a.g.e.**, s:13.

⁽¹⁰⁴⁴⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:17.

⁽¹⁰⁴⁵⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:17-19.

- c) Genel Strateji,
d) Harekat Stratejisi.

Stratejik öngörü ise, geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak, geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar.⁽¹⁰⁴⁶⁾

Şekil-7.2. Öngörü Konisi⁽¹⁰⁴⁷⁾

Çağımız, "bilgi çağı"dır ve bunun en temel niteliği de 10, 20, 50 yıl sonrasının hedeflerinin belirlenerek stratejinin geliştirilmesidir. İster askeri, isterse işletmelere yönelik olsun, geleceğe dönük amaç ve hedeflere ulaşmak için olasılıklı strateji planları hazırlanır ki, işlem sürecinde beklenmeyen durumlarla karşılaşırsa uygulanacak yeni modele hızla geçilebilmelidir. İşte bunun adı stratejik öngördür.

Stratejik öngöründe senaryolar vardır. Senaryolar yalnız geleceğe ilişkin alternatif birer tablo değildir. Birbirleriyle bağlantılıdır. Önemli olan hangisinin önce gerçekleşeceği.⁽¹⁰⁴⁸⁾

⁽¹⁰⁴⁶⁾ Erol Mütercimler, a.g.e., s:62.

⁽¹⁰⁴⁷⁾ Gerçeksever, Abdulkadir, a.g.e s: 388

⁽¹⁰⁴⁸⁾ Daniel Yergin, Thane GusLafson, **Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri**, Sabah Kitapları, 1994, s:139-140.

Öngörü kehanet değildir. Kehanet geleceği bilmektir fakat hiç kimse (tesadüfler dışında) geleceği bilemez. Klasik bir örnekle ikisinin arasındaki farkı açıklayabiliriz. "Yarın yüzde yüz yağmur yağacak" bir kehanettir. "Yarın yağmur yağma olasılığı yağmur yağmama olasılığından daha fazladır"; başka bir deyişle "yarın yüzde 51 yağmur yağacak" demek öngörüdür.⁽¹⁰⁴⁹⁾

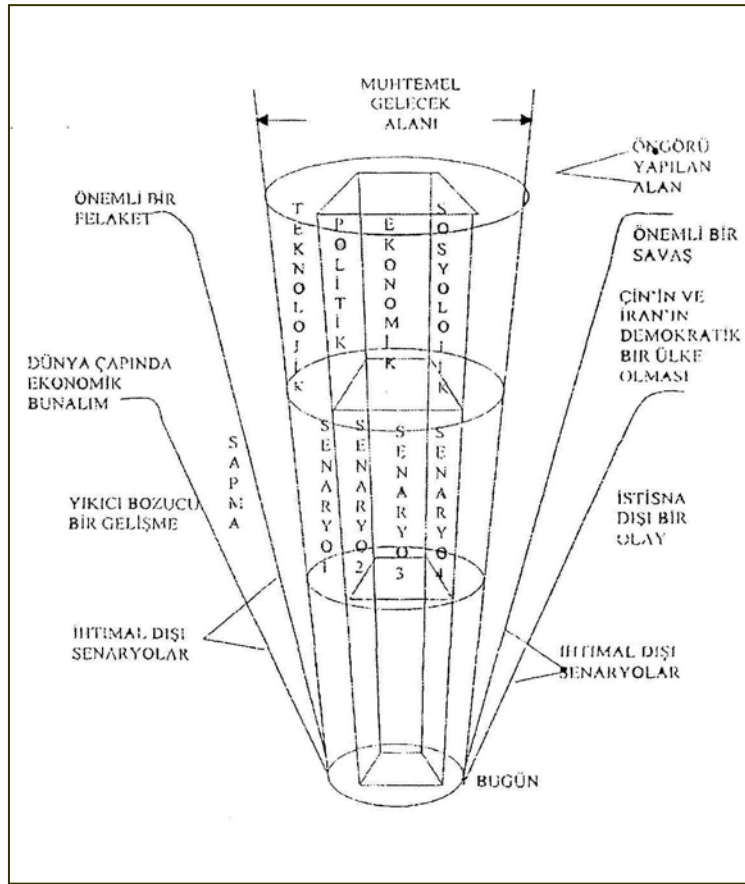
Öngörünün daha sağlam temellere oturtulabilmesi amacıyla 'öngörü/ olasılık konisi' kullanabiliriz. Koninin kullanımı, senaryoların öngörü kesinliğini arttırmaz, fakat koninin içinde iz sürmek, senaryoların geçerliliğini, inanılabilirliğini ve gelişme mandığını kurar ve pekiştirir. Gerçekleşebilir senaryoların mandığı olarak inşa edildiği bu teorik koni içinde tanımlanan işleme "Gerçekleşebilirlik Konisi" de denir.⁽¹⁰⁵⁰⁾

Yukarıda gösterilen gerçekleşebilirlik konisi, bir grup gerçekleşmesi olası senaryoyu, yani dış dünyalar ve planlamacıların bunlara çözümlerini (önerilerini), içine alır. Bu senaryolar bugünden 2030 yılındaki bir odak noktasına gitmektedir. Senaryolar bazı özellikleri açısından birbirlerinden ayrılırlar da bu dörtlü senaryo paketi kapsamlı ve bütüncül bir politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik grup oluşturur. Her senaryo her odak alanında/seviyesinde canlandırılmış bir çevreyi temsil eden bir nokta olarak gösterilmiştir. Her senaryo zaman içinde, zaman dilimlerinden tutarlılığını korumuş bir şekilde geçerek, bugünden hedeflenen (2020 ya da 2030) odak alanına gider.⁽¹⁰⁵¹⁾

⁽¹⁰⁴⁹⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:64.

⁽¹⁰⁵⁰⁾ 'Stratejik Öngörü', HAK.Yayınları, İstanbul, 1994, s:7.

⁽¹⁰⁵¹⁾ 'Stratejik Öngörü', **a.g.e.**, s:16.

Şekil-7.3. Kapsamlı İhtimal Konisi⁽¹⁰⁵²⁾

Bu tür senaryolar hazırlanırken senaryo yönlendiricileri olarak seçilen trendler ulusal ve uluslararası sorunlar açısından çok önemlidir. Bir ülkenin geleceğini biçimlendiren ve yönlendiren ve öteki uluslarla ilişkisini etkileyen trendler, coğrafya, ekonomi, askeri bilimler, sosyoloji, teknoloji, politika, demografik durum, çevre etkisi, doğal kaynaklardır. Yönlendiriciler, bu ve öteki öğelerle ilişkili ve değişen ölçülerde senaryolarını konusunu belirleyen gerçekleşmesi olası trend ve olaylardır. Bir senaryoda bu yönlendiricilerden biri seçilir, listenin başına konur ve öbür tüm yönlendirici trendler üzerinde egemen olur. Bu yönlendiricilerin birbiriyle etkileşimi senaryoların zaman konisinde ileriye doğru hareketini sağlayan sonuçları yaratır. Dört örnek yönlendirici- teknolojik, politik, çevre etkisi (sosyolojik), ekonomik ve konu sırasıyla A, B, C ve D senaryoları için tanımlanmıştır. Yönlendiriciler, hükümetler ve pek çok sanayi kuruluşu ve iş alanı için çok önemlidir.⁽¹⁰⁵³⁾

⁽¹⁰⁵²⁾ Hakan Emanet, a.g.e., s:134.

⁽¹⁰⁵³⁾ Erol Mütercimler, a.g.e., s:69.

Sonuç olarak; ‘Stratejik öngörü’ geçmişten gelip bugün hala süren ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar.⁽¹⁰⁵⁴⁾

Öngörü senaryoları ister ulusal ya da uluslararası kuruluşlar isterse işletmeler için olsun titizlikle hazırlanmalıdır. Çünkü günümüz dünyasında etkinlik seviyesi ne olursa olsun bir ülkede ortaya çıkan ekonomik, sosyal, askeri, politik veya teknolojik bir gelişme tüm dünya üzerinde az veya çok ama kesinlikle etki yapmaktadır. Şubat 2001’de Türkiye’de yaşanan ekonomik krizin Güney Amerika devletlerini bile etkilemesi ya da oralarda olanların Türkiye’yi etkilemesi buna güzel bir örnektir.⁽¹⁰⁵⁵⁾

7.1.1. Strateji ve Taktik

Şekil-7.4. Harp ve güvenlik açısından askerlik,coğrafya ve politika ile ilgili konuların ilgi şeması⁽¹⁰⁵⁶⁾

Strateji; siyasal amaçlara ulaşmak için, askeri imkânların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır. Çünkü stratejinin görevi, çok defa yapılan tanımlamaların aksine, yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil, etkisi ile de ilgilidir. Askeri imkânın kullanılması, eylem olarak bir savaşıma dönüşüyorsa, böyle dolaysız bir tutumun düzenlenmesi ve yönetilmesi "taktik" terimi ile tanımlanır. Strateji ve

⁽¹⁰⁵⁴⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:73.

⁽¹⁰⁵⁵⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:135.

⁽¹⁰⁵⁶⁾ Suat ilhan,**Jeopolitikten Taktiğe**, HAK.Yayınları, İstanbul,1971.

taktik, her zaman tartışılmaya elverişli bir konu olmakla beraber, gerçek anlamda hiçbir zaman birbirinden ayrı kısımlar hâlinde bölünemez. Çünkü bunlar, yalnız birbirini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda birbiri içinde kaynaşır.⁽¹⁰⁵⁷⁾

Bir satranç oyununda, oyuncuların kurdukları stratejiden farklı olarak uluslararası ilişkilerde hamleler her zaman birbiri ardına, sırayla gerçekleşmez. Diğer bir ifadeyle her oyuncu, kendi sırası gelince oynamaz. Bu durumda, rakibin hamlesinin her zaman izlenmesi ve ona göre bir kurgu yapılması olanağı bulunmaz. Strateji, rakip/rakiplerin eş zamanlı oynadıkları bir oyuna göre kurulmak durumundadır ve bu nedenle de hızlı, doğru, ayrıntılı ve çok bilgiye gerek duyulmaktadır. Bilgilerin kategorizasyonu ve değerlendirilmesi karşı tarafın davranışları hakkında ön kestirimlerde bulunulmasını sağlayacağından stratejinin ikiz kavramı olmaktadır.⁽¹⁰⁵⁸⁾

Bir satranç oyununun kurgulamasına benzetilen strateji, birden fazla olasılığın hesaplanmasına dayanır. Satrançta, iki oyuncunun ilk dört hamleyi oynarken seçebilecekleri hamle ihtimallerinin toplam sayısı, 318.979.564.000'dir. Üstelik satranç taşları, yapısal olarak sabittir, hareket yetenekleri ve rotaları bellidir. Oysa uluslararası ilişkilerde sabit olan dinamik yok gibidir ve bir satranç tahtası üzerindeki taşlardan çok daha fazla sayıda oyuncu ve araç vardır. Uluslararası alanda aktörün çevresi sürekli değiştiğinden ve kendisi de bu değişimin bir parçası olduğundan, strateji aynı zamanda söz konusu değişikliklerin hesaplanması anlamına da gelmektedir. Bu haliyle aktör fonksiyonları çizelgesi, stratejileri ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde geliştiren hamlelerin olasılık sayıları, belki rakamsal olarak satranç oyunundan fazladır, ancak her hamle gerçekleştirilebilir olmadığından, büyük bir yekûn hesaplamaların dışında bırakılır.⁽¹⁰⁵⁹⁾

Taktik ise; çarpışmada silahlı kuvvetlerin kullanılmasının öğretisi, strateji ise; çarpışmaların savaşın amacına bağlı olarak kullanılmasının öğretisidir.⁽¹⁰⁶⁰⁾

⁽¹⁰⁵⁷⁾ B.H.Liddell Hart, **a.g.e.**, s:354.

⁽¹⁰⁵⁸⁾ Bülent Sürücü, *İran'ın Etnik, Siyasi, Ekonomik Yapısı ve Komşu Devletlerle İlgili Stratejik Yaklaşımlar*, GYTE Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2005.s:10.

⁽¹⁰⁵⁹⁾ Beril Dedeoğlu, **Uluslar arası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, 2003, s:101.

⁽¹⁰⁶⁰⁾ Bolko von Oetinger, **a.g.e.**, s:101.

Taktik, nasıl stratejinin daha aşağı seviyedeki bir uygulaması ise; strateji de, "yüksek stratejinin daha aşağı derecedeki kullanılışıdır. "Yüksek strateji", savaş hedefini belirlemesi gereken üst derecedeki temel politikadan farklı olarak, savaşın yönetimine esas olan siyasetle hemen hemen aynı anlama geldiği gibi, "uygulama hâlindeki siyaset" manasını da taşır.⁽¹⁰⁶¹⁾

Bir stratejinin içinde bir çok taktik düzeyde çalışma, planlama veya uygulama olabilir. Strateji düzeydeki bir hatayı taktik düzeltmez.⁽¹⁰⁶²⁾

7.1.2. Milli Strateji

Milli gücü, çevre koşullarını ve mevcut milli kaynakları dikkate alarak saptanan milli hedefleri gerçekleştirecek stratejiye 'milli strateji' denir.⁽¹⁰⁶³⁾

Milli strateji; barışta ve savaşta, milli hedefleri ele geçirmek ya da milli amaçlara ulaşmak, milli siyaseti en üst düzeyde gerçekleştirmek için, topyekün milli gücün belirli bir süre içinde, bir bütün halinde kullanılması ve geliştirilmesini belirleyen hareket tarzıdır.⁽¹⁰⁶⁴⁾

Milli strateji; barışta ve savaşta ulusal hedefleri ele geçirmek ya da ulusal amaçlara ulaşmak, ulusal en üst düzeyde gerçekleştirmek için topyekün ulusal gücün belirli bir süre içinde, bir bütün halinde kullanılması ve geliştirilmesini belirleyen hareket tarzıdır. Hedeflerine ve amaçlarına erişmek üzere, bir devletin olanaklarını kullanmada uygulayacağı uzun vadeli plandır.⁽¹⁰⁶⁵⁾ Geniş anlamı ile milli strateji, gerek savaşta ve gerekse barışta uygulanır.

Milli strateji; milli gücün siyasi, ekonomik, psiko-sosyal ve askeri unsurlarını kapsar ve bunları kullanır. Coğrafi konumu ve manevi nitelikler gibi öteki milli değerlerden de yararlanır. Her ne kadar milli strateji, esnek olur ve o

⁽¹⁰⁶¹⁾ B.H.Liddell Hart, **a.g.e.**, s:249.

⁽¹⁰⁶²⁾ Atilla İlhan, **Türklerin jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Bilgi kitapevi, Ankara, 2005, s:27

⁽¹⁰⁶³⁾ Necdet Öztoran, **Askeri Strateji**, s:35.

⁽¹⁰⁶⁴⁾ Mustafa Özbay, **Milli Güvenlik Stratejisi ve Etkileri**, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze, 2003, s:28.

⁽¹⁰⁶⁵⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:59.

Andaki olasılıklara uydurulabilirse de, temel içeriğiyle değişmez. Eğer, milli hedefe varışta sapmalar olursa, kapsamı ancak o zaman değiştirilir. Milli gücü, çevre koşullarını ve milli kaynakları dikkate alarak saptanan milli hedefleri gerçekleştirecek hareket tarzlarının toplamıdır milli strateji.⁽¹⁰⁶⁶⁾

Bilindiği üzere strateji milli hedeflerin elde edilmesinde mevcut bütün vasıta, imkan ve kaynaklardan en iyi şekilde yararlanılması sanatıdır. En iyi strateji ise, karşı tarafın hareket tarzlarını ciddi şekilde sınırlarken kendimizinkini artırmakta olanıdır. Milli Strateji uzun ve orta vadede değişebilir fakat kısa vadede değişemez.⁽¹⁰⁶⁷⁾

Strateji, bir açıdan, birçok komponent unsurların ve faktörlerin bir sentezidir. Diğer bir açıdan ise, milli güvenlik, milli ve hatta uluslararası düzeyde daha kapsamlı sentezlerin bir kısmını teşkil eder. Güvenilir ve sağlam bir milli strateji, özellikle ve ağırlıklı siyasi, askeri, ekonomik bilgilerin ve teknolojik düşüncelerin yakinen entegrasyonu ile formüle edilebilir.⁽¹⁰⁶⁸⁾

Milli Strateji, milli hedeflere nasıl ulaşılacağı sorusuna verilecek yanıttır, bu yönü ile milli strateji siyasal mekanizmanın hareket tarzı ile ilgilidir ve "Siyaset/politikalar şeklinde anlaşılır. Bu politikaların amacı, milli menfaatlere dayalı hedefleri elde etmektir.⁽¹⁰⁶⁹⁾

Milli strateji; ulusal gücün siyasi, ekonomik, psiko-sosyal ve askeri unsurlarını kapsar ve bunları kullanır. Coğrafi konumu ve manevi nitelikler gibi öteki ulusal değerlerden de yararlanır. Her ne kadar milli strateji, esnek olur ve o Andaki olasılıklara uydurulabilirse de, temel içeriği ile değişmez. Eğer, ulusal hedefe varışta sapmalar olursa, kapsamı ancak o zaman değiştirilir. Ulusal gücü, çevre koşullarını ve ulusal kaynakları dikkate alarak saptanan ulusal hedefleri gerçekleştirecek hareket tarzlarının toplamına milli strateji denir.⁽¹⁰⁷⁰⁾

⁽¹⁰⁶⁶⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:28.

⁽¹⁰⁶⁷⁾ Erhan Akça, **ABD'nin Türkiye Ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri**, GYTE, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gebze 2004., s:7.

⁽¹⁰⁶⁸⁾ **Yeni bir Strateji-Hidro Strateji**, HAK.Yayımları, İstanbul, 1996, s:2-3.

⁽¹⁰⁶⁹⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:66.

⁽¹⁰⁷⁰⁾ Atilla Çeliklepe, **a.g.e.**, s:15.

Bu anlamda milli strateji, stratejinin unsurlarının nasıl kullanılacağını ifade etmeye çalışırken, strateji piramidinin en tepe noktasını oluşturur. Devletin beka derecesinde öneme sahip değerlerinin genel bir ifadesidir ve bu düzeyde yer alan temel organ hükümet olup, devlet başkanı da bu düzeydedir.

Ulusların; tarihi geçmişi, coğrafi konumu, kültürleri gibi faktörlerin etkisi ile ulusal stratejilerini oluşturan değerleri farklılıklar gösterse de, ulusal bağımsızlık, ulusal birlik, toprak bütünlüğü gibi hususlar, hemen bütününün değişmez ulusal stratejileri içinde yer alır. Çünkü, bunlar olmaksızın diğer unsurların gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunların içeriği ise her devlete göre farklılık arzeder, böyle de olması gerekir.⁽¹⁰⁷¹⁾

Sonuç olarak; milli strateji, milli politikanın uygulama unsurudur. Milli Politika'nın gösterdiği yolda, milli hedeflerin elde edilmesi için, politik ekonomik, sosyal ve askeri güçlerin savaşta ve barışta, en uygun bir biçimde kullanılmasını sağlayacak planlama eylemi ve yönetilmesi sanatıdır.⁽¹⁰⁷²⁾

7.2. Güç ve Güç Denklemi

Kuvvet genelde; fiziki varlığın iş yapıcı elemanı olarak, duruşu harekete ve hareketi duruşa çeviren bir etken veya direnç kuran ve direnç kıran bir özelliktir. Kuvvet geniş anlamıyla, "bir işin yapılması için, işin özelliğine göre gereksinilen, fiziki, maddi, bilimsel ve fikri etken ve özellikler" şeklinde de tanımlanabilir.⁽¹⁰⁷³⁾

Güç ise; kuvvet kullanma yeteneği ve verimliliğidir. Ve «belirli bir kuvveti, belirli bir ortam veya boyutta ve sürede belirli bir amaçla çalıştırma ve verim alma yeteneğidir» şeklinde tanımlanabilir. Dar anlamda ve genel

⁽¹⁰⁷¹⁾ Hakan Emanet, **Türk Boğazları**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2003, s:21.

⁽¹⁰⁷²⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:28.

⁽¹⁰⁷³⁾ Nadas Muhlis, **Boğazlar-Deltalar (Geo-Astral) Siyaset Yörüngeleri Ve Dengeleri**, İnkılap Ve Aka Basımevi, İstanbul, 1976, S.431.

düzeydeki bu açıklamalardan dahi, Güç ve Kuvvet arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunduğu sonucuna varılabilir.⁽¹⁰⁷⁴⁾

Thucydides'den İbn Haldun'a, Clausewitz'den Morgenthau'ya kadar siyasi tarihin seyri ve siyasi aktörlerin bu seyir içindeki konumları konusunda çalışmalar yapan düşünürlerin odaklandıkları temel soru gücün tanımı, tezahürleri ve eksen değişimi ile ilgili olmuştur. Antik dönemden bugüne kadar siyaset felsefesi güç-değer ilişkisini anlamlandırmaya ve yorumlamaya yönelirken, siyasi gerçeklik ile ilgili tahliller gücün eksen değişimini anlamayı ve bu değişimin dinamiklerini tanımlamayı amaçlamışlardır. Bu çerçevede Eflatun ile Thyrasymakhos arasındaki adalet-güç ilişkisi tartışması siyaset felsefesinin en temel tartışmalarından birini başlatmış,⁽¹⁰⁷⁵⁾ doğumundan 25 asır sonra, 20. yüzyıla ait bir uluslararası ilişkiler kuramının öncüsü olarak ilan edilen Atinalı tarihçi, yazar, diplomat ve asker olan Thucydides'in Peloponez Savaşları ile ilgili tahlilleri ise gücün bir siyaset gerçekliği olarak taşıdığı merkezi önemi göstermeye yönelmiştir.⁽¹⁰⁷⁶⁾ Aynı şekilde Farabi 'El-Medinetül-Fadıla' arayışı ile ideal siyasetin değer boyutunu ortaya koyarken, İbn Haldun 'asabiyet' kavramı ile siyasi gücün eksen değişimini sağlayan dinamik unsurları tespit etmeye çalışmıştır.⁽¹⁰⁷⁷⁾

Güç unsurları birbirleriyle yakinen ilişkilidir. Birindeki kuvvet ve etkinlik, diğerinde de güçlenmeye neden olmaktadır. Birinde belirecek zafiyet, diğerlerinde de zafiyete, olumsuz etkilemeye sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu tip bir zincirleme sırasıyla bütünün zararına olmaktadır. Güç kavramı, ülkenin dış ve iç politika uygulamalarında çok önemli bir karakter arz etmektedir. Çünkü güç, elde edilmesi beklenen sonuçların çeşitli yollardan sağlanabilme kapasitesidir.⁽¹⁰⁷⁸⁾

Güç, askerî özellik taşımayan uluslararası ilişkilerde sabit ve sürekli bir uyarı, ima ve gerektiğinde başvuru unsuru sayılır. Güç, objektif bir realitedir.

⁽¹⁰⁷⁴⁾ Mert Bayat, **Milli Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s:4.

⁽¹⁰⁷⁵⁾ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002, s:15.

⁽¹⁰⁷⁶⁾ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Yayınları, Ankara, 1999, s:75.

⁽¹⁰⁷⁷⁾ Ahmet Davutoğlu, **a.g.e.**, s:15.

⁽¹⁰⁷⁸⁾ **Yeni bir Strateji-Hidro Strateji**, HAK.Yayınları, İstanbul, 1996, s:12.

Bilimsel açıdan ölçülebilecek bir gerçektir. Gerçeklik derecesi değerlendirilmek isteniyorsa, böyle bir ölçümün yapılmasına zaruret vardır.⁽¹⁰⁷⁹⁾

«Güç, milli çevrede, ülke ve milletin, maddi ve manevi kaynaklarını, millî menfaatler doğrultusunda işler ve verim verir duruma getirebilme ve geliştirerek koruyabilme yeteneğidir.»

«Güç, uluslararası çevrede, karşı taraf veya taraflara söz geçirebilmek, olumsuz etkilerini önlemek ve onları millî menfaatlerimiz doğrultusunda etkileyerek yararlanmak yeteneğidir.»⁽¹⁰⁸⁰⁾

Ülkelerin güç parametreleri artık birbirinden bağımsız yalın unsurlar olarak görülmemektedir her bir unsur yeni fonksiyonlarla birbirini etkileyen dinamik unsurlar olarak görülmektedir. Bu dinamik unsurlarda insan unsurunun devreye girdiği çarpanlarla ele alınmalıdır.⁽¹⁰⁸¹⁾

Güvenlik ise güce istinat eder. Gerektiğinde silahlı güce dönüştürülemeyen güç, acizdir.⁽¹⁰⁸²⁾

Güç ise, geniş anlamda ele alındığında aşağıdaki temel kavramlar çerçevesinde incelenebilir.⁽¹⁰⁸³⁾

Potansiyel güç ;İşlenmekte olan ve işlenmeye müsait değer ve kaynakların (Coğ., Sos., Ek., As., Pol.) geleceğe dönük olarak muhtelif zaman aşamalarına göre nitelik ve niceliği anlamını taşır.

Hali hazır güç ;Kullanılmaya hazır güç, ittifak gücü veya milli güç olarak o an işlenmekte olan, kullanılmaya müsait olan, fakat muhtelif durumlara göre yararlanılabilirliği dikkate alınmayan, o günkü gücün nitelik ve niceliğini anlatır.

⁽¹⁰⁷⁹⁾ Erhan Akça, **a.g.e.**, s:8-9.

⁽¹⁰⁸⁰⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:6.

⁽¹⁰⁸¹⁾ Ahmet Davutoğlu, **a.g.e.**, s:17.

⁽¹⁰⁸²⁾ **Yeni bir Strateji–Hidro Strateji**, HAK.Yayımları, İstanbul, 1996, s: 11.

⁽¹⁰⁸³⁾ M.Hakkı Çaşın,**Modern jeopolik teori ve uygulamaları**,ders notu.Gyte,2003,s:59

Yararlanılabilir güç ; O günkü ittifak gücü veya milli güçten özel bir durumda yararlanılabilir miktar ve cinsini ifade eder.

Tarihte kendi gücü veya karşı taraf gücü hakkında yapılan yanlış değerlendirmeler sonucu bir çok felaketlerle karşılaşmıştır.

Bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki göreceli ağırlığı ve gücü konusunda değişik tanımlamalar geliştirilebilir. Sabit verileri (SV) tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültür(k) olarak; potansiyel verileri (PV) ekonomik kapasite(ek), teknolojik kapasite (tk) ve askeri kapasite(ak) olarak tanımlarsak bir ülkenin gücünü şöyle bir formülle özetleyebiliriz.

$$G=(SV+PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$$

Bu formülde SZ stratejik zihniyete, SP stratejik planlamaya, Sİ siyasi iradeye tekamül etmektedir.⁽¹⁰⁸⁴⁾

7.2.1. Milli Güç

Devletler arasındaki ilişkiler ulusal çıkarların karşılıklı olarak ayarlanması ile ilgilidir. Bağımsız devletlerden oluşan devletler sisteminde her ulus kendi çıkarlarına göre ekonomik, politik, kültürel ve askeri kararlar alırlar. Bu kararların içinde harp kararı da vardır. Milletler arasındaki ilişkiler, bir bakıma bir mücadele olarak sürüp gitmekte ve mücadeleyi kazanmak içinde, genel anlamda, güç kullanılmaktadır. Devletlerin gücü birinden diğerine çok farklı değerler arz etmekte ve bu durumda devletlerin, güçlerini bazen birbirine katarak üstün güçlere karşı denge sağlamalarına neden olmaktadır.

Toplumların siyasal yönden örgütlenmeleri tarihte birçok aşamalardan geçmiştir. Günümüzdeki “Milli Devlet” deyimini 1789 Fransız Devrimi’nden sonra yaygınlaşan milliyetçilik akımlarının bir sonucu kabul edilir. Bu tarihten önce ister “Mutlak Monarşi” şeklinde olsun ister “Meşrutî Monarşi” şeklinde olsun, yetkileri çok geniş kişisel yönetimler, toplumların başında bulunuyordu. XVIII’nci yüzyılda

⁽¹⁰⁸⁴⁾ Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:17.

topluları etkileyerek imparatorlukları sarsan akımlar arasında en etkini ve etkilisi bazı benzerliklerle birbirine yaklaşan toplumları belirleyen millet ve milliyetçilik düşünceleri olmuştur. Gerçekte bu düşüncelere benzer toplumları bağımsız gruplar halinde dünyada sahnesine millet olarak çıkarmıştır. Bunlar daha çok aynı sınırlar içinde yaşayan aralarında özellikle ülke ve tarih birliği gibi faktörler, bir yapının taşlarını kenetleştiren harç gibi toplumların bireylerin kaynaştırmakta ve yakınlaştırmakta etkili olmuştur. Toplumun bu bölgelerin etkisiyle millet halinde gelişmesi imparatorlukların çözülmesine neden olmuş ve onların toprakları üzerinde belirgin nitelikleriyle yeni yeni siyasal birlikleri ortaya çıkarmıştı. Bu yeni milletler doğuşlarında gerekli olan gücü kendileri yaratmışlar, benliklerinden ve ülkü birliklerinden doğan bu gücü başlıca dayanakları olarak kullanmışlardı. Böylece Fransız Devrimi' nin doğurduğu milliyetçilik akımı günümüze kadar sürekli olarak gelişme gösteren Milli devleti ortaya çıkarmış ve bu devletin başlıca icra aracı millete dayanan “milli güç” olmuştur. çağımız bazı ayrıcalıklar dışında daha çok milli devletler dönemi olarak bilinir. Bu ayrıcalıklı devletlerin de her geçen gün milli devletlere bölünme olasılıkları yaygınlaşmakta ve milli nitelik taşıyan devletlerin sayısında artışlar görülmektedir.⁽¹⁰⁸⁵⁾

“BM’de her üye eşittir, ama bazı üyeler daha eşittir.” anlayışı ile yine BM’de kuruluşundan beri geçerliliğini koruyan “veto hakkı”, gücün hukuka üstünlüğünü gösteren en somut örnekler olarak değerlendirilmektedir. O halde, geçerli tek çıkar yol güçlü olmaktan geçmektedir.⁽¹⁰⁸⁶⁾

Milli güç ise; “Bir devletin milli menfaatlerini sağlamak ve milli hedeflerine ulaşmak için kullanabileceği maddi ve manevi unsurların tümüdür.” şeklinde tanımlanmaktadır. Milli güç, Yüce Atatürk’ün “Her türlü başarı sırrının, her tür kuvvet ve gücün gerçek kaynağının, milletin kendisi olduğuna inancımız tamdır.” sözünde de belirttiği gibi, ulus tarafından oluşturulur ve ulusa aittir. Ulus dışında iç veya dış bir başka kaynak tarafından oluşturulan bir milli güçten söz edilemez. Devlet, milli gücün geliştirilmesi için gerekli plânlamaları yapar ve önlemleri alır.⁽¹⁰⁸⁷⁾

⁽¹⁰⁸⁵⁾ M.Hakkı Çaşın, a.g.e.s:61

⁽¹⁰⁸⁶⁾ Stratejik Araştırma Ve Etüt Merkezi (SAREM)’nin ‘Ulusal Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları’ konulu Beyin Fırtınası Çalışması, 26 Haziran 2002, Ankara.

⁽¹⁰⁸⁷⁾ ‘Ulusal Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları’ konulu Beyin Fırtınası Çalışması, 26 Haziran 2002, Ankara.

Devletin uluslararası ilişkilerde oynayacağı rolün önemli bir belirleyicisi olan milli güç gayeye uygun olarak, diğer ülkelerin davranışlarını istenilen şekilde sınırlayabilme yeteneğidir. Böyle olması arzu edilir ve hedeflenir. Uluslararası ortamda, varılan anlaşmaların uygulanmasını kesinlikle sağlayacak esaslar ve yaptırımlar her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle, devletler, ulusal ve uluslararası hedeflerinin gerçekleşmesine yönelik politikalarını devam ettirebilmede özellikle kendi milli güçlerinden yararlanmak zorundadırlar.⁽¹⁰⁸⁸⁾

Milli güç; ulus devlet anlayışından ortaya çıkmıştır ki, bir milletin milli gücü maddi (maddesel) ve manevi (moral) değerleriyle toplam potansiyel gücüdür. Maddesel ve moral güç bir bütün olarak birbiriyle iç içedir ve bu iki ana öge birbirini destekler ve bütünler.⁽¹⁰⁸⁹⁾

Milli güç, bir ulusun, ulusal hedeflere erişme ve onları gerçekleştirme yolunda kullanabileceği; fiziksel, ekonomik, duygusal ve düşünsel kuvvetlerin toplam verimliliğidir. Ulusal gücün unsurları çeşitli kaynaklara göre farklı sayılmakta ise de genel kabule göre şunlardır; politik güç, ekonomik güç (beşeri unsurlar, doğal kaynaklar, enerji, endüstri, teknoloji, dış ticaret, ekonomik bünye ve gelişim), askeri güç, psikososyal güç, bilimsel ve kültürel güç, coğrafi güç ve moral güç.⁽¹⁰⁹⁰⁾

Milli güç; ulusal çıkarlarını, ulusal hedeflerini gerçekleştirme yeteneklerinden oluşan bir sistemdir. Devletler ulusal güçlerini her zaman kullanırlar. Gücün varlığı, fiilen kullanılmadığı halde dahi, çatışan çıkarlar için, bir tehdit veya caydırma ve zorlama unsuru olarak dikkate alınır. Hiçbir devlet kendi çıkarları açısından düşman olması muhtemel devletin gücünü, bu gücü kullanma olasılığını ihmal edemez.

Güç, aslında, içeriği hasım ulusların farklı ittifak ve güç birliklerine göre değişiklik arz eden göreceli bir kavramdır. Uluslar, belirli bir ittifak ve karşıt ittifak birleşimleri içinde mukayese edildiklerinde güçlü veya güçsüzdürler. Ulusların güçleri, birbirleriyle mevcut bağlandı ve ilişkileri; dünya stratejisi ve diplomasisinin konularını ve çalışma alanlarını belirler. Dolayısıyla, devletlerin kendi ulusal ve

⁽¹⁰⁸⁸⁾ **Yeni bir Strateji–Hidro Strateji**, HAK.Yayımları, İstanbul, 1996, s:12.

⁽¹⁰⁸⁹⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:29.

⁽¹⁰⁹⁰⁾ Turgut Değerli, **Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**, HAK.Yayımları, İstanbul, 1996.

uluslararası hedefleri istikametindeki politikalarını devam ettirebilme olanağı, özellikle kendi ulusal güçlerine istinat eder. Diğer yandan, ulusal gücün unsurları birbirleri ile yakından ilişkilidir; birindeki kuvvet veya zafiyet diğerlerini de etkiler, aralarındaki zincirleme etkinin varlığı bir gerçektir.⁽¹⁰⁹¹⁾

Sadece güç kaynaklarına sahip olmak, ulusal gücün üstünlüğünün kesin bir ifadesi olamaz. Çünkü ulusal gücün etkinliği, bu kaynakların rasyonel olarak yönlendirilmesi ve kullanılmasına bağlıdır. İşte bu noktada strateji biliminin gerekliliği ortaya çıkar. Ulusal gücü etkinleştirecek, koordine edecek, eşgüdümü sağlayacak olan şey, stratejidir.⁽¹⁰⁹²⁾

7.2.1. Milli gücün değerlendirilmesi

Milli gücün değerlendirilmesinde şu hususlar dikkate alınmalıdır.

(1) Milli gücün değerlendirilmesi, milli güç elemanlarının genel milli hedefleri ve genel milli hedefleri gerçekleştirmede katkısı olacak diğer hedefleri gerçekleştirmeye olan katkıları dikkate alınarak yapılır. Genel milli hedef, kişileri medeniyet düzeyinin sağladığı maddi ve manevi olanaklardan faydalandırmak ve milli bütünlüğe ülke bütünlüğüne yönelik tehdidi etkisiz hale getirmek amacıyla milli güç elemanlarını güven içinde ve ahenkli olarak geliştirmektir.

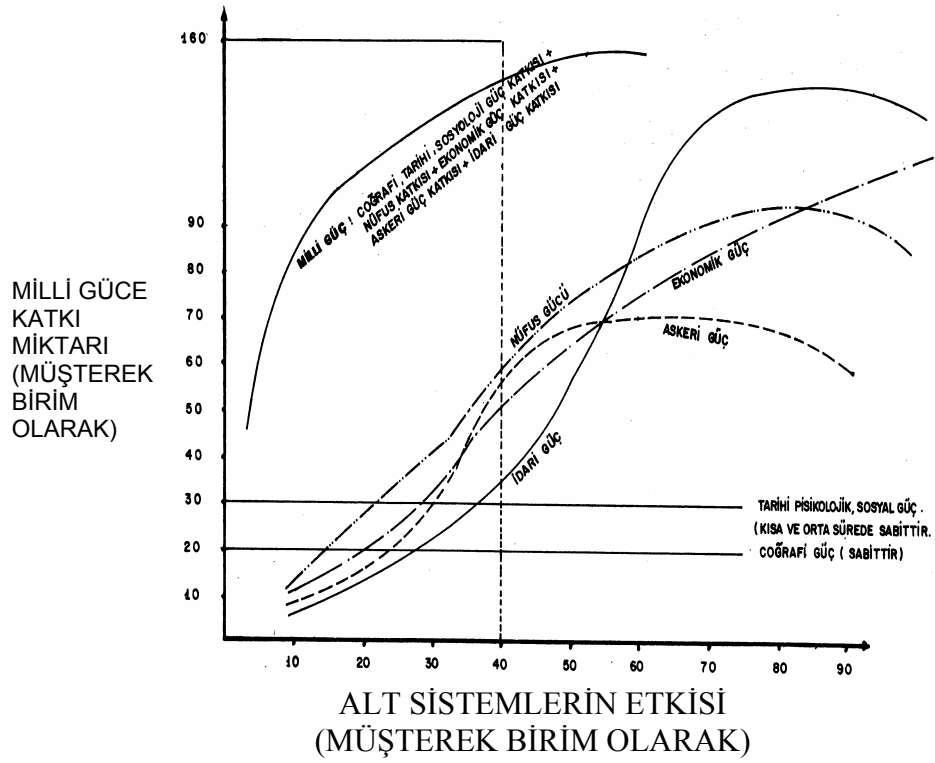
(2) Bütün milli güç alt sistemleri birbirini etkilemekte ve bütün alt sistemlerin birleşimi milli gücü meydana getirmektedir. (Şekil-7.5)⁽¹⁰⁹³⁾ Alt sistemlerin milli güce müspet ve menfi katkılarının etkinliği aynı değildir. Milli güç alt sistemlerinin dengeli bir büyüklük göstermesi tüm milli gücü olumlu yönde etkilemektedir. Belirli büyüklükten sonra marjinal fayda ve azalan hasıla kanunlarının etkisi görülebilmekte ve bir alt sistemin milli güce katkısı azalmaktadır. Bazı alt sistemlerin çok güçlü olması dengeyi bozmakta ve uzun sürede tüm gücü azaltan bir etki göstermektedir. (Şekil-7.6)⁽¹⁰⁹⁴⁾

⁽¹⁰⁹¹⁾ Yılmaz Aklar, **Deniz Gücünün Milli Güç İçindeki Yeri**, İkinci Denizcilik Gücü Sempozyumu, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1999.

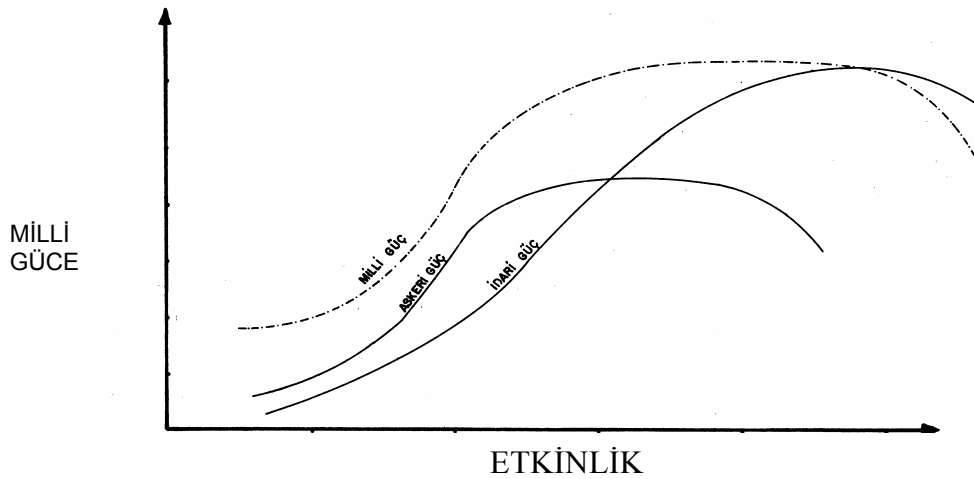
⁽¹⁰⁹²⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:26.

⁽¹⁰⁹³⁾ Prof.Dr.Ahmet Davutoğlu, **21 nci yy. Dünya Güç Merkezleri ve Stratejileri Ders Notu**, HAK Basımevi - 2002

⁽¹⁰⁹⁴⁾ Prof.Dr.Ahmet Davutoğlu, **21 nci yy. Dünya Güç Merkezleri ve Stratejileri Ders Notu**, HAK Basımevi - 2002

Şekil.7.5. Alt Sistemlerin Etkisi (Müşterek Birim Olarak)

Şekil-7.6. Askeri ve İdari Güç Alt Sistemlerinin Milli Güce Katkısı

(3) Örneğin ekonomik güçte uygun ve yeterli bir büyümenin sağlanamaması askeri ve nüfus gücündeki büyümeyi etkilemektedir. Diğer bir açıdan bakılırsa askeri ve hatta nüfus gücünde süratli bir büyüme ekonomik ve sosyolojik gücü menfi yönde etkilemektedir.

Ayrıca belirli büyüklüğe varduktan sonra bir gücün tüm milli güce katkısı, diğer güçler sabit farz edildiğinde, güç büyüdükçe azalacak ve belirli noktada sıfır olacaktır. Coğrafi güçte, teknolojinin gelişmesine tabi olarak, gelişme olacak, ancak belirli bir devrede sabit kabul edilebilecektir. Milli gücü meydana getiren alt güçler arasında, milli güce katkıları yönünden, kıvamlı irilikte olmalarının sağladığı bir en büyük olma hali (optimum) vardır. Burada açıklanan hususlar Şekil-7.1'de temsili olarak gösterilmiştir. Milli gücü meydana getiren güçlerden biri sıfıra yaklaştıkça tüm milli güç sıfıra yaklaşmakta, güç belirli bir düzeye yaklaştıktan sonra, büyüme arttıkça milli güce katkısı azalmaktadır.

Resim-5.1'de askeri ve idari gücün etkinliğinin artmasının milli güce katkısının, azalan hasıla ve marjinal fayda kanunlarına göre temsili olarak gösterilmiştir. İdari güç belirli bir etki düzeyine varduktan sonra oldukça uzun bir devre, milli güce sürekli olarak önemli katkıda bulunmakta, belirli bir düzeye varduktan sonra ise idari gücün kullanacağı kaynağın çok artmasından ötürü katkı sabitleşmekte ve olumsuz hale gelmektedir. Askeri gücün milli güce katkısı ise belirli bir güce eriştikten sonra oldukça sabit olarak gelişmekte, bilhassa kullandığı kaynaklar itibariyle ekonomik güç ile çatıştığından milli güce katkısı gittikçe azalmakta ve olumsuz hale gelmektedir.

(4) Milli güç alt sistemlerinin bazılarının gücü, örneğin ekonomik güç, bilimsel metotlarla ölçülebileceği halde bir kısmının, örneğin psikolojik güç, ölçülebilmesine olanak yoktur. Ayrıca her elemanın milli güçteki ağırlığının ne olacağını kesin olarak saptamak oldukça güçtür, genel bir değerlendirme yapılabilir.

(5) Milletlerin milli güçleri devamlı olarak değişmektedir. Uluslararası güç dengesinde de nisbi olarak değişiklikler olmaktadır. Güçlerin karşılaştırılmasında ve kullanılmasında nisbi olma durumu dikkate alınmalıdır.

(6) Milli gücün nüfus, ekonomik ve tarihi-psikolojik-sosyolojik alt sistemleri milletlerarası mücadelede kullanılan veya kullanma tehdidi ile milli menfaatleri gerçekleştiren örgütsel, idari ve askeri gücü meydana getiren kaynakları sağlarlar. Esasında nüfus, coğrafi, ekonomik, tarihi ve psikolojik sistemler potansiyel gücü ve bunların etkili bir biçimde kullanılması ile meydana

getirilen örgütsel, politik ve askeri güç de uluslararası mücadelede kullanılan gerçek gücü oluşturmaktadır.

7.2.2. Milli Güç Unsurları

7.2.2.1. İnsan Gücü

İnsan gücü, nüfusun milli güce katkı sağlayan kısmıdır. İnsan gücünü; nüfusun miktarı, niteliği, azalma/artma eğilimi, eğitim düzeyi ve yaş grupları belirler. Nüfusun fazlalığı ve azlığı milli gücü etkiler, siyasi ortama olduğu kadar harbin yürütülmesine de personel seferberlik ihtiyaçları bakımından etki eder. Nüfusun büyük olması insan gücüne olumlu katkılarda bulunur. Ancak, bir devlet, nüfusunun büyüklüğü nedeniyle, dünyanın en güçlü devletleri arasına giremeyebileceği gibi, nüfus bakımından dünyanın kalabalık devletleri arasına girmeyen bir devletin de güçlü devletler arasına girmesi çok zordur.⁽¹⁰⁹⁵⁾

Milli güç yönünden nüfusun ilk ögesi büyüklüğüdür. Bütün devletlerde bir nüfus vardır, diğer nüfus nitelikleri sabit kabul edilirse, nüfusun fazla olması milli gücün çok olması demektir. Büyük nüfus, daha çok iş gücünü ve daha çok askeri ifade eder. Bugün dünyadaki mevcut devletler nüfus olarak dikkate alınırsa büyük nüfuslu Çin, Hindistan, Amerika ve Sovyet Rusya hariç tutulduğunda büyük devletlerin nüfusları 40-100 Milyon arasındadır.

Nüfus sistemine ilişkin ikinci öge nüfusun hangi oranla arttığıdır. Nüfus artışı meyli kolaylıkla değiştirilmeyen bir niteliktedir. Diğer bir nüfus ögesi nüfusun genç ve yaşlı olması kadın ve erkek yapısıdır. Nüfusun yaş yapısı asker ve iş gücü sayısını belirtir.

Nüfusun okuma bilen ve bilmeyen, memur, toprak işçisi, endüstri işçisi, vasıflı, vasıfsız işçi gibi gruplara bölünmüş yapısı da insan gücünü önemle etkileyen öğelerdir.

Ayrıca nüfusun azınlıkları belirten yapısı da gücü etkileyen diğer bir öğedir.

⁽¹⁰⁹⁵⁾ **Orta Asya – Hazar – Ceyhan Boru Hattı ile Milli Güce Etkileri**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1999, s.136

7.2.2.2. Coğrafi Güç

Coğrafi güç; insan gücü ile birlikte millî gücü oluşturan temel öge konumundadır. Devletler için coğrafya, devletin vücut bulduğu toprak parçasıdır.

Bir ülkenin dünya üzerindeki yeri, yüz ölçümü, coğrafi yapısı, yaşanabilir ve tarıma elverişli toprak oranları, iklim kuşağı ve nihayet stratejik konumu coğrafi güç unsurunun, millî güce katkısını belirleyen niteliklerdir.

Coğrafi güç; bir devletin dünya üzerindeki mevki, jeostratejik konumu, ülke topraklarının büyüklüğü, iklimi, hidrografik, jeolojik ve biyolojik yapısının milli gücün diğer unsurları ile harp ve hareket üzerinde yarattığı etkidir. Jeopolitiğin değişmeyen unsurları olan coğrafi konum, coğrafi bütünlük, saha ve özellikleri kapsar.⁽¹⁰⁹⁶⁾ Ülkenin dünya coğrafyasındaki mevki ve iklimi stratejik değer taşır. Stratejik önem komşu devletlerin durumundan, davranışından ve ülkenin istilaya karşı hassaslığından ileri gelmektedir. Bu gücün etkisi; ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklara, coğrafi yapısına, bu yapının askeri harekate elverişli olup olmadığına, açık denizlere çıkış imkanına, kuvvet merkezlerine olan mesafesine ve süper güçlerin menfaatlerinin çatıştığı alanların üzerinde/yakınında olup olmadığına bağlı olarak değişir. Coğrafi mevki, bir ülkenin iklim kuşağı ile tam ve doğrudan ilişkili olduğundan milli gücün diğer alt sistemlerini dolaylı olarak etkiler. Coğrafi mevki, devletin milli çıkarlarının neler olduğunu, bunlardan hangilerinin komşu devletlerin milli çıkarları ile çatışacağını veya çatıştığını saptamada dikkate alınan önemli bir faktördür.

Coğrafi mevkiin dış politika ile çok yakından ilişkili olması jeopolitik bilim dalının doğmasına neden olmuştur. Coğrafi güç, ham maddelerin mevcudiyetini ve miktarını da doğrudan kapsadığından ülkelerin tür ve miktar olarak yeterli ham madde kaynaklarının, bilhassa stratejik maddelere sahip olma durumunu belirtir.⁽¹⁰⁹⁷⁾ Stratejik ham maddelerin ekonomik güce ve dolayısıyla dış politikaya etkisi, çok değişik, hatta düşünülmeyen boyutlara erişmiştir. Ülkelerin saha

⁽¹⁰⁹⁶⁾ Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlık**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.77

⁽¹⁰⁹⁷⁾ **Orta Asya – Hazar – Ceyhan Boru Hattı ile Milli Güce Etkileri**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1999, s.137

büyüklüğü, coğrafi yetenekleri etkilediği gibi, diğer güç elemanlarını da etkileyen önemli bir husustur. Arazisi küçük olan bir devletin milli gücü sınırlıdır. Bunların uzun vadede bile milli güçleri kısıtlı kalmak durumundadır. Coğrafi elemanı sınırlı olan bir ülkenin uzun vadede kendi başına bölgesel güç olmasına olanak yoktur. Bölge ve zaman kavramlarının stratejik düzeyde güç kullanmaya olan etkisi; coğrafi güce, askeri gücün niteliklerini belirleyen bir genişlik kazandırmıştır. Aynı zamanda jeopolitiğin değişmeyen unsuru olan coğrafya, istisnaların dışında tehdit vasıtası değil tehdit hedefidir. Coğrafyanın tehdit vasıtası olma durumuna örnek olarak boğaz, geçit, hava sahası ve yolların geçişe kapatılması gösterilebilir.⁽¹⁰⁹⁸⁾

7.2.2.3. Ekonomik Güç

Ekonomik güç; bir ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynaklar, bu kaynakların işletilmesi, mal ve hizmet üretme kapasitesi ve bunları milli hedefler doğrultusunda teşkilatlandırabilmesinden doğan bir güçtür. Ekonomik gücün geliştirilmesi için tabii kaynaklar ve teknolojik imkanlar en etkili bir tarzda kullanılmalıdır. Ülkenin kaynakları, endüstrisi, ekonomik kuruluşları, iç politikası, milletlerarası ekonomik ilişkileri, ekonomik yapısı, toplam ve kişi başına düşen gelir seviyesi ekonomik gücün ölçüsünü belirleyen hususlardır. Ekonomik yönden güçlü olan ulusların askeri gücünün yüksek, siyasal gücünün etkin ve sosyo – kültürel yönünün de yeterli ve sağlam olduğuna inanılır.⁽¹⁰⁹⁹⁾

Endüstrileşmede ulaşılan düzey ekonomik gücü belirtmektedir. Nüfus, coğrafi ve ekonomik sistemler ölçülebilen, istatistiki ve matematiksel değerlendirmeleri yapılabilen somut sistemlerdir.

7.2.2.4. Askeri Güç

Askeri güç; milli siyasetin uygulanmasında ve milli hedeflere ulaşılmasında fiziki olarak kullanılmak üzere geliştirilen ve milli gücün kullanıma hazır en dinamik unsurunu oluşturan güçtür. Bu güç, ülkenin silahlı kuvvetleri ve bunu

⁽¹⁰⁹⁸⁾ Suat İlhan, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s.53

⁽¹⁰⁹⁹⁾ Muzaffer Erendil, **Milli Strateji ve Milli Güç**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1991, s.21

destekleyen unsurlarla seferberlik yoluyla harekete geçirilen potansiyeli kapsar. Millettin mücadele azmi askeri güç içinde mütalaa edilir. Askeri gücün, milli hedeflere ulaşılmasına imkan verecek ve milli siyaseti destekleyecek nitelik ve nicelikte olması, bunun için de, askeri güç-ekonomik güç ve politik güç arasında optimum bir dengenin tesis edilmesi gerekir. Aksi halde askeri güç, kendisinden beklenen görevleri tam olarak yerine getiremez.⁽¹¹⁰⁰⁾

7.2.2.5. Politik ve İdari Güç

Politik ve idari güç; bir devletin dış ve iç politik yapısının yarattığı güçtür. Devletin teşkilatlanma yeteneği ve anayasal yapısı (siyasi partileri, nüfuz ve çıkar grupları, emniyet ve asayiş unsurları) politik-idari gücün artmasında veya azalmasında olumlu ya da olumsuz rol oynar. Harekat alanında askeri gücün kazandığı zafer, siyasi güç tarafından hasma kabul ettirilemedikçe milli hedeflere ulaşamaz ve dolayısıyla milli menfaatler gerçekleştirilemez. Öte yandan askeri güce istinat etmeyen dış siyasi faaliyetler de sonuçsuz kalır.

Tarihsel toplum gelişmesinde “devlet” önemli bir aşama ve teşkilatlanma örneği olarak belirgindir.⁽¹¹⁰¹⁾ Devletin vazifelerini yerine getirmede vatandaşın her türlü hürriyetlerini sağlama koşulu, ilke olarak yaşama, yürütme ve yargı organları arasında ayrılık ve karşılıklı denge ilkesinin uygulanmasını öngörmektedir. Ayrı olarak bütün devletlerde temel olarak aile, din, iş ve işletme, eğitim ve öğrenim müesseseleri vardır. Bütün bu müesseselerin birbirine uygun, birbiri ile çatışan, birbirlerini destekleyen ilkeleri vardır. Bütün bu müesseselerin işlemesi bir bakıma "Rejim"lere bağlıdır. Ancak milli güç açısından hangi rejimde olursa olsun, yürütme organının yapısı, biçimi, halkın yürütme organına karşı tutumu, yürütme organının diğer müesseselere nazaran daha güçlü veya güçsüz olması; örgüt olarak vazifelerini yapmadaki etkinliği ve yeterliliği milli gücü etkileyen öğelerdir. Bir sorunun halli için mevcut uygun gücün hükümet tarafından zamanında ve yerinde kullanılmaması gerekli gücün bulunmamasına eş tutulur. Milli güç dikkate alındığında tarihi, psikolojik ve sosyolojik sistemin niteliklerinin seçilmiş, uygulanmakta olan rejimin biçim ve tipini saptadığı görülür. Hükümetler zamanla ve uygulamalarla şekillenir.

⁽¹¹⁰⁰⁾ Harp Akademileri Komutanlığı, **Milli güç Unsurları Sempozyumu**, İstanbul, 1994

⁽¹¹⁰¹⁾ Mesut Çaşın, **Modern Jeopolitik Teori ve Uygulamaları**, GYTE Ders Notu, İstanbul, s.121

Hükümetler halkın hükümete karşı tutumuna, hükümetten beklediklerine cevap vererek ve aile, dini, iş ve işletme eğitim ve öğrenim gibi temel müesseselerin birbiri ile Hükümetle olan ilişkilerine göre şekillenirler, güçlü veya güçsüz olurlar. Yürütme organının kuruluşu ve işlemesi, milli gücü olumlu veya olumsuz yönde etkiler.

7.2.2.6. Psiko-sosyal Güç

Psiko-sosyal güç; milleti oluşturan insan gücünün niteliklerinin, ahlaki değerlerinin, karakterinin ve kültürünün oluşturduğu bir güçtür. Diğer milli güç unsurlarının oluşumuna hız kazandıran bu güç; inançlar, tutumlar, değer yargıları, kültür özellikleri, aile yapısı, din, dil, genel sağlık durumu ve hayat standardı, öğretim kurumlarının yapısı ve okuma yazma oranı gibi faktörlerle milli karakter, davranış biçimi ve moral gibi hususları kapsar. Ayrıca, bir milletin savaşma azmi ve ordusuyla kenetlenme özelliği psiko-sosyal güce ayrı bir nitelik kazandırır.⁽¹¹⁰²⁾

İlk üç milli güç elemanı ölçülebilen, sayılabilen değerlerden oluşmaktadır. Tarihi-psikolojik ve sosyolojik sistem ise istatistik ve matematiksel ölçülerle belirlenememekle beraber, Milli güce katkısı ayrıca diğer güç elemanlarını artırıcı veya azaltıcı etkisi tarih boyunca sınanmış bir gerçektir. Psikososyal ve kültürel güç unsurlarından, diğer unsurlar uğruna asla ve kesinlikle fedakarlık edilmemelidir.⁽¹¹⁰³⁾

Halkın ne düşündüğü ne tür bir davranış içinde olduğu, geçmişte devletin ve milletin başına nelerin geldiği, toplum yapısının niteliklerinin ne olduğu sorularının cevapları bu sistemin öğelerini oluşturur. Ayrıca toplum yapısı ve morali Milli gücü etkileyen birer öğeyi oluştururlar.

Milleti oluşturan temel müesseseler, gruplar arasında önemli bölünmelerin olup olmaması, milli moralin düşük veya yüksek olması milli gücü önemli ölçülerde etkiler. Milletlerin oluşları, millet kavramının her millet için belirli niteliklerde farklılaşmasına neden olmaktadır. Millet terimi esas olarak politik bir terimdir.

⁽¹¹⁰²⁾ Turgut Değerli, **Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**, Harp Akademileri Yay., İstanbul, 1996, s.35

⁽¹¹⁰³⁾ Mert Bayat, **Milli Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s.39

Egemenliği olan bir devletin halkı, vatandaşları millettir. Millet kavramı kapsamlıdır. Hükümran Devleti ve halkı içine alır. Devlet kavramı da Hükümeti, milleti ve ülkeyi kapsayan bir bütündür. Milliyet ilkesinin benimsenmesi ve uygulanmasında birlik ve bütünlük temel güç ögesidir.

İş ve işletme müesseseleri, eğitim müesseseleri değerleri davranış biçimleri, belirli yazılı ve uygulanan özellikleri ve ideolojileri ve etkinlikleri ile Milli gücü etkileyen önemli öğelerdir.

Dini müesseseler; iş, işletme müesseseleri, eğitim ve öğretim müesseseleri arasında önemli ideolojik farklılaşma var ise ve bu fark halkada yansiyorsa değişik gruplaşmalara neden olacağından milli gücü olumsuz olarak etkiler. Diğer bir deyimle daha geniş kapsamlı olarak sosyolojik yapı birbirlerine hasım gruplardan oluşur ve milli ideolojinin birlik ve beraberlik nitelikleri bulunmazsa, tarihi psikolojik ve sosyolojik sistem milli gücün etkisini zayıflatan bir sonuç doğurur.

7.2.2.7. Teknolojik Güç

Teknolojik güç; sağladığı teknolojik imkanlarla diğer milli güç unsurlarının gelişmesine katkı sağlayan güçtür. Bu gücün tespitinde, eğitim kurumlarıyla bunların kalitesi, bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri, bilim adamlarının miktarı ve niteliği, erişilen teknoloji seviyesi, teknoloji ithali ve ihracı gibi hususlar dikkate alınır.

7.2.3. Uluslar arası İlişkilerde Güçler Dengesi Sistemi

Sistem kavramından aktörler arasındaki ilişkiler, ilişkili öğeler bütünü veya eş zamanlı olarak yapılan işlevler dizisi anlaşılmaktadır. Sistem çevresini etkilediği gibi çevresinden de etkilenmektedir. Sistem çevreden aldığı girdileri, çıktı olarak çevreye gönderir ve düzenleme işlevini yerine getirir.⁽¹¹⁰⁴⁾

Uluslararası sistem devletleri güç dengesine mi zorluyor? Yoksa büyük güçler arasında bloklaşma mı mevcut? Yoksa yumuşak bir yapı veya tek kutuplu bir

⁽¹¹⁰⁴⁾ Cemil Oktay, **Siyasal Sistem ve Bürokrasi**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s:77.

sistem mi hakim? Bu durumlardan her birinin ayrı ayrı varlığı devletlerin dış politik tercihlerini ve davranışlarını daha farklı hale getirmektedir. Örneğin bloklar arası kutuplaşmada bloklardan herhangi birinin içinde yer alan her devlet barış dönemlerinde çok seçenekli bir dış politika tercih etmek zorundadır.⁽¹¹⁰⁵⁾

Birden fazla gücün, bir güç sistemi içinde yer aldığı ve aynı amaca yönelik bulunduğu durumlarda, bunların dengeli biçimde oluşturulup düzenlenmesi gerekir. Başka bir deyimle; güç kullanma işleminin en iyi şekilde uygulanması ve istenilen verimin elde edilebilmesi için, bir sistemdeki güçler arasında yeterli bir dengenin sağlanması şarttır.

Uluslar arası ilişkilerde özellikle Morton Kaplan'ın⁽¹¹⁰⁶⁾ çalışmalarında rastlanan bu sistem, esas olarak 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan klasik güç dengesi sisteminden yola çıkılarak geliştirilmiştir.⁽¹¹⁰⁷⁾ Ancak sistemin ulusal devletlerin ortaya çıktığı tarih olan 1648 Westfalya Andlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık 300 yıllık bir dönem için geçerliliğini koruduğuna inanılmaktadır.⁽¹¹⁰⁸⁾ Bununla beraber, klasik güç dengesi sisteminin gerçek özellikleri Habsburg ve Bourbon hanedanları arasındaki taht mücadelelerini sona erdiren 1713 Utrecht Barışı ile birlikte görülmüştür.⁽¹¹⁰⁹⁾

Devletler arasındaki ilişkiler, güç üzerine oturtulmuştur. Güç, devletler açısından, mevcudiyeti zaruri bir topyekün unsur olarak belirir. Milli güç siyasi sistemin istikrar, süreklilik ve etkinliğiyle ilgili pek çok faktörlerden oluşmaktadır.⁽¹¹¹⁰⁾ Devletler; büyük ve karmaşık bir sosyopolitik güç sistemi olduğundan bu düzeydeki iç yönetim ve uluslararası ilişkiler alanındaki faaliyetlerde güçler dengesi ifadesini kullanmakta yarar vardır.⁽¹¹¹¹⁾

⁽¹¹⁰⁵⁾ Serkan Kekevi, **Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2004, s:151.

⁽¹¹⁰⁶⁾ Morton Kaplan, **uluslar arası ilişkiler alanında sistem kuramına yaptığı katkılarla tanınmaktadır**.

⁽¹¹⁰⁷⁾ Tayyar Arı, **Uluslar arası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ekim 2004, s:518.

⁽¹¹⁰⁸⁾ Tayyar Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi**, s:3.

⁽¹¹⁰⁹⁾ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s:79.

⁽¹¹¹⁰⁾ Erhan Akça, **a.g.e.**, s:10.

⁽¹¹¹¹⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:23.

Güçler dengesi sistemi ise, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ulusal devletlerden oluşmaktadır. Sistem içindeki hiç bir koalisyonun veya devletin, sistemin yıkılmasına yol açacak şekilde üstünlük kurmasına izin verilmemektedir. Her bir devlet kapasitesini artırma ve sistemde başat duruma geçme güdüsüyle hareket ettiği için diğerlerinin bu doğrultudaki amaçlarına engel olmaktadır. Dolayısıyla hiç bir devlet diğerlerinin üzerinde sürekli bir hakimiyet kuramaz. Bunda en önemli etken güçlerin yaklaşık olarak birbirine yakın olmasıdır. Bazen bir devletin öne çıktığı görülse de bu durum geçicidir. Öte yandan, ittifaklar geçici amaçlar için yapıldığından kısa sürelidir ve amaçların gerçekleşmesiyle birlikte sona ermektedir. Güçler dengesi sisteminde, devletler bu nedenle istikrarlı bloklar oluşturamazlar. Çünkü bunların temelini oluşturan çıkarların her an değişmesi söz konusudur. Ayrıca bu tür sistemlerde devletler arasında yalnızca ideolojiye dayanan ittifaklar görülmez. Başka bir deyişle güçler dengesi sisteminde farklı ideolojilere sahip devletler ittifaklar oluşturabilecekleri gibi benzer ideolojiyi benimsemiş devletler ittifak oluşturmak gereğini duymayabilirler.⁽¹¹¹²⁾

Yukarıda değinildiği gibi güçler dengesi sisteminin devam edebilmesi için birbirine yakın güçte en az beş ulusal devletin bulunması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu sayının altına düşülmesi sistemin yıkılmasıyla sonuçlanabilir.⁽¹¹¹³⁾

Bununla beraber bir güç dengesi sisteminin devamı açısından gerekli olan ve Kaplan'ın temel aktörler adını verdiği bu devletlerin sayıları hakkında yazarlar farklı şeyler söylemektedir. Waltz ve Morgenthau gibi özellikle gerçekçi okula üye yazarlar bir güç dengesi sisteminin devam edebilmesi için birbirine yakın güçte üç devletin yeterli olacağını belirtmektedirler. Deutsch ve Singer, sistemde devlet sayısının arttığı ölçüde istikrarın artacağını belirtmektedir.⁽¹¹¹⁴⁾

Güçler dengesi sisteminde, zorunlu olmamakla birlikte sistemin devam etmesinde çıkarı olan ve statükonun bozulması durumunda zayıf devlet veya

⁽¹¹¹²⁾ Morton A. Kaplan, **VariAnds On Six Models of The International System**, James N.Rosenau (ed.), Newyork, **The Free Pres**, 1969, s:292.

⁽¹¹¹³⁾ Morton A. Kaplan, **a.g.e.**, s:294.

⁽¹¹¹⁴⁾ Tayyar Arı, **Uluslar arası İlişkiler Teorileri**, s:519.

koalisyonun yanında yer alarak sistemin yıkılmasını önleyen bir dengeleyici devlet bulunabilir. Dengeleyici devletin tek endişesi dengenin bozulmasıdır; yoksa kimin tarafından bozulduğu onun için önemli değildir. Bu nedenle, dengeleyici devlet sürekli ittifaklara girmez. Palmerston'un süslü ifadesiyle, 'dengeleyicinin devamlı dostu olmadığı gibi düşmanı da yoktur; sadece devamlı bir çıkarı vardır: güç dengesinin sürdürülmesi'. 18. yüzyılda İngiltere, Avrupa güç dengesi sisteminin dengeleyicisi durumundaydı. Bunun nedeni, İngiltere'nin çatışma bölgesine uzaklığı, Avrupa'da toprak elde etme emellerinin olmaması ve büyük bir deniz gücüne sahip olmasıydı.⁽¹¹¹⁵⁾ Nitekim bu konumunu 20. yüzyılın başına kadar başarılı bir şekilde sürdüren İngiltere, bu yüzyılda artık Avrupa güç dengesi sisteminin taraflarından biri durumuna gelmiştir. Bunun nedeni, hem İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesi, hem coğrafya faktörünün sağladığı avantajın ortadan kalkarak Avrupa güç dengesi sisteminin İngiltere'yi de içine alacak şekilde genişlemesi, hem de Sovyetler'in gücünün artmasıdır.⁽¹¹¹⁶⁾

Sonuç olarak uluslar arası sistemdeki güç dengesinin yapısal özelliklerini şöyle özetleyebiliriz;⁽¹¹¹⁷⁾

- Uluslar arası sistemin temel karakteri çok merkezliktir.
- Uluslar arası sistemin yapısını askeri/siyasi ve ekonomik açılardan tek düzeyde ele almak her zaman kolay ve/veya mümkün değildir.
- Uluslar arası sistemde askeri/siyasi açıdan yumuşak bir piramidal hiyerarşiden söz etmek mümkünse, en tepede ABD yer almaktadır.
- Ülkelerin ekonomik/teknolojik kapasiteleri ve bunları harekete geçirebilme yetenekleri açısından durum farklı olup, bu düzeyde çok merkezli bir yapı söz konusudur.

Günümüz uluslar arası sisteminin, ABD'nin yönlendirici liderliği altındaki bir güçlü devletler oligarşisi tarafından belirlendiği, en azından denetlendiği söylenebilir.

⁽¹¹¹⁵⁾ Morton A. Kaplan, **a.g.e.**, s:295.

⁽¹¹¹⁶⁾ Tayyar Arı, **Uluslar arası İlişkiler Teorileri**, s:519.

⁽¹¹¹⁷⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:174.

7.2.3.1. Güçler Dengesi Sisteminin Temel Kuralları

Sistemdeki devletlerin temel davranış kalıplarını, başka bir deyişle sistemin temel varsayımları olarak düşünülmesi gereken kuralları Morton A. Kaplan şu şekilde sıralamaktadır;

- Kapasiteyi artırma güdüsüyle hareket ederken savaş yerine görüşmeleri tercih etmek,
- Kapasiteyi artırma fırsatını kaçırmaktansa savaşa girmeyi tercih etmek,
- Temel aktörlerden birinin ortadan kaldırılması söz konusu ise savaşı durdurmak,
- Sistem içinde başat duruma geçmeye çalışan devlet veya koalisyonlara karşı çıkmak.
- Uluslar üstü ilkelere bağlanma doğrultusunda hareket eden devletleri sınırlama yönünde çaba göstermek.
- Yenilmiş veya yıkılmış bir temel aktörün sisteme tekrar dönerek temel aktör konumunu kazanmasına veya daha önce temel aktör durumunda olmayan bir devletin temel aktör sınıflamasına katılmasına çalışmak. Ayrıca bütün aktörlere karşı kabul edilebilir ortaklar olarak davranmak.⁽¹¹¹⁸⁾

7.2.3.2. Güçler Dengesinde Milli Menfaatin Yeri

Güçler dengesinde milli menfaatin yerini ifade etmeden önce milli menfaatin tanımını yapmakta yarar vardır. Milli menfaat; bir milletin kendi güvenlik ve refahı için zaruri olan hususlardır. Başka bir ifade ile devletin karar mercilerinin milletin bekası için önemli olduğuna inandığı hususlardır. Genel hatları ile devletin güvenliğini, millî bütünlüğünün devamını, milletin refahını kapsar.⁽¹¹¹⁹⁾

Milli devletlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden itibaren kullanılmaya başlayan deyim, gittikçe yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlık o dereceye kadar ulaşmıştır ki, milli çıkar, tüm devletlerin dış politikalarını belirleyen fakat kendisi belirlenemeyen esrarengiz bir “şey” haline dönüşmüştür. Tüm devletler

⁽¹¹¹⁸⁾ Morton A. Kaplan, **a.g.e.**, s:296.

⁽¹¹¹⁹⁾ Ali İhsan Gürler, ‘**ABD’nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini**’, GYTE Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Ocak 2005, s:30.

çeşitli davranış ve/veya davranış arzularını bu kavrama dayandırarak haklı göstermeye çalışmışlardır.⁽¹¹²⁰⁾

Milli çıkar; milli değerlerin toplamı ve bu anlamda milli menfaat, bir memleketin bağımsızlığı, ülke bütünlüğü, güvenliği, maddi ve manevi yaşayış şekli bakımından hayati saydığı hak ve menfaatler... olarak tanımlanmaktadır.⁽¹¹²¹⁾

Milli çıkar (menfaat) terimi, devletlerin uluslar arası alanda ulaşmak istedikleri hedefleri anlatmak için kullanılır ve halkın toplumsal bilincinde kök salmış, tamamen soyut nitelikte olan bir çok iyi ve güzel fikirleri içermektedir. Uygulamada “milli çıkar” a yön ve biçim veren, onu bir senteze ulaştırılan politikacılarıdır.⁽¹¹²²⁾

Güçler dengesine milli menfaatin etkileri iki düzeyde incelenmelidir: İki ülke arasındaki güç dengesi yani savunma menfaati açısından ve bölgenin herhangi bir yerindeki politik güçlerin bölgesel dengesi bakımından. Güç dengesi açısından iki ülke sürekli olarak silahlı kuvvetlerinin etkinliğini gözden geçirerek diğer taraftan avantajlı duruma geçip geçmediğini ve böylece politik tavizler almak için baskı yapabilecek durumda olup olmadığına karar verirler.⁽¹¹²³⁾ Bu konu özellikle süper güçler arasında daha belirgin olarak görülebilmekte, senelerce birbirlerinin stratejik güçlerini takip ve analiz etmek zorunluluğu hissetmişlerdir. 1969'da başlatılan Stratejik Silahları Sınırlama Müzakereleri (SALT) kısmen iki tarafın da bir yanlış anlamadan doğabilecek savaş tehlikesini engellemek ve diğer tarafın teknolojik gelişmelerini yakından takip etmek arzularının sonucu yapılmıştır.

Ne var ki bölgesel bir güç dengesini değerlendirmek daha zordur. Süper güçlerin stratejik denge ve caydırıcılığı sağlayacak sayıda silah üretme kararlarına bağlı olan stratejik dengenin aksine, bölgesel politik denge, bölge politikasına tek bir ülkenin hakimiyetini engellemek üzere ülkelerin, birbirleri ile ve süper güçler

⁽¹¹²⁰⁾ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi**, s:111.

⁽¹¹²¹⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:21.

⁽¹¹²²⁾ Mehmet Gönübol, **Uluslar arası Politika**, Ankara, 1979, s:83.

⁽¹¹²³⁾ Ali Külebi, **Silahlanma, Savaşlar ve Ekonomi, Cumhuriyet Strateji**, Yıl-1, Sayı-30, s:10.

ile işbirliği yapmaya rıza göstermelerine bağlıdır. Bölgesel denge; 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupalı devlet adamlarınca uygulanan klasik güç dengesi politikalarına benzer. Dünyanın herhangi bir yerinde bir politik değişiklik ve bunun süper güçlerin güvenlik duygusu ekonomik sağlığı ve ideolojik amaçlarına olan etkisi ve süper güçlerin belli bir bölgeye verecekleri önemi belirler. Örneğin Vietnam savaşından sonra ABD'nin dünya düzeni menfaatlerinin odak noktası Uzak Doğudan, Ortadoğu'ya kaymıştır. Çünkü Ortadoğu petrolü, İran devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali bu bölgeyi güç dengesi açısından ABD için hayati önem taşıyor duruma getirmiştir.⁽¹¹²⁴⁾

7.2.4. Güç Merkezi

Barış ve savaş, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç dengesine bağlıdır. Barışın korunması jeopolitik güç merkezlerinin tutum ve davranışları ile yakından ilgilidir. O halde 21 nci Yüzyılın jeopolitik güç merkezlerini ortaya koymadan önce jeopolitik güç merkezinin tanımını yapılmalıdır.

Kendi coğrafyası içinde ve dışında sahip olduğu ve kontrolü altında bulundurduğu jeopolitik güç kaynaklarını, diğer ülkelere oranla geliştirerek onları, milli çıkarları yönünden kendi lehine etkileyebilen devletler veya devletler toplulukları birer jeopolitik güç merkezi oluştururlar.⁽¹¹²⁵⁾

7.2.4.1. Güç Merkezlerinin Tasnifi

Güç merkezlerini aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz.

(1) Global Güç Merkezleri : Etki alanları münferiden, dünya çapındadır. Amerika Birleşik Devletleri ve eski Sovyetler Birliği örnektir.

(2) Kıtasal Güç Merkezleri : Etki alanları münferiden, yer aldıkları kıtada ve onun yakın çevresi ve varsa deniz aşırı toprakları üzerindedir. Çin Halk Cumhuriyeti İngiltere ve Fransa bu kategoriye örnek teşkil edebilirler.

⁽¹¹²⁴⁾ Ali İhsan Gürler, a.g.e., s:48.

⁽¹¹²⁵⁾ E.Tuğg.Cömert Servet, **Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam**, HAK Yayını

(3) Bölgesel Güç Merkezleri : Etki alanları münferiden, buldukları bölge veya bölgelerdir. Örneğin; Pakistan, Hindistan

(4) Birleşik Güç Merkezleri : Milli çıkarları çizgisi üzerinde belirli bir amaç uğruna etkinlik kazanmak için, birden fazla devletin jeopolitik güç kaynaklarının tümünü veya belirli alanlardaki belirli verimlerini birleştirmeleri ile oluşan güç merkezleridir. Bunlar etki alanları bakımından yukarıdaki maddelerdeki kategorilere tek bir devletmiş gibi de sokulabilirler.

Örneğin; NATO kendi sorumluluk sınırları içinde, yarı global birleşik jeopolitik güç merkezidir.

Arap Birliği, birlik ve bütünlüğünü sağlayabildiği takdirde bir birleşik jeopolitik güç merkezi oluşturabilir.

Afrika Birliği (Uluslar Topluluğu) gelişimini tamamladığı takdirde bir birleşik-kıtasal jeopolitik güç merkezi olabilir.

(5) Sınırlı Güç Merkezleri : Her ne kadar jeopolitik güç merkezi olabilmek için jeopolitik güç kaynaklarının tümünü dengeli biçimde geliştirip etkinlik sağlayıcı verim almak gerekli ise de özellikle bazı uluslararası topluluklar belirli kaynaklara sahip olmaları veya tüm kaynaklarını işletebilen devletlerin sınırlı amaçlarla bir araya gelmeleri ile oluştukları halde uluslararası siyasi ve ekonomik dengelerde etkinlik göstermektedirler. Bunlara örnek olarak Avrupa Birliği, OPEC,APEC, ASEAN ve NAFTA gibi gruplaşmalar gösterebilir.

(6) Ekonomik Güç Merkezleri :Son dönemde oluşan Yeni Dünya Ekonomik Güç Merkezleri ise üç kutuplu bir görünüm yansıtmaktadır.

- Birinci kutup, bütünleşme sürecine girmiş olan Avrupa Birliği'dir. 15 ülkeden oluşan bu ekonomik blok, kendi içinde entegrasyon ile birlikte, Avrupa çapında genişlemeyi ve bu arada Türkiye ve Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkeleri de içermeyi amaçlamaktadır.
- İkinci kutup, temelleri kısa zaman önce resmen atılan NAFTA, yani Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'dir. ABD, Kanada ve Meksika'dan oluşan NAFTA, bu üç ülke arasında giderek gümrük

duvarlarını indirmeyi ve zamanla diğer Latin Amerika ülkelerini de kapsayacak gerçek bir serbest ticaret sistemi oluşturmayı hedefliyor.

- Üçüncü kutup ise, henüz ilk tohumları ekilen APEC, yani Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği'dir. ABD ve Japonya dahil 17 ülkeyi bir araya getiren bu grup veya kendi deyimiyle bu forum, ileride Pasifik Havzası'nın bir nevi Serbest Ticaret Bölgesi'ni veya ekonomik topluluğunu oluşturma gayesini gütmektedir.

Şu anda söylenebilecek tek gerçek, dünya ekonomisinin üçgene oturduğudur. Bu üç ekonomik kutup, küreselleşmenin de bir sonucu olup, 21 nci yüzyılın dünya güç merkezlerini teşkil etmeye başlamışlardır.

7.2.4.2. Global Güç Merkezi Olma Şartları

Dün olduğu gibi bugünde barışın muhafazası, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç dengeleri ile yakından ilgilidir. Güç merkezleri dün farklı idi, bugün farklı, yarın da daha farklı olacaktır.

Jacque ATTALI'ya göre büyük güç olabilmek için, bir ülkenin bütün uzmanlarca kabul edilen aşağıdaki yedi şartı yerine getirmesi gerekmektedir.⁽¹¹²⁶⁾

- (1) **Ekonomik Alan:** Yeteri kadar zengin olmak,
- (2) **Teknolojik Alan:** Enerji ve iletişim alanındaki gelişmelere hakim olmak,
- (3) **Parasal Alan** : Uluslar arası alanda itibarı olan ve tasarruf edilebilir olarak değerlendirilen bir paraya sahip olmak ,
- (4) **Askeri Alan** : Nükleer silahlara ve deniz aşırı kullanılabilir düzeyde 10 kadar Piyade Tümenine sahip olmak,
- (5) **Coğrafi Alan** : Hayati bir müttefiki, esas deniz ulaştırma yollarını, içilebilir su rezervlerini ve enerji kaynaklarını ülke sınırları dışında koruyabilecek pozisyona sahip olmak,
- (6) **Kültürel Alan:** Milli ya da dinsel boyutta, diğerlerinin menfaatleri ile işbirliği yapmaya müsait ve eserleri ile diğerlerini kendisine çeken evrensel bir kültüre sahip olmak,

⁽¹¹²⁶⁾ Hacısalihoğlu Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, ÇANTAY Kitabevi - 2001

(7) **Diplomatik Alan:** Emperyalist bir dış politikayı tasarlayan ve uygulamaya koyan, uyumlu ve yeteri kadar kuvvetli bir devlete sahip olmak.

7.2.4.3. Bölgesel Güç Merkezi Olma Şartları

(1) Sürdürülebilir bir iktisadi kalkınma ve istikrarlı bir büyümeye sahip olmak,
 (2) Komşuları ile çeşitli siyasi, askeri ve iktisadi anlaşmalar yaparak aralarında bir güvenlik kuşağı oluşturması ve sınır ticaretini %50 seviyelerine çıkarmak,

(3) Üretim maliyetini çok düşük seviyede tutarak yüksek ihracat seviyesine sahip olmak,

(4) Güçlü bir paraya ve bankacılık sistemine sahip olmak,

(5) Yolsuzluklarla mücadele başarılı olmak,

(6) Yerli savunma sanayi, elektronik yazılım, uzay faaliyetleri ile AR-GE (Araştırma ve Geliştirme) çalışmalarına önem vermek,

(7) İşsizlik mücadele özel kesimin önündeki bürokratik engelleri kaldırarak yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik edip iş alanlarını genişletmek,

(8) Nitelikli personelin yetişmesi için eğitime önem vermek ve beyin göçünü tersine çevirmek.⁽¹¹²⁷⁾

7.2.6. Güç Kullanımında Ekonomik Maliyet

Menfaat konusu müdahaleye yol açacak kadar önemli ise, bu tür bir çatışma değişik biçimlerde olabilir. Ticaret ambargosu, ekonomik yaptırımlar ve sınırlı silahlı çarpışma buna dahildir. Bu tür durumların tümünde, önlemleri alan devlet ekonomik bir bedel ödemek durumunda kalabilecektir.

Bir ülkenin ekonomisinde üretim/tüketim ve dışalım/dışsatım dengelerinin kurulabilmesi güç merkezi olma yolunda bir ara hedefdir ve ancak diğer güç kaynaklarını desteklemeye yarar. Ekonominin bir jeopolitik güç kaynağı olması ve devletin güç merkezi olmasına doğrudan katkıda bulunması için dışa yönelik bir etkinlik ve özgünlük kazanması gerekir.⁽¹¹²⁸⁾ Günümüzde hiçbir devlet ekonomisinin

⁽¹¹²⁷⁾ **Jeopolitik ve Jeostrateji**, Ön Notu, HAK Yayınları -1998, s:c-37

⁽¹¹²⁸⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:53.

tüm girdilerini kendi ülkesinden sağlayamamaktadır, bu onları en azından dışalımla sağladığı, girdilerin değerinde fazla üretim yaparak dış pazarlarda satmaya yöneltilir, ancak bu da bir denge sağlamaktan öteye gidemez. Ekonominin bölgesel ve global alanda etkili olması için girdilerini en yüksek oranda yurt içinden elde etmesi, dıştaki girdi kaynaklarından sürekli yararlanmayı sağlaması, dış pazarlarda geçerli yüksek ve çağdaş normlarda mal üretmesi, alıcı pazarların sayısını artırması ve onları ekonomisine bağlı tutacak tedbirleri alması gibi hususlar düşünülebilir.⁽¹¹²⁹⁾

Kuvvetli bir dış politika yapılabilmesi için ülkenin ekonomik kapasitesinin de güçlü olması gerekmektedir. Ekonomik güç dış politikayı etkileyebildiği gibi, dış politikanın vasıtası olarak ta diğer devletlerin dış politikalarını etkilemek için kullanılabilir. Ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı, ülkenin dünyadaki yeri, tarihsel gelişimi, ekonomisinin gayri safi ve marjinal üretim kapasitesi, dış ekonomik koşullara bağımlılık nispeti ve hatta siyasi rejimi gibi çeşitli unsurlara göre değişmektedir.⁽¹¹³⁰⁾

Siyasi-askeri bir süper güç olan ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin dış politikalarında ekonomik güçlerini yoğun olarak kullanmaktadırlar. Özellikle üçüncü dünya ülkeleri üzerinde etkilerini dış yardım kuruluşları vasıtasıyla arttırmışlardır. Örneğin, ABD'nin Türk çelik sektörüyle ilgilenmesi ve kotaları yükseltmesi doğrudan ABD dış politikasıyla küresel güvenlik, radikalizm, Ortadoğu'da İsrail'le iyi ilişkileri olan bir devlet olmasından hem de Türk ekonomisinin daha fazla gerilemesinin ABD çıkarlarına zarar vermesi dolayısıyla alakalıdır.⁽¹¹³¹⁾ Japonya ve Almanya ise ekonomik gücü dış politikalarında bir araç olarak daha yoğun şekilde kullanmakta ve nüfuz sahalarını genişletmeye çalışmaktadırlar. Ekonomik olarak güçlü olan devletler, hedeflerindeki ülke veya ülkeleri dış yardım, parasal sektörlerin dalgalandırılması, mala konan gümrükler, kotalar, tercihli ticaret anlaşmaları yapılması gibi ekonomik yöntemler vasıtasıyla etkilemektedirler.⁽¹¹³²⁾

İleri ekonomiye veya alternatifsiz stratejik kaynaklara sahip devletler bu hususları çeşitli açık veya kapalı girişimlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Açık

⁽¹¹²⁹⁾ Ali İhsan Gürler, **a.g.e.**, s:48.

⁽¹¹³⁰⁾ Serkan Kekevi, **a.g.e.**, s:155.

⁽¹¹³¹⁾ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s:332.

girişimlere örnek olarak dünyadaki ekonomik topluluklar veya OPEC gibi uluslar arası karteller gösterilebilir.⁽¹¹³³⁾

ABD'nin Küba'ya koyduğu ticaret ambargosu ABD iş dünyasını etkilemiş ve ABD piyasasına Küba şeker girişini kapatmıştır. Kore'ye silahlı müdahalenin ekonomik bedeli makul bir doğrulukla tahmin edilmişti ve Başkan Truman Kongre'ye vergileri artırmasını ve ekonominin üzerine kontroller koymasını istemişti. Ne var ki Vietnam olayında Başkan Johnson savaşın maliyetini düşük hesapladı ve bu durum sonunda çok büyük bütçe açıklarına ve enflasyona yol açtı. 1973 Arap petrol ambargosunda, bir ticari savaş ve askeri müdahalenin doğuracağı ekonomik sonuçlar tüm Batı ülkelerince çok fazla olarak görüldü. Söz konusu hususun hayati olduğu kararına varılmadan önce silahlı müdahalenin veya ticari ambargonun muhtemel bedeli politikacılar tarafından dikkatli bir şekilde hesaplanmalıdır.⁽¹¹³⁴⁾

7.3. Devlet ve Denge Faktörü

Devletler, milli hedeflerine ulaşip, milli menfaatlerini sağlamak için gereken güçleri oluşturmak ve onları uygun biçimde kullanıp verim almak zorundadırlar.⁽¹¹³⁵⁾ Değişen koşullara göre milli hedeflerin güncelleştirilmesi ve bunları elde etmek üzere milli siyaset ve stratejisini oluşturması, ve bunların hassasiyetle uygulanması, devlet olmanın ilk ve hayati koşulunu teşkil etmektedir.⁽¹¹³⁶⁾ Bu faaliyetlerde en önemli etkeni güç kaynaklarının varlığı ve yeterlilik derecesi oluşturur. Strateji de bir bakıma; «Kaynakları, hedeflere erişmek için, yeterli biçimde geliştirip kullanma sanatı» dır.⁽¹¹³⁷⁾

Devlet hayatında milletin menfaati ile ilgili hedeflere ulaşmak ve bunları elde etmek, siyasetin yükümlülüğüdür. Günümüzde Devlet faaliyetlerinin tesadüflere bırakılmadan, bilimsel ve gerçekçi yöntemlerle ele alınması, gerçek devlet idaresinin

⁽¹¹³²⁾ Mehmet Gönlübol, **Uluslar arası Politika; İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, 5.Baskı, s:15.

⁽¹¹³³⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:53.

⁽¹¹³⁴⁾ Ali İhsan Gürler, **a.g.e.**, s:53.

⁽¹¹³⁵⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:29.

⁽¹¹³⁶⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:86.

özelliklerindedir. Bu özellikler ise bilimsel yöntemler kullanılması ve sağlam bir düşünce ve muhakeme temeline dayandırılmasından geçmektedir.⁽¹¹³⁸⁾

Geometrik bir hızla gelişen teknoloji, dünyamıza, kıtaları, denizleri, havası ve yararlanılabilen uzayı ile tek bir coğrafya haline getirmiş ve onu nispi olarak küçültmüştür. Buna karşılık, ürünleri, uzaydaki uydulardan aile mutfağına kadar, çeşitlenip yaygınlaşarak yer alan, modern endüstrinin girdileri hızla çoğalırken, dünyadaki kaynaklar nispi veya gerçek olarak azalmaya ve yetersiz kalmaya başlamıştır.

Devlet toplumun özüdür. Her devletin kendine ait bir var oluş nedeni vardır. Her devlet ve millet bunu bilmeli ve bunun bilincinde olmalıdır. Çünkü milleti devletin etrafında toplayıp bütünleştiren ve onunla özdeşleştiren en büyük, en doğru ve akılcı etken bu bilinçtir. Devletin varoluş nedeni; milli devlet olmanın şartıdır. Milli devlet; varlığını tek bir millete dayandıran ve kişiliğini onunla özdeşleştirmiş bulunan devlettir.⁽¹¹³⁹⁾

Her bir devletin milli menfaati, diğerleriyle şu veya bu oranda ters düşmekte ve milli hedefleri aynı nokta üzerinde odaklanabilmektedir. Örneğin, bağımsızlık bütün devletlerin milli menfaatlerinin kapsamında bulunur. Ancak bazı devletlerin milli menfaatlerini, bazı başka devletlerin kendilerine şu veya bu alanlarda veya şeklen bağımsız görünse de uygulamada tamamen, bağımlı olmalarında bulurlar.⁽¹¹⁴⁰⁾

Ekonomik gelişmişliğin en büyük göstergesi,ekonomik refaktır.Ekonomik refah, hemen her devletin milli hedefleri arasındadır. Devletler bu amaçla ülkelerindeki doğal kaynakları azami verimle işletmek, endüstriyel işlemlerle kendi ihtiyacından fazla miktarlarda elde edeceği mamul maddeleri dış pazarlarda satmak, kendinde bulunmayan ham maddeleri uygun kaynaklara sahip ülkelere sağlamak, bu işlemlerle ilgili, enerji, ulaştırma, yönetim, insan gücü, teknoloji vb.

⁽¹¹³⁷⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:29.

⁽¹¹³⁸⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:27.

⁽¹¹³⁹⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:27.

⁽¹¹⁴⁰⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:31.

gibi ihtiyaçları gerçekleştirmek ve bunların hepsini süreklilik ve gelişim içinde uygulamak zorundadır.

Burada en önemli konulardan biri dış pazarları kendine bağlamak ve genişletmek ham madde kaynağı ülkeleri de bunları sürekli ve ham alarak sağlar durumda tutabilmektir. Bunların her ikisinin de, genel olarak, pazar ve kaynak durumundaki ülkelerin ekonomilerinin gelişmemesi veya ancak belirli bir noktaya kadar gelişip orada durması suretiyle gerçekleşeceği, belirgindir. İşte bu durumda devletlerin ekonomi ile ilgili milli hedefleri aynı noktada odaklanmış, başka bir deyimle birinin hedefe erişme oranı diğeri veya diğelerinin erişememe oranına bağlı bulunacaktır. Bir başka önemli husus da, rekabettir. Bu alanda istenilen, yalnız hem iyi kaliteli, hem ucuz olanı üretmek değil, onu en uygun biçimde pazarlayabilmektir. Bunda da başarı için, ticari becerikliliğin yanında, satıcı ülkenin birtakım siyasi ve ekonomik manevra ve baskılarla, alıcıya o malı veya malları yalnız kendinden almaya mecbur bırakması gibi yöntemler de uygulanmaktadır. Bu durum, askeri, siyasi, coğrafi kültürel vb. alanlara ait başka örneklerle de açıklanabilir.⁽¹¹⁴¹⁾

Devletlerin milli hedeflerinin aynı yerlerde odaklanması, çoğunlukla bu hedeflere erişim yol ve yöntemlerinin ve dolayısıyla devletlerin, karşıt duruma düşmesine de yol açmaktadır. Devlet yönetiminde, siyaset (politika), strateji ve planlar yerine, bilimsel ve akılcı olmayan görüşler hakim olursa; gelişmelere ayak uydurulamaz, bunların sorun haline gelmesine seyirci kalınır, sorunların çözümü zorlaşır, milli menfaatler zedelenir ve milletin huzur ve mutluluğu ortadan kalkar ve istikrarsız bir ortam oluşur.⁽¹¹⁴²⁾

Sonuç olarak devletler, milli hedeflerine erişip milli menfaatlerini elde etme ve bu amaçla güç oluşturup, güç kullanma ve verim alma faaliyetlerinde, kendi iç uğraşlarının yanında, karşıt güçlerin yarattığı ve dolaylı olarak iç sorunları da derece derece etkileyen zorluklar, engeller, baskılar, tehditler ve ekonomik önlemlerden savaşılar kadar tırmanabilen örtülü veya direkt hareketlere hedef olabilmektedirler.⁽¹¹⁴³⁾

⁽¹¹⁴¹⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:32.

⁽¹¹⁴²⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:87.

⁽¹¹⁴³⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:33.

7.3.1. İç Denge

Öncelikli olarak, bir devlet iç dengenin kurulması ve etkinlikle sürdürülmesi sağlamalıdır. Ancak bu sağlandıktan sonra, dış dengeleri kendi çıkarlarına en uygun biçimde programlayabilir. İç dengesini oluşturamamış bir devletin dışta etkinliğinin fazlalığından bahsetmek çok güç olur.

İç denge için başta gelen husus, gerçek ve tüzel kişilerin, her türlü resmi ve özel kurum ve kuruluşların, politik birimlerin, siyasi partilerin ve devletin yargı, yürütme, yasama ve temsil organlarının; devletin varoluş nedenine uygun ve milli hedeflerin elde edilmesine yönelik ortak bir bilinç tutum ve davranış biçimi içinde bulunmalarının sağlanmasıdır.⁽¹¹⁴⁴⁾

İç kamuoyu olarak da değerlendirilebilen iç dengenin dış politika üzerindeki etkisi devlet rejimi ile yakından ilgilidir. Sivil toplum kuruluşları, kitle iletişim araçları gibi unsurlar etkin olarak çalıştıkları müddetçe sağlıklı bir kamuoyundan bahsedilebilir. Kamuoyu, kamu yaşamı ile ilgili olan tartışmalı bir sorun karşısında bu sorunla ilgilenen kişiler grubu veya gruplarının taşıdıkları kanaatlerin anlatımlarını kapsar. Bu anlatımlar hem çoğunluk hem de azınlık kanaatlerini içine alır.⁽¹¹⁴⁵⁾ Günümüz demokratik devlet sistemlerinde kamuoyunun dış politikayı etkileme yüzdesi nispeten daha yüksektir.⁽¹¹⁴⁶⁾ Kamuoyunu dolayısıyla iç dengeyi oluşturan tüm gruplar kapasiteleri nispetinde dış politika yapımında karar alıcıları etkiler.⁽¹¹⁴⁷⁾

Milli hedefler saptandığı ve anlaşıldığında bir millete; siyasetini geliştirmek amacıyla ekonomik, politik, diplomatik ve askeri sorunlarda/konularda çeşitli girişimlere yön verir.⁽¹¹⁴⁸⁾

Milli hedefler milli kaynak ve girişimlerini odaklandığı temel amaç ve isteklerdir. Ayrıca iç dengede Milli çıkarların tersine, milli hedeflerin saptanması,

⁽¹¹⁴⁴⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:33.

⁽¹¹⁴⁵⁾ Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1972, s:138.

⁽¹¹⁴⁶⁾ Ramazan Gözen, "**Dış Politika Nedir?**", **Türk Dış Politikası**, (ed) İdris Bal, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s:4.

⁽¹¹⁴⁷⁾ Serkan Kekevi, **a.g.e.**, s:154.

⁽¹¹⁴⁸⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 411

uluslar arası durum, mevcut güçler, taahhütler ve milli çıkarların ışığında yapılır. Belirli bir aşamada ulaşılması olanaklı bu hedeflere ulaşmada uygulanacak kesin hareket yöntemleri, milletin, hükümete ait işlerine, iç faaliyetlerine ait olduğu gibi; dış ilişkilerine de yön verme ve düzenlemede ana ilkeleri oluşturur.⁽¹¹⁴⁹⁾

7.3.2. Dış Denge

İç ve dış dengelerin oluşturulması ve değişen koşullara uygun biçimde kurgulanarak sürdürülmesi bir bakıma, devlet yönetiminin iskeletini oluşturur.

Dış dengede amaç; bir devletin, kendisine, askeri yönden tehdit oluşturan, siyaset alanında zayıflatmaya çalışan ve ekonomik etkinlik ve çıkarlarına karşı çıkan veya bunları yapması muhtemel olan, diğer devlet veya devletlerin, bu olumsuz etkilerini, kendi gücü ve menfaat birliği yapabileceği yandaş devletlerin güçleriyle dengeye getirip, gidermektir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, dış denge aslında bir «güçler dengesi»dir.⁽¹¹⁵⁰⁾

Her devlet, dış ortamda, siyasi, askeri veya ekonomik alanlardaki tüm girişim ve etkinliklerinde başarıya erişmek için, her şeyden önce, yeterli bir «hareket serbestliği» ne muhtaçtır. Dış ortamdaki mücadelenin başlıca amacı, düşman ve/veya rakip devletlerin hareket serbestliklerini azaltıp asgariye indirirken, kendimizinkini çoğaltıp azamiye çıkarmaktır. Bir dış etkinlik alanında, hareket serbestliğinin sıfıra inmesi, o alanda yenilgi demektir.⁽¹¹⁵¹⁾

Dış dengenin bir amacı da; dış etkinlik alanlarında hareket serbestliği kazanmak ve bundan yararlanılarak, millî hedefleri elde tutmak, geliştirmek ve böylece millî menfaatleri; daha uygun, güvenli ve rasyonel koşullar altında elde etmektir. Bu açıklamadan, dengenin sağladığı çıkarların, dengeyi kurmak ve sürdürmek için sarfedilenlerden daha çok olmasının gerektiği sonucunu da çıkarabiliriz. Bu arada denge kurmak uğruna sarfedilenlerin kapsamına, devletin varoluş nedenine aykırı hususların, daha önce alınmış hakların, devletin ve

⁽¹¹⁴⁹⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:23-24.

⁽¹¹⁵⁰⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:48.

⁽¹¹⁵¹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 411

milletin onursal değerlerinin, en ufak bir taviz (ödün) şeklinde dahi girmemesinin gerektiğini, çok önemli bir husus olarak belirtmeliyiz.⁽¹¹⁵²⁾

Denge amacıyla devletlerarasında yapılan iş ve güç birlikleri, sadece siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda veya bunların ikisini veya hepsini kapsayacak biçimde gerçekleştirilir. Ayrıca dış dengeler; amaçları, kapsamı ve yaygınlıkları bakımından farklı olabilirler ancak hepsinde aşağıdaki elemanların varlığı belirgindir⁽¹¹⁵³⁾

- Kendisine Karşı Denge Kurulan Devlet Veya Devletler
- Denge Kuran Devletler
- Etkileyici Tarafsız Devletler
- Patronluk

7.3.3. Dış Dengenin Vasıtaları

Günümüzde, süperler dahil tüm devletler, tek başına hareket ederek milli menfaatlerini sağlamak olanağına sahip değildirler. Bu nedenle her devlet, iç dengesinin üstüne, birtakım dış dengeleri oluşturmak zorundadır. Bu maksatla çeşitli yöntemlerin uygulanmasına ve çeşitli araçlardan yararlanılmasına ihtiyaç vardır. Bunlar konumuz çerçevesinde aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir⁽¹¹⁵⁴⁾

7.3.3.1. Devletlerarası Kuruluşlar

Bunlar, «Devlet» aşamasının üstünde yer alan uluslararası kuruluşlardır ve denge bakımından, kanımızca, en etkin olanları şöylece belirtilebilir⁽¹¹⁵⁵⁾

7.3.3.1.1. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM)

Birleşmiş Milletler örgütü 24 Ekim 1945 tarihinde evrensel barışı, uluslararası güvenliği ve dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. BM'nin amaçları;

⁽¹¹⁵²⁾ Abdulkadir Gerçeksever, ,a.g.e s: 412

⁽¹¹⁵³⁾ Mert Bayat, a.g.e., s:49.

⁽¹¹⁵⁴⁾ Abdulkadir Gerçeksever,a.g.e s: 412

⁽¹¹⁵⁵⁾ Mert Bayat, a.g.e., s:54.

- Uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek,
- Ülkeler arasında iyi ilişkileri pekiştirmek,
- Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel işbirliğini sağlamak,
- İnsanlık sorunlarının çözümünde, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinde birlikte çalışmalar yapmaktır.

Genel kapsamlı ve çok fonksiyonlu olan bu kuruluş, tutumlarını yasallık düzeyine oturtabilmekte ve güçleri oranında hareket serbestliği kazanabilmektedir.

Başka ülkelerce kınanmak, özellikle eğer konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde ele alınırsa, karar mercilerinin bir konunun hayati olduğunu düşünürken hesaplamaları gereken bir bedeldir. Büyük güçler ve süper güçler genellikle uluslararası fikri göz ardı ederler.⁽¹¹⁵⁶⁾ Fakat dost ve müttefiklerinin onayını isterler. Başkan Carter İran'daki Amerikan rehinelere sorunu ile uğraşırken, BM'in girişimlerine yardımcı olmasını istemiştir. Moskova 1979'da Afganistan'a müdahalesinden dolayı Birleşmiş Milletlerce kınandığında, Hindistan gibi dost ülkelerin desteğini aramıştır.⁽¹¹⁵⁷⁾

BM'ler, birçok ülke tarafından tasvip edilmemesine ve yakın geçmişte ülkelerin menfaatleri bakımından önemli bulunmamasına rağmen;⁽¹¹⁵⁸⁾ ülke hayati menfaatlerinin tehlikeye düştüğü uluslararası bir sorun için çok önemli bir kuruluştur. Barışa karşı tehdit teşkil eden bir konuda BM Güvenlik Konseyinin oturumunu istemek, hayati bir menfaatin tehlikede olduğunu ve onu savunmak için ciddi önlem alınacağını Dünya'ya göstermek bakımından önemlidir.

Başkan Kennedy'nin 1962 yılında güdümlü mermiler üzerine yapılan BM müzakereleri esnasında, Küba'nın havadan alınmış istihbarat fotoğraflarını dağıttırması, savaşa hazırlanmalarının nedenlerini dünyaya göstermenin etkin bir yolu idi. Diğer bir örnek ise; Başkan Reagan'ın 1983 yılında Sovyetler tarafından düşürülen Kore hava yolları uçağı konusunda BM müzakereleri sırasında teyp

⁽¹¹⁵⁶⁾ Aslı Gökçora, **ABD'nin BM Karşıtlığı, Cumhuriyet Strateji**, Yıl:1, Sayı:25, s:17.

⁽¹¹⁵⁷⁾ Ali İhsan Gürler, **a.g.e.**, s:56.

⁽¹¹⁵⁸⁾ Doç.Dr.İlhan Uzel, **ABD Hegemonyası Yeniden Oluşturulurken Balkanlar**, Cumhuriyet Strateji, Yıl:1, Sayı:20, s:12.

bantlarını dağıtmıştır. Birleşik Devletler, uluslararası olaylar hakkındaki endişelerini göstermek için BM mekanizmasını her fırsatta kullanmıştır.⁽¹¹⁵⁹⁾

Bir kriz veya tartışmayı BM Güvenlik Konseyine götürmek, bunu silahlı bir hareketin takip edeceği konusunda bir ülkeyi taahhüde sokmaz. Eğer soruna müzakereler vasıtasıyla, kabul edilebilir bir çözüm bulunamaz ise; millî menfaatlerin hayati bir seviyeye ulaşmakta olduğu ve bu nedenle silahlı kuvvetlerini kullanabileceği mesajını verme fırsatı yaratır. Şikayeti getiren ülke için, BM müzakeresi bir bakıma, diplomatik bir mesaj oluşturur.⁽¹¹⁶⁰⁾

7.3.3.1.2. İttifaklar

Sözlük anlamı, birden fazla gerçek veya tüzel kişi veya siyasi varlığın, belirli bir amaç uğruna işbirliği etmesi olan bu deyim, devletler hukukunda, devletler arasındaki savunma veya taarruz amaçlı anlaşmaları belirlemektedir.

Askeri ittifaklarda amaç, birleşik gücün avantajlarını sağlamaktır. Çok basit bir örnekle belirtirsek; üç taburdan oluşan bir alayın muharebe gücü, bir taburun-kinin üç katından fazladır. Aynı şekilde, askeri ittifak içine giren devletlerin; birleşik taarruz, savunma ve caydırıcı güçleri, onların bu alanlardaki toplam güçlerinin üstünde olur.⁽¹¹⁶¹⁾

‘Askeri ittifakların birçok nitelikleri vardır. Bunların başında onların gönül birliği değil müşterek güç ve karşılıklı çıkar birliği olduklarıdır. Örneğin bir kişi kendine yakın başka bir kişi için bir organını bağışlayabilir, hatta hayatını feda edebilir, fakat bir devlet, müttefikleri için buna benzer hareketlerde bulunamaz. Başka bir deyimle, fedakârlıklar müşterek ölçüler içinde yapılır ve ölünecekse-ki bunu kimse istemez- beraber ölünür.

İttifaklara, uğruna kan dökmek için girilmez, kan dökmeyi önlemek ve savaş kaçınılmaz olduğunda, neticeye, birleşik güç avantajı sayesinde daha az kan dökerek ve daha az harap olarak erişmek için girilir.

⁽¹¹⁵⁹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 414

⁽¹¹⁶⁰⁾ Ali İhsan Gürler, **a.g.e.**, s:68.

⁽¹¹⁶¹⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:54.

İttifaklar ve diğer devlet üstü düzeydeki uluslararası kuruluşlar, üyelerin bağımsızlıklarını koruma dereceleri bakımından iki gruba ayrılabilirler. Bunların birincisi, üyelerin kendi istekleriyle girdikleri, ittifakın esasları gereğince bağımsızlıklarından fedakârlık etmedikleri ve istedikleri zaman ayrılacakları ittifaklardır.⁽¹¹⁶²⁾

Diğer grupta ise, üyeler, ittifak uğruna bağımsızlıklarından fedakârlık ederler ve/veya ondan kendi istekleriyle ayrılamazlar. Bunlardan birincisine örnek olarak Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilâtı (NATO) gösterilebilir. İkincisine ise, bir zamanlar üyelerinin ayrılma imkanı olmayan ve iç ve dış politikalarında bağımsız oldukları iddia edilemeyecek durumda bulunan Doğu Avrupa'daki Komünist Blok (Varşova Paktı) devletleri örnek teşkil edebilir.⁽¹¹⁶³⁾

Büyük güçlerin pek çoğu, sadakatine değer verdikleri ve üçüncü bir ülkeye karşı kuvvetli bir tavır almadan önce görüşlerini göz-önüne aldıkları müttefiklere sahiptirler. Bu faktör özellikle bir ekonomik veya dünya düzeni (bölgesel) menfaati söz konusu olduğunda önem kazanır.⁽¹¹⁶⁴⁾

İttifakların bir niteliği de, sürekli olmayışlarıdır. Buna örnek olarak, 18'inci yüzyıl başındaki Avrupa'nın durumu gösterilebilir. Bu dönem içinde; 1718'de, İngiltere, Fransa ve Avusturya —İspanya'ya karşı, 1725'de İspanya ve Avusturya— İngiltere ve Fransa'ya karşı, 1733'de, İspanya ve Fransa — Avusturya'ya karşı 1740'da İngiltere ve Avusturya— Fransa ve Prusya'ya karşı, 1756'da ise İngiltere ve Prusya— Fransa ve Avusturya'ya karşı ittifak etmişlerdir.⁽¹¹⁶⁵⁾

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişim de bu süreksizlik tezini kanıtlayacak niteliktedir. Almanya ve İtalya'nın NATO'ya girmesi, Japonya'nın Batı camiasında yer alması ve savaşta Batılıların müttefiki olan Sovyetler Birliği'nin onların aleyhine bir «Karşı İttifak» oluşturması, gözlerimizin önündedir.⁽¹¹⁶⁶⁾

⁽¹¹⁶²⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 416

⁽¹¹⁶³⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:55.

⁽¹¹⁶⁴⁾ **Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mart 1996, s:63.

⁽¹¹⁶⁵⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 416

⁽¹¹⁶⁶⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:56.

Bu bağlamda tüm bunların temelinde yatan unsur milli menfaatin ittifaklara etkisidir. Örneğin 1973-74 Arap petrol ambargosunda Nixon idaresi politika formüle ederken, NATO ülkeleri ABD'nin NATO'yu kendi menfaatlerinin tahakkuku için kullanmasına sıcak bakmamışlardır. Bu durum ABD politikasının çatışma yerine uzlaşma yolunu seçmesinde etken olmuştur. Benzer olarak 1982'de Başkan Reagan Polonya ve Sovyetlere karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlara Avrupa desteği aradığında, Avrupa liderleri onun politikasına yumuşatıcı bir etki yapmıştır. 1980'de Başkan Carter, Basra Körfezi politikasına NATO desteği isteğinde, müttefikler isteksiz davranmışlardır. Buna sebep Avrupalı NATO ülkelerinin millî menfaatlerinin birçok ekonomik ve dünya düzeni konularında ABD'ninkilerden farklı olmasıdır. Ne var ki Batı Avrupa'nın savunulmasında Avrupa ve ABD menfaatleri aşağı yukarı aynı düzlemindedir. Muhtemelen süper güçlerin desteğe daha az ihtiyaçları vardır. Çünkü onların politikalarını gerçekleştirebilmek için bağımsız güç kaynakları bulunmaktadır. Ne var ki 1980'lerde, ABD dışardaki faaliyetlerini meşrulaştırmak için müttefiklerinin desteğini ister gözükmektedir. 1982-83'deki Lübnan krizi buna bir örnektir.⁽¹¹⁶⁷⁾

7.3.3.1.3. Ekonomik İşbirliği Toplulukları

Bunlar, ekonomik etkinlikler ve onun unsurları ve yöntemleri bakımından birbirinin eksiklerini tamamlamak ve dış ekonomik etkilere karşı ortak önlem olarak durumu kendi lehlerine dengelemek için tesis edilirler. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), NAFTA, APEC bu gruba dahildir.⁽¹¹⁶⁸⁾

7.3.3.2. Sivil Toplum Örgütleri ve 'Project Democracy'⁽¹¹⁶⁹⁾

'Avrupa'da yerleşik ve çoğu Birleşik Devletler tarafından parayla beslenen hükümet dışı örgütler (NGO'lar) de, doğrudan ya da dolaylı olarak, bu operasyonlarda yer alıyorlar.' Ralph McGehee, CIA (e)

⁽¹¹⁶⁷⁾ Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, s:63.

⁽¹¹⁶⁸⁾ Mert Bayat, a.g.e., s:56.

⁽¹¹⁶⁹⁾ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Yıldırım, **Sivil Örümeğin Ağında**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5.Baskı, Ağustos 2005.

Burada dış dengenin yöntemi; açık ve özel bir mekanizma olan 'Project Democracy' (Demokrasi Projesi), araçları ise; sivil toplum örgütleri ve Strateji Belirleme/Düşünce Kuruluşları (Think Tanks) olacaktır.⁽¹¹⁷⁰⁾

Ancak önce istihbarat ve CIA'in genel olarak işlevlerinden bahsetmek konuya ışık tutmak bakımından faydalı olacaktır.

İstihbaratı şu şekilde değerlendirebiliriz; "Ülkelerin ulusal, askeri, ticari, teknolojik, ekonomik vs. faaliyetlerinin yakından izlenmesi; bu bilgilerin değerlendirilmesi ve ileriye dönük gelişmelerle ilgili olarak önceden analizlerin yapılabilmesidir."⁽¹¹⁷¹⁾

İstihbari faaliyetlerde gizlilik, doğruluk, devamlılık, çabukluk, tarafsızlık, erişebilirlik ve açıklıktır. Günümüzde en çok başvurulan istihbarat çeşiti ise 'açık istihbarattır.'⁽¹¹⁷²⁾

Devletlerin kuruluş şemalarında gizli servislerin veya casusluk örgütlerinin bulunduğu yer ve onlara yüklenen görevler, demokrasileri en temelinden etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. İstihbarat servisinin yapısına ve devlet içindeki yerine yönelik tercih, ülke rejiminin göstergesidir. Haber alma faaliyeti ne için, kime karşı ve nasıl gerçekleştirilecektir? Gizli servis hangi ihtiyacı karşılayacaktır? Bu soruları yanıtlayabilmek için günümüzde hiyerarşideki yeri, faaliyetleri, denetlenmesi ve operasyonları üzerindeki kontrol ile mali kaynakları açısından incelenebilen gizli servislerin sayısı son derece azdır. Bu da dünya demokratik yaşamını etkileyen en temel sorunlardan birisini oluşturmaktadır.⁽¹¹⁷³⁾

İstihbarat veya istihbarat servisleri elbette ki, her olayın kahramanı veya her derdin dermanı değillerdir. İstihbarat örgütlerinin ulusların kaderini veya tarihini tek başlarına tayin etme veya yapma durumunda olmadıkları da açıktır. Askeri,

⁽¹¹⁷⁰⁾ Mustafa Yıldırım, **Sivil Örümceğin Ağında**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5.Baskı, Ağustos 2005, s:18.

⁽¹¹⁷¹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 417

⁽¹¹⁷²⁾ Emin Demirel, **Teşkilatı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler**, IQ Yayıncılık, İstanbul, Mart 2002, s:14.

⁽¹¹⁷³⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 418

ekonomik, politik açıdan istihbarat, önemli olmakla birlikte, başarıda veya başarısızlıkta tek başına belirleyici değildir. Ancak bugün dünyanın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durum, bu birimlerin varlıklarını ve yaptıklarını yaşamsal düzeyde önemli kılmaktadır.⁽¹¹⁷⁴⁾

Bugün dünya ekonomisini, bilinen, vergilendirilen kaynaklardan daha fazlaca, kara noktalardan çıkan ve yeraltı olarak tanımlanan mali yapılar yönlendirmektedir.

Peki bunların ne kadarında gizli servislerin faaliyetleri etkilidir? Veya kara para kaynaklarının kurutulmasında bu servisler neden başarılı olamamaktadırlar? Acaba gizli servislerin operasyonlarıyla bertaraf edilen devlet başkanları veya saf değiştirilen ülkeler bugün ekonomik ve siyasi görüşlerini uygulayabilselerdi, dünya böyle bir noktada mı olurdu? Bütün bunların yanıtları, ancak gizli servislerin faaliyetlerinin bilinmesi ile tahlil edilebilecek şeylerdir. Yani gizli servisler ve istihbarat kurumları, rejimlerin ana yapılarından birini oluşturmaktadır. "Demokrasi" diyen herkesin, bu yapılanmaların tahliline çok önem vermesi gerekir. Çünkü bir anlayış da; istihbaratı ve istihbarat teşkilatlarını operasyonel yapılarından ayrı olarak sadece ve sadece akademik veya dış politikasal bir satranç oyunu gibi görmek istemektedir. Oysa istihbarat örgütleri, satranç oyunlarında bile kendi oyuncularının kazanması için oyunlara ve oyunculara müdahale edebilmektedir. Bu da istihbaratın bir eylem olayı olduğunu gözler önüne sermektedir.⁽¹¹⁷⁵⁾

11 Temmuz 1941 yılında Başkan Roosevelt tarafından kurulan ilk Amerikan istihbarat servisi olan OCI (Office of Coordinator of Information-Haberleşme Eşgüdüm Bürosu)'nın beklentilere yanıt verememesi üzerine Roosevelt'in verdiği destek ile 13 Haziran 1942'de OSS (Stratejik Hizmetler Ofisi) yürürlüğe girmiştir. Örgütün ikinci büyük ünitesini oluşturan David Burce yönetiminde Özel Danışma Servisi (IS) ile OSS'in en gizli bölümü olarak faaliyet göstermiştir. CIA'in fikir babası olan Ailen Dulles da bu en gizli birimin çatısı altında yetişmiştir.⁽¹¹⁷⁶⁾

⁽¹¹⁷⁴⁾ Emin Demirel, **a.g.e.**, s:15.

⁽¹¹⁷⁵⁾ Emin Demirel, **a.g.e.**, s:16.

⁽¹¹⁷⁶⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 419

Savaş sonrasında Amerika'da barış ortamında bir gizli servise ihtiyaç olup olmayacağı tartışılmış ve bu tartışmalar üzerine 1945'te Truman OSS'i lağvetmiş, ama 1946'da NIA, yani Uluslararası Casusluk Ajansı'nı kurmuş, bu da daha sonra Merkezi Casusluk Grubu (CIG) adını almıştır. 1947'de CIG'in yerine CIA almıştır, ilk CIA başkanı da Amiral Hulenkoetter olmuştur.⁽¹¹⁷⁷⁾

ABD'nin dış politika üzerinde siyasi veya ekonomik çıkarları ve hedefleri ile demokrasinin geliştirilmesi hedefinin çatışması halinde genelde birincisine öncelik verdiği kabul edilmektedir. Thomas Carothers ABD için demokrasi hedefinin diğer çıkarları tamamlayan bir unsur olduğunu, bu durumda ABD yönetimlerinin demokrasinin geliştirilmesini desteklediklerini; fakat demokrasinin geliştirilmesi hedefinin diğer çıkarlarla çatışması durumunda demokrasinin geliştirilmesi hedefini dikkate almadıklarını ileri sürmektedir.⁽¹¹⁷⁸⁾

CIA geniş bir çeşitliliğe sahip tamamlanmış istihbarat üretmektedir. Geniş kapsamı dünya geneline yayılmaktadır, işlevsel olduğu kadar bölgesel konuları da kapsamaktadır ve ürünleri arasında çabuk reaksiyonlu, gayri resmi şifahi brifinglerden tamamlanmaları aylar veya yıllar alan kompleks, uzun vadeli araştırma çalışmalarına kadar çeşitlilik göstermektedir. CIA'nın tamamlanmış istihbaratlarının neredeyse tamamı ulusal düzeydeki politik düşünceleri desteklemek amacıyla düzenlenmektedir.⁽¹¹⁷⁹⁾

Bu örtülü operasyonlardan açık operasyona geçişin ilk ciddi adımları 1967'de atılmıştır. CIA'in dış ülkelerde çok-kültürlülüğü pekiştirmek için Amerikan üniversitelerinde yoğun bir çalışma başlatmasıyla birlikte kurulan CCF (Congress for Cultural Freedom / Kültürel Özgürlük Kongresi) örgütü, CIA'in oluşturduğu yayın ve konferans örtüsünü kullanarak dış ülkelerde bağlandılar ağı kurmuştur. Sözkonusu örtünün ana yapısı, CIA tarafından yönlendirilen, Amerikan akademik dünyasında para karşılığı yan-gizli araştırmalar ve raporlarla kurulmuştur.

⁽¹¹⁷⁷⁾ Emin Demirel, **a.g.e.**, s:340.

⁽¹¹⁷⁸⁾ Thomas Carothers, “**Democracy,**” **Foreign Policy**, Yaz 1997, s:17.

⁽¹¹⁷⁹⁾ Emin Demirel, **a.g.e.**, s:356-357.

Bu durum, ABD üniversitelerinde rahatsızlığa yol açınca, 1967'de soruşturma başlatıldı.⁽¹¹⁸⁰⁾ Soruşturmanın sonunda, bu gibi politik amaçlı operasyonlarda CIA bağlandısının işleri zorlaştırdığı düşünöldü. Tüm dünyada yürütölecek operasyonun finansmanı için özel kuruluşların devreye sokulması programlandı. Aslında bu sözde özel kuruluşlar, 1947'lerden başlayarak Harvard, MİT ve Columbia üniversitelerinde çok özel projelerin para kaynağını oluşturmaktaydılar.⁽¹¹⁸¹⁾

Ortalıkta görünenler, CIA elemanları ya da devletin memurları değil Ford Vakfı, Carnegie Vakfı ve Rockefeller Vakfı gibi, çok uluslu şirket örgütleriydi. İlk geçiş aşamasından sonra, proje 1980 başlarında yeni bir evreye girer. Yeni tür operasyona duyulan gereksinimin nedenleri şöyle özetlenebilir⁽¹¹⁸²⁾

Gizli kapaklı yöntemle, ölkelerin iç dünyasını denetleme ve yönlendirme işlerinin, yarı gizli ve belirli kuruluşlarla ilişkili olarak, yürütölmesi, operasyonun etkisini sınırlandırır; işin içine kitlelerin katılması olanaksızlaşır. Yarı gizli ilişkilerin açığa çıkması, bağımsızlığına ve onuruna düşkün ilgili ölkelerin ABD aleyhine dönmesine yol açabilir. Eski yöntemlerle, gizli ilişkilerle bilgi toplamak, medyaya ve öteki kurumlara, partilere, sağcı-solcu örgütlere gizli yönlendiriciler, kışkırtıcılar yerleştirmek, hem riskli hem de pahalıdır.⁽¹¹⁸³⁾

ABD çıkarlarına, kayıtsız şartsız hizmet edecek yabancı hükümetlerin iktidarda tutulmalara hem büyük bir parasal harcama gerektirmekte hem de halk kitlesinin desteğini alamayan bu yönetimleri siyaseten ayakta tutmak olanaksızlaşmaktadır. Ayrıca, ABD çıkarlarına ne denli bağılı olursa olsun, bir yabancı hükümete sonsuz güven duymak sakıncalıdır. Önünde sonunda bu yabancı hükümet, bir başka dünya gücünün kendisini destekleyeceği kanısına kapılabilir; ya da denge içinde çok yönlü bir siyaset güderek bağımsız davranma düşüncesine kapılabilir ve ABD'ye olan sadakatini unutabilirdi.⁽¹¹⁸⁴⁾

⁽¹¹⁸⁰⁾ Akademik dünyadaki CIA bağlandıları Rampart Magazine tarafından açıklanınca, Başkan Ford, 1967'de Nicholas Katzenbach (Ford Foundation eski yöneticisi), John Gardner (OSS eski elemanı, Carnegie Vakfı eski Başkanı, 1955-1965.) Richard Helms (CIA direktörü)'den oluşan bir komisyon oluşturdu. Komisyon 'açık-özel bir mekanizma' kurulmasını önerdi.

⁽¹¹⁸¹⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:19.

⁽¹¹⁸²⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:19-20.

⁽¹¹⁸³⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 421

⁽¹¹⁸⁴⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 421

Bu nedenlerle, devlet merkezlerinin egemenlik araçları ellerinden alınıp, halk kitlelerinin merkeze olan güven ve bağlılıkları zayıflatılmıştır. Ulusal yönetimler, kısa devre edilerek, dünya egemenlerinin NGO-Vakıf-Enstitü gibi örgütleri aracılığıyla, kitlelerle doğrudan ilişkiye geçmek, daha ekonomik ve daha kalıcı bir yöntem olmuştur. Bu egemenler adına bir tür uzaktan yönetimdir. İlgili ülkenin örgütleri ve kurumları, bu ilişkileri yerinden ve yerel yönetime destek olarak kabullenip, demokrasi oyununa katılmışlardır.⁽¹¹⁸⁵⁾

Bu faaliyetleri yapanların özellikle Türkiye-Kafkasya-Ortadoğu ve Türkiye-Kafkasya-Orta Asya'da "güvenlik" oluşturma ve "demokrasi" kurma örtüsü altında yeni koloniler elde etmek isteyen Batılı devletlerin ve kartellerin aracısı olan örgütlerle ve şirketlerle kurdukları ilişkilere dikkat çekmek gerekir.⁽¹¹⁸⁶⁾

Zira ABD Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği ve komünizme karşı olmaları şartıyla, diktatörlük veya askeri rejimler tarafından yönetilen pek çok ülke ile ilişkilerini geliştirmiş ve demokrasinin yokluğunu bir engel olarak görmemiştir.⁽¹¹⁸⁷⁾

1983 sonlarında ABD Kongresi'nin onayıyla NED (National Endowment for Democracy), yani Ulusal Demokrasi Fonu kuruldu. CIA emeklisi Ralph Mcgehee, bu kuruluşun işlevini, deneyimli istihbaratçı söylemiyle şöyle yorumluyor:

‘CIA'in ülkelerin karıştırılması operasyonlarda kullanılan birçok işlevinin NED'e transfer edilmesiyle, Demokrasi için Ulusal Fon'un kullanımına gidildi. CIA'in örtülü eylemlerine ek olarak, Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID) ve Birleşik Devletler İstihbarat Ajansı (USIA) da, "demokrasi yayma" operasyonlarında yer almaktadırlar. Avrupa'da yerleşik ve çoğu Birleşik Devletler tarafından parayla beslenen hükümet - dışı örgütler (NGO'lar) de, doğrudan ya da dolaylı olarak, bu

⁽¹¹⁸⁵⁾ Orta Amerika ve Karâibler'de CIA ajanlarından, Contra şeflerinden, devlet görevlilerinden oluşan şebekenin uyuşturucu kaçakçılığı belgelenmiş ve soruşturma raporlarıyla kanıtlanmıştır. Ayrıca CIA ile ilişkili Global Air pilotları, giderken silah götürdüklerini, gelirken de kokain taşıdıklarını açıklamışlardır. Bkz.; Joel Bainerman, *The Crimes of A President*, S.P.I. Books, A Division of Shapolsky Publishers, Inc., Newyork, NY, 1992, s.280.

⁽¹¹⁸⁶⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 421

⁽¹¹⁸⁷⁾ Erhan Akça, **a.g.e.**, s:16.

operasyonlarda yer alıyorlar. Bu tür örgütler ve ajanslar aşağı yukarı açıktaysalar da, CIA, hükümetleri destekleme ve yıkma gibi birincil rolünü elinde bulundurmaktadır.⁽¹¹⁸⁸⁾

2004 yılında NED'in Irak işlerine ayırdığı ve ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığı resmi para 30 milyon dolardır.⁽¹¹⁸⁹⁾ Irak'ın etnik, mezhepsel parçalanışına bu dolarların katkısı kuşkusuz salt Irak içindeki örgütlenmeyle sınırlı olmamıştır.

ABD'nin ünlü yöneticilerinden CIA eski direktörü Colby, "project democracy" adı altında sürdürülen bu operasyonu açık yüreklilikle şu şekilde itiraf etmiştir: "CIA'nın örtülü olarak yaptıklarını açıktan yapıyoruz."⁽¹¹⁹⁰⁾

Uluslararası ilişkilerin esasını devletlerin millî hedeflerine erişerek millî menfaatlerini sağlamak için, millî güçlerini plânlı ve programlı biçimde kullanmaları teşkil eder. Bu uygulama savaşta askeri, stratejik ve taktik harekâtı içerir. Barışta ise bilindiği üzere bunların yerini diplomasi alır.

Diplomasi genel anlamıyla, uluslararası ortamda, müzakereler yoluyla, karşı taraf ve taraflara (bunlar yandaşlarımız da olabilir) irademizi kabul ettirmek veya onların iradesine bağlı olmayı önlemek sanatıdır. Savaşta komutan ve kurmayların yerini, barışta bu mücadelede, diplomatlar alır.⁽¹¹⁹¹⁾

Dış dengede diplomasi'nin başlıca amacı, diğer etkinliklerde olduğu gibi; hedef ülkelerin güçlenmelerini ve olumsuz etkilerini önlemek, içinde

⁽¹¹⁸⁸⁾ Ralph McGehee, 25 yıl CIA'da çalıştı. Vietnam, Laos ve diğer Hindicın ülkelerindeki CIA istasyonlarında görev yaptı. Emekli olduktan sonra, bu çalışmalarını "deadly deceit; my 25 years in the cia" kitabında yayınladı. McGehee, bir süre daha CIA ile ilgili veri-tabanı çalışmaları yaparak "internet" te ve disketlerde yayınladı. Ancak, güvenlik elemanlarının tacizinden kurtulamadı. Bu durumu bir dilekçeyle ABD Başkanlığı'na da bildirdi. McGehee, 2000 yılından sonra CIA ile ilgili yayını durdurdu. Yukarıdaki metin onun "www.ciabase.org"da yayınlanan son çalışmalarından, yayın durdurulmadan kısa bir süre önce alındı.

⁽¹¹⁸⁹⁾ ABD'nin Irak'ın yeniden yapılanması adı altında ayırdığı bütçe 87 milyon dolardır. NED, 2004 bütçesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan 15 ülkenin örgütlerine 114 ayrı proje için toplamın %16'sı, 24 Afrika ülkesinden 154 projeye %18, Güney Amerika ve Karaibler'den 11 ülkede 76 projeye %14, Asya'dan 12 ükede 115 projeye %23, Orta ve Doğu Avrupa'dan 10 ülkede 67 projeye %10 ve Avrasya'dan 11 ülkede 230 projeye %19 oranında bağış yapmıştır.

⁽¹¹⁹⁰⁾ D.Ignatius, 'Innocence Abroad: The New World of Spyleless Coups', The Washington Post, September 22, 1991.

⁽¹¹⁹¹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 423

bulduğumuz uluslararası kuruluşlarda güçlülüğümüzü korumak ve bunlara karşı görevlerimizi yerine getirirken, azami çıkar sağlayabilmektir.⁽¹¹⁹²⁾

Azami çıkar sağlamanın boyutlarını daha farklı düzeyde algılayıp demokrasi adı altında beyin temizleme, beyne yeni algılama düzeneği yerleştirme, örgütlenme, kimlik oluşturma ve eyleme geçirme süreci yaratmaya çalışan süper güçlerin 18 adımda gerçekleştirmeye çalıştıkları faaliyetleri aşağıdaki sıralanmıştır;⁽¹¹⁹³⁾

-Kamuoyu oluşturucuları (bizdeki adlandırmayla, aydınlara, yazarlara, bilim adamlarına) yönelik içerde ve dışarda, masrafları karşılayarak, konferanslara çekmek. Katımcılarla doğrudan ilişki içinde, ilgili ülke hakkında bilgi almak ve "düşünce" ve "örgütlenme" özgürlüğü başlığı altında yeniden yapılanma düşüncesini benimsetmektir.

-Alt örgütler yoksa, hemen Helsinki Nihai Senedi kapsamında Helsinki Yurttaşlar ve Ortak Zemin Merkezleri örgütlemek ve koşullar olgunlaştıkça, uzaktan yönlendirilebilecek bir ilişkiler ağı altında insan hakları dernekleri ve benzeri örgütlenmelerin kurulması,

-Yeni propaganda aygıtlarının (radyo, gazete, dergi, televizyon, video yayını) devreye sokulması. Bilimsel ve magazinsel içerikli, insan hakları ilkeleri üstüne sürdürülen yayınların yoğunlaştırılması... İnsan hakları ihlallerinin yaratılmasıyla sürecin hızlandırılması,

-Casuslar yerine yayın muhabirleriyle yerinden bilgi elde etmek için yaygın bir yayıncı eğitim programının gerçekleştirilmesi,

-Bilimsel ve toplumsal konferansların çoğaltılması. Yerel vakıf ve "think tank" derneklerinin kurulması,

-İşadamları derneklerinin, sendikaların kurulması, varolanların içine bilim danışmanlarıyla sızılması. Siyasi partilere eğitim programlarıyla, partililik dersleriyle yaklaşarak kadroların yönlendirilmesi, gençliğin "düşünce özgürlüğü" ve "siyasi katılımçılık" propagandasıyla örgütlenmesi,

-Gizli ve yarı gizli istihbarat çalışmalarının azaltılması, buna karşılık medya muhabir ağıyla açık ve yaygın istihbarat toplanması, olanaklıysa Amerikan televizyonlarının yerli şubeleriyle yayına geçilmesi, eksik-yanlış bilgilendirmeyle

⁽¹¹⁹²⁾ Mert Bayat, **a.g.e.**, s:58.

⁽¹¹⁹³⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:40-42.

kitlelerin yönlendirilmesi, eğitim-konferans-gezi düzenleyerek yerel medya ile kalıcı bağlar oluşturulması,

-Etnik ayrılıkları güçlendirmek üzere kültür anımsatma programlarına başlanarak yerel toplandıardan uluslararası toplandıalara adam taşınması, ulusal-bölgesel tarihin bütünleştirici özelliklerinin azımsanılarak, yerel tarih, yerel kültür araştırması adı altında en eskiye özlem yaratılması,

-Yanlış ve eksik bilgilendirme: Kitlelerin akıl denetimlerini ele geçirmek üzere yoğun propaganda ve yanlış bilgilendirmeye tarihsel devlet kurumlarının ve etnik sürtüşmeleri önleyen geleneksel kurumların yıpratılması, toplumsal kimliği karıştırmak için tarihsel ve toplumsal gelişim gerçeklerini tahrif ederek, yeni kimlikli topluluklar yaratılması.

-Yolsuzluk kampanyaları: "Yerinden yönetim" taleplerini yükselterek, devletin egemenliğinin zayıflatılması, yolsuzluk olaylarını abartarak topluma aşağılık duygusunun yerleştirilmesi, halkın çaresizliğe itilmesi.

-İktisadi ortamı denetleme: Borç ekonomisinde dalgalanmalar yaratmak üzere, para piyasalarının dışardan gelen uluslararası vur-kaç tefecilerine sonuna dek açılması.

-Merkez devlete güvensizlik yaratma: Kritik dönemlerde iktisadi bunalım yaratılmasıyla umutsuzluğa düşürülen yerel sanayicilerle ve üreticilerle konferans, sempozyum adı altında doğrudan ilişkiye geçilerek, devlet merkezine karşı güvensizlik aşılması.

-İşadamlarını örgütleme: Yerel işadamı örgütlerinin ve ilişki bürolarının kurulması; başına buyruk, devlet denetiminden giderek uzaklaşan 'serbest ekonomi' ve 'serbest pazar' düzeninin kabul ettirilmesi,

-Ulusal sanayinin yıkımı: Ulusal iktisadın çökertilmesi için, ulusal sanayileşmenin ve enerji kaynaklarının yıkıma uğratılması için toplum ile devlet arasında çatışmayı da içerecek biçimde çevreci akımların, örgütlerin desteklenmesi ve ulusal madenciliğin, doğal yakıt üretim kaynakları işletmeciliğinin ulusal egemenlik alanının dışına çıkartılması,

-Orduları ulusal savunma kimliğinden koparma: Güvenlik güçlerinin ulusal yapıların korunmasına yönelik müdahalelerini önlenmek için, profesyonelleştirmek. Devlet egemenliğine sahip çıkmaya çalışan orduları geriletmek için, kışkırtmalara başvurularak, ordu yönetimlerinin günlük siyasete çekilmesi, ordu içinde politik tartışma, ordu ile halk arasında cepheleşme yaratılması.

-İnanmış örgüt liderlerinin yetiştirilmesi: Liderlik programlarıyla, güdümlü yeni dünya düzenine tapınan ultra-liberal önderlerin üretilmesi ve yeni partiler kurulması, varolanlara yeni liderler yerleştirilmesi; parti programlarının rejimle hesaplaşmaya yönelik, birer kışkırtma programına dönüştürülmesi,

-Ulusal bunalımlar yaratılması: Ülkede sık sık iktisadi dalgalanma yaratılarak bunalım aralarının azaltılması. Ulusal devlet merkezinin elindeki en önemli güç olan para kaynaklarının, bankaların, devlet şirketlerinin kapatılması, yabancı şirket egemenliğine geçirilmesi,

-Ulusal üretim birimlerinin ele geçirilmesi: Yaratılan iktisadi bunalımlar sonucunda, ağır sanayi işletmelerinin, enerji ve iletişim kurumlarının 'özelleştirme' adı altında yabancı şirketlere yok pahasına devredilmesi; iktisadi bağımsızlığı pekiştirecek büyük projelerin önlenmesi.

-Silahlı gücün zayıflatılması: iktisadi bunalımı bahane ederek, toprak bütünlüğünü koruma aracı ulusal ordunun, silah donanımlarında, komuta kontrol ve iletişim sistemlerinde yenilenme alımlarının kısıtlanarak, zayıflatılması ve ulusal sınırların gevşetilmesi,

-Kültürel kaynaşmanın yıkımı: "Çok kültürlülük" propagandasıyla toplumsal ortak kültürün temellerinin yıkılması. Din kültürünün parçalanması, geleneksel akışın kesilmesi ve ulusal dayanışmayı pekiştirici etkisinin yok edilmesi için, "medeniyetler arası diyalog" programıyla, Batı'nın dinsel kurumlarının güdümünde eritilmesi. Böylece azınlık din kurumlarıyla, ulusal egemenliğin karşısında ortak, dinsel cephe oluşturulması.

-Ülke yasalarının ve anayasalarının çok etnikli, federatif bir yapı oluşturacak biçimde yeniden düzenlenmesi.⁽¹¹⁹⁴⁾

Aşamalar birer birer geçilirken, ülke dışında da paralel süreç yürütülür. Çok kültürlülük propagandasıyla etnik ayrıştırma ve çatıştırma sürecinin güçlendirilmesi için, insan hakları raporları giderek etnik azınlık hakları raporlarına dönüştürülür. Avrupa ve Amerika'da etnik ve dinsel ayrılıkçı "diaspora"ya parasal ve siyasal destek verilir.⁽¹¹⁹⁵⁾ Küllenmiş tarihsel çatışmalar,

⁽¹¹⁹⁴⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:43.

⁽¹¹⁹⁵⁾ Diaspora: **Sürgünden sonra Yahudilerin dünyanın her tarafına yayılması**; İncil'de Kudüs'ün dışında bulunan Yahudi, Hristiyanlar.

acılar yeniden ateşlenir. Ülkede özgüveni sarsılmış halkın, gün geçtikçe, yabancı kültürüne, yabancı düzenine özenme eğilimleri kışkırttılar.

Yaygın bir barış atağı görüntüsü altında, tarihsel gerçekler unutturulup, ilgili ülkeyi var eden tarih tersine döndürülür. Bölgesel çatışmalar da kullanılarak, ırk ayrımcılığı geliştirilirken, tehdit değerlendirmelerini şaşırtmak üzere; komşu ülkeler arasındaki ayrılıkları derinleştirecek özel operasyonlar düzenlenir.⁽¹¹⁹⁶⁾

Yıllardır barış içinde yaşayan toplumlar inanılmaz bir hızla önce ayrışır, sonra da çatışır. Ve özel operasyonların sonucu; ekonomisi yabancıların eline geçmiş, zayıflamış merkezi egemenliğiyle dış politikada bağımsız karar verebilme yetkinliğini yitirmiş, yabancıların dayattığı kararlara mahkûm olmuş bir devlet ve tarihsel-kültürel kimliğini yitirmiş bir halk topluluğu...⁽¹¹⁹⁷⁾

7.3.3.3. Strateji Belirleme/Düşünce Kuruluşları (Think Tanks)

Think tanks, İngilizce bir deyim olarak siyasi terminolojide "düşünce deposu, fikir üretilen merkez, beyin takımı" gibi anlamlara gelmektedir. Çeşitli konularda uzman kişilerin oluşturdukları hükümet, ordu, ticari şirket gibi sosyal kuruluşlara yön verecek stratejiler saptayan grup ve yapılanmalara genel olarak "think tank" denir. İlk olarak, ABD'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan RAND (Research And Development Corporation) bu tür kuruluşların anası olarak kabul edilir. Bu kuruluş, devletin ve toplumun çok önemli iç ve dış sorunlarını aşabilmesi için geniş ve üretici bir yapıya sahip olarak ortaya çıkmış; ABD çıkarlarını koruyacak uzman bir kadro ile çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. RAND'ın ilk bilinen çalışması ABD Hava Kuvvetleri için 1951 yılında denizaşırı üslerin yerlerinin saptanmasıdır. Türkçe karşılık olarak bu tür yapılanmaları "strateji belirleme grupları" olarak adlandırmak yerinde olur. Bu grupların genel amaçları şunlardır⁽¹¹⁹⁸⁾

- Geleceğe yönelik askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal araştırmalar yaparak, stratejik planlar hazırlamak,

⁽¹¹⁹⁶⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 426

⁽¹¹⁹⁷⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:43.

⁽¹¹⁹⁸⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:130.

- Yapılan çalışmaların kendi ulusal hedefleri ve çıkarlarını korumaya yönelik olmasını sağlamak,
- Gerektiğinde resmi ve sivil makamlara danışmanlık hizmeti vermek,
- Başta yabancı güçler olmak üzere her türlü güç ve baskı grubunun etkisinden ve yönlendirmesinden uzak, objektif bir çalışma yapmak,
- Enformasyon elde etmek, gerekli dokümanları toplayıp bilgi arşivi oluşturmak,
- Beyin fırtınası (brain storm) denilen yöntemle herhangi bir konu üzerinde bütün olumlu ve olumsuz düşüncelerin ortaya çıkarılmasını sağlayıp, en doğruya ulaşmak,
- Medya aracılığı ile kamuoyunu bilgilendirerek, özel görüşmeler yaparak kendi hükümetlerini ya da diğer ülke kamuoyu ile hükümetlerini yönlendirmek.

Strateji belirleme grupları sadece devletin resmi kuruluşları olmayıp sivil kurum ve kuruluşlar, vakıflar gibi yapılanmalar da olabilir. Oysa Türkiye'de, buna benzer girişimler başlamasına rağmen bunlar henüz strateji belirleme grubu olarak nitelendirilemez; çünkü yukarıda sıralanan genel amaçları gerçekleştirmek bir yana, konu ile ilgili birçok kişi ya da kuruluş tarafından bile bilinmemektedirler. Ülkemizde, batıdaki anlamda strateji belirleme grubuna en iyi örnek Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'dur.⁽¹¹⁹⁹⁾ Konuya bu açıdan bakıldığında, bazı AB ülkelerinin niçin bu kurumu ısrarla istemediklerini anlamak daha kolay olacaktır.⁽¹²⁰⁰⁾

Her ülkede olduğu gibi, şirketler için esas olan devlet politikalarına ve kararlarına yön vermektir. Yön verilecek olan devlet yönetimi ve yasama organları olunca, yönlendirici elemanların niteliği de önem kazanıyor. Bu nedenle elemanların büyük çoğunluğu, devlet deneyimine sahip eski ve yeni görevlilerden seçiliyor. İkinci eleman kaynağıysa, yine devlet organlarıyla içli dışlı olmuş akademisyenleri barındıran üniversitelerdir.⁽¹²⁰¹⁾

ABD, bu türden kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Daha çok dış ülkelerde izlenecek ABD çıkarlarına uygun ayarlama işlerine denk düşen araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmalarını gerçekleştirecek olan dernek, vakıf, enstitü

⁽¹¹⁹⁹⁾ Bkz.; Orhan Kiverlioğlu, **Küresel Tuzak**, IQYayınları, İstanbul, 1.Baskı, Mayıs 2004.

⁽¹²⁰⁰⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:131.

⁽¹²⁰¹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 428

adı altında kurulan, eski memurları, akademisyenleri, şirketlerin seçkin yöneticilerini bir araya getiren örgütlenmeler "think tank" adı altında toplanıyorlar:

ABD'de akademik görünüşlü "Institute" ile ideolojik görünüşlü "Heritage Foundation" gibi tutucuların örgütlediği vakıflar ile CFR, Carnegie Endowment, Woodrow Wilson Centre gibi, dış siyaseti tepeden yönlendirici seçkinler kulüplerinin yanı sıra, devlet tarafından kurulmuş CSIS gibi raporcu şirketler, IRFC gibi doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bürolar, Middle East Forum, Washington Institute, Freedom House, CMCU, USIP gibi yarı resmi merkezler de "think tank" olarak niteleniyorlar.⁽¹²⁰²⁾

Hatta bunlara, Unification Church, Professors World Peace Academy ve Religious Youth Service gibi Sun Myung Moon'un tarikat örgütleriyle, ISNA (Islamic Society of North America), CAIR (Council on American Islamic Relations), Minaret gibi, İslam dünyasını yönlendirerek ABD'nin iktisadi egemenliğine uygun politikaları destekleyecek ve toplum üstünde baskı kuracak olan cemaat örgütleri de katılıyor.⁽¹²⁰³⁾

ABD'de bu tanıma uyan, binden fazla "think tank" örgütü bulunuyor. Bu örgütler, emekli dışişleri ve istihbarat elemanları, Amerika'ya yerleşmiş üçüncü dünya elemanları, operasyonlarda dünya reneyimli CIA eski istasyon şefleri ve akademisyenler için önemli bir ekmek kapısıdır. "Think tank" örgütlerinin en önemli yararı, ABD yönetiminin sorumluluktan kurtarmalarıdır. ABD resmi organlarının başka ülkelerde araştırma ve incelemeler yapması, o ülkelere, şimdilerde pek kullanılmayan eski deyimle "casusluk" etkinliği olarak değerlendirilebilir ve devletlerarası anlaşmazlıklara neden olabilir. Teslim edilen raporlar, ABD resmi belgeleri olarak ele alınıp, casusluk suçlamalarına yol açabilir.⁽¹²⁰⁴⁾

Oysa "think tank" denilerek, "özel" ve çoğu zamanda insanlık yararına çalışır görünen vakıfların, derneklerin hazırladıkları 'entelektüel' ürün görünümü

⁽¹²⁰²⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:44.

⁽¹²⁰³⁾ Abdulkadir Gerçeksever,**a.g.e** s: 429

⁽¹²⁰⁴⁾ Abdulkadir Gerçeksever,**a.g.e** s: 429

"project" raporları, ABD ya da Avrupa devletlerinin yönetimlerini bağlamayacaktır. Üstelik "think tank" örgütlerinin masrafları da, ilgili şirket ve vakıflarca karşılanırsa, devlet bütçelerine fasıllar eklemek, ABD Kongresi'nden onay almak gibi güçlükler de kolayca aşılmış olacaktır. Daha da önemlisi, dış ülkelerin akademisyenlerine, eski diplomatlarına hazırlatılacak raporlara kaynak aktarılırken akademik bir görünüm verilmekle kalınmayıp, "işbirlikçi" ya da "kökü dışarda" gibi rahatsız edici ulusal suçlamalara, karalamalara karşı bir korunma örtüsü de sağlanmış olacaktır.⁽¹²⁰⁵⁾

Bunların dışında, belki de en önemli yarar şudur: Bir yabancı devletin kurumuyla ilişki kurmaktan çekinen kişiler "think tank" denilen kuruluşlara rahatça girip çıkabilecek, "think tank" denilen kuruluş da çok sayıda kişiyle rahatça bağlandı oluşturabilecek ve halk kitlelerine ulaşabilecektir.⁽¹²⁰⁶⁾

7.4. Jeostrateji

Jeostrateji; stratejik düzeydeki konu ve uygulamaların zaman ve mekan unsurları ile birlikte düşünülme işlemidir.⁽¹²⁰⁷⁾

Jeostrateji; stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Söz konusu coğrafi unsurlar; ekonomik, sosyal, politik ve fizikidir. Bu unsurları kapsayan strateji, genel strateji olarak tanımlandığına göre, bu konularda strateji ile coğrafya arasındaki bağı jeostrateji kurar.⁽¹²⁰⁸⁾

Coğrafya ise, doğal çevreyi ve dağılımı tanımlayan ve bireylerle toplumların doğal çevre ile ilişkilerini ve doğal çevre üzerindeki davranış ve girişimlerini inceleyen bilimdir. Coğrafyanın statik ve dinamik olarak tanımlanan iki yönü vardır. Statik yön, insanların, yaşadıkları doğal çevreyi incelemeleri, tanımları ve tanımlamalarıdır. Elde edilen bilgilere ve sonuçlara göre davranış ve girişimlerini düzenlemeleri de dinamik yönü oluşturur. Coğrafyanın dinamik bölümü, çeşitli

⁽¹²⁰⁵⁾ Mustafa Yıldırım, **a.g.e.**, s:45.

⁽¹²⁰⁶⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 430

⁽¹²⁰⁷⁾ Atilla İlhan, **Türklerin jeopolitiği ve avrasyacılık**, Bilgi kitapevi, ankara, 2005, s:41

⁽¹²⁰⁸⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:81.

coğrafi değerlerin ulusal amaç ve çıkarlara uygun biçimde elde edilmesi yada kontrol altında bir duruma sokulmaları için harcanan çabalara ve yapılan uğraşlara yön vermektedir.⁽¹²⁰⁹⁾

Jeostrateji terimi, askeri stratejik kademeleri ilgilendirir ve şu konuları içerir:

- Harekât alanlarının, cephelerin saptanması ve önem sırasının belirtilmesi.
- Harekât alanlarının, cephelerin birbirine yardım ve destek olanakları ya da zorunluluklarının saptanması.
- Harekât alanlarının, cephelerin; topografik, hidrografik, meteorolojik, ve iklim özelliklerine ve birbirleri ile irtibat-ulaşım yeteneklerine göre en uygun kuvvetlerin ayrılması, kuvvetlerin konuş ve kuruluşları.
- Düşmanın bu harekât alanları ve cephelerden faydalanmasını önleyici ve kısıtlayıcı önlemlerin barışta ve savaşta alınması.
- Teknolojik gelişmeye koşut, silahlardaki gelişmelerde bu alan ve cephelerde yararlanmak, bunlara uygun silah, araç ve gereçlerin ayrılması.
- Ulusal stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için askeri kuvvetlerin en uygun coğrafi bölgelerde kullanılması.⁽¹²¹⁰⁾

Böylece saptanıp uygulanacak olan jeostratejik planlar, ulusal stratejiyi başarıya ulaştırır ve ulusal hedeflere erişmeyi sağlar. Yukarıda yapılmış olan bu açıklamanın ışığı altında jeostrateji için şu tanımlar yapılabilir⁽¹²¹¹⁾

‘Jeostrateji; bir devlet, ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu bölgenin coğrafi, hidrografik, meteorolojik ve iklim özellik ve olanaklarından askeri harekâta stratejik komuta kademelerinin yararlanması bilimidir.

Jeostrateji; ulusal siyasi hedeflere ulaşmak için, büyük askeri kuvvetlerin nerede, nasıl ve ne zaman kullanılacağını düzenlemek biçimidir. Jeostrateji; strateji prensiplerinin bölge ve dünya çapında düşünülüp uygulanması bilim ve sanattır.⁽¹²¹²⁾

⁽¹²⁰⁹⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:27.

⁽¹²¹⁰⁾ Erdoğan Dümen, **Jeopolitik/Jeostrateji**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1973, c.3, s:II-1-2.

⁽¹²¹¹⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:82.

⁽¹²¹²⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 431

‘Jeostrateji; politika-strateji- coğrafya faktörlerine dayanan çalışmaları birleştirme ve bu birleşmeden askeri stratejik harekâta faydalanma bilim ve sanatıdır.

Jeostrateji; yeryüzü ve bölgelerinin coğrafi yapısının nicelik ve niteliklerini, askeri stratejiyi etkileme açısından inceleyen ve değerlendiren bir bilim dalıdır.

Fransız Contre-Amiral Pierre Celerier; "Jeopolitik ve Jeostrateji" adlı kitabında, Jeostratejiyi komutanın mesleki deneyimlerinden biri olarak nitelenmekte ve ‘Jeostrateji; coğrafya ve strateji arasındaki ilişkilerin ilmidir.’ demektedir. Bu tanım bir bakıma "stratejik coğrafya" anlamını vermektedir.

Jeostrateji, barış ve savaş dönemindeki mücadelelerde coğrafi unsurlu etkilerini ve ilişkilerini inceleyerek stratejik güçleri belirtir ve stratejik hedefleri araştırır.⁽¹²¹³⁾

Jeostratejinin unsurları, konunun özelliğine göre jeopolitiğin unsurlarının aynıdır. Araştırma ve inceleme konusuna göre unsurlardan bir kısmına ağırlık verilebilir, bir kısmı ihmal edilebilir. Jeopolitikte ise bütün unsurları aynı derecede dikkate almak zorunluluğu vardır. Jeopolitiğin unsurları, jeostratejinin temel taşlarıdır. Özet olarak Jeostrateji de ülke, arazi, nüfus, sosyal, ekonomik, politik, stratejik unsurları kullanır.⁽¹²¹⁴⁾

7.5. Jeopolitik

Jeopolitik kelimesini ilk önce İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen (1864-1922) 1889 yılında ‘Ymer’ dergisinde kullanmıştır.⁽¹²¹⁵⁾

Jeopolitiğin kelime anlamı, ‘Arz politikası,dünya politikasıdır.’Jeopolitiğin babası Rudolf Kjellen şu tanımı yapıyor: ‘Jeopolitik,devletin coğrafyası ile ilişkisini inceleyen bir disiplindir.’⁽¹²¹⁶⁾

⁽¹²¹³⁾ Abdulkadir Gerçeksever,**a.g.e** s: 432

⁽¹²¹⁴⁾ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s:83.

⁽¹²¹⁵⁾ Mehmet Atay, **Jeopolitik, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, İstanbul, Ağustos 1997.

⁽¹²¹⁶⁾ Atilla İlhan,**a.g.e.**s:29

Jeopolitiğin doğuşunu ve gelişmesini hazırlayan diğer bazı bilim adamı ve düşünürler: Alman Frederik Ratzel (1844-1904), İngiliz Sir Halford Mackinder (1861-1947), Fransız Vidal de la Blanche (1845-1918), ABD'nden Alfred Thayer Mahan (1840-1914), Nicholas J Spykman (1893-1943) olarak değerlendirilmektedir.⁽¹²¹⁷⁾

Bugüne kadar çok sayıda jeopolitik tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımların hemen hemen tamamında; devlet coğrafya, politika sözcükleri kullanılmıştır. Bu üç kavramı dikkate alınarak yapılacak her tanım şurasından veya burasından jeopolitiğe ulaştırır.⁽¹²¹⁸⁾

“Jeopolitik, devletler arası ilişkiler, devlet kudretinin oluşumunda, kuvvet dengelerinin şekillenmesinde, kapsamına aldığı kaynaklarla ülkelerin, hayata ve faaliyet alanlarının; mekanın, doğanın, coğrafi konumun etkisini belirleyen, vurgulayan, bilgi disiplini.”⁽¹²¹⁹⁾

Jeopolitik; politika ve coğrafyanın karşılıklı etkileşimine dayanan bir bileşim, daha doğrusu, politika ve coğrafya bir bileşen, jeopolitik ise bileşkedir. Küresel bir bakış açısıyla değerlendirme yaparsak, evrensel ve yerel (her devlet için) güçlerin genel dış politikalarını belirleyen stratejik düşüncenin coğrafi unsurlara dayandırılmasıdır. Bir ülkenin politikasının belirlenmesinde temel faktör yalnızca coğrafi unsur değildir; ekonomik, askeri, kültürel, sosyal değerlerin tamamı ya da bir kısmı da zaman belirleyici etkisi olan etmenlerdir. Jeopolitik uygulamalarda içinde bulunulan coğrafyanın her türlü avantaj ve dezavantajları, zenginlikleri, ihtiyaçları ve farklılıkları çok iyi yorumlanmalı, bu uygulanan politikalarda coğrafya çok etken bir silah olarak kullanılabilirdir.⁽¹²²⁰⁾

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya çevirdiği yönü araştırır ve değerlendirir. Ekonomik, sosyal, askeri, kültürel ve politik unsurlar siyasi coğrafya üzerinde değerlendirilir; siyasi coğrafya bu unsurlarla aktif hale getirilir. Gerçekte de 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi coğrafya üzerindeki çalışmalar jeopolitiğin oluşumunu hazırlamıştır. En kısa anlatım ile jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler.

⁽¹²¹⁷⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 433

⁽¹²¹⁸⁾ Suat İlhan, **a.g.m.**, s:319.

⁽¹²¹⁹⁾ Muzaffer Özdağ, ‘**Jeopolitik Üzerine Notlar**’.

⁽¹²²⁰⁾ Mustafa Özbay, **a.g.e.**, s:36.

Sözü geçen coğrafyayı ve politikaları bütün unsurları, bütün alt birimleri ile birlikte dikkate almak gerekir. Jeopolitik politika üretmez; politika üretecek alanlara veri hazırlar.⁽¹²²¹⁾

Stratejinin üç unsuru olan zaman, mekan ve kuvvet, jeopolitiğin unsurlarının da başlıklarını oluşturur. Stratejideki mekan unsuru, jeopolitiğin coğrafi (değişmeyen) unsurlarının, kuvvet unsuru ise beşeri (değişken) unsurlarının karşılığıdır. Her ikisinde de konulan, düşünceleri aktif kılan zamandır.⁽¹²²²⁾

Jeopolitiğin alt birimleri (unsurları) ayrı ayrı incelenerek jeopolitik değerlendirme yapılabilir. Unsurlardan birisinin dikkate alınmaması yanlış sonuçlara ulaştırır.⁽¹²²³⁾

- Jeopolitiğin en önemli ayaklarından birisi coğrafi unsurlardır. "Değişmeyen Unsurlar" değerlendirmesi yapılan ülke veya bölgenin aşağıdaki özelliklerini içerir:
 1. Ülke veya bölgenin dünya üzerindeki yeri, hudutları, sahip olduğu coğrafi bütünlük ve coğrafi özellik, saha.
 2. Coğrafi karakteri.
- Değişen Unsurlar veya Beşeri Unsurlar: Sosyal, ekonomik, politik, askeri ve kültürel değerler.
- Zamanın etkileri: Potansiyel (gizli) değerlerin güncelleşmesi.

Değişmeyen unsurlar tamamen coğrafya kaynaklıdır. Her birisi farklı durum gösterebilir, birisi yetersizken diğeri yeterli olabilir ve diğer coğrafi güçlerdeki yetersizlikleri önemli ölçüde kapatabilir, hatta değişken unsurlarla da bu yetersizliği tamamlayabilir. Oysa, değişken unsurlardan her birinin varlığı diğerin varlığı için de vazgeçilmezdir. Ayrıca bütün beşeri unsurların düzeyi birbirleriyle ilgili ve birbirlerine bağlıdır.¹²²⁴ Bütün bu açıklananlardan da anlaşılacağı üzere, strateji ile jeopolitik, çok sıkı bir bağ içerisindedir ve birbirlerinin bütünleyicisidir. Daha da ileri giderek, "birisini yoksa, diğeri de olamaz" demek, yanlış olmasa gerekir.⁽¹²²⁵⁾

⁽¹²²¹⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 433

⁽¹²²²⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:28.

⁽¹²²³⁾ Abdulkadir Gerçeksever, **a.g.e** s: 434

⁽¹²²⁴⁾ Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s:13-22.

⁽¹²²⁵⁾ Hakan Emanet, **a.g.e.**, s:28.

Özellikle Soğuk savaş döneminde (1946-1990) tartışılan hakimiyet teorileri gerçekte o günkü jeopolitik konumu yansıtıyor ve iki odağın (Batı ve Doğu Blokları) arz politikasının esaslarını açıklıyorlardı. Güç odakları el ve yer değiştirdiğinde, örnek olarak komünizmin çöküşü ve SSCB'nin dağılmasından sonra teorilerin her ikisi de döneme ait geçerliliklerini yitirdiler.⁽¹²²⁶⁾

Bu gelişme 1969 yılında Harp Akademileri dersleri sırasında ele alınmış ve ders notları niteliğindeki yayında⁽¹²²⁷⁾ açıklanarak, teoriler yerine her dönemde küresel ve bölgesel güç odaklarına göre arz politikaları esaslarının yeniden irdelenmesi gereği "Güç Merkezleri Görüşü" başlığı altında incelenmiştir.

Jeopolitik teoriler öncelikle Soğuk Savaş dönemi politikalarına dayanarak oluşturmuş, tarihi değer kazanmıştır. Ayrıca güç ve şekil aldığı coğrafi bölünme, bu oluşumda az veya çok dikkate alınması gereken bir çalışma olarak değer taşır. "Kalpgâh", "Kenar Kuşağı" gibi kavramları her çalışmada göz önünde bulundurmak gerekir.⁽¹²²⁸⁾

Ülkenin büyüklüğü (sınır, nüfus vs.) sorunlu [bölgelere yakınlığı, değerli yer altı kaynaklarına sahip olmak ve önemli geçiş yolları üzerinde bulunmak gibi etkenler dış politikada kararlarını doğrudan etkilemektedir. Kara hakimiyeti, Deniz hakimiyeti, hava hakimiyeti, kenar-kuşak, lineer devlet teorileri gibi isimler verilen jeopolitik teoriler dış politikanın yönlendirilmesinde hep birer yol haritası olarak karar alıcılar tarafından kullanılmıştır.⁽¹²²⁹⁾

Sonuç olarak denebilir ki; jeopolitik politika üretecek olanlara sadece ham bilgi hazırlar.

7.6. Yeni Dünya Düzeninde Güvenlik Anlayışı

7.6.1. Dış Politika ve Güvenlik Anlayışında Gelişmeler

Demografik eğilimler ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak sorunların büyük

⁽¹²²⁶⁾ Suat İlhan, **a.g.m.**, s:320.

⁽¹²²⁷⁾ Suat İlhan, 'Jeopolitikten Taktiğe', Kara Harp Akademisi Yayınları, 1971, s:112-119.

⁽¹²²⁸⁾ Suat İlhan, **a.g.m.**, s:320.

⁽¹²²⁹⁾ Serkan Kekevi, **a.g.e.**, s:153.

önem taşıyacağı 2000'li yılların ilk çeyreğinde global nüfusun % 20 oranında artacağı, bu artış oranının % 95'inin fakir ve gelişmekte olan bölgelerde gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Dünya genelinde zengin-yoksul kutuplaşması, aşırı milliyetçilik, etnik, dinsel, siyasal ve iktisadî çatışmalar nedeniyle birçok devlette şiddetli bir kırılmanın yaşanması, insanî operasyonların ölçeğini ve sayısını artıracaktır.

Küreselleşme sürecinde enerji sorunları; hangi enerji-kim için-ne pahasına-ne kadar kullanıldığı ve üretildiği ile ilgili olacaktır. Enerji üretimi sonucunda ortaya çıkan fayda ve hizmetlerin ulusal ve uluslar arası düzeydeki dağılımı temel sorun olacaktır.

Enerji üretimi ve kullanımına ilişkin politika ve stratejiler; gelişmiş ülkelerin ve uluslar arası şirketlerin çıkarlarını gözeterek yaklaşımlarla gelişmekte olan ülkelere zorla kabul ettirilmek istenmektedir.

Nükleer imkânların bir sonucu olan kitle imha silâhlarının yaygınlaşması ve füze projeleri, genetik silâhların geliştirilmesi, 21'inci yüzyılın önemli güvenlik sorunları arasında yer alacaktır. Kitle imha silâhları açısından değerlendirildiğinde; kimyasal silâhlanmanın biyolojik silâhlanmaya göre daha kolay olması, bu silâh sistemlerinin yaygınlaşmasını hızlandıracak ve kitlesel imha silâhlarının tehdidini daha da artıracaktır.

Bir başka gelişme uluslar arası küçük yoğunluklu çatışmaların, 21'inci yüzyılda da artan boyutlarıyla varlığını sürdürmesidir. Rakip devletlerin yıpratılmasında ve yönlendirilmesinde, devletlerin örtülü biçimde düşük yoğunluklu çatışmalar temelinde, terör faaliyetini destekleyeceği bir gerçektir. Bu nedenle siyasal ve ekonomik nedenlerle oluşacak uluslar arası problemler; etnik, dinsel, milliyetçi ve ayrılıkçı kimliklerle karşımıza çıkacaktır.

Gelecekte ülkelerin millî menfaatlerini etkileyecek önemli bir sorun da, mafya ve çıkar birliğine dayalı suç örgütleri ve çeteleşmenin, ulusal ve uluslar arası alanda yaratacağı kargaşadır. Uyuşturucu ticareti ve kolay para, hem devlet politikaları hem de suç örgütleri açısından önem taşıyacaktır. Güçlü devletler uyuşturucu ile

mücadele etse de, zaman zaman uyuşturucu trafiğini kendi çıkarlarına olacak şekilde kontrol etme amacı gütmektedir. Ekonomik güce sahip olmayan devletlerin de uyuşturucu trafiğini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme girişimleri devam edecektir. Özellikle yönetim zaafı olan, zayıf demokrasiye sahip bazı devletlerde, polis ve güvenlik görevlilerinin de uyuşturucu trafiği içinde yer alması, hem ulusal politikaları zayıflatacak hem de uluslar arası bir tehdit oluşturmaya devam edecektir.

7.6.1.1. Tehdit Anlayışındaki Farklılıklar

Günümüzün dış politika ve güvenlik anlayışlarına etki eden tehdit odaklarının güvenlik ve barışa tehdit oluşturduğu konusunda tam bir görüş birliği olmasına rağmen, bunların hemen hemen hiçbirinin tarifinde terör örneğinde olduğu gibi net bir birlik sağlanamamaktadır. Terör için “amacına şiddet yoluyla varmaya çalışmak” özelliği bir ortak payda olarak ele alınabileceği halde, bir kısım ülkeler çıkarları gereği bu şiddeti meşru göstermeye çalışmaktadır. Yani, birisinin terör dediğine, diğeri “ulusal kurtuluş hareketi” diyebilmektedir.

Tanımlamalarda farklılıklar söz konusu olsa da Dünya güvenliğini ve barışı tehdit eden başlıca faktörler; kitle imha silâhlarının yayılması ve sorumsuz ellere geçmesi, uluslar arası terör, örgütlü suçlar, insan ticareti, uyuşturucu ticareti, yasa dışı göç ve bunlara bağlı suçlar, ekonomik suçlar, siber suçlar, mikro milliyetçilik ve bölücülük, dini radikalizm ve kökten dincilik, enerji ve diğer doğal kaynaklardaki çıkar çatışmaları, sınır aşan sular, çevre sorunları, adaletsizlik ve fakirlik, nüfus artışı ve gıda paylaşımı, sağlık sorunları, totaliter rejimler ve hukuk kurallarının zorlanması bu yüzyılda da ülkeleri hedef alacaktır. Burada üzerinde dikkatle durulması gereken nokta; güvenlik anlayışının tespit edilmesinde tehdidin belirlenmesinden ziyade, asıl sorun tanımlanmasında yaşanmaktadır.

1970’lerin sonunda ABD, SSCB’nin etrafında oluşturduğu etki alanını daraltmak amacıyla din unsurunu kullanmıştır. SSCB’nin karşısındaki bu direnç, onu siyasî ve ekonomik olarak çöküşe sürüklemiştir. Aralarında Paul Henze gibi ünlü ajanların bulunduğu bir grubun düşünceleri doğrultusunda, “Yeşil Kuşak” adı verilen proje kapsamında; SSCB’nin sıcak denizlere inmesini önlemek için Afganistan,

Tacikistan, İran, Kırgızistan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkelerde aşırı dinci akımların desteklenmesi ve bu akımların silâhlı eğitimi ile SSCB'nin emellerine engel olunmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bu operasyonda başarılı olduğu söylenebilir. Ancak bunu gerçekleştirmek için bu bölgelere verilen koşulsuz destek, sadece Sovyetler'e kan kaybettiren bir yıkımla kalmamış, bölgeyi global istikrarsızlık merkezi haline de getirmiştir. 1979'da Kızıl Ordu'nun Afganistan'a girişinden önce başlayan ve takip eden dönemde yoğunlaşan gerillalara para ve silâh desteği faaliyeti, radikal İslamî grupların büyümesine neden olmuştur. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde bu İslamî gruplardan El Kaide örgütü, ABD'nin egemenlik sembollerinden olan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a gerçekleştirdiği saldırılardan sonra, dünya barışına ve özellikle ABD'ye tehdit teşkil eden ve ortadan kaldırılması gereken bir terörist örgüt olarak ilân edilmiştir.

Aynı konu ile ilişkili olarak uyuşturucu ticareti örneğini de vermek mümkündür. Afganistan'da Sovyetler'e karşı yürütülen faaliyetin finansal desteğinin sağlanması için Amerikan Merkezi Haber Alma Ajansı (CIA) tarafından Afganistan'da afyon ekiminin yaygınlaştırılması; küresel tehdit olarak değerlendirilen olgulara, farklı zaman ve mekânlarda, bazı devletler tarafından farklı bakış açılarıyla yaklaşılmasının en çarpıcı örneklerindendir.

7.6.1.2. Ekonomik Kaynakların Azalması

Küreselleşme 1980'lerden başlayarak varlıklı ve yoksul ülkeler arasındaki gelir dağılımının iyice bozulmasına yol açmıştır. Küreselleşme uygulaması; özelleştirme, işten çıkarma, sendikasılaştırma, sosyal devleti küçültme, ücretleri düşürme, emeği koruyan araçları ortadan kaldırma, sosyal hakları kısıtlama gibi yöntemlerle hem gelişmekte olan ülkelerin yoksullaştırılmasına, hem de uluslar arası sermayenin sınır tanımayan egemenliği nedeniyle yoksul ülkelere zengin ülkelere kaynak aktarılmasına neden olmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda dünya nüfusunun en varlıklı %20'si, dünya gelirinin %85'ine el koymaktadır. Buna karşılık en yoksul %20 dünya gelirinin ancak %1,4'üne sahiptir. 1960'da dünyanın en varlıklıları, en yoksullardan 30 kat daha varlıklı iken, 1990'da bu fark 60 katına çıkmıştır.⁽¹²³⁰⁾

⁽¹²³⁰⁾ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2000, Ankara, s. 8.

20'nci yüzyılda olduğu gibi 21'inci yüzyılda da zengin petrol/doğal gaz yatakları ile enerji kaynakları dış politika ve güvenlik stratejisinin belirlenmesinde önemli roller oynayacaktır. Asıl sorun zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelerin ekonomilerinin fakir olmasına rağmen, bu bölgelerde söz sahibi olan zengin ülkelerin ve uluslar arası şirketlerin gelirlerinin her geçen gün katlanarak artmasıdır.

Basra Körfezi dünya petrol kaynaklarının % 60'ına sahiptir. ABD'nin hedef olarak gösterdiği İran, dünya doğal gaz rezervlerinin % 15'ine sahip olarak dünyada birinci, petrol rezervi bakımından altıncı sıradadır. El Kaide ile bağlantısı kanıtlanamamasına, sahip olduğu ileri sürülen kitle imha silâhları bulunamamasına ve uluslar arası kamuoyunun karşı çıkmasına rağmen harekât icra edilen Irak; dünya petrol rezervlerinin % 12'sine sahiptir. Hazar Bölgesi de Basra Körfezi ile benzer özelliklere sahiptir. Her iki bölge; toplam petrol rezervlerinin % 70'ine, doğal gaz rezervlerinin % 40'ına sahiptir. Hazar Havzası yeni bir Orta Doğu değildir. Ancak Hazar Havzası yakın gelecekte rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası konumundaki Kuzey Denizi'nin yerini almaya aday bir bölgedir.

Bu bölgelerdeki doğal kaynakların paylaşımı ve bundan sağlanacak gelirler, bölge devletleri ile güç merkezi olma mücadelesi veren büyük devletlerin arasında önemli çekişmelere sebep olmaktadır. Doğal kaynakların potansiyel kazançlarının çok yüksek olması ve bu kazançları elde eden devletlerin askerî alanda yapabilecekleri yatırımlar sonucunda bölgenin genelinde istikrarı tehlikeye sokabilecek olması, gelecekte bu bölgede önemli sorunların şimdiden habercisidir. Hazar Havzasındaki doğal kaynakların paylaşımı ve taşınmasında, Azerbaycan-İran-RF-Kazakistan-Türkmenistan arasında su yüzüne çıkan mücadele, buna en yakın örnek olarak verilebilir.

Yemen'den Rusya'ya, Kafkaslardan Orta Asya'ya uzanan "enerji coğrafyasında" büyük güçlerin stratejilerini oluşturması, bugün olduğu gibi önümüzdeki dönemde de önemli bir rol oynayacaktır. 11 Eylül olayları sonrasında ABD'nin harekât icra ettiği Afganistan ile Birinci Körfez Harekâtı'ndan bu güne uygulanan ambargolar nedeniyle kendine gelemeyen ve sürekli yeni çatışmalara sahne olan Irak gibi ülkeler, bu coğrafyanın içinde aktif olarak kullanılabilir özel

konumda olan ülkeler olacaktır. Ancak bu dönemde gündeme gelen küresel terör, denetimsiz bireylerin tüm dünyada hiçbir engak tanımadan nasıl en korunmalı hedefleri bile vurabileceğini göstermiştir.⁽¹²³¹⁾

7.6.1.3. Ulusal ve Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişmesi

Sivil Toplum Kuruluşları, görüş ve düşüncelerini örgütlü bir biçimde ortaya koymak ve bu düşünceler doğrultusunda siyasal ve toplumsal yaşama etki etmek için meydana getirilen kuruluşlardır. Gün geçtikçe ulusal sınırların ötesine geçen uluslar üstü Sivil Toplum Kuruluşları(STK); güç mücadelesinde, dış politika ve güvenlik siyasetinin oluşturulmasında devletler kadar ve hatta bazen devletlerden daha fazla rol oynamaya başlamıştır. 1970,' li yıllarda sivil toplum örgütleri sahneye halkın devlet otoritesine karşı örgütlü tepkisini ifade ancak ytkileri yerel, sayıları az ve uluslar arası boyutları olmayan eden kurumlar olarak çıkmıştır.⁽¹²³²⁾

Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları günümüzde toplumsal yapıda, özellikle de demokratik toplumlarda gittikçe daha sağlam ve daha çok yer kaplayan bir konum elde etmekte ve yaptırım güçleri de artmaktadır ⁽¹²³³⁾. İnsan hakları ihlalleri, çevre kirlenmesi ve silâhsızlanma gibi konularda devletlerin ve devletlerarası kuruluşların yeterince etkin olmadıkları anlayışının dünya kamuoyunda yaygınlaşması, bu milletler arası kuruluşların meşruluklarını da tartışılır hale getirmiştir. Hükümet dışı örgütlerin meşruluğu işte bu süreçte önem kazanmıştır. Sivil Toplum Kuruluşları, BM Örgütü'nün alt birimlerinde danışman statüsüne bile sahip olmuşlardır. Uluslar arası örgütlerin yetki ve otoritelerini STK'na bırakmadıkları, fakat STK'nın uluslar arası örgütlerin kararlarını uzmanları ve lobi çalışmaları ile istedikleri yönde etkiledikleri görülmektedir.⁽¹²³⁴⁾

Bugün ülkemizde yüz binin üzerinde dernek, vakıf ve benzeri statüde Sivil Toplum Kuruluşuna ek olarak hareket, platform, grup, konsey, kurul adları ile çok sayıda yasal statüsü bilinmeyen kuruluş bulunduğunu ve bunların her birinin, yeri

⁽¹²³¹⁾ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2001, s.151

⁽¹²³²⁾ Gülten Yazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.277

⁽¹²³³⁾ **Küreselleşme ve Türkiye**, HAK Yayınları, Ankara, 2003, s.116.

⁽¹²³⁴⁾ **Küreselleşme, a.g.e.**, s.117-118.

geldikçe kendilerini Sivil Toplum Kuruluşu ya da temsilcisi olarak takdim ettikleri dikkate alındığında konunun önemi ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde siyasî ve toplumsal yapıdaki eksikliklerin ve bozuklukların giderilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Ancak Sivil Toplum Kuruluşlarının bu eksiklikleri giderebilmeleri ve ülkenin demokratik ve toplumsal yaşamına olumlu katkılar sağlayabilmeleri için kendi yapılarının ve yönetim biçimlerinin her türlü yozlaşmadan arınmış, çıkar amaçlı değil özveriye dayalı ve güvenilir olması gerekir. Aksi halde örnekleri zaman zaman görüldüğü gibi bu kuruluşlar hızlı bir kirlenmeye maruz kalacaklardır.

7.6.1.4.Ulus-Devletlerin Egemenliklerinin Sınırlanması

Küreselleşmenin siyasal etkisi uluslar arası sistemin temel aktörü olan ulus devletin üstünlüğünü sarsmış ve ulus devletin yetkilerini başkalarıyla paylaşmaya mecbur bırakmıştır. Ulus devlet küreselleşme ile yetki ve otoritesini uluslar arası ve uluslar üstü kuruluşlara devretmek zorunda kalmıştır.

Ancak terorist bireylerin ve grupların ancak devlet desteğiyle izlenebilmeleri ve denetim altına alınabilmeleri gerçeği, sadece ulus devlet modelini güçlendirmekle kalmamış, terörist felsefelerin engellenebilmesi için bu modelin laik ve demokratik sosyal hukuk devleti anlayışı ekseninde güçlendirilmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur.⁽¹²³⁵⁾ Bu süreçte uluslar arası ilişkilerin artmasına paralel olarak sorunların uluslar arası arenaya taşınması da artış göstermiş ve işbirliğini zorunlu hale getirmiştir. Bir başka ifadeyle; küresel siyasî ve ekonomik aktörler devlet egemenliğine ortak olmuştur.⁽¹²³⁶⁾

Bir yandan ABD'nin egemenliği, öte yandan devletler üstü örgütlenmelerin önem kazanması, uluslar arası hakemlik, uluslar arası sermayenin ayrıcalık elde etmesi, ulus-devletlerin egemenlik haklarını tehdit etmeye başlamıştır. Ayrıca ulus devletlerin içindeki farklı kültür gruplarının insan hakları ve demokrasi örtüsü altında özerklik eğilimine teşvik edilmesi, ulus-devletlerin işlerini zorlaştırmaktadır.

⁽¹²³⁵⁾ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.152

⁽¹²³⁶⁾ Hayri kozanoğlu, **Küreselleşme ve Uluslar Üstü Sermaye Sınıfı**, **Küreselleşme-1**, s.45.

İspanya’da Bask, Fransa’da Korsika, İngiltere’de İrlanda sorunları bu kültürel farklılığın, siyasal özerkliğe dönüşme eğilimlerini yansıtan olgular olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu yüce Atatürk’ün tutuşturduğu kurtuluş alevi, sınırlı bir amaca yönelmiş değildir. O, sömürgeciliğin ve emperyalizmin yeryüzünde ebediyen silineceği bir dünyanın kurulmasına katkı sağlamak amacıyla yola çıkmıştır. O, başından beri bilincinde olduğu bu durumu, 9 Temmuz 1922’de yaptığı bir konuşmasında şöyle açıklamaktadır: “Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azimli ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin ve bütün şarkın davasıdır.”

Atatürk, dünya uluslarının birbirlerine yakınlaşmasından yanaydı. Bunun için “yurtta sulh” demekle yetinmeyerek, “cihanda sulh” arzusunu da eklemeyi ihmal etmemiştir. Atatürk’ün, insanların küresel boyutta birlikteliğine işaret eden görüşlerine bir diğer örnek; “insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün Dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Çünkü tüm milletlerin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir.” İfadesi ile Atatürkçü düşünce sisteminin de küresel olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak bunların birini diğerinden ayıran derin farklar bulunmaktadır.⁽¹²³⁷⁾ Bugünün dünyasında Atatürk’ün "egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir” ilkesine karşılık, "egemenlik kayıtsız şartsız uluslar arası sermayenindir" ilkesi egemen kılınacak şeklindeki küresel stratejiler ağırlık kazanmaktadır. Küreselleşmenin Atatürkçü düşünce sistemi ile derin çelişkisi bu noktada kendini göstermektedir. Küreselleşmenin ulus devlet düşüncesi ile pek çok konuda çelişmesi ve Atatürkçü düşünce sistemini kendisi için bir ayak bağı görmesi doğal ve kaçınılmazdır. Her şeyden önce şu gerçeğin hatırlanması özellikle Irak’taki son gelişmelere ve Büyük Orta Doğu Projesine de ışık tutacaktır. “Bağımsızlık olmadan demokrasi olmaz. Ekonomik sömürüye yönelmiş büyük devletler, sömüreceği ülkelerde hiçbir zaman demokrasiye razı olmayacaklardır.”

⁽¹²³⁷⁾ **Küreselleşme ve Türkiye**, HAK Yayınları, Ankara, 2003, s.140.

7.6.1.5. Terörün Küreselleşmesi

Uluslar arası terörizm, Soğuk Savaş sonrası dönemde modern toplumun güvenliğine yönelik en önemli tehdit olarak kabul edilmekle birlikte, yalnızca bu dönemin bir özelliği de değildir. Muhalif unsurların siyasî amaçlar için şiddet kullanma yöntemini seçmesinin etkileri 1960'ların sonları ile birlikte giderek artan bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır.

Sömürge halklarındaki devrimci hareketlerin terörü bir mücadele stratejisi olarak benimsemesinden sonra birçok aşırı sol grubun devrimci bir mücadele için, illegal şiddet kullanımını bir araç olarak görmeleri sonucu terör yaygın bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁽¹²³⁸⁾

Terörizm konusunda 2000'li yıllara kadar sayısal açıdan olumlu gelişmelere karşın, küreselleşme ile tahribat gücünde olağanüstü artışlar olmuştur. Örneğin 1996 yılında ölüm düzeyinde kayba yol açan yalnızca 45 eylem sonucu, o güne kadar kaydedilen en yüksek rakam olarak 311 kişi hayatını kaybederken, 2652 kişi de yaralanmıştır. Bu saldırıların üçte ikisi bombalama eylemi olup genellikle tahrip gücü düşük bombalar kullanılmış ve insan kaybının az olduğu eylemler tasarlanmıştır. Bu olayların dörtte biri (76 tanesi) Almanya'ya yerleşen, PKK/KONGRA-GEL terör örgütü taraftarlarınca gerçekleştirilen ve fazla tahribat yaratmayan bombalama eylemleridir. Buna karşın 1999 yılında girişilen saldırıların bilânçosu 233 ölü ve 706 yaralı, 2000 yılında 405 kişi ölü ve 791 yaralıdır. 11 Eylül saldırısı ise yalnızca bir saat içerisinde 5 binden fazla insanın hayatına mal olarak, küresel bir terör örneği oluşturmuştur.

15 Kasım 2003 tarihinde Şişli Beth İsrail ve Beyoğlu Neve Şalom Sinagoglarının bulunduğu bölgeye intihar saldırıları düzenlenmiş, henüz bu saldırının yaraları sarılmadan ve hangi terör örgütü tarafından yapıldığı tartışmaları devam ederken, bu kez 20 Kasım 2003 tarihinde aynı tarzda iki ayrı saldırı daha gerçekleştirilmiştir. İkinci saldırıda İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosluğu ve HSBC'nin Levent'teki Genel Müdürlük binası hedef alınmıştır. Bu saldırılarda dördü

⁽¹²³⁸⁾ Emin gürses, **Ayrılkçı Terörün Anatomisi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.4-6.

eylemci, yedisi Musevi vatandaşımız olmak üzere toplam 61 kişi hayatını kaybetmiş ve 753 vatandaşımız yaralanmıştır.

Bu terör saldırılarının Türkiye'nin bu güne kadar maruz olduğu terörden çok farklı karakterde olduğu ve saldırıların yapılış şekli, şiddeti ve seçilen hedefleri dikkate alındığında; küresel terörle karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Görünen odur ki, 21'inci yüzyılın ilk yıllarında yeni bir terörizmin, "süper terörün" açılışı yapılmış ve bundan sonraki muhtemel saldırıların potansiyel sonuçları hakkında, bir fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.⁽¹²³⁹⁾

Eylemlerin sayısal olarak azalmasına karşın, kayıpların artmasındaki en önemli sebep; kuşkusuz silâh ve yardımcı donanım teknolojisinin her geçen gün daha da hızlanarak gelişmesi olmuştur. Gerek terörist örgütlerin sahip oldukları malî gücün büyümesi, gerek devlet destekli terörizmin sistem muhalifi devletler açısından tercih edilen bir mücadele stratejisi haline gelmesi ve bazı devletlerin siyasî ve sosyal krizler nedeniyle kendi kontrollerinde olması gereken stratejik silâhlar üzerindeki denetimlerini kaybetmesi; terörist grupların yeni silâhlara ulaşma yeteneklerinin de artmasına neden olmuştur.

Terörizmin yerel bir düzensizlik ve anarşi problemi olmaktan çıkarak, uluslar arası bir güvenlik sorunu haline gelmesinin en önemli sonuçlarından bir tanesi de, farklı amaçlara ve içeriğe sahip terörizm tiplerinin gündeme gelmesidir. Bu terörizm tiplerini: kitle imhasına yönelik terörizm (mass destructive terrorism), narko terörizm, medyatik terörizm (media oriented terrorism), etno-dinsel terörizm (ethno-religious terrorism) ve örgütsüz terörizm (amateur terrorism) olarak sınıflandırmak mümkündür.

21'inci yüzyıla girerken kitle imha silâhlarının terörist örgütler tarafından kullanılabilir duruma gelmesinin en önemli sonucu, terörist faaliyetin yöntem ve hedef konusundaki yaklaşımlarının değişikliğe uğraması olmuştur. Bu şekilde 1970'li yıllarda adam ya da uçak kaçırma, banka soygunları, bombalama gibi basit eylemlerin yerini, daha fazla yıkım yaratacak ve dolayısıyla daha fazla toplumsal

⁽¹²³⁹⁾ Deniz arıboğan, **Ülke, Uluslar arası Terörizmin Yeni Yüzü**, HAK Bülteni, Mart 2002, s.87.

reaksiyon doğuracak faaliyetler almıştır. Eldeki silâhların daha etkin ve kitlesel kıyım yaratacak biçimde kullanımının ilk örnekleri 1990'lı yıllarda gündeme gelmeye başlamış, yalnızca Oklahoma bombalamasında yaklaşık 2 ton TNT kullanılmıştır. Bunun yanı sıra kimyasal, biyolojik ve nükleer kitle imha silâhlarının gündeme girmesiyle uluslar arası toplum, yeni bir tehlike ile daha tanışmış ve Soğuk Savaşın bitmesinin yarattığı iyimser ortam yerini herkesin savunmasız yakalanılabileceği bir terörizm tehlikesine bırakmıştır. Bunun en açık örneklerinden biri de Aum Shinrikyo tarikatının Japonya'da 20 Mart 1995'te Tokyo metrosunda giriştiği metro saldırısı olmuş, 12 kişinin ölümü ve 4000'den fazla kişinin yaralanması ile sonuçlanan bu saldırı sonrası, terörist örgütlerin ellerinde bu tür silâhların ne kadar tehlikeli hale gelebileceği gözler önüne serilmiştir.

21'inci yüzyılın potansiyel kırılma noktasının dinsel faktör olacağı belirtilmektedir. Terör uzmanlarının geleceğe ilişkin tahminlerine göre; gelecekte motivasyonları siyasal ideolojilerden çok, etnik ve dini nitelikte olan tehlikeli terörist gruplar teşkil edeceklerdir. Bunların amaçları siyasal üstünlükten ziyade düşmanın tamamen imha edilmesi olacağından, hedeflerine ulaşmada kitle imha silâhlarını kullanmaktan da kaçınmayacaklardır. Bu nedenle dinler arası çatışma dönemi olması beklenen bu yeni yüzyılda, gerek İslam-Hıristiyan-Musevi-Konfüçyüs uygarlıklarını temsil eden radikal grupların kendi aralarında, gerekse kendilerinin dışındaki insan topluluklarına karşı terörizme başvurmaları, beklenen bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

7.6.1.6. İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramındaki Gelişmeler

Kuskusuz hiçbir ekonomik sistem politik bir tabana oturtulmadan sürdürülemez.⁽¹²⁴⁰⁾ Bu anlamda küreselleşme; insan hakları, demokratikleşme, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi ABD'nin öncülüğündeki Batı Dünyası'nın temel kavramlarını da beraberinde getirmektedir. İnsanların ve toplumların hayatlarını daha iyiye yöneltmede bu kavramlar “olmazsa olmaz” kabul edilse de küreselleşme kimi zaman doğası gereği “iyi” olan bu kavramların içlerinin boşaltılması tehlikesini de taşımaktadır. “Küreselleşmenin getirdiği insan hakları adeta toplumdan kopuk bir

⁽¹²⁴⁰⁾ Gülten kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

bireycilik, demokrasi ise bireyi yalnızlaştıran ve ezen bir liberal piyasa demokrasisi yönünde bazı çarpıklıklara yol açmaktadır. Yine de bu terimlerin yaygınlaşması, her iki kavramın da daha büyük bir kabul görmesi yönünde eğilimler yaratmaktadır.”⁽¹²⁴¹⁾ Ancak küresel terör tanımını gündemin en başına taşıyan 11 Eylül saldırıları sonrası ABD’de iç güvenlik için getirilen kısıtlamalar, gerektiğinde özgür dünyanın kalbinde bile insan haklarını daraltıcı önlemlerin kolaylıkla alınabildiğini göstermiştir. Bu sürece eşlik eden küresel boyutta biri askerî olmak üzere üçlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bunlar; Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve büyük oranda Amerika Birleşik Devletleri’nin kontrolünde olan NATO’dur. Ancak bu yapılar en son Irak krizinde olduğu gibi kendilerini oluşturan ulus devletlerin birbirinden çok farklı istek ve yönelimlerinin doğrudan etkisi altındadır ve üzerinde herkesin uzlaşmaya vardığı tek sesli bir tavır gösterememektedirler. Ayrıca ABD, tüm bu örgütlerin doğrudan ya da dolaylı biçimde içinde olan tek süper güç olarak, tıpkı ikinci Irak krizinde olduğu gibi gerektiğinde kendi başına hareket etmekten çekinmeyen bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁽¹²⁴²⁾

Bugün vardığı noktada adına küreselleşme dediğimiz sürecin toplumsal kazanımlarının başında gelen hukukî düzenlemelerle; artık insanların temel hak ve özgürlükleri bir ülkenin iç hukuk düzenlemesi olmaktan çıkmış, bu konuda uluslar arası düzenlemeler getirilmiş, devletler bu konudaki yetkilerini düzenlemelere göre kullanmayı kabul etmiş, uygulamayanlara karşı da yaptırımlar belirlenmiştir. Bu sayede bireylerin hem birbirleri ile hem de devlet karşısında sadece sorumluluklarının belirlenmesiyle kalınmamış, temel hak ve özgürlüklerin kullanımını güvence altına alan bir yönetimin de gerçekleştirilmesi konusunda istekli ve kararlı adımlar atılmıştır. Hatta bu adımlar sonunda devletler konu ile ilgili egemenlik haklarının ilgili uluslar arası kuruluşlarca kullanılmasını da kabul etmişlerdir. Birey ile devlet, bir başka deyişle yönetilenle yöneten ilişkilerinde, hak ve sorumluluk alanları daha kesin çizgilerle belirlenmiş, gittikçe genişleyen bir alanda “insanın” maddî ve manevî varlığını daha büyük bir güvence içinde sürdürebilmesi imkânı doğmuştur.⁽¹²⁴³⁾

⁽¹²⁴¹⁾ Emre kongar, **Küresel Terör ve TÜRKİYE**, Remzi Kitapevi, İstanbul, Şubat 2002, s.12.

⁽¹²⁴²⁾ **Küreselleşme ve Türkiye**, Milli Güvenlik Akademisi, HAK Yayınları, Ankara, 2003, s.67–68.

⁽¹²⁴³⁾ **Küreselleşme ve Türkiye**, Milli Güvenlik Akademisi, HAK Yayınları, Ankara, 2003, s.59.

Bugün uluslar arası karşılıklı bağımlılık anlamına gelen küreselleşme; siyasal, iktisadî ve toplumsal yönleriyle birçok değerın millî sınırları kolaylıkla aşır karşımıza evrensel değerler olarak çıkmasını sağlamaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus, bu değerleri kazanç hanemize yazarken, millî değerler hanemizden bir şeyler alıp götürmesini engellemektir. Özellikle birlik ve beraberliğin ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetlere dikkat etmek gerekmektedir.

Ülkemiz Avrupa Birliği üyesi olabilmek amacıyla, AB müktesebatına uyum doğrultusunda gerekli hukukî düzenlemeleri yapmaktadır. AB Müktesebatındaki hukukî hükümlerin ulusal hukuk karşısındaki önceliğinde, ulusal hukukumıza güveni sarsıcı yönler bulunabilmektedir. Nitekim artık vatandaşlarımız kendi mahkemelerimizde haklarını aramak yerine, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini son yıllarda daha çok tercih etmeye başlamışlardır. Küreselleşmenin hukuki alanda yol açtığı değişikliklerin toplumumuza büyük kazanımları olmakla beraber, bu kazanımların iç ve dış güçlerce istismar edilerek birlik ve bütünlüğümüzü bozmak amacıyla kullanılmasına ne pahasına olursa olsun engel olunmalıdır. Bu kazanımların insanın insanca yaşamasını sağlamak amacıyla kullanılmasında herkes hemfikirdir. Ancak bunların “suçlulara koruma kalkanı” haline getirilmesine kesinlikle izin verilmemelidir.

7.7. 21’inci Yüzyılın Güç Merkezleri ve Jeopolitik Hedefleri

21’inci yüzyılda dünya düzeninin tarihte olduğu gibi yine Avrupa’dan şekilleneceği öne sürülmektedir. RF’da reformların devamı, Batı ile RF arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve Rusya’nın dış politikasında uluslar arası istikrara yardımcı olacak şekilde bir politikanın izlenmesi önem kazanmaktadır. Rusya’nın uluslar arası sistemle bütünleşmesi, yeni Dünya düzeninin önemli bir adımı olacaktır. NATO ile imzaladığı anlaşma bir başlangıç olarak gözükmektedir.

ABD’nin süper güç konumunu sürdürme gayreti, NATO’nun ortaya çıkan yeni risk ve tehditlere karşı yeni yapısının göstereceği tepkiler, AB’nin kendine özgün bir güvenlik ve savunma politikası izleme gayretleri ve bunun NATO’ya etkileri “Yeni Dünya Düzenini” belirleyecektir. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti’nin kalkınma hızı ve

süper devlet olarak dünyadaki yerini alma gayretleri, önümüzdeki dönemin odak noktaları olacaktır.⁽¹²⁴⁴⁾

Çin'in Doğu Asya'da hâkim bir güç olarak ortaya çıkması ve gerçekleşen Rus-Çin stratejik ortaklığı, Dünya'yı çok kutuplu bir ortama doğru sürüklemektedir. Pasifik Bölgesi'nin Avrupa ile birlikte bu yüzyıla damgasını vuracak bir bölge olarak ortaya çıkması öngörülmektedir. Dünya'nın politik ve ekonomik ağırlığı Asya-Pasifik bölgesine doğru kaymaktadır. Bu nedenle Asya-Pasifik bölgesinin, Çin-Rusya-Hindistan ile ABD-Japonya-Güney Kore stratejik üçgenlerinin nüfus alanları yarışmasına sahne olması beklenmektedir. Bu nedenle Asya-Pasifik bölgesinde uluslar arası ilişkilere, kuvvet dengesi konseptinin hakim olacağını şimdiden söylemek yanlış olamayacaktır.⁽¹²⁴⁵⁾

Londra'daki King's College profesörlerinden Lawrence Freedman "üç kutuplu" bir dünyaya geçtiğimiz görüşünü savunmaktadır. Bu kutupları "Almanya-Japonya-ABD" şeklinde değil, Almanya'yı Avrupa ile bütünleştirerek, "Avrupa-Japonya-ABD" şeklinde tanımlamaktadır. Yine Massachusetts Teknoloji Enstitüsündeki işletme okulu Dekanı Lester C.Thurow; üçlü kutuplaşmayı vurgulayanlardan biri olarak; önümüzdeki yüzyılın Japonya-Avrupa-ABD arasındaki büyük bir üstünlük yarışmasına tanık olacağını öne sürmektedir.

Tüm bu gelişmelere paralel olarak en büyük boşluğun merkezinin, Avrasya'da olduğu belirtilmektedir. RF bu boşlukta Kafkaslar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerinde SSCB dönemine benzer bir egemenlik kurmaya ve Orta Asya ile Avrupa arasında bağ ve denge unsuru olmaya çalışmaktadır. RF'nun Orta Asya üzerindeki kontrolünü güçlendirmesi halinde, Batı Avrasya ile Doğu Avrasya arasındaki boşluğu dolduracak ve Avrasya üzerinde büyük ölçüde etkinlik kazanacaktır.

⁽¹²⁴⁴⁾ Hüsamettin esen, **Bugün ve Geleceğin Güç Merkezleri**, Beyaz Kitap, 1994, s.24.

⁽¹²⁴⁵⁾Erol mütercimler, **21'inci yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, 2000, s.324.

8. SENARYOLAR

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye – Mısır ilişkileri ve buldukları coğrafyanın güvenliğinin geleceğine ilişkin senaryolar/stratejik öngörüler kurgulanacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere stratejik öngörü; geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak, geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar. İçinde bulunduğumuz ‘Bilgi Çağı’nda 10, 20, 50 yıl ve sonrasında hedeflerinin belirlenerek stratejilerin geliştirilmesi şarttır. Bu şart bir ülkenin milli güvenliği için geçerli olduğu gibi, bir askeri kurum veya bir işletmenin geleceğine yönelik amaç ve hedeflere ulaşmak için de olasılıklı strateji planları hazırlanmasını sağlar. Burada en büyük avantaj; işlem sürecinde beklenmeyen durumlarla karşılaşırsa uygulanacak yeni modele hızla geçilebilmesidir.

Buradan hareketle bölümün ilerleyen safhalarında yapılacak şey bir nevi geleceğe yönelik aritmetik alıştırmadır. Bu arada kurgulanan senaryoların hiçbir kurum, kuruluş, grup veya kişiye ait resmi görüş olamayacağı akıldan çıkartılmamalıdır.

Son Irak savaşı ve sonrasında oluşan otoritesizliğin bölge güvenliğine ilişkin üretilecek alternatif senaryoların merkezinde tabii ki Türkiye bulunacaktır. Ortaya koyulacak konjektürel tabloda baskın unsur milli menfaat ve etkileri olacaktır. Gelişim bu kapsamda değerlendirildiğinde stratejik alt sistemler, merkez sistem Türkiye’ye yön/ivme verecek veya kaybettirecektir. Oluşturulacak senaryoların çıkış noktasını ifade ettikten sonra, iyimser ve kötümser senaryolar olarak ikiye ayırıp stratejik öngörülerde bulunulacak kısa, orta ve uzun vade basamaklarına geçilebilir.

Stratejik öngörülerde bulunurken tarihsel ve stratejik perspektif yanında gelişen teknolojiyle boyutları da değişen stratejik istihbarat verilerinin önemini burada bir kez daha vurgulamakta fayda bulunmaktadır.

8.1. İyimser Senaryolar

Bu senaryolar, devletin resmi kuruluşları tarafından planlanıp uygulamaya koyulan programların sonuçları itibariyle beklenenin de üzerinde olumlu rotalar takip edeceği düşüncesinden hareketle oluşturulan senaryolardır.

8.1.1. Kısa Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2010)

2010 yılı itibariyle Türkiye-Mısır ilişkileri ele alındığında Türkiye'nin Ortadoğu ile köklü tarihi, kültürel ve geleneksel bağlara sahip olduğu ve bölgenin bütün halkları ve ülkeleriyle dostça ilişkiler geliştirmeyi arzuladığı görülmektedir. Etkileri ülkemizde güçlü bir biçimde hissedildiğinden, Ortadoğu gelişmeleri Türkiye tarafından yakından izlenmektedir. Türkiye bu bölgede her zaman adil, kalıcı ve kapsamlı bir barışın kök salmasını arzu etmekte ve bu amaca ulaşmak için diyalogun tek geçerli araç olduğunu savunmaktadır.

2010 yılına kadarki dönemde bölgede barış ve istikrarın sağlanması diğer tüm bölge ülkelerinin olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarlarına hizmet edecektir. Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile ikili ilişkilerini ekonomik ve siyasi platformda arttıracaktır. Bu da ülke ekonomisinin ve Türk girişimcilerin bölgede etkin unsur haline gelmeye başladığının ifadesidir. Ortadoğu ülkelerinde özellikle İran ve Irak'taki Türk unsurlar ile tarihsel ve kültürel bir bağı olan Türkiye'nin etkin olması kaçınılmazdır. Medeniyetin beşiği Ortadoğu'daki barış ve istikrarın stratejik öneminin gelecekte daha da artacağı görülmektedir.

Türkiye yeni dünya konjonktüründe tek merkeze aşırı bağımlı olmaktan çıkacak, aktif ve çok yönlü bir dış politika izleme yollarını arayacak ve bulacaktır. Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Orta Asya'da ve Kafkaslarda Türkiye'nin milli çıkarları ve bölge ülkelerine yönelik politikaları, 1990'lar öncesine göre, artık AB ve ABD politikaları ile paralellik göstermeyebilir. Türkiye bu çok yönlü yeni oluşumlar ortasında, kendine daha çok güvenerek, kendi genç nüfusuna, eğitimli insanlarına, girişimcilik ruhuna daha fazla ağırlık vererek yeni ve milli politikalar yürütmek zorundadır. Yukarıda saydığımız bölgelere yakınlığımız, ortak kültür bağlarımız ve

değerlerimiz, bu bölgede yeni siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler içine girmeye bizi zorlamaktadır. Bunun içinde hedeflerimiz net bir şekilde ortaya konmuş, kalıcı ve akılcı stratejiler belirlenmiştir.

Devletin bölünmez bütünlüğünü koruma ve kollama görevini kararlılıkla sürdüren TSK, son yıllarda gerçekleştirilen modernizasyon çalışmalarıyla büyük bir atılım içine girmiş ve çağdaş ordular arasında yerini almıştır. Dünyanın kaos bölgelerinin merkezinde yer alan Türkiye'nin silahlanma harcamalarının ekonomiye olan olumsuz etkilerini azaltmak için savunma sanayi yatırımlarına ağırlık verilmiş ve milli sanayinin bir alt sistemi olan milli savunma sanayi modernizasyon çalışmalarında lokomotif unsur olmuştur. TSK, kendisine karşı yapılan hain plan ve projeleri her defasında bertaraf etmiş ve Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş geleceği adına en güvenilir kurumu olmaya devam etmektedir.

Bu dönemde Türkiye, zamanla Kıbrıs sorununa dönüşecek bir Türkmen meselesi ile karşı karşıya kalabilir. Türkiye böyle bir durumla karşılaşmamak için, Irak'ın yeniden yapılandığı bu dönemde söz hakkına sahip olmalıdır. Türkiye'nin nihai hedefi; Türkmenlerin bir federasyon kurmalarıdır. Böylelikle Türkmenler uluslar arası siyaset arenasında sık sık boy gösterecek ve bu aynı zamanda Irak'ın içişlerine karıştığı yönünde Türkiye'ye yapılan eleştirileri de boşuna çıkaracaktır. Ayrıca, güvenlik gerekçesi ile iptal edildiği öne sürülen 12 Ekim'deki nüfus sayımının, bir an evvel yapılması için girişimlerde bulunulması gerekmektedir. Bu nüfus sayımına, Irak'ın yeniden yapılandığı bu günlerde, gelecekte Türkmenlerin kaderini belirleyecek bir unsur olarak bakılmalıdır. Çünkü nüfus sayımıyla, Irak'ın yönetiminde Türkmenlerin konumunun belirleneceği gibi, bundan sonra da Türkmenlerin yerlerinden sürülmesi engellenecektir.

Stratejik ortak olarak değerlendirdiğimiz ABD; terörizme karşı süper güç olmanın ağırlığıyla, Öcalan'a terör konusunda destek veren Irak yönetimine, İran'a ve Suriye'ye, Türkiye sınırlarına göz diken PKK terörüne verilecek her türlü destek karşısında kendisini bulacağını ifade eder.

Zaman içerisinde uygulanan akıllı politikalarla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde diğer tüm vatandaşlar gibi her alanda Kürt vatandaşlar da eşit haklara

sahip olduklarını idrak ederler. İşin Türkiye açısından en olumlu yanı da; Talabani'nin sonuçsuz şöven atılımlardan vazgeçip, gün geçtikçe güçlenen Türkiye ile stratejik işbirliği alternatifleri aramasına başlaması olmuştur. Arayışların temel nedenleri arasında Musul ve Kerkük yöresinde huzursuz olan Türkmenlerin Türkiye ile tarihsel, kültürel bağları bulunmaktadır. Dünya üzerinde mevcut süper güçlerin ülkedeki petrol için politikalar yönlendirdiğini fark eden Talabani, kendi ülkesinde kendi politikalarını uygulayacağını ifade eden bir meclis konuşması sonrası, Türkiye ile Musul, Kerkük bölgesinde petrol imtiyazlarını içeren bir iyi niyet antlaşması amacıyla masaya oturur. Çünkü Irak'ın hayat kaynağı olacak suyun başının Türkiye'den geçtiğini, GAP projesinin kat ettiği aşamaları görmektedir. Bölgede stratejik ortak olarak değerlendireceği Türkiye, düşman olarak değerlendireceği Türkiye'den çok daha iyi olacaktır.

Ortadoğu'da Türkiye'nin ABD ile işbirliği Türkiye'nin yaşamsal çıkarı için büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, ABD için Ortadoğu ve Avrasya politikaları noktasında Türkiye'nin önemli bir rolü olduğu da düşünülürse Türkiye bu bölgede orta ve uzun vadede etkinliğini artırabilecektir. Son gelişmelerden de anlaşıldığı üzere ABD'nin bulunduğu bölgede yalnız başına hareket etmesi bir hayli külfetli olmaya başlamıştır. Bu noktada Türkiye'ye olan ihtiyacın artacağı açıktır.

Kısa vadede AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yolunda gitmesi Türkiye için anlamlı olacaktır. Bu bağlamda Türkiye AB'ne dahil olmak için girişimlere devam etmektedir.

2010'e kadarki dönemde Mısır, kendini hâlâ Arap dünyasının lideri olarak görmektedir. Gerçi artık Arap dünyasında herhangi bir ülkenin liderlik iddiası fazla bir önem taşımamaktadır. Bununla birlikte 1978'deki Camp David Anlaşması sebebiyle Arap Birliği teşkilatından atılan Mısır bu teşkilatın genel merkezini Kahire'ye naklettirmeyi başarmış olmakla Arap alemi üzerindeki ağabeyliğini devam ettirmek istemektedir. Araplar arasında oluşabilecek çatışmalar da Mısır'ın ağırlığını daha da artırabilecektir.

Mısır, bölgenin güçlü iki ülkesi durumunda olan Türkiye ve İsrail'in askeri yöndeki yakınlaşmasını, hem bölgesel dinamikler, hem de kendi milli çıkarları

açısından sakıncalı gördüğünü her platformda ifade etmektedir. Mısır'ın, Türkiye-İsrail işbirliğini kınamasının altında; bu işbirliğinin Mısır'ın bölge liderliği ihtirasına bir engel oluşturabileceği hususunun yatmakta olduğu değerlendirilmektedir. Mısır'ın, Türkiye aleyhtarı bu tutumu Yunanistan'ı Mısır'a daha da yakınlaştırmıştır. Ancak Mısır'ın, Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmek istemesine rağmen, Türkiye ile anlaşmazlıkları tırmandırmamak eğiliminde olduğu ve bölgede barış sürecinin gerçekleşmesi için Türkiye'nin İsrail'e baskı yapmasını istediği görülmektedir. Çünkü Ortadoğu'da Türkiye'nin, hem Filistin ve Ürdün tarafından, hem de İsrail tarafından önemli ve yanına çekilmesi gereken bir devlet durumunda olduğunu değerlendiren Mısır'ın, Yunanistan'la Türkiye'ye karşı kapsamlı bir stratejik işbirliğine gidemeyecektir. Diğer taraftan, Ortadoğu'da İsrail'den sonra en çok ABD yardımı alan Mısır'ın, ABD'ye rağmen İsrail ve Türkiye'ye yönelik belirgin bir oluşuma gitmesinin pek kolay olmayacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında İsrail'in büyük önemi vardır. Kısa vadede askeri ortaklığın aynı hızla devam ettiği görülmektedir. Irak'ın kuzeyinde kendini gösteren tehlikeli oluşumlar, bugün Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından her iki ülke için de hayati önemdedir. Zira Suriye kısa vadede zaten, ABD'nin müdahale etmesi korkusu ile Türkiye'ye yönelik açılım geliştirmeyi hedeflemektedir.

Suriye ile iyi komşuluk ve dostluk çerçevesinde koordinasyona ve işbirliğine dayalı ikili ilişkilerin geliştirilmesi, bu ülke ile ekonomik açılımların yapılması, ortak petrol aranması çalışmalarına hız verilmesi, 800 km.lik sınır şeridindeki mayınların temizlenmesi ile kazanılan toprakların bölge halkının refahı için kullanılması, su sorununun artık sorun olmaktan çıkartılması, hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin faydasına bir gelişme olduğu görülmektedir. Ancak bunlar yapılırken, Suriye'nin Hatay konusundaki iddialarından vazgeçtiğini gösteren somut adımlar atması yönünde diplomatik baskıları artırılacak ve başarı sağlanacaktır.

8.1.2. Orta Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2015)

2015 yılı öngörülerek hazırlanacak senaryoda Türkiye'nin gelecekteki dış politika vizyonu bakımından belirleyici olan iki ana hedefi bulunmaktadır.

Birinci hedef, Avrupa Birliği'nin ayrılmaz bir parçası olmaktır. Türkiye elbette batıya dönük çalışmalarını sürdürecektir, sürdürmelidir de. Ama artık tek merkezli ve aşırı bağımlı bir dış politika izlemek doğru değildir. Geniş çerçeveli, aktif ve hazırlıklı bir dış politika izlemek zamanı gelmiştir. Tarihimiz, coğrafyamız, stratejik konumumuz bizi bu tür bir politika izlemeye zorlamaktadır. Değişebilecek bu dünya düzeninde Türkiye'nin ABD ile olduğu kadar, ve hatta ondan da fazla, AB ile olan ilişkileri önem kazanacaktır. AB'nin Türkiye ile müzakereye karar vermesi önemli bir gelişmedir. Türkiye'nin AB üyesi olabilmesi halinde en önemli kazancı ekonomi alanında olacaktır. Giriş süreci içinde çeşitli alanlarda ulaşacağı AB standartları ülke ve ülke insanı için düzgün bir yaşam tarzını da beraberinde getirecektir. Türkiye'nin AB'ye girmesinden dolayı AB'nin kazançları fazla dile getirilmemektedir. Bu kazançlar Türkiye'nin kazançlarından oldukça fazladır. Tam üyelik safhasında 100 milyona yaklaşacak nüfus AB'ye iyi bir pazar imkanı yaratacaktır. Genç olan bu nüfus AB'ye dinamizm getirecek, güçlü silahlı kuvvetler güvenliği artıracak, etkili olmayı sağlayacaktır. AB, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'da etkin rol oynayabilecek, aynı zamanda bu durum AB'ye enerjiyi kontrol imkanı da yaratacak ve Medeniyetler Çatışmasını önleme prestijini de kazandırabilecektir. Her şeyden önce AB'nin Türkiye'yi içine sindirmesi, sonra Türkiye'nin de AB'ye girmenin bir şart olmadığı, bir tercih meselesi olduğu bilinci ile hareket etmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu bilinçle hareket etmesi, kendisine uygun bir manevra imkanı sağlayacak ve muhtemel tehlikelerden de koruyacaktır. Tarihi, coğrafi ve ekonomik olarak Türkiye bir Avrupa ülkesidir. Dolayısıyla, makul bir zaman içerisinde Avrupa Birliği'ne tam üye olması gayet doğaldır. Aralık 2004 Zirvesi'nde AB'nin Türkiye ile müzakerelere 3 Ekim 2005'te başlama kararı almış olması, bu stratejik hedefe ulaşılması yönünde önemli bir adımdır. Türkiye, demokrasi, laiklik, serbest pazar ekonomisi ve bölgesel işbirliği konusundaki çağdaş standartları Ortadoğu ve Avrasya'nın eşğine taşıyacaktır.

İkinci hedef, tümü Türkiye'nin dış politikasında önemli yere sahip olan Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz, Ortadoğu, Akdeniz ve Orta Asya ile Avrupa'nın doğal kesişim noktasında yer alan ülke toprakları etrafında bir güvenlik, istikrar, refah, dostluk ve işbirliği ortamı yaratılmasıdır. Esasen, dış politika konusunda Asya ve Pasifik de dahil olmak üzere tüm bölgeleri kapsayan aktif bir tutum izlenmektedir. 1998'de benimsenen "Latin Amerika Eylem Planı" ve "Afrika Eylem Planı", Türkiye'nin bu iki kıtada yeralan ülkelerle ilişkilerini ve işbirliğini daha ileriye götürme konusundaki arzusunu açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye, ikinci hedefini gerçekleştirme çabalarında sahip olduğu muhtelif değerlerin faydasını görecektir. Bu çerçevede, çoğulcu demokrasisi ve laik siyasi sistemi, çağdaş değerlere yakın olma geleneği, hür teşebbüse dayalı ekonomisi, ürün çeşitliliği yansıtan sınai altyapısı, barışı koruma faaliyetleri konusunda deneyimli, üst düzey kapasiteye sahip bir silahlı kuvvetlere sahip olması, önemli özellikler olarak dikkati çekecektir.

Bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin konumu ve amacında ise bir değişiklik olmayacağı değerlendirilmektedir. Artan milli sanayi imkan ve kabiliyetleriyle milli savunma sanayi unsurları yükselen bir ivmeyle Silahlı Kuvvetler'de kullanılabilir duruma gelmektedir. Milli savunma projeleri ile beraber artan yazılım ihtiyacı da eğitimin her seviyesinde kalitenin artması, insana ve bilgili insana her alanda saygının artmasıyla kazanılacak Türk beyinleri sayesinde karşılanmaya başlayacaktır. Savunma sanayi ile üniversiteler arası işbirliği hızlanacaktır.

Orta vadede, Türkiye ABD ile olan stratejik ortaklık konseptini devam ettirecektir. Amerika için, Orta Asya ve Kafkaslar'da olduğu gibi Ortadoğu'ya girişte de yolunun ne 20 yıldır sürekli kuşatma altında tuttuğu İran, ne sürekli kargaşa ve karmaşa yaşayan Pakistan, Afganistan, Hindistan ne de Uzak Doğu'da bir seddin arkasında Orta Asya'yı çevreleyen Büyük Çin üzerinden olamayacağı kesindir. Bunun en bariz örneği son Irak krizinde Türkiye'den talep edilenlerde görülmüştür. Büyüklüğünün farkında olan Çin'e karşı mesafeli durmaya çalışan Amerika'nın, dünyanın geleceğini şekillendirecek coğrafyada ihtiyacı olan ve en sadık müttefiki olan Türkiye bu misyonunu devam ettirecek gibi görülmektedir. Amerika'nın Ege ve Kıbrıs kaynaklı oluşabilecek krizlere süratle reaksiyon göstererek Türkiye'nin Batısı

ile olabilecek gerilimleri esnetmesi, AB ve Avrupa yolunda Türkiye'nin gayretlerini desteklemesi, Batılılaşma yolunda önünü açması çok kültürlülük alt yapısına sahip Türkiye jeopolitiğine Amerika'nın ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Avrupa içinde dahi bir denge fonksiyonu ve Amerikan cephesi açma veya Avrupa'da Amerika'nın müttefiki olması açılarından Türkiye'nin Avrupalı olması içinde gayret göstermektedir.

Bu dönem içinde PKK terörünün sonlandığı, terör örgütü üyelerinin gruplar halinde af yasalarından faydalanmak için teslim oldukları ve insanlık dışı eylemlerinden duydukları pişmanlıklar görülecektir.

Türkiye, bölgesel ve küresel barış ve istikrarın korunmasına aktif biçimde katkı yapmaya kararlı olacaktır. Dünyayı daha iyi ve güvenli bir yer haline getirme konusundaki çabalarımız, kurucu üyesi olduğumuz Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ideallerle de örtüşmektedir. Bu çerçevede Türkiye, uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını hedefleyen BM Güvenlik Konseyi'ne üye olarak aktif bir rol üstlenmek amacıyla, 2009-2010 dönemi BMGK üyeliği için adaylığını açıklamıştır.

Türkiye aynı zamanda, insanlığın güvenliği ve refahıyla ilgili küresel konulara da duyarlıdır. Bu çerçevede, insan haklarının korunması ve teşviki, çocukların refah ve mutluluğunun korunması ve geliştirilmesi, kadının statüsünün iyileştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin uygulanması ve geliştirilmesi, uyuşturucu ticareti, organize suçlar ve rüşvetle mücadele ile çevre konusunda uluslararası işbirliğinin ilerletilmesine katkı konularının tümü gündemimizde ön sıralarda yer alacaktır.

2015 senaryosunda Türkiye, silahların kontrolü ve silahsızlanma konularına özel bir önem atfedecektir. Bu alandaki uluslararası çabalara aktif katılım, düzenlemelere uyum ve anlaşmaların tam olarak uygulanmasının gözetilmesi, ulusal güvenlik politikamızın önemli unsurları olacaktır.

Türkiye, terörizmin ve kitle imha silahlarının küresel düzeyde oluşturduğu tehdidin boyutu karşısında, tüm ülkelerin yayılmanın önlenmesi hedeflerini

paylaştıkları, daha güvenli ve istikrarlı bir dünya düzeni için birlikte çaba gösterdikleri bir aşamaya gelinmesini samimi olarak arzulayacaktır.

Türkiye, Ortadoğu Barış Sürecini (ODBS) başından beri kuvvetle desteklemektedir. Halen de “barış için toprak” kuralı çerçevesindeki BM kararları gereğince, Filistin halkının devlet kurma dahil tüm meşru hak ve beklentilerinin tanınmasına, işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılmasına, Kudüs’ün kabul edilebilir bir statüye kavuşturulmasına ve bölgedeki tüm ülkelerin güvenli sınırlar içerisinde yaşamlarını garantiye bağlayacak bir çözüme destek vermektedir.

Türkiye, Büyük Ortadoğu Projesinde kendi milli menfaatleri doğrultusunda üzerine düşeni yerine getirmelidir. Atatürk’ün söylediği gibi:”... Dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetinin teminine çalışmak demektir.”

Barış sürecinin başarıya ulaşması halinde ortaya çıkacak yeni fırsat ve olanakların, bölgenin dünya ile bütünleşmesine de katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Türkiye bu hususta çok önemli bir rol oynayacak zengin bir tecrübe birikimine ve kapasiteye sahiptir. Türkiye açısından önemli olan Ortadoğu’daki başlıca anlaşmazlıklara adil ve kalıcı çözümlerin bulunması, etkin güvencelerle barışın desteklenmesidir.

Türkiye, oluşacak barışın gerçekleşme sürecinin dışında kalmamalıdır. Coğrafi konumu itibariyle bir Ortadoğu ülkesi olarak Türkiye, barış sürecinin aktif bir tarafı olarak yerini almalıdır. İstenen koşullarda sağlanacak barış, ülkemize ekonomik ve politik açıdan büyük yararlar sağlayacaktır.

Barışın sağlanmasının getireceği istikrar ve güven ortamı, bölge ülkeleri arasındaki işbirliği olanaklarının artması, Türk ekonomisi üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Türkiye, bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini daha da geliştirme olanağını elde edecek, ihracatımız artacaktır. Bu kapsamda, terör sorununun çözümlenmesi Türkiye için başlı başına büyük bir kazanç olacaktır.

GAP’ın hayata geçirilmesiyle, tarım alanında büyük gelişme sağlanacaktır. Bu sayede Türkiye, Ortadoğu ülkelerinin gıda maddeleri ihtiyacını karşılayabilecek

düzeye gelecektir. Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik katkılarıyla komşu ülkelerin tarım sektörlerinde gelişme sağlanabilecektir.

Türkiye, su kaynakları bakımından fakir olan Ortadoğu ülkelerine, su satma imkanını elde edecektir. Bu durum ülkemizin politik ağırlığını da artıracak niteliktedir.

İsrail, Ortadoğu'da askeri, ekonomik ve teknolojik alanda büyük bir güç olduğunu kanıtlamıştır. Ekonomik açıdan geri olan Arap ülkelerinin, gelecekte İsrail'in ekonomik hegemonyası altına girmeleri mümkündür. Bu ülke, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri nezdinde güçlü bir etkiye sahiptir. İsrail'in, yeni dünya ortamında, Ortadoğu ile Avrupa ve genel olarak Batı ile Ortadoğu arasında bir köprü işlevi görmeye talip olacağı beklenmelidir. İsrail tarım, bankacılık, turizm ve ticaretteki birikiminin yanı sıra, sanayi ve teknoloji üretiminde de barışçı bir Ortadoğu ortamında, önemli bir "aracı devlet" olmaya adaydır. Ancak, su konusu İsrail için de kritik bir sorun olmaya devam edecektir. Bu sorunun çözümü, Arap devletleri ve Türkiye ile daha yakın işbirliğine girmeden olamayacak gibi görünmektedir.

Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuş, bu hareketiyle Arapların tepkisini çekerken İsrail'in dostluğunu kazanmıştır. Laik düzenleri, demokratik yapıları, gelişmişlik düzeyleri ile Türkiye ve İsrail, bölgede birbirine en çok benzeyen iki ülkedir ve bu nedenle işbirliği olanakları geniştir.

Petrolün tükenişi Mısır ekonomisini güçsüz kılacaktır. Bunun için Mısır ekonomistleri alternatif çözümler üretmeye çabalayacaklardır. Örneğin; petrol üretimindeki düşüşün önüne geçmek ve gaz rezervlerini artırmak üzere Mısır Petrol Şirketi (EGPC) ve Mısır Doğalgaz Şirketi (EGAS) 100.000 km²'lik bir alanda yeni petrol ve doğalgaz rezervlerinin araştırılması için yeni ihaleler açmaya devam edecektir. Söz konusu rezervler Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Batı Çölü, Nil Nehri Deltası ve Akdeniz Bölgesi'nde bulunacaktır.

Sıvılaştırılmış doğalgaz ihracatı ile ilgili projeler ilerleme kaydetmekte ve bu çerçevede Egyptian LNG (ELNG) firması İskenderiye'nin doğusunda inşaatı devam eden LNG istasyonuna yıllık 3.6 milyon ton kapasiteli üçüncü bir üretim hattı

kurulmasını planlamaktadır. Söz konusu hattın yapımına 2003 yılında başlanmış olup 2007 yılında üretime geçirilmiştir.

Yıllık 3.6 milyon ton kapasiteli ilk hatta üretimin 2005 yılı 3.çeyreğinde gerçekleşmesi ve ilk LNG ihracatına 2005 yılında başlanmıştır. Diğer taraftan, ELNG'nin ortaklarından BG Group 550 milyon dolara mal olacak olan ikinci üretim hattı ile ilgili mühendislik, satın alma ve inşaat işlerinin başladığını Ocak 2003'te duyurmuştur. Sıvılaştırılmış doğalgazın büyük bölümünün Avrupa ve Amerika pazarlarına satılmaktadır.

Mısır ekonomisinde turizm, ülkenin en önemli beş döviz kaynağı arasında yer almaktadır ve önemini gitgide artıracaktır. Tarihi turizmin yanısıra sahil turizmi de gelişme kaydetmektedir. Bu nedenle Sina Yarımadası ve Kızıldeniz kıyılarında otel inşaatları devam edecektir.

Mısır, 11 Eylül olaylarından sonra turizm sektöründe durgunluk yaşamış, ancak 2002 yılında bir iyileşme gerçekleşerek ülkeyi ziyaret eden turist sayısı bir önceki yıla göre %11.7 oranında artarak 5.2 milyon kişiye ulaşmıştır. Turistlerin geldiği ülkeler sırasıyla Almanya, İtalya ve Rusya'dır. İleriki senelerde Mısır'a gelen turist sayısını artırdıkça turizme damgasını vurmaya devam edecektir. Burada en büyük rakibi Türkiye olacaktır. Çünkü Türkiye'de turizme büyük önem vermekte ve büyük yatırımlar yapmaktadır. Mısır ve Türkiye'de turizm alanındaki potansiyelin çok yüksek olması bu dönem içerisinde ülke ekonomileri için büyük getiriler sağlamaktadır.

Türkiye'nin özellikle "Afrika'ya Açılım Stratejisi" çerçevesinde Mısır Arap Cumhuriyeti ile başta Doğu ve Güney Doğu Afrika ülkeleri olmak üzere üçüncü ülkelerde işbirliğine yönelik çeşitli temaslar başlatılmıştır ve bu devam edecektir. Türk ve Mısırlı resmi yetkililer arasında yapılan bu temaslarda üçüncü ülkelerde gerçekleştirilebilecek işbirliğine ilişkin olarak ele alınan konular çerçevesinde Türkiye ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında yapılabilecek işbirliğinin, ilk önce Afrika ve Orta Asya'da seçilecek birkaç ülkede deneme mahiyetinde başlatılabileceği, bu çerçevede Afrika'da COMESA bölgesinde başlayacak temaların ikinci aşamasının Batı Afrika'ya uzanabileceği düşünülmektedir.

İki ülkenin özel sektörleri arasındaki işbirliğinin Türk-Mısır İş Konseyi çerçevesinde yer alması ve bu kapsamda bazı ülkelere ortak heyet ziyaretleri yapılması öngörülmektedir.

Türk ve Mısırlı Müteahhitlik şirketlerinin Afrika, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya'da rekabet yerine işbirliğine gitmeleri hususunda fikir birliğine varılmıştır.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin AB ile Ortaklık Anlaşması ve diğer Arap Ülkeleri ile Arap Birliği Anlaşması çerçevesinde, AB Ülkeleri ve Arap ülkelerinden ithal edilen ürünlere uygulanan gümrük oranları her yıl indirilirken Türk ürünlerine uygulanan gümrük duvarları yüksek kalmakta ve Türk ürünlerinin pazardaki payları düşmektedir. Bu çerçevede, iki ülke arasında bir STA imzalanması bu ülkedeki pazar payımızın kaybedilmemesi açısından büyük önem arz edecektir.

Mısır bu dönemde ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında ABD'ye daha fazla yaklaşabilir. Geçmişte ABD ve SSCB arasında hep ikili oynayan Mısır'ın, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte tek süper güç konumundaki ABD'den başka bir ülkeye yaslanma ihtimali şimdilik gözükmemektedir. Bunda Mısır ekonomisinin güçsüz oluşunun payı büyük olacaktır. Zira Ortadoğu ABD'nin politikasında önemli bir yer tutmaya her zaman devam edecektir. ABD'de buna karşılık olarak Büyük Ortadoğu Projesinin kapsamında olan bölge ülkelerine demokrasiyi oturtma hedefi üzere Mısır'dan daha çoğulcu bir demokratik ortam isteyebilir. Bilindiği üzere Mübarek yönetimi yıllardır baştedir. Gerçi demokrasi vardır Mısır'da ama demokrasi tam oturmamıştır ve Mübarek'in seçimler üzerindeki etkisi hala sürmektedir. Son yapılan genel seçimlerde Mübarek gerçi muhalefet partilerine de seçime hakkı vermiş olsa da, seçim sandıklarında bir sürü yolsuzlukların olduğu uluslararası gözlemciler tarafından ifade edilmektedir. Gerçekçi düşünmeye başlayan Mısır, ABD ve İsrail'le ticari anlaşmalara daha fazla önem vermektedir ve vereceği de kuvvetle muhtemeldir.

Petrol üretimi ve ihracatı Mısır Arap Cumhuriyeti ekonomisinin temel taşı olmaya devam edecektir. Petrol üretiminin büyük bölümü Süveyş kanalı, Nil deltası ve Batı Çölünde yapılmaya devam edecektir. Diğer yandan, doğalgaz üretimi ve rezervleri yılda ortalama %10 artış kaydetmektedir. Doğalgaz rezervi son yıllarda

iki katına çıkmış ve Mısır Arap Cumhuriyeti, doğalgaz üretiminde ilk 20 ülke arasına girmiştir. Önümüzdeki 10 yıllık dönemde de petrolünün tükenmesi tehlikesini gözönüne alan Mısır'ın doğalgaz üretimine ağırlık vereceği kesindir.

8.1.3. Uzun Vadede İyimser Senaryolar (Kesit 2030)

Uzun süreli 2030 senaryosunda, Türkiye'nin ekonomik ve insani potansiyeli, güçlü savunma kapasitesi, uluslararası çatışmaların önlenmesi ve barışı inşa çabalarına aktif katılımının yanısıra, farklı kültür ve geleneklere ait seçkin özellikleri birleştiren bir bünyeye sahip olması, kendi bölgesinde ve ötesinde önemli rol oynamasını sağlayacak değerli özellikler olacaktır. Türkiye, bu önemli katkıyı yapabilmek için yeterli donanımı haiz bir ülkedir ve gelecek nesiller için daha iyi bir dünya oluşturmak amacıyla, dostları ve müttefikleriyle yakın bir biçimde çalışmaya devam edecektir.

Seksen yıldır çağdaş uygarlığın üzerine çıkma vizyonunu izleyen ve bu yolda önemli aşamalar kaydeden Türkiye, ulu önderinin çizdiği yolda tam bağımsızlık ve milli egemenlik esasları ile millet gerçeğine dayanarak başlattığı Kurtuluş Savaşı'nı kazanarak, mazlum ülkelere model teşkil etmiş ve birçok ülke bu yolla sömürgecilikten ve işgalden kurtulmuş ve bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki, Atatürk'ün yeni bir Türk Devleti kurarak tam bağımsız, milli egemenliğe dayalı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olma yolunda başlattığı çetin mücadele neticesinde gelinen bu aşama, tamamen Türk insanının yapısı göz önüne alınarak, bizzat ulu önder Atatürk ve onun devrimleri neticesinde gerçekleştirilmiştir. Aynı esaslar dahilinde kendi milletinin yapısını dikkate almadan, kendi ülkesinde de laik ve demokratik bir sistem kurmak isteyen Afgan kralı Amanullah Han'ın düştüğü durum göz ardı edilmemelidir. Bu özellikleri ile Türkiye, Büyük Ortadoğu girişiminde bölgeye komşu bir ülke olarak, bölge ülkeleri için model değil, ancak örnek teşkil edebilecek bir ülkedir ve ABD ve AB ile birlikte bu coğrafyada refah, istikrar ve barışın sağlanması yolundaki çabalarda kolaylaştırıcı bir rol üstlenebilir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, zorda olsa bölge ülkelerinin kendi değişimlerini, kendi milletlerinin yapılarını dikkate alarak, öz iradeleri ile demokratik ve laik bir yapıya kavuşturulması, Türkiye'nin çevresinde bir istikrar ve güvenlik

ortamı oluşturacaktır. Bu tamamen Türkiye'nin milli menfaatlerine uygundur ve bu yolda çaba sarf edilmelidir.

Önümüzdeki 20-25 yıllık bir süreci kapsayacağı değerlendirilen projede; başlangıçta proje kapsamına alınmaya çalışılan, fakat oluşan tepkiler nedeniyle, açıkça ismi telaffuz edilen hedef ülkeler arasından çıkarılmak zorunda kalınan Türkiye'nin projeye ilgisiz kalması pek mümkün gözükmemektedir. Fakat bu zorunluluk; Türkiye'nin projenin hedef aldığı ülkeler içerisinde bulunmasından değil, projenin kapsadığı coğrafyadaki kritik konumundan kaynaklanmaktadır. Başarı şansı olmayan böyle bir projede Türkiye nasıl bir tavır takınmalıdır? Öncelikle Atatürk'ün çizdiği yolda sahip olduğu demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olma kimliğini korumak, ABD'nin talepleri karşısında hak ve menfaatlerinden asla taviz vermemek ve çok uluslu ilişkiler içerisinde uluslar arası hukuk ve başta BM olmak üzere, uluslar arası kurumlar yanında yer almak. Bunların yanında komşuları olan Suriye, İran ve Irak ile iyi ilişkiler geliştirmek. Ortadoğu barışını sağlamak için, özellikle Irak'ın bir bütün halinde yeniden imar edilmesine destek sağlamak ve ABD ile diğer Batılı ülkelerini bu doğrultuda yönlendirmek. Eğer tüm bunlar gerçekleşirse o zaman Türkiye bölge ülkelerine hem örnek, hem de rehber olacaktır.

Türkiye, ABD ve AB ile iyi ilişkiler içinde olarak ama tam teslimiyet içine girmeden, Rusya, Orta Asya, Uzak Doğu gibi birbirinden çok farklı ama Türkiye ile doğrudan ve yakından ilgili bölgelerle daha yakın ve daha sıkı işbirliği arayışı içinde olmalıdır.

Bu yıllarda TSK'nin yıllardır koruduğu istikrar devletin diğer kurumlarına da yansımış ve artık bölgesel oluşumlarda Türkiye söz sahibi olmanın ötesinde etkin bir belirleyici güç konumuna gelmeye başlamıştır.

Bilimsel ve teknolojik olarak yatırımlar arttırılmış, özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bu bölgenin tarımsal üretiminin arttırılmasının etkisi ile ülkede gıda teknolojisi ile ilgili yatırımlar artmış, haberleşme alanında gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşılmış, diğer yandan enerji ihtiyacı devreye giren nükleer santral ile büyük ölçüde karşılanmaya başlanmıştır. Bu arada Musul ve Kerkük bölgesindeki petrol işletmeciliğinin büyük bir bölümü Türk petrol

şirketlerinin kontrolünde olması enerjide önemli bir açığı kapayacaktır.

Silahlı Kuvvetlerin konumunda bir değişiklik olmamakla birlikte, savunma sanayi yatırımlarının artmasına paralel olarak modern silah ve teçhizat büyük çoğunlukla yerli üretimle karşılanmakta ve hatta hem lisans hem de silah ihracatı yapılmaktadır. Personel konusunda ise; zaten dünya sıralamasında ilklerde olan eğitim seviyesi doruk noktaya ulaşacaktır.

Politik alanda ise AB'ne üyelik maksadıyla masaya oturan Türkiye müzakerenin yine bir başka tarihe ertelenmesiyle onyıllar boyunca oyalandığını idrak edecek ve bu üyeliği kendisi istemez konuma gelecektir. Çünkü Musul, Kerkük üzerine İran'daki Azeri Türklerle de tarihi ve kültürel bağlarının avantajını kullanmasını bilen Türkiye İran'da da birçok alanda ekonomik işbirliğine gidecektir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile de işbirliğine devam eden ülkenin ne ekonomik, ne politik, ne de sosyolojik olarak AB gibi bir ortaklığa ihtiyacı kalmamış olması da bu dönemde pek muhtemeldir.

Genç nüfusunun, son yıllarda eğitim alanında atılan doğru adımlarla yönlendirilmesi ile birlikte; haberleşme, gıda, savunma sanayi ve buna bağlı yazılım başta olmak üzere teknolojinin her alanında büyük atılımlar içerisine girmiş ve gelecek yıllarda dünyanın teknoloji merkezlerinden birisi olmaya aday olduğunu göstermektedir. Böylelikle Türk beyin göçü de engellenmiş, ülkesine ülkesinde hizmet etmekten onur duyan bir Atatürk ulusu dimdik ayaktadır.

Toplumsal refahın artması ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle yıkıcı, bölücü ve irticai akımlar iyice zayıflamış, terör olayları gelişmiş ülkelerdeki seviyeye indirilmekle birlikte, dışarıdan yapılan gizli desteklerin de, her alanda gelişen Türkiye'de azalma göstermeyeceği değerlendirilmektedir.

Uzun vadede Türkiye açısından iyimser bir ortamın oluşabilmesi Türkiye'nin çok boyutlu dış politika izleyebilmesine bağlıdır. Burada çok boyutlu politikadan kasıt, İsrail Faktörü göz ardı edilmeden Ortadoğu ülkelerine yönelik politika ve Arap ve ABD faktörünü dikkate alarak İsrail'le bölgesel ortaklığa devam edilebilmesidir. Avrupa, Kafkasya ve Balkanlar ile olan ilişkiler de dengeli bir şekilde devam ettirilecektir.

İran ile ilişkilerin kontrollü olarak geliştirilmesi de Türkiye'nin uzun vadede lehine olabilecek bir gelişmedir. İran'ın 2030 yılı itibariyle terörü desteklememesi Türkiye tarafından değerlendirilecektir. Tarafların birbirine karşı etki güçleri değerlendirildiğinde Türkiye'nin İran içindeki Türk unsurlar dolayısıyla aslında daha güçlü olduğu görülmüştür.

Mısır 2030'a kadarki süreçte Mısır demokrasisini oturtarak ve ABD'nin de yardımıyla ekonomisini düzelterek, ABD'nin yanında Büyük Ortadoğu Projesinin en önemli mimarlarından olabilir. Mısır'ın ABD'ye yakınlaşması durumunda Türkiye ile de yakınlaşması tabiidir. Çünkü Türkiye, barışın ve huzurun yayılması hususunda ileride de ABD'nin önemli bir müttefiki olacaktır. Süveyş kanalı Mısır ve bütün dünya için önemini hep koruyacaktır. Mısır'ın Süveyş kanalı geçişinden elde ettiği gelir her zaman Mısır ekonomisine büyük bir katkı sağlayacaktır.

Orta Asya ve Kafkasya alanında ise enerji politik bağlamda ABD'nin bu bölgeye yönelik boru hatları projelerinde Türkiye mutlaka var olmaktadır. Türkiye stratejik konumu itibariyle çok önemli bir devlettir. Türkiye, Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e ve Basra Körfezi'ne geçişi kontrol etmekte, Rusya'yı Kafkasya'da dengelemekte, İslami kökten dinciliğe karşı panzehir sunmakta ve NATO'ya hizmet etmektedir. İstikrarsız bir Türkiye, güney Balkanlar'da şiddetin ortaya çıkmasına, Orta Asya'da Rusya'nın eski etkisini kazanmasına ve bölgede Rusya ve Çin hegemonyasına yardım eder. Özellikle Büyük Ortadoğu Projesi, ya da Medeniyetler çatışması gibi olgular incelendiğinde Türkiye'nin ne kadar büyük bir öneme haiz olduğu görülecektir. Jeopolitik ve jeo-kültürel kırılma alanlarının merkezinde, enerji güvenlik kuşaklarının düğüm noktasında bulunan Türkiye düşünen devletlerin Ortadoğu güvenliği amacıyla oluşturmak istediği yapının mihenk taşı durumundadır.

Uzun vadede ise Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olduğu gibi İsrail ile de ilişkilerinin çok boyutlu hale gelmesi beklenebilir. Çok boyutlulukta temkinli olmak Türkiye'nin zorunluluğudur. Bununla birlikte Türkiye açısından orta ve uzun vadede olumlu olabilecek en büyük beklentisi İsrail ve Filistin arasında dolayısıyla Arap dünyası ve İsrail arasında arabulucu olabilmesidir.

8.2. Kötümser Senaryolar

Bu senaryolar olağan gelişmelerin biraz dışına çıkılarak ve Türkiye açısından hemen her olaya biraz olumsuz bakılarak üretilmeye çalışılmıştır. Aslında bu senaryolar aynı zamanda gelişmeler karşısında hiçbir önlem alınmaması durumunu da yansıtıyor denilebilir.

8.2.1. Kısa Vadede Kötümser Senaryolar (2010)

Arap dünyasının yapısından kaynaklanan devletlerin antidemokratik ve totaliter yapıları, bazı ülkelerdeki aşırı İslâmcı akımlar, dünya kamuoyunun terörist olarak kabul ettiği yedi ülkeden dördünün (Suriye, Irak, Libya, Sudan) Arap ülkelerinde yer alması ve bunların etnik ve dini esaslara dayalı terörizme destek vermeyi sürdürmeleri, liderlerin çoğunun çok yaşlı olması ve ölümlerinden sonra ne olacağının belli olmaması, birbirlerinden toprak taleplerinin devam etmesi ve Arap-İsrail anlaşmazlığının sürüyor olması gibi risk alanları Türkiye'nin güvenliğini etkileyecektir.

Politik alanda AB'ye üye olmaya çalışan Türkiye, diğer yandan Ortadoğu ve Kafkaslar'da oluşmakta olan yeni güç dengeleri içinde, kendisine müttefik arayan ve bu sayede etkin olmak isteyen güçler tarafından, Ermeni soykırımı gibi gerçek dışı birtakım suni gündemlerle taciz edilmeye çalışılmaktadır. Burada büyük güçlerin; Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda uzun vadede kurdurulmaya çalışılacak suni Ermenistan ve suni Kürdistan devletlerinin ardından, bu iki yutulur lokmayı çatıştırıp, enerji güvenliğinin geçiş noktasını oluşturan bölgeye 'barış ve demokrasi getireceğiz diyerek' yerleşmek stratejisi yatmaktadır.

Irak'ta, ABD işgali altında, 30 Ocak 2005'te ilk resmi seçimler yapılmıştır. Seçimlerin Sünni Arap partiler tarafından protesto edilmesi ve seçimlere katılmaması, Türkmenlere yönelik Kerkük ve Musul gibi şehirlerde başta olmak üzere yapılan saldırılar, Kürtlerin bölgeye bir çok Kürt peşmergenin göç ettirilmesinin sağlanarak bölgenin demografik yapısını kendi lehlerine değiştirmeleri neticesinde Türkmenlerin seçimlere yeterince katılamamaları, katılanlardan bir

kısımının ise oylarının geçersiz sayılması gibi nedenlerle seçimlerden Şiiiler ve Kürtler güçlenerek çıkmışlardır. Irak'ta kurulacak yeni hükümette Şiiiler ve Kürtler haricinde, Sünni Arapların yeterince temsil edilmemeleri Irak'ın geleceği ve iç istikrarı açısından endişe verici bir gelişmedir. Irak'ın üçüncü en büyük nüfus oranına sahip olan Türkmenlerin de Irak yönetimi içerisinde yer almamaları, Türklerin geleceği ve Irak'ın kuzeyindeki yeni oluşumlar açısından tehlikeli gelişmelerdir.

Irak'ta yaşanan bu gelişmeler Irak'ın bölünmesi sürecine bizleri götürebilir. Toprak bütünlüğü korunamamış bir Irak, bölgede istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin hakim olduğu bir bölge olmaya devam edecektir. Yani her şey başa dönecektir. Böyle bir yapı bölgenin terörün doğduğu ve beslendiği bir yer olacak, etnik çatışmalar artacak, nüfusunun büyük bir çoğunluğu Şii olan İran tarafından, bölgedeki Şii nüfusu kontrol altına alınarak İran lehine politikalar üreten bir Irak, bölgedeki tüm ülkeleri tehdit edecek, en önemlisi Irak'ın kuzeyinde kurulacak sözde bir Kürt devleti, Türkiye'deki Kürt nüfusunu etkileyecek ve onlarda bağımsızlık heveslerini artıracak, belki de ayrılma noktasına getirecek, bölgede yaşayan Türklere yönelik soykırımlar artacak ve bölgedeki Türk varlığı ortadan kaldırılacaktır. Bu senaryo, olayın vehamiyeti açısından önem arz etmektedir.

ABD, seçimler sonucunda oluşan yeni ortam içerisinde, istikrarı ve kamu düzenini kısmen de olsa sağlamayı amaçlamakta ve yönetim ile güvenliğin sağlanmasını tamamen Iraklı güçlere bırakarak üzerindeki riskleri minimuma indirmeyi hedeflemektedir. ABD, kendi inisiyatifinde bir idare ile yönetim üzerindeki etkisini devam ettirerek Irak'ta kontrolü elinde bulundurmaya amaçlamaktadır. Böylece GOKAP çerçevesinde bölgede hakimiyet kurma çalışmalarına devam edebilecektir. Ancak seçimler sonucunda oluşacak ortama bakıldığında bölgede daha fazla kaos ortamı ile karşılaşılacağı, ABD'nin istekleri için ortamın henüz şekillenmemiş olduğu görülecektir. Zaman içerisinde Irak halkının büyük bir çoğunluğu tarafından ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmesi doğrultusunda istekler ve baskılar artacak ve ABD'yi bölgede içinden çıkılmaz bir duruma sokabilecektir.

Türkiye ise; Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını, Kerkük'ün Kürt kontrolüne geçmemesini ve Türkmenlerin haklarının korunması sağlanarak nüfusları oranında temsil edilmelerini istemektedir. Türkiye, Irak'ta 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan seçimlerin adil bir şekilde yapılmadığı ve Irak'ta dengeli bir yapının oluşmadığını savunmaktadır. Seçimler sonrasında KYB Lideri Celâl Talabani'nin Irak'ta devlet başkanı olması, KDP lideri Mesut Barzani'nin ise bağımsız sözde Kürt devletinin kurulması gerektiği yönündeki sözleri, iki lider arasında, beklentiler açısından görünürde bir fark olduğunu göstermekle birlikte, geçmişte zaman zaman iki Kürt liderin amaçlarında birlik oluşturdukları düşünüldüğünde, Kürtleri birlikten ayrılmaya teşvik edebilecek bir iç kargaşa ortamının doğması halinde, bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının engellenemeyeceği aşikârdır. ABD'nin bölgede kendisini tek güç olarak görmesi, Türkiye başta olmak üzere çevre ülkeleri ve AB ülkelerinin uyarılarını dikkate almaması, Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt Devletinin kurulması yönündeki çalışmalara ivme kazandırması, bölgede İsrail'in çıkarlarını gözeten politikası nedeniyle gelecekte Ortadoğu ve Irak'ta belirsizliklerin devam edeceğini göstermektedir. Gelişmeler incelendiğinde Irak'ta önümüzdeki 10 yıllık dönemde istikrarın sağlanamayacağı, merkezde ABD güdümünde merkezi bir otoritenin, kuzeyde özerk veya bağımsız bir Kürt devleti ile güneyde merkeze bağlı bir Şii idarenin bulunduğu bir yapılanma içerisine itileceği görülmektedir.

Bölgede kurulacak bir Kürt Devletinin, Türkiye'yi olduğu kadar, tüm bölge ülkelerini de etkileyeceği ve Irak ve Ortadoğu'daki dengeleri altüst edeceğinin tüm uluslar arası kamuoyunda haklı sebeplerle ortaya konması gerekmektedir. Yoksa iş işten geçecek ve Türkiye, güneyinde istikrarsızlıklar içerisinde, bölge petrollerinin önemli bir kısmını ele geçirmiş ve kendi ülkesinde yaşayan azımsanamayacak bir nüfusa sahip Kürt vatandaşlarını yakından etkileyecek ve kendi güvenliğini, milli birlik ve beraberliğini ve üniter Ulus Devlet yapısını tehdit edecek bir Kürt Devleti ile yaşamak zorunda kalacaktır. Böyle bir oluşum, Türkiye açısından hiç istenmeyen ve askeri müdahale de dahil olmak üzere etkin önlemler almasına yol açabilecek Kırmızı çizgilere sahip bir durumdur.

Türkiye, coğrafi avantajına karşılık bölgede yeterince etkin değildir. Türkiye sınırları içinden ve dışından toprak talepleri açıktan yapılmaya başlayacaktır. GAP bölgesine, o yıla kadar, istikrarlı bir şekilde yerleştirilen İsrail vatandaşları da

bölgede etkinlik göstermeye başlayacaktır.

Tüm bunlarla beraber Türkiye uzun vadede İsrail ve dolayısıyla ABD ile karşı karşıya gelebilir. Bunun sebebi ise Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında Ortadoğu haritasında yukarıda izah ettiğimiz şekilde ya da benzer bir değişimin meydana gelmesidir.

Radikal Dinci akımlar gerek bölgeyi gerekse ülkemizi etkileyecektir. Bölgenin güçsüzleştirilmesi için dıştan beslenen bu gruplar,ekonomiyi,barışı ve huzuru bozmak için çeşitli terör olayları düzenleyebileceklerdir.

Daha öncede söylendiği gibi Türkiye, zamanla Kıbrıs sorununa dönüşecek bir Türkmen meselesi ile karşı karşıya kalabilir. Bu dönemde Türkiye bölgede söz hakkına sahip olamazsa, başka hiçbir zaman söz hakkına sahip olamayacağı ve Türkmenlerin de bir federasyon kuramamaları halinde, Kürtlerin yönetiminde yaşayacak Türkmenlerle Kürtler arasında her zaman bir çatışmanın var olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Gerek Irak İşgali'nin ilk günlerinde yaşanan Peşmergelerin devlet dairelerini talanı ve gerekse Telafer'de olanlar bu çatışmanın habercisidir. Türkmenlerin kaderini belirleyecek bir unsur olarak bakılan, güvenlik gerekçesi ile iptal edildiği öne sürülen 12 Ekim'deki nüfus sayımının, bu dönem içerisinde yeniden yapılamaması durumunda Türkmenlerin konumu belirsizliğe sürüklenecektir. Bu özellikle Türkiye ve bölge ülkeleri için rahatsız edici bir durumdur.

2005 Yılı sonlarına doğru, ODBS kapsamında İsrail'in Filistin yönetimine bıraktığı bölgeleri (Gazze Şeridi) İsrail vatandaşları içlerine sindiremeyeceklerdir. Aynı şekilde Filistinliler bırakılan toprakları yeterli görmeyecek ve çatışmalar eskisinden daha çetin geçecektir. Etnik çatışma, Terör ve Ekonomik krizlerle uğraşan Arap ülkelerinin ve özellikle Mısır'ın olaylara yaklaşımı protestolardan öteye gitmeyecektir. ABD'ninde tam desteğini alan İsrail Büyük İsrail rüyasını gerçekleştirmek için bir adım daha atmış olacaktır.

İleriki yıllarda Türkiye ile Mısır arasında sıkı bir münasebetin olacağı muhtemeldir. Bu dönemde Mısır, Arap dünyasında kendisini lider olarak görmesi ve

ağabeylik vasfını sürdürmek istemesine rağmen, yakın gelecekte ekonomik sorunlarının ağırlaşması sebebiyle yeterince güçlü olamayacak ve daha fazla ekonomik destek gereksinimi duyacaktır. Dolayısıyla Arap ülkelerine liderlik konusunda ekonomik sebepler yüzünden de etkinliği azalacaktır. Bu ülke aynı zamanda çağdaş İslami uyanış hareketinin de beşiği niteliği taşımaktadır ve radikal islamla bazı sorunlar da yaşayabilir. Bu durum Mısır'ın istikrarını dolayısı ile Ortadoğu ve Türkiye'yi de etkileyebilir.

Fırat – Dicle havzası su için çatışma çıkabilecek bölgelerden birisi olarak sık sık gündeme gelebilir. Tüm değerlendirmelere rağmen herhangi bir çatışmanın mevcut şartlar altında gerçekleşme ihtimalinin sıfır olduğu, ancak Ortadoğu'nun istikrarsızlık üreten yapısı içinde ilgili devletler arasında diğer sorunlarla birlikte, su sorununun birleşik bir kriz olarak her an gündeme gelebileceği, sorunun Türkiye için tehdit olacak olması bile potansiyel bir risk olarak algılanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

8.2.2. Orta Vadede Kötümser Senaryolar (2015)

2015 senaryosunda Türkiye dış politika vizyonunda Avrupa Birliği'nin ayrılmaz bir parçası olma yolunda gereken adımları atacak, elbette batıya dönük çalışmalarını sürdürecektir. Ancak AB giriş süreci içinde Türkiye'den istenen ve istenecek olan siyasi taleplerin, ulus devlet anlayışını, üniter yapısını, dolayısı ile güvenliğini ve bekasını etkileyecek nitelikte olacağı anlaşılmaktadır. Gerek 6 Ekim ilerleme raporundan, gerek 15 Aralık'ta çıkan Avrupa Parlamentosu kararlarından ve gerekse 17 Aralık zirve kararından bunu anlamak mümkündür. Türkiye'nin şimdiye kadar AB ile müzakerelere en ağır şartlarda başlayacak ülke olması gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bu dönemde Kürt talepleri ABD tarafından daha fazla karşılanmaya başlayacaktır. AB'ye karşı ABD'nin desteğinden de yoksun kalınabilir. Bu Türkiye'nin açmazlarını artırabilecektir. Sözde Ermeni soykırım tasarıları da çeşitli platformlarda daha sıklıkla gözler önüne gelmeye başlayacaktır.

Bu süreç içerisinde kitle imha silahlarının ve bunları fırlatma mekanizmalarının yayılması artan bir tehdit unsuru olmaya devam edecektir.

Türkiye'nin İslam dünyasında lider ülke konumuna geleceği yönünde yaratılmaya çalışılan imajlar doğrultusunda, İslam dünyasının liderliği için gizli rekabet halinde olan Arap ülkelerinin tedirgin olduğu gözlenecektir. Ortadoğu ve Asya'daki menfaatleri doğrultusunda, ılımlı İslam kuşağı yaratmak isteyen Batılı ülkelerin de Türkiye'deki bu paraleldeki gelişmeleri yönlendirme girişimleri olabilecektir.

BOP, bu dönemde yoğun olarak gündemde olacaktır. Türkiye, böyle bir misyonu gerçekleştirirken ABD, AB ülkeleri veya başka bir ülke bunu böyle istiyor diye yaptığı, milli menfaatleri gözardı ettiği takdirde, bölgede İsrail – Filistin, Arap – İsrail çekişmeleri, Irak'taki ve Afganistan'daki rejim değişiklikleri belli bir istikrara kavuşturulmadan, GOKAP, ABD'nin küreselleşmenin etkisi ile bölgede gerçekleştirmek istediği enerji ve petrol kaynaklarına hakim olma hayallerinden sıyrılıp gerçekten bölgede güven ve istikrarı sağlayacak şekilde hayata geçirilmediği sürece, Türkiye'nin bölgede Mısır ve İsrail ile birlikte merkez rolünü üstlenmesi, Türkiye'yi hem böyle bir başarısızlığın ortağı yapacaktır, hem de bölge ülkelerinin ve özellikle de terörün hedefi haline getirecektir. Ayrıca stratejik ortağım diye lanse ettiği Türkiye'yi (Bir yandan da Türkiye'nin istememesine rağmen Irak'ın kuzeyinde tamamen kendisine bağlı özerk bir Kürdistan Devleti kurmak peşinde olan), sadece bölgede güvenebileceği yegane ülke olduğu için, kendi menfaatleri dahilinde kullanan bir ABD'nin üssü durumuna düşürebilir. Böyle bir durum istenmeyen ve kaosla sonuçlanacak kötü neticeler doğuracaktır.

Mısır ve Türkiye ekonomisinde turizm önemli bir yer teşkil etmektedir. Mısır ve Türkiye'nin turizm sektöründeki ağırlığını bilen uluslar arası terör örgütleri saldırıları ile geçmişte turizme darbe vurmuşlar ve gelecekte de bu hedeflerinden vazgeçmeyeceklerdir.

Bu süreçte Mısır'ın Sudan ile olan anlaşmazlığı bir çatışmaya dönüşebilir. Ekonomisi güçlü olmayan Mısır'ın bu çatışmadan karlı çıkamayacağı açıktır. Bu

durum Mısır'ı Arap aleminde daha da güçsüz bir konuma getirebilir. Mısır'ın başını ağrıtabilecek bir konu da aşırı İslamcılar. Aşırı İslamcıların tehdidi Mısır'da her zaman potansiyel bir tehdit olacaktır.

Mısır ekonomisinin temel taşıını oluşturan petrol üretimi ve ihracatı yıldan yıla düşecektir. Yeni bulunan petrol rezervleri üretimi karşılayamayacağından, rezervler azalacaktır. Mısır'da önümüzdeki yıllarda iç petrol tüketimi artarken, ihracat gitgide azalacaktır. Önümüzdeki yıllarda petrolün Mısır Arap Cumhuriyeti ihracatındaki öneminin azalması ve gelecek 10 yıl içinde Mısır Arap Cumhuriyeti'nin petrol ithalatçısı konumuna gelmesi beklenmektedir. Petrol ve doğalgaz sektörü aynı zamanda yabancı sermayenin yoğunlaştığı bir sektör olacak. BP, British Gas, EMI ve Shell gibi dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin Mısır Arap Cumhuriyeti'nde faaliyetleri bulunmaktadır ve bunlar sürecektir. Bu da göstermektedir ki Mısır ekonomisi yine Batılı ekonomilere muhtaç olacaktır. Petrolünün çıkarılmasında batılı ülkelere ihtiyaç duymaya devam edecektir çünkü petrolün çıkarılması, işlenmesi ve dağıtımında yeterli teknolojiye sahip olma konusunda yeterli etkinliğe sahip olamayacaktır hiçbir zaman. Bunda tabii ABD ve batılı şirketlerin bölge petrolü üzerindeki kontrollerinin etkisi olacaktır.

8.2.3. Uzun Vadede Kötümser Senaryolar (2030)

2030 yılına gelindiğinde, Türkiye teknolojik alanda çok gerilerde kalmıştır. Bölgenin istikrarsızlığından aşırı etkilenmekte ve stratejik her türlü açılamdan yoksun olup, belirleyiciliğini kaybetmiş, coğrafi konum avantajını yıllardır değerlendirememiştir. Bu ortamın sonucu olarak da; her türlü yıkıcı, bölücü ve irticai akımın etkisinde kalmış durumdadır.

Bu zaman diliminde Kuzey Irak'taki Kürt varlığı perçinlenir. Irak yönetimindeki etkinlikleri daha da artabilir. Hatta Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti senaryosu gerçekleşmiştir. Sözde Ermeni soykırımı iddiaları amacını gerçekleştirmiş, sıra Ermenistan'a Türkiye topraklarıyla çakışan toprak talebine gelmiştir. Bu duruma hazırlıksız olan Türkiye'de ayrılıkçılık talepleri de daha sesli ve şiddetli olarak dile getirilmeye devam etmektedir.

Özet olarak uzun vadeli bu tip bir senaryoda ABD, Türkiye'nin bölgesel varlığını adeta sıfırlamak isteyecektir. Ancak bu tip senaryonun ABD açısından da külfetinin çok fazla olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri 2012'deki sözde müzakere tarihiyle sona ermiştir. Son yıllarda ülkede Avrupa Birliği adı telaffuz edilmez olmuştur.

İran, Suriye ile terör konusundaki ortaklığına devam etmektedir. Bölgedeki etkin unsur İsrail, istikrarsız ve kaos ortamındaki Türkiye ile birçok alandaki işbirliklerini sona erdirmiştir. Yıllardır Türkiye'nin güçlenip arkasında duracağı hayalleriyle yaşayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ise Türkiye'nin bu durumunu görüp tüm umutlarını yitirmiştir.

Geleceğe yönelik projeksiyon olarak, XX. yüzyılın ikinci yarısında Filistin eksenli Arap-İsrail gerilimi ile özdeşleşen Ortadoğu meselesinin XXI. yüzyılın ilk yarısının sonlarında su ve Kürt sorunu üzerinde yoğunlaşan bir Türk-Arap-İran gerginliğine dönüşmesidir. Daha önce önemli ölçüde Filistin-petrol denkleminde oturtulan Ortadoğu meselesi son on yıl içinde Kürt-Su denkleminde dönüştürülmeye çalışılmış ve bunda da önemli mesafe alınmış olacaktır.

Yıllardır ABD'nin yanında Büyük Ortadoğu Projesinde önemli bir rol üstlenmeyi hedefleyen Mısır bu dönemde demokrasiyi oturtamamış, ekonomisini düzeltememiş ve sonuçta zor bir dönem içerisine girmiştir. Petrolün hızlı bir şekilde tükenmesi ve buna alternatif üretilmemesi sebebiyle Mısır ve Mısır gibi Ortadoğu ülkelerini de güçsüz bırakmıştır. Petrolün kıymetini bilemeyen, kazancını olumlu yönde kullanıp tükenmekte olan petrole alternatif üretemeyen Mısır fakir bir ülke haline gelmiştir. Savunma sanayisinde ABD'ye muhtaç olan Mısır, ABD'dan askeri yardım almaktadır. Geçmişte olduğu gibi ve gelecekte de ABD'nin stratejisi olan bu durum böyle süregidecektir.

8.3. Senaryoların Değerlendirilmesi

Açıklanan senaryoların başlıklarından da anlaşılacağı üzere, bunlar; iyimser ve kötümser olup, deyim yerinde ise iki uç bakışı ya da sonucu ortaya koymaktadır. Özet olarak iyimser senaryo; tüm tedbirlerin alınması ve çoğu olayın olumlu gelişmesi durumunu yansıtırken, kötümser senaryo ise; gerekli hamlelerin neredeyse hiçbirinin yapılmaması sonucu oluşacak durumu yansıtmaktadır. Atatürk'ün emaneti ülkemizde senaryosu bile iç burkan kötümser tabloların yaşanmaması için kısa, orta ve uzun vadede alternatif stratejiler üreten milli merkezler (Think-Tank kuruluşları) çoğaltılmalı, ülkenin en istikrarlı denge unsurlarından biri olan TSK'nin itibarını zedeleyecek en ufak hareket ve tavırlardan kaçınılmalı, tek yönlü değil, akıllıca çok yönlü ve dengeleyici dış politika izlenmelidir. Unutulmamalıdır ki; kendi plan, proje ve stratejileri olmayan bir ulus, bir başka gücün planlarının ve stratejilerinin bir parçası olmaya mahkumdur. Ancak bahse konu ulus asla büyük önder Atatürk'ün yarattığı Türk ulusu olmayacaktır.

9. SONUÇ VE TEKLİFLER

9.1. Sonuç

9.1.1.Genel

Osmanlı İmparatorluğu kutsal topraklar üzerinde yıllarca egemenliğini sürdürmüştür. Arapların huzur ve barış içinde yaşamalarını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda bin yıllık Türk egemenliğinin kutsal topraklarda sona ermesi, Türklere yüzlerce yıldır üç kıtada sahip oldukları hakimiyetin muhasebesini yapma imkanını da vermiştir. Kurtuluş Savaşında Türklerin ağırlıkta olduğu yerlerin korunması siyaseti güdüldüğü açıktır. Türk nüfusunun egemen olduğu yerlerin ele geçirilmesi ile İstiklal savaşı bitirilmiştir. Kaybedilen eski toprakları geri almak gibi bir fikir akıllara bile getirilmemiştir.

Yeni Türk devleti koruduğu sınırları dışındaki gelişmelerden uzak durmayı dış politikasının temel ilkelerinden biri haline getirmiştir. Özellikle Yakın ve Ortadoğu, ilgisizlikle nitelendirilebilecek bir tanımlama ile Türk dış politikasının uzağında kalmıştır. Buralara yönelik yaklaşım bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği "bir gün bağımsızlıklarına kavuşacakları"na olan ümittir ileri gitmiyordu.

İkinci Dünya Savaşının getirdiği heyecan, çoğu kere Türkiye'ye yapılan cazip teklifler dahi Türk dış politikasının bu temel gerçeğini değiştirmemiştir. Başta İsmet İnönü olmak üzere Türk devlet adamları savaşa taraf olmamak için çok çaba göstermişlerdir. Onlar hâlâ Osmanlı döneminde şahit oldukları acı tecrübelerle iç içe yaşıyorlardı. Onlar çoğu zaman bir hiç uğruna akan kanın yaşayan tanıkları idiler. Ta ki savaş bitip de Sovyet emelleri açığa vuruluncaya kadar. Türkiye Milli Mücadele'nin başından beri, geçen yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasına en büyük katkıyı yapan Rus emperyalizminin yeni versiyonu Sovyetler Birliği'nin kötülüklerinden emin olmak için onlarla iyi geçinmeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, her yıl Meclis'in yeni çalışma döneminin başladığı ilk toplantılarında, yaptığı konuşmalarda, bu ülkeyle olan dostluğa mutlaka değinirdi. Osmanlı döneminde yaşanan Rus tecrübesi Türk devlet adamlarını kuzey komşularına karşı tetikte olmaya zorluyordu.

İkinci dünya savaşında Sovyet veya Alman işgali tehlikesinden çekinen İsmet İnönü Almanların Ruslara saldırdığını duyunca rahat bir nefes almış ve savaşın Türkiye lehinde sonuçlanmasını beklemişti. Ancak gelişmeler Türkiye'nin aleyhine oldu. Zafer Sovyetlerin önünü açmış özellikle Türkiye'ye yönelik emellerini sesli olarak ifade etmelerini sağlamıştı. Türkiye Sovyet isteklerini reddetti. Ancak, kriz, böyle durumlarda Türkiye'nin ne kadar yalnız kalabileceğini de gösterdi.

Bu sırada A.B.D.'de Ortadoğu'nun stratejik önemi üzerinde duruluyor, petrol ve petrol yollarının güvenliği için politikalar üretiliyordu. Uzmanlar, A.B.D.'nin, Sovyet yayılmacılığına karşı İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı boşluğu doldurması ve tehdit altındaki ülkelere askeri ve ekonomik yardım yapması gerektiğini söylüyorlardı.

A.B.D.'de vefat eden Türkiye'nin Amerika Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin bir savaş gemisiyle Türkiye'ye getirilmesi, Sovyetler'e karşı Türkiye'ye verilen Amerikan desteğinin ilk işareti oldu. Truman Doktrini ile de Türkiye'nin daha önce İngiltere'den almakta olduğu yardımın bu defa A.B.D. kanalıyla devam etmesi sağlanıyordu. Ancak Türk devlet adamları bu tür desteklerin hiçbir anlam ifade etmediğinin bilincinde idiler. Sovyet tehdidine karşı batı dünyasının kurduğu en güçlü ittifak olan N.A.T.O.'ya girmek istiyorlardı. Bu nedenle İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke, Türkiye olmuş ancak Tek Partili dönemde N.A.T.O.'ya girmek mümkün olmamıştı. N.A.T.O'da ise Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakılmıyordu. Başta İngiltere olmak üzere bir çok ülke Türkiye'yi Doğu Akdeniz veya Ortadoğu'da kurulacak başka ittifaklar sistemi içine almayı planlıyorlardı. 1949'dan itibaren dış ve iç basında Türkiye'nin Ortadoğu'daki önemini öne çıkaran yazılara sık sık rastlanılması Batı'nın Türkiye'den beklentilerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

14 Mayıs 1950 Türkiye’de çok partili hayata geçişin timsali olarak tarihe geçmiştir. Bu seçimle 27 yıllık tek parti iktidarı sona ermiş, ezici bir çoğunlukla meclise gelen ve hükümeti kuran Demokrat Parti, bir çok alanda olduğu gibi Türkiye’nin dış politikasına da çok büyük oranda canlılık getirmiştir. Her vesile ile Hür Dünya’dan yana olduğunu ifade eden yeni hükümet, bu tavrının nişanesi olarak binlerce kilometre ötede cereyan eden Kore savaşına asker göndererek savaşın taraflarından biri haline gelmiştir.

Bu fedakârlık Türkiye’ye N.A.T.O.’nun kapılarını açmıştır. Karşılığında, Ortadoğu’da, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin politikalarının gerçekleştirilmesinde kendilerine yardımcı olunacaktı. Türkiye’nin kuzeyini saran Komünist tehdidinin güneyden ve doğudan da gelme ihtimali Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik dış politikasını şekillendirmiştir. Uzun zamandır kaderiyle baş başa bırakılan Ortadoğu, Türk dış politikasının aktif bir şekilde katılacağı bölgelerin başında yer aldı.

Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik ilk adımı A.B.D., İngiltere ve Fransa ile birlikte Mısır’a teklif edilen bir pakt girişimidir. Mısır tarafından kesinlikle reddedilen bu öneri Ortadoğu’da daha sonra benzerlerine sık sık rastlanan, gerek Batılı ülkeler gerekse Türkiye açısından, ilk başarısız girişim olmuştur.

Mısır, İngiltere’ye karşı uzun zamandır tam bağımsızlık mücadelesi veriyordu. İngilizler Süveyş bölgesini işgal altında tuttıkları gibi ülke yönetimine zaman zaman müdahale ediyorlardı. Mısır halkı ile İngiliz işgal güçleri arasında sık sık kanlı çatışmalar meydana geliyordu. Mısır açısından diğer önemli bir sorun da İsrail idi. Arap halkı İsrail’i sömürgeci devletlerin yeni bir oyunu olarak değerlendiriyor aralarına sokulan bu devleti yok etme savaşı veriyorlardı.

Ellili yıllar boyunca Türkiye ve Mısır bu çelişki sebebiyle hep karşı karşıya gelmişlerdir. Türkiye Komünist tehdidi karşısında batı ittifakı ile bağımsızlığını korumaya çalışırken Mısır “Hür Dünya’yı temsil eden güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi veriyordu.

1949-1960 yılları arası Türkiye-Mısır ilişkilerinde, iki ülke gerçeklerinin farklı olmasına, politik çıkarların birbirleriyle örtüşmesine rağmen, çok büyük gerilimler ortaya çıkmadı. Çok kere hem Türkiye hem de Mısır'ın en üst düzeyde politik şahsiyetleri, iki ülke arasındaki tarihi ve kültürel bağları vurgulayan konuşmalar yapmışlardır. Yine bu dönemde, Türk basın ve fikir dünyasında, Türkiye'nin Müslüman kimliği ön plâna çıkarılmaya başlanmış, bu anlamda Türk-Arap ilişkilerinin şekillendirilmesine çalışılmıştır.

50'li yıllar Türkiye Cumhuriyeti dış politika tarihinin en hareketli yıllarıdır. Gelecekte izlenecek politikaların tespitinde örnek alınacak zengin tecrübe ve bilgi birikimine sahiptir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, Türkiye Kıbrıs konusunda yapılan BM' ler oylamalarında hep yalnız kaldığını hissetmiş, Arap devletleri ile yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin bundan sonra izlediği politika çok taraflı, ancak Arap ülkelerine yakın olarak seyretmiştir. Bu dönemde İsrail meselesi de özellikle Arap dünyası açısından iki taraf arasındaki ilişkilerin şekillendirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu yıllarda Türkiye Arap ülkelerine daha yaklaşıırken, İsrail'le ilişkilerini koparmamış, bu ülkeye karşı daha mesafeli bir politika izlemiştir.

Türk politikacılarının dış siyaset konusunda izledikleri aktif tutum biraz da Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan kaynaklanıyordu. Batı politikalarıyla paralel bir dış siyasetin, Türkiye'ye Batı'dan gelecek ekonomik ve askeri yardımı arttıracığı umulmaktaydı.

Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini şekillendiren olaylarda izlediği tutum, Mısır'la Türkiye'yi karşı karşıya getirdi. Mısır siyasetçilerine göre, Türkiye, izlediği politikalarla Arap dünyasının birliğini bozduğu gibi sömürgeci devletlerin Arap ülkelerindeki çıkarlarına hizmet ediyordu. Esasen Mısır'ın aşırı tepkisinin altında yatan bir gerçek de bölgede oynadığı liderlik oyunundan kaynaklanmaktadır. Nasır, 1954'ten itibaren başta Arap ülkeleri olmak üzere Afrika ve Asya'nın Müslüman milletleri üzerinde liderlik hevesine kapılmıştı. Nasır'a göre; bu büyük coğrafya rolünü oynayacak bir kahraman bekliyordu, beklenen kahraman da

Nasır'dı. Mısır'ın Türkiye'ye karşı hassasiyetinin diğer bir sebebi de Mısır'da uzun süre devam eden Türk hakimiyetidir.

Gelişmeler Türkiye ile Mısır'ı her geçen gün birbirinden uzaklaştırmıştır. Bağdat Paktı Mısır'ın sert tepkisine sebep olmuştur. Süveyş Krizi ise Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da etkisini artırmasını sağladı. Türkiye'nin Ortadoğu'ya sızmasını önlemek istediği Sovyet gücü, Batılı ülkelerin yanlış politikaları sebebiyle Arap halkları arasında kabul görmeye başlamıştı.

Irak'taki askeri ihtilâl batı politikaları için tam bir darbe olmuştur. Irak kralı, veliahdı ve başbakanının feci sonları Ortadoğu'ya yönelik bütün beklentileri alt üst etti. Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzundan endişelenen A.B.D., Eisenhower Doktrini'ni yaygınlaştırarak bölgedeki etkinliğini artırmayı düşündü. Böylece A.B.D. ve Sovyetler Birliği, 1989'a kadar sürecek Soğuk savaşın önemli bir cephesi olan Ortadoğu'da, bir kere daha karşı karşıya geldiler.

Soğuk Savaş ortamının kutuplarından birini teşkil eden Sovyet sisteminin 1989 yılında çökmesiyle, demokrasi ve komünizm gibi karşıt sistemler arasında kurulmuş olan iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Bu tarihten itibaren dünya hızlı ve önceden tahmin edilemeyen bir değişim süreci içine girmiştir.

ABD dünyada tek süper güç olarak kalmış, iki Almanya birleşmiş, SSCB ve Yugoslavya gerek ekonomik, gerekse siyasi olarak dağılmıştır. Bunun sonucunda Merkezi ve Doğu Avrupa'da Balkanlarda, Kafkaslarda ve Orta Asya da yeni bağımsız devletler meydana gelmiş ve Avrasya olarak adlandırılan yeni bir siyasi coğrafya ortaya çıkmıştır. Bu arada RF zayıflamış, Avrupa'dan kendi sınırları içine çekilmiş ve ideoloji çatışmaları geride kalmıştır. Rusya'nın Avrupa'dan çekilişiyle ortaya çıkan boşluğun, NATO ve AB tarafından doldurulma süreci başlamıştır.

Küreselleşme, iletişim teknolojisindeki gelişme ve bilgi çağının başlaması dünyayı küçültmüş, ülkeleri birbirine daha çok yaklaştırmış, kişileri, toplumları, devletleri pek çok konuda müşterek gayret sarf etmeye ve ortak hedeflere doğru yönelmeye mecbur bırakmıştır. Soğuk Savaş zihniyeti geride bırakılarak bu şekilde bir yapılanmaya gidilmesi; malların, hizmetlerin, sermayenin, insanların ve bilginin

gün geçtikçe sınır tanımaksızın serbestçe dolaşımına imkan sağlayan bir ortam yaratmıştır. Tehditlerin boyutu küçülmüş, ancak sayıca çoğalmış ve önceden kestirilemeyecek bir mahiyet almıştır.

Gelişmeler, 21 nci yüzyılda ABD liderliğindeki tek kutuplu dünya düzeninden, politik ve ekonomik ağırlıklı çok kutuplu bir dünya düzenine geçileceğini göstermektedir. Politik ağırlıklı güç merkezlerinin aktörleri ABD, Çin ve RF olacaktır. Gelecekte dünyanın nasıl bir yapılanmaya gideceği konusunda daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için Çin ve RF' nun gelecekleri konusunda daha somut verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Amerika ve AB tarafından temsil edilen Avrupa'nın karşısına Çin'in ve Rusya'nın tek başına mı, yoksa Çin-Rusya-Hindistan-Japonya kombinasyonları ile değişik bir yapılanma ile mi çıkacakları bilinmemektedir.

Diğer taraftan Amerika'nın Japonya üzerindeki etkinliği, Güney Kore'nin Kuzey Kore ile birleşmesi, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu ve ODBS içinde İsrail'in geleceği Amerika'nın gelecekteki durumunu etkileyen hususlar olarak görülmektedir. Bu nedenle çok hızlı ve önceden kestirilemeyecek bir şekilde yapılanan yeni dünya düzeninin çok kutuplu bir siyasi yapılanmaya gittiği çok açık olarak görülmesine ve aktörlerinin bilinmesine rağmen, orta ve uzun vadede bu siyasi yapılanmanın nasıl şekilleneceğini kestirmek şimdilik mümkün görülmemektedir.

Ekonomik alanda da bir kutuplaşma gözlenmektedir. Birinci kutup Avrupa'da bütünleşme sürecine girmiş AB olup, Avrupa'da derinliğine ve genişliğine büyümeyi, genişlerken de Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerini de birliğe katmayı hedeflemektedir. İkinci kutup, NAFTA, üçüncü kutup ise ABD, Japonya ve Çin'in de dahil olduğu APEC'tir. Kıtasal ve bölgesel mahiyette oluşan diğer ekonomik kuruluşlar ise faaliyetlerini bu güç merkezleri ile yapacakları işbirliği kapsamında ve onların gölgesinde yürütecekleri değerlendirilmektedir.⁽¹²⁴⁶⁾

Dünyanın böyle bir şekil aldığı ortamda Türkiye 21 nci yüzyıla, jeopolitik etkinliği ve değeri daha da artmış, yeni dünya düzeninde vazgeçilmez bir ülke olarak

⁽¹²⁴⁶⁾ Küresel ve bölgesel kapsamda sorularımız, HAK yayını - 1999 , s.1-8

girmiştir, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik değeri, bazı çevrelerce başlangıçta ileri sürülenin aksine, değişen dünya şartları nedeniyle sürekli artma eğilimi göstermektedir.

9.1.2. Türkiye'nin Güç Dengeleri İçindeki Önemi

Türkiye'nin güç dengeleri içindeki önemi ise şu nedenlerden kaynaklanmaktadır:

- Türkiye; büyüklüğü, nüfusu ve dünya coğrafyasındaki kavşak yeri itibarıyla kritik bir konuma sahip olup, dünyada cereyan eden olaylar üzerinde merkezi bir rol oynamakta olup, SSCB'nin yıkılmasından sonra gelişen olaylar, Türkiye'yi dünyanın en hassas stratejik noktalarından biri haline getirmiştir,
- 56 Müslüman ülke arasında Türkiye; tek demokrat, Laik, sosyal hukuk devletine sahip ve serbest piyasa ekonomisini kabul etmiş bir ülkedir,
- Türkiye, bugün Avrupa değerlerini, Altay Dağlarına kadar götürebilecek hemen hemen tek ülkedir,
- Türkiye, ODBS konusunda aktif ve destekleyici bir role sahiptir,
- Boğazları elinde bulundurması, Türkiye'yi Rusya ile ilgili politikalarda söz sahibi kılmaktadır,
- Irak ve Kuzey Irak'a yönelik uluslararası politikalarda Türkiye; tarihi/coğrafi ve etnik nedenlerle önemli bir rol üstlenmektedir,
- Türkiye'nin Balkanlarla tarihten kaynaklanan ayrılmaz bir bağı mevcuttur ve Bosna Hersek ve Kosova sorunlarında önemli bir ağırlığı mevcuttur,
- Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri SSCB'nin ortadan kalkmasıyla yeni bir mahiyet kazanmıştır. Coğrafi mevkii dolayısıyla; Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hatlarının Batıya ulaştırılması ile ilgili politikalarda önemli bir rol oynamaktadır,
- Yunanistan'la mevcut sorunlar ve Kıbrıs problemi, AB adaylığının tescil edilip tam üyeliğe geçiş sürecinde dünyanın dikkatlerinin Türkiye üzerine çevrilmesine neden olmaktadır. Avrupa güvenliği konusunda tartışılmaz bir yeri ve ağırlığı bulunmaktadır. Sahip olduğu güçlü Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'yi bölgesel güvenlikle ilgili konularda ön plana çıkarmaktadır.

Değınilen nedenlerden dolayı Türkiye'nin orta büyüklükte bir bölgesel güç olduğunu söyleyebiliriz.

9.1.3. Türkiye Bölgesel Güç Konumunu Güçlü Kılmak İçin Uygulanacak Politikalar

- İç ve dış jeopolitik uyumu oluşturabilmelidir. Her şeyden önce hedeflerini, stratejik öngörüyle belirlemelidir. İç dinamiklerin (doğal kaynak, ekonomik birikim, insan gücü ve deneyimi) harekete geçirilmesi, iç sorunların çözümüyle sınırlı bir çabadan, dışa dönük stratejilerin desteklenmesine yönelik bir hedefe kilitlenmelidir.
- Bu bağlamda kalkınma sorunsalı, yeniden heyecanın, kendine güvenin, bağımsız düşünebilmenin, cesaretin, aklın, bilimin duyarlılığın bir ürünü olarak, 1923 ruhuyla, stratejik plânlamanın rehberliğinde yaşama geçirilmelidir.
- Bu çerçeve içinde temel yaklaşım, toplumsal boyutun güçlü kılınmasıdır. Ulusal dayanışmanın ve bağlılığın derinleştiği, herkesin ülke çıkarlarıyla uyumlu, toplumsal çıkarların önüne geçmeyen bireysel kurumsal çabalara yönelmesinin zemini yaratılmalıdır.
- 10 yılda yaklaşık 400.000.000.000 dolarını yolsuzluk ve savurganlığa kaybetmiş bir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) savurganlık ekonomisi raporu) ülke kimliğinden, herkesin ülkesi için çalıştığı, üretmeden tüketmemeyi öğrendiği, kolay borçlanma ortamından bağımlılığa yol açmamak adına uzak durduğu, sıkıntılı dönemlerin yurt ve ulus sevgisini köreltmediği, aksine direnci ve kararlılığı artırdığı, kimlikli ve benlikli bir neslin yetiştiği, ülkesiyle, coğrafi değerleriyle, tarihsel ve kültürel birikimleriyle barışık, bilinç yüklü, gelecek iddiası taşıyan ve sağlam bir ulusal zemin ve kimlikle evrensel buluşmayı eşit koşullarla arzulayan yurttaşlık zemininin güçlendiği, sorgulamayı, yaratıcılığı egemen kılan bir eğitim sisteminin kurulduğu bir ülke tasarımı benimsenmelidir.
- Tüm bunların yapılabilmesi için; insan hakları, demokrasi ve daha birçok toplumsal değişim ve gelişim unsurlarının kaynağını gelişmiş ülkelerin inisiyatifinde gören bir oryantalist yaklaşımdan uzak durulmalıdır. Aksi

takdirde (küreselleşmenin de yanlış yorumlanmasına bağlı olarak) ulusal bağımsızlık temeline dayanan kalkınma ve demokrasi idealini yerleşik kılmak güçleşecektir.

- Unutulmamalıdır ki yeni koşullar; ulusallığı, ulusal çıkarları daha öncelikli kılmaktadır. Soğuk savaş döneminin ideolojik bloklaşmasında çoğu zaman blok çıkarlarının gerisinde kalan ulusal çıkarlar, şimdi öncelik kazanmıştır. Üstelik küreselleşme rüzgârının sert esmesi ekonomik sınırları jeopolitik içerikle bütünleşerek zorlaması karşısında ulusal çıkarları korumak ve geliştirmek yaşamsal önem kazanmıştır. ABD, AB veya Japonya aynı duyarlılıkla davranmaktadır. "Serbest ticaret" yaklaşımı altında ulusal pazarlarını koruma uğruna her türlü önlemleri almaktan geri durmamaktadır (tarife dışı ölçütler gibi). Üstelik mevcut küreselleşme düzeyi, pazarın küreselleşmesine özen gösterirken, bilginin, stratejik teknolojisinin paylaşılmasına, küreselleşmesine izin vermemektedir (yoğun patent uygulamaları). Bu koşullar altında Türkiye, "içe kapanarak değil, dışa açılarak" ulusal çıkarlarını öncelikli kılarak evrensel buluşmayı olanaklı kılabilmelidir. Bu noktada en önemli sorun Türkiye'nin "dışa açılma süreci" yerine "dışa açma süreciyle" davranıyor olmasının yarattığı son derece ciddi sorunlar demetinin varlığıdır. Bu yoldan süratle geri dönmelidir. ATATÜRK'ün çizdiği yol ve hedef "kendini dışa açan bir ülke" ideali değildir. Bu yol, kaçınılmaz biçimde bağımlılığın nedenidir. Oysa ATATÜRK'ün Cumhuriyeti, ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik temeline dayanan ve bu değerlerini "dışa açılan bir Türkiye" tasarımıyla ulusal güce dönüştüren Cumhuriyet'tir. Bu hedefin temel yönetimi; "tek seçenekli dış politika" modeli yerine "çok seçenekli dış politika modelini yerleşik kılabilmek adına bölgesel iş birliği ve ittifak zeminini, çeşitlilik ölçeğinde öncelikli kılabilmektir. Bu yaklaşım ATATÜRK'ün "mazlum milletler önderliğinin" anlamını ve önemini anımsamamıza olanak sunacaktır. Bu boyut içinde Türkiye'nin gerçekte aktif bir bölgesel güç konumunu hissettirebilmesi kaçınılmazlaşacaktır.
- Nitekim gerçek bir bölgesel güç kimliği; bağımsız düşünebilme yetisi ve cesaretiyle pekişerek, iç içe geçmiş ve hızla işleyen tüm süreç ve kavramların içinde (küreselleşme, yeni dünya düzeni, çok uluslu şirketler vb.) edilgenleşmeden, kendine güvenerek, çıkarların analizi yaparak - örneğin

AB'nin çıkarlarını da rasyonel ve bilimsel çözümlenmeden geçirecek - bağımlılıkla iş birliğini karıştırmadan, seçenekler üreterek, eksenler belirleyerek, öncelikle bölgesinde yönlendirici, ara bulucu, sorun çözücü ve sözü dinlenebilen bir jeopolitik kimlikle donanarak, bölgesini ilgilendiren her türlü hesabın, stratejinin yakın takipçisi ve tarafı olarak, her türlü bölgesel sürece kendini hazırlıklı kılarak kazanabilir.

- Türkiye'nin bu boyutu yakalayabilmesi adına, öncelikle soğuk savaş sonrasının "jeopolitik boşluklarına" (Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu) yönelik bilgi eksikliğini gidermelidir. Bunun yolu ülke ölçeğinde uzmanların yetiştirilmesidir. Çok disiplinli, bilimler arası ekipler oluşturarak (tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, coğrafya, antropoloji, ekonomi vb.) ilgili ülkelerde bir süre yaşamalarını sağlayarak, o ülkelerin dillerini, davranışlarını, dokularını bilerek, özümseyerek, o ülkelerin gerçek uzmanlarını yetiştirerek, karşılıklı ilişkinin ürettiği gereksinimlerin doğru tespit edilebilmesinin olanakları yaratılabilir. Bu bağlamda dışişleri yapılanmasının sadece diplomasi düzeyinde değil politika yapıcılara sürekli veri üreten, bilgi sağlayan, çok bilimli ekiplerin oluşturulması kaçınılmaz kılınmalıdır. Unutulmamalıdır ki ulusal bilince dönüşmüş ulusal bilgi birikimi, ulusal stratejinin ve ulusal politikanın temel kaynağıdır. Ulusal bilgi ve bilinçten yoksunluk, ulusal strateji ve politikadan yoksunluğu yarattığı gibi gelecek güvencesinin yitirilmesine de yol açmaktadır.
- Tüm bu çabalar, Türkiye'nin soğuk savaş sonrası çevresinde yaşanan "karşıtlıklar ittifakını" (Yunanistan - Ermenistan, İran - Ermenistan, Yunanistan - Suriye, İran - Sırbistan - RF gibi) "dayanışma ve iş birliği birlikteliğine" dönüştürebilmesinin koşullarını yaratacağı unutulmamalıdır.
- Türkiye'nin gelecek stratejileri adına, "su ve tarım" unsurunun önem kazanacağı unutulmamalıdır. Özellikle Orta Doğu ve Orta Asya perspektifinde her iki unsurun stratejik değeri yüksektir. Gelecek 25 yılın stratejik öngörüsünde Türkiye, su kaynaklarını akılcı kullanımla plânlayarak yönetebilirse ve tarımsal üretim düzeyini ve çeşitliliğini teknolojik yeniliklerle yükseltebilirse, bu iki unsur, Türkiye'nin aktif bir bölgesel güç kimliğini pekiştirecek parametrelerin başlıcaları arasında yerini alacaktır.
- Türkiye öncelikle çevresinde, komşularıyla ticaretini artırmak zorunluluğunu hissetmelidir. Bu zorunluluk, Türkiye'nin bölgesel iş birliğinin vazgeçilmez

koşuludur. Türkiye'nin sekiz komşusunun dış alımı 120.000.000.000 dolar iken, Türkiye'nin dış satımı 61.000.000.000 dolar seviyelerindedir. Bu rakamlar göstermektedir ki Türkiye öncelikle komşularıyla ticaret düzeyini artırmalıdır. Üstelik komşularının mal talepleri, Türkiye'nin üretim kompozisyonuyla uyumludur.

- Türkiye kentler odağında, bölgesel kenetlenmeyi sağlayabilir. Örneğin, İstanbul'un tarihsel kimliği bu işleve son derece uygundur. Bu bağlamda İstanbul'un öncelikle Balkanlar ve Karadeniz havzasını; Trabzon'un Kafkasya'yı, Hazar havzasını ve Orta Asya'yı; Gaziantep'in Orta Doğu'yu kucaklayarak, ülke adına, bölgesel iş birliğini güçlü kılabilmek için işlevleriyle, mekânsal planlarıyla, donanımlarıyla, iletişim ve ulaşım alt yapısıyla kentsel kimlikleri geliştirilebilir. Bölge merkezleri hâline gelmeleri sağlanabilir. Bu çerçevede hiç kuşkusuz kent sayısı da, mekânsal uzanımları da artırılabilir.
- Türkiye'nin hem bölgesel güç konumunun potansiyellerini hem de bugünkü gerçek yerini doğru tespit etmemize olanak sağlayacak temel nokta, dünyanın nasıl bir güçler dizilişi gösterdiğinin yanıtlanmasıdır. Bu bağlamda soğuk savaş sonrası, yeni koşullarıyla, farklılıklar içeren güç ilişkilerine sahnedir. Türkiye'nin bu sahnede yerini alabilmesi için öncelikle teknolojik düzeyini artırması zorunludur. Buna pazar etkinliği ve doğal kaynak egemenliği eklenmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı durum saptaması için soğuk savaş sonrasını yeni bir güç semasıyla algılamak olanaklıdır. Bu şemanın gereklerini yerine getiren Türkiye'nin arzuladığı bölgesel güç konumunun çok ötesine yükselmesi olanaklıdır.

9.1.4. Denizler ve Ulusal Deniz Stratejisiyle Türkiye

- Türkiye'yi çevreleyen Karadeniz, Ege ve Akdeniz'in soğuk savaş sonrasında siyasal ve ekonomik anlamı, geçmişle farklılaşarak, son derece dinamik ve çok yönlü bir boyut kazanmıştır. Her şeyden önce "jeopolitik boşlukların" temas yüzeyi ve bu boyutuyla da yoğun ilişkiler zemini oluştururlar. Buna bağlı olarak söz konusu "jeopolitik boşlukların" enerji potansiyeli düşünüldüğünde, stratejik değerleri her zamankinden çok fazladır. Ayrıca

enerji kaynakları ulaşımının güvenliği açısından bu üç denizin önemi artmıştır. Kısaca Karadeniz, Ege ve Akdeniz soğuk savaş sonrasında jeopolitik ve jeostratejik değeri artan, yeni çıkarların çatışma veya çakışma alanıdır. Türkiye, bu üç denize birden uzanabilen ve etkinlik kurabilecek coğrafi konumuyla, bölgede hiçbir ülkeye ait olmayan ayrıcalıklı bir kimliğe sahiptir. Ancak denizlerde elde edilebilecek stratejik üstünlüğün, Türkiye tarafından yeterince değerlendirilebildiğini söylemek güçtür. Esasen bu uzun yılların eksikliğidir. Nitekim, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak Türkiye'nin denizci niteliklerinin çok daha zengin ve boyutlu olması gerekirken, taşımacılığında ürününe dek birçok alanda tatmin edici düzeyde olduğu söylenemez. Örneğin deniz taşımacılığı açısından Türkiye'nin bulunduğu yer, Yunanistan'la kıyaslandığında çok gerilerdedir. Buna göre Yunanistan dünya deniz ticaretinde % 7'lik payla üçüncü sırada yer alırken, - bazı yıllar birinciliği de elde etmektedir - Türkiye % 1,5'lik payla 16 ncı sıradadır (Devlet Plânlama Teşkilâtı - DPT verileri).

- Soğuk savaş koşullarının farklılaştığı bugün, Türkiye'nin bölgesel güç potansiyellerini artırmak ve etkin kılmak için yeni siyasal koşullar altında jeopolitik ve jeostratejik değerleri artmış olan bölge denizleriyle iç içeliğine dayanarak, "ulusal yeni bir deniz stratejisi" geliştirilmelidir. Bu strateji; öncelikle denizcilik alt yapısının geliştirilmesi, liman kapasitesinin artırılması, deniz taşımacılığını daha verimli kılmak adına diğer ulaşım türleriyle entegrasyonunun iyileştirilmesi gibi alanlarda sorunları çözebilecek ekonomik ve politik karar ve uygulama boyutlarını içermelidir. Buna bağlı olarak bölgenin ticaret akışında etkin bir rol üstlenmek ve böylece denizlere olan coğrafi yakınlığı değerlendirerek, pazar etkinliğini artırmak, geliş Hiç kuşkusuz güvenlik konusu da bu stratejinin en can alıcı bir başka yönüdür. Özellikle Karadeniz - Boğaz geçişleriyle her geçen gün artan yoğun deniz trafiği enerji taşımacılığının öne çıkmasıyla önemi giderek büyüyen, politik ve stratejik yönelimler güvenlik boyutunu çok daha hassas bir düzeye taşımaktadır. Bu duruma Doğu Akdeniz'i de eklemek gerekir. Zira Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve hatta Hazar havzasıyla ilişkilendirilerek enerji kaynaklarının ulaştırılmasında stratejik önemi üst düzeyde olan bir bölgedir. Nitekim Akdeniz bütünlüğü tıpkı Anadolu yarımadası gibi üç kıt'ayı buluşturan konumuyla, Cebelitarık ve Süveyş kanallarının sayesinde tüm

dünyaya açılan olanaklarıyla ticaretin ve politikaların tarih boyu odak sahası olmuştur. Bugün de bu önemini korumaktadır. Akdeniz'in yarısından çoğu petrol tankeri olmak üzere, günlük gemi trafiğinin 3000 gemi civarında olduğu ve bunun da dünya deniz trafiğinin kabaca yarısına denk geldiğini görmekteyiz. Genel olarak Akdeniz bütünlüğü için ortaya çıkan bu tablonun önemli bir parçası durumundaki Doğu Akdeniz, Türkiye'nin içinde bulunduğu stratejik ortamı tanımlamaktadır. Türkiye bağlamında Doğu Akdeniz, Kıbrıs'la eklemlenmiş bir stratejik ortamdır. Türkiye için Doğu Akdeniz stratejisinin en önemli unsuru Kıbrıs'tır. Bu boyutuyla Kıbrıs, Orta Doğu stratejik konumunun bütünleyicisidir. Türkiye - Kıbrıs iç içeliği tarihsel ve kültürel nitelikleri ve güncel stratejik özellikleriyle vazgeçilmez boyuttadır.

- Soğuk savaş sonrasının yeni koşulları altında Türkiye'yi çevreleyen denizlerin jeopolitik özellikleri boyut kazanmıştır. Her şeyden önce birbirleriyle eklemlenmiş bir yapının varlığı kabul edilmelidir. Örneğin, Ege denizini, sadece kendi özellikleri ve konumuyla tanımlamak olanaksızdır. Karadeniz ve Akdeniz'le birlikte bütünsel bir işlevle tanımlamak ve jeopolitik uzanımları bu zeminde değerlendirmek zorunludur. Nitekim Karadeniz ve Akdeniz'in bağlantı hattı Ege'dir. Ege'ye yansıyan veya Ege'den kaynaklanan her türlü sorun veya gerilim potansiyeli, Karadeniz ve Akdeniz'i de içine alarak etkileyecektir. Bu bağlamda Akdeniz ve özellikle de Karadeniz, Ege'de yaşanan mevcut sıkışmanın açılmasına katkı sağlayacak ilişkiler potansiyelini yansıtmaktadır.
- Türkiye'nin tüm bu öngörü ve yükümlülükleri başarabilmesi sadece ülke adına değil geniş bir bölgesel alanda yansıyan etkileyici sonuçlar verecektir. Böylece Türkiye'nin yeni jeopolitik özellikleri, hem Türkiye'nin geleceği, hem de yeni tanımıyla Avrasya dünyasının geleceğinin en önemli belirleyicisidir. Türkiye'nin coğrafi konumundan hareketle, soğuk savaş sonrası yeni koşullar altında belirginleşmiş olan bu jeopolitik özellikler, Türkiye'nin siyasal coğrafyasında gerçekleştirilebilir "stratejik hedefler" olarak algılanmalıdır. Büyük hedefler, büyük iddialar hiç kuşkusuz oluşabilene olasılıklarının yüksek olduğu durumda gerçekçidir. Olasılığı artıran da coğrafi konum ve potansiyellerdir. Hiç kuşkusuz buna insan faktörü de dâhildir. Türkiye'nin özellikle ekonomik açıdan istenilen bir düzeyde olmayışı, siyasal atmosferinde istikrarsızlığın egemen olması, yönetim

sorunları ve daha da ayrıntılandırılarak sıralanacak birçok sorun ve sıkıntıların varlığına rağmen, büyük hedef ve iddialar sağlam bir zeminden ve tarihsel bir birikimden güç buluyorsa, gerçekleşme olasılığı mutlaklıdır. Türkiye'nin güç bulduğu, sağlam zemin coğrafyasıdır.

➤ Buna göre Türkiye'nin; çözüme giden yolda, çizeceği "kalkınma haritasının" temel bileşenleri başarının da anahtarlarıdır :

1. "Yeni dünya düzeni" arayışında küresel tezleri çok iyi algılayarak, "dışa açılma sürecini" "dışa açma süreciyle" karşılaştırmadan, yani denetimi elden bırakmadan, tek taraflı ekonomik bağımlılığı sanki küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucuymuş gibi görmeden tıpkı ABD'nin, AB ülkelerinin, Japonya'nın ulusal pazarlarını korumadaki duyarlılıkları, hukuksal ve siyasal tüm korumacı gibi pazar egemenliğinin nasıl bir güç olduğunun bilinciyle davranarak, bilginin - ileri teknolojinin asla küreselleştirilmediğini ve bu unsurları üretmeden bağımlılıktan kurtulmanın zor olduğunu algılayarak, ulusal kaynaklarını bilerek, coğrafyasını yeterince tanıyarak, ona sahip çıkarak, özünü, kendi kaynaklarını seferber ederek, tıpkı Japonya gibi biriktirmeyi, tasarruf edebilmeyi alışkanlık hâline getirerek ve dokularımıza işleyerek, üretmeden - tüketmemeyi ilke hâline getirerek, yeniden kalkınma ve sanayileşme sürecini başlatarak, tarım - sanayi ikiliği yaratmadan, her ikisinde de teknolojik ilerlemeyi hedefleyerek her ikisinin de kalkınmada öncelikli olduğunu, sanayide ileri gitmiş ülkelerin tarımda da ileri olduğunu hatırlayıp, kabullenerek, bu yolda plânlamanın en önemli silâh olduğunu bilerek, plânsız programsız, stratejiden yoksun hiçbir ülkenin kalkınmadığını kabul ederek, Türkiye'nin coğrafi konum ve özelliklerinin kalkınmayı zorlaştıran değil, kolaylaştıran en önemli potansiyel güç olduğunu kavrayarak, bu bağlamda üç tarafı denizlerle çevrili olmanın coğrafi zenginlik olduğunu, bu coğrafi zenginliği geliştirilecek ulusal deniz stratejisiyle büyük bir güç hâline dönüştürmenin ne denli önemli olduğunu bilerek, eğitilmiş insan gücünü yetiştirerek, ulusal bilgiyi ulusal stratejiye kaynaklık edebilsin diye soluksuz üreterek, ulusal tüm değerleri kucaklayıp yaşanılan mekâna sahip çıkma bilincini yerleşik ve ulus bilincini egemen kılarak, tarihsel ve kültürel değerlerimizdeki toplumsal

dayanışma ve paylaşma duygularımızı onararak, toplumsal çıkarların bireysel çıkarların önüne geçmesinin gerektiğini kavrayarak, uygulayarak, yeniden öz güveni kazanarak Türkiye'nin sorunlarını aşması, ulusal gücünü ayağa kaldırması aktif bir bölgesel güç olması, kısacası hedef ve iddialarını yaşama geçirebilmesi hiç de zor değildir.

2. Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik mevkii itibariyle; dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar Havzasını, önemli deniz ulaştırma yollarınının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzasını, Rusya için hayati öneme haiz olan Karadeniz Havzasını ve Boğazları, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanları, etnik çatışmaların sürdüğü Merkezi Asya ve Orta Doğuya geçiş ile zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya'yı kontrol edebilecek, bunun daha ötesinde Avrupa ile Orta Asya'yı birleştiren coğrafyanın merkezinde etkili bir konumda bulunmaktadır.

9.1.5. Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Özelliğini Sürekli Kılabilen Jeopolitik Öge ve Amaçları

Orta büyüklükteki bir bölgesel güç olarak, büyük güç merkezleri arasındaki dengeyi dikkate alan bir savunma stratejisi izlemek,

- Bu anlamda (bazı istisnalar hariç) genellikle yakındaki büyük güce (RF / SSCB) karşı uzakta olanı (Birleşik Krallık / Almanya ve ABD) denge unsuru olarak kullanmak, aksi durumda zorunlu kalmadıkça batıya dönük bir politika izlemek,
- Bunu gerçekleştirirken, batı sınırında, kuruluşundan beri sürekli olarak batı ülkelerinin çeşitli derecelerdeki desteği ile aleyhine genişleyen Yunanistan'ı durdurmak, bu ülkenin batı ülkeleri ile arasında sorun yaratmasını engellemek,
- Genellikle mevcut durumu koruma yönünde bir politika izlemek (1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1939 Hatay ve 1974 Kıbrıs politikaları bu açıdan tartışılabilir örneklerdir),
- Denizleri gerçek bir egemenlik alanı olarak görmekten çok, bu yolla başkalarının egemenliklerinin yaygınlaşmasını önlemeye çalışmak.

9.1.5. Bölgesindeki Muhtemel Gelişmelere Uygulanacak Politikalar

Türkiye, gerek kendi nüfusunun kültürel yapısı gerekse jeopolitik kimliği itibarıyla, Orta Doğudaki gelişmelere son derece duyarlı bir konumdadır. Orta Doğuda ortaya çıkabilecek istikrarsızlıkların yanı sıra, bölgesel güçlerin birbirleri ile ilişkileri, Bölge ülkelerinde iktidarları etkileyen siyasî akımlar, Orta Doğu kökenli asimetrik tehditler, otoriter rejimlerin benimsedikleri politikalar ve nihayet ABD, AB ve RF başta olmak üzere Bölge dışı güçlerin Orta Doğudaki faaliyetleri Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir.

Türkiye'nin son dönemde Orta Doğu Bölgesinden en büyük tehdit algısı ise, Irak'taki istikrarsızlık ortamının Türkiye'de faaliyet gösteren ayrılıkçı terör hareketi bakımından son derece uygun bir örgütlenme, sığınma, saklanma, taraftar toplama ve eğitim alma imkânları sağlaması oluşturmaktadır. Terör faaliyetlerin bazı Orta Doğu ülkeleri tarafından desteklenmiş olması da sorunu ağırlaştırır ve Türkiye'nin Bölge'ye yönelik politikalarında hareket alanını sınırlayan bir unsur olmuştur.

Türkiye'nin Orta Doğu Bölgesine yönelik önemli beklentileri bulunmaktadır. Orta Doğuda, özellikle istikrarın sağlanması ve enerji gelirleri başta olmak üzere ülke kaynaklarının silahlanma dışında, ekonomik kalkınmaya öncelik verecek biçimde rasyonel kullanılması durumunda, Bölge'ye coğrafi anlamda bitişik ve büyük bir ekonomik potansiyel ve dışa açılım kapasitesine sahip Türkiye'nin Orta Doğu pazarından mevcut duruma oranla çok daha verimli biçimde yararlanma ihtimali bulunmaktadır. Bu anlamda, bölgesel istikrarın sağlanması ve güvenlik ortamının tesis edilmesi, Türkiye'nin Orta Doğuya yöneliminde, özellikle özel sektörünün önünü açabilecek bir gelişme olacaktır.

ABD'nin Irak'taki yeni düzenlemede Kürt gruplara ağırlık vermesinin, Irak kuzeyindeki Kürt grupların ABD desteği ile hareket alanlarını genişletmelerinin, uzun vadede Türkiye içindeki ayrılıkçı hareket bakımından cesaretlendirici etkileri nedeniyle, Türkiye için bazı önemli sıkıntılara neden olabileceği

kıymetlendirilmektedir. Bu durum Musul ve Kerkük'ün statüsünü ve Türkmen nüfusunun konumunu olumsuz etkileyecek gelişmelere de neden olabilecektir.

Türkiye'nin mevcut durumda Orta Doğu ile ilgili diğer bir avantajının ise İsrail ile yürüttüğü askerî ve ekonomik iş birliği olduğu değerlendirilmektedir. İsrail, Orta Doğu Barış Sürecinin ABD baskısıyla başarılı biçimde sonuçlandırılması ve taraflar arasında nihaî bir barış yapılması durumunda dahi, çevresindeki Arap ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurulması ve tehdit algılarının sona ermesinin uzun zaman alacağı cihetle, özellikle terörle mücadele alanında, Türkiye ile iş birliğini sürdürmeye ve geliştirmeye sıcak bakacaktır. Türkiye'nin İsrail ile iş birliği, Barış Sürecinin ilerlemesi nispetinde, bazı Arap ülkelerinin de anılan ortaklığa, sınırlı biçimde de olsa katılmalarını sağlayabilecektir.

Irak'a yapılan müdahalenin askerî bölümünün kısa sürede başarıyla sona erdirilmesi, Bölge'deki diğer Batı karşıtı rejimlerin ciddi bir baskıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Diğer yandan, Irak'ta merkezî otoritenin ortadan kaldırılması, bu ülke içindeki etnik güçleri faaliyetlerinde büyük ölçüde serbest bırakmıştır. Özellikle Irak kuzeyindeki Kürt grupların faaliyetleri, bunların ABD ile Irak'a müdahale öncesinde ve sırasında yürütmüş oldukları iş birliği nedeniyle önemli ölçüde kolaylaşmıştır.

9.2. Teklifler

9.2.1. Bölgesel Güç Olma Kapsamında

9.2.1.1. İç Politika

- Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması, çağdaş eğitim yapılmasıyla mümkün olacaktır. 21 inci yüzyılda, çağın insanı nasıl olmalı ve nasıl yetiştirilmeli sorularına cevap yine eğitimidir. Çocukların zihnine ve gönlüne, bu toplumun uygar bir toplum olduğu, geçmişe ve geleceğe sahip olduğu ve milli hedeflerinin varlığı ve içeriği mutlaka işlenmelidir. Ülkemiz için hedeflediğimiz geleceğin, milli hedef olabilmesi için o millet tarafından

benimsenmiş olması gerekir. Millet tarafından özümsememiş hedef milli hedef olamaz. Eğitim kurumlarımızda milli hedeflerimizi öğretmemiz ve bu yolla bir milli irade oluşturmamız gereklidir.

- Küreselleşen dünyada evrensel değerlerle, milli değerler iç içe girmiş durumdadır. Evrensel değerlerle, milli değerler birbirinin tamamlayıcısıdır. Bizim çocuklarımız öncelikle milli değerlerimizi özümsemeli ve bu doğrultuda evrensel değerlere sahip çıkmalıdır.
- 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitim süresinin 11 yıla çıkarılarak, eğitimde genel kültür ve Türk vatandaşlığı, evrensel değerler, dünya ile oturup kalkabilme gibi hususlar bu ülkenin çocuklarına verilmelidir. Bu eğitimden sonra ülke çocuklarının %60'ı mesleki ve teknik eğitime, %40'ı genel öğretime yönlendirilebildiği takdirde, hem üniversite, hem fabrika kapısında her yerde herkes iş bulabilecektir.⁽¹²⁴⁷⁾
- Eğitime GSMH içinden daha fazla pay ayrılması gerekmektedir. (2004 yılı itibariyle OECD ülkeleri arasında %4 ile son sırada bulunmaktayız.⁽¹²⁴⁸⁾ Ayrıca son zamanlarda özel okullara talebin fazla olması, devlet okullarındaki eğitim zafiyetinin bir işareti olarak algılanmalı ve eğitimin kalitesi artırılmalıdır. Eğitime ve gençliğe yapılan yatırımların, ülkenin geleceğine yapıldığı unutulmamalıdır.
- Devlet Planlama Teşkilatı'nın tahminleri en iyimser olmayan koşullarda dahi, Türkiye'nin 2020 yılına kadar, gelişmiş Batı ülkelerinin bugünkü gelir düzeyine yükselebileceğini öngörmektedir. Son 20 yılda sağlanan gelişme, bu hedefin ulaşılabilir olduğunu göstermektedir.⁽¹²⁴⁹⁾ Ekonomik olarak da gelişimini hızlandırmak maksadıyla bundan sonraki dönemlerde pozitif büyümenin devamlı sağlanması ve %5 civarında olması uygun olacaktır.
- Türkiye'nin savunma ve güvenlik meseleleri de birinci öncelikli ele alınması gerekli konuları arasındadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeniden yapılanması çerçevesinde; daha küçük, daha etkin, konusunda uzmanlaşmış, modern, çağdaş teknolojinin tüm imkanlarından yararlanan bir şekil kazandırılmalıdır.

⁽¹²⁴⁷⁾ Nezihi Çakar, **Dünyadaki Gelişmeler Işığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması, Gelişmesi ve Gelecek Yüzyıla ve Binyıla Bakış Vizyonu**, Beyaz Kitap, Mart 1999, s. 45.

⁽¹²⁴⁸⁾ Nezihi Çakar, **21 inci Yüzyılda Türkiye'nin İlerleme Hedefleri**, Beyaz Kitap, s. 75.

⁽¹²⁴⁹⁾ Onur Öymen, **Geleceği Yakalamak**, İstanbul, Haziran 2000, s. 391.

Ayrıca kitle imha silahlarının yapılabilmesi için gerekli teknolojiye sahip olunması da günümüzde caydırıcılığı sağlayacak en önemli etkenlerden birisi olarak düşünülmektedir. Silahların yapımı bugünkü politik ortamda, ülkelerin siyasi güçleriyle orantılıdır ancak gerekli teknolojiye sahip olmak bir gerekliliktir.

- Kıbrıs Barış Harekatı ve terörizmle mücadelede alınan dersler doğrultusunda milli bir savunma sanayi oluşturulması esas alınmalıdır. Savunma sanayii faaliyetlerinde özel sektör katılımının teşvik edilmesi veya devlet-özel sektör ortaklığı olacak şekilde yapılanmaya gidilmesi bu vesileyle de özel sektör kaynaklarının değerlendirilmesi gereklidir.
- Devletin üniversite ve enstitülere olan araştırma desteğinin düzeyi, ciddi bir sanayileşme programının gerektirdiği düzeyin çok altında kalmıştır. Bu durum, temel araştırma yanında, sınai araştırma içinde büyük bir risk yaratmakta olup destek düzeyi batılı ülkeler düzeyine çıkarılmalıdır.
- Türkiye'deki teknolojik alt yapı, TSK'nın ana sistem ihtiyaçlarının büyük bir kısmının yurt içinden karşılanmasında yetersiz kalmaktadır. Alt yapı yetersizliği, Savunma Sanayii Stratejisine uygun olarak bir plan çerçevesinde giderilmelidir.
- Milli savunma sanayii oluşturulması döneminde yani teknoloji satın alınırken kaynak çeşitliliğinin oluşturulması ve tek ülkeye damarlarından bağlanılmaması askeri açıdan olduğu kadar dış siyasetimizi kendimiz şekillendirmemiz açısından da önemlidir. Ayrıca teknoloji satın alınırken İsrail ilişkilerinde olduğu gibi teknoloji transferi yapılması şart olarak öne sürülmelidir. Örneğin 2010'lu yıllarda ikinci dereceden ortak olarak girmeyi planladığımız JSF projesinde teknoloji transferi gerçekleştirilmelidir. Bölgesinde aktif bir güç veya gelecekte büyük bir güç olmanın olmazsa olmaz şartlarından en önemlisi milli savunma sanayii yaratmaktır.
- Ülkemizin en önemli sorunu ekonomik olarak düzene girememiş olmamızdır. Bilgi çağında devletler de insanlar gibi her dalda uzman veya başka bir deyişle her şeyden bir parça öğrenmek yerine belirli dallarda uzmanlaşmaları gerekmektedir. Türkiye elinde birçok dinamikler olduğu halde bunları tam olarak değerlendirememektedir. Bu dinamiklerden öncelikle bazıları seçilerek gayret bu alanlarda yoğunlaştırmalı ve bu konuda dünyada tek olabilmelidir.

Örneğin bor madenleri, tekstil sektörü, savunma sanayinin bir dalı veya turizm seçilebilir.

9.2.1.2.Dış politika

Türkiye'nin önünde bulunan en önemli ve gerçekçi seçenek AB'dir. Ancak unutulmaması gereken konu Türkiye, AB'ne girmeden de hayatiyetini devam ettirebilir. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmada AB sadece bir araçtır. Ulusal program veya yukarıda arz ettiğimiz değerlendirmelerin gerçekleştirilmesi, önümüzde AB seçeneği olmasa da yapılması gereken değişimlerdir. Amacımıza ulaşmanın şimdilik en kısa yolu AB'dir. Avrupa Birliği üyesi olan bir Türkiye'nin bölgesinde ve uluslar arası düzeyde saygınlığı, stratejik önemi ve siyasal statüsü daha da artacaktır. Türkiye'nin siyasal, toplumsal, hukuksal ve ekonomik alanlarda henüz tamamlayamamış olduğu süreçleri, Avrupa Birliği üyeliği çerçevesinde daha hızlı ve düzenli biçimde sonuçlandırma imkanı vardır. Kısacası, ulusal çıkarlarımız ve geleceğe yönelik bakış açımız, Avrupa ile ilişkilerimizi sağlam bir ortaklık temelinde geliştirmemizi gerektirmektedir.

Türkiye, AB ile katılım müzakerelerinin başlayacağı tahmin edilen 2010'lu yıllarda, yeniden yapılanmasını gerçekleştirebilirse, o günün şartlarını da dikkate alarak daha değişik bir ittifak içerisine girmek isteyebilir. Bu bakımdan dış siyasette de çeşitlilik esas alınmalıdır. AB tek seçenek olarak görülmemeli devamlı olarak alternatifleri aranmalıdır. Teknoloji çağında küçülen dünyada oluşturulacak ittifakların coğrafi yakınlığa ihtiyacı yoktur. Bugünün güç merkezleri olarak sayabileceğimiz ABD, Çin, Rusya Federasyonu, Japonya, Almanya gibi ülkeler; siyasi, ekonomik ve askeri ittifaklar kurmak durumunda kalmışlardır. Geleceğe yönelik hedefleri tamamen birbirine karşı olan ülkeler aynı ittifak içerisinde bir arada olabilmektedir. (Örneğin ABD ve Japonya APEC / Rusya Federasyonu ve Çin Şangay işbirliği teşkilatı örneklerinde olduğu gibi) Bu örneklerden hareketle Türkiye, tüm ittifaklarla ilişkilerini en üst düzeye çıkarmalıdır.

Türkiye; ABD ile özellikle Soğuk Savaş döneminden beri süregelen ikili işbirliği, müttefiklik ve dostluğa dayalı ilişkilerinde sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların kaynağı ne tek başına ABD'dir, ne de Türkiye bu sorunu tek başına yaratmıştır. Bu yüzden Türkiye gerek ABD, gerekse AB ile olan ilişkilerini geliştirirken, bunların tek alternatifler olmadığını da göz önüne almak zorundadır.

ABD ve AB, bizim için tek alternatiftir yaklaşımı, milli menfaatlerimizi zedeleyici, milli birlik beraberliğimizi ve üniter devlet yapımızı tehdit eden gelişmelere yol açacaktır. Türkiye, elbette batıya dönük çalışmalarını sürdürecektir, sürdürmelidir de. Ama artık tek merkezli ve aşırı bağımlı bir dış politika izlemek doğru değildir. Geniş çerçeveli, aktif ve hazırlıklı bir dış politika izlemek zamanı gelmiştir.

Bunun yanı sıra gelecekte bir güç olarak ortaya çıkacak ülkelerin yolu enerji kaynaklarının bol olduğu bölgemizden geçmektedir. Örneğin geleceğin büyük gücü, bugünün ekonomik gücü Japonya ve benzeri ülkelerle ilişkilerin artırılmasında yarar vardır. Bugünün güç merkezleri olarak belirttiğimiz tüm devletlerin yolu bir şekilde Türkiye'den geçmektedir. Bu durum Türkiye için kullanılması gereken büyük bir avantajdır. Bu ülkelerin tümüyle her türlü konuda ilişkiler artırılmalı problem sahaları giderilmelidir.

Hazar Petrollerinin Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açılması ihtimali Kıbrıs'ın stratejik önemini daha da artıracığından, Kıbrıs konusunda; sabırlı ve kararlı politikanın devam ettirilmelidir.

Dış politikada, dost düşman ayrımı ortadan kaldırılmalı ülke menfaatleri her durumda göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle çevre ülkelere karşı aktif dış politika uygulanmalı ve bölgede istikrar sağlayıcı ülke olunmalıdır. Gürcistan ve Azerbaycan'la olan ilişkiler artırılmalı bu birlikteliğe Ermenistan'ında katılması sağlanmalıdır. Ermenistan'la ilişkileri kesmek yerine sorunlarımızı inisiyatifini ele geçirerek sağlanması yani ekonomik ve ticari yönden kendimize bağlayarak çözmek esas alınmalıdır. Rusya Federasyonu, Ermenistan üzerinde ekonomik olarak varlık göstererek, bu ülkeyi istediği şekilde idare edebilmektedir. Ermenistan'a uygulanması gereken politika bizim içinde aynı olmalıdır. Ekonomik olarak kuşatılmış olan Ermenistan'a karşı istenilen yaptırılabilir. Tüm komşularımızla aynı şekilde iyi ilişkiler kurarak, menfaatlerimiz paralelinde hareket edilmelidir. Komşularımızla ilişkilerimiz gergin bir seyir izlediği sürece, gerginlik yaşadığımız bu ülkeler başka güçler tarafından maşa olarak kullanılabilen daha büyük gerginliklere sebep olmaktadır.

Türkiye, bölgesinde aktif bir güç olurken en önemli rakibi coğrafya itibariyle İran'dır. İran'la ilişkiler bu perspektifte değerlendirilmelidir. Şimdi İran tehdit olarak görünmese de gelecekte maşa olarak kullanılabilir. İran, Türkiye kadar olmasa da coğrafi konumu itibariyle bölgesel bir güçtür ve uygulayacağı politikalar Türkiye'yi

yakından etkileyecektir. İran'ın batılılaşması yani daha demokratik bir yapıya bürünmesi her zaman için Türkiye'yi olumlu etkileyecektir. Bu doğrultuda politikalar şekillendirilmelidir.

Yüzyılların ötesinden gelen köklü bir kardeşlik ilişkisiyle bağlı bulunduğumuz, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleriyle işbirliğimizi, son on yılda atılmış olan temeller üzerinde, somut tasarımlarla kurumsallaştırarak daha da güçlendirmemiz ve çeşitlendirmemiz gerekmektedir. Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle tarihten ve ortak kültür mirasından kaynaklanan özel ilişkileri Türkiye'nin bölgesindeki önemini ve etkinliğini artıran bir unsurdur. Başta enerji olmak üzere, Türkiye bu ülkelerle Batı Avrupa ülkeleri arasında bir çok alanda bir köprü oluşturabilir. Ancak bu noktada unutulmaması gereken Türkiye'nin bu bölgede şimdiye kadar uyguladığı politikalar ne derece etkili olduğudur. Tablo-18 ve 19 bunu açıkça ifade etmektedir. Tablolarda Türkiye'ye güvenenlerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen, güven duymayan sayısı da çoktur. Azerbaycan'a uygulanan politikanın uygun olduğu aynı yolda ilerleyerek diğer ülkelere daha aktif politika uygulanmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 9.1. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Türkiye Cumhuriyetine Duydukları Güven⁽¹²⁵⁰⁾

	Azerbaycan	Türkmenistan	Kazakistan	Özbekistan	Kırgızistan
Çok Güveniyor	34.0	12.7	13.5	8.4	9.6
Oldukça Güveniyor	51.3	52.0	50.4	53.3	43.9
Pek Güvenmiyor	11.5	23.0	29.1	31.0	34.8
Hiç Güvenmiyor	3.1	7.5	5.1	5.3	11.0
Cevap yok	0.1	4.8	1.9	2.0	0.7
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

⁽¹²⁵⁰⁾ Yaşar Hacısalihioğlu, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı Ve Türkiye**, İstanbul, Haziran 2001, S.217.

Tablo -9.2. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Ülkelerinin Kültürel Gelişimini Sağlaması İçin Öncelikle İlişkiye Girilmesini Tercih Ettikleri Ülkeler

	Azerbaycan	Türkmenistan	Kazakistan	Özbekistan	Kırgızistan
Rusya	36.8	48.3	46.5	61.2	47.6
ABD	10.4	10.8	14.6	8.8	10.5
Batı Avrupa Ülk.	15.6	10.2	11.9	7.6	10.1
Türkiye	28.1	12.2	8.9	9.9	13.0
Orta Asya Ülk.	2.7	8.4	4.2	6.1	1.5
İran	0.4	0.2	0.2	0.7	0.3
Pakistan	0.4	-	0.1	-	-
Çin	0.1	3.4	0.9	0.6	1.0
Japonya	3.2	5.2	6.6	3.7	6.1
Diğer Türki Cum	2.1	-	5.1	1.1	7.9
Diğer	-	1.3	1.0	0.3	2.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 9.1. ve 9.2.'de Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin en çok Rusya Federasyonu ile kültürel ilişkiye girmek istedikleri görülmektedir. Bu ülkeleri kültürel açıdan etkileyecek aktif dış politikanın eksikliği hissedilmektedir. Türkiye bu bölgede ekonomik ve siyasi açıdan güçlendikçe etki alanını artırarak bu ülkelerde tercih edilen ülke konumuna gelebilir.

9.2.1.3. Orta Doğu'da Uygulanabilecek Stratejiler

- Türkiye Cumhuriyeti, her şeyden önce bir "Ortadoğu Masası" oluşturarak bilimsel, akademik ve siyasi yönden uzmanlaşmış bir kadroyu bu masada görevlendirmeli, Ortadoğu politikaları bu kadro tarafından tespit edilmelidir.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak bölgeye komşu olmamız, tarihsel ve kültürel bağlarımız ve en önemlisi kendi çıkarlarımız için; öncelikle, AB ve BM ile birlikte hareket ederek ve bölgede ABD'nin etkinliğini azaltarak

istikrarın sağlanması ve demokratik, üniter ve tamamen halkın serbest olarak seçeceği, tüm azınlıkların eşit olarak temsil edildiği bir hükümetin kurulmasına verilmesi, Irak'ın kuzeyinde bağımsız veya özerk bir Kürt Devletinin bölgede istikrar yerine uzun yıllar sürecektir bir kaosa neden olacağına AB, BM, NATO ve tüm uluslar arası alanda açıkça ve neticeleri ile ortaya konulması ve böyle bir yapılanmaya engel olunması, Irak'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerin haklarının tüm uluslar arası platformlarda açıkça dile getirilerek, Türkmen nüfus üzerinde uygulanan zorunlu göç ve soykırımı engelleyecek tedbirlerin süratle alınması gerekmektedir.

- Irak'ın yeni siyasî görünümü ile ilgili olarak, Türkiye'nin öncelikli muhatabı ABD'dir. Vaşington yönetimi ile, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bir etnik gruba yeni siyasî yapıda nüfusu ile orantılı olmayan bir etkinlik düzeyi sağlanmasının önüne geçilebilmesi bakımından, ABD ile yapıcı bir diyalog oluşturulması ve iş birliği sağlanması yönünde çaba sarf edilmelidir.
- Bunun yanında, KDP ve KYB ile ilişkilerin kesintiye uğramaması önem arz etmektedir. Kürt gruplarla yapılacak temaslarda Türkiye ile uyum içinde bulunmanın önemine dikkat çekilmeli, özellikle ticaret ilişkilerinin Kürt gruplara yararı vurgulanmalı, güvenlik alanında ise Kürt grupların silâhlı güçlerinin bağımsız hareket etmelerinin önlenmesine çalışılmalıdır.
- Irak Türkmenleri ile ilişkilere ivme kazandırılmalı, gerek doğrudan faaliyetler, gerekse ABD nezdindeki girişimler ile Türkmen toplumunun hakları, yeniden yapılanan Irak'ta adaletli temsil konusu da dahil olmak üzere gündemde tutulmalıdır. Türkiye, zamanla Kıbrıs sorununa dönüşecek bir Türkmen meselesi ile karşı karşıyadır. Eğer Irak'ın yeniden yapılandığı bu dönemde söz hakkına sahip olamazsa, başka hiçbir zaman söz hakkına sahip olamayacaktır. Türkiye'nin nihai hedefi; Türkmenlerin de bir federasyon kurmaları olmalıdır. Aksi takdirde, Kürtlerin yönetiminde yaşayan Türkmenlerle Kürtler arasında her zaman bir çatışmanın var olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Öte yandan, Türkmen cephesi'nin de uluslar arası siyaset arenasında sık sık boy göstermesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda Irak'ın içişlerine karıştığı yönünde Türkiye'ye yapılan eleştirileri de boşuna çıkaracaktır. Ayrıca, güvenlik gerekçesi ile iptal edildiği öne sürülen 12 Ekim'deki nüfus sayımının, bir an evvel yapılması için girişimlerde bulunulması gerekmektedir. Bu nüfus sayımına, Irak'ın yeniden yapılandığı

bu günlerde Türkmenlerin kaderini belirleyecek bir unsur olarak bakılmalıdır. Çünkü nüfus sayımıyla, Irak'ın yönetiminde Türkmenlerin konumunun belirleneceği gibi, bundan sonra da Türkmenlerin yerlerinden sürülmesi engellenecektir.

- Türkmenlerle ve Irak'taki gelişmelerle ilgili alınabilecek diğer tedbirler;
 - a. Türkmenlerin haklı talepleri ve demokratik tepkilerini dünya kamuoyuna yansıtma, Türkmenlere sağlanan desteği devam ettirmek,
 - b. KDP ve KYB'nin gerçekleştireceği bir katliama karşı Türkmenleri silahlandırmak,
 - c. Seçimde yapılan hile ve sindirmeleri BM ve dünya kamuoyu gündemine taşımak,
 - d. Irak'ta kurulacak hükümetin, Kerkük'ün statüsüne yönelik politikalarında olumsuzluk hissedilir ise hükümeti tanımamak,
 - e. Irak politikası konusunda komşu ülkelerle bölgesel ittifak yapmak, Irak'a Komşu Ülkeler Diyalogunu geliştirmek ve bu topluluğu, Irak ve bölge politikaları üzerinde etkin politikalar üreten ve kalıcı tedbirler alabilen, kendisini uluslar arası arenada kabul ettirmiş bir topluluk düzeyine getirmek.
 - f. ABD ile üst düzeyde görüşmeler yapmak suretiyle;
 - i. Kerkük'ün Kürt bölgesine dahil edilmesinin bölge barışını tehdit edeceği,
 - ii. Bu durumun Türkiye'nin stratejik menfaatlerine aykırı olduğu hususlarını ifade etmek,
 - iii. Bu görüşmelerden sonuç alınmadığı takdirde stratejik ortaklığın gözden geçirileceğini belirtmek.

g. ABD tarafından, Türkiye'nin stratejik menfaatlerine aykırı gelişmelere göz yumulması halinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kararlığını gösterecek tedbirleri almak.

- PKK/KONGRA-GEL terör örgütünün, Irak ordusuna ait depoları yağmalaması ve çeşitli silah, teçhizat, malzeme ve patlayıcı maddeleri alarak Türkiye içerisine sızması örgütün önümüzdeki dönemde eylemlerine devam edebileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Örgütün siyasi platformda da kendisini kabul ettirmek için girişimleri devam etmektedir. Buna karşı; toplumsal yapımızdaki birlik ve beraberliğin devamı için başta güvenlik tedbirleri olmak üzere her tür yasal tedbirin geciktirilmeden uygulamaya sokulması; yöre halkının örgütün eylemlerine karşı duyduğu rahatsızlık ve tepkinin iç ve dış kamuoyuna yansıtılması; Türkiye'nin güvenli bir ülke olduğu imajını zedeleyebilecek haber ve yorumlar ile örgütün eylemlerinin reklamını yapacak yayınlardan azami ölçüde kaçınılması gerekmektedir.
- Türkiye, Irak'ta istikrarı gözetmek için oluşturulacak uluslararası güce dahil olmalıdır. Özellikle Irak kuzeyinde bu yapı içinde konuşlandırılacak Türk birliği, hem KDP ve KYB'nin aşırı hareketlerde bulunmasını, Kürt grupların Türkmenlere karşı harekete geçmesi veya Musul ve Kerkük'te zorla bir hakimiyet kurmalarını güçleştirecek hem de Bölge'ye ilişkin sağlam, çabuk ve düzenli bir bilgi kaynağı oluşturacaktır.
- Türkiye'nin terörle mücadelede öncelikli kaygılarından birisini, Irak kuzeyindeki durumun Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasî birliği çerçevesinde nihaî bir çözüme kavuşturulması teşkil etmektedir. Bu anlamda, Türkiye, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde öncelikli muhatabı olan ABD ile ilişkilerinde terörle mücadele ve Irak kuzeyinde üslenen terör grupları konusunu gündemde tutmalı ve burada durumun düzeltilmesi için iş birliği sağlama yönünde çaba sarf etmelidir.
- Türkiye, güneyinde zengin yer altı kaynaklarına sahip bir komşu ülke ile aynı sınırları paylaşmaktadır. Sahip olduğu bu komşuluk ilişkilerinin değerini bilmek zorunda olan Türkiye, bölgenin geleceği ve istikrarı açısından Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde aktif olarak yerini almalıdır. İstenen koşullarda sağlanacak barış, ülkemize ekonomik ve politik açıdan büyük yararlar sağlayacak, I.Körfez Harbi ile kaybedilen ekonomik kayıplar belki de telafi

edilebilecektir. Yeniden yapılanan Irak'ın, Türkiye açısından çok önemli bir ekonomik partner olması gerekmektedir. Irak'ın Avrupa'ya açılan kapısı olan Türkiye'nin, AB'ne girmesi ile birlikte, AB ile sınırdaş olması Irak açısından da değerlendirilmesi gereken bir konudur. Irak haricinde,

- Ortadoğu'daki diğer ülkeler ile mevcut ilişkilerin geliştirilmesi bu ülkelerle olan sorunların çözümüne bağlı olmakla beraber, milli menfaatler doğrultusunda, Ortadoğu ülkeleriyle ekonomik ve siyasal ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmalı ve geleceğe yönelik politikalar da bölge ülkeleri arasında barışı temin edecek ancak bölgedeki çıkarlarımız açısından tavizsiz olmalıdır.
- Suriye ile iyi komşuluk ve dostluk çerçevesinde koordinasyona ve işbirliğine dayalı ikili ilişkilerin geliştirilmesi, bu ülke ile ekonomik açılımların yapılması, ortak petrol aranması çalışmalarına hız verilmesi, 800 km.lik sınır şeridindeki mayınların temizlenmesi ile kazanılan toprakların bölge halkının refahı için kullanılması, su sorununun artık sorun olmaktan çıkartılması, hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin faydasına bir gelişme olacaktır. Ancak bunlar yapılırken, Suriye'nin Hatay konusundaki iddialarından vazgeçtiğini gösteren somut adımlar atması yönünde diplomatik baskıların artırılması gerekmektedir. Bu işbirliğinin, ABD ile olan ilişkilere zarar vermeyecek şekilde, sadece bölgenin barışına yönelik yapıldığı izleniminin verilmesi uygun olacaktır.
- Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerinin de geliştirilmesi, ülkedeki rejiminin Türkiye'ye tehdit teşkil etmeyecek bir yapıya kavuşturulması, son zamanlarda artan doğal gaz ve petrol satın alma, Turkcell'in, İran'da İrancell ihalesini alması gibi, ikili ekonomik ilişkilerin artırılması bölgenin istikrarı açısından gereklidir. ABD'nin, İran ve Suriye'ye yönelik tehditlerinin bir savaşa dönüşmeden önlenmesi, İran'ın nükleer silah geliştirmeye yönelik faaliyetlerinden vazgeçmesi ve nükleer teknolojisini barışçıl amaçlar için kullanması yönünde ikna edilmesi için, Türkiye'nin bölgede arabuluculuk girişimlerinde bulunması, oluşabilecek tehditlerin kendi bölgesine sıçramasını engelleyecektir.
- Terörizme karşı mücadelede bölgesel iş birliği kapsamında İsrail başta olmak üzere Ürdün ve Mısır ile mevcut ilişkiler korunmalı ve geliştirilmelidir.

Türkiye bu alanda bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi konusunda giderek daha fazla inisiyatif almalıdır.

- Türkiye, Orta Doğu politikasının gerek güvenlik gerekse siyasî ve ekonomik boyutlarını yürütürken, ulusal hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ve menfaatlerinin korunmasında etkinlik sağlayabilmek amacıyla, belirli alanlarda bazı ülkeler ile stratejik iş birliği yürütmektedir. Bu ülkeler, geleneksel olarak ABD ve yeni dönemde giderek artan biçimde, bölgesel bir ortak olarak İsrail'dir. Bunun haricinde, Türkiye, kendi menfaatleriyle ters düşmeyen ve özellikle kendi güvenliği açısından tehdit oluşturmayan dış politika anlayışlarına sahip Bölge ülkeleriyle de iş birliği yapmalıdır.
- Orta Doğuda yerleşmeye başlayan yeni konjonktürde, Türkiye ile ABD'nin tehdit algıları genel anlamıyla örtüşmektedir. Her iki ülke de, Bölge'deki otoriter rejimlerin özellikle terörizmi teşvik, bölgesel istikrarsızlığı körükleme gibi alanlarda caydırılması, Bölge kaynaklı kökten dinci hareketlerin faaliyetlerinin, özellikle terör bağlamında engellenmesi gibi çıkarları paylaşmaktadır. ABD ile ilişkiler, bu çıkar ortaklığı vurgulanarak, ortak hedeflere yönelik biçimde geliştirilmelidir. Türkiye, zaman içinde, Irak ile ekonomik ilişkilerini geliştirerek ve uluslararası güvenlik girişimlerine aktif destek vererek, ABD'nin Kürt gruplara olan bu bağımlılığını azaltma yönünde çaba sarf etmelidir.
- ABD'nin önümüzdeki dönemde, Orta Doğu Barış Sürecinde yeterli ilerleme kaydedilememesi, İran ve Suriye üzerinde yeterli bir caydırıcı etki kurulamaması veya Irak'ta istikrarın tam olarak sağlanamaması durumunda ise, Türkiye ile stratejik bağlarını yeniden güçlendirme yolunu seçebileceği kıymetlenmektedir. Türkiye'nin, her ne kadar ABD'nin mevcut tutumu olumsuz görünse de, Orta Doğu Bölgesinde kendi çıkarlarını daha iyi savunabilmek ve Bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini artırabilmek bakımından, Vaşington Yönetimi ile stratejik iş birliğine ihtiyaç duyduğu değerlendirilmektedir. Bu anlamda, önümüzdeki dönemde ortaya çıkabilecek fırsatlar değerlendirilerek, ABD ile özellikle güvenlikle ilgili ilişkilerin ve danışma mekanizmalarının yeniden güçlendirilmesi yolunda çaba sarf edilmelidir.
- Güvenlik alanında, Türkiye ile İsrail arasında istihbarat paylaşımı, askerî eğitim, silahların modernizasyonu, ortak tatbikatlar, teknoloji transferi ve

Savunma Sanayii iş birliği gibi sahalarda mevcut iş birliği imkânlarının giderek daha verimli biçimde değerlendirilmesi için inisiyatif alınmalıdır.

- İsrail ve Türkiye'nin stratejik iş birliği, başlangıcından itibaren, Arap ülkeleri tarafından kuşkuyla karşılanmış ve pek çok defa eleştiriye uğramıştır. Her iki ülke de, aralarındaki iş birliğinin üçüncü bir ülkeye karşı olmadığı konusunda müteaddit defalar açıklamada bulunmuşlardır. Türkiye-İsrail iş birliğinin üçüncü ülkelerin de katılımına açık olduğu vurgulanmış, yakın zamanda Ürdün de ortak askerî faaliyetlere katılım sağlamaya başlamıştır. Mısır da, zaman zaman ortak tatbikatlara gözlemci statüsüyle katılmaktadır. Mevcut iş birliğinin bu iki ülkenin daha geniş katılımını sağlayacak hale getirilmesi için çaba sarf edilmelidir. Türkiye, İsrail ile iş birliğini geliştirmek ve diğer Bölge ülkelerinin bu iş birliğine katılımı alternatifini de güçlü tutmak için bu avantajından yararlanmalıdır.
- Türkiye, kendisine karşı terör eylemlerine destek veren veya bunlara göz yumayan, bölgesel istikrarsızlık kaynağı oluşturabilecek veya rejiminin yapısı gereği Türkiye'nin ulusal çıkarlarına veya rejimine ters düşebilecek ülkelerle stratejik bir iş birliğine gitmekten kaçınmalıdır.
- Türkiye'nin stratejik iş birliği faaliyetlerinin Bölge içinde çeşitlendirilmesi konusunda en uygun ülkelerin Ürdün ve Mısır olduğu kıymetlendirilmektedir. Ürdün, özellikle son dönemlerde, Batı'nın Orta Doğuda giderek artan etkisine ve Bölge'nin otoriter/milliyetçi rejimlerinin giderek zemin kaybetmelerine paralel olarak, Batı ve İsrail ile ilişkilerinin geliştirilmesini engelleyen dış baskıları üzerinden atmaya başlamıştır. İsrail ile bir barış anlaşması olan Ürdün, Türkiye-İsrail iş birliği faaliyetlerine, özellikle ortak tatbikatlar ve diğer askerî iş birliği alanlarında, giderek artan bir etkinlikle katılım sağlamaktadır. Ürdün, Orta Doğu Bölgesindeki merkezî konumu itibarıyla da Türkiye açısından, özellikle terörle mücadele ve ekonomik iş birliği alanlarında önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ürdün'ün Türkiye-İsrail iş birliğine katılımının artırılması, bunun yanı sıra ikili askerî ve ekonomik iş birliği faaliyetlerinin, askerî eğitim ve Savunma Sanayii alanları başta olmak üzere geliştirilmesi yönünde çaba sarf edilmelidir. Bunun yanında Suriye ile ikili askerî ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmalıdır.
- Mısır da iş birliğinin artırılacağı diğer bir Bölge ülkesidir. Bu ülke, özellikle I nci Körfez Savaşından bu yana artan bir ivme ile, Batı ile

ilişkilerini geliştirmiş, İsrail'e yönelik siyasetinde giderek daha yapıcı bir tutum benimsemiş, terörizm ve kökten dincilik konularında da olumlu yönde çaba sarf etmiştir. Mısır-Türkiye ilişkileri de karşılıklı yarar ve siyasî iş birliği temellerinde gelişimini sürdürmektedir. Mısır, bunun yanı sıra, hem siyasî hem de askerî bakımlardan, Orta Doğu politikalarında son derece etkin bir ülkedir ve özellikle Arap Liginde ve İKÖ çerçevesinde son derece etkindir. Mısır ile güvenlik ve ekonomi sahaları başta olmak üzere, iş birliğinin her iki taraf için de verimli biçimde geliştirilebileceği pek çok seçenek bulunmaktadır. Türkiye, Mısır ile ilişkilerini güvenlik sahası ve Savunma Sanayii alanlarında, ikili düzeydeki yararların yanı sıra hem Arap ülkeleri ile ilişkilerinde hem de genel olarak Bölge politikasında etkinliğini yükseltmek amacıyla geliştirmek yolunda çaba sarf etmelidir.

- Türkiye'nin Bölge ülkelerindeki tanıtım ve lobi faaliyetlerinde etkinlik ve sürekliliğini sağlayabilmek bakımından, kurumsallaşmaya ağırlık veren bir altyapı oluşturulmalıdır. Bu ülkelerdeki her siyasi-toplumsal gelişme/hareket hakkında bilgi akışı sağlanmalı, lider kadroların ve/veya gelecekte lider olabilecek nitelikteki kişilerin tespiti ve faaliyetleri izlenmelidir.
- Üst düzey askeri yöneticiler ve her seviyedeki komutanlar çeşitli vesilelerle Türkiye'ye davet edilmeli, Türk Silahlı Kuvvetlerinin imkan ve kabiliyetleri ile mevcut iş birliği imkanları hakkında bilgilendirilmelidir. İkili askeri ilişkilerimizi geliştirirken, bu ülkelerin sahip oldukları farklı özellikler dikkate alınmalı, üst düzey ilişkiler daha alt ve teknik düzeylere de yaygınlaştırılmalıdır. Savunma sanayiinde iş birliği imkanları değerlendirilmelidir.
- Orta Doğu'daki Millî Menfaatlerimizin elde edilmesi, korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak çok iyi koordine edilmiş, tatbik kabiliyeti olan, gerçekçi psikolojik hareket planları hazırlanmalı ve etkin bir şekilde uygulanmaları sağlanmalıdır.
- İkili askerî anlaşmalar çerçevesinde Bölge ülkelerinin askerî personeline Türkiye'de eğitim verilmeli, Türkiye'de eğitim gören ülke subayları ile eğitim sürecinde kurulan yakınlık ve dostluk (devre arkadaşlığı) ülkelerine döndükten sonra da devam ettirilmelidir. Türkiye'de eğitim alan bu subayların ülkelere döndüklerinde takip edilmeleri, TSK'de mevcut subay mesleki gelişme programına benzer şekilde meslek hayatlarının belirli

safhalarında tekrar Türkiye'ye gelmeleri temin edilerek Türkiye ile irtibatlarının sıcak tutulması sağlanmalıdır.

Türkiye'nin; yukarıda saydığımız tehdit ve gelişmelere her an için hazır olması; Türk Silahlı Kuvvetlerini geleceğin modern silah sistemlerine sahip, bölgesinde caydırıcı yapıya erişmiş bir yapıya kavuşturması; Türkiye'yi, Ulu Önder Atatürk'ün gösterdiği yolda, sahip olduğu demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti sıfatlarını koruyan, bu yolda ekonomik açıdan güçlü, Batı ile bütünleşmiş, kendi başına ayakta durabilen, kendi stratejilerini belirleyebilen ve çizdiği bu stratejiler doğrultusunda tüm milli güç unsurlarını yönlendirebilen; sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynaklarını etkin olarak kullanabilen, alternatif enerji kaynakları üretebilen, geleceğin teknolojik bilgi seviyesini yakalamış; yüksek eğitim seviyesine sahip gençler yetiştirebilen, bu gençleri dünyanın dört bir yanına dağıtarak Türkiye'yi iyi temsil etmelerini sağlayabilen ve bu sayede Türkiye hakkındaki yanlış imajları ortadan kaldıran, Yurtta Sulh Dünyada Sulh anlayışı içerisinde bölgesinde bir istikrar abidesi gibi yükselen, dostu güven, düşmana korku veren bir yapıya bir an önce kavuşması gerekmektedir.

Yoksa Türkiye; Sayın Doç.Dr. Yaşar HACISALİHOĞLU'nun Ulusal Strateji Dergisinde Ulusa seslenişinde olduğu gibi; yeni bağımlılık arayışlarından, tek seçenekli ve tek taraflı ilişki sığılığında, kendine güvensiz ve hedefsiz bir ülke görüntüsünden, kısa-orta ve uzun vadeye yayılmış stratejik öngörü zenginliğinden uzak, günü yaşayan geleceği tasarlamayan bir ülke kimliğinden kurtulmadıkça, kendi iradesiyle dışa açılmak yerine, dış baskılarla kendini korumasızca dışa açarak, ulusal pazarını, piyasasını, yani ekonomisini ülke çıkarları doğrultusunda denetleyemedikçe, özellikle mali sermaye hareketlerinde istikrar bozucu, kırılğan ve yönlendirme amaçlı davranış biçimini engellemedikçe, bugün ulusal gücün en temel bileşenleri olan, stratejik nitelikli ileri teknolojinin üretilmesi, pazar-piyasa etkilerini artırılması ve doğal kaynak egemenliğinin başarılması hedefinden uzak durdukça, çiftçisinden, memuruna, küçük esnafından, büyük sanayicisine, bürokratından politikacısına, askerinden akademisyenine, işçisinden köylüsüne tüm halk kitleleriyle ulusal çıkarlarda buluşmadıkça, toplumsal çıkarlar bireysel çıkarların önüne geçirilmedikçe, dar bir çıkar çevresinin siyasal ve ekonomik güç üzerindeki ülke ve geniş halk kitlelerinin çıkarlarıyla çelişen egemenliği kaldırılmadıkça, çevresinde

barış kuşağı yaratarak, komşularıyla ilişkilerini geliştirerek, yeni dayanışma ve işbirliği zeminleri üretmedikçe, çok seçenekli dış ticaret ve dış politika hedefini öncelikli kılarak, jeopolitik konumunun öngördüğü gibi Avrupalı kimliğini, Asyalı kimliğiyle dengelemedikçe, geleceğin güç ilişkilerini belirleyecek olan Avrasya jeopolitiğinde etkin olabilmenin stratejisini geliştirmedikçe, kendi tehdit algılamalarının bir gereği olarak ekonomi, kültür, hukuk gibi alanları da içine alan geniş ve etkili yeni bir ulusal güvenlik stratejisi geliştirmedikçe, “Ölümü gösterip sıtmaya razı edilen” bir ülke görüntüsünden kurtulmadıkça, borç sarmalına kilitleyerek bundan yarar sağlayanların koşullandırmalarıyla yaratılmış “biz adam olmayız” aşağılanmasından kurtulmadıkça, yeniden topyekûn bir kurtuluş stratejisi geliştirmedikçe, yeniden kalkınma heyecanını hissederek, benlikli ve kimlikli bir yükseliş hedeflemedikçe yarımına güvenle bakması beklenemez.

Türkiye'nin bölgesinde gelişen olayların kendisine olan yansımalarını bu geniş çerçevede görmesi, bundan gelecek adına sonuçlar üretmesi ve herşeyi tüm açıklığıyla ve gerçekliğiyle, halkıyla paylaşması zorunluluk haline gelmiştir. Bu paylaşımın başarılması, psikolojik savaşın içine çekilmiş Türkiye görüntüsünden sıyrılmının da zeminini yaratacaktır. Türkiye; 21'inci yüzyılın, ABD'nin güç kullanma yolu ile sahip olmaya çalıştığı dünya egemenliğini ve liderliğini, sahip olduğu tarihsel, kültürel, tecrübelerle kazanılmış insancıl politikalar üreterek, aşağıdadaki sayacağımız tedbirleri de bir an önce alarak üstlenebilecektir.

Sonuç olarak, dünyanın jeopolitik ve jeostratejik merkezindeki konumu ile asırlardır sıkıntılar yaşayan ve bugün ekostratejik bir fırsat yakalayan Türkiye, artık önceden hazırlanmış senaryoların küçük rol sahibi bir oyuncusu değil, strateji üreten, senaryoların hazırlanmasında yer alan ve başrollerde oynayan bir aktör olarak yeni dünya sahnesindeki yerini alabilecektir. Türkiye, yeni dünya düzeninin oluşumunda, Silahlı Kuvvetleri ile geleceğe güvenle bakan, kendisine yönelen her türlü tehdidi caydırarak yeni asrın ihtiyaçlarına cevap verebilen, dostluğu ve varlığı aranan, yer aldığı tarafa üstünlük ve avantaj sağlayan, dünya barışının tesisinde bir denge unsuru olma özelliğini koruyan, sözüne ve tavrına önem verilen, yurttaki barışı dünyaya taşıyan ve sahip olduğu değerlerle örnek alınan bir dünya devleti olabilecektir.

EK**Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Anlaşmalar Ve Anlaşmalara Dair Bakanlar Kurulu Kararları****Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Üçüncü Turizm Protokolünün Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı****1 Eylül 1986 – No: 86/10955****(Resmi Gazete’de Yayımlı : 28 Eylül 1986 – Sayı : 19235)****Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Üçüncü Turizm Protokolü:**

Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti; iki ülke arasında çeşitli alanlarda esasen mevcut olan işbirliğini göz önünde bulunduracak, 1968 yılında imzalanmış olan turizm alanında işbirliği anlaşmasının ışığı altında, iki ülke arasındaki daha etkin ve verimli turizm ilişkilerini temin amacıyla ve 1963 yılında Roma’da akdedilen birleşmiş milletler uluslararası turizm ve seyahat konferansı ile dünya turizm teşkilatı tavsiyelerine uygun olarak aşağıdaki maddelerde anlaşmaya varmışlardır.

Madde 1: Her iki ülke üçüncü ülkelere turist çekme konusunda işbirliği yapacaklardır. Bununla ilgili olarak, resmi kuruluşlar ve seyahat sanayi kurumları, bu alanda turist çekmek amacıyla her türlü ortak çabayı harcayacaklardır.

Madde 2: Taraflar kendi ulusal hava taşıyıcılığı ve keza kendi ulusal denizcilik şirketlerinin desteği ile uluslararası pazarlarda ortak paketleri başlatma yolunda gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 3: Taraflar kendi ülkelerindeki kişi seyahatine dair yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygun olarak, iki ülke arasında turist akımını teşvik etmek amacıyla gerekli önlemlerin alınması hususunda mutabakata varmışlardır.

Madde 4: Taraflar, pazarlama, anketleme, istatistiki bilgiler alanındaki enformasyon ve araştırma çalışmalarının yanısıra turizm, alanında da uzman değişimini teşvik edeceklerdir.

Madde 5: Taraflar, kendi iç pazarlarında olduğu kadar uluslar arası pazarlarda da ortak tanıtma kampanyaları yürütme amacıyla seyahat sanayini teşvik edeceklerdir.

Türkiye-Mısır Ekonomik, Teknik İşbirliği Ve Ticaret Karma Komitesi Üçüncü Dönem Protokolünün Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

3 Ekim 1986 – No : 86/11075

(Resmi Gazete’de Yayımlı : 19 Aralık 1986 – Sayı : 19316)

Türkiye-Mısır Ekonomik, Teknik İşbirliği Ve Ticaret Karma Komitesi Üçüncü Dönem Protokolu

Ekonomik, teknik işbirliği ve ticaret karma komitesi müzakereleri, iki ülke arasındaki tarihi bağları ve ortak kültürü yansıtan bir kardeşlik ve dostluk havası içerisinde yürütülmüştür.

Taraflar, Türkiye ile Mısır arasındaki mevcut ticari ve ekonomik ilişkilerin iki ülkenin sahip olduğu potansiyeli yansıtmadığını belirtmiş ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesine karar vermişlerdir.

Karma Komite, çalışmalarını aşağıda belirtilen dört alt komite şeklinde yürütmüştür.

1. Ticaret, maliye ve turizm
2. Sanayi ve teknik işbirliği
3. Tarım
4. Konut ve inşaat

Heyet bakanları, ülkelerindeki ekonomik durum ve hükümetlerinin icraatları hakkında etraflı açıklamalar yapmışlardır. Taraflar ticaret ve ekonomik işbirliğini arttırmaya karar vermiş ve ortak hedeflere ulaşmanın yol yöntemlerini görüşmüşlerdir.

**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu
İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Bilimsel Araştırma Ve Teknoloji
Akademisi Arasında İmzalanan Bilimsel Ve Teknik İşbirliği
Anlaşmasının Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı**

2 Şubat 1987 – No : 87/11450

(Resmi Gazete’de Yayımı: 10 Mart 1987 – Sayı : 193996)

**Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti, Bilimsel Araştırma Ve Teknoloji
Akademisi İle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Bilimsel Ve Teknik
Araştırma Kurumu (Tübitak) Arasında Bilimsel Ve Teknik İşbirliği
Anlaşması**

Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti hükümeti arasında 18 Mayıs 1966 tarihinde imzalanan kültür anlaşması çerçevesinde, aşağıdaki maddeler üzerinde mutabakata varılmıştır:

Madde 1: Bilimsel araştırma ve teknoloji akademisi ile Türkiye bilimsel ve teknik araştırma kurumu, tarafların yararına olan ve ilgi duydukları alanlarda bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştireceklerdir.

Madde 2: Taraflar arasında bilimsel ve teknolojik işbirliğini içeren hususlar:

1. Ortak araştırma projeleri
2. Ders vermek, bilimsel danışmanlık yapmak, konferanslara iştirak etmek ve laboratuvarları ziyaret amacıyla, kısa süreli bilim adamı mübadelesi
 1. Bilimsel araştırma yapmak veya yeni teknikleri öğrenmek amacıyla, uzun süreli bilim adamı mübadelesi,
 2. Bilimsel ve teknik enformasyon ve yayınlarının mübadelesi,
 3. Bilimsel konferans ve seminerlere ilişkin enformasyon teatisi,
 4. Bilimsel araştırmanın planlanması, organizasyonu ve yönetimi ile ilgili enformasyon mübadelesi

5. Akit taraflarca mutabakata varılacak diğer bilimsel ve teknolojik işbirliği şekilleri.

Madde 3: Akit taraflardan her biri, bilimsel personeline görevlerini yerine getirmelerinde, gerekli yardım ve kolaylıkları sağlayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Ve Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hükümlülerin Transferine Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun

26.03.1987 – No: 3338

(Resmi Gazete’de Yayımı: 7 Nisan 1987- Sayı: 19424)

Madde 1: 8 Ekim 1986 tarihinde Kahire’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti arasında hükümlülerin transferine dair sözleşmenin onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasındaki Mevcut Vize Rejiminin İyileştirilmesi Amacıyla İmzalanan Anlaşmanın Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

1 Nisan 1988 – No : 88/12768

(Resmi Gazete’de Yayımı : 26 Nisan 1988 – Sayı : 19796)

Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasındaki mevcut vize rejiminin iyileştirilmesi amacıyla Türk ve Mısır resmi pasaport (diplomatik, hizmet, hususi) hamili kişilerin birbirlerinin ülkelerinde yapacakları azami üç aya kadar ikamet müddetli seyahatlerde vizeden muaf tutulmaları konusunda yapılmıştır.

Hükümetimizle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hükümlülerin Transferine Dair Sözleşmenin Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

27 Nisan 1987 – No: 87/11728

(Resmi Gazete’de Yayımlı: 3 Temmuz 1987 – Sayı: 19506

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Ve Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hükümlülerin Transferine Dair Sözleşme:

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti, ceza alanında karşılıklı işbirliğini güçlendirmek ve topluma intibak etmelerinin kolaylaştırılması amacıyla hükümlülerin hürriyeti bağlayıcı cezalarının uyruğu oldukları ülkede infazına imkan sağlamak arzusuyla anlaşma yapılmıştır.

Hükümetimizle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk-Mısır Ortak Komisyonu Kurulmasına Dair Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı

27 Şubat 1988 – No: 88/12690

(Resmi Gazete’de Yayımlı: 11 Nisan 1988 – Sayı : 19782)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk-Mısır Ortak Komisyonu Kurulmasına Dair Anlaşma:

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti, ortak geçmiş ve manevi değerlerden kaymaklanan tarihi ve kültürel bağlar ile aralarındaki karşılıklı anlayışı dikkate alarak, iki ülke arasında her alanda sürdürülen işbirliğini daha da güçlendirme ihtiyacını müdrük olarak ve aralarında imzalanmış bulunan ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması çerçevesinde kurulmuş olan karma ekonomik komisyonunun değerli çalışmalarını sürdürmesi ihtiyacını teyit ederek, aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde1: İş bu anlaşma ile türkiye ile mısır arap cumhuriyeti arasında, her alanda mevcut işbirliği ilişkilerinin iki ülkenin karşılıklı çıkarlarına uygun olarak, daha güçlendirilmesi amacıyla bir türk-mısır ortak komisyonu kurulmuştur.

Madde 2: İkili işbirliği ilişkilerinin tüm veçhelerinin genel olarak değerlendirilmesi ve yönlendirilmesinden sorumlu olacak Türk-Mısır ortak

komisyonunun çalışmaları ekonomik ve teknik işbirliği ve ticaret için Türk-Mısır karma komisyonunun faaliyetlerini etkilemeyecektir.

Madde 3: Türk-Mısır ortak komisyonu amaçlarına ulaşmak için aşağıdaki hususları inceleyecektir.

1. Bütün alanlarda ikili işbirliğinin gerçekleşmesi için izlenecek genel tutumun belirlenmesi,
2. İkili işbirliğini n gören teklif ve çalışma programlarının formüle edilmesi ve nihailleştirilmesi
3. İki lke arasında akdedilen anlaşmaların etkin bir şekilde tatbikini teminen uygulanmasının gözden geçirilmesi
4. İki lke arsında bilgi alış verişi dahil mümkün olan her düzeyde karşılıklı temas ve ziyaretlerin teşviki
5. İki lke arasında işbirliğinin teşviki ve geliştirilmesi maksadıyla yeni yeni alanların yol ve yöntemlerin önerilmesi ve saptanması.
6. İkili işbirliğini ilgilendiren her konuda iştifaelerde bulunulması ve ikili işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik önlemlerin koordine edilmesi ve geliştirilmesi

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Denizcilik Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı

7 Ekim 1988 – No: 88/13171

(Resmi Gazete’de Yayımı: 27 Aralık 1988 – Sayı: 20032)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Denizcilik Anlaşması:

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti;

1. İki kardeş ülke arsındaki dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve desteklenmesini ve de denizcilik ilişkileri arasındaki işbirliğinin düzenli olarak kuvvetlendirilmesini,
2. İki lke arasındaki ticari mübadelenin gelişmesine katkıda bulunmayı,

3. Arzu ederek eşitlik karşılıklı yarar ve yardım ilkelerine uygun olarak aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

Madde 1: Amaç

Bu anlaşmanın amacı

1. İki kardeş ülke arasında denizcilik ilişkilerinin organize edilmesi ve geliştirilmesi,
2. Seyrüsefer koordinasyonunun en iyi şekilde sağlanması,
3. Deniz taşımacılığının gelişmesine zarar verecek önlemlerden kaçınılması,
4. Genel anlamda iki kardeş ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunulması,
5. Fazla kapasitenin önlenmesi ve taşıma şartlarının düzenlenmesi,
6. Gemi inşaa ve onarımı alanında işbirliği yapılması

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Konsolosluk Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı

24 Ocak 1989 – No: 89/ 13718

(Resmi Gazete’de Yayımlı: 5 Mart 1989 – Sayı: 20099)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Konsolosluk Sözleşmesi:

Türkiye ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasında mevcut dostluk ve işbirliğini geliştirmek ve dostluk ruhu içinde konsolosluk ilişkilerini vatandaşlarının çıkarlarının korunmasını ve savunulmasını kolaylaştıracak şekilde düzenlemek arzusu ile,

Bu sözleşme hükümlerince özel olarak öngörülmemiş hususlarda 24 Nisan 1963 tarihi “konsolosluk ilişkileri hakkında viyana sözleşmesi” hükümlerinin geçerli olacağını teyit ederek, bir konsolosluk sözleşmesi akdine karar vermişlerdir.

**Türkiye-Mısır İv. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı
Protokolu'nun Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı**

12 Aralık 1989 – No: 89/14876

(Resmi Gazete'de Yayımı: 10ocak 1990 – Sayı: 20398)

**Türkiye-Mısır İv. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı
Protokolu:**

Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, her iki ülke arasında çeşitli alanlarda mevcut işbirliğini gözönüne alarak, 1982 yılında imzalan turizm alanında işbirliği anlaşmasını gözden geçirerek, iki ülke arasında daha etkin ve verimli turizm ilişkilerini temin amacıyla, bilgi ve materyal değişiminin gerçekleştirilmesi, turist akımının teşvik edilmesi, turizm eğitimi, tanıtması ve pazarlaması alanında işbirliği, planlamada bilgi birikimi ve teknik işbirliği değişimi ile ortak yatırımların teşvik edilmesini öngören gündemi onaylayarak, aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

Madde 1: Taraflar turizm projelerini kendi ülkelerindeki müstakbel yatırımcılara tanıtmak için iki ülke arasında işbirliğinin tesisi ve daha da geliştirilmesi ile bu konunun her iki tarafça güncelleştirilmesi hususunda görüş birliğine varmışlardır.

Madde 2: Taraflar, Türkiye ve Mısır'ın turizm imkanlarının kendi ülkelerinde olduğu kadar üçüncü ülke pazarlarında da tanıtılması ve değerlendirilmesi ile kombine turlar organize etmek ve pazarlamak için iki ülke seyahat acentaları arasındaki işbirliğini teşvik edeceklerdir.

Taraflar, a.b.d., Kanada ve Avustralya pazarlarının potansiyeli ve önemini de göz önüne alacaklardır.

Madde 3: Taraflar, kendi ülkelerindeki turizmi daha da geliştirmek amacıyla, ülkelerinin pazarlama teknikleri ve faaliyetlerine ilişkin bilgi ve deneyim değişiminde bulunmak üzere, seyahat ticareti mensuplarının karşılıklı ziyaretlerde bulunmalarını ülkelerdeki seyahat acentaları birliklerine tavsiye edeceklerdir.

Madde 4: İki ülke “Akdeniz seyahat acentaları birliği”nin kurulmasında etkili önlemlerin alınması için diğer akdeniz ülkeleri ile birlikte kendi ülkeleri seyahat acentaları birliklerini teşvik etmek arzularını beyan etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Ve Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Hukuki Ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

Kabul Tarihi: 18.01.1990 – Kanun No: 3604

(Resmi Gazete’de Yayımı: 26 Ocak 1990 – Sayı: 20414)

Madde1: 4 Nisan 1988 tarihinde ankara’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında hukuki ve ticari konularda adli yardımlaşma sözleşmesinin onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini bakanlar kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti Ve Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Ve Suçluların İadesi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

Kabul Tarihi: 19.04.1990 – Kanun No: 3634

(Resmi Gazete’de Yayımı: 8 Mayıs 1990 – Sayı: 20512)

Madde 1: 4 Nisan 1988 tarihinde ankara’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasında cezai konularda adli yardımlaşma ve suçluların iadesi sözleşmesi’nin onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini bakanlar kurulu yürütür.

Türkiye Mısır Ekonomik, Teknik İşbirliği Ve Ticaret Ortak Komitesi Beşinci Dönem Protokolü’nun Onaylanmasına Dair Karar

6 Ağustos 1992 – No: 92/3371

(Resmi Gazete’de Yayımı : 28 Eylül 1992 – Sayı : 21359)

Türkiye Mısır Ekonomik, Teknik İşbirliği Ve Ticaret Ortak Komitesi Beşinci Dönem Protokolü:

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti arasında 20 Nisan 1976 tarihli ticaret anlaşmasının 10. Maddesi ve 3 Aralık 1977 tarihli ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmasının 5. Maddesi uyarınca kurulmuş olan Türkiye-Mısır ekonomik, teknik işbirliği ve ticaret karma komitesi'nin beşinci dönem toplantısı, 25-27 Mayıs 1992 tarihleri arasında Kahire'de yapılmıştır.

Karma komite, açılış oturumu ve alt komiteler şeklinde çalışmıştır. Aşağıdaki alt komiteler kurulmuştur.

1. Maliye, ticaret, turizm ve ulaştırma
 - a) Ticari ilişkiler
 - b) Ekonomik ve teknik işbirliği
 - c) Ulaştırma ve haberleşme (hava, deniz, telekomünikasyon)
2. Sanayi, tarım ve teknik işbirliği

Mısır Müşterek Emlak Komisyonu'nun 5. Dönem Toplantısına Ait Protokol'un Onaylanmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

7 Ocak 1992 – No: 92/2604

(Resmi Gazete'de Yayımı : 1 Şubat 1992 – Sayı: 21129)

Türkiye-Mısır müşterek emlak komisyonunun 5 inci dönem toplantısına ait protokolün 8 inci maddesi uyarınca, zamanında başvurmamış olan mirasçılarının müracaatlarına imkan sağlamak amacıyla , diğer mirasçılarının kanuni süre içerisinde başvurmuş olmaları kaydıyla, müracaat etmeyen mirasçılara da bir yıllık ek süre verilmesine dair iki ülke arasında mektup teatisi suretiyle 2 kasım 1991 tarihinde kahire'de imzalanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Türk Mal, Hak Ve Menfaatlerinin Tazmine İlişkin Anlaşmanın Yürürlülük Süresinin 2 Yıl Daha Uzatılması Konusunda Teati Edilen Mektupların Onaylanmasına Dair Karar

17 Eylül 1992 – No: 92/3531

(Resmi Gazete’de Yayımı : 17 Ekim 1992 – Sayı : 21378)

4 Haziran 1981 tarihinde kahire’de imzalanmıştır.

Hükümetimiz İle Mısır, Lübnan, Ürdün, Oman, Suriye Ve Sudan Hükümetleri Ve Birleşmiş Milletler Gıda Ve Tarım Teşkilatı Arasında İmzalanan “Bölgesel Brucellois Kontrol Programı İçin Klavuz Hazırlanması” Konulu Proje Bölgesinin Onaylanmasına Dair Karar

13 Ocak 1993 – No: 93/4044

(Resmi Gazete’de Yayımı: 24 Şubat 1993 – Sayı: 21506)

30/12/1992 tarihinde imzalanmıştır.

Mısır, Irak, Ürdün, Suriye Ve Türkiye Elektrik Sistemlerinin İrtibatlandırılması Projesi Protokol’unun Onaylanmasına Dair Karar

11 Ocak 1993 – No: 93/3994

(Resmi Gazete’de Yayımı: 31 Ocak 1993 – Sayı: 21482)

Mısır, Irak, Ürdün, Suriye Ve Türkiye Elektrik Sistemlerinin İrtibatlandırılması Projesi Protokolü:

Kalkınma ve refahlarının artırılması için iyi ilişkiler kurma ve işbirliği için arzularını teyit ederek, beş ülke elektrik ve enerji bakanlarının 16-17 Ocak 1989 tarihinde ankara’da imzalamışlardır.

Danışmanlar tarafından hazırlanan, fizibilite çalışmalarına ait tavsiye ve kararların sunuşuna müteakip; 5 ülkenin bakanları aşağıdaki hususlarda görüş birliğine varmıştır;

1. Beş ülke elektrik şebekelerinin irtibatlandırılmasının fizibilite çalışmalarında tavsiye edilen iki etabının uygulanmasına başlamak üzere yapılacak iletim tesislerinin iki adımda gerçekleştirilmesi.

a) Birinci adım: (amman s.) – (amman n.) – (adra) – (hamma 2) – (aleppo f.) - (birecik) bağlantılarının 1997 yılına kadar tamamlanması,

- b) İkinci adım : (hissie) – (dair el-zorr) – (qaim) bağlantılarının 1998 yılına kadar ve (kesek) – (cizre) bağlantısının 2000 yılına kadar tamamlanması.

herhangi iki ülke, uygun olması halinde aralarındaki irtibatlandırmayı hızlandırabilecektir.

2. Bir ülkeden başka bir ülkeye aracı ülkeler üzerinden yapılacak olan ve genellikle kapasite ve ilgili enerjinin aktarılmasını veya yalnızca enerjinin aktarılmasını kapsayan aktarma bedeli ilkelerinde anlaşmaya varılacaktır.
3. Diğer ülkelerle kıyaslanabilir bir yarar (üretim kapasitesi tasarrufu açısından) sağlamadığı halde ek yatırımlar yapmak zorunda olan aracı ülkelerin bu yatırımlarının, aktarma bedeli üzerine bir bedel eklenmesi suretiyle karşılanması ilkesinde anlaşmaya varılacaktır.
4. Aşağıdaki anlaşmaların hazırlanması için beş ülkenin elektrik kurumlarının temsilcilerinden bir komite oluşturulması,
 - a) Genal ticaret anlaşması
 - b) Tesis anlaşması
 - c) İrtibatlandırma anlaşması

Mısır, Irak , Ürdün, Suriye Ve Türkiye (Eijst) Elektriksel Enterkonneksiyon İçin Genel Alışveriş Anlaşması'nın Onaylanmasına Dair Karar

6 Ocak 1994 – No: 9475170

(Resmi Gazete'de Yayımı : 8 Mart 1994 – Sayı : 21871)

Beş Ülke Arasında Mısır, Irak , Ürdün, Suriye Ve Türkiye (Eijst) Elektriksel Enterkonneksiyon İçin Genel Alışveriş Anlaşması:

(Eijst) Ülkeleri arasındaki ekonomik ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve elektriksel enerji alanındaki işbirliğini arttırmak amacıyla;

1. Mısır Arap Cumhuriyeti elektrik ve enerji bakanlığı
2. Irak Cumhuriyeti endüstri ve maden bakanlığı
3. Ürdün haşimi krallığı enerji ve maden kaynakları bakanlığı
4. Suriye Arap Cumhuriyeti elektrik bakanlığı
5. Türkiye Cumhuriyeti enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı

6. 10-11 Ekim 1992 tarihinde şam'da yapılan toplantıda beş ülkenin bakanları, beş ülkenin elektrik sistemlerinin enterkonneksiyonunun ilk aşamasına başlanması ve bir genel alışveriş anlaşması hazırlanması konusunda anlaşmışlardı. Bakanlar bununla ilişik olarak aşağıdaki konularda anlaşıldılar.

Madde 1:

1. Taraflar buna göre karşılıklı yardımlaşmak ve birbirinden yararlanmak, elektriksel güç sağlanmasında güvenilirliği arttırmak ve elektriksel güç fazlasının mübadelesi ile işletmede ekonomi sağlamak amacıyla 5 ülkenin elektrik sistemleri arasında enterkonneksiyonu gerçekleştirmek için tam anlamıyla işbirliği yapmayı kabul ederler.
2. Taraflar elektrik sistemleri arasındaki enterkonneksiyonu aşağıdaki amaçlar için kullanacaklardır.
 - Uzun ve kısa dönemli güç ve enerji alışverişleri
 - Enerji alım satımı
 - Acil durumlarda yardımlaşma
 - Elektriksel gücün ve enerjinin sistemleri üzerinden taşınması
3. Taraflar (ejst) Enterkonneksiyonunun hayata geçirilmesi amacıyla beş ülkenin elektrik kurumlarının tesis ve enterkonneksiyon anlaşmaları hazırlayacaklarını kabul ederler.

Madde 2

Taraflar enterkonneksiyonla ilgili tüm teknik bilgilerin kayıtlarını tutacaklar ve bu bilgileri periyodik olarak veya istek üzerine diğer taraflara gönüllü olarak vereceklerdir.

Mısır Cumhuriyeti İle Hükümetimiz Arasında Akdulunan Türk Mal, Hak Ve Menfaatlerinin Tazmine İlişkin Andlaşmanın 2 Yıl Daha Uzatılmasını Temin İçin Teati Edilen Mektupların Onaylanmasına Dair Karar

16 Mart 1994 – No: 94/5437

(Resmi Gazete’de Yayımı: 21 Nisan 1994 Tarih Ve 21912)

4 Haziran 1981 tarihinde Kahire’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasında Türk mal, hak ve menfaatlerinin tazminine ilişkin anlaşmanın 3 Ağustos 1994 tarihinde sona erecek yürürlük süresinin 2 yıl daha uzatılmasını teminen iki ülke arasında teati edilen ekli mektupların onaylanması.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik Ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar

8 Ağustos 1994 – No: 94/5956

(Resmi Gazete’de Yayımı: 28 Eylül 1994 – Sayı: 22065)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik Ve Teknik İşbirliği Anlaşması:

18 Temmuz 1994 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır.

Madde 1: Taraflar, ülkelerinde yürürlükte bulunan mevzuat çerçevesinde, iktisadi teşekkülleri, teşebbüsleri ve firmaları arasındaki ekonomik ve teknik işbirliğinin sürekli gelişimini ve çeşitlendirilmesini destekleyecek, teşvik edecek ve kolaylaştıracaklardır.

Madde 2: Birinci maddede öngörülen işbirliği alanları, aşağıdaki hususları da kapsayacaktır.

1. Ortak teknik ve sinai teşebbüslerin tesis edilmesi ve işletilmesi,
2. Uzman, danışman, doküman ve bilgi değişimi,
3. Eğitim imkanları ve danışmanlık hizmetleri sağlanması
4. Burs imkanları sağlanması, araştırma gezileri ve seminerler tertiplenmesi,
5. Sergiler düzenlenmesi
6. Tarafların üzerinde mutabık kalabilecekleri diğer işbirliği alanları

Madde 3: İkinci maddede öngörülen ekonomik ve teknik işbirliğine ilişkin başlıca projelerin uygulanması, ilgili taraflar arasında işbu anlaşmanın

hükümlerine uygun olarak yapılacak ayrı protokol, düzenleme ve sözleşmelerle gerçekleştirilecektir.

Madde 4: Taraflar, iki ülke arasındaki ekonomik ve teknik ilişkilerin daha da geliştirilmesi için işbu anlaşmanın hükümlerinin uygulanmasının izlenmesi ve kolaylaştırılması ve uygulanmasından doğabilecek sorunların çözümlenmesi amacıyla bakanlar düzeyinde bir karma ekonomik komisyon kurmayı kararlaştırmışlardır.

Karma ekonomik komisyon dönüşümlü olarak Türkiye ve Mısır'da toplanacaktır. Bu toplantıların yeri ve tarihi taraflar arasında diplomatik kanallarla tespit edilecektir.

Karma ekonomik komisyon, alınan kararların uygulanması gözden geçirilmesi ve yeni işbirliği alanlarının belirlenmesi amacıyla, alt komisyonlar kurabilir. Alt komisyonlar raporlarını doğrudan karma ekonomik komisyona sunacaklardır.

Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti İle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hayvan Sağlığı Konusunda İşbirliği İle İlgili Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar

8 Ağustos 1994 – No: 94/5963

(Resmi Gazete'de Yayımı: 25 Eylül 1994 – Sayı: 22062)

4 Ekim 1993 Tarihinde Ankara'da İmzalanmıştır.

Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti İle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ortak Yüksek Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar

15 Ağustos 1994 – No : 94/5979

(Resmi Gazete'de Yayımı : 24 Eylül 1994 – Sayı : 22061)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ortak Yüksek Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma:

Madde 1: İkili işbirliği için ortak yüksek komisyon kurulması. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti bu komisyonu aşağıdaki vazifelerle görevlendirir:

1. Her türlü işbirliği alanının, özellikle ticari ve ekonomik konular başta olmak üzere incelenmesi ve hazırlık yapılması,
2. İki ülke arasında imzalanan anlaşma, muahede ve işbirliği programlarının yerine getirilmesinin izlenmesi;
3. Yukarıda bahsedilen bakan düzeyindeki Türkiye – Mısır ortak komisyonu tarafından rapor edilen siyasi koordinasyonun gözden geçirilmesi;

Madde 2: Ortak yüksek komisyon, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Başbakanı ve Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Başbakanının eş-başkanlığındaki iki heyetten meydana gelecektir.

Madde 3:

1. Ortak yüksek komisyon her yıl bir kez münavebeli olarak Türkiye ve Mısır'da toplanacaktır.
2. Bu toplantıların yeri, taslağı ve zamanı diplomatik kanallar aracılığıyla iki tarafça belirlenecektir.

Madde 4: Ortak yüksek komisyon, toplantılara hazırlık konusunda yardım etmek üzere alt komisyonlar kurabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşmasının Onaylanmamasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

Kabul Tarihi: 09.03.1995 – Kanun No: 4091

(Resmi Gazete'de Yayımlı: 21 Mart 1995 – Sayı: 22234)

Madde 1: 12 Ocak 1993 tarihinde Kahire'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti arasındaki hava taşımacılığı anlaşması'nın onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması

(Resmi Gazete'de Yayımlı: 18 Ekim 1995 – Sayı: 22437)

Her ikisi de 7 Aralık 1944 tarihinde imzaya açılmış bulunan uluslar arası sivil havacılık konvansiyonu (sözleşmesi) ile uluslar arası hava seferleri transit anlaşması'na taraf olan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti, toprakları arasında ve ötesinde hava seferleri kurma amacıyla bir anlaşma akdetmek arzu ettiklerinden anlaşmaya varmışlardır

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması Ve Eki Protokolun Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun

Kabul Tarihi: 28.08.1996 – Kanun No: 4172

(Resmi Gazete'de Yayımı: 3 Eylül 1996 – Sayı: 22746)

Madde 1: 25 Aralık 1993 tarihinde kahire'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasında gelir üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması" ve eki protokolün uygulanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini bakanlar kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması:

Madde 1: Kişilere İlişkin Kapsam: Bu anlaşma akit devletlerden birinin veya her ikisinin mukimi olan kişilere uygulanacaktır.

Madde 2: Kavranan Vergiler:

1. Bu anlaşma, ne şekilde alındığına bakılmaksızın, her bir akit devlette veya politik alt bölümlerinde ya da mahalli idarelerinde gelir üzerinden alınan vergilere uygulanacaktır.
2. Menkul veya gayrimenkul varlıkların devrinden doğan kazançlara uygulanan vergiler ile ücretin veya maaşın toplam tutarı üzerinden ödenen vergiler ve bunun yanı sıra sermaye

değer artış kazançlarına uygulanan vergiler dahil olmak üzere, toplam gelir veya gelirlerin unsurları üzerinden alınan tüm vergiler, gelirden alınan vergiler olarak kabul edilecektir.

3. Anlaşmanın uygulanacağı şu anda geçerli olan vergiler özellikle:

a) Türkiye’de

i) Gelir vergisi;

ii) Kurumlar vergisi; ve

iii) Gelir vergisi ve kurumlara vergisi

üzerinden alınan fon payı;

(bundan böyle “türk vergisi” olarak bahsedilecektir).

b) Mısır Arap Cumhuriyeti’nde:

i) Gayri menkul mallardan alınan gelir vergisi (tarımsal arazi vergisi, bina vergisi ve ghaffir vergisi dahil);

ii) menkul sermaye gelir vergisi;

iii) Ticari ve sinai kazançlar üzerinden alınan vergi;

iv) Ücretler , maaşlar, menfaatler, düzenli ödemeler vb. Diğer ödemeler üzerinden alınan vergi;

v) serbest meslek ve tüm ticari olmayan işlerden elde edilen kazanç üzerinden alınan vergi;

vi) Genel gelir vergisi;

vii) Kurum kazançları vergisi; ve

Viii) yukarıda belirtilen vergilerin yüzdesi olarak veya başka şekilde alınan ek vergiler;

(bundan böyle “mısır vergisi” olarak bahsedilecektir).

4. Bu anlaşma aynı zamanda, anlaşmanın imza tarihinden sonra, mevcut vergilere ilave olarak veya onların yerine alınan ve mevcut vergilerle aynı nitelikte olan veya onlara önemli ölçüde benzeyen vergilere de uygulanacaktır. Akit

devletlerin yetkili makamları, vergi mevzuatlarında yapılan önemli değişiklikleri birbirlerine bildireceklerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşması

Kabul Tarihi: 07.11.1996 – Karar Sayısı: 96/8800

(Resmi Gazete: 07 Ocak 1997– Sayı: 22870)

4 Ekim 1996 tarihinde Kahire’de imzalanmıştır.

Madde 1: Akit taraflar, mevzuatları çerçevesinde tüm ticari mübadele usul ve araçlarını kullanarak, iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırmak, ticaret hacmini arttırmak ve teşvik etmek amacıyla azami gayreti göstereceklerdir.

Madde 2: Akit taraflar, iki ülke arasındaki ticareti daha da geliştirmek amacıyla, ticari temsilcilerin, grupların ve heyetlerin ziyaretlerini, tarafların ticari fuarlara atılımını, taraflardan birinin diğer tarafın ülkesinde sergiler düzenlemesini, yetkili makamlar arasında mutabık kalınacak koşullar çerçevesinde teşvik edecek ve kolaylaştıracaklardır.

Madde 3: Akit taraflar, iş bu anlaşma çerçevesinde ticari mübadeleleri kolaylaştırmak amacıyla, satılmaları veya tüketilmeleri halinde, iki ülkede yürürlükteki mevzuata uygun olarak gerekli vergi, resim ve harçların ödenmesi koşuluyla, aşağıda sıralanan mallar için ithal ve ihraç müsaadelerinin verilmesi ve gümrük vergi, resim ve harçlardan muafiyet uygulanması hususlarında anlaşmışlardır.

1. Sergi standlarının yapımında kullanılan araç ve gereçler.
2. Teşhir süresinin bitiminden sonra menşee ülkelere yeniden ihraç edilmek üzere, fuar ve sergilerde teşhir amacıyla kullanılan mal numuneleri.
3. Ticari değeri olmayan katalog, broşür ve basılı yayınlar gibi reklam araçları ve numuneler.
4. Geçici ithalat düzenlemeleri ile getirilen test ve deneysel amaçlı maddeler.

Madde 4: İki ülke arasındaki ticaretten doğacak tüm ödemeler, her iki ülkede yürürlükte bulunan kambiyo mevzuatları ve diğer ilgili kanun, tüzük ve yönetmelikler çerçevesinde serbest döviz esasına göre yapılacaktır.

Madde 5: Akit taraflardan her biri , diğer akit tarafın talebi üzerine, iki ülke arasında yürürlükte bulunan kanun ve düzenlemeler çerçevesinde, mal mübadelesi ve ödemeleri kolaylaştırmak üzere, iki ülke arasındaki ticaretin ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, diğer tarafa her türlü bilgiyi sağlayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunmasına İlişkin Anlaşma İle Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına Dair Notaların Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun

Kabul Tarihi: 08.07.1999 – Kanun No: 4408

(Resmi Gazete: 10 Temmuz 1999 – Sayı: 23751)

Madde 1: 04.10.1996 tarihinde Kahire’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti arasında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin anlaşma” ile söz konusu anlaşma’da değişiklik yapılmasına dair 11.02.1998 ve 17.02.1998 tarihli notaların onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini bakanlar kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültür Merkezleri Kurulması Ve Bu Merkezlerin Faaliyeti Hakkında Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

Kabul Tarihi: 23.07.1999 – Kanun No: 4420

(Resmi Gazete: 25 Temmuz 1999 – Sayı: 23766)

Madde 1: 27 Ekim 1998 tarihinde Kahire’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti arasında kültür merkezleri kurulması ve bu merkezlerin faaliyeti hakkında protokol” ün onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini bakanlar kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Mahkeme Kararlarının Tanınması Ve Tenfizi Hakkında Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

Kabul Tarihi: 04.04.2000 – Kanun No: 4555

(Resmi Gazete: 09 Nisan 2000 – Sayı: 24015)

Madde 1: 4 Ekim 1996 tarihinde Kahire’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti hükümeti arasında mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi hakkında sözleşmenin” in onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3: Bu kanun hükümlerini bakanlar kurulu yürütür.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suçla Mücadele İşbirliği Anlaşması

Kabul Tarihi: 13.08.1999 Karar Sayısı: 99/13280

(Resmi Gazete: 19 Eylül 1999 – Sayı: 23821)

Madde 1: Taraflar, anlaşmada belirtilen konular dolayısıyla, uyuşturucu ve psikotrop maddelerin kaçakçılığı ve uluslar arası örgütlü terörizmle ilgili, aranan ve kendi ülkelerinde işledikleri suçlardan mahkumiyetine karar verilen diğer taraf vatandaşları ile her iki ülkede diğer taraf için tehlikeli görülen ya da takibat altında tutulan açık kimliklerini ve karıştıkları olayla ilgili bilgileri karşılıklı olarak birbirlerine bildireceklerdir.

Madde 2: Taraflar gerek kendi ülkelerinde gerek ülkeleri dışında cereyan eden ve diğer tarafı hedef alan teşebbüs ve faaliyetler hakkında elde ettikleri bilgileri diğer tarafa süratle intikal ettireceklerdir.

Madde 3: Tarafların ilgili makamları, ortaya çıkan eski ve yeni suçlar bu suçlar işlenirken kullanılan usuller, kullanılan araçlar ve silah sistemleri ile bu suçların işlenmesini önlemek amacıyla alınan tedbirler ve personelin kullandığı teknolojik cihaz-ekipmanlar hakkında bilgi alış verişinde bulunacaklardır.

Madde 4: Taraflar terörist faaliyetlerin ve organize suçların her çeşidinin önlenmesi, topraklarının bu tür faaliyetlerin planlanması , organize

edilmesi ya da uygulanması amacıyla kullanılmasının, terörist ya da suçluların birey ya da gruplar olarak ülkelerine sızmalarının, barınmalarının, maddi destek sağlamlarının, fiziki veya askeri eğitim almalarının engellenmesi için kesin ve etkili tedbirler alacaklardır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Mahkeme Kararlarının Tanınması Ve Tenfizi Hakkında Sözleşme

Kabul Tarihi: 27.04.2000 Karar Sayısı: 2000/622

(Resmi Gazete: 22 Mayıs 2000 – Sayı: 24056)

Madde 1:

1. İş bu sözleşmenin hükümleri, aile hukuku alanında verilen kararlar hariç olmak üzere, her iki devletin yargı mercilerinde, sözleşmelerin yürürlüğe girmesinden sonra, hukuki ve ticari konularda ittihaz olunan mahkeme kararlarının ve hakemlik müesseselerince verilen kararların tanınması ve tenfizi için uygulanacaktır.
2. Bu hükümler, zarar ziyanın tanzimi ve malların iadesine ilişkin olarak ceza mahkemelerince verilen kararlar hakkında da aynen geçerli olacaktır.
3. Bu hükümler, ne her iki devletten birisi aleyhine verilen kararlar, ne de iflas, konkordato alanında yahut benzeri usuller çerçevesinde ittihaz olunan kararlar hakkında uygulanmayacaktır.

Madde 2:

Her iki devletten birinde bulunan yargı mercilerince ittihaz olunan nizalı ve nizasız kararlar, tenfizin icra edileceği devletin usül hükümlerine uygun şekilde tanınacak ve tenfiz olunacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Türk Mal, Hak Ve Menfaatlerinin Tazmine İlişkin Anlaşmanın Yürürlük 3 Ağustos 1992 Tarihine Kadar Uzatılması Konusunda Teati Edilen Mektupların Onaylanmasına Dair Karar

Kabul Tarihi: 27.10.1990 Karar Sayısı: 90/1095
(Resmi Gazete: 26 Kasım 1990 – 20707)

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Ve Suçluların İadesi Sözleşmesi
Kabul Tarihi: 19.08.1990 Karar Sayısı: 90/786
(Resmi Gazete: 07 Ekim 1990 – Sayı: 20658)

Madde 1:

1. Cezalandırılması, yardımlaşma talep edildiği anda, yardım isteyen devletin adli makamlarının yetkisi içinde bulunan suçlarla ilgili adli işlemler dolayısıyla akit devletler, iş bu kısımdaki hükümler dairesinde birbirlerine karşılıklı olarak en geniş şekilde adli yardımda bulunmayı taahhüt ederler.
2. Cezai konularda adli yardımlaşma özellikle, hazırlık tahkikatı işlemlerinin yerine getirilmesi, sanık, tanık, bilirkişi ifadelerinin alınması, arama, eşya zaptı, ceza kavuşturmasına ilişkin belge ve eşyaların teslimi ve aynı şekilde kararlar ile belgelerin tebliği ile hususları kapsayacaktır. Bununla birlikte iş bu kısım tutuklama ve mahkumiyetin kararların infazı ile tamamen askeri nitelikte bulunan suçlar konusunda uygulanmayacaktır.

Madde 2:

1. Talebin ilişkin olduğu suçlar, yardım isteyen devletçe, siyasi suçlarla veya siyasi suçlara murtabit suçlarla yahut vergi ve resim, gümrük ve kambiyo suçları ile ilgili kabul edilmekte ise;
2. Yardım isteyen devlet, talebin yerine getirilmesini egemenliğine, güvenliğine veya kamu düzenine halel getirecek nitelikte görüyorsa,
Adli yardımlaşma reddedilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Hukuki Ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesi

Kabul Tarihi: 03.05.1990 Karar Sayısı: 90/432

(Resmi Gazete: 23 Temmuz 1990 – Sayı: 20583)

Madde 1: İki devletten birinin vatandaşları diğer devletin topraklarında bu devletin vatandaşlarının tabi olduğu şartlarla hak ve menfaatlerinin müdafaası için mahkemelere serbestçe kolayca müracaat hakkına sahiptirler. Hukuki korumadan aynı şekilde yararlanırlar.

Bu ülkede yabancı olmak, ikametgahı veya meskeni olmamak gibi nedenlerle her ne ad ile olursa olsun kefalet veya teminat akçesi ile yükümlü tutulmazlar. Aynı kural yargılama giderlerinin karşılanması içinde geçerlidir.

Madde 2: Yukarıdaki maddenin hükümleri her iki devletten birinin toprakları üzerinde, bu devletin anayasasına ve kamu düzenine uygun olarak teşekkül etmiş bulunan veya teşekkülüne müsaade edilmiş olan bütün tüzel kişiler için de uygulanır. Bu tüzel kişilerin dava ehliyeti, merkezleri iki devletten hangisinin toprakları üzerinde duruyorsa o devletin mevzuatına göre belirlenir.

Türkiye, Mısır, Suriye, Ürdün, Irak Elektrik Şebekelerinin Enterkonneksiyonu Mutabakat Zaptının Onaylanması Hakkında Karar

Kabul Tarihi: 27.02.1989 Karar Sayısı: 89/13798

(Resmi Gazete: 4 Mart 1989 – Sayı: 20098)

Türkiye Cumhuriyeti Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı İle Mısır Arap Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Arasında Tarım Alanında Teknik, Bilimsel Ve Ekonomik İşbirliği Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar

Kabul Tarihi: 10.12.1999 Karar Sayısı: 99/13778

(Resmi Gazete: 13 Ocak 1999 – Sayı:23932)

Madde 1: Tarım/bitkisel üretim, bitki koruma, hayvancılık, hayvan sağlığı, su ürünleri, gıda endüstrisi ve köy işleri alanlarında taraflar aşağıdaki konularda işbirliği yapma konusunda mutabakata varmışlardır.

1. Teknik bilgi ve doküman mübadelesi
2. Tarafların ilgili araştırma kuruluşlarınca yayınlanan araştırma sonuçlarının mübadelesi
3. Bitkisel ve hayvansal genetik ve biyolojik materyal mübadelesi
4. Her iki ülkenin ilgili alanlarına giren konularda uzman mübadelesi
5. Her iki ülkede kurslar seminerler konferanslar ve toplantılar düzenlenmesi
6. Sulama ve sulama sistemleri konularında bilgi mübadelesi
7. Tarafların ilgili kuruluşları arasında doğrudan ortak çalışmaların tesisi
8. Gerek her iki ülkede ve gerekse diğer pazarlarda tarımsal pazarlama konusunda özel sektör kuruluşları arasında işbirliği ve ortak yatırımların teşvik edilmesi

Türkiye-Mısır Ekonomik Teknik İşbirliği Ve Ticaret Karma Komitesi Dördünü Dönem Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar

Kabul Tarihi: 13.05.1988 - Karar Sayısı: 88/12954

(Resmi Gazete: 27 Haziran 1988 – Sayı: 19855)

Karma komite genel oturumlar ve alt komiteler halinde çalışmalarını sürdürmüştür. Aşağıdaki alt komiteler oluşturulmuştur:

1. Maliye, ticaret, turizm ve deniz ulaştırması
2. Sanayi, tarım, inşaat ve teknik işbirliği

Türkiye Cumhuriyeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında Sağlık Ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Anlaşma

Kabul Tarihi: 13.08.1999 - Karar Sayısı: 99/13250

(Resmi Gazete: 14 Eylül 1999 – Sayı: 23816)

Madde 1: Taraflar, eşitlik karşılıklı ve her iki taraflı fayda temeline dayalı olarak sağlık ve tıp alanında işbirliğini teşvik edeceklerdir. İşbirliğinin özgün alanları tarafların kendi ilgileri dikkate alınarak karşılıklı muvafakat ile belirlenecektir.

Madde 2: Taraflar karşılıklı muvafakat ile belirlenen alanlarda aşağıdaki yöntemlerle işbirliği yapacaklardır.

1. Bilgi değişimi.
2. Kısa süreli eğitim, staj, bilgi-görgü arttırma ve danışma hizmetlerini geliştirmek üzere uzman değişimi.
3. İlgili kurum, kuruluş ve organizasyonlar arasında doğrudan temasın sağlanması
4. Tıp ve halk sağlığı alanlarından karşılıklı olarak kabul edilecek diğer şekilde işbirliği

Madde 3: Taraflar kendi ülkelerinde yapılacak olan sağlık ve tıp sorunlarıyla ilgili uluslar arası katılımın olacağı kongreler ve sempozyumlar hakkında bilgi değişiminde bulunacaklardır.

Madde 4: Taraflar ilaç ve eczacılık hizmetleri kapsamına giren konularda ilişkilerin geliştirilmesini ve ticari ilişkilerin tesisini destekleyeceklerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İle Mısır Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arasında İşbirliği Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar

Kabul Tarihi: 04.08.1999 Karar Sayısı: 99/13206

(Resmi Gazete: 12 Eylül 1999 – Sayı: 23814)

Madde 1: Taraflar arasında istişareler amacıyla bir ortak komite oluşturulacaktır.

karşılıklı çıkarlara ilişkin hususların görüleceği bu ortak komite çerçevesinde,

1. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri bakanı ile Mısır Arap Cumhuriyeti Dışişleri bakanı, sırasıyla Türkiye ve Mısır'da bir kez bir araya geleceklerdir.

2. Tarafların yüksek düzeyli memurları her sene iki kez sırasıyla Türkiye ve Mısır'da istişarelerde bulunacaklardır.Söz konusu istişarelerin tarihleri yerleri ve ele alınacak konular üzerinde konular üzerinde diplomatik yollardan mutakabata varılacaktır.

Madde 2: Birinci maddede değinilen istişarelerin konuları, diğer hususların meyanında, aşağıdaki hususları kapsayacaktır:

1. Siyasi, ekonomik, bilimsel, teknolojik, kültürel ve konsolosluk işleri konularında ikili işbirliğini düzenlemeye ve derinleştirmeye yönelik mesleler,
2. Avrupa, akdeniz ve orta doğu'da güvenlik, istikrar ve işbirliğine ilişkin meseleler,
3. Her iki ülkenin de taraf olduğu çok taraflı anlaşmaların uygulanması,

Taraflardan herhangi biri, ihtiyaç duyulması halinde olağanüstü toplantı yapılmasını talep edebilir.

Madde 3: Her iki ülkenin üçüncü ülkelerdeki diplomatik ve konsolosluk misyonları düzenli temaslarda bulunacak ve ortak çıkarlara ilişkin konularda görüş teatisini sürdüreceklerdir.

Madde 4: Her iki ülkenin birleşmiş milletler ve diğer uluslar arası kuruluşlar nezdindeki temsilcilikleri uluslar arası toplantılara katılan temsilcileri düzenli temaslarda bulunacak ve gerektiğinde ortak çıkarları ilgilendiren konularda birbirlerine danışacaklardır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültür Merkezleri Kurulması Ve Bu Merkezlerin Faaliyeti Hakkında Protokol

Kabul Tarihi: 04.08.1999 Karar Sayısı: 99/13207

(Resmi Gazete: 10 Eylül 1999 – Sayı: 23812)

Madde 1:

1. Taraflar karşılıklılık esasını uyarınca, Kahire'de Türkiye Cumhuriyeti Kültür Merkezi, İstanbul'da Mısır Arap Cumhuriyeti Kültür Merkezi kurulması hususunda anlaşmışlardır.

2. Bu kültür merkezleri, faaliyetlerini kabul eden devletin mevzuatına uygun şekilde yürütülecektir.

Madde 2:

1. Kültür merkezlerinin işlevi, her iki tarafın , kültür, sanat, eğitim, bilim ve özellikle görsel-işitsel enformasyon alanlarında ve diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesine ve iki ülkenin halklarının birbirlerini karşılıklı olarak anlaşmasına katkıda bulunmak olacaktır.
2. Bu merkezler, ikili kültür anlaşmasının ve her iki tarafın bakanlıkları ve kurumları arasındaki işbirliği programlarının uygulanmasına katkıda bulunurlar.

Madde 3: Kültür merkezleri, tarafların o ülkedeki büyükelçiliklerinin yetki ve sorumluluğu altında faaliyet göstereceklerdir.

Madde 4:

1. Kültür merkezlerinin programları, aşağıdaki maddelerde kayıtlı faaliyetleri içerir;
 - a) Konferans, kolokyum, sempozyum ve diğer benzeri toplantılar ile sanatsal gösteri, konser ve sergiler düzenlemesi,
 - b) Türkiye’de ve Mısır’da düzenlenen kültürel, bilimsel, eğitsel ve sanatsal etkinliklere katılım,
 - c) Film ve diğer görsel-işitsel materyal gösterimleri
 - d) Gönderen devletin teklifi üzerine ve kültür merkezlerinin faaliyetleri çerçevesinde, araştırmacı, yazar, gazeteci, akademisyen ve sanatçıların kabulü ve bu ziyaretlerin programlarının hazırlanması,
 - e) Gönderen devletin kültürel, bilimsel ve sanatsal yaşantısına ilişkin bilgi dağıtımı,
 - f) Kütüphane ve okuma salonları oluşturulması, kitap, gazete, dergi, plak, kaset, cd-rom, slayt ve film gibi kültürel, işitsel, bilimsel ve sanatsal nitelikli görsel-işitsel malzeme dağıtımı veya ödünç verilmesi,

- g) Ortak eğitsel projeler gerçekleştirmek, türkçe ve arapça dillerini öğrenmek ve özel öğretim alanındaki çalışmaları geliştirmek anlayışıyla, her iki ülkedeki özel eğitim ve öğretim sistemleriyle ilgili bilgi ve belge değişiminde bulunulması,
- h) Tarafların uygarlıkları ve kültürel miraslarının tanıtımı amacıyla bilgi dağıtımı,

2. Kültür merkezleri , tarafların önceden anlaşması kaydıyla, diğer benzeri faaliyetleri düzenleyebilirler.

Madde 5: Kabul eden devlet , işbu protokol ile kurulan kültür merkezini barındıracak uygun binaların bulunması için gönderen devlete mümkün olan her türlü yardımda bulunacaktır.

Madde 6: Kültür merkezleri, kabul eden devletin mevzuatına izin verdiği ölçüde, kendi binaları dışında da, madde 4'te öngörülen faaliyetleri organize edebilirler ve bu amaçla başka yerleri de kullanabilirler.

Türkiye – Mısır V. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Protokolü

Kabul Tarihi: 07.08.1997 Karar Sayısı: 97/9764

(Resmi Gazete: 25 Ağustos 1997 – Sayı: 23091)

Madde 1:

- İki ülke arasındaki turist hareketini canlandırmak,
- İki ülke sektör temsilcilerinin yakın işbirliği ile üçüncü ülke pazarlarında ortak pazarlama faaliyetleri yürütmek,
- İki ülke arasında kruvaziyer turizmini geliştirmek için firmaları teşvik etmek.

Madde 2: Kamu ve özel turizm kuruluşlarının faaliyetlerini kolaylaştırmak e teşvik etmek yoluyla iki ülkede de turizmin gelişimini desteklemek.

Madde 3:

- Turizm alanında know-how alışverişinde bulunmak,
- Turizm alanında uzman ve danışman değişimi yapmak.

Madde 4: Taraflar bölgesel ve uluslar arası düzeylerde seyahat ve turizm sektörünü geliştirmek ve işbirliğini arttırmak için dünya turizm örgütü (wto) ve orta doğu –akdeniz turizm ve seyahat birliği (memtta) gibi uluslar arası örgütler içerisindeki konumlarını uyumlu hale getirmek ve karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak üzere anlaşmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunmasına İlişkin Anlaşma

Kabul Tarihi: 17.06.2002 - Karar Sayısı: 2002/4404

(Resmi Gazete: 26 Temmuz 2002 – Sayı:24827)

Madde 2(Yatırımların Teşviki Ve Korunması):

1. Her bir taraf, kendi ülkesinde diğer taraf yatırımcılarının yatırımlarına ve ilgili faaliyetlerine benzer durumlarda herhangi üçüncü bir ülkenin yatırımcılarının yatırımlarına kendi kanun ve nizamları çerçevesinde göstereceği muameleden daha az elverişli olmayacağı şekilde izin verecektir.
2. Taraflardan her biri kurulmuş olan bu yatırımlara benzer durumlarda kendi yatırımcılarının yatırımları veya herhangi üçüncü bir ülke yatırımcılarının yatırımlarına uyguladığı muameleden hangisi en elverişli ise, o muameleden daha az elverişli olmayan bir muamele uygulayacaktır.
3. Tarafların, yabancıların ülkeye giriş, geçici ikamet ve istihdamı ile ilgili kanun ve nizamlarına uygun olarak
 - 1) Taraflardan her birinin vatandaşlarının, kendilerinin veya kendilerine istihdam eden tarafın yatırımcısının önemli bir miktar sermaye veya başka kaynak taahhüdünde bulunduğu veya bulunmak üzere olduğu bir yatırımın kurulması, geliştirilmesi, idaresi amacıyla veya işletilmesine

ilişkin tavsiyelerde bulunmak üzere diğer tarafın ülkesine girmesine ve kalmasına izin verilecektir.

- 2) Bir tarafın yürürlükteki kanun ve nizamlarına uygun olarak kurulan ve diğer taraf yatırımcılarının yatırımları olan şirketler seçtikleri idari ve teknik personeli tabiyetlerine bakılmaksızın istihdam etmeye mezun olacaklardır.

4. İş bu maddenin hükümleri, taraflardan herhangi birinin taraf olduğu aşağıdaki anlaşmalar bakımından geçerli olmayacaktır.

- 1) Mevcut veya gelecekteki herhangi bir gümrük birliği, bölgesel ekonomik teşkilat veya benzer uluslar arası anlaşmalar,
- 2) Tamamen veya esas olarak vergilendirmeye ilişkin olanlar.

Madde 3 (kamulaştırma ve tazminat):

1. Yatırımlar, yürürlükteki mevzuata ve işbu anlaşmanın ıncı maddesinde konu edilen genel prensiplere uygun olarak, kamu yararına ve ayrımcı olmayacak biçimde yapılmadıkça ve anında yeterli ve etkin tazminat ödenmedikçe kamulaştırılmayacak, devletleştirilmeyecek veya doğrudan ya da dolaylı olarak benzer etkisi olan tedbirlere maruz bırakılmayacaktır.
2. Tazminatın, adil ve uygun olması ve kamulaştırılan yatırımın değerini yansıtmaması taraflarca kararlaştırılmıştır. Tazminat gecikmesiz olarak ödenecek ve madde iv paragraf 2'de tanımladığı gibi serbestçe transfer edilebilir olacaktır.
3. Yatırımları, diğer tarafın ülkesinde savaş, ayaklanma, iç karışıklık veya diğer benzer olaylar nedeniyle zarar gören taraflardan her birinin yatırımcıları, diğer tarafça kendi yatırımlarına ya da herhangi üçüncü bir ülke yatırımcılarına uygulanan muameleden daha az elverişli olmayacak şekilde bu tür kayıplarla ilgili olarak benimsenecek işlemlerden hangisi en elverişli ise o muameleye tabi tutulacaktır.

Madde iv (ülkesine iade ve transfer):

1. Taraflardan her biri, iyi niyetli ve kendi mevzuatına uygun olarak, bir yatırımla ilgili bütün transferlerin kendi ülkesinden içeri ve dışarıya serbestçe ve gereksiz gecikme olmaksızın yapılmasına izin verecektir. Bu tür transferler aşağıdakileri içerir:
 - 1) Hasılatlar,
 - 2) Bir yatırımın tamamının veya bir kısmının satışı veya tasfiyesinden elde edilen kazançlar,
 - 3) Madde iii çerçevesinde tazminat,
 - 4) Yatırımlarla ilgili borçlardan kaynaklanan faiz ödemeleri ve geri ödemeler,
 - 5) Diğer tarafın ülkesinde bir yatırımla ilgili çalışma izni almış olan bir tarafın vatandaşlarının elde ettikleri maaşlar, haftalık ücretler ve diğer ödemeler.
2. Transferler, yatırımın yapılmış olduğu konvertibl para birimi veya yatırımcı ile ev sahibi taraf arasında aksine bir anlaşma yapılmadığı takdirde, herhangi bir konvertibl para birimiyle ve transferin yapıldığı tarihte geçerli olan döviz kuru üzerinden yapılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk Mal, Hak Ve Menfaatlerinin Tazminine İlişkin Anlaşması

Kabul Tarihi: 06.09.1996 - Karar Sayısı: 96/8534

(Resmi Gazete: 6 Ekim 1996 – Sayı: 22779)

4 Haziran 1981 Tarihinde Kahire’de İmzalanmıştır.

Türkiye-Mısır Ekonomik, Teknik İşbirliği Ve Ticaret Ortak Komitesi Altıncı Dönem Protokolü

Kabul Tarihi: 15.11.1996 - Karar Sayısı: 96/8843

(Resmi Gazete: 05 Ocak 1997– Sayı: 22868)

Açılış oturumunda, heyet başkanları, ülkelerinin ekonomik durumu hakkında kapsamlı sunuşlar yapmışlar ve mısır ile türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri gözden geçirmişlerdir.

görüşmelerin sonuçları aşağıda özetlenmiştir:

1. Ticaret

- 1) Taraflar, iki ülke arasındaki ticaretin gelişimini gözden geçirmişler ve son yıllarda kaydedilen artışa rağmen, mevcut ticaret hacminin mısır ve türkiye'nin ekonomik potansiyelini yansıtmadığını belirtmişlerdir.
- 2) Taraflar iki ülke arasındaki ticari mübadelelerin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi amacıyla ticari bankalarını, aralarındaki işbirliğini güçlendirmeleri ve bir Türk-Mısır ortak finansman kurumu oluşturmaları için teşvik etmeyi kararlaştırmışlardır.
- 3) Taraflar, iki ülke arasındaki ikili ticareti karşılıklı yarar esasına göre arttırmak ve çeşitlendirmek amacıyla, her türlü çabanın gösterilmesi hususunda mutabakata varmışlardır.
- 4) Taraflar üçüncü ülkelere ithal ettikleri malların listelerini teati etmeyi ve halihazırda üçüncü ülkelere tedarik ettikleri malları, rekabet koşulları çerçevesinde birbirlerinden satın almayı kararlaştırmışlardır.
- 5) Taraflar, ikili ticareti geliştirmek amacıyla, ilgili kuruluşlarına, karşılıklı ziyaretler düzenlemeleri ve birbirlerine mümkün olan tüm bilgi ve kolaylıkları sağlamaları yönünde tavsiyede bulunmayı kararlaştırmışlardır.
- 6) Taraflar iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişiminin, iş çevrelerinin daha sık temas kurmaları yoluyla mümkün olabileceğini kaydetmişlerdir. Taraflar bu çerçevede dış ekonomik ilişkiler kurulu (deik) ve mısır işadamları derneği (eba) arasında 1993'te kurulan Türk-Mısır iş konseyi'nin faaliyetlerinden duydukları memnuniyeti ifade etmişler ve bir sonraki konsey toplantısının belirlenen tarihlerde gerçekleştirilmesi için ilgili kuruluşlarına tavsiyede bulunmayı kararlaştırmışlardır.

- 7) Taraflar ayrıca, iki ülke arasındaki ticaretin sorunsuz yürütülmesi amacıyla, ticari mübadelelerle ilgili işlemlerin basitleştirilmesinin önemini vurgulamışlardır.

2. Ekonomik ve teknik işbirliği

Taraflar Türkiye ile Mısır arasındaki ekonomik ve teknik işbirliğinin mevcut düzeyinin, iki ülkenin büyüyen ekonomik potansiyeli ile bağdaşmadığını ifade etmişlerdir.

bu çerçevede, taraflar, kamu ve özel sektör şirketlerini, işbirliği imkanlarını aşağıda belirtilen alanlara yaymak üzere teşvik etmeyi kararlaştırmışlardır:

- a) Yatırım
- b) Enerji
- c) Sanayi
- d) Teknik işbirliği
- e) Üçüncü ülkelerde işbirliği
- f) Tarım
- g) Turizm
- h) Vize
- i) Deniz ulaştırması

Mısır, Irak, Ürdün, Suriye Ve Türkiye'nin (Müst) Beş Elektrik Güç Kuruluşu Arasındaki Elektrik Enterkonneksiyonu İçin Genel Enterkonneksiyon Anlaşması

Kabul Tarihi: 14.10.1997 - Karar Sayısı: 97/10110

(Resmi Gazete: 02 Kasım 1997– Sayı: 23158)

Türkiye, Irak, Suriye, Ürdün Ve Mısır Elektrik Sistemlerinin Enterkonneksiyonu Projesi

Kabul Tarihi: 23.06.1994 - Karar Sayısı: 94/5811

(Resmi Gazete: 29 Eylül 1994– Sayı: 22066)